

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

METRAŠTIS
XLII

VILNIUS • 2019

ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS
XLII

VILNIUS, 2019

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Projekto kodas: Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0004

PERIODINIŲ MOKSLO LEIDINIŲ LEIDYBA
IR JOS KOORDINAVIMAS

LKMA METRAŠTIS, t. XLII / LCAS ANNUALS, vol. XLII
SERIJA A / SERIES A

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

LKMA akad. doc. dr. ARŪNAS STREIKUS
(Vilniaus universitetas, *istorija*) – redakcinės kolegijos pirmininkas

Doc. dr. POVILAS ALEKSANDRAVIČIUS (Mykolo Romerio universitetas, *filosofija*)
LKMA akad. prof. habil. dr. DANUTĖ GAILIENĖ (Vilniaus universitetas, *psichologija*)

LKMA akad. doc. dr. KĘSTUTIS GIRNIUS (Vilniaus universitetas, *filosofija*)

LKMA akad. doc. dr. LIUDAS JOVAIŠA (Vilniaus universitetas, *istorija*)

Vysk. dr. ALGIRDAS JUREVIČIUS (Vytauto Didžiojo universitetas, *teologija*)

Dr. KATARZYNA KORZENIEWSKA-WOLEK
(nepriklausoma tyrėja ir vertėja, Krokuva, Lenkija, *sociologija*)

Prof. dr. kun. TADEUSZ KRAHEL
(Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku, Lenkija, *istorija*)

Dr. RASA MAŽEIKA (Archives of Canada, Toronto, Kanada, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ
(Lietuvos istorijos institutas, *etnologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GUIDO MICHELINI (Università degli Studi
di Parma, Italija, *filologija*)

Prof. dr. ALGIS NORVILAS (Saint Xavier universitetas, Chicago, JAV, *psichologija*)

LKMA akad. doc. dr. kun. ARVYDAS RAMONAS (Klaipėdos universitetas, *teologija*)

LKMA akad. prof. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS (Vilniaus universitetas, *literatūrologija*)

Prof. dr. MINDAUGAS STANKŪNAS (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas,
Griffith university, Australija, *biomedicina*)

Prof. dr. ANDRIUS VALEVIČIUS (L'Université de Sherbrooke, Kanada, *filosofija*)

Prof. habil. dr. RAFAŁ WITKOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu, Lenkija, *istorija*)

Dr. MIKAS VAICEKAUSKAS (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
literatūrologija) – vyriausiasis redaktorius

T U R I N Y S

Moksliniai straipsniai 5

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

- Aristido *Apologija*: Autorius, veikalas ir krikščioniškasis tapatumas 7
The Apology of Aristides: the Author, the Work and Christian Identity 18

JONAS DRUNGILAS

- Iš Žemaitijos vyskupo stalo valdų istorijos: Pašvitinio valda, miestelis,
vyskupo rezidencija 1639 m. 19
From the History of the Holdings of the Samogitian Bishop's Table:
Pašvitinys Holding, the Town, and the Bishop's Residence in 1639 34

ADOMAS VITAS, GABIJA SURDOKAITĖ-VITIENĖ

- Skarulių Šv. Onos bažnyčios dendrochronologiniai tyrimai ir pastato istorija . . . 37
Dendrochronological Research and Building History of St Anne's Church
in Skaruliai. 51

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

- Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkai XIX a.: Raidos
bruožai, personalinė sudėtis. 53
Honorary Canons of the Cathedral Chapter of Vilnius Diocese in the Nineteenth
Century: Features of Development and Personal Composition 77

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

- Romos katalikų dvasininkų luomo „normos“ imperinės valdžios politikoje
Šiaurės Vakarų krašte XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje 91
The 'Norms' of the Roman Catholic Clergy in the Imperial Policy
in the North-Western Province in the Second Half of the Nineteenth–Early
Twentieth Century 107

REGINA LAUKAITYTĖ

- Kunigo Vlado Mažono MIC *Curriculum Vitae et Mortis* 109
Curriculum Vitae et Mortis of Priest Vladas Mažonas MIC 126

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ

- Maironis ir jo *Pavasario balsai* lietuviškosios pavasario vaizdinijos kontekste . . . 127
Maironis and his *Pavasario Balsai* in the Context of the Lithuanian Imagery
of Spring 152

DARIUS KUČINSKAS	
Muzikinės Maironio redakcijos (Ankstyvasis laikotarpis)	155
Musical Editions of Maironis (The Early Period)	181
EDUARDAS REMECAS	
Lietuvos skautų organizacijos ženkleliai 1918–1940 m.	183
Badges of the Lithuanian Scout Organisation, 1918–1940	214
VIKTORIJA ŠEINA	
Savas svetimas dainius: problemiška Adamo Mickiewicziaus pozicija lietuvių literatūros kanone 1883–1905 m.	217
A Familiar Stranger: The Problematic Position of Adam Mickiewicz in the Lithuanian Literary Canon Between 1883 and 1905	236
ROMA BONČKUTĖ	
Simono Daukanto pėdsakas Šatrijos Raganos kūryboje	239
The Imprint of Simonas Daukantas on the Work of Šatrijos Ragana	264
NERINGA MARKEVIČIENĖ	
Balio Sruogos laišakai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei	267
Letters of Balys Sruoga to Vanda Daugirdaitė-Sruogienė	307
LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ	
Balio Sruogos publicistika <i>Lietuvos</i> dienraštyje 1919–1924 m.	309
Balys Sruoga's Journalistic Writings in the Daily <i>Lietuva</i> , 1919–1924	323
LAURYNAS PELURITIS	
Ideologijos problema sovietiniame marksizme ir tyloji polemika „Meškauskio mokykloje“	325
The Ideological Problem in Soviet Marxism and the Silent Polemic in 'The School of Meškauskas'	341
Publikacijos	
ERNESTAS VASILIAUSKAS, RITA REGINA TRIMONIENĖ	
Joniškio bažnyčios parapijos archyvas	345
The Archive of Joniškis Parish Church	383
Kun. Pranciškaus Kuraičio laišakai kun. Aleksandrui Dambrauskui-Jakštui	385
Letters of Prelate Pranciškus Kuraitis to Prelate Aleksandras Dambrauskas-Jakštas	409
APIE AUTORIUS	
ATMENA AUTORIAMS	

Moksliniai straipsniai

ARISTIDO APOLOGIJA: AUTORIS, VEIKALAS IR KRIKŠČIONIŠKASIS TAPATUMAS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

Jei antrasis krikščionybės šimtmetis įvardijamas kaip lemiamas jos formavimuisi, tai pirma jo pusė buvo neabejotinai tas laikotarpis, kuriame užsimezgė visos pagrindinės to šimtmečio tendencijos¹. Antra vertus, šaltinių atžvilgiu situacija yra paradoksali. Svarbiausi to šimtmečio pirmos pusės tekstai (Klemenso Romiečio, Ignoto Antiochiečio laišakai, Papijo *Viešpaties ištarmių aiškinimas* ir Hermo *Ganytojas*, ką ir kalbėti apie *Didachę*) buvo veikiau reakcija į vidines besiformuojančios Didžiosios Bažnyčios problemas, smarkiai priklausomas nuo tikinčiųjų kartų kaitos, iš to plaukiančiu vadovavimo bendruomenėms pokyčiu ir su tuo susijusia reikme užtikrinti apaštališkosios tradicijos tąsą. Tuose tekstuose nerasime sistemiškos refleksijos apie krikščionybės vietą žmonijos istorijoje, jos santykį su aplinkiniu kultūrinio ir politinio pasauliu, galiausiai iš tos refleksijos kylančio poreikio rasti sąvokas ir kalbėjimo būdą, peržengiantį neseniai dar judėjiška sekta laikytos grupės raišką.

Tuo tarpu didieji antrojo šimtmečio antros pusės veikalai, pradedant Justino *Dialogu su žydu Trifonu* (150–155) bei abiejomis *Apologijomis* (apie 160) ir baigiant Ireniejaus *Prieš erezijas* (apie 180), atrodytų netikėtai išskyla tarsi kalnagūbris, užsklendžiantis apytuštės lygumos horizontą. Justinas ir jo įpėdiniai – vadinamieji apologetai – kreipdamiesi į aplinkinį pasaulį jau stebinančiai gerai pasitelkia gan sėkmingas krikščionybės kultūrinio įkontekstinimo strategijas ir koherentišką sąvokinį aparatą, Ireniejus, polemizuodamas su gnosticizmu, pasitelkia iš to meto intelektualinio pasaulio pasiskolintus filosofinės ir filologinės analizės elementus. Krikščioniškoji tapatybė jau apibrėžiama ir per skirtis nuo tuometinio Romos imperijos universumo, ir per kultūrinę jungtis, kurių dėka krikščionybė apsibrėžia ne kaip pašalinis, iš neaiškių maištingų paribių atėjęs darinys, o kaip reikšmingas kultūrinio bei politinio dialogo ir diskusijos partneris.

¹ Plg. Michael J. Kruger, *Christianity at the Crossroads: How the Second Century Shaped the Future of the Church*, London: SPCK, 2017.

Kitokie negu minėta antro šimtmečio pirmame penkiasdešimtmetyje sukurti veikalai, liudijantys esminius krikščionybės sąjūdžio pokyčius, itin negausūs. Jei jie ir žinomi, tai daugiausia tik iš pavadinimų ar nuotrupų. Kiekvienas vientisėsnis šio laikotarpio šaltinis yra vertas ypatingo dėmesio ir dėl savo retumo tampa itin informatyvus. Eusebijas savo *Bažnyčios istorijoje* mini du naujo žanro, nukreipto ne tik į bendruomenės vidų, bet ir į išorę, bei naujo mąstymo pradininkus – Kvadratą ir Aristidą, kuriuos pristato kaip pirmus apologetus. Ilgą laiką apie juos žinota tik iš Eusebijo paminėjimų ir Jeronimo atkartojimų, nebūtinai teikiančių naujų žinių. Kvadratas taip ir liko kur buvęs – vienintelio trumpučio fragmento autoriumi, o štai Aristido atvejis kur kas įdomesnis. Venecijos mechitaristų vienuoliai 1878 m. paskelbė armėniško Aristido apologijos vertimo fragmentą – teksto pradžią su antrašte, tačiau sukėlė nemenką mokslininkų skepticizmą – tas tekstas laikytas vėlesnių laikų pseudoepigrafu, juo labiau kad drauge atsirado dviejų neautentiškų tekstų armėniškos ištraukos². Tačiau britų-amerikiečių mokslininkas Jamesas Rendelas Harrisas 1889 m. pavasarį lankydamas „didingų vienatvių ir tylumų“ supamą Sinajaus kalno Šv. Kotrynos vienuolyną, jo bibliotekoje atrado sirišką Aristido veikalo vertimą³. Kitas britų mokslininkas, anglikonų dvasininkas Armitage'as Robinsonas atpažino, kad panašus tekstas buvo inkorporuotas į bizantinį romaną apie Barlaamą ir Juozapatą⁴. Siriškas vertimas, armėniško vertimo

² Dabar žinoma daugiau armėniško vertimo nuorašų; apie dabartinę armėniško teksto tyrimo būklę žr. Donna Rizk, „The Apology of Aristides: The Armenian Version“, in: *Studia Patristica*, Leuven, 2017, t. 93, p. 61–68.

³ Žr. Harris & Robinson: *The Apology of Aristides on behalf of the Christians, from a Syriac ms. preserved on Mount Sinai*, With an appendix containing the main portion of the original Greek text by J. Armitage Robinson, (ser. *Texts and Studies*, 1), Cambridge, 1891 (²1893). Čia ir toliau Aristido veikalo leidimai nurodomi pagal leidėjus. Pagrindiniai vėlesni Aristido veikalo leidimai: Alpigiano: Aristide di Atene, *Apologia*, a cura di Carlotta Alpigiano, (ser. *Biblioteca Patristica*), Firenze: Nardini Editore, 1988; Pouderon & Pierre: Aristide, *Apologie*, Introduction, textes critiques, traductions et commentaires par Bernard Pouderon et Marie-Joseph Pierre avec la collaboration de Bernard Outtier et M. Guiorgadzé, (ser. *Sources chrétiennes*, 470), Paris: Éditions du Cerf, 2003.

⁴ Šio nepaprastai populiarus romano istorija – nuo Indijos, Gruzijos... iki Vakarų Europos pati verta romano; plačiau žr. Toni Bräm, „Le roman de Barlaam et Josaphat“, in: *Dictionnaire des philosophes antiques*, ed. Richard Goulet, t. 2, Paris: CNRS Éditions, 1994, p. 63–83; apie romano rankraštinę tradiciją ir santykį su Aristido veikalu: Pouderon & Pierre, p. 110–135. Naujausias teksto leidimas: *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, t. VI/1: *Historia animae utilis de Barlaam et Ioasaph (spuria)*, besorgt Robert Volk, (ser. *Patristische Texte und Studien*, 61), Berlin: Walter de Gruyter, 2009 (kritinio leidimo įvadas); *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, t. VI/2: *Historia animae utilis de Barlaam et Ioasaph (spuria)*, text

fragmentas, du originalaus teksto papirusiniai fragmentai (Π¹ *Apol.* 4.3–6.1; Π² *Apol.* 15.4–16.1) ir to teksto perteikimas graikiškoje *Barlaamo ir Juozapato romano* versijoje davė mokslininkams apščiai tekstologinio darbo. Nors nuomonės, ar įmanu prisikasti iki originalaus/pirminio teksto, skiriasi, pasakutinių tyrimų rezultatai veikiau optimistiniai – graikiška parafrazė gan artima pirminiam graikiškam tekstui, o siriškas ir armėniškas vertimai (abu nepriklausomai kilę iš graikiško teksto) yra rimtas pamatas Aristido veikalo rekonstrukcijai. Scepticismas šiuo metu yra perdėm smulkmeniškas, akcentuojantis turimų nuorašų ir vertimų vėlyvą datą, reikalaujantis siekti „tikslaus“ teksto, visai neatsižvelgiant į rankraštinų knygų specifika. Mes iš esmės galime atpažinti vėlesnius, anachronistinius intarpus ar interpretacijas, nesunkiai suprasti, kur apologijos tekstas keičiamas, atsižvelgiant į *Barlaamo ir Juozapato romano* siužetinį poreikį⁵. Nuorašų ar vertimų vėlyvumas apskritai neturėtų būti svarstomas argumentas, žinant, kokio laikotarpio nuorašais išliko kad ir Platono kūriniai.

Aptarus teksto transmisijos istoriją, galima pereiti prie šaltinių, liečiančių autoriaus asmenį ir jo veiklą analizės. Kaip jau minėta, žinių apie Aristidą turime iš Eusebijo ir juo besirėmusio Jeronimo liudijimų. Šį tą svarbaus prideda arba tai, ką jau žinome, patvirtina ir paties veikalo antraštės.

Mūsų pirminis šaltinis yra Eusebijas Cezarietis. *Bažnyčios istorijoje* jis rašo:

Trajanas iš viso valdė dvi dešimtis metų be šešių mėnesių; po jo valdžią perėmė Elijas Hadrianas. Tai pastarajam Kvadratas skyrė ir įteikė veiklą, kurioje išguldė mūsų dievogarbos apologija, nes kai kurie nedori vyrai stengėsi pakenkti mūsų tikėjimui. Dar ir dabar ji tebėra daugelio brolių rankose, o ir aš tą rašinį turiu. Iš jo matyti to vyro proto galia ir apaštališkas tikėjimo tikslumas. [...] Taip pat ir Aristidas, ištikimas mūsų dievogarbos sekėjas, lygia greta su Kvadratu paliko tikėjimo apologiją, skirtą Hadrianui. Šis raštas iki šiol yra išlikęs daugelio rankose.⁶

und zehn Appendices, besorgt Robert Volk, (ser. *Patristische Texte und Studien*, 60), Berlin: Walter de Gruyter, 2006 (tekstas).

⁵ Žr. naujausią tyrimą šiuo klausimu: William Alexander Simpson, *Aristides' Apology and the Novel Barlaam and Ioasaph*, (ser. *Studia Patristica Supplements*, 7), Leuven: Peeters, 2017. Vokiškas rekonstrukcinis komentaras žingsnis po žingsnio lyginant visus tekstus: *Aristides' Apologie'*, übersetzt und erklärt von Michael Lattke, (ser. *Kommentar zu frühchristlichen Apologeten*, 2), Freiburg-Basel-Wien: Herder, 2018; toliau cituojama kaip Lattke.

⁶ HE 4.3.1–3: Τραϊανῶν δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μῆσιν ἕξ δέουσιν κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. τοῦτ' ἔστι Κωδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, ἀπολογίαν συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δὴ τινες πονηροὶ ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο: εἰς ἔτι δὲ φέρεται παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγγραμμα: ἕξ οὐ κατιδεῖν ἔστιν

Kita žinia yra Eusebijo *Kronikoje*. Graikiškas jos originalas neišliko, bet Jeronimo atliktame *Kronikos* vertime į lotynų kalbą Aristidas įterptas į platesnį įvykių kontekstą (prie 124/5 m.):

226 olimpiada, Hadriano 9 metai.

Hadrianas, inicijuotas į šventuosius Eleusino slėpinius, atėniečius gausiai apdovanojo. Apaštalų mokytinis Kvadratas ir Aristidas Atėnietis, mūsiškis filosofas, sudėjo Hadrianui paskirtas knygas, ginančias krikščionių religiją. Serenas Granijus, legatas, vyras labai kilnus, pasiuntė imperatoriui laišką, kuriame teigė, jog nedora nusileisti miniai, reikalaujančiai nekaltų žmonių kraujo – žmonių be jokio nusikaltimo, kaltinamų tik dėl vardo ir priklausymo sektai. Hadrianas to [laiško] paskatintas parašė Azijos prokonsului Minucijui Fundanui, kad krikščionys neturi būti pasmerkami be konkretaus nusikaltimo. Jo laiško nuorašas yra išlikęs iki dabartinių laikų.⁷

Armėniškas *Kronikos* vertimas mažai skiriasi nuo lotyniškojo⁸. Reikia pasakyti, kad literatūroje pasitaikantis teiginys Eusebiją teigus, jog Aristido apologija prisidėjusi prie krikščionims palankaus imperatoriaus reskripto, nėra pagrįstas. Net apibūdinant Kvadrato apologiją *Bažnyčios istorijoje* vartojamas įvardijimas ἐνοχλεῖν, reiškiantis ne tiek teisinį susidorojimą, kiek minios išpuolius⁹; imperatoriaus atsakymas Azijos prokonsului įterpiamas tik kaip paralelinis įvykis, niekaip kauzaliai nesiejamas su abiejų

λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς διανοίας καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὁρθοτομίας. [...] καὶ Ἀριστείδης δέ, πιστὸς ἀνὴρ τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογίαν ἐπιφωνήσας Ἀδριανῶ καταλέλοιπεν: σώζεται δέ γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή. Vertimas, jei atskirai nepažymėta, straipsnio autoriaus.

⁷ Hier./Eus., *Chron.* 199 Helm.: *Hadrianus sacris Eleusinae initiatus multa Atheniensibus dona largitur. Quadratus discipulus apostolorum et Aristides Atheniensis noster philosophus libros pro christiana religione Hadriano dedere compositos. Et Serenus Granius legatus, vir apprime nobilis, litteras ad imperatorem mittit, iniquum esse dicens, clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, et ullo crimine, nominis tantum et sectae reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconsuli Asiae scripsit, sine objectu criminum Christianos non condemnandos. Cujus epistolae usque ad nostram memoriam durat exemplum.*

⁸ Armėniško teksto vertimas į lotynų k. (cit. iš: Harris & Robinson, p. 6):

Ol. 226; A. Abr. 2140; Imp. Rom. 8 [cod. N: 9].

Romanorum ecclesiae episcopatum excepit septimus Telesphorus annis XI.

Codratus apostolorum auditor et Aristides nostri dogmatis (nostrae rei) philosophus Atheniensis Adriano supplicationes dedere apologeticas (apologiae, responsionis) ab mandatum. Acceperat tamen et a Serennio (s. Serenno) splendido praeside (iudice) scriptum de christianis, quod nempe iniquum sit occidere eos solo rumore sine inquisitione, neque ulla accusatione. Scribit Armonicus Fundius (Phundius) proconsuli Asianorum ut sine ullo damno et incusatione non damnarentur; et exemplar edicti eius hucusque circumfertur.

⁹ Pouderon & Pierre, p. 46, Nr. 1.

apologetų veikla. Jei Eusebijui buvo gražu susieti Aristido apologiją ir Hadriano reskriptą, tai jis padarė labai atsargiai, nieko kategoriškai ne-teigdamas, kaip matome iš *Kronikos* lotyniško vertimo. Sudėtingesnis klausimas – ar Eusebijas turėjo kokių konkrečių duomenų apie tai, kad Aristido veikalas radosi kaip tiesioginė reakcija į imperatoriaus apsilankymą Atėnuose, ar tai tik paties istoriko spekuliatyvi išvada iš turimų žinių apie didžiąją Hadriano kelionę po imperiją ir Aristido knygos antraštės. Kad ir kaip ten būtų buvę, šių įvykių sąsajos negalime paneigti, o kol neįrodyta kitaip, Eusebijas turi teisę į patikimumo prezumpciją.

Jeronimas, iš esmės sekdamas Eusebijumi, vis dėlto pamažu sudramatina krikščionių situaciją Hadriano lankymosi Atėnuose metu. Savo *Iškiliuose vyruose* jis atskiruose skyreliuose aptaria Kvadratą ir Aristidą:

Kai Hadrianas Atėnuose leido žiemą, lankydamas Eleusino misterijas ir inicijuotas į beveik visus Graikijos šventuosius slėpinius, davęs proga krikščionių nekentėjams be imperatoriaus nurodymo varginti tikinčiuosius, [Kvadratas] įteikė jam knygą, skirtą mūsų religijai apginti – labai naudingą, kupiną argumentų, tikėjimo ir vertą apaštalų mokymo tiesos. [...]

Aristidas Atėnietis, iškalbiausias filosofas ir ankstesnį apdarą išlaikęs Kristaus mokinys, tuo pat metu kaip ir Kvadratas imperatoriui Hadrianui įteikė knygą, kurioje išdėstyta mūsų mokymo pagrindimas – apologija krikščionims apginti. Pastarasis, iki šiandien išlikęs, mokslingiesiems yra jo gebėjimų atšvaitas.¹⁰

Jeronimo pasakojimas čia sukompiliuotas iš Eusebijo *Kronikos* ir *Bažnyčios istorijos*. Sakinys, kad Aristidas išlaikė filosofo apsiaustą, akivaizdžiai tėra retorinė puošmena, ji tereiškia, jog Aristidas save laikė filosofu ir atsivertęs į krikščionybę, visai kaip vėliau Justinas ir Atėnagoras. Mums labiausiai rūpi ne tai, ką ir kaip Jeronimas perpasakoja iš savo šaltinio, kiek tai, ar pastarasis pats bus matęs Aristido knygą, kurią mini kaip „iki šiol išlikusią“. Ar tai tik Eusebijo reminiscencija, ar tikras faktas? Atsakymas slypi kitame jo raštų fragmente.

Dar kartą pirmųjų apologetų porą Jeronimas pamini laiške, kuriame adresatui primena, kad krikščionys irgi turi savo brandžią raštiją:

¹⁰ *De vir. ill.* 19.2–20: *Cumque Hadrianus Athenis exegisset hiemem, invisens Eleusina et omnibus paene Graeciae sacris initiatus, dedisset occasionem his qui christianos oderant absque praecepto imperatoris vexare credentes, porrexit (scil. Quadratus) ei librum pro nostra religione composito valde utilem plenumque rationis et fidei et apostolica doctrina dignum. [...]*

Aristides Atheniensis, philosophus eloquentissimus et sub pristino habitu discipulus Christi, volumen nostri dogmatis rationem continens eodem tempore quo et Quadratus Hadriano principi dedit, id est Apologeticum pro christianis, quo usque hodie perseverans apud philologos ingenii eius indicium est.

Argi Kvadratas, apaštalų mokytinis ir atėniečių bažnyčios vyskupas, imperatoriui Hadrianui, lankančiam Eleusino šventuosius slėpinius, neįteikė knygos, ginančios mūsų religiją, sukėlęs tokį visų nusistebėjimą, kad jo iškilus gabumas numaldė žiauriausią persekiojimą? Filosofas Aristidas, iškalbingiausias vyras, tam pačiam imperatoriui sudėjo apologiją krikščionims apginti, supynęs filosofų mintis. Jam įkandin sekdamas Justinas, patsai irgi filosofas, Antoninui Pijui ir jo sūnams bei senatui įteikė knygą prieš pagonis, gindamas kryžiaus gėdinumą ir skelbdamas su visa laisve Kristaus prisikėlimą.¹¹

Čia jau retorika ima viršų – vietoje „varginimo“ turime „žiauriausią persekiojimą“, Aristidas apdovanojamas „iškalbingiausiojo“ epitetu. Maža to, laiško autorius nori sukurti rišlų istorinį pasakojimą, todėl užsimenama Justiną buvus Aristido sekėju, nors daro tai labai atsargiai – veikia pabrėždamas žanrinį abiejų autorių bendrumą. Mūsų reikalui nesvarbu, kad Jeronimas supainioja apologetą Kvadratą su vėlesniu Atėnų vyskupu. Vis dėlto šioje *Laiško Magnui* ištraukoje esama ir reikšmingos Jeronimo pastabos. Tai trumputė Aristido veikalo charakteristika: *Apologeticum... contextum philosophorum sententiis*. Šis apibūdinimas, kaip matysime, tiksliai atitinka pirmą apologijos skyrelį, taip pat dera ir vėlesnio dėstymo fragmentams. Tad kai kurių tyrinėtojų skepticizmas, kad Jeronimas akyse neregėjo Aristido veikalo, nėra pagrįstas – Jeronimas neišgalvojo, kad jo laikais buvo skaitoma Aristido apologija, juo labiau kad tai paliudyta ir graikiškų papirusų radiniais, ir *Barlaamo ir Juozapato romanu*. Maža to, labai tikėtina, kad tuo metu egzistavo ir lotyniškas vertimas, žinotas dar Renesanso laikais. Apie šį vertimą užsimenama humanistų korespondencijoje – 1534 m. rugpjūčio 24 d. Jurgio Witzelio (1501–1573) laiške Beatui Renanui (1485–1547)¹². Netiesiogiai tokį vertimą buvus patvirtina ir Romos martirologų tradicija. Pats Aristido įtraukimo į šventųjų sąrašus faktas Vakarų Bažnyčioje, kai tokio nebuvo Rytuose, vertas dėmesio. Tam turėjo būti nors kiek didesnis pagrindas, negu vien paminėjimas Jeronimo tekste. Tiesa, Adono Viejniečio (m. 874) *Martirologo* įrašas prie Dioniso Areopagiečio minėjimo yra sufantazuota kompiliacija (PL 123,

¹¹ *Ep. 70.4 ad Magnum: Quadratus, apostolorum discipulus et Atheniensis ecclesiae pontifex, nonne Adriano principi Eleusinae sacra inuisenti librum pro nostra religione tradidit et tantae admirationi omnium fuit, ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium? Aristides philosophus, vir eloquentissimus, eidem principi Apologeticum pro Christianis obtulit contextum philosophorum sententiis; quem imitatus postea Justinus, et ipse philosophus, Antonino Pio et filiis eius senatuique librum contra gentes tradidit defendens ignominiam crucis et resurrectionem Christi tota praedicans libertate.*

¹² Harris & Robinson, p. 18–19; plg. Alpignano, p. 9, Nr. 4.

169–170)¹³, o paties Aristido minėjime įrašas neduoda nieko naujo (*PL* 123, 167–168)¹⁴, tačiau naujajame, popiežiaus Grigaliaus XIII nurodymu 1584 m. išleistame *Romos martirologe* nors pažodžiui ir cituojamas Jeronimas, žinia apie Aristido tariamai sakytą prakalbą tiesiogiai atliepia pastarojo veikalo pabaigos motyvą (plg. *Apol.* 17.2–3 Sy):

Atėnuose šventojo Aristido, garsaus tikėjimu ir išmintimi [minėjimas]: jis imperatoriui Hadrianui įteikė knygą apie krikščionių tikyba; toje [knygoje] išdėstytas mūsų mokymo pagrindimas; taip pat paties imperatoriaus akivaizdoje kuo puikiausiai išaiškino, kad Kristus Jėzus yra vienintelis Dievas.¹⁵

Tad gan pagrįstai galima teigti, kad Jeronimas iš tikro galėjo būti matęs Aristido tekstą, išverstą į lotynų kalbą (vėlesnis vertimas mažai tikėtinas, nes Aristidas Antikos pabaigoje ar ankstyvaisiais viduramžiais buvo praradęs aktualumą). Tai svarbu, kaip tuoj pamatysime, diskusijai dėl Aristido veikalo adresato.

Adresato klausimą komplikuoja veikalo vertimų antraštės, išlikusios abiejuose vertimuose. Armėniškas vertimas pateikia antraštę, identišką Eusebijo informacijai:

Visavaldžiam Cezariui Hadrianui Aristidas, atėniečių filosofas. (*Inscr. Ar*)¹⁶

Jeronimo, kuris, mūsų nuomone, šiuo atžvilgiu laikytinas savarankišku šaltiniu, taigi ir tikėtino lotyniško vertimo informacija šią antraštę patvirtina. Tuo tarpu siriškas vertimas turi dvi antraštes. Pirma, parašyta raudonu rašalu, skelbia: „Toliau: Apologija, kurią sudėjo filosofas Aristidas karaliui Hadrianui apie dievogarbą“ – tai aiškiai antrinė antraštė, įrašyta perrašinėtojo; pagrindinėje minimas kitas adresatas, tačiau čia jau prasideda tekstologinės problemos:

¹³ Oct. 3 (V Non.): *Athenis, Dionysii Areopagitae, sub Adriano diversis tormentis passi, ut Aristides testis est in opere, quod de Christiana religione composuit: hoc opus apud Athenienses inter antiquorum memorias clarissimum tenetur.*

¹⁴ Aug. 31 (II Kal.): *Apud Athenas, Aristidis, qui Adriano Principi de religione Christiana libros obtulit.*

¹⁵ Aug. 31 (prid. kal. Septemb.): *Athenis sancti Aristidis, fide et sapientia clarissimi: qui Adriano principide religione Cristian volumen obtulit, nostri dogmatis continens rationem: et quod Christus Iesus sikys esset Deus, praesente ipso Iperatore luculentissime peroravit (Martyrologium Romanum... Gregorii XIII Pont. Maximi iussu editum, Romae: Ex typographia Dominici Base, 1584, p. 265–266 = Martyrologium Romanum. Editio princeps (1584), edizione anastatica, a cura Manlio Sordi, Roberto Fusco, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2005, p. 297–298).*

¹⁶ Siriško ir armėniško teksto vertimai parengti remiantis aukščiau išvardytais vertimais į anglų, prancūzų, vokiečių ir italų kalbas bei jų komentaris.

Visavaldžiam Cezariui Titui Hadrianui Antoninui, augustams ir maloningiausiems, nuo Aristido Marciano, atėniečių filosofo. (*Inscr. Sy*)

Tad tekstas skiriamas ne imperatoriui Hadrianui, o jo įpėdiniui Antoninui Pijui, antra vertus, titulaturoje esama daugiskaitos – „augustams ir maloningiausiems“. Kad ši antraštė priklauso originaliam graikiškam tekstui, matyti iš kitur neminimos detalės – sužinome lotynišką Aristido Atėniečio vardą Marcianas. Jokiam redaktoriui ar perrašinėtojiui nebuvo motyvo įterpti šį vardą, tad turime reikalą su patikimu graikiškojo šaltinio perteikimu. Tekstologas susiduria su keblia situacija – viena vertus, mes žinome Eusebijo, Jeronimo, armėniško (ir galimai lotyniško) vertimų liudijimus, kad tekstas buvo skirtas Hadrianui, antra vertus, siriško vertimo antraštės variantas yra kitoks, nors kylantis iš originalo, tačiau neabejotinai sugadintas.

Autorystės klausimas iki šiol neišspręstas. Vieningesnės tyrinėtojų nuomonės dėl adresato nesama. Michaelio Lattke's duomenimis (be abejo, nepilnais), enciklopediniuose leidiniuose nuomonė pasiskirsto taip: už Hadrianą – 7, Antoniną Pijų – 4, Hadrianą arba Antoniną Pijų – 7 straipsnių autoriai¹⁷. Paprasčiausias siriško varianto paaiškinimas būtų tas, kad siriško teksto pateikiamoje antraštėje buvo minimi abu imperatoriai, tačiau dėl vardų panašumo vienas jų liko praleistas ar tai perrašinėjant graikišką tekstą, ar verčiant/perrašinėjant jį siriškai, tačiau išliko titulaturos daugiskaita. Visas Hadriano vardas skambėjo taip – *Publius Aelius Hadrianus Augustus*, Antonino Pijaus – *Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus (Pius)*. Robertas Grantas iškėlė hipotezę apie dvi *Apologijos* redakcijas: pirma, trumpesnė, buvo skirta imperatoriui Hadrianui, įteikta jam lankantis Atėnuose, antroji versija buvusi skirta Antoninui Pijui¹⁸. Tiesa, Grantas argumentas, kad Hadriano laikais (dėl jo meilės Antinoojui) nebuvo galima graikų ir jų dievų homoseksualių praktikų kritika (plg. *Apol.* 8.2; 17 2 Sy) skamba kiek naiviai, kaip ir naujėnis Nilso Arne's Pederseno pareiškimas, kad tik tarus, jog

¹⁷ Lattke, p. 20–21. Paminėtina, kad du naujausi Aristido teksto leidėjai pasisako už Hadriano laikų datą: Alpigiano, p. 10 (pripažindama, kad tikrumas neįmanomas; Markus Vinzent, *Writing the History of Early Christianity: From Reception to Retrospection*, Cambridge University Press, 2019, p. 207 neteisingai supranta itališką tekstą), Pouderon & Pierre, p. 37 (neatmetant antros redakcijos galimybės).

¹⁸ Robert M. Grant, *Greek Apologists of the Second Century*, Philadelphia: The Westminster Press, 1988, p. 38–39; šią hipotezę kaip tikėtiną palaiko, pavyzdžiui, Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Storia della letteratura cristiana antica greca e latina*, t. I: *Da Paolo all'età costantiniana*, Brescia: Morcelliana, 1995, p. 290.

Aristido veikalas dedikuotas ne Hadrianui, o jo įpėdiniui, „mums nebėra reikalo paaiškinti, kaip tekstas gali atmesti homoseksualumą“¹⁹. Gana prisiminti, kad jau tuoj po Antinojo mirties buvo šaipomasi iš Hadriano tikėjimo, jog Antinojo vėlė virtusi žvaigžde (*Dio Cass.* 69.11.4), tačiau svarbiau ne tokie precedentai – svarbu suvokti, kad helenistinės visuomenės gyvensenos, kultūros ir religijos kritika buvo neatskiriamas naujo žanro, pavadinto apologetika, elementas, ir ne vienas iš tų autorių buvo pasiruošęs už savo įsitikinimus paaukoti gyvybę.

Teksto turinio analizė duoda nedaug medžiagos datavimui. Šiuo atveju svarbiausia ne tai, kas pasakyta knygoje, o tai, kas nepasakyta. Aristido išsakytas gan pozityvus ar bent ne radikaliai priešiškas santykis su žydais verčia datuoti kūrinį (arba bent pirmą jo versiją) ankstyvu laikotarpiu, 124/125 m. (Hadriano lankymasis Atėnuose), o ne 138 m., kai Antoninas buvo Hadriano išūnytas, arba pirmais Antonino valdymo metais. Šiuolaikiniai tyrinėtojai sutaria, kad 132 m. pavasarį Palestinoje prasidėjęs žydų sukilimas (užgniauztas tik 135 m.), vadovaujamas Bar Kokhbos, virtęs tikru karu ir pareikalavęs iš romėnų kariuomenės didelių aukų, tapo esminiu krikščionių savivokos, apsibrėžimo ir „kelių išsiskyrimo“²⁰ su judaizmu akstinu. Sukilėliai buvo nepatenkinti Palestinos krikščionių nenoru prisidėti prie sukilimo, galbūt ir pastarųjų pažiūrų nederėjimu su jų vado mesijinėmis ambicijomis. Krikščionys patyrė persekiojimą, kurį dar po poros dešimčių metų mini Justinas (*1 Apol.* 31.6)²¹. Maža to, imperijoje dėl šių įvykių radikaliai pakito žydų padėtis, jų lig tol privilegijuotas religinis-socialinis statusas. Sukilimo ir posukiliminiai metai krikščionims tapo „pirmu laiku, kai buvo naudinga nelikti žydiškoje erdvėje su visomis privilegijomis, kurias romėnai buvo suteikę žydams“²². Todėl ne vienam mokslininkui

¹⁹ Nils Arne Pedersen, „Aristides“, in: *In Defence of Christianity: Early Christian Apologists*, edited by Jakob Engberg, Anders-Christian Jacobsen, Jörg Ulrich, (ser. *Early Christianity in the Context or Antiquity*, 15), Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014, p. 46.

²⁰ James D. G. Dunno metaforiškas pavadinimas, tapęs naujos krikščionybės ir judaizmo santykio paradigmos etikete; žr. *The Cambridge History of Christianity*, t. 1, edited by Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, Cambridge University Press, 2006, p. 2015.

²¹ Galimas dalykas, kad Bar Kokhbos laiške (*Mur* 43) minimi už nenorą prisidėti prie karo baustini „galilėjiečiai“ yra krikščionys, nors mokslininkų nuomonės čia skiriasi; žr. *The Cambridge History of Judaism*, t. 4: *The Late Roman-Rabbinic Period*, edited by Steven T. Katz, Cambridge University Press, 2006, p. 114; Hans-Josef Klauck, Daniel P. Bailey, *Ancient Letters and the New Testament: A Guide to Context and Exegesis*, Waco: Baylor University Press, 2006, p. 293.

²² Markus Vinzent, *op. cit.*, p. 227.

posukiliminė konsteliacija atrodė būtent tas *Sitz im Leben*, kuriame užsimezga ir pradeda augti naujas apologijos žanras, atspindintis pakitusius bendruomenės poreikius. Aristidas, kaip šio žanro pradininkas labai darniai isiterptų į tokį vaizdą²³.

Kad ir kokia įtaigi atrodytų ši teorija, akivaizdu, jog sukrėtimas, keitęs ne tik žydų, bet ir krikščionių statusą bei savivoką, ryškiai ataidėjęs Justino raštuose (tik *Dialoge su žydu Trifonu* (ypač plg. 110.6), tiek jau minėtoje *Apologijoje*) Aristido veikale nė kiek neatsispindi. Jau Grantas pabrėžė, kad judaizmo vaizdavimas jame „įtaigoja datą prieš 132-uosius“²⁴. Neįtikina ir Pedersono argumentas, neva Aristido piešiamas vaizdas ar nutylėjimas apskritai neturįs reikšmės: mat rašydamas anksčiau, iki sukilimo, jis lygiai taip pat būtų turėjęs reaguoti į diasporos žydų maištus 115–117 m. rytiniame Viduržemio jūros regione²⁵, o jei nereagavęs nei į vieną, nei į kitą – tai dėl to, kad „draugiškas nusistatymas žydų atžvilgiu Aristidui buvo toks natūralus ir akivaizdus, kad pastarasis nė neketino jo slėpti“²⁶. Vis dėlto dalykų padėtis yra kiek kitokia. Mįslingai prasidėję 115–117 m. maištai²⁷, net ir tikint Antikos istorikų teiginiais, kad žydai išžudė per pusę milijono savo bendrapiliečių graikų, krikščionių ir žydų santykiams tiesiogiai neatsiliepė. Net Eusebijas, *Bažnyčios istorijoje* (4.2) referuodamas to meto įvykius, nė žodžiu neužsimena krikščionis nuo jų kaip nors nukentėjus. Maža to, atrodo, kad tuoj po sukilimo į valdžią atėjusio paties Hadriano politika Palestinos žydams kėlė tam tikrą optimizmą ir kurią laiką *Tumultus Iudeorum* pastarojo nepaliestuose kraštuose galėjo būti primirštas²⁸. Atsižvelgiant į visa tai, Aristidui, kaip ir kitiems krikščionims, po kelerių metų kitoje imperijos erdvėje to sukilimo padariniai neturėjo atrodyti providencialūs ar verti specialaus komentaro.

²³ Žr. Alessandro Galimberti, „Hadrian, Eleusis, and the beginning of Christian apologetics“, in: *Hadrian and the Christians*, edited by Marco Rizzi, (ser. *Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr.*, 30), Berlin: Walter De Gruyter, 2010, p. 79–82; Markus Vinzent, *op. cit.*, p. 216–228.

²⁴ Robert M. Grant, *op. cit.*, p. 39.

²⁵ Plačiau žr. William Horbury, *Jewish War under Trajan and Hadrian*, Cambridge University Press, 2014.

²⁶ Nils Arne Pedersen, *op. cit.*, p. 47.

²⁷ Martin Goodman, *Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations*, Penguin Books, 2007, p. 479–480.

²⁸ Apie tradiciją, vaizduojančią Hadrianą kaip nepriešišką žydams žr. Giovanni Battista Bazzana, „The Bar Kokhba Revolt and Hadrian's Religious Policy“, in: *Hadrian and the Christians*, p. 104–109.

Tai, kas išdėstyta, leidžia laikytis nuomonės, kad Aristido veikalas iš pradžių skirtas imperatoriui Adrianui, dėl kokių nors aplinkybių vėliau buvo peradresuotas (nebūtinai perdirbant ar išplečiant) bei įteiktas ir jo įpėdiniui Antoninui Pijui.

Aptarę šaltinius pamėginkime susumuoti, ką žinome apie autorių ir jo situaciją, įvertindami, kiek šios žinios prisideda prie vaizdo apie krikščioniškos tapatybės formavimąsi.

Visi šaltiniai vienbalsiai pripažįsta, kad autorius buvo atėnietis. Visur jis vadinamas „filosofu“. Net ir atsižvelgdami į gana išskydusią žodžio „filosofas“ II a. vartoseną, turime pripažinti, kad to meto Atėnuose, kur filosofija buvo įsišaknijusi, kaip filosofą save identifikuojantis žmogus šiame mieste atrodė natūraliai. Nors Platono įkurtoji Akademija tradiciniu pavidalu nebeveikė, bet galima kalbėti apie Atėnų filosofijos mokyklą²⁹. Mokyklos chronologija nėra aiški, bet galima manyti, kad Aristodemas išminties galėjo semtis iš tų pačių mokytojų kaip ir kiek jaunesnis Klaudijus Nikostratas Atėnietis (taip pat turintis romėnišką vardą!)³⁰. Aišku ir tai, kad mūsų autorius nebuvo Atėnų bažnyčios presbiteris ar diakonas, juo labiau vyskupas, šiuolaikiškiau tariant, nepriklausė dvasininkų luomui. Geriausia būtų jį apibūdinti kaip „laisvąjį mokytoją“³¹, analogišką Justinui, Marko Aurelijaus laikais rašiusiam atėniečiui Atėnagorui arba gnostizuojančiam romiečiui Ptolemajui. Tokių mokytojų patirtis leido krikščionybę suprasti kaip naują filosofiją, atsakančią į gyvenimo bei mąstymo keliamus klausimus. Marciano vardas liudija Aristidą turėjus Romos pilietybę ir šia prasme priklausiusį į imperijos visuomenę gerai integruotų intelektualų sluoksniui.

Šios negausios žinios vis dėlto yra gana reikšmingos, kalbant apie pirmašias pastangas formuluoti krikščioniškąjį tapatumą ne tik konfrontuojant su vidiniais iššūkiais (judaizmu, ankstyvuju gnosticizmu, doketizmu), bet ir imperinės visuomenės akivaizdoje. Pirma išvada (ne tik priimant anksčiau parašymo datą, bet ir atsižvelgiant į jo turinį) – mėginimai apibrėžti savitą krikščionių tapatybę naudojantis apologijos žanru prasi-

²⁹ Plačiau žr. John Dillon, *The Middle Platonists: 80 B.C. to A.D. 220*, revised edition, Ithaca: Cornell University Press, 1996, p. 231–250.

³⁰ Datuojamas II a. antros pusės pradžia: *Dictionnaire des philosophes antiques*, t. IV: *de Labeo à Ovidius*, ed. Richard Goulet, Paris: CNRS Éditions, 2005, p. 699–701, Nr. 55.

³¹ Sąvoką skolinuosi iš Christoph Marksches, *Christian Theology and Its Institutions in the Early Roman Empire: Prolegomena to a History of Early Christian Theology*, translated by Wayne Coppins, Waco: Baylor University Press, 2015, p. 31–91.

dėjo anksčiau negu Bar Kokhbos sukilimas ir nebuvo tiesioginis jo padarinys. Aristidas papildė „laisvųjų mokytojų“ ratą ir patvirtina prielaidą, kad krikščioniškoji tapatybė santykiuose su imperine visuomene buvo pradėta konstruoti ne hierarchiniame lauke, o oficialaus bažnytinio-hierarchinio statuso neturinčių asmenų, gavusių tuometinį „pagonišką“ filosofinį išsilavinimą.

THE APOLOGY OF ARISTIDES: THE AUTHOR, THE WORK AND CHRISTIAN IDENTITY

Summary

Formation and definition of the Christian identity begins in the Letters of the Apostles, but it was more a response to the internal processes evolving in the community (a discussion on Jesus' authentic teaching, relations with Judaizing trends, the status of heads and leaders of local communities, and the like). Construction of external restrictions and links forming a coherent whole began only in the second century. Aristides (the second half of the second century) was one of the first – and the first better extant – Christian thinkers that attempted a definition of the place of the Christians both historically and in the real present. Aristides's strategy is not only of delimitation but also that of connections: his philosophical perspective is based on the Middle Platonism and the spreading cult of 'God Most High', while the critique of the pagan religious absorbs its elements that are found not only in the Bible but in the Roman culture of that period as well. On the other hand, Aristides stresses the originality of the Christian lifestyle and ethics thus pointing to the fundamental vector of the dissociation from the surrounding culture.

IŠ ŽEMAITIJOS VYSKUPO STALO VALDŲ ISTORIJOS: PAŠVITINIO VALDA, MIESTELIS, VYSKUPO REZIDENCIJA 1639 M.

JONAS DRUNGILAS

Jautrus ganytojas, uolus ir energingas administratorius – šios ir kitos Žemaitijos vyskupo Jurgio Tiškevičiaus (1596–1659) asmeninės savybės žavėjo jo amžininkus ir iki šiol traukia tyrinėtojų žvilgsnį¹. O kad vyskupo būta sumanaus administratoriaus ir nuovokaus žemvaldžio, patvirtina jo vyskupavimo laikotarpiu išlikusi pirmoji, 1637–1639 m. sudaryta, Žemaitijos vyskupo stalo valdų inventorinė knyga². Ši inventorinė knyga – puikus XVII a. pirmos pusės istorijos šaltinis, ankstesniems tyrinėtojams padėjęs atskleisti demografinius ir ekonominius pokyčius vyskupo valdose³. Naudojantis šiuo šaltiniu taip pat galima tirti ir kitus procesus: asmenvardžių (valstiečių, miestelėnų) susidarymą, apgyvendinimą (migraciją), urbanizaciją (miestelių struktūrą, gyventojus) ir dvarų materialinę kultūrą (pastatus, buitį). Tad

¹ Liudas Jovaiša, „Tėvas siratų ir visų ponaičių: vyskupo Jurgio Tiškevičiaus portretas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2010, Nr. 1–2, p. 39–46.

² Šiuo metu ji saugoma Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – *LNB RKRS*), f. 93, b. 2019.

³ Jūratė Kuzmaitė, „Bažnytinė žemėvalda Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (1. Struktūra, dydis, pajamos)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1979, t. 1 (66), p. 53–64; Jūratė Kuzmaitė, „Bažnytinė žemėvalda Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (2. Ariamoji žemė)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1979, t. 4 (69), p. 105–116; Jūratė Kuzmaitė-Kiaupienė, „Feodalinė renta bažnytinėse valdose Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (1. Natūrinė renta)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1981, t. 3 (76), p. 113–125; Jūratė Kuzmaitė-Kiaupienė, „Feodalinė renta bažnytinėse valdose Žemaitijoje XV–XVIII amžiais (2. Atodirbinė renta)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, Vilnius, 1981, t. 4 (77), p. 65–74; Jūratė Kiaupienė, *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas, 1988; Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai 1657–1658 bei 1708–1711 m. maro padariniai Žemaičių vyskupo valdose“, in: *Istorija*, Vilnius, 1983, t. 23, p. 13–33; Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*: Mokymo priemonė, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988; Grzegorz Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII w. Uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1992.

aukščiau išvardytos galimos tyrimų gairės paskatino naujai peržiūrėti minėtą šaltinį ir jo teikiamas galimybes. Na, o šiam tyrimui pasirinkta viena Žemaitijos vyskupui priklausiusi – Pašvitinio – valda, kuri analizuojama pasitelkiant 1639 m.⁴ inventorių⁵, naudojantis aprašomuoju, šaltinių kritikos ir etimologiniu⁶ metodais. Pastebėtina, kad ši vyskupo valda išsiskyrė iš kitų, nes buvo už tuometinės Žemaitijos kunigaikštystės administracinių ribų ir priklausė Upytės pavietui. Kita vertus, šios valdos inventorius per teikia kompleksinės (priskirtinos stambiajai žemėvaldai) valdos informaciją, kurią galima vertinti ir kaip Šiaurės Lietuvos regionui būdingos istorijos atspindį⁷. Tad šio straipsnio tikslas – išnagrinėti XVII a. pirmos pusės Pašvitinio valdą atskleidžiančius komponentus: valsčių (žemėvaldą, administraciją, gyventojus), miestelį ir vyskupo rezidenciją, taip pat išryškinant šios, Žemaitijos vyskupo stalui priklaususios, valdos savitumą.

Pašvitinio valsčius. a) Struktūra, žemėvalda. Pašvitinio apylinkėse buvusią gyvenvietę pirmiausia primena čia aptikti archeologiniai radiniai: apeiginiai akmenys, V–XIII a. kapinynai ir netoliese (už 2,5 km) išlikęs Peleniškių piliakalnis⁸. Vietovės senumą taip pat patvirtina ir istoriniai šalti-

⁴ Ankstesnių Žemaitijos vyskupo stalo valdų tyrinėtojų – Jūratės Kiaupienės, Liudo Truskos, Grzegorz Błaszczyko darbuose (detaliau žr. 3 nuorodą) klaidingai nurodoma 1638 m. kaip minėtos inventorinės knygos surašymo data. Vis dėlto šis šaltinis buvo pradėtas rašyti 1637 m., o baigtas 1639 m., ką patvirtina Pašvitinio inventoriaus tekstas: „1639 miesiaca maia trzydziestego dnia, przed nami generalnemi rewizorami dobr biskupstwa zmuydzkiego wiadomo czyniemy, iz za czasu odprawowania rewizy gówney s pomiara gruntow w majętnosci Poszwityniu“, „Michał Milwidaitys, osiadłey włoki 1/3, ustąpił na ten rok 1639 bratankom swoim“, „Pustey, którą teraz na rok 1640, wszytka wies przyięła“, „a w roku 1640 przybędzie do sumy“, „Item poprzeczney teraz przyięty, az w roku 1640“, „Co zas teraz rozebrali puste włoki, na rok 1640“ (LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 480, 494, 496, 498, 499, 503–506).

⁵ Aptariamas Pašvitinio inventorius (LNB RKRS, f. 93, b. 2019, p. 472–529) yra išverstas ir publikuotas lietuvių kalba; žr. Jonas Drungilas, „1639 m. Pašvitinio valdos inventorius“, in: *Pašvitinys*, (ser. *Lietuvos valsčiai*, t. 29), sudarytojai Aloyzas Bėčius, Kazimieras Kalibatas, Vilnius: Versmė, 2014, p. 110–144). Buvo parengtas inventoriaus tekstas ir lenkų kalba, tačiau jis į knygą nepateko redaktorius Bėčiaus sprendimu.

⁶ Analizuojant Pašvitinio miestelėnų, valstiečių pavardes pagrindinis „instrumentas“ buvo: Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, *Lietuvių pavardžių žodynas* (toliau – LPŽ), t. 1: A–K, t. 2: L–Ž, atsakingasis redaktorius Aleksandras Vanagas, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

⁷ Grzegorz Błaszczyk, *op. cit.*, p. 29.

⁸ Ernestas Vasiliauskas, „Pašvitinio apylinkės III tūkst. pr. Kr. – XVIII a. (archeologijos duomenimis)“, in: *Pašvitinys*, (ser. *Lietuvos valsčiai*, t. 29), p. 77, pav. 1 (archeologinių radinių Pašvitinio apylinkėse žemėlapis).

niai. Štai XVI a. pabaigoje minimas Pašvitinio *laukas*⁹ („поле“) – archainis, baltišką gentinę visuomenę menantis, teritorinis-socialinis darinys, anuo- met apėmęs apie 10 km² teritoriją¹⁰. O iš XVII a. pirmos pusės inventoriaus sužino- me, kad šis valsčius turėjo kitą, ankstesnį pavadinimą – Medinin- kai¹¹. Taip šioje vietovėje susiformavo pakankamai stambi Žemaitijos vys- kupo stalo valda.

Būsimos valdos centras – Pašvitinio dvaras – greičiausiai pirmą kartą minimas 1515 m., kai Sirtauto sūnus Pacas įsūnijo (adopcijos teise) Petrą Bi- levičių, pastarajam užrašydamas trečdalį Linkuvos, Pašvitinio ir Tambiš- kio dvarų¹². Vėliau minėto Petro sūnūs Kasparas (†1562) ir Andriejus (†1556) pasitaikius progai plėtė dvaro žemėvaldą¹³, o Pašvitinys tapo viena mėgsta- miausių jų rezidencijų¹⁴. XVI a. antroje pusėje Pašvitinio dvaras buvo pada- lytas į dvi dalis. Viena dalis atiteko Daratai Bilevičiūtei, kuri šią dalį užrašė savo vyrui valdovo dvarioniui Mikalojui Burbai, o antra – minėto Andrie- jaus sūnui Andriejui Bilevičiui (†1585¹⁵), kuriam mirus ši dalis atiteko jo sū- nui Adomui. 1586 m. už 800 kapų Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis iš Mikalojaus Burbos nupirko pastarajam priklausančią dalį, o kita Pašvitinio dalis vyskupui buvo įkeista¹⁶. Tiesa, 1613 m. Žemaitijos vyskupas Mikalojus Pacas prie turimų žemių dar nupirko Nociūnų kaimą (priskirtą Pašvitinio

⁹ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, Вильна: Типография Бр. Д. и Х. Яловцерь, 1912, p. 273, Nr. 1489b (1587 m.).

¹⁰ Zbysław Wojtkowiak, *Lithuania Transwilniensis saec. XIV–XVI: Podziały Litwy Północ- nej w późnym średniowieczu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005, p. 44–55.

¹¹ „Włosc poszwitynska s dawna nazwana Miednicka“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 496).

¹² *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 77, b. 106, l. 1–4; *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 12, b. 3093, l. 1.

¹³ Antai 1540 m. Viešvėnų tįjūnas Kasparas Bilevičius, Petro sūnus, už 50 kapų gr. nu- pirko iš Motiejaus Jakubavičiaus 4 veldamus gyvenusius prie Pašvitinio dvaro (*LMAVB RS*, f. 266, b. 375, 987, l. 1).

¹⁴ Eugenijus Saviščevas, „Bilevičių kilmė ir genealogija (XV–XVI a.)“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2001, Nr. 4 (48), p. 12–13.

¹⁵ 1585 m., mirus Andriejui Bilevičiui, buvo sudarytas ankstyviausias Pašvitinio dvaro inventori- us (žr. *Istorijos archyvas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko Konstantinas Jablonskis, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka, 1934, p. 253–255).

¹⁶ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 1, Вильна: Типография Бр. Д. и Х. Яловцерь, 1901, p. 89 (Nr. 36), 174 (Nr. 41), 194 (Nr. 15). Tiksliai nėra aišku, kada ir kokią Pašvitinio dalį įkeitė Adomas Bilevičius Žemaitijos vysku- pui Merkeliui Giedraičiui, nes, pavyzdžiui, 1599 m. minėtas Bilevičius 7 valakus iš Bačgalių km. įkeitė Jokūbui Bialozarui (*LMAVB RS*, f. 12, b. 4414, l. 7).

klebonui)¹⁷. Galiausiai 1619 m. vyskupas Stanislovas Kiška iš Adomo Bilevičiaus dukters Kristinos įsigijęs likusią dalį, visą šią valdą priskyrė vyskupo stalui („ad mensam episcopalem“)¹⁸.

Anuomet valda apėmė apie 200 valakų (4270 ha) žemės, o ją sudarė Pašvitinio miestelis ir trylika kaimų (Bačgaliai, Barbokai, Bučiūnai, Gaubiai, Kriukai, Padvarninkai, Peluodžiai, Puodžiūnai, Rabikiai, Rimšoniai, Treigiai, Tubiniai, Vaitkūnai). Ši vyskupui priklausanti valda nebuvo topografiškai vientisa, nuo Pašvitinio ji tarsi juosta buvo nutįsusi iki pat Kuršo kunigaikštystės sienos, taip pat kai kur ribojosi su Šiaulių ekonomija, na, o daugiausia buvo įsiterpusi tarp kitų kilmingųjų (Bialozarų, Bistramų, Blinstrubų, Davidavičių, Druvų, Golkovskių, Kurčų, Mažeikų, Mlečkų, Nanevičių, Tyzenavičių¹⁹) žemių, dėl ko su pastaraisiais iškildavo ginčai dėl valdų ribų²⁰. Nors apie iš šio valsčiaus gaunamas pajamas yra anksčiau rašyta, tačiau čia norėtusi pabrėžti, kad Pašvitinio valstiečiai, kitaip nei kitų vyskupo valdų – Krakų, Luokės, Mosėdžio, Papilės pavaldiniai, mokėjo didžiausią činšo normą – 10 kapų grašių²¹. Tai rodo anuometinių vyskupo valdų pareigūnų apdairumą įvertinant Pašvitinio valsčiaus žemių derlingumą ir jų našumą, kas yra žinoma ir dabar bei ką įrodo šio krašto dirvožemio tyrimai²².

Tad ši XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje pačių Žemaitijos vyskupų pastangomis sukomplektuota valda, nors ir nevientisa, tačiau buvo vertinama kaip viena pelningiausių Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

b) Administracija. Pašvitinio valdoje nebuvo nuolatinės vyskupo rezidencijos, tad tikėtina, kad jos valdymo aparatas buvo gerokai mažesnis. Be to, nesant istoriografijos įdirbio šia tema ir trūkstant duomenų, keblu tiksliau nusakyti ir pačią administracijos struktūrą. Pavyzdžiui, iš Merkelio Giedraičio vyskupavimo laikotarpio žinome, kad XVI a. pabaigoje Pašvitinyje administravo jo paskirtas vietininkas Augustinas Tšaska („Trzaska“),

¹⁷ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 476, Nr. 436.

¹⁸ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1671, ap. 4, b. 424, l. 1–3; *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, t. 1–2, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, t. III–IV), collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984–1989, p. 628–629 (t. 1); 116–119 (t. 2).

¹⁹ Tokia pavardė minima šaltinyje, tačiau manytina, kad tai buvo Tyzenhauzai.

²⁰ Jonas Drungilas, *op. cit.*, p. 110–144.

²¹ Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai“, p. 17.

²² Pranas Aleknavičius, „Žemės ūkio naudmenos, jų būklė. Žemės naudojimas“, in: *Lietuvos žemės našumas*, sudarytojas Jonas Mažvila, Kėdainių r.: Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras, 2011, p. 92, il. 5.2.

ir minimas to paties dvaro tarnybininkas Martynas Zablockis²³. Iš Jurgio Tiškevičiaus laikotarpio yra žinomas vyskupo stalo valdų administratorius²⁴ (ekonomas) Jonas Pavlikovskis (†1648), kaip tik ir parengęs pirmąją išlikusią 1637–1639 m. inventorinę knygą²⁵. Neabejotina, kad minėtas administratorius privalėjo turėti dar bent keletą jį lydinčių pagalbininkų²⁶. Na, o Pašvitinyje, kaip ir kitose vyskupo valdose, Pavlikovskiui padėjo šią valdą administravęs seniūnas (neidentifikuotas)²⁷, kai apie kitus pareigūnus (bajoriškos kilmės) nieko nežinome.

Vietiniam seniūnui padėjo iš valstiečių kilę tarnybininkai. Anuomet Pašvitinio valsčių prižiūrėjo vaitas, pirmas asmuo valsčiuje, kuriuo buvo Petras Katinaitis, greičiausiai kilęs iš Katinų kaimo (netoli Kriukų), įsikūręs Bačgalių kaime. Jis buvo turtingas valstietis, be minėtame kaime turimų žemių papildomai valdęs du užsienius²⁸. Vaito funkcijoms priklausė visų seniūno potvarkių vykdymas: jis prižiūrėjo, kad valstiečiai atliktų lažą, atiduotų duokles, sumokėtų mokesčius, saugojo žemių ribas, pristatydavo valstiečius į teismą, kuriuose ir pats dalyvaudavo²⁹. Šis tarnybininkas turėjo

²³ *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 30 (Nr. 222), 138 (Nr. 809), 211 (Nr. 1165; minimas Pašvitinio dv. tijųnas), 475 (Nr. 433).

²⁴ Analizuojant vėlesnius su Pašvitinio valda susijusius dokumentus, reikėtų atsargiai vertinti ten pateikiamą ankstesnių amžių informaciją. Štai XVIII a. pabaigoje (?) kažkuriam Žemaitijos vyskupo stalo valdos administracijai priklausančiam asmeniui peržiūrint pirmąjį 1639 m. Pašvitinio valdos inventorių bei kitus dokumentus, Pavlikovskis buvo įvardintas kaip revizorius – „Inwentarz poszwitynski Pawlikowskiego rewizora pod rokiem 1647“. Neabejotina, kad neatitikimai atsirado dėl šio asmens neatidumo, kai vietoje 1637 m. buvo įrašyta 1647 m. data (ši apsirikimą patvirtina toliau nurašyto 1639 m. inventoriaus tekstas), o pirmame inventorinės knygos lape paminėtas Pavlikovskis klaidingai buvo įvardintas revizoriumi (*LMAVB RS*, f. 12, b. 3932, l. 1).

²⁵ „Inwentarz Pawlikowskiego w roku 1637 sporządzony“, in: *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 1. Apie ilgametį bei glaudų šio administratoriaus ir jo geradarių vyskupo bendradarbiavimą patvirtina Pavlikovskio Žemaitijoje sukauptas įvairus turtas ir testamente išreikštas noras būti palaidotam centrinėje Žemaitijos vyskupijos bažnyčioje – naujai išmūrytame rūsyje Varnių katedroje po Švč. Mergelės Marijos koplyčia (Jono Pavlikovskio, Petro sūnaus, testamentas, Luokės dvaras, 1648-04-09, in: *VUB RS*, f. 7 – 1648 m. Žemaitijos Pilies teismo knyga, Nr. 13/14465, l. 155–156).

²⁶ Tai paliudija aiškiai ir dailiai surašytas 1637–1639 m. inventorinės knygos tekstas, kuris buvo perrašytas iš juodraščio, rašyto važinėjant po vyskupo valdas. Tad Pavlikovskiui neabejotinai kažkas turėjo padėti rengiant šią knygą.

²⁷ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 481, 513, 525.

²⁸ *Ibid.*, l. 488, 519, 520.

²⁹ Plačiau apie vietinę valsčių administraciją žr. Дмитрий Похилевич, *Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века*, Вильнюс: Пяргале, 1966, p. 143–146;

ir savo padėjėją padvaiskį („podwoyski“) – Joną Jasaitį, bei tris pastarajam padedančius suolininkus („ławnik“): Jokūbą Jurgaitį, gyvenusį Peluodžiuose, ir Petrą Jonaitį bei Pečiulį Laukūną iš Kriukų³⁰. Minėti tarnybininkai buvo apgalvotai išdėstyti – valdos galuose gyveno suolininkai, o centre – vaitas, taip koordinuotai administravę teritoriją.

Šioje valdoje aptinkame ir gana neįprastą socialinį darinį – Pašvitinio dvaro bajorus³¹ („boyarowie zas dworu poszwitynskiego“), gyvenusius Gaubių kaime. Šie bajorai – turtingesnių valstiečių kategorija, kurie seniūnui mokėjo činšą, atliko pastotes ir kolegialiai išnešiodavo laiškus³².

Tad pateiktos, nors ir padrikos informacijos detalės atskleidžia anuomet įprastą žemėvaldos valdymo sistemą, kurios viršuje buvo vyskupo stalo valdų administratorius Jonas Pavlikovskis (su veikiausiai jam padedančiais keliais pagalbininkais), kartkartėmis užvažiuodavęs į Pašvitinio valdą, o žemiau – vietinis valdymo aparatas: seniūnas ir jam padėję valstiečiai tarnybininkai (vaitas, padvaiskis, suolininkai).

c) Valdos gyventojai. Apie Pašvitinio valsčiaus gyventojus žinome tik iš pateiktų statistinių fiskalinio pobūdžio duomenų. Tad norint atskleisti daugiau informacijos, tyrimui buvo pasirinkta neįprasta prieiga – gyventojų asmenvardžiai, kurie tarsi ano meto užkonservuoti „atmintukai“, tinkamai juos išlukštenu, gali atverti šio valsčiaus kasdienį gyvenimą.

Štai inventoriuje aptinkame vietinių gyventojų vardų trumpinius – August (Augustinas), Grigas (Grigalius), Krisčius (Kristijonas), Sabas (Sebastijonas³³), kas byloja apie gyventojų kalbos praktiškumą. Bene gausiausiai pasitaiko pravardinės kilmės asmenvardžių – būsimos pavardės, nusakančios asmens būdo bruožus (*Baranaitis, Lapė, Karalius*), fizines savybes (*Balčiūnas, Jodkūnas, Kailaitis, Kaušniukas, Mikčiūnas, Rudaitis, Šaulys, Žilakis*) ar gyvenamąją vietą (*Šilaitis*)³⁴. Pastarieji asmenvardžiai rodo kaimo bendruomenės gyvumą, betarpiškumą ir pakantumą neužgauliems pašiepiams. Kita vertus, šios pravardės galėjo atsirasti ir dėl praktinių sumetimų, kai kaimuose reikėjo atskirti bendrapavardžius³⁵.

Juozas Jurginis, *Lietuvos valstiečių istorija: (Nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo)*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 100.

³⁰ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 497, 507, 509.

³¹ Plačiau apie šių valstiečių kategoriją žr. Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 135–138.

³² LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 514.

³³ *Ibid.*, l. 487, 492–494, 496 ir kt.

³⁴ *Ibid.*, l. 487–523.

³⁵ Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 82.

Apie tuometines pašvitiėniėių šeimas taip pat nedaug ką galime pasakyti. Šaltinyje fiksuojamos tik šeimų galvos – vyrai, o informacijos apie moteris iš esmės nėra (minima tik viena našlė). Tačiau kartais šios „vyriškos“ informacijos sraute iškyla į šeimas ateinantys nauji nariai – žentai ir užkuriiai³⁶. Pavyzdžiui, Bučiūnų, Gaubių kaimuose aptinkame Užkurių pavardes, kurios signalizuoja, kad šie vyrai atsikraustė gyventi pas našles³⁷. Yra ir kito reiškinio atspindžių, antai šalia uošvio Misčiaus Daškaičio aptinkame gyvenantį Urboną *Daškažentį*, prie to galima pridėti panašius *Lauženčio*, *Kriukženčio* atvejus³⁸. Pastarieji sudurtiniai asmenvardžiai (uošvio pavardė + „žentas“) rodo į šeiminko ūkį atėjusį gyventi dukters vyrą, o kartu atskleidžia vietinės bendruomenės sumanią pavardžių kūrybą, nurodančią giminytės ryšius. Šalia tokių į kaimo bendruomenę įtraukiančių *savų* kategorijos, kartais pasitaikydavo ir tam tikrą distanciją parodančių įvardijimų. Pavyzdžiui, Gaubių kaime buvo žinomas *Gudo*³⁹ asmenvardis, kuriuo vietiniai žmonės paprastai pravardžiuodavo kitakalbius arba kitatarmius žmones⁴⁰. Galima tikėtis, kad šis valstietis atkeliavo iš rytinės Lietuvos dalies ar net iš dar toliau⁴¹.

Greta šių, kaimo vidinių gyvenimą apibūdinančių asmenvardžių, galima apčiuopti ir čia vykusią migracinių procesų trajektorijas. Antai aptinkame grupelę asmenų (*Gaubiai*, *Kervesaitis*, *Žemaičiai*), atvykusių iš Žemaitijos su ankstesniais Pašvitinio dvaro savininkais Bilevičiais⁴². Valdos paribyje su

³⁶ Plačiau apie šiuos terminus žr. Rūta Buivydienė, *Lietuvių kalbos vedybų giminytės pavadinimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 42–54, 144–152.

³⁷ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 503, 514.

³⁸ *Ibid.*, l. 487, 496, 502, 507, 514.

³⁹ Pirmasis įsikūręs Pašvitinio valsčiuje galėjo būti minėto Gudo tėvas, minimas 1585 m. inventoriuje (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁴⁰ Juozas Jurginis, *op. cit.*, p. 82.

⁴¹ Neatmestina, kad tai galėjo būti asmuo, atsikėlęs iš rytinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalies; plačiau žr. Edvardas Gudavičius, „Gudai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 197–205.

⁴² *Kervesaitis* (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 512), sprendžiant pagal fonetines ypatybes, buvo kilęs iš žemaičių tarmės ploto, kur balsė *i* yra paplatėjusi (tariama *ę*); žr. *LPŽ*, t. II, p. 978. Taip pat tikėtina, kad žemaitiška buvo ir Gaubių kilmė, tai signalizuotų pavardės paplitimas ir aptinkamos vietovės Žemaitijoje: Gaubelių km. – Telšių raj. ir Gaubės km. – Skuodo raj. (*Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyras*, d. II, parengė Zigmantas Noreika ir Vincentas Stravinskas, Vilnius: Mintis, 1976, p. 78). Neabejotina, kad Peluodžių kaime gyvenusių Krisčiaus ir Valiulio Žemaičių pavardė buvo etnoniminės kilmės (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 497), kurių tėvas, laisvas valstietis Jonelis Žemaitis

Kuršo kunigaikštystėje aptinkame latvių kilmės asmenų (Andriulis Pejašas, Endrikis Draminikas, Indrikis Purtikaitis⁴³), kur dėl intensyvių prekybinių ryšių, komunikacijos su Ryga susidarė sąlygos susiformuoti pasienio terminui – Palatvė („w granicy podlejszej“)⁴⁴.

To meto pašvitiėčių asmenvardžių sraute, kaip ir daugumoje Lietuvos kaimų, jau dominavo krikščioniški asmenvardžiai (pavyzdžiui, *Andrejūnas, Benaitis, Jasaitis, Jonaitis, Martynaitis, Laurynaitis, Petrulaitis, Povilaitis, Stasiulaitis, Urbonaitis, Venclovaitis*). Šiek tiek buvo likusių ir senųjų baltiškųjų (*Daugilaitis, Legaitis, Liaugentis, Maneikutis, Negutis, Norutis*⁴⁵). Įdomu, kad Pašvitiėnio valdoje aptinkame germaniškos kilmės asmenvardžių su baltiškais patroniminėmis priesagomis *-aitis* (*Armonaitis, Enziulaitis, Plekaitis, Kronaitis, Rotas*⁴⁶). Viena vertus, šie asmenvardžiai tik patvirtina šaltiniuose sunkiai „pagaunamą“ gyventojų natūralų judėjimą pasienio zonoje, antra vertus, jie rodo atvykusiųjų intensyvų į(si)traukimą į vietines kaimo bendruomenes ir jų sulietuvėjimą.

1639 m. Pašvitiėnio valsčiaus gyventojų asmenvardžių priesaginės galūnės. Įdomių niuansų atskleidžia ir Pašvitiėnio valsčiaus gyventojų patronimai. Juos sustruktūravus paaiškėjo, kad 5% patronimų sudaryti su priesaga *-onis* (ji paplitusi į rytus nuo Nevėžio, Dzūkijos regione), 12% – su priesaga *-ūnas* (paplitusi į Vakarus nuo Nevėžio), o net 54% sudaryti su priesaga *-aitis*, kuri buvo būdingiausia Žemaitijos regionui. Verta prisiminti, kad Pašvitiėnio apylinkėse dominuoja vietovardžiai, padaryti iš asmenvardžių su priesaginėmis galūnėmis *-onis, -ūnas*⁴⁷. Tokia anuometinė patronimų situacija leidžia kelti klausimą apie Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos regiono sąsajas kultūriniu ir demografiniu požiūriu, kas gali tapti akstinu būsiamiems tyrimams.

1585 m. buvo daržininku Pašvitiėnio dvare, manytina, kad čia atsikėlė su Bilevičių gimine (*Istorijos archyvas*, p. 254).

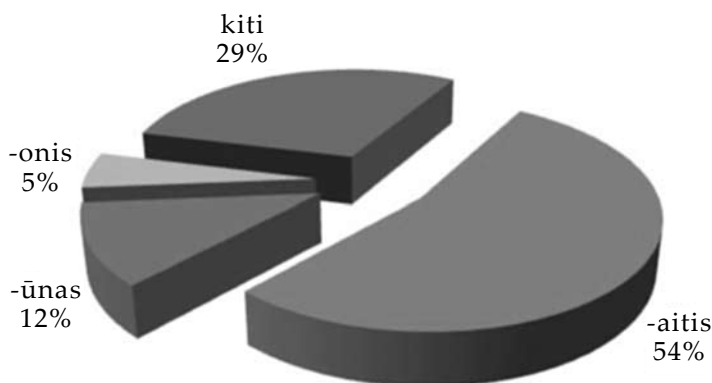
⁴³ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 509, 516.

⁴⁴ „w granicy podlejszej“ (*Ibid.*, l. 510).

⁴⁵ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 504, 507; LPŽ, t. II, p. 72, 151, 301.

⁴⁶ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 489, 490, 497, 504, 519. Greičiausiai Armonaičio asmenvardžio kilmę galima sieti su vokišku vardu *Herman*, Enziulaitį – nuo *Hänsel*, Kronaitį – nuo latviško *Krons* ar vokiško *Krone*, Plekaitį – nuo vokiško *Pleck, Fleck, Flecke*, Roto – nuo *Roth, Rott*; žr. LPŽ, t. I, p. 123, 577, 1087; t. II, p. 471, 623.

⁴⁷ Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 330–331; Antanas Salys, *Raštai*, t. II: *Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 1983, p. 51.

Pateikta pašvitiniečių asmenvardžių analizė atskleidžia kaimų bendruomenių praktiškumą, gyvumą, naujų narių įtraukimą. Galima pastebėti ir čia vykusių migracinius procesus, nes Pašvitinio valsčiuje aptinkame asmenų, atvykusių iš Žemaitijos, iš rytinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalies ir (gausiausiai) iš dabartinės Latvijos teritorijos, kurie pamažu sulietuvėjo.

Miestelis. XVI a. pabaigos dokumentuose Pašvitinys įvardijamas kaip dvaras arba tiesiog kaip vietovė⁴⁸. Tuo tarpu 1639 m. Pašvitinys, pateikiant detalų jo inventorių, pirmą kartą įvardijamas miesteliu („miasteczko“), o tai leidžia jį įtraukti ir taip papildyti iki šiolei istoriografijoje nustatytą LDK miestelių sąrašą⁴⁹. Iš minėto inventoriaus sužinome, kad anuomet Pašvitinyje buvo 17 gyvenamųjų namų (du tušti sklypai)⁵⁰, tad miestelyje gyveno apie 85–120 asmenų⁵¹. Jame namai grupavosi apie tuometinę baž-

⁴⁸ *Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия: составленный по 40 актовым книгам Россейскаго земскаго суда, Ивановъ Яковлевичемъ Спрогисомъ*, Вильна: Типография И. Я. Яловцера, 1888, p. 257. Tad nieko neįprasta, kad 1613 m. LDK žemėlapyje (taip pat ir vėlesniuose XVII–XVIII a.) jo nerandame (*Lietuva žemėlapiuose*, sudarytojos Aldona Bieliūnienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatniekienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 121–133).

⁴⁹ Stanisław Alexandrowicz, *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011, p. 41–72.

⁵⁰ Truska klaidingai nurodo, kad anuomet Pašvitinyje buvo 15 dūmų (Liudas Truska, „Demografiniai ir ekonominiai“, p. 26), nors iš tiesų miestelyje buvo apgyvendinta 17 sklypų (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 489–491).

⁵¹ Miestelio gyventojai apskaičiuoti namų skaičių (17) padauginus iš vidutinės šeimos (5–7) asmenų skaičiaus, neįskaičiuota špitolėje galbūt gyvenusių asmenų.

nyčia, tačiau šaltinyje nėra tradicinio gatvės („ulica“) termino, o išvardytos keturios namų eilės („pierzeya“). Šios namų eilės signalizuoja apie nesenai ūgtelėjusią organiškai⁵² (netaisyklingai) susiklosčiusią miestelio formą. Tai, beje, vaizdingai perteikia išlikę 1865–1869 m. Pašvitinio miestelio žemėlapiai⁵³.

Miestelio bendruomenę daugiausia sudarė iš gretimų kaimų atvykę ir įsikūrę valstiečiai. Antai Pašvitinyje sutinkame Petrą Stasiulaitį, o šalia miestelio valakus turėjo Urbonas ir Mykolas Stasiulaičiai, kurie veikiausiai buvo pirmojo broliai ar giminaičiai. Beje, tarp miestelėnų aptinkame ir vieną smulkbajorį Joną Lukoševičių⁵⁴, valdžiusį didžiausią sklypą mieste ir netoli miestelio esančias žemes⁵⁵. Augančio miestelio gyventojų poreikiai dar nebuvo dideli (sutinkame tik vieną amatininką – kalvį⁵⁶), tad kažko prirėkus, jie, matyt, vykdavo į artimiausius miestus ar miestelius (pavyzdžiui, Linkuvą, Joniškį).

Pašvitinio centre stovėjo maža medinė bažnytelė (funduota vyskupo Merkelio Giedraičio⁵⁷). Tai vieta, kur eiliniai parapijiečiai susirinkdavo sekmadeniais, taip pat per krikštynas, santuokas ar laidotuves, ar bent per svarbiąsias krikščioniškas šventes. Anuomet Pašvitinyje klebonavo Teodoras Vieliševskis⁵⁸, kurio brolis ar giminaitis Stanislovas (†1649) buvo

⁵² Pritariame Oksanai Valionienei, pagrįstai kritikuojančiai Algimanto Miškinio sukurta miestų tipologiją pagal plano (linijinio, radialinio, stačiakampio, mišraus) formą, bei teigiančiai, kad miesto (miestelio) struktūra buvo kintanti laike; plačiau žr. Oksana Valionienė, *Viduramžių Vilnius: Erdvės evoliucija (XIII a. vidurys – XVI a. pirmas ketvirtis)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 20–21.

⁵³ Algimantas Miškinis, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. II, (ser. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. III), Vilnius: Savastis, 2007, p. 532–534.

⁵⁴ Manytina, kad Lukoševičiai priklausė smulkiosios bajorijos sluoksniui, kurie XVI a. antroje pusėje dėl tuomet vykusio bajorijos pauperizacijos proceso galėjo įsilieti ir į valstiečių sluoksnį. Pavyzdžiui, 1586–1588 m. Upytės pavieta, Ramygalos apylinkėse, aptinkame du bendrapavardžius Lukoševičius – dvaro tįjūną (valstietį?) Vaitiekų ir bajorą Kristupą (*Акты, издаваемые Виленской Комиссией для разбора древних актов*, t. 26: *Акты унитского городского суда*, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1899, p. 88, 289, 364; *Опись документов Виленского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 8, p. 35, Nr. 258).

⁵⁵ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 489, 491–495.

⁵⁶ „Bakałarz s kowalem y s Syłajciem, s miasteczka, włoka 1, na płacy“ (*Ibid.*, l. 486).

⁵⁷ „Quae ecclesia fundata est in bonis mensae episcopalis a reverendissimo Giedroic“ (*Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*), sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011, p. 92).

⁵⁸ LNB RKRS, f. 93, b. 2019, l. 480.

netoliese esančių Klovainių vikaras⁵⁹. Šalia bažnyčios veikė špitolė („dom szpitalny“)⁶⁰ – našlaičių, senelių globos namai, išlaikomi parapijos lėšomis. Netoliese stovėjo parapiinė mokykla, kur vietinius vaikus rašto ir tikėjimo pradmenų mokė Valerijonas Klečkovskis (*Kleczkowski*)⁶¹, kuris greičiausiai buvo iš Lenkijos atvykęs bajoras⁶². Na, o apie mokymosi procesą patvirtina tarp pašvinitiečių sušmėžuojanti *Žekaičio* pavardė, išvertus reiškianti „mokinuką, mokinį“⁶³.

Galiausiai laisvą minutėlę, liūdnas ar džiaugsmingas akimirkas tiek miestelėnai, tiek apylinkių valstiečiai galėjo praleisti miestelyje veikusiose smuklėse⁶⁴, kur pakeleiviai galėjo apsistoti ir pernaktuoti⁶⁵. Manytina, kad miestelio smuklėms alus buvo tiekiamas iš vyskupo dvaro. Mat dvare buvo didokas bravoras su salyklo parengimui reikalingomis patalpomis (pirtis, salyklinė), gamybos reikmenimis (didelis virimo katilas, trys dideli alaus kubilai, lovys) ir 15 statinių, kuriose buvo išpilstoma pagaminta produkcija⁶⁶.

⁵⁹ Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.“, in: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: Gyvenimas ir tapatybė*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. V), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012, p. 185–186.

⁶⁰ „Dom szpitalny, za poł placu, s pomiary prętow 4, wolny“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 491).

⁶¹ „Waleryan Kleczkowski, bakałarz, osiadłey włoki 1/2, wolny; na wolności s dawna ratione usług koscielnych“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 494); „Baccalaureus Valerianus Kleczkowski pro loco hoc et pro pueri instruendis sufficiens, nisi quia Schola deest, nam nunc pueris apud quendam civem docentur; pensio ex aula et legumina seu victualia subministrantur“ (*Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai*, p. 96).

⁶² Klečkovskių giminė buvo kilusi iš Lenkijos, Mazovijos vaivadijos, Lomžos žemės, Klečkovo (*Kleczkowo*) vietovės, tačiau ten gyveno trys bendrapavardės giminės, turėjusios skirtingus herbų. LDK Klečkovskiai aptinkami XVI a. antroje pusėje (pvz., žinoma, kad 1568 m. Griška Klečkovskis tarnavo kunigaikščiui Kurbskiui), tačiau ar minėtasis Valerijonas priklausė atvykusių į LDK XVI a. antroje pusėje Klečkovskių šakai, ar buvo atvykęs iš Mazovijos, šiuo metu sunku yra atsakyti; žr. Adam Boniecki, „Kleczkowscy“, in: *Herbarz Polski, cz. 1: (wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich)*, t. X, Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907, p. 115–116; Kaspar Niesiecki, *Herbarz Polski*, wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. V, Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Härtela, 1840, p. 106–107.

⁶³ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 511; *LPŽ*, t. II, p. 1320.

⁶⁴ „ciz mieszczanie s karczem dziesiąciu placą kapszczyzny po groszy 30“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 491).

⁶⁵ Zigmantas Kiaupa, „Karčema prie karčemos. XVI a. vaizdai“, in: *Ritualas, blaivybė, kultūra*, redakcinė kolegija Algirdas Gaizutis et al., Vilnius: Mintis, 1989, p. 10–11.

⁶⁶ „idąc ode dworu groblą po lewej stronie browar“, „łozu dla rozszczzenia słodow“, „Na wierzchu tey łazni słodownia do robienia, albo suszenia słodow“, „a w tym browarze,

Visa tai tik patvirtina senas aludarystės tradicijas Šiaurės Lietuvoje⁶⁷.

Tad neseniai atsiradęs ir ūgtelėjęs Pašvitinio miestelis buvo glaudžiai susijęs su vyskupo dvaru ir turėjo įprastus mažo miestelio komponentus – bažnyčią, špitolę, mokyklą, smukles, kurie suaktyvindavo šio valsčiaus kasdienybę.

Vyskupo rezidencija. Kiekvienam pravažiuojančiam pro šalį keleiviui netoli Pašvitinio miestelio esantis vyskupo dvaras⁶⁸ ir jo rezidencija akivaizdžiai turėjo išsiskirti ne tik iš visos miestelio panoramos, bet ir atokiau pastatytų vietinių bajorų dvarų. Vizualiai įspūdingai turėjo atrodyti įvažiavimas į pagrindinę, vyskupo gyvenamą, dvaro dalį⁶⁹. Kelias į dvarą vedė per užtvankos ir tvenkinio vidurį, kur buvo pylimas (kaip įprasta to meto sąlygomis jis buvo supiltas iš žemių, o iš viršaus sutvirtintas medžiu ir akmenimis⁷⁰). Prieš vartus buvo tiltelis, tačiau atsižvelgus į ano meto terminijos daugia-prasmiškumą, greičiausiai po šiuo žodžiu slepiasi medinis grindinys – ištinis rąstų klojinys, kuris tvirčiau sutvirtino įvažiuojamojo kelio dalį prieš pagrindinius dvaro vartus. Pagrindiniai bokštiniai dvivėriai dvaro vartai buvo neįprastos kompozicijos, jų šonuose buvo įrengtos patalpos ir svirnas⁷¹.

Kaip matyti iš tolesnio aprašymo, dvarui priklausiusi teritorija buvo padalinta į tris atskiras dalis – dvarą, palivarką ir kluoną. Pirmojoje dvaro dalyje buvo tik Žemaitijos vyskupo gyvenamasis vienaukštis namas su ke-

przed opisaną łąznią, naczynia te są: naprzod kocioł piwny, cebrow dwa z uchami miedzianemi, kupiony za dziewięć beczek zyta, drugi kociołek miedziany mały stary kuchenny [...], kubłow wielkich piwnych trzy, koryto iedno, beczek piwnych tak w piwnicach, iako y w browarze wszytkich piętnascie“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477). Beje, jau XVI a. pabaigoje Pašvitinio dvare buvo gaminamas tik alus: „beczek piwnych trzy stare [...], kubły dwa – piwne“ (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁶⁷ Žinoma, kad šiame regione buvo plačiausias smuklių tinklas, nes pagal 1682–1683 m. planuotus mokesčius už gėralus, Upytės pavietas turėjo sumokėti 12 000 auksinų, kai kiti Lietuvos pavietai: Trakų – 1750, Ukmergės – 5000, Kauno – 6150 auksinų; žr. Antanas Tyla, „Gėralų mokestis Lietuvoje XVI a. pabaigoje – XVII a.“, in: *Ritualas, blaivybė, kultūra*, p. 33.

⁶⁸ Nors iki šiol nėra tiksliai žinoma, kur stovėjo vyskupo dvaras, pagal visas XVII a. inventoriuje aprašytas detales sutiktume su Ernesto Vasiliausko nuomone, kad dvaras stovėjo 0,5 km nuo Pašvitinio miestelio, kairiajame Juodupio krante, vadinamame palivarke; žr. Ernestas Vasiliauskas, *op. cit.*, p. 16.

⁶⁹ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477.

⁷⁰ Plačiau apie pylimus žr. Laimontas Karalius, „Tiltai, pervažiuojamieji perkolai, kamšos, pagrandos, mediniai grindiniai, pylimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sausumos keliuose XVI amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2008/1*, Vilnius, 2009, p. 19–24.

⁷¹ *LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477.

letu gyvenamųjų patalpų ir koplyčia bei po namu esančiais rūšiais⁷². Kitoje dvaro teritorijos dalyje buvo palivarkas, kuriame stovėjo gerasis namas (turbūt dvaro personalui), kelios arklidės, vežiminė, bravoras, kepykla, sūrinė, pirtis ir kiti pastatai. Visoje šioje teritorijoje susidarė virš dvidešimties įvairios paskirties pastatų.

Šiame pastatų komplekse buvo net septynios, sudėtinga technika ir dvejomis spalvomis dažytos koklinės krosnys: trys – žalių, kitos trys – žaliai glazūruotų ir viena baltų koklių⁷³. Tad Pašvitinio dvare dominavo žalios spalvos kokliai, nuo XVI a. pabaigos paplitę visoje Lietuvoje⁷⁴. Net keturios iš šių krosnių buvo išdėstytos vyskupo gyvenamajame name: valgomajame, kampiniame kambaryje, prieškambariame prie koplyčios ir paties vyskupo kambaryje. Trys iš septynių krosnių buvo glazūruotų koklių, kuriuos galima laikyti tam tikru prabangos elementu, kadangi šių koklių apdirbimo technika buvo sudėtinga⁷⁵, o ir jiems pasigaminti reikėjo darbą išmanančių specialistų puodžių ir plytininkų⁷⁶. Nors spėjamoje Pašvitinio vyskupo dvaro teritorijoje kol kas nėra atlikta archeologinių tyrimų, bet galima manyti, kad šie kokliai buvo panašūs į Alsėdžių dvare aptinkamus su Tiškevičių giminės herbu, reprezentuojančiu vyskupo statusą ir kilmę⁷⁷. Na, o šios puošnios krosnys, ypač žvarbiu metų laiku, buvo nepakeičiamas šilumos šaltinis.

Kaip jau buvo minėta, prieš dvaro teritoriją buvo tvenkinys ir užtvanka, kuriuose veistos žuvys. Žuvų veisimas labai priklausė nuo vietinių sąlygų, tradicijų ir pardavimo rinkos – rečiau nuo valdytojo iniciatyvos. Tvenkinių įrengimas reikalavo ne tik žinių, bet ir racionalaus apskaičiavimo bei

⁷² Pastebėtina, kad tuometinis vyskupo namas buvo pastatytas senojo Bilevičių namo vietoje, kur prieš 1585 m. buvo išmūryti rūšiai: „piwnicy dwie pod izbą y pod komorą murowane z kamienia“ (*Istorijos archyvas*, p. 254).

⁷³ „piec z kafli zielonych“, „piec z kafli zielono polewanych s kominkiem murowanym“, „piec s kafli białych y s kominkiem [...]“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 474, 475, 477, 478).

⁷⁴ Adolfas Tautavičius, *Vilniaus pilies kokliai (XV–XVII a.)*, (ser. *Acta historica Lituanica*, t. IV), Vilnius, 1969, p. 28. Pagal Meilūnienės duomenis, Lietuvos muziejų rinkiniuose daugiausia išliko žalios spalvos glazūra padengtų koklių; žr. Jūratė Meilūnienė, „Lietuvos koklinės krosnys ir koklių gamyba XIV–XVII a. I pusėje“, in: *Nuo gotikos iki romantizmo: Senoji Lietuvos dailė*, sudarė Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Academia, 1992, p. 54.

⁷⁵ Tuo metu koklių glazūravimui buvo naudojami du būdai: pudruojant ir dengiant paviršių skysta išmaišyta glazūra (žr. *Ibid.*, p. 53).

⁷⁶ Elmantas Meilus, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a.: Raida, gyventojai, amatai, prekyba*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997, p. 93.

⁷⁷ Adomas Butrimas, „Žemaičių vyskupų rezidencinis Alsėdžių dvaras, rūmai ir jų herbiniai kokliai“, in: *Alsėdžiai*, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, t. 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 22.

piniginių lėšų investavimo. Kad žuvų veisimas būtų pelningas, reikėjo keletu susisiekančių tvenkinių: vieno – neršimui, kito – jau ūgtelėjusioms žuvims, ir trečio – specialiai žuvų veisimui. Užtvankos, apsupusios tvenkinius, turėjo savotiškus šliuzus, taip palengvinant vandens nutekėjimą ir neleidžiant pabėgti žuvims⁷⁸. Panašią sistemą aptinkame ir Pašvitinio dvaro teritorijoje, kur „praėjus per tiltelį ir šalia tvenkinio esančią užtvanką, yra sena vandens nuleidimo anga“⁷⁹. Daugiausia tokiuose tvenkiniuose buvo auginami karpiai, mažiau – karosai. Vidutiniškai žuvų auginimas trukdavo tris metus, kol žuvis pasiekdavo atitinkamą svorį. Tada, paprastai žiemą, prasidedant didžiajam pasninkui, išleisdavo tvenkinius ir rinkdavo žuvis į statines, kad parduotų mieste⁸⁰. Artimiausia žuvų pardavimo rinka galėjo būti Joniškis, kuriame kiekvieną savaitę ketvirtadieniais vykdavo turgūs, o du metiniai prekymečiai buvo per Šv. Sofiją (rugpjūčio 1 d.) ir Šv. Valentina (vasario 14 d.)⁸¹. Be tvenkinių statybos, žuvų auginimas reikalavo ir jų konservavimo, o po vandens nuleidimo vyko dumblo valymo ir apsošinimo darbai, kad žuvis žiemą turėtų gausiai maisto. Paprastai žuvininkystė duodavo didesnes pajamas nei galvijų ir avių auginimas⁸². Na, o kad žuvis vyskupo savaitiniame valgiaraštyje užėmė ypatingą vietą, akivaizdžiai liudija 1595 m. sienų nustatymas tarp Žemaitijos ir Kuršo kunigaikštysčių: jos komisijoje buvęs Žemaitijos vyskupas Merkėlis Giedraitis Trakų vaivados Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio paprašė atsiųsti: „2 telyčias, 4 avinus, 6 žąsis, 12 vištų, vieną paltį mėsos, [...] o žuvies dienomis – tai yra penktadieniui ir šeštadieniui – žuvis pagal poreikį“⁸³. Neabejotina, kad tokiai žuvininkystei reikėjo ne tik sumanaus valdytojo, bet ir šį amatą išmanančių tarnybininkų⁸⁴,

⁷⁸ Andrzej Wyczański, *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, p. 99.

⁷⁹ „idąc w lewą stronę przez mostek y groblą nad stawem, na ktorey grobli y spust juz stary s mostem“ (*LNB RKRS*, f. 93, b. 2019, l. 477).

⁸⁰ Andrzej Wyczański, *op. cit.*, p. 99–100.

⁸¹ Zigmanto Vazos privilegija, kuria Joniškiui suteikiama Magdeburgo teisė, Varšuva, 1616-07-14, in: *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 1: *Joniškis ir Jurbarkas*, sudarė Antanas Tyla, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 17.

⁸² Andrzej Wyczański, *op. cit.*, p. 100.

⁸³ Žemaičių vyskupo Merkėlio Giedraičio laiškas Trakų vaivadai Mikalojui Radvilai Našlaitėliui, Vilnius, 1595-05-30, in: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Archiwum Raddziwiłłów, dz. II, teka III, syg. 222, l. 19.

⁸⁴ Plačiau apie tai žr. Anna Kołodziejczyk, „Ryby i rybołówstwo w świetle XVI-wiecznego gospodarczego piśmiennictwa polskiego“, in: *Echa Przeszłości*, Olsztyn, 2013, t. XIV, p. 49–59.

apie kuriuos, deja, jokių duomenų neturime. Kita vertus, Pašvitinio valdoje vystyta žuvininkystė – tai iki šiolei nežinotas vyskupo valdų pajamų šaltinis ir visiškai nenagrinėtas klausimas lietuviškoje istoriografijoje, nusipelnantis atskiro tyrimo.

Tad anuometinis vyskupo dvaras atitiko įprastinį didiko rezidencijos tipą, kuriame buvo vyskupo socialinį ir dvasininko statusą reprezentuojantys ženklai (įvairiaspalviai kokliai, dvaro koplyčia). Kartu buvo vystoma žuvininkystė ir aludarystė. Tai patvirtina ne tik Šiaurės Lietuvos regiono specifiškumą, bet ir parodo šios valdos savitumą tarp kitų Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

Išvados. Žemaitijos vyskupo stalui priklausiusi Pašvitinio valda (ją sudarė 13 kaimų ir Pašvitinio miestelis), buvusi Upytės pavieta, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje buvo sukomplektuota keleto vyskupų pastangomis.

Topografiškai ši valda nebuvo vientisa, ji buvo nutįsusi iki pat Kuršo kunigaikštystės ir išsiraizgiusi tarp valdovo (Šiaulių ekonomija) bei privačių kilmingųjų žemių. Anuomet apie 200 valakų (4270 ha) apėmusi valda buvo vienas pelningiausių Žemaitijos vyskupo stalo dvarų. Ji buvo prižiūrima pagal tuomet įprastą žemėvaldos administravimo sistemą: viršuje – vyskupo stalo valdų administratorius Jonas Pavlikovskis (su keliais padėjėjais), žemiau – vietinis valdymo aparatas: Pašvitinio seniūnas ir jam padėję valstiečiai tarnybininkai (vaitas → padvaiskis → suolininkai).

Tuometiniai valsčiaus gyventojų asmenvardžiai charakterizuoja vidinį kaimų gyvenimą: jų praktiškumą (vardų trumpiniai), gyvumą (pravardės), naujų narių įtraukimą į šeimas (užkuriai, žentai) ir bendruomenę (*Gudo* asmenvardžio atvejis). Taip pat asmenvardžiai atskleidžia ir valsčiuje vykusių migracinius procesus. Mat Pašvitinio apylinkėse šalia mažėjančių baltiškos ir dominuojančių krikščioniškos kilmės asmenvardžių aptinkame iš Žemaitijos (su Bilevičiais), o gausiausiai – iš dabartinės Latvijos atvykusių asmenų. Pastarieji atvykėliai intensyviai buvo įtraukti į lietuviškas kaimų bendruomenes ir sulietuvėjo, ką akivaizdžiai byloja germaniškos kilmės asmenvardžiams pridėtos baltiškos patroniminės priesagos *-aitis* (pavyzdžiui, *Armonaitis*, *Enziulaitis*, *Plekaitis*, *Kronaitis*). O šiame regione anuomet vyravusi patroniminė priesaga *-aitis*, būdinga Žemaitijos regionui, leidžia kelti eilę klausimų apie Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos regiono sąsajas demografiniu ir kultūriniu atžvilgiu.

Anuomet neseniai atsiradęs ir ūgtelėjęs, organiškai susiformavęs Pašvitinio miestelis (turėjęs 85–120 gyventojų) buvo glaudžiai susijęs su vysku-

po dvaru. Jame aptinkami įprasti mažo miestelio komponentai: bažnyčia (funduota vyskupo Merkelio Giedraičio), parapiinė mokykla, špitolė ir 10 smuklių – kasdienį valsčiaus gyvenimą suaktyvindavę elementai. Tuo metinis vyskupo dvaras atitiko įprastinį didiko rezidencijos tipą, kuriame buvo vyskupo socialinių ir dvasininko statusą reprezentuojantys ženklai (įvairiaspalviai kokliai, dvaro koplyčia). O Pašvitinio dvare puoselėta aludarystė patvirtina Šiaurės Lietuvos regiono specifiškumą. Visi aukščiau išvardyti aspektai suteikia šiai valdai savitumą tarp kitų Žemaitijos vyskupo stalo valdų.

FROM THE HISTORY OF THE HOLDINGS OF THE
SAMOGITIAN BISHOP'S TABLE: PAŠVITINYS HOLDING,
THE TOWN, AND THE BISHOP'S RESIDENCE IN 1639

Summary

Examined in this article are the components of Pašvitinys holding – the rural district, the town, and the bishop's residence – that belonged to the Samogitian bishop's table in 1639. The holding used to be in the powiat of Upytė and was formed through the efforts of several Samogitian bishops in the late sixteenth-early seventeenth century. It consisted of the town of Pašvitinys and thirteen villages.

Topographically, the holding was not one-piece: it spread as far as the Duchy of Courland and meandered between the lands of the ruler (Šiauliai economy) and those of the nobles. The holding that at the time covered the area of about 200 voloks (4270 hectares) was one of the most profitable estates of the Samogitian bishop's table. Its maintenance rested on the system of landowning administration common for that period: the administrator of the bishop table's holdings Jonas Pavlikovskis and several of his assistants at the top of the local administration apparatus consisting of the elder of Pašvitinys and the peasant servitors (vogt → sub-vogt → lay judges).

Personal names of the residents of the rural district characterise the inner life in the villages: their practical nature (shortenings of the names), vivacity (nicknames), inclusion of new members into families (husbands coming to live in their wives' families, sons-in-law) and into communities (the case of the personal name Gudas). Also, personal names reveal migration processes within the rural district. In the environs of Pašvitinys, along with the decreasing personal names of the Balt and dominating Christian origin, we come across individuals who had come from Samogitia (with the Bilevičius family), and an even more significant

number of people from the territory of present Latvia. The latter were intensively drawn into the communities of Lithuanian villages and assimilated, the proof of which is the addition of the Balt patronymic suffix *-aitis* to the personal names of Germanic origin (e.g., *Armonaitis*, *Enziulaitis*, *Plekaitis*, *Kronaitis*). Meanwhile, the patronymic suffix *-aitis* that used to be prevalent in the region and characteristic of Samogitia, suggests some questions regarding demographical and cultural connections between Samogitia and Northern Lithuania.

The town of Pašvitinys that had recently evolved and grown by the time discussed developed organically (it had 85–120 inhabitants) and was closely connected with the bishop's estate. It features the usual elements of a small town: a church (funded by bishop Merkelis Giedraitis), a parish school, a hospital for the poor, and around ten inns that used to activate the daily life of the rural district. The bishop's estate conformed to the conventional type of a noble's residence that featured the elements representing the bishop's social and clerical status (multicoloured tiles, the manor's chapel). Beer brewing nurtured at Pašvitinys estate confirms the specific nature of this region of Northern Lithuania. All these aspects render this holding original among other holdings of the Samogitian bishop's table.

SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS DENDROCHRONOLOGINIAI TYRIMAI IR PASTATO ISTORIJA

ADOMAS VITAS, GABIJA SURDOKAITĖ-VITIENĖ

Dendrochronologija (gr. *dendron* – medis, *chronos* – laikas ir *logos* – mokslas) – tai mokslas, kuris apima datuotų metinių medžio rievlių informacijos išgavimą ir jos taikymą aplinkos ir istoriniams tyrimams¹. Vienas iš dendrochronologijos uždavinių – tai medinių pastatų konstrukcijų ir meno kūrinių medienos datavimas, t. y. medžių, kurių mediena naudota pastatų konstrukcijose ar kituose dirbiniuose, kirtimo metų nustatymas². Ši mokslo šaka susiformavo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje³.

Skarulių bažnyčios medinių konstrukcijų mėginiai (medienos gręžiniai) dendrochronologiniam tyrimui buvo paimti 2018 m. vasarą. Tyrimų metu medienos mėginiai imti iš įvairių pasiekiamų konstrukcijų vietų: tirtos grindys ties anga į rūšį prie presbiterijos, perdengimo sijos ir jų vertikalios atramos, stogo gegnės ir pan. Vis dėlto šio tyrimo tikslas nebuvo tirti kiekvieną medienos konstrukcinį elementą. Tyrimų metu prioritetas buvo skirtas senai medienai, atmetant paskutinių dešimtmečių remonto metu keistus elementus. Taip pat ypatingas dėmesys skirtas medienai su netašytu kraštu ir išlikusiomis paskutinėmis rievėmis, nes tai leidžia nustatyti tikslią medžio kirtimo datą. Bažnyčios statybai ir vėlesnėms rekonstrukcijoms ar remontams, išskyrus altorių, naudota pušies mediena, kiršta ne vegetacijos sezono metu, dažniausiai iš brandaus miško. Vidutinis medžių, kurių mediena naudota bažnyčios konstrukcijoms, amžius – 103 m., o seniausia pušis buvo virš 200 m. amžiaus.

¹ James H. Speer, *Fundamentals of Tree-Ring Research*, Tucson: University of Arizona Press, 2010, p. 4.

² Michael G. L. Baillie, *Tree-Ring Dating and Archaeology*, London: Croon, Helm, 1985, p. 21–25.

³ Fritz Hans Schweingruber, *Jahrringe und Umwelt Dendroökologie*, Birmensdorf: Eidg. Forschungsanstalt für Wald Schnee und Landschaft, 1993, p. 1.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti Skarulių Šv. Onos bažnyčios pastatymo laiką, pateiktą šaltiniuose, ir rekonstruoti remonto darbų istoriją. Dendrochronologinis tyrimo metodas suteikia galimybę tiksliai nustatyti pastatuose naudotų medinių konstrukcijų medžių kirtimo laiką, o kartu ir apytiksle datą, kada pastatas buvo statytas, rekonstruotas ar remontuotas. Siekiant nustatyti tikslesnes Skarulių bažnyčios statybos ir remonto darbų datas, dendrochronologinio tyrimo rezultatai buvo palyginti su archyvuose dokumentuose užfiksuotais faktais. Skarulių bažnyčios remontų istorijos rekonstrukcijai buvo pasitelkta archyvinė medžiaga, saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) Vilniaus vyskupijos konsistorijos fonde (f. 694), Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (toliau – KAKA), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS) ir Čartoriskių bibliotekoje Krokovoje (*Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie*, toliau – BCz). Abiejų tyrimų rezultatai buvo lyginami tarpusavyje ir interpretuojama šaltiniuose užfiksuota informacija, kuri, kaip matysime vėliau, ne visada buvo tiksli. Kita vertus, Lietuvoje dažnai iškyla opi dokumentacijos trūkumo problema, todėl dažnu atveju dendrochronologinis metodas lieka vienintelis būdas sužinoti daugiau ar mažiau tikslesnę ir išsamesnę senųjų pastatų „istoriją“.

Bažnyčios statybos istorija. Skarulių bažnyčios pastatas ir jo interjero įranga, dailės vertybės seniai pateko į mokslininkų domėjimosi akiraty⁴, tačiau šios bažnyčios statybos istorija vis dar išlieka neiški. Pastarojo laiko publikacijų dėka yra žinoma, kad pirmoji Švč. Mergelės Marijos Apšilankymo, Šv. Jurgio, Mikalojaus, Martyno ir Onos bažnyčia Skaruliuose buvo įsteigta 1522 m. balandžio 1 d. Mikalojaus ir Magdalenos Stankavičių. 1522 m. gegužės 15 d. mirus Mikalojui, jo našlė kartu su Mikalojaus sūnėnais Vaclovu ir Jurgiu Andriejevičiais, Motiejumi Petraškevičiumi ir Stanislovu Bagdonavičiumi perleido Lipnikų bažnyčiai (taip tada vadinosi

⁴ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, „Trys gotiškos halinės bažnyčios Lietuvoje“, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Kaunas, 1960, t. 1, p. 228; Algė Jankevičienė, „Skarulių bažnyčia“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 274; Marija Matuškaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 31–34, 44–49, 218–219; Marija Matuškaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 110–112, 114–117, 126–132, 144, ir t.; Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 6), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995, p. 68–73; *Skaruliai*, sudarytojas Klaudijus Driskius, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.

Skaruliai) Lipnikų dvara⁵. Žinoma, kad šioje bažnyčioje kunigo, tikro savo dėdės, buvo pakrikštytas būsimas Kauno maršalka ir naujos mūrinės Skarulių bažnyčios statytojas Andriejus Skorulskis (1554–1637)⁶. Atrodo, ir vėliau Skaruliai buvo svarbus giminės centras: 1692–1716 m. čia klebonavo kitas giminės atstovas – kun. Vincentas Skorulskis, nenustatytu metu parapijai tūkstančio auksinų legaciją buvo paskyręs Vilniaus kanauninkas Aleksandras Skorulskis (minimas 1683–1692 m. (iki mirties))⁷.

Andriejus Skorulskis kartu su Mikalojumi Kristupu Radvila Našlaitėliu (1549–1616) keliavo į Jeruzalę (1582-09-16 – 1584-07-07), kur 1583 m. birželio 29 d. buvo išventintas į Šventojo kapo riterių ordiną⁸. XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentuose minima, kad mūrinis pastatas pastatytas pagal vienos Jeruzalės bažnyčios pavyzdį⁹.

Tradiciškai literatūroje teigiama, kad Kauno maršalka naują mūrinę bažnyčią pastatydino 1620–1622 m.¹⁰ Ši informacija pateikiama jau XVIII a. pabaigos bažnyčios dokumentuose. Pavyzdžiui, 1782 m. Skarulių parapiinės bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad Andriejus Skorulskis, supirkęs žemes, buvusias prie Lipnikų, pagal savo pavardę pavadino Skaruliais ir apie 1620 m. pastatė mūrinę Šv. Onos bažnyčią¹¹. Vidmantas Jankauskas atkreipė dėmesį, kad istoriografijoje yra įsivėlusį klaidą – esą XVI a. pabaigoje Lipnikai, atitekę Skorulskiams, jau 1592 m. vadinami Skaruliais. Jis teigia, kad Skarulių lauko vardas turėjo būti vartojamas dar iki 1592 m., iki tol, kai

⁵ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis Anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, parengė ir sudarė Stephen C. Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 246.

⁶ Vaida Kamuntavičienė, *Kauno benediktinų vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, t. 1: *Kauno benediktinų vienuolyno tyrimai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016, p. 34, 38.

⁷ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie* (toliau – BCz), b. 1775 IV, l. 2432; Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra wileńska: W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych opracował Jan Kurczewski*, d. III, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 245, 263. Už šią nuorodą dėkojame dr. Liudui Jovaišai.

⁸ *Ibid.*, p. 38.

⁹ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: BCz, b. 1775 IV, l. 2243; *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, t. 6), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001, p. 293.

¹⁰ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228; Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274; Vidmantas Jankauskas, „Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos“, in: *Skaruliai*, p. 21.

¹¹ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 293.

Andriejus perėmė dvarą. Lipnikai ir Skaruliai vartojami sinonimiškai dar ir XVII a. pirmoje pusėje¹². Bet taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Lipnikuose-Skaruliuose savo valdas turėjo keli šios giminės atstovai. Pavyzdžiui, 1598 m. Trakų pilies teismo raštininkas Merkelis Miknevičius Skorulskis¹³ grąžino savo tėvui Baltramiejui Miknevičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno paviete¹⁴. Tais pačiais 1598 m. kitas giminės atstovas, Petras Simonavičius Skorulskis, jam priklausiusią nuosavybę Skaruliuose testamentu užrašė savo seserims ir patvirtino tėvo užrašymus Skarulių bažnyčiai¹⁵.

Vėlesniuose bažnyčios dokumentuose esama ir kitų netikslumų. Pavyzdžiui, 1844 m. vizitacijos akte teigiama, kad Škaplieriaus brolija Skaruliuose įkurta 1749 m. liepos 8 d., tačiau iš ankstesnių dokumentų aiškėja, jog Vilniaus vyskupas ordinaras Aleksandras II Kotovičius ją aprobavo 1685 m. liepos 18 d., o į bažnyčią brolija įvesdinta 1694 m. spalio 12 d.¹⁶ 1700 m. teigiama, kad bažnyčia konsekruota 1682 ar 1685 m., tačiau jau 1716 m. inventoriuje (ne vizitacijos akte) skelbiama, kad bažnyčia konsekruota, bet kada ir kieno, nežinoma¹⁷.

Architektūros istorikė Algė Jankevičienė šią bažnyčią priskyrė halinių pastatų tipui¹⁸. Pastatas renesanso stiliaus su gotikos elementais¹⁹. Šios dvi

¹² Vidmantas Jankauskas, *op. cit.*, p. 19, 257; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios: Žinynas*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 223.

¹³ Merkelis Skorulskis – Trakų pilies teismo raštininkas (1593–1602), Kauno pilies teismo raštininkas (1602–1616), pateisėjis (1616–1622) ir teisėjas (1622–1639); žr. *Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: Spisy*, t. 2: *Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, opracowali Henryk Lulewicz et al., Warszawa: DiG, 2007, p. 650.

¹⁴ Raštas, kuriuo Trakų pilies teismo raštininkas Merkelis Miknevičius Skorulskis grąžina savo tėvui Baltramiejui Miknevičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno paviete, 1598, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 69, b. 54.

¹⁵ XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, in: *VUB RS*, f. 57, b. B-53-1302, l. 1–1v.

¹⁶ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2431; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2246. 1740 ir 1741 m. pateikiama kiek ankstesnė 1691 m. data; žr. 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 669, ap. 2, b. 321, l. 88; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 83v.

¹⁷ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (toliau – KAKA), b. 89, l. 215v.

¹⁸ Halinis pastatas – tai pastatas, kurio erdvė suskirstyta vienodo aukščio navomis, uždengtomis bendru aukštu dvišlaičiu stogu. Halinių bažnyčių skliautus remia kolonos, suskirstančios erdvę į navas, ir šoninės sienos; plačiau žr. *Dailės žodynas*, atsakomoji redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Kultūros ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 1999, p. 153.

¹⁹ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228.

1 iliustracija.
Perdangos sija
virš presbiterijos.
Kairėje pusėje
matyti gręžinio
paėmimo vieta
ir už jos esanti
sandūra su kita
perdangos sija.
Adomo Vito
nuotrauka, 2018

meno kryptys persipynusios ir sienų mūrų specifikoje: vienur plytos rištos gotikiniu, kitur – renesansiniu būdu²⁰. Skorulskis, kitaip negu Radvila, pasirinko tuo metu tradicinį architektūros stilių, o Radvila Našlaitėlis inicijavo pirmosios LDK barokinės bažnyčios statybą. Labiausiai renesansinė pastato meninė raiška atsispindi pagrindinio fasado kompozicijoje. Pagrindiniame fasade išryškinta triguba ir trys mažesnės arkos, renesansinė portalo struktūra²¹.

Grįžtant prie bažnyčios pastato remontų, reikia pastebėti, kad iš ankstesnių publikacijų žinoma, jog ji apdegė 1656 ir 1812 m. karų metu²². Kad bažnyčia daug kartų remontuota, akivaizdžiai matyti užlipus į pastogę. Daug kur akivaizdžiai matyti naujesnės ir senesnės gegnės bei ne vientisos, o iš atskirų gabalų sudurstytos perdengimo sijos (ilustracija Nr. 1). Seniausią medieną paprastai galima atpažinti iš tamsiai pilkos spalvos ir dėl oro kaitos, šviesos ir drėgmės poveikio pakitusios išorinės struktūros. Tačiau taip yra ne visuomet. Pasitaiko, kai vizualiai senesnė mediena, atlikus tyrimus, pasirodo esanti naujesnė. Tai gali būti paaiškinta kažkada buvusia prasta stogo būkle ir drėgmės patekimu ant stogo ir perdangos konstrukcijų.

Apie bažnyčios interjerą ir jos įrangą gausesnių žinių pateikia 1700, 1716, 1721 m. inventoriai ir vizitacijų aktai. Ankstyviausiame surastame

²⁰ Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274.

²¹ Plačiau apie pastato architektūrą žr. Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228; Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274–276.

²² Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *op. cit.*, p. 223.

bažnyčios dokumente – 1634 m. inventoriuje – surašyti tik liturginiai indai ir tekstilė. Ši bažnyčia turėjo būti vizituojama apie 1654–1655 m. ir 1667 m., kai vyko visos Vilniaus vyskupijos vizitacijos, tačiau šių dokumentų nerasta, o ir 1697 m. inventorius (žinomas iš 1700 m. vizitacijos akto) taip pat nerastas ir nežinia, ar apskritai išlikęs.

XVII–XVIII a. sandūroje Skarulių bažnyčioje stovėjo trys altoriai. Didysis su septyniomis šventųjų skulptūromis (Andriejaus, Mikalojaus, Sofijos, Agnietės, Kotrynos, Barboros ir Mykolo)²³. Veikiausiai apie 1721 m. jis buvo pertvarkytas, nes tais metais jį konsekrovo Vilniaus vyskupas sufraganas ir koadjunktoriaus Motiejus Juozapas Ancuta (1650–1750)²⁴. Antrasis Švč. Mergelės Marijos Aplanavimo altorius 1694 m. tapo Škaplieriaus brolijos altoriumi. 1714 m. jį konsekrovo Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (1644–1722)²⁵. Trečiasis – Išganytojo Jėzaus Kristaus – altorius užbaigtas tarp 1700 ir 1710 m. 1710 m. jis jau minėto Vilniaus vyskupo Bžostovskio buvo konsekruotas²⁶.

Papildomai XVIII a. iki 1741 m. Skarulių bažnyčioje buvo pastatyti Šv. Stanislovo ir Šv. Tado altoriai²⁷. Juos fundavo bažnyčios koliautorius Stanislovas Skorulskis. Altoriai buvo drožėjų darbo, dažyti įvairiomis spalvomis ir vietomis auksuoti. Kiek vėliau Šv. Tado altoriaus titulas buvo pakeistas. Jame atsirado tuo metu itin populiaris Čenstakavos Dievo Motinos atvaizdas. Per 1781 m. gaisrą pastarieji altoriai sudegė, tik išliko Marijos paveikslas²⁸. 1782 m. Čenstakavos Dievo Motinos altorius jau buvo atstatytas iš patvaresnių medžiagų – jis buvo mūrinis. Čia kabėjo iš gaisro išgelbėtas aprūkęs Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas²⁹. 1820 m. bažny-

²³ 1634 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *KAKA*, b. 89, l. 214–214v; 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 215v; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2245; 1721 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *KAKA*, b. 89, l. 221v.

²⁴ 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 88; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 83.

²⁵ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 215v; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2245; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 83v.

²⁶ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2246–2247; 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 88v.

²⁷ 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 86.

²⁸ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 296–297.

²⁹ *Ibid.*, p. 310–313.

čioje būta penkių altorių³⁰. Naujausias – Šv. Antano Paduviečio, pastatytas šoninėje „kopyčioje“, o buvęs Nukryžiuotojo altorius perkeltas į emporą³¹, kurioje skulptūros tebestovi ir šiandien³².

Dendrochronologinis mėginių datavimas ir pastato remontų rekonstrukcija. Dendrochronologinis datavimas remiasi principu, kad tam tikros medžių rūšies rievių pločio kaita yra panaši dideliame geografiniame regione³³. Tuomet lygindami datuojamo pavyzdžio medžio rievių pločių seką su žinomu etalonu galime nustatyti tiriamos medienos medžio kirtimo ar žuvimo metus³⁴. Augdama pušis formuoja branduolio (centre, prie šerdies) ir balanos (kamieno išorėje) medieną³⁵. Branduolio mediena yra tamsesnės spalvos, sausesnė ir atsparesnė puvimui³⁶. Dėl šios priežasties medieną apdirbant išorinė balanos mediena dažnai būdavo pašalinama, taip padidinant medienos atsparumą medieną graužiantiems kenkėjams ir biodegradacijai. Pušies balanos rievių skaičius priklauso nuo medžio amžiaus, t. y. balanos rievių skaičius didėja medžiui senstant³⁷. Tuo remiantis matematiniais metodais galima apskaičiuoti galimai trūkstamą rievių skaičių ir apytikslus kirtimo metus, t. y. nurodyti tikėtiną medžio kirtimo laikotarpį³⁸. Tuo atveju, jeigu nėra išlikusios nė vienos balanos rievės, tikslus datavimas nėra įmanomas ir tegalima nurodyti anksčiausią tikėtiną datą, po kurios

³⁰ 1820 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3669, l. 78–78v.

³¹ *Ibid.*, l. 78–78v; 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 319v–320.

³² Empora – architektūrinis elementas, viršutinė pastato dalis, balkonas bažnyčios viduje. Lietuvoje jos dažniausia projektuotos presbiterinėje pastato dalyje, dengtos skliautais ir atitvertos turėklais; plačiau žr. *Dailės žodynas*, p. 115.

³³ James H. Speer, *op. cit.*, p. 22–23.

³⁴ Michael G. L. Baillie, *op. cit.*, p. 153.

³⁵ Peder Gjerdrum, „Heartwood in Relation to Age and Growth Rate in *Pinus sylvestris* L. in Scandinavia“, in: *Forestry*, Edinburgh-Bristol, 2003, t. 76 (4), p. 413.

³⁶ Adam M. Taylor, Barbara L. Gartner, Jeffrey J. Morell, „Heartwood Formation and Natural Durability – A Review“, in: *Wood and Fiber Science*, Monona, 2002, t. 34 (4), p. 587.

³⁷ Peder Gjerdrum, „Estimating Missing Sapwood Rings in Three European Gymnosperm Species by the Heartwood Age Rule“, in: *Dendrochronologia*, Verona, 2013, t. 31, p. 228.

³⁸ Peder Gjerdrum, *op. cit.*, p. 229; Adomas Vitas, Maris Zunde, „Sapwood Rings Estimation for *Pinus sylvestris* L. in Lithuania and Latvia“, in: *Tree-Ring Research*, Loveland, 2019, t. 75 (1), p. 6.

2 iliustracija.
Perdangos
sija virš
presbiterijos,
datuota 1572 m.
Nuotraukoje
matyti medienos
mėginių
paėmimo
gražtas. Adomo
Vito nuotrauka,
2018

medis buvo nukirstas³⁹. Būtent su tokiais medienos datavimo sunkumais susidūrėme datuodami bažnyčios grindų medieną. Tai aptarsime vėliau.

Taigi nustatytos datos rodo medžių, kurių mediena naudota statybos reikmėms, nukirtimo laiką. Dažniausiai nukirsta mediena būdavo panaudojama iš karto⁴⁰, tačiau kartais prieš naudojant ji būdavo džiovinama kelerius metus⁴¹. Tuo tarpu mediena tapytų paveikslų lentoms būdavo laikoma – džiovinama ne mažiau kaip 4–5 metus⁴².

Skarulių bažnyčios statybai naudotos medienos medžių kirtimo datos rodo apytikslų bažnyčios statybos laiką ir daugelį bažnyčios rekonstrukcijų. Seniausia mediena, rasta trijose bažnyčios perdangos sijose, buvo kirsta 1572–1574 m. Šios sijos yra perdangos konstrukcijose virš presbiterijos (ilustracija Nr. 2). Kaip matysime toliau, tai yra antrinio panaudojimo me-

³⁹ Lot. *terminus post quem*.

⁴⁰ O. Rackham, John W. Blair, Julian T. Munby, „The Thirteenth-Century Roofs and Floor of the Blackfriars Priory at Gloucester“, in: *Medieval Archaeology*, York, 1978, t. 22, p. 105–122; Frederick William Bolton Charles, Marry Charles, *Conservation of Timber Buildings*, London: Taylor and Francis, 1995, p. 46.

⁴¹ Jeniffer Hillam, *Dendrochronology: Guidelines on Producing and Interpreting Dendrochronological Dates*, London: English Heritage, 2004, p. 14.

⁴² John M. Fletcher, „Tree-Ring Analysis of Panel Paintings“, in: *B. A. R. International Series*, t. 51: *Dendrochronology in Europe*, edited by John Fletcher, Oxford: BAR Publishing, 1978, p. 303–306; D. H. Miles, D. Haddon-Reece, „List 71-Tree-Ring Dates“, in: *Vernacular Architecture*, Oxfordshire, 1996, t. 27, p. 93–97.

diena. Tikėtina, kad pastaroji mediena naujosios mūrinės bažnyčios statybai panaudota išardžius senąjį medinį pastatą. Jeigu tikėsime senesniuose dokumentuose pasakojama legenda, kad Skarulių bažnyčia pastatydinta pagal vienos Jeruzalės šventovės modelį, tai bažnyčios statyba negalėjo būti ankstesnė nei 1584 m., kai Andriejus Skorulskis grįžo iš Šventosios Žemės, o greičiausiai tik po to, kai perėmė bažnyčios koliautoriaus teises. 1592 m. birželio 29 d. Skaruliuose buvo surašytas aktas (patvirtintas spalio 6 d. Kaune), kuriuo Jonas, Mato sūnus, Petraševičius ir Paulius, Mikalojaus sūnus, Grinevičius-Petraševičius perleido bažnyčios ir klebonijos koliautorių teises Andriejui, Mykolo sūnui, Miknevičiui Skorulskiui ir jo žmonai⁴³. Taigi naujos mūrinės bažnyčios statyba greičiausiai pradėta ne anksčiau kaip 1592 m.

Dendrochronologinių tyrimų rezultatų dėka galima kvestionuoti istoriografijoje įsitvirtinusią bažnyčios statybų pabaigos datą (1620–1622). Kitai perdangos sijų grupei medžiai buvo nukirsti ir panaudoti XVII a. pirmajame dešimtmetyje. Viena sija datuota 1606 m., kita – 1600 m. (dėl suirusios medienos ir nepatogaus priėjimo imant mėginį nutrūpėjo kelios rievės). Matyt, šiai grupei priklauso dar viena ar dvi sijos, kurių paskutinės rievės yra pašalintos medieną apdirbant, todėl jos datuotos ganėtinai plačiame 1594–1622 m. ir 1582–1610 m. datų diapazone. Tačiau 1716 m. bažnyčios vizitacijos akte pastato interjero aprašyme pažymėta, kad 1606 m. rugpjūčio 21 d. ties presbiterijos arka tarp piliorių ant medinės sijos buvo iškelta skulptūrinė Nukryžiuotojo grupė su Sopulingąja Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu⁴⁴. Vadinas, tuo metu mūrinė bažnyčia jau stovėjo, arba bent jau jos skliautai buvo sumūryti. Presbiteriją nuo navų dalies skyrusi medinė sija su Nukryžiuotasis, Švč. Mergelė Marija ir šv. apaštalas Jonas) buvo faktiškai privalomas XVII a. bažnyčios interjero elementas⁴⁵, nors, atrodo, liturgiškai šios skulptūrinės grupės iškėlimo laikas ir apeigos nebuvo reglamentuotos.

Taigi bažnyčios statybos laiką galima būtų susiaurinti ir apibrėžti 1592–1606 m. laikotarpiu. Tačiau kyla klausimas, ar tuo metu, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje, mūrinės bažnyčios statyba galėjo trukti tokį trumpą – 14 metų – laikotarpį. Panašaus laikotarpio ganėtinai trumpos statybos pavyzdžių galime pateikti keletą. Pavyzdžiui, Joniško bažnyčia sumūryta 1601–

⁴³ XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, in: *VUB RS*, f. 57, b. B-53-1302, l. 1.

⁴⁴ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243.

⁴⁵ Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2006, Nr. 3, p. 6.

3 iliustracija. Arkos statramstis, datuotas 1671 m. Kairėje pusėje – bažnyčios pastogė virš presbiterijos. Adomo Vito nuotrauka, 2018

4 iliustracija. Cegnė presbiterijos dalyje. Mediena kiršta 1676 m. Adomo Vito nuotrauka, 2018

1605 m., ir šis laikotarpis būtų gerokai trumpesnis, jei ne 1602–1603 m. maras, karas ir lėšų stoka⁴⁶. Nesvyžiuje pagal italų architekto Giovanni Maria Bernardoni projektą 1587–1593 m. pastatyta Dievo Kūno bažnyčia, o 1590–1596 m. Šv. Eufemijos bažnyčia ir vienuolynas⁴⁷. Vilniaus jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčia pastatyta 1604–1618 m., tačiau ir čia spartesnei darbų eigai trukdė lėšų stoka⁴⁸. Per 16 metų, 1610–1626 m., sumūryta Kruonio unitų cerkvė⁴⁹, o Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia iškilo per 11 metų (1620–

⁴⁶ Liudas Jovaiša, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai-Joniškis*, sudarytojos Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 215.

⁴⁷ Aistė Paliušytė, „Nesvyžius“, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sudarytojos Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 326–329.

⁴⁸ Neringa Markauskaitė, „Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčiai – 400 metų“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2004, t. 25, p. 291–294.

⁴⁹ Klemensas Čerbulėnas, „Kruonio unitų cerkvė“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1, p. 280; Jolita Liškevičienė, „Kruonis“, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, p. 83.

1631)⁵⁰. Skarulių bažnyčia buvo gerokai mažesnė ir paprastesnė (konstrukcine prasme) už Nesvyžiaus, Vilniaus Šv. Kazimiero ir Visų šventųjų šventovių pastatus, todėl galimybė per keturiolika metų pastatydinti mūrinį Skarulių pastatą netenka abejoti.

1654–1667 m. karų su Švedija ir Rusija metu Skarulių bažnyčia, kaip ir kitos Lietuvos katalikų bažnyčios, buvo smarkiai nuniokotos ir jų materialinės bazės atkūrimui prireikė ne vieno dešimtmečio⁵¹. Iš gautų tyrimų rezultatų paaiškėjo, kad bažnyčios rekonstrukcija vyko XVII a. aštuntame dešimtmetyje: 1670 m. datuota perdangos sija, 1671 m. – arkos statramsčiai (ilustracija Nr. 3).

Ši rekonstrukcija, vykusi po „Tvano“ metu (1656) ištikusio gaisro, užsitęsė, nes bažnyčios stogo gegnei mediena buvo kirsta tik 1676 m. (ilustracija Nr. 4). Be to, žinoma, kad karo metu nukentėjo ir varpinė. Po karo dvaro savininkas Rapolas Zigmantas Skorulskis pasirūpino dviem naujais varpais (vietoje per karą sunaikinto senojo), kuriuos 1670 ir 1684 m. nuliedino Vilniaus liejikas Jonas Delamarsas⁵².

1714 ir 1716 m. datuotos dvi perdangos sijos. 1700 m. parapijos vizitacijos akte pažymėta, kad bažnyčios stogas ir skliautai yra tvirti, geros būklės ir gerai suskliausti⁵³. Jau 1716 m. dviejuose dokumentuose pastebėta, kad skliautuose matomos skilimo žymės ir kad mūrą reikia taisyti⁵⁴. Kaip tik tuo metu bažnyčios dokumentuose minima kanauninko Aleksandro Skorulskio legacija bažnyčios remontui, tačiau dėl jos buvo kilę problemų ir tuometinis parapijos klebonas šia suma disponuoti negalėjo⁵⁵. Vis dėlto, nepaisant nesklandumų, kaip rodo medienos datos, 1714 ir 1716 m. kirsta mediena buvo panaudota reikalingiems stogo ir skliautų remonto darbams.

XVIII a. vyko ir daugiau bažnyčios tvarkymo darbų. Kaip rodo tyrimai, 1731 m. buvo parengta mediena gegnei, 1756 m. – perdangos sijai,

⁵⁰ Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1: Vilnius, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 433–435; Klemensas Čerbulėnas, Romanas Jaloveckas, „Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia“, in: Lietuvos architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XX a. vidurio, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 280.

⁵¹ Vaida Kamuntavičienė, „Kauno dekanato parapijų padėtis XVII a. antrojoje pusėje“, in: Soter, Kaunas, 2009, t. 30 (58), p. 129, 135.

⁵² Michał Brensztejn, *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno: druk. Grafika, 1924, p. 56, 61.

⁵³ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2429.

⁵⁴ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorių, l. 215v.

⁵⁵ *Ibid.*, l. 2262; *Ibid.*, l. 215v.

5 iliustracija. Apskrito skerspjūvio perdangos statramstis prie užlipimo į pastogę, datuotas 1760 m. Adomo Vito nuotrauka, 2018

o 1760 m. – perdangos statramsčiui (ilustracija Nr. 5). Galbūt tai susiję su „neseniai atliktu“ stogo remontu, minimu 1782 m. vizitacijoje?⁵⁶ Be to, atrodo, kad 1781 m. birželio 15 d. gaisras išdegino tik vidaus įrangą, bet nepalietė virš mūrinių skliautų esančių pastogės medinių konstrukcijų. Tikėtina, kad būta ir daugiau Skarulių bažnyčios stogo rekonstrukcijų, tačiau didžioji dalis gegnių yra pakeista neseniai (XXI a. pradžioje) vykusio remonto metu.

XIX a. bažnyčia buvo remontuota po 1812 m. karo metu įvykusio gaisro. Perdangos sija keista po 1817 m. (tais metais parengta mediena), tačiau stogas sutvarkytas iki 1820 m. parapijos vizitacijos. 1817–1820 m. ne tik keistos sijos, bet ir panaudota 4000 naujų čerpių stogo skylėms uždengti⁵⁷.

Atskirom aptarimo nusipelno medinių bažnyčios grindų radimasis. Bažnyčioje ties presbiterijos ir navos sankirta yra įlipimo anga į po didžiuoju altoriumi esantį rūšį. Ties ja yra išlikusios dviejų laikotarpių medinės ir dar vieno laiko (ankstyviausio) žemiau esančios keturkampių plytų grindys.

⁵⁶ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 293.

⁵⁷ Be to, 1812–1820 m. buvo sutaisyti ir 4 balsais papildyti vargonai, įstatyti nauji šventoriaus vartai, pastatyta klebonija. 1812–1820 ir 1820–1830 m. atlikti darbai ir naujai įgyti daiktai išvardyti 1830 m. bažnyčios vizitacijos akto pabaigoje; žr. 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 335–335v.

Apžiūrėtoje grindų konstrukcijoje ir paimtuose medienos mėginiuose nėra išlikę paskutinių rėvių, todėl datuojant dendrochronologiniu metodu negalima nustatyti tikslios konkrečių metų datos, bet tik datas, po kurių medis buvo nukirstas ir vyko statybos darbai. Atlikti tyrimai rodo, kad grindys buvo įrengtos jau veikiančioje bažnyčioje po 1635 m. Tačiau jos nebuvo paklotos po visa bažnyčia. Apžiūros metu bažnyčios gale dabar yra matomos tik viršutinės grindys. Vis dėlto 1716 ir 1782 m. bažnyčios dokumentuose teigiama, kad tuo metu bažnyčioje būta grindų iš kvadratinų plytų (jas galima pamatyti ir šiandien ties minėta įlipimo anga)⁵⁸. 1803 m. Skarulių klebono Mykolo Borevičiaus raporte teigiama, kad be daugybės kitų darbų, jo lėšomis bažnyčioje buvo paklotos grindys⁵⁹. Tačiau vėlesniuose bažnyčios dokumentuose vėl rašoma, kad visa bažnyčia grįsta „paprastomis“ plytomis ir tik „koplyčiose“, t. y. prie šoninių altorių, ir chore paklotos obliuotų lentų grindys⁶⁰. Todėl tikėtina, kad ir ankstesniuose dokumentuose šios tik nedidelėje pastato dalyje buvusios medinės grindys neminimos, o plytos pastebėtos kaip užimančios didesniąją bažnyčios dalį. Iš paimtų tyrimui mėginių tikslios antrojo laikotarpio grindų medienos kirtimo datos nustatyti neįmanoma, nes medieną apdirbant buvo pašalintos išorinės balanės rievės. Matematiniai skaičiavimai rodo, kad su 95% tikimybe šioms grindims medžiaga ruošta 1810–1863 m. laikotarpiu. Tikėtina, kad 1803 m. kun. Bortkevičius paklojo tik dalį medinių grindų šalia nuo XVII a. buvusio plotelio, o ant apatinių medinių ir plytų antrosios viršutinės viso pastato grindys, kurios matomos ir šiandien, buvo paklotos po 1851 m., kai paskutinį kartą vizitacijos akte labai aiškiai išskirtas dvigubas jų medžiagiškumas⁶¹.

Medienos kilmė. Be medienos datavimo, dendrochronologija įgalina nustatyti medienos kilmės regionus, t. y. regioną, kuriame augo medis, iš kurio buvo pagaminta statybos poreikiams naudota mediena⁶². Tyrimo

⁵⁸ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243; *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 294.

⁵⁹ 1804 m. Skarulių klebono raportas Vilniaus vyskupui apie Skarulių bažnyčios padėtį, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 43, b. 16250, l. 2.

⁶⁰ 1820 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 78; 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 319v; 1851 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 102.

⁶¹ 1851 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 102.

⁶² Dieter Eckstein, Sigrid Wrobel, „Dendrochronological Proof of Origin of Historic Timber – Restrospect and Perspectives“, in: *TRACE – Tree Rings in Archaeology, Climatology*

6 iliustracija. Išardyto altoriaus kolonų elementai iš liepos medienos. Skersiniame pjūvyje, trečiosios nuotraukos apačioje ir ketvirtosios nuotraukos viršuje dešinėje matyti priklijuoti pušies medienos gabaliukai. Adomo Vito nuotrauka, 2018

metu medienos iš Skarulių bažnyčios rėvių plokčių sekas lyginome su Kauno, Vilniaus, pietvakarių Baltarusijos (Nesvyžiaus) ir šiaurės rytų Baltarusijos (Vitebsko, Oršos, Polocko) regionų chronologijomis. Pati seniausia mediena, kiršta 1572–1574 m., pateko į Skarulius iš Kauno ir Vilniaus regionų. 1606 m. naujosios bažnyčios statybai mediena kiršta Vilniaus apylinkėse ir rytinėje Baltarusijos dalyje (Dauguvos aukštupyje), o XVII a. bažnyčios remontui po „Tvano“ mediena kiršta ir Vilniaus, ir Kauno apylinkėse. 1714–1716 m. rekonstrukcijai naudota mediena iš Kauno apylinkių, o 1731 m. ir 1756 m. – iš Vilniaus.

Bažnyčioje yra saugomos kadaise išardyto šoninio altoriaus keturios kolonų dalys su drožybės elementais (ilustracija Nr. 6). Joms pagaminti naudota liepos mediena su nedideliais įklijuotais pušies intarpais. Nors ir nėra galimybių detaliau apžiūrėti šiuo metu bažnyčioje esančius altorius, galime daryti prielaidą, kad altoriai ar jų dalys irgi pagaminti iš liepos medienos. Kadangi liepos medžio rėvių istorinio laikotarpio chronologijų nėra sukurta, tai šiuo metu datuoti minėtas altoriaus dalis nėra techninių galimybių. Tegalime tik pasakyti, kad buvo pasirinktos šimtametės liepos, kurių amžius siekė

net iki 140 m., o kamienai sąlygiškai nebuvo stori, t. y. metinės rievės buvo siauros. Kažin ar dabar Lietuvoje pavyktų aptikti tokių augančių liepų, kurios būtų apimamos suaugusio žmogaus rankomis ir būtų 140 m. amžiaus.

Išvados. Atlikti dendrochronologiniai tyrimai rodo, kad Skarulių Šv. Onos bažnyčia pastatyta apie 1592–1606 m. Statybai naudota ir mediena, kiršta 1572–1574 m., – ji, matyt, išimta iš ankstesnės medinės Lipnikų (Skarulių) bažnyčios. Ši data rodo ankstesnės medinės bažnyčios remonto datą, nes mažai tikėtina, kad 1572–1574 m. naujai statyta bažnyčia būtų taip greitai perstatinėjama. Galima teigti, kad Skarulių bažnyčia buvo remontuota bent penkis kartus. Pirmasis remontas įvyko XVII a. aštuntame dešimtmetyje po karo su Švedija ir Maskva. XVIII a. vyko net 3 didesni remontai (1714–1716, 1731 ir 1756–1760), o XIX a. fiksuota rekonstrukcija po 1812 m. Prancūzijos ir Rusijos karo.

DENDROCHRONOLOGICAL RESEARCH AND BUILDING HISTORY OF ST ANNE'S CHURCH IN SKARULIAI

Summary

Analysis of the timber from St. Anne's Church in Skaruliai was carried out in 2018. The research aimed to revise the time of the construction of the church and to reconstruct the history of repair works. The results of dendrochronological dating were compared with the facts recorded in archival documents.

The oldest timber found in three beams of the ceiling was dated to 1572–1574. The beams from the earlier building were reused. The dates question the traditionally established fact that Andriejus Skorulskis built the church in 1620–1622. Based on dendrochronological dates of timber constructions and historical sources, it is possible to date the time of the construction of the church to 1592–1606. The building of the church might have begun in as early as 1592, because a deed was drawn up in Skaruliai on 29 June of that year by which the rights of collators of the church and the parsonage passed to Andrius Miknevičius Skorulskis and his wife. Dating of the beams indicates that construction work in the church took place in the 1600s. The visitation act of 1716 testifies the fact that the church was already in place in 1606. The act mentions that on 21 August 1606, a sculptural group of the Crucifix with Sorrowful Virgin Mary and St. John the Evangelist was raised on the wooden beam on the pillars above the presbyterian arch.

Dating of St. Anne's church in Skaruliai revealed at least five periods of the building renovation: 1670–1676, 1714–1716, 1731, 1756–1760, and after 1812.

VILNIAUS VYSKUPIJOS KATEDROS KAPITULOS GARBĖS KANAUNINKAI XIX A.: RAIDOS BRUOŽAI, PERSONALINĖ SUDĖTIS

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Vilniaus vyskupijos katedros kapitula – dvasininkijos elita telkusi institucija, turėjusi kasdienės liturginės tarnystės katedroje ir pagalbos vyskupijos ganytojui pareigas – įkurta kartu su vyskupija 1388 m.¹ Tai buvo kolegiali visateisių narių² struktūra, jungusi dvi funkcines grupes – prelatus ir kanauninkus. Nuo dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų, įsteigtų pirmaisiais metais, narių skaičius tolydžiai didintas. XVIII a. antroje pusėje Vilniaus katedros kapitulą sudarė 18 narių – 6 prelatai ir 12 kanauninkų. Dažnas jų išlaikė popiežiaus patvirtintą koadjutorių, turėjusių pareigą atstovauti savo patroną katedros kapituloje ir teisę jam dėl vienokių ar kitokių priežasčių atsisakius narystės ar mirus, užimti jo vietą ir taip tapti visateisiu nariu. Tad laikotarpiu iki padalijimų koadjutoriai su paveldėjimo teise buvo vienas iš pagrindinių katedros kapitulos papildymo naujais nariais šaltinių.

¹ Remdamasis popiežiaus Urbono VI 1388 m. kovo 12 d. bule, kuria buvo įsteigta Vilniaus vyskupija, Poznanės vyskupas Dobrogostas 1388 m. antroje pusėje Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai pritarus, įkūrė katedros kapitulą, sudarytą iš fundacijomis aprūpintų dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų; žr. Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w Średniowieczu: Ustrój i uposażenie*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1972, p. 24–25.

² Terminas „visateisiai nariai“ teikia galimybę visų pirma teisiniu lygmeniu įvardyti kapitulos nario statusą. Signalizuoja kartu ir apie katedros kapitulai priklausiusius, tačiau teisių, visų pirma balso, neturėjusius dvasininkus. Todėl jį ir apsispręsta vartoti kaip tikslesnį ir informatyvesnį, nei terminas „gremialinis“ (nuo lot. *gremium* reikšme „bendruomenė, vienijama bendro užsiėmimo ar atliekamų funkcijų“). Nei vienas, nei kitas terminas tekstuose lietuvių kalba iki šiol nėra plačiau paplitęs. Antai Vilkaviškio vyskupijos katedros kapitulos visateisiai nariai oficialiai vadinami gremialiniais kanauninkais. Rašoma, kad 1994 m. atkurtą Vilkaviškio vyskupijos katedros kapitulą 2018 m. sudarė 8 gremialiniai ir 9 garbės nariai; žr. <http://vilkaviskio vyskupija.lt/institucijos-ir-organizacijos/kurija/katedros-kapitula>, (2018-12-01). Lenkų istoriografijoje visateisiams katedros kapitulos nariams įvardyti vartojamas terminas *rzeczywisty* arba *gremialny*.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, šalia visateisių katedros kapitulos narių retkarčiais rasdavosi dvasininkų, kurie šaltiniuose ir temos literatūroje apibrėžiami *supernumerarii* terminu. Taip vadinti dvasininkai, dėl vienokių ar kitokių priežasčių priskirti katedros kapitulos bendruomenei virš nustatyto jos narių skaičiaus, t. y. visoms vietoms tuo metu esant užimtoms. Katedros kapitulos posėdžiuose balso teisės priimant sprendimus tokie dvasininkai neturėjo. Atsilaisvinus visateisio katedros kapitulos nario vietai, į ją drauge su paveldėjimo teise turinčiu koadjutoriumi (jeigu tokį miręs ar dėl kitokių priežasčių narystės katedros kapituloje atsisakęs dvasininkas turėjo) paprastai pretenduodavo ir *supernumerarii* statusą tuo metu kapituloje turintis. Vilniaus vyskupijos pavaldumo Gniezno metropolijai laikotarpiu *supernumerarii* titulą turėjusių dvasininkų, kurių absoliuti dauguma vėliau tapo visateisiais nariais, sąrašas nėra sudarytas. Tačiau turint omenyje, kad *supernumerarii* atvejai buvo pavieniai, tad išimtiniais priskirtini, tas sąrašas neturėtų būti ilgas.

Pastaraisiais metais pradėjus gilintis į XIX a. Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos raidą ir analizuoti kapitulos struktūrą paaiškėjo, kad šiuo laikotarpiu vyskupijų katedrų kapituloje šalia visateisių jos narių, prelatų ir kanauninkų, pareigybių randasi naujos, tik šiam laikotarpiui būdingos tarnystės. Tiesa, katedros kapitulos narių *supernumerarii* tradicija tęsta, tačiau turimi duomenys perša prielaidą, kad XIX a. jais dvasininkai tapdavo itin retai, paprastai tik tada, kai tuo buvo suinteresuota pasaulietinė valdžia. Rusijos imperijos valdžiai uždraudus tiesioginius vyskupijų hierarchų ryšius su Apaštalu Sostu, visateisiai katedros kapitulos nariai neteko galimybės turėti koadjatorių su paveldėjimo teise. Ieškant išeities, XIX a. pirmo dešimtmečio pabaigoje buvo įsteigta laikinųjų koadjatorių institucija, savotiškas koadjatorių su paveldėjimo teise institucijos pakaitalas, ganėtinai sėkmingai funkcionavęs iki trečio dešimtmečio pabaigos³. Vilniaus katedros kapitulą XIX a. viduryje sudarė tik visateisiai jos nariai. Tuo metu ir radosi nauja tarnystė – garbės kanauninkai. Ta aplinkybė, kad ši titulą turėjusių dvasininkų būta ir po kelių dešimtmečių, rodo, jog garbės kanauninkai nebuvo momentinis, po metų kitų nunykęs reiškinys. Taigi gali būti analizuojamas kaip vienas iš XIX a. Vilniaus katedros kapitulos struktūros elementų.

³ Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos laikinieji koadjatoriai XIX a.: genezė, raidos bruožai, personalijos“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2016, t. 8, p. 113–143.

Šiame straipsnyje keliamas tikslas ištirti, kokį poveikį garbės kanauninkų įkūrimas turėjo Vilniaus katedros kapitulos struktūros raidai XIX a. laikotarpiu. Siekiama išnagrinėti garbės kanauninkų pareigybės atsiradimo aplinkybes, teisinį statusą, aptarti Rusijos imperijos valdžios mėginimus panaudoti šią katedros kapitulos dvasininkų grupę kaip įrankį imperinės politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu vykdymui. Vienas iš svarbesnių šiuo tyrimu formuluojamų uždavinių – preliminaraus garbės kanauninkų sąrašo sudarymas remiantis temos istoriografija bei pirminiais šaltiniais.

Tyrimo chronologinės ribos – nuo 1798 iki 1914 m. imtinai. Pradžios data – tai Rusijos imperijos valdžios inicijuotų Vilniaus vyskupijos pavaldumo, jos teritorijos pokyčių atskaitos taškas. Katedros kapitulos raidoje 1798 m. yra šios hierarchinę dvasininkiją telkusios korporacijos formavimo tvarkos radikalių pokyčių, suponuojamų visų pirma politinių XVIII a. pabaigos pervartų, chronologinis atskaitos taškas. Baigiamoji tyrimo data – Pirmojo pasaulinio karo pradžia. Vyskupijos istorijos laikotarpis Pirmojo pasaulinio karo metais nėra išsamiau tirtas. Šiuo metu turimi šaltiniai yra perdėm fragmentiški, kad jais remiantis būtų galima aiškintis, kaip ir kiek karo įvykiai paveikė/nepaveikė katedros kapitulos funkcionavimą.

Rusijos imperijoje analizei pasirinktu laikotarpiu laikas skaičiuotas pagal Julijaus kalendorių, kuris nuo Abiejų Tautų Respublikos žemėse naudoto Grigaliaus kalendoriaus atsiliko keliolika dienų (XVIII a. – 11, XIX a. – 12, XX a. – 13 dienų). Imperinis laiko skaičiavimas buvusios LDK žemėse įvestas 1799 m. pabaigoje. 1799 m. rudenį prasidėjusios Vilniaus katedros kapitulos generalinės rudens sesijos gruodžio 21 d. posėdžio protokolas buvo paskutinis pagal Grigaliaus kalendorių. Motyvuojant, kad artėja švenčių laikas, tąkart buvo nuspręsta daryti posėdžių pertrauką iki kitų metų vasario 1 d.⁴ 1799 m. gruodžio 30 d. katedros kapitulos nariai rinkosi į neeilinį posėdį pagal vadinamąjį *senąjį stilių*, t. y. Julijaus kalendorių⁵. Pagal šį kalendorių datuoti katedros kapitulos posėdžių protokolai iki Pirmojo pasaulinio karo. Tiesa, 1812 m. į Vilnių įžygiavus Napoleonui, Vilniaus katedros kapitula suskubo grįžti prie grigališkojo laiko skaičiavimo. Tačiau tai tetruko pusmetį – nuo 1812 m. liepos 29 d. iki tų pačių metų gruodžio 23 d., kai vėl pradėta gyventi Julijaus kalendoriaus ritmu. Tad ne tik pasaulietinės

⁴ Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1799-12-21, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* (toliau – *LMAVB*), f. 43, b. 245, l. 411.

⁵ Katedros kapitulos neeilinio posėdžio protokolas, 1799-12-30, in: *LMAVB*, f. 43, b. 245, l. 412.

valdžios dokumentai, bet ir imperijos teritorijoje buvusių bažnytinių institucijų raštai buvo datuojami pagal Julijaus kalendorių. Tuo tarpu Vakarų Europa ir toliau laiką skaičiavo pagal Grigaliaus kalendorių. Straipsnyje paliekamos šaltinių datos.

Temos istoriografija ir šaltiniai. XIX a. Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkai, kaip su katedros kapitula susijusių aukštųjų dvasininkų grupė, nėra tirta, tačiau temos literatūroje garbės kanauninko tarnystė minima. Tai visų pirma pasakytina apie tekstus, kuriuose vyskupijos istorijos kontekste tarp kitų temų glausčiau ar išsamiau aptariama ir katedros kapitulos raida⁶. Rašydama apie visateisius Vilniaus katedros kapitulos kanauninkus XIX a., analizuodama katedros kapitulos narių pareigyles, paliečiau ir garbės kanauninkų temą, apsiribodama glaustu šios dvasininkų grupės įsteigimo aptarimu⁷. Pastebėtina, kad iki šiol vyravo teiginiai (šio straipsnio autorės ligtoliniai tekstai – ne išimtis), kad apskritai neįmanu išsiaiškinti, kiek garbės kanauninkų XIX a. Vilniaus katedros kapituloje būta. Vilniaus katedros kapitulos garbės kanauninkai nei kaip tarnystė, nei kaip sąlyginė aukštosios dvasininkijos grupė, iki šiol išsamiau tirta nebuvo.

Didžiausią tyrimui reikalingų šaltinių dalį sudaro įvairių rūšių dokumentai, atsiradę kaip vyskupiją valdžiusių vyskupijos ganytojų, katedros kapitulos ir imperijos valdžios įsteigtų aukščiausių institucijų, kurioms buvo pavestas Katalikų Bažnyčios valdymas ir kontrolė, veiklos padarinys. Absoliuti dauguma iki mūsų dienų išlikusios bažnytinės proveniencijos dokumentų nūnai yra saugoma Lietuvos ir Rusijos valstybinėse saugyklose. Temai svarbios informacijos yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) rankraščių skyriuje saugomuose dokumentuose. Vertingi katedros kapitulos narių nominacijos problematikai yra LMAVB saugomi iki mūsų dienų išlikę katedros kapitulos posėdžių proto-

⁶ Vilniaus vyskupijos istoriografija, aktuali katedros kapitulos raidos XIX a. tyrimams, taip pat ir šiame straipsnyje nagrinėjamai temai, yra aptarta pastaraisiais metais publikuotuose tyrimo autorės straipsniuose; žr., pvz., Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos laikinieji koadjutoriai XIX a.“, p. 113–143; Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos visateisiai kanauninkai XIX a. (komplektavimas, personalinė sudėtis, bažnytinės karjeros bruožai)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2017-1*, Vilnius, 2018, p. 49–75.

⁷ Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos visateisiai kanauninkai XIX a.“, p. 59.

kolų originalai ir jų juodraštinės versijos. Jų santraukas iki 1905 m. liepos 16 d. pagal pasirinktus kriterijus yra paskelbęs Janas Kurczewski⁸. Pastarosios publikacijos, kuria iki šiol tyrėjai naudojosi ir tebesinaudoja, vertė neabejotina, tačiau akivaizdu, kad anotacijos negali pranokti dokumento originalo. Tad šiame tyrime nors ir remtasi Kurczewskio veikalu, bet prioritetas teiktas katedros posėdžių protokolų originalams. Svarbūs pasirinktam temai analizės aspektui yra dvasininkų tarnybos lapai. Didžiausios jų kolekcijos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurijos, nuo 1798 m. funkcionavusios kaip vyskupo kanceliarija, f. 694 ir Rusijos valstybės istorijos archyve (toliau – RVIA) esančiame Romos katalikų dvasinės kolegijos f. 822. Sudarant preliminarų katedros kapitulos garbės kanauninkų sąrašą, pravartūs buvo Vilniaus vyskupijos kasmetiniai liturginiai kalendoriai, kuriuose kaip ir kitų vyskupijų liturginiuose kalendoriuose – *rubricella, directorium, ordo* – be kanonų teise reglamentuotų praktinių nurodymų-rubrikų dėl liturginių valandų, mišių ir kitų pamaldų tvarkos, nagrinėjamu laikotarpiu spausdinti žinynai su informacija apie vyskupijos dvasininkiją, tarp jų ir katedros kapitulą⁹. Garbės kanauninkai liturginiuose kalendoriuose spausdintuose kapitulos narių sąrašuose neregistruojami. Tačiau atidesnis žvilgsnis į kalendoriaus pabaigoje pateikiamus vyskupijos diecezinių dvasininkų sąrašus (Vilniaus vyskupijos atveju kunigų sąrašai pradėti spausdinti XIX a. viduryje) leido pastebėti, kad šalia dvasininkų pavardžių, tais metais buvusių garbės kanauninkais, ši pareigybė nurodoma. Palyginus šią informaciją su šaltiniuose pateiktais duomenimis aiškėja, kad kalendoriuose pateikti duomenys dėl vieno ar kito dvasininko garbės kanauninko pareigų iš esmės sutampa. Tačiau būtina turėti omenyje, kad vyskupijos liturginiai kalendoriai kitiems metams būdavo parengiami einamųjų metų antroje pusėje ir neatspindi katedros kapitulos personalijų pakitimų, jeigu pastarieji prasidėdavo ir baigdavosi tais metais, kuriems kalendorius būdavo skirtas. Garbės kanauninkų pareigybė – ne išimtis. Tad sudarant garbės kanauninkų sąrašą, duomenys tikslinti remiantis pirminiais bažnytinės proveniencijos

⁸ [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował X. Jan Kurczewski, cz. 3: *Strzeszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 406–534.

⁹ Vilniaus vyskupijos liturginiai kalendoriai-žinynai XIX a. spausdinti vienu pavadinimu *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilmensi*; Vilniaus vyskupijos kalendorių kaip istorinio šaltinio analizė žr. Tadeusz Krahel, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, Lublin: s.n., 1979.

šaltiniais. Tokiu atveju, jei jie nesutapdavo su liturginiuose kalendoriuose išspausdinta informacija, pirmenybė teikta pirminiuose šaltiniuose fiksuotiems duomenims.

Reikšmingas šaltinis aiškinantis Rusijos imperijos nuostatas dėl vyskupų ir kapitulos narių skyrimo yra imperijos dokumentų sąvade – *Полное собрание законов Российской империи* (toliau – PSZ) – publikuoti imperijos teisiniai aktai¹⁰. Chronologine tvarka publikuotų įstatymų rinkinio tomuose buvo skelbiami ir imperatoriaus įsakai, reglamentuojantys Katalikų Bažnyčios veiklą imperijos teritorijoje. Kai kurie jų liečia konkrečius Vilniaus vyskupijos veiklos aspektus. Parankus šaltinis nagrinėjamai problemai yra ir pagal temas susistemintas teisinių aktų Sąvadas (*Свод законов Российской империи*), rengtas galiojančių PSZ publikuotų įstatymų pagrindu ir turėjęs oficialaus teisės šaltinio statusą, jis atliko laikotarpio teisinių aktų žinyno funkcijas¹¹.

Tarnystės genezė. Garbės kanauninkų tarnystės atsiradimą XIX a. Vilniaus katedros kapituloje savaip išprovokavo Rusijos imperijos valdžios veiksmai Katalikų Bažnyčios atžvilgiu. 1841 m. gruodžio 25 d. imperatoriaus įsaku sekuliarizavus hierarchinės dvasininkijos valdas, katedrų kapitulų prelatai ir kanauninkai tapo išdo išlaikomais imperatoriaus valdiniais¹². Buvusios LDK katalikų vyskupijas suskirsčius į klases, Vilniaus vyskupija buvo priskirta antrajai klasei¹³. Vykdydama imperatoriaus paliepiamą Romos katalikų dvasinė kolegija parengė ir 1842 m. liepos 30 d. įsaku įvardijo hierarchinės dvasininkijos etatus su šalia pareigybės nurodytais metiniais atlyginimais, mokamais iš imperijos išdo¹⁴. Vilniaus vyskupijos, kaip priskirtos antrajai klasei, prelatui prepozitui buvo nustatytas 300 sidabro rb

¹⁰ Prieiga prie PSZ rinkinių internete: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

¹¹ Pirmąjį 1832 m. ir po jo sekusius 1842 ir 1857 m. leidimus sudarė 15 tomų. Po 1857 m. buvo leidžiami atskiri rinkinio tomai. 1885 m. rinkinys papildytas dar vienu, t. 16 *Судебные уставы*; žr. www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?empire&nochache.

¹² Įsakas Nr. 15153, 1841-12-25, in: PSZ, rink. 2, t. 16, d. 2, in: www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php.

¹³ Įsakas Nr. 15188, 1842-01-01 (05), in: PSZ, rink. 2, t. 17, d. 1, in: www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php.

¹⁴ Romos katalikų dvasinės kolegijos 1842 m. liepos 30 d. įsako kopija; žr. Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1842-08-11, in: *LMAVB*, f. 43, b. 267, l. 60v–65. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius minėtą Kolegijos įsaką buvo perrašęs į savo užrašų, skirtų Bažnyčios istorijai, sąsiuvinius; paskelbta: Motiejus Valančius, *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 146–153.

atlygis per metus, kitiems penkiems prelatams – dekanui, archidekanui, kustodui, kantorui, scholastui – po 250 rb. Kanauninkui, einančiam nuodėmklausio pareigas, – 180 sidabro rb atlygis. Tiek pat mokėta kanauninkui pakustodžiui. Tuo tarpu pagal eilę trečiasis, senjoru tituluojamas kanauninkas turėjo tenkintis 150 sidabro rb metiniu atlyginimu¹⁵. Liudo Truskos skaičiavimais, ketvirtame dešimtmetyje vidutinės gryniosios Vilniaus katedros kapitulos nario asmeninės metinės pajamos siekusios 2,7 tūkst. rb¹⁶. Aki vaizdu, kad penkto dešimtmečio pradžioje imperijos valdžios įvykdyta bažnytinių valdų sekuliarizacija ir įvesta etatinė apmokėjimo sistema Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos narių finansinės padėties nepagerino.

Valdų sekuliarizavimą ir dvasininkijos materialinio aprūpinimo reformą sekė vyskupijų katedrų kapitulų struktūros pertvarka. Imperijos valdžios sprendimu, Mogiliavo arkivyskupui pavaldžių vyskupijų katedros kapitulos, iki tol funkcionavusios kaip vientisa struktūra, jungianti ir prelatus, ir kanauninkus, buvo suskaidytos: iš prelatų sudarytos didžiosios kapitulos, o iš kanauninkų – mažosios. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad Vilniaus katedros kapitulos atveju suskirstymas į didžiąją ir mažąją kapitulą įtakos neturėjo. Kaip ir anksčiau, visateisiai kapitulos nariai – ir prelatai, ir kanauninkai – rinkosi į bendrus posėdžius. Tačiau pasaulietinė valdžia struktūrine pertvarka neapsiribojo. Vienas iš svarbesnių imperijos valdžios XIX a. pradėtos Katalikų Bažnyčios institucijų pertvarkos elementų buvo visų Mogiliavo arkivyskupui pavaldžių vyskupijų katedrų kapitulų narių skaičių suvienodinimas. Imperijos valdžios sprendimu buvo nustatyta, kad katedros kapitulą turi sudaryti 9 nariai: 6 prelatai (prepozitas, dekanas, archidekanas, kustodas, kantorius ir scholastas) ir 3 kanauninkai¹⁷. Vilniaus katedros kapitulos, kurioje drauge su 6 prelatais iki tol rezidavo 12 kanauninkų, atveju tai reiškė drastišką visateisių jos narių korpuso sumažėjimą.

Imperijos valdžios vykdomos katedrų kapitulos struktūros pertvarkos padariniai atsispindėjo ir įvardijant pareigybes. Pareigybių eiliškumas taip pat buvo pertvarkytas. Imperijos valdžios sprendimu pagal eilę pirmajam kanauninkui buvo suteiktos nuodėmklausio, antrajam – pakustodžio,

¹⁵ Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1842-08-11, l. 60–65.

¹⁶ Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo Leidybinė redakcinė taryba, 1988, p. 48.

¹⁷ Bolesław Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków: Polskie Towarzystwo teologiczne, 1980, p. 306.

trečiajam – senjoro pareigos. Tad iki pertvarkos katedros kapitulos kanauninkas senjoras, buvęs kanauninkų grupės hierarchinės piramidės viršūnėje, atsidūrė jos apačioje. Tradicija, kai atsiradus vakansijai pagal sąrašą žemiau esantieji automatiškai „pakildavo“ į aukštesnę vietą, buvo išlaikyta.

Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos atvejo analizė perša prielaidą, kad imperijos valdžia 1842 m. įsaku reglamentuotą pertvarką siekė įgyvendinti palaipsniui ir kaip galima mažiau skausmingai visateisių katedros kanauninkų, likusių „už etato“, atžvilgiu. Antai 1843 m. antroje pusėje atsilaisvinus trims prelatūroms (prelatas Juozapas Grozmani mirė, Kazimieras Dmochovskis paskirtas metropolitu, Jonas Civinskis – Vilniaus vyskupijos administratoriumi prelatūrų atsisakė) į atsilaisvinusias vietas buvo instaliuoti trys kanauninkai: Ignotas Borovskis, Antanas Fijalkovskis ir Juozapas Baukevičius¹⁸. Taip dar 1843 m. buvo sumažintas nepatenkančiųjų į iš imperijos išdo finansuoti numatytų Vilniaus katedros kapitulos visateisių narių skaičius. Įvykių seka leidžia teigti, kad kapitulos kanauninkų skaičius iki imperatoriaus įsaku nustatytojo mažintas laukiant jų natūralios gyvenimo baigties. Vilniaus katedros kapitulos atveju tai tęsėsi keletą metų. Tiesa, po pertvarkos neetatiniais tapusių kanauninkų skaičius pradėjo mažėti netrukus – 1844 m. liepos 15 d. mirus etatiniam kanauninkui Jonui Stanevičiui¹⁹, jo vietą užėmė pagal eilę pirmasis neetatinėjų kanauninkų sąrašė buvęs Vincentas Lipskis. Tų pačių metų spalio 14 d. mirus Jokūbui Gonsovskui²⁰, beliko du neetatiniai kanauninkai – Jonas Markevičius ir Dionizas Pacevičius. Pastarajam 1849 m. rugsėjo 23 d. mirus²¹, o Markevičiui užėmus atsilaisvinsią prelato dekano vietą, Vilniaus katedros kapitulai kliūčių funkcionuoti pagal imperatoriaus 1842 m. įsaku įteisintą struktūrą nebeliko. Vilniaus katedros kapitulą nuo 1849 m. pabaigos sudarė 9 visateisiai nariai – 6 prelatai ir 3 kanauninkai, kuriems mokėtas metinis atlyginimas iš Rusijos imperijos išdo. Iš kokių lėšų iki 1849 m. mokėtas (jeigu mokėtas) atlyginimas neetatinėms kanauninkams, kol kas nenustatyta.

Turint omenyje dalies Vilniaus katedros kapitulos narių garbų amžių, netruko paaiškėti, kad jų skaičiaus sumažinimas kliudė ne tik deramai at-

¹⁸ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos 1843 m. posėdžių protokolai, in: *LMAVB*, f. 43, b. 267, l. 74v.

¹⁹ *Elenchus defunctorum*, in: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCXLV*, Vilnae: Typis A. Marcinowski, 1844, [lapai nenumėruoti].

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Elenchus defunctorum*, in: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCL*, Vilnae: Typis A. Marcinowski, 1849, [lapai nenumėruoti].

likti liturginės tarnystės pareigas katedroje, bet tapo kliūtimi ir pagelbėti vyskupui vyskupijos administravimo reikaluose. Juolab kad visateisiai katedros kapitulos nariai juos pavaduoti galinčių pagalbininkų, kas buvo įprasta LDK laikotarpiu, jau neturėjo. Primintina, kad Rusijos imperijos valdžiai uždraudus tiesioginius vyskupijų hierarchų ryšius su Apaštalu Sostu, visateisių koadjutorių institucija savaime nunyko, XIX a. antrame dešimtmetyje įkurta laikinųjų koadjutorių institucija taip pat buvo trumpalaikė²². Siekdamas pataisyti taip nepalankiai susiklosčiusią situaciją, kai katedros kapitula praktiškai nebuvo ir dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti deramai veikli, tuometis Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskis sumanė ją papildyti dvasininkais, kurie galėtų reikalui esant pavaduoti visateisius katedros kapitulos prelatus ir kanauninkus. Remdamasis Tridento Susirinkimo nuostatais (XXII sesija, de Reformatione) Žilinskis 1849 m. įteisino garbės koadjutorių²³, kitaip – garbės kanauninkų²⁴, tarnystę. Neatmestina, kad Žilinskis naujos tarnystės įsteigimą buvo iš anksto aptaręs su katedros kapitula, tačiau tokią prielaidą patvirtinančių duomenų nėra. Atvirkščiai – pirminių šaltinių duomenimis, katedros kapitula buvo tik informuota apie tokį vyskupo sprendimą.

Katedros kapitulos 1849 m. vasario 11 d. posėdyje buvo skaitomas vasario 9 d. Žilinskio kreipimasis, kuriame vyskupas dėstė, kad jis kaip ganytojas yra įpareigotas užtikrinti tikinčiųjų išganymui būtina Dievo garbinimą, tad laiką savo pareiga rūpintis, jog visose vyskupijos bažnyčiose kasdienės pamaldos, o ypač šventinės katedroje, būtų atliekamos iškilmingai. Pasak vyskupo, liturgija yra svarbi tikinčiųjų bendruomenės religinių jausmų ugdymui, krikščioniškos meilės sklaidai. Katedros kapitulos prelatai ir kanauninkai, vyskupo manymu, yra ta hierarchinės dvasininkijos grupė, kurios dėka pamaldos vyskupijos katedroje turėtų vykti su šiai vietai privaloma iškilme ir rimtimi. Tačiau vyskupas buvo priverstas pripažinti, kad pastaraisiais metais tai užtikrinti katedros kapitulai tampa sudėtinga. Nepaisant žymiai sumažinto jos narių skaičiaus, du nariai, kaip ir anksčiau, nuolat reziduoja Sankt Peterburge. Be to, dauguma narių dėl garbaus amžiaus jau nebepajėgia deramai atlikti savo pareigų. Vyskupo žodžiais,

²² Apie laikinuosius koadjutorius Vilniaus katedros kapituloje plačiau žr. Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos laikinieji koadjutoriai XIX a.“, p. 113–143.

²³ [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, p. 490–491.

²⁴ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 124.

siekdamas padėti kapitulos prelatams ir kanauninkams vykdyti savo tarnystės pareigas, jis kaip vyskupijos ganytojas, remdamasis Tridento Susirinkimo straipsniais, skiria jiems pagalbininkais 6 dvasininkus ir įpareigoja kapitulą priimti juos į savo bendruomenę²⁵. Taip tuomečio Vilniaus vyskupijos vyskupo Žilinskio sprendimu 1849 m. pradžioje vyskupijos katedros kapituloje atsirado nauja tarnystė, hierarchinei dvasininkijai priskirtina garbės kanauninkų grupė.

Pirmaisiais Vilniaus katedros kapitulos garbės kanauninkais vyskupas paskyrė vyskupijos dvasininkus: Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios kleboną ir Bajorų instituto kapelioną Justiną Jakubovskį, vyskupijos kanclerį Juozapą Krukovskį, Vilniaus miesto dekaną ir Lukiškių parapijos kleboną Joną Menue, vienuolių vizitatorių, Vilniaus Šv. Jono bažnyčios kleboną Aleksandrą Vrublevskį, Aušros vartų parapijos kleboną Kazimierą Zaleskį ir vyskupijos seminarijos profesorių Liudviką Zdanovičių²⁶. Pastebėtina, kad visi vyskupo Žilinskio katedros kapitulos nariams pagalbininkais paskirtieji dvasininkai, sprendžiant pagal jų tarnystes (miesto dekanas, vienuolių vizitatorius, seminarijos profesorius ir kt.) ir išsilavinimą (kiekvienas jų turėjo teologijos magistro ar daktaro laipsnius) paskyrimo į garbės kanauninkus metu, buvo kylantys bažnytinės hierarchijos laiptais. Tačiau kas lėmė, kad buvo pasirinkti būtent šie, o ne kiti dvasininkai, lieka neaišku. Lygiai taip pat neįmanu atsakyti, kodėl būtent toks jų skaičius. Rašto, kuriuo vyskupas kapitulai pranešė apie savo sprendimą, retorika perša prielaidą, kad kandidatūros su katedros kapitulos nariais iš anksto nebuvo aptartos. Kapitula vyskupo sprendimo nekvestionavo ir jau kitą dieną rinkosi į neeilinį posėdį tam, kad paskirstytų garbės kanauninkams tarnystės katedroje laiką, nurodytų jų vietas kapitulos nariams skirtuose krėsluose – stalėse²⁷.

Pagal šiuo metu turimus duomenis nėra pagrindo teigti, kad Žilinskis savo sprendimą dėl garbės kanauninkų paskyrimo būtų derinęs ir su Romos katalikų dvasine kolegija, Rusijos imperijos valdžios įkurta institucija, kurios kompetencijai buvo pavestas imperijos katalikų reikalų tvarkymas. Turint omenyje, kad visateisiai katedrų kapitulų nariai Rusijos imperijoje nuo 1817 m. galėjo būti paskirti tik su imperatoriaus žinia ir gavus jo prita-

²⁵ Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1849-02-11, in: *LMAVB*, f. 43, b. 268, l. 18–22; [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, p. 490.

²⁶ *Ibid.*; *Ibid.*

²⁷ Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1849-02-12, in: *LMAVB*, f. 43, b. 268, l. 22–23.

rimą teikiamai kandidatūrai²⁸, Žilinskio sprendimas savo vardu skirti garbės kanauninkus turėjo sulaukti atitinkamų sankcijų. Tačiau taip neatsitiko. Atvirksičiai, maždaug tuo pačiu metu Mogiliavo arkivyskupijai pavaldžių vyskupijų ganytojai taip pat ėmė savo katedrų kapitulas stiprinti garbės kanauninkais. Atkreiptinas dėmesys, kad Žilinskis nuo 1833 m. atstovavęs Vilniaus vyskupiją kaip jos asesorius, 1844 m. tapo Kolegijos nariu. Šių pareigų neatsisakė ir kai 1846 m. pradėjo valdyti Vilniaus vyskupiją administratoriaus teise. Narystę, atrodo, bus kurį laiką išlaikęs ir 1848 m. išventintas į vyskupijos ganytojus. Galimas dalykas, kad dėl garbės kanauninkų skyrimo Žilinskis buvo gavęs neoficialų Kolegijos pritarimą (apie tai, kad garbės kanauninko tarnystės įsteigimo klausimas būtų svarstytas, duomenų nerasta). Cituotame 1849 m. vasario 9 d. rašte kapitulai Žilinskis garbės kanauninkų įsteigimo teisėtumą argumentavo atitinkamais Tridento Susirinkimo straipsniais, nekomentuodamas imperijos valdžios pozicijos. Pastebėtina, kad Rusijos imperijos teritorijoje esančiose katalikų vyskupijose garbės kanauninkai buvo numatyti tik Mogiliavo arkivyskupijos katedros kapitulai²⁹. Tačiau apie tokią su Apaštalaų Sostu suderintą poziciją dėl garbės kanauninkų Rusijos imperijai po ATR padalijimų atitekusiame vyskupijose taip pat neužsimenama. Mažai tikėtina, kad Žilinskis apie tai galėjo nežinoti. Labai galimas dalykas, kad sprendimą dėl naujos tarnystės įsteigimo vertino kaip realų būdą, galintį užtikrinti deramą katedros kapitulai kano-nų teise deleguotų funkcijų atlikimą.

Pareigos ir teisės. Garbės kanauninkai turėjo pareigą aukoti Šv. Mišias katedroje tais atvejais, kai visateisis katedros kapitulos narys dėl vienokių ar kitokių priežasčių pats negalėdavo dalyvauti. Ceremonijų ar liturginių apeigų metu prelatams ir kanauninkams vilkint togas, garbės kanauninkai turėjo teisę į roketes ir mantoletes. Taip pat galėjo užimti laisvas vietas stalėse³⁰. Atlyginimo jie negaudavo, nesinaudojo ir jokiais kitomis privi-

²⁸ Plačiau žr. Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos visateisiai kanauninkai XIX a.“, p. 54–55.

²⁹ Teisė tapti Mogiliavo katedros garbės kanauninkais buvo suteikta Chersoneso, Kryčavo, Maskvos ir Sankt Peterburgo bažnyčių klebonams; žr. Nuncijaus Giovanni Adrea Archetti 1783 m. gruodžio 15/26 d. pasirašytas Mogiliavo kapitulos įsteigimo aktas, in: *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-Католической Церкви в империи Российской и Царстве Польском*, [Санкт Петербург]: В типографии Второго отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849, p. 29–38.

³⁰ [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. 3, p. 490–491.

legijomis³¹. Taigi pagal numatytas funkcijas (išskyrus teisę į atlyginimą ir privilegijas) garbės kanauninkai XIX a. laikotarpiu gali būti vertinami kaip savitas iki valstybės padalijimų buvusios katedros prelatų ir kanauninkų koadjutorių su paveldėjimo teise tarnystės atitikmuo.

Atskiro struktūrinio padalinio katedros kapitulos viduje garbės kanauninkai nesudarė. Dabartiniame temos tyrimo etape turimais duomenimis Vilniaus katedros kapitulos kanauninko titulas buvo suteiktas 75 dvasininkams (žr. priedą). Ta aplinkybė, kad šis skaičius nežymiai viršija visateisių katedros kanauninkų skaičių per visą šimtmetį (pastarųjų buvo dviem mažiau – 73³²), teikia pagrindą manyti, kad imperijos valdžios iniciatyva 1842 m. įvykdyta katedros kapitulų pertvarka visateisių kanauninkų sumažinimo sąskaita, Vilniaus katedros kapitulai nebuvo labai skausminga. Vyskupo Žilinskio garbės kanonikatą įsteigus 1849 m., šis titulas, kaip minėta, iš karto buvo suteiktas 6 dvasininkams. Tai buvo gausiausia tuo pačiu metu garbės kanauninkų titulą gavusių dvasininkų grupė. Nei skyrimo tvarka, nei dažnumas, nebuvo reglamentuoti. Tad ir vėliau pasitaikydavo, kai tą pačią dieną Vilniaus katedros kapitulos titulas būdavo suteikiamas ne vienam dvasininkui. Antai vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis 1859 m., pirmaisiais savo įžengimo į Vilniaus vyskupo sostą metais, katedros kapitulos visateisių narių korpusą papildė tą pačią dieną garbės kanauninkais skirdamas 2 dvasininkus – Sikstą Jasevičių ir Jokūbą Karolevičių (žr. priedą). Į vyskopus 1890 m. balandžio pabaigoje išventintas Antanas Audzevičius, kitų metų pavasarį garbės kanauninko titulą iš karto suteikė 5 dvasininkams: Karoliui Baikai, Jonui Hanusovičiui, Jonui Kurčevskiui, Jonui Labokui, Ambraziejui Šulcui (žr. priedą). Garbės kanauninko tarnystę įsteigęs vyskupas Žilinskis, pristatydamas katedros kapitulai pirmuosius jai nominuotus dvasininkus akcentavo, kad šį titulą vyskupai turintys suteikti uoliai Bažnyčiai tarnaujantiems, tačiau konkrečių reikalavimų nesuformulavo. Dabartiniame temos tyrimo etape turimi duomenys leidžia teigti, kad absoliučiai daugumai (73%) Vilniaus katedros XIX a. garbės kanauninkų šis titulas buvo aukščiausia jų bažnytinės karjeros pakopa (žr. priedą).

Garbės kanauninkų skyrimas kurį laiką buvo nekvestionuota vyskupijos ganytojo teisė. Pareigos kandidatūras derinti su katedros kapitula vyskupas taip pat neturėjo. Imperijos valdžia garbės kanauninkus toleravo, t. y. veikiau nekreipė dėmesio nei į pačią naujai atsiradusią tarnystę, nei

³¹ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 124.

³² Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos visateisiai kanauninkai XIX a.“, p. 68–72.

į jai atlikti angažuojamus dvasininkus. Tokia situacija tęsėsi iki prasidedant ginkluotam 1863 m. sukilimui, tiksliau – iki Michailui Muravjovui tampant Vilniaus generalgubernatoriumi.

Garbės kanauninkai – imperinės valdžios įrankis? Vilniaus generalgubernatoriumi 1863 m. gegužės 1 d. paskirtasis Muravjovas iš Sankt Peterburgo į savo paskyrimo vietą išvyko traukiniu beveik po poros savaičių. Važiavo su aiškia sukilimo, kuriam įvardyti imperijos administracijos retorikoje vartotas „maišto“ terminas, nuslopinimo užduotimi, kurią pats suvokė kaip jam skirtą misiją. Kaip vėliau *Atsiminimuose* pats rašys, jau kelionėje tvirtai apsisprendė sukilimą malšinti jam valdyti patikėtame Šiaurės Vakarų krašte pradėti nuo Katalikų Bažnyčios ir katalikų dvasininkijos³³. Primintina, kad imperijos valdžia Katalikų Bažnyčią laikė viena iš pagrindinių ginkluotos kovos organizatorių³⁴. Šią valdžios nuostatą Muravjovas, imperatoriaus įsakymu 1863 m. pirmosiomis gegužės dienomis pakeitęs Vilniaus generalgubernatoriaus poste Vladimirą Nazimovą, ėmėsi nuosekliai įgyvendinti nuo pat pirmųjų dienų. Egzekucijas Lukiškių aikštėje naujasis generalgubernatorius pradėjo nuo katalikų dvasininkų. Mirties bausmė dviem Vilniaus vyskupijos kunigams, Stanislovui Išorai ir Raimundui Zemackiui, tuo metu drauge su kitais dalyvavimu sukilime apkaltintais dvasininkais ir pasauliečiais, kalintais Vilniaus kalėjimuose, Muravjovo nurodymu buvo įvykdyta gegužės antroje pusėje. Vėliau Muravjovas rašys, kad norėdamas pademonstruoti tvirtas imperijos valdžios pozicijas dėl „maišto“, jis vos atvykęs liepęs peržiūrėti svarbiausių nusikaltėlių teismo nuosprendžius, juos patvirtino ir įsakė įvykdyti egzekucijas vidury dienos, kad jas galėtų pamatyti kuo daugiau žmonių³⁵. Abu kunigai, pirmosios Muravjovo teroro aukos Vilniuje, buvo sušaudyti dėl to, kad prasidėjus ginkluotai kovai per pamaldas bažnyčiose, kuriose tuo metu tarnavo, paskelbė į sukilimą kviečiantį sukilėlių valdžios parengtą aplinkraštį, vadinamąjį sukilimo manifestą³⁶.

³³ *Pamiėtniki hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa („Wieszatela“) (1863–1865) pisane w roku 1866, łomaczone z oryginału rosyjskiego przez J. Cz.*, Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1896, p. 33–34.

³⁴ Apie 1863 m. sukilimą ir katalikų Bažnyčią Lietuvoje žr. Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

³⁵ *Pamiėtniki hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa („Wieszatela“)*, p. 42.

³⁶ Apie kunigui Išorai pareikštus kaltinimus, tardymo procesą ir nuosprendį išsamiau žr. Aldona Prašmantaitė, „Kunigas Stanislovas Išora 1863 m. sukilime: istoriografinio vaizdinio korekcijos“, in: *Soter*, Kaunas, 2018, Nr. 67 (95), p. 21–45.

Atlikti tyrimai leidžia teigti Muravjovą pirmosiomis dienomis dar turėjus vilčių katalikų hierarchinę dvasininkiją padaryti imperijos valdžios vykdomos politikos bendrininkais. Vilniaus kaip vieno iš strateginių imperijos valdžios punktų vaidmuo lėmė, kad Vilniaus vyskupijos dvasininkams ir hierarchams Muravjovas skyrė ypatingą dėmesį. Vilniaus katedros kapitula tapo viena iš Katalikų Bažnyčios institucijų, kurią naujasis generalgubernatorius sumanė pasitelkti imperijos politikos įgyvendinimo tikslu.

Sukilimo išvakarėse visos visateisių Vilniaus katedros kapitulos narių – prelatų ir kanauninkų – vietos Vilniaus vyskupijos kapituloje buvo užimtos. Kapitula į 1863 m. įžengė turėdama, kaip ir reglamentavo imperijos teisės aktai, 9 visateisius narius: 6 prelatus ir 3 kanauninkus. Jiems talkino 4 vikarai, vyskupijos kancleris (jo pareigas ėjo vienas iš vikarų) ir keletas garbės kanauninkų³⁷. Tarp jų buvo ir Petras Žilinskis, kurį garbės kanauninku 1858 m., paskutiniaisiais savo vyskupijos valdymo metais paskyrė vyskupas Žilinskis, bei jį vyskupijos ganytojo soste 1859 m. pakeitusio Krasinskio į katedros kapitulos kanauninkus išskeltieji vyskupijos dvasininkai: Antanas Nemekša ir Eduardas Tupalskis (žr. priedą). Kaip rodo įvykių eiga, pastaruosius tris garbės kanauninkus ir pasitelkė Muravjovas. Primintina, kad generalgubernatoriaus žvilgsnis į katedros kapitulą tikslingai buvo nukreiptas po to, kai iš vyskupo Krasinskio nepavykus išgauti sukilimą smerkiančio rašto, ganytojas 1863 m. birželio pradžioje buvo išstremtas³⁸, o vyskupijos valdymo pareigas laikinai teko perimti katedros kapitulos prelatui prepozitui Juozapui Baukevičiui³⁹. Pastebėtina, kad prieš apleisdamas vyskupiją Krasinskis jį paskyrė laikinai administruoti vyskupiją generalgubernatoriaus nurodymu.

³⁷ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCLXIII*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1862, p. 70–71.

³⁸ Muravjovo žodžiais, nusprendęs vyskupą išstremti „dėl pavyzdžio“, kai pastarasis nevykdė nurodymo išleisti aplinkraštį vyskupijos dvasininkams, kad šie veiktų prieš sukilimą; žr. *Pamiėtniki hr. Michala Mikołajewicza Murawiewa („Wieszatela“)*, p. 42. Vyskupas Krasinskis savo atsiminimuose glaustai aprašė ištrėmimo aplinkybes ir kelionę į tremtį; žr. Adamas Stanislovas Krasinskis, *Atsiminimai*, parengė Aldona Prašmantaitė, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 201–206; apie Krasinskio nuostatus sukilimo atžvilgiu žr. Aldona Prašmantaitė, „Biskup wileński Adam Stanisław Krasinski w powstaniu styczniowym – między lojalizmem a patriotyzmem“, in: *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, Olsztyn, 2006, Nr. 1 (251), p. 89–98.

³⁹ Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 142–143; Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitula ir 1863 m. sukilimas“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2008, t. 54, Nr. 1 (73), p. 19–34.

Vos porai mėnesių praėjus nuo vyskupo Krasinskio ištrėmimo, 1863 m. rugpjūčio viduryje generalgubernatorius pranešė vidaus reikalų ministrui Piotriui Valujevui apie patikimų ir vyresnybei lojalių dvasininkų paieškas ir planus iš jų sudaryti „partiją“. Ministrą informavo jau turėdamas vieną kandidatą į būsimos „partijos“ narius – katedros garbės kanauninką Nemekšą⁴⁰. Vidaus reikalų ministras Muravjovo planams neprieštaravo, jo pateikta kandidatūra taip pat abejonių nekėlė. Ministras skubiai išrūpino reikalingą imperatoriaus leidimą (nuo 1817 m. visateisių katedros kapitulos narių kandidatūras tarpininkaujant ministrui – iš pradžių dvasinių reikalų ir liaudies švietimo, po 1829 m. vidaus reikalų – tvirtindavo imperatorius), tad jau po savaitės Nemekša tapo Vilniaus katedros kapitulos prelatu, taigi visateisiu hierarchinę dvasininkiją į sąlyginai atskirą grupę jungiančios vyskupijos institucijos nariu⁴¹. Iki lapkričio pabaigos tokiu pačiu būdu katedros kapitulos prelatais buvo paskirti dar du jos garbės kanauninkai Tupalskis ir Petras Žilinskis. Apie Muravjovo iniciatyvą inkorporuoti į katedros kapitulą visateisių narių statusu imperijos valdžiai lojalius dvasininkus ir taip kapitulos dvasininkų korporaciją paversti imperijos valdžios vykdomos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu įrankiu, pirminių šaltinių analize grįsto tyrimo rezultatus esu paskelbusi atskiru straipsniu⁴², rašiusi apie tai viename iš monografijos apie Katalikų Bažnyčios vaidmenį sukilime skyrių⁴³, tad čia norėčiau tik dar kartą akcentuoti, kad visi trys generalgubernatoriaus iniciatyva į katedros kapitulos prelatus iškeltieji dvasininkai per jiems suteiktą garbės kanauninko titulą jau buvo susiję su kapitula. Likimo ironija, kad du iš jų – Nemekšą ir Tupalskį – katedros kapitulos garbės kanauninkais paskyrė vyskupas Krasinskis, kuris kaip imperijos valdžiai priešiškas ir pavojingas asmuo Muravjovo sprendimu buvo išstremtas į Rusijos gilumą. Muravjovas pasirūpino, kad visų trijų jo iniciatyva katedros prelatais tapusių dvasininkų paskyrimas būtų įteisintas kanoniškai, kas tik dar kartą patvirtina, jog imperijos valdžiai lojalių dvasininkų tikslingai ieškojo tarp tų, kurie bažnytinės vadovybės buvo vertinami ir proteguoti. Klausimas dėl išskirtinių vyskupijos ganytojo teisių skiriant garbės kanauninkus, kaip ir

⁴⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui (juodraštis), 1863-08-15, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378b/s, 1863 m., b. 827, l. 1–2.

⁴¹ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1863-08-21, in: LVIA, f. 378b/s, 1863 m., b. 827, l. 3–4.

⁴² Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitula ir 1863 m. sukilimas“, p. 19–34.

⁴³ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, p. 117–129.

šios tarnystės pagrįstumo apskritai, Muravjovui nekilo, tačiau neatmestina, kad generalgubernatoriaus veiksmai galėjo turėti įtakos rasti imperijos valdžios ligtolinės nuostatos pokyčiams dėl šios grupės dvasininkų.

Imperijos valdžios pozicijos dėl garbės kanauninkų pokyčių genezė.

Pakanti imperijos valdžios pozicija dėl vyskupų skiriamų katedrų kapitulų garbės kanauninkų pradėjo keistis septinto dešimtmečio viduryje. Formaliu pretekstu pasitarnavo Lucko-Žytomyro vyskupijos Horochivo bažnyčios vikaro Valerijaus Gromadzko atvejis. Imperijos valdžia, apkaltinusi kunigą Romos katalikų katekizmo tiesų mokius ortodoksų tikėjimą išpažįstančių tėvų vaikus ir maištingo turinio pamokslo, kuriuo kvietė imtis ginklo, pasakymu per pamaldas Horochivo bažnyčioje 1861 m. kovo mėnesį, nubaudė jį tremtimi į Omsko guberniją. Paaiškėjus, kad vyskupas kunigą buvo paskyręs Olykos kolegiate⁴⁴ garbės kanauninku, vyskupų teisė skirti garbės kanauninkus imta kvestionuoti⁴⁵. Teigta, kad tradicija skirti garbės kanauninkus susiklosčiusi jau po Tridento Susirinkimo, tad nėra ir negali būti apibrėžta kanonų teisės. Aiškinta, kad vyskupai skirdami garbės kanauninkus remiasi tik bendra bažnytine tvarka, taip siekdami užtikrinti reikiamą dvasininkų skaičių per vyskupų atliekamas iškilmingas liturgines apeigas⁴⁶.

Lucko-Žytomyro vyskupijos vikaro atvejis imperijos valdžiai pasitarnavo kaip pretekstas peržiūrėti ir kitų vyskupijų katedrų kapitulų garbės kanauninkais paskirtųjų dvasininkų patikimumą. Patikrinus Vilniaus vyskupijos liturginį kalendorių 1867 metams, vyskupijos dvasininkijos sąrašė rasta 10 garbės kanauninkais tituluojamų dvasininkų: Juozapas Abelevičius, Juozapas Bonkovskis, Stanislovas Daunoravičius, Vladislovas Jundzilas, Henrikas Kleckis, Adomas Kozmianas, Klemensas Linkinas, Jonas Liudvikas Lunkevičius, Urbonas Rokickis, Jokūbas Šileika⁴⁷. Akivaizdu, kad 1867 m. Vilniaus vyskupijos garbės kanauninkų skaičius viršijo višateisių katedros kapitulos narių skaičių. Tačiau imperijos valdžiai dėl to

⁴⁴ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko Alberto Stanislovo Radvilos Olykoje XVII a. pirmoje pusėje funduotai Švč. Trejybės bažnyčiai buvo suteiktas kolegiate statusas. Radvila įsteigė prie bažnyčios kolegiją – Zamojskio akademijos filiją ir dvasinę seminariją. Kolegiate kapitula prie Švč. Trejybės bažnyčios veikė iki 1945 m.

⁴⁵ 1874 m. [?] pažyma apie kapitulų kanauninkus, in: *Rusijos valstybės istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 36v–37v.

⁴⁶ *Ibid.*, l. 48v.

⁴⁷ 1867 m. [?] duomenys apie vyskupijų katedrų kapitulų garbės kanauninkus, in: RVIA f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12–17v.

klausimų nekilo, tačiau tai neliko nepastebėta. Vidaus reikalų ministerija, pasitelkusi generalgubernatorių ir gubernatorių, ėmėsi aiškintis katedros kapitulų struktūrą, taip pat ir garbės kanauninkų funkcijas bei skyrimų teisėtumą.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad du iš jų – Daunoravičius ir Šileika – buvo bausti tremties bausme kaip nepatikimi imperijos valdžiai⁴⁸. Nors kunigo Daunoravičiaus atveju kituose imperinės proveniencijos šaltiniuose duomenų apie tremtį nėra (generalgubernatoriui laidavus jis buvo perkeltas į kitą parapiją)⁴⁹. Apie tai, kad iš jų būtų ketinta atimti garbės kanauninkų titulą, nėra žinoma. Tačiau nei Daunoravičius, nei Šileika bažnytinės karjeros laiptais aukščiau garbės kanauninko titulo nepakilo.

Savo poziciją dėl garbės kanauninkų išdėstė ir tuometis Mogiliavo arkivyskupijos valdytojas Juozapas Stanevskis (Józef Staniewski), parengęs tuo klausimu raštą vidaus reikalų ministru. Metropolitas dar kartą išaiškino, kad prie kiekvienos vyskupijos katedros veikianti kapitula visų pirma yra vyskupo patariamasis organas. Prelatai ir kanauninkai turi pareigą asistuoti vyskupui per jo aukojamą liturgiją katedroje ar kitoje vyskupijos bažnyčioje. Pasak arkivyskupijos valdytojo, visateisiais katedrų kapitulų kanauninkais, kurie imperijos valdžios sprendimu po 1842 m. yra 9, skiriami ilgametę dvasinės tarnystės patirtį turintys dvasininkai. Garbus jų amžius ir turimi kiti įpareigojimai neretai tampa kliūtimi asistuoti vyskupui per liturgines pamaldas. Todėl vyskupai, remdamiesi Tridento Susirinkimo straipsniais, liturginių iškilmių metu turi teisę pasitelkti talkinti liturgijoje katedros kapitulai nepriklausančius dvasininkus, vadinamuosius koadjutorius arba garbės kanauninkus. Tačiau pastarieji katedros kapitulai nepriklauso – garbės kanauninko titulus nesuteikia jokių privilegijų, išskyrus garbę asistuoti vyskupui per liturgines pamaldas. Arkivyskupijos valdytojas patvirtino, kad garbės kanauninkų skyrimas imperijos įstatymais nereglamentuojamas – garbės kanauninko titulo suteikimas yra paliktas vyskupo kompetencijai⁵⁰. Arkivyskupo raštas, atrodo, bus tapęs akstinu aukščiausiems imperijos valdžios pareigūnams išsamiau panagrinėti vyskupijų katedrų kapitulų narių ir garbės kanauninkų nominacijos procedūros klausimus.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, p. 201.

⁵⁰ Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo Józefo Maksymiliano Staniewskio raštas vidaus reikalų ministru, 1867-02-10, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 7–8v.

Imperijos valdžios mėginimai kontroliuoti garbės kanauninkų skyrimą. Imperijos valdžia per Vidaus reikalų ministeriją ir pastarajai pavaldų Kitatikų dvasinių reikalų departamentą išsiaiškino, kad ir kitų valstybių (Austrijos, Prancūzijos) vyskupijų katedrų ir kolegiatų kapitulų visateisiai nariai turi pagalbinių – koadjutorių, kitaip vadinamų dar ir garbės kanauninkais. Teigta, kad pastaroji aplinkybė ir buvo pagrindinė priežastis toleruoti imperijos įstatymais nenumatytus garbės kanauninkus Rusijos imperatoriui pavaldžių katalikų vyskupijų katedrų kapitulose⁵¹. Imperijos institucijoms renkant duomenis apie katedrų kapitulų narius paaiškėjo, kad pateikti imperijos vyskupijose esančių garbės kanauninkų skaičių yra keblu, nes vyskupijų liturginiuose kalendoriuose informacija apie vyskupijos garbės kanauninkus ne visuomet buvo nurodoma⁵². Vidaus reikalų ministras 1876 m. balandžio mėn. kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių informuodamas apie imperijos poziciją imtis svarstyti klausimą, ar tikslinga ir toliau garbės kanauninkų skyrimą palikti vyskupų kompetencijai, ir teiraudamasis ką apie tai manantis generalgubernatorius bei įpareigodamas jį išsiaiškinti, ar Vilniaus vyskupijoje garbės kanauninkai yra skiriami su vietos valdžios žinia⁵³. Tuometis Vilniaus generalgubernatorius Piotras Albedinskis, pasitelkęs gubernatorių, surinko reikiamą informaciją⁵⁴ ir vidaus reikalų ministrui pranešė, kad Vilniaus vyskupai garbės kanauninkus skiria vadovaudamiesi kanonų teise. Pasak generalgubernatoriaus, garbės kanauninkų titulas nesuteikia jiems jokių privilegijų, išskyrus tai, kad per liturgines apeigas pavaduodami katedros kapitulos prelatas ir kanauninkus naudojami pastariesiems skirtomis stalėmis katedroje ir dėvi roketę bei mantoletę. Tuo tarpu Minsko vyskupijoje⁵⁵ pagal susiklosčiusią tradiciją garbės kanauninkai turėjo teisę į distinktorijų⁵⁶ – ant krūtinės grandine ar

⁵¹ Pažyma apie kanauninkus, [po 1870 m.], in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 33–41v.

⁵² Tokia informacija nebuvo paskelbta nei Vilniaus, nei Žemaičių vyskupijų 1874 m. liturginiuose kalendoriuose; žr. Romos katalikų dvasinės kolegijos rengta pažyma apie kanauninkus, [po 1874 m.], in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 54.

⁵³ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1876-04-29, in: *LVIA*, f. 378 b/s, 1876 m., b. 748, l. 1–2.

⁵⁴ Gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1876-06-28, in: *LVIA*, f. 378 b/s, 1876 m., b. 748, l. 5–6v.

⁵⁵ Minsko vyskupija imperatoriaus 1869 m. liepos 15 d. įsaku buvo panaikinta ir prijungta prie Vilniaus; žr. Įsakas dėl Minsko Romos katalikų vyskupijos panaikinimo Nr. 47307, 1869-07-15, in: *PSZ*, rink. 2, t. 44, d. 1, p. 780, in: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

⁵⁶ Apie Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos distinktorijus plačiau žr. Aldona Praš-

juosta tvirtinamą ženklą, liudijantį apie priklausymą katedros kapitulai. Pasak generalgubernatoriaus, nors garbės kanauninkai katedros kapitulai nepriklauso, tačiau jau vien titulas juos išskiria iš kitų dvasininkų. Tad jie gali daryti poveikį ne tik dvasininkijai, bet ir visuomenei. Generalgubernatoriaus nuomone, garbės kanauninkai gali būti skiriami tik su pasaulietinės valdžios žinia. Tai, pasak generalgubernatoriaus, leistų garantuoti, kad į garbės kanauninkus pateks dvasininkai, šio titulo nusipelnę ne tik dėl savo tarnystės Bažnyčiai, bet ir lojalūs pasaulietinei valdžiai. Taip pat siūlė apriboti garbės kanauninkų skaičių⁵⁷.

Mažai tikėtina, kad ministras būtų sulaukęs kitokių siūlymų dėl pasaulietinės valdžios pozicijos skiriant katedrų kapitulų garbės kanauninkus. Tačiau imperijos valdžia atitinkamo turinio įsakymo, kuriuo būtų ši tarnystė uždrausta, leisti neskubėjo. Vilniaus vyskupu išventintas Karolis Hrinevickis (Karol Hryniewicki) dar prieš atvykdamas į Vilnių pasirūpino paskirti garbės kanauninkais savo aplinkos Sankt Peterburge dvasininkus. 1883 m. gegužės 7 d. katedros kapitula gavo prieš porą dienų Sankt Peterburge rašytą Hrinevickio raštą, kuriuo pranešė, kad norėdamas užsitikrinti, jog jam per liturgines apeigas asistuoti pakankamas skaičius dvasininkų, garbės kanauninkais paskyręs Mogiliavo archidiecezinės seminarijos inspektorių Vytautą Erdmaną ir du jos profesorius – Konstantiną Majeviskį ir Vincentą Sviderskį⁵⁸ (žr. priedą). Katedros kapitula, kaip ir anksčiau, vyskupijos ganytojo paskirtų garbės kanauninkų kandidatūrų nekvestionavo. Pastebėtina, kad garbės kanauninko titulas pastariesiems dvasininkams tapo pretekstu būti įtrauktiems į Vilniaus vyskupijos dvasininkijos sąrašus⁵⁹, o Majeviskiui – ir užimti laisvą Vilniaus diecezinės seminarijos rektoriaus vietą. Tiesa, Hrinevickio vyskupavimo metais, Vilniaus katedros kapitulos garbės kanauninku su teise nešioti distinktorijų imperijos valdžia paskyrė

mantaitė, „Vilniaus (arki)katedros kapitulos narių insignijos: distinktorijų raidos štrichai“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2015-2*, Vilnius, 2016, p. 83–108.

⁵⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1876-11-12, in: RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 62–64; rašto juodraštis in: LVIA, f. 378 b/s, 1876 m., b. 748, l. 10–11.

⁵⁸ Vyskupo Karolio Hrinevickio raštas Vilniaus katedros kapitulai, 1883, [nuorašas], in: LMAVB, f. 43, b. 269, l. 71v.

⁵⁹ *Directorium horarum canonicarum pro clero Romano-Catholico dioecesis Vilmensis in annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, p. 1–89; *Порядок Богослужения для духовенства Виленской епархии на 1885 год*, Вильна: В типографии п.ф. Осипа Завадзкаго, 1885, p. 204, 208, 212.

vyskupijos vienuolynų vizitatorių Kazimierą Pacinką (žr. priedą). Tačiau šis atvejis norma netapo – garbės kanauninkų skyrimas ir toliau priklausė vyskupijos ganytojo kompetencijai.

Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas 1891 m. pabaigoje vidaus reikalų ministrui rašė, kad tiek Vilniaus, tiek Žemaičių⁶⁰ vyskupių vyskupai skiriantys jiems pavaldžius dvasininkus garbės kanauninkais neatsiklausdami pasaulietinės valdžios pareigūnų nuomonės⁶¹. Tuo pačiu raštu priminė, kad ministerija niekaip nereagavo į jo pirmtako Vilniaus generalgubernatoriaus poste Albedinskio siūlymą garbės kanauninkais dvasininkus skirti tik su pasaulietinės valdžios žinia⁶². Kokios priežastys lėmė, kad į Albedinskio siūlymus tuomet nebuvo atsižvelgta, neaišku. Tačiau aki-vaizdu, kad jo įpėdiniui Kachanovui čia cituojamas raštas tapo pretekstu vyriausybinio lygmeniu svarstyti garbės kanauninkų klausimą.

Vidaus reikalų ministras 1891 m. gruodžio 16 d. išleido aplinkraštį, adresuotą gubernatoriams, kuriuo imperijos vietos valdžios pareigūnams nurodė garbės kanauninkus, kurie oficialiai naudojasi garbės kanauninko titulu, gautu be pasaulietinės valdžios žinios, traukti baudžiamojon atsakomybėn. Gubernatoriai įpareigoti apie kiekvieną tokį atvejį pranešti Kitatiškių dvasinių reikalų departamentui⁶³. Reaguodamas į pastarąjį aplinkraštį

⁶⁰ Oficialus vyskupijos pavadinimas po 1847 m. – Telšių, arba Žemaičių, vyskupija. Imperijos valdžia vyskupiją 1840 m. be Apaštalo Sosto žinios buvo pervadinusi į Telšių (Senato įsakas, priimtas imperatoriui paliepus, Nr. 13854, 1840-10-11, in: *PSZ*, rink. 2, t. 15, in: www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php). Istoriografijoje šis įstatymo galią turėjęs įsakas vertinamas kaip imperijos valdžios XIX a. penkto dešimtmečio pradžioje pradėtos buvusios valstybės istorinės atminties ženklų naikavimo kampanijos elementas (Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 200; Algimantas Katilius, „Seinų seminarijos klierikai, išventinti vyskupo Motiejaus Valančiaus“, in: *Žemaičių praeitis*, Vilnius, 1998, t. 8, p. 77–78). 1847 m. tarp imperijos ir Apaštalo Sosto pasirašius konkordata, atsirado dviguba pavadinimo versija – Telšių arba Žemaičių vyskupija (*Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-Католической Церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, [Санкт Петербург]: В типографии Второго отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849); imperijoje dvigubas vyskupijos pavadinimas įteisintas 1848 m. lapkričio 29 d. imperatoriaus įsaku Nr. 22766, in: *PSZ*, rink. 2-as, t. 23, 1849 m.). Bažnytinės proveniencijos dokumentuose ir toliau dažniau vartotas istorinis vyskupijos pavadinimas. Šiame tekste apsispręsta vartoti istorinį pavadinimą.

⁶¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1891-11-04, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 71–72v.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Vidaus reikalų ministro aplinkraštis [spaudinys] gubernatoriams, 1891-12-16, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 76.

Kachanovas suabejojo dėl jo praktinio įgyvendinimo. Pasak generalgubernatoriaus, tokiu atveju reikėtų visų pirma bausti garbės kanauninko titulą dvasininkui suteikusį vyskupą. Buvo įsitikinęs, kad imperijos vietos valdžios pareigūnams teismams pateikus duomenis dėl neteisėto garbės kanauninko titulo suteikimo ir jo naudojimo, pastarieji susidursiantys su sunkumais. Reikalo sėkmės vardan generalgubernatorius siūlė pačiam ministrui informuoti apie priimtą sprendimą dėl garbės kanauninkų Vilniaus ir Žemaičių vyskupų⁶⁴. Vidaus reikalų ministras, atrodo, tąkart įsiklausė į generalgubernatoriaus nuomonę ir išleido atitinkamo turinio nurodymą religinius reikalus tvarkančioms imperijos institucijoms. Romos katalikų dvasinė kolegija, remdamasi ministro nurodymu, jau 1892 m. sausio 17 d. informavo vyskupijų ganytojus apie vidaus reikalų ministro sprendimą neleisti jiems pavaldiems vyskupijos dvasininkams naudotis garbės kanauninko titulu ir juolab nešioti visateisiams katedros kapitulos nariams priklausančius skiriamuosius ženklus, jeigu jų kandidatūrų nepatvirtino pasaulietinė valdžia⁶⁵. Tad 1892 m. Rusijos imperijos teritorijoje buvusių katalikų vyskupijų garbės kanauninkų raidos istorijoje vertintini kaip vienas iš lūžio taškų. Buvo akivaizdu, kad vyskupai netenka teisės priimti sprendimus dėl kanauninkų titulo suteikimo. Tiesa, vyskupijų hierarchai dar mėgino padėti taisyti. Vilniaus vyskupas, reaguodamas į cituotąjį 1892 m. Kolegijos raštą, po kelių mėnesių pranešė, kad išleidęs potvarkį, kuriame savo vyskupijos dvasininkams, turintiems garbės kanauninko titulą, nurodė oficialiuose raštuose jo nenaudoti. Atsakydamas dėl skiriamųjų ženklų – distinktorijaus – rašė, kad Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkai jo niekada ir nenešiojo⁶⁶. Žemaičių vyskupas Mečislovas Paliulionis buvo dar konkretesnis – pranešė nurodęs garbės kanauninko titulą turintiems dvasininkams nenaudoti jo korespondencijoje su pasaulietine valdžia ir nenešioti distinktorijų oficialiuose susitikimuose, kur dalyvauja pasaulietinės valdžios atstovai⁶⁷. Vidaus reikalų ministro reakcijos į tokius Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų ganytojų raštus neteko ilgai laukti – 1893 m.

⁶⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1891-12-31, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 83–84.

⁶⁵ Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas vidaus reikalų ministrui, 1892-01-17, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 86.

⁶⁶ Vilniaus vyskupo raštas Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, 1892-06-03, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 106.

⁶⁷ Žemaičių vyskupo raštas Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, 1892-11-06, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 107.

pradžioje Vilniaus generalgubernatoriui nurodyta garbės kanauninkus, kurie naudojami šiuo titulu be imperijos aukščiausios valdžios leidimo, bausti pagal galiojančius imperijos įstatymus⁶⁸. Šaltinių informacija apie tai, kaip pastarasis ministro nurodymas taikytas praktiškai, yra perdėm fragmentiška, tačiau Žemaičių vyskupijoje būta dvasininkų, apkaltintų neteisėtu distinktorijų nešiojimu⁶⁹. Turint omenyje, kad Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkai distinktorijų nešiojimo tradicijos neturėjo, galimas dalykas, kad kaltinimų išvengė. Šaltiniuose duomenų apie kaltinimus ar bausmes imperijos aukščiausios valdžios nustatytas taisykles pažeidusiems Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkams kol kas nerasta.

Pastebėtina, kad beveik tuo pačiu metu, kai imperijos valdžia apribojusi vyskupų teisę spręsti dėl garbės kanauninkų titulo suteikimo, garbės kanonikato klausimą svarstė ir Apaštalų Sostas. Užsienio reikalų ministras 1894 m. kovo 16 d. persiuntė vidaus reikalų ministrui iš Aleksandro Izvolskio, prie Apaštalų Sosto reziduojančio Rusijos imperijos atstovo, gautą popiežiaus Leono XIII 1894 m. sausio 29 d. paskelbtos brevės kopiją dėl katedros kapitulos, kaip patariamiosios vyskupo institucijos, formavimo tvarkos, tarp jų ir garbės kanauninkų skyrimo⁷⁰. Breve atkreiptas dėmesys į Visuotinėje Bažnyčioje išryškėjusias tendencijas, ypač tarp jaunų dvasininkų, siekti katedros kapitulos narystės tik dėl garbės, bet nesiejant jos su tarnystės pareiga, į didėjančią skaičių dvasininkų, siekiančių tapti kitos vyskupijos katedrų kanauninkais. Pasaulietinės valdžios pozicija skiriant katedrų/kolegijų kapitulų narius nekomentuojama, akcentuojant, kad už katedrų/kolegijų kapitulų formavimą yra atsakingi vyskupijų ganytojai. Garbės kanauninkų skyrimas nėra išimtis. Pažymima, kad pastarieji visateisių kanauninkų privilegijomis gali naudotis, kaip ir insignijas nešioti, tik savo vyskupijos ribose.

Komentuodamas popiežiaus brevę Izvolskis rašė, kad ji neturi jokios politinės reikšmės, tačiau užkerta kelią piktnaudžiavimams. Taip pat pra-

⁶⁸ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1893-02-02, [juodraštis], in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 110.

⁶⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kitatikų dvasinių reikalų departamentui, 1894-01-04, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 112.

⁷⁰ Leono XIII 1894 m. sausio 29 d. brevė *Ad perpetuam rei memoriam* buvo paskelbta laikraštyje *L'Observatore Romano* (1894-03-08). Aleksandro Izvolskio Rusijos imperijos Užsienio reikalų ministerijai atsiųsta Apaštalų Sosto oficiozo iškarpa su brevės tekstu, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 118; brevės vertimas į rusų kalbą: *Ibid.*, l. 119–122v.

nešė, kad Apaštalu Sosto sekretoriatas išsiuntinėjo ją visų vyskupijų ganytojams, tačiau nuo jos siuntimo Rusijos imperijoje esančioms katalikų vyskupijų vyskupams kol kas susilaiko. Informavo atkreipęs imperijos agento prie Apaštalu Sosto A. Salviatti (?) dėmesį į šį dokumentą ir tikisi, kad jis parūpinsias reikiamą egzempliorių skaičių Kitatikių dvasinių reikalų departamentui⁷¹. Paaiškėjo, kad Salviatti galimybių gauti brevės tekstą neturi, tad Kitatikių dvasinių reikalų departamentui išsiuntė 18 laikraščio *L'Observatore Romano*, kurio 1894 m. numeryje buvo publikuota brevė, egzempliorių⁷². Turint omenyje, kad breve dar kartą įteisinta vyskupų prerogatyva skiriant tiek katedrų kapitulų visateisius, tiek garbės narius, mažai tikėtina, kad šį Apaštalu Sosto oficiozo numerį su brevės tekstu Departamentas bus persiuntęs vyskupams.

XX a. pirmame dešimtmetyje imperijos valdžia vėl grįžo prie vyskupijų katedrų/kolegijų kapitulų narių skyrimo tvarkos klausimo. Rusijos imperijos III Valstybės Dūma 1909 m. spalio 20 d. posėdyje pateikė vyriausybei tvirtinti projektą dėl garbės kanauninkų⁷³. Vyskupijų ganytojams buvo palikta tik kandidatų siūlymo teisė. Galutinio sprendimo priėmimas, kaip ir dėl visateisių kanauninkų, buvo deleguotas vidaus reikalų ministrui. Tad Vidaus reikalų ministerija tapo institucija, nuo kurios priklausė personalinė katalikų vyskupijų katedrų/kolegijų kapitulų sudėtis. Neaišku, ar naujoji tvarka dėl garbės kanauninkų personalijų tvirtinimo kaip nors palietė Vilniaus vyskupiją. Pagal šiuo metu turimus duomenis, 1895 m. miręs vyskupas Audzevičius buvo paskutinis vyskupijos ganytojas, kuriam valdant Vilniaus katedros kapitula buvo papildyta garbės kanauninkais.

Išvados. Garbės kanauninko titulu įvardyta tarnystė XIX a. viduryje Vilniaus vyskupijos katedros kapituloje atsirado vyskupo Vaclovo Žilinskio iniciatyva. Remiantis dabartiniame temos tyrimo etape turimais duomenimis, manytina, kad Vilniaus vyskupijos atvejis buvo pritaikytas ir kitose imperijos katalikų vyskupijų katedrų kapitulose. Pretekstas tam – imperijos valdžios sprendimu 1842 m. buvo sumažintas visateisių katedros kapitulos narių skaičius. Garbės kanauninkai turėjo pareigą padėti visateisiam na-

⁷¹ Izmailovskio pranešimas, 1894-03-08 (20), in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 117.

⁷² Rusijos imperijos agento prie Apaštalu Sosto A. Salviatti (?) raštas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui Aleksandrui Mosolovui, 1894-05-22 (06-03), in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 124–125v.

⁷³ Rusijos imperijos III Valstybės Dūmos trečiosios sesijos posėdžio protokolas, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 197–198.

riams, kad būtų deramai užtikrintas kanonų teisės reglamentuotas katedros kapitulos funkcionavimas. Kandidatui į garbės kanauninkus kelti Bažnyčiai atsidavusio, uoliai ligšiolines savo tarnystės pareigas ėjusio kunigo reikalavimai. Kandidatūrų atrankos kriterijai nebuvo išsamiau apibrėžti.

Vyskupijos ganytojas buvo laisvas pasirinkti kandidata ir nuspręsti, kada jį skirti. Ši teisė nekvestionuota iki septinto dešimtmečio vidurio. Vieni metu skiriamų kandidatų skaičius nebuvo nustatytas. Atlikta analizė leidžia teigti, kad Vilniaus vyskupijoje dažna praktika buvo skirti garbės kanauninkais iš karto keletą dvasininkų. Per 1849–1895 m. laikotarpį Vilniaus katedros kapitulą papildė 75 garbės kanauninkai.

Atskiro struktūrinio padalinio katedros kapitulos viduje garbės kanauninkai nesudarė. Visateisiams katedros kapitulos nariams – kanauninkams ir prelatams – savo teisine padėtimi garbės kanauninkai neprilygo. Atlyginimo taip pat negaudavo. Akivaizdu, kad katedros kapitulos garbės kanauninko pareigos tarp dvasininkų buvo vertintos visų pirma kaip išskirtinumo iš kitų ženklas ir karjeros galimybė. Dalis garbės kanauninkų vėliau tapo visateisiais katedros kapitulos nariais ir sparčiai kilo bažnytinės karjeros laiptais (Aleksandras Beresnevičius, Simonas Kozlovskis).

Sprendimą dėl kiekvienos visateisio katedros kapitulos nario personalijos priimdavo imperatorius, tarpininkaujant vidaus reikalų ministrui (nuo 1832 m.). Tad vyskupijos ganytojo teisė savarankiškai spręsti dėl garbės kanauninkų kandidatūrų sudarė prielaidas išvengti imperijos valdžios diktato, formuojant katedros kapitulos narių korpusą. Tačiau ar tokia tvarka pasiteisino Vilniaus katedros kapitulos atveju – diskutuotina. Atliktas tyrimas rodo, kad trys katedros garbės kanauninkais vyskupų paskirtieji dvasininkai (Antanas Nemekša, Eduardas Tupalskis, Petras Žilinskis), prasidėjus 1863 m. sukilimui, imperijos vietos valdžios buvo pasitelkti imperijos politikos vykdymui. Katedros kapitula, kaip aukštosios dvasininkijos korporacija, imperijos valdžios įrankiu netapo, tačiau minėtais dvasininkais imperijos valdžia sėkmingai manipuliavo.

Imperijos valdžios siekiai kontroliuoti patį garbės kanauninkų skyrimo procesą pradėjo stiprėti XIX a. septinto dešimtmečio viduryje ir vertintini kaip dalis prieš Katalikų Bažnyčią po 1863 m. sukilimo numalšinimo suintensyvėjusių imperijos valdžios represijų. Garbės kanauninkų tarnystė nebuvo kvestionuota, tačiau siekta apriboti vyskupo teisę juos skirti. Turimi šaltinių duomenys perša prielaidą, kad garbės kanauninkų skyrimo tvarka su visateisių narių skyrimo procedūra imperijoje buvo suvienodinta XX a. pirmame dešimtmetyje. Vyskupijos ganytojo teisė skirti vyskupijų kated-

rų kapitulų garbės kanauninkus buvo deleguota aukščiausiai imperijos valdžiai. Sprendimą dėl katalikų katedrų kapitulų personalinės sudėties, neišskiriant ir garbės kanauninkų, priimdavo ortodoksų tikėjimą išpažįsiantis imperatorius.

Akcentuotina, kad Vilniaus vyskupai ir administratoriai teisę dvasininkus skirti garbės kanauninkais išlaikė iki XIX a. paskutinio dešimtmečio vidurio. Vyskupas Antanas Audzevičius buvo paskutinis Vilniaus vyskupas (1889–1895), kurio nurodymu katedros kapitula pasipildė garbės kanauninkų titulą turinčiais dvasininkais. Ar garbės kanauninkų skyrimo tradicija į Vilniaus vyskupijos katedros kapitulą buvo nutraukta dėl imperijos valdžios sprendimo perimti jų skyrimo procedūrą, dabartiniame temos tyrimo etape atsakyti neįmanu.

HONORARY CANONS OF THE CATHEDRAL CHAPTER OF VILNIUS DIOCESE IN THE NINETEENTH CENTURY: FEATURES OF DEVELOPMENT AND PERSONAL COMPOSITION

Summary

In the cathedral chapter of Vilnius diocese, the service of the honorary canon was initiated in the nineteenth century by Bishop Vaclovas Žilinskis (Wacław Żyliński, 1848–1856). The example of the diocese of Vilnius also applied in other Catholic diocesan chapters of the Russian Empire. It was prompted by the 1842 decision of the imperial authorities to reduce the number of full members of the cathedral chapter. The duty of honorary canons was to assist the full members of the cathedral chapter, canons and prelates, in performing their duties as defined in canon law. The candidates for these duties had to satisfy requirements laid down for a priest dedicated to the Catholic Church and assiduous in the duties of his ministry.

The pastor of the diocese was free to choose the candidate and to decide when to appoint him. This privilege was not questioned until the mid-1860s. There were no regulations regarding the number of candidates appointed at one time. The analysis conducted in the course of research suggests that the practice of appointing several clergymen as honorary canons at a time was frequent in the diocese of Vilnius. Between 1849 and 1895, 75 honorary canons joined Vilnius cathedral chapter.

Honorary canons did not form a separate structural subdivision within the cathedral chapter, nor did they have the status of the member of the cathedral

chapter. They did not receive a salary. However, the duties of the honorary canon provided the opportunity of forging an ecclesiastical career. Some of the nineteenth-century honorary canons of the cathedral chapter of Vilnius diocese later became full members of the cathedral chapter or high-standing church hierarchs, for example, Bishop Aleksandras Beresnevičius (Aleksander Beresiewicz) or Archbishop Simonas Kozlovskis (Szymon Kozłowski).

The right of the bishop to make independent decisions concerning the candidates to honorary canons created premises for avoiding the dictate of the imperial authorities in forming the corps of the members of the cathedral chapter. It is debatable, though, whether such a procedure justified itself in the case of Vilnius cathedral chapter. The investigation shows that the local imperial authorities engaged three clergymen appointed as honorary canons – Antanas Nemekša (Antoni Nemeksza), Eduardas Tupalskis (Edward Tupalski), and Petras Žilinskis (Piotr Żyliński) – to pursue imperial policy during the uprising of 1863.

The aspirations of the Russian imperial authorities to control the very process of appointing honorary canons started gaining impetus in the mid-1860s. The ministry of the honorary canons was not questioned, but attempts were made to restrict the bishop's right to appoint them. Available sources strongly suggest that the procedure of the appointment of honorary canons and that of the appointment of full members of the cathedral chapter were brought to uniformity in the first decade of the twentieth century. The right of the bishop to appoint honorary canons of cathedral chapters was delegated to the highest imperial powers. The Russian emperor, an Orthodox believer himself, would decide on the personal composition of Catholic cathedral chapters, including honorary canons.

It should be noted that the bishops and administrators of Vilnius retained their right to appoint clergymen as honorary canons until the mid-1890s. Bishop Antanas Audzevičius (Antoni Audziewicz, 1889–1895) was the last pastor of Vilnius diocese under whose instruction new honorary canons joined the cathedral chapter. In the current stage of research, it is impossible to provide an answer to the question whether the tradition of appointing honorary canons to Vilnius diocese cathedral chapter was disrupted by the decision of the Russian imperial authorities to take over the procedure of their appointment.

Priedas

VILNIAUS VYSKUPIJOS KATEDROS KAPITULOS
GARBĖS KANAUNINKAI XIX A.

Eil. nr.	Asmenvardis, pagrindinės jo formos šaltiniuose	Pareigybė/ tarnystė nominuojant į garbės kanauninkus	Data	Šaltiniai	Pastabos
1	Abelevičius Juozapas (Abelewicz Josephus/Józef, Абелевич Иосиф)	Valkavisko kleb., dekanas	1865 [?]	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–14; Directorium 1866, Vilnae 1865, p. 161	
2	Antanavičius Klaudijus (Антонович Клавдий)	Ikaznės kleb.	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 111	
3	Baika Karolis (Bajko Karol, Байко Карл)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof., vyskupo kapelionas	1891-05-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; J. K., d. 3, p. 528; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 115.	
4	Beresnevičius Aleksandras (Beresniewicz Alexander)	1854 m. perkeltas į Vilniaus vyskupiją (buvęs Žemaičių vyskupijos diecezinės seminarijos rektorius)	1854-02-11	LMAVB f. 43, b. 268, l. 76–76v; J. K., d. 3, p. 504	1860–1865 Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge rektorius; Žemaičių vyskupijos admin. (1875–1883); Kujavijos-Kalyšo vysk. (1883–1902)
5	Blaguševičius Mykolas (Благушевский Михал)	Drujos admin., Dysnos dekanas	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 112	

6	Bonkovskis Juozapas (Bokowski, Bąkowski Josephus/Józef, Бонковский Иосиф)	Balstogės kleb., dekanas	1866 [?]	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; Ordo divini officii 1867, Vilnae 1866, p. 128	
7	Charkevičius Ignotas (Charkiewicz Ignacy)	Vilniaus katedros vikaras, Senųjų Trakų kleb.	1855-10-27	J. K., d. 3, p. 499	
8	Daniševskis Antanas (Данишевский Антони)	Vilniaus Šv. Dvasios kleb.	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 116	
9	Daukša Juozapas (Дauкша Иосиф)	Vilniaus Šv. Rapolo kleb.	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 116	
10	Daubaras Antanas (Довбор Антоний)	Nevodnicos kleb.	1888	Directorium 1888, Vilnae 1887, p. 170	
11	Daunoravičius Stanislovas (Downarowicz Stanislaw)	Trakų admin., dekanas	1858 [?]	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; J. K., d. 3, p. 504; Ordo divini officii 1867, Vilnae 1866, p. 132	Apkaltintas priešiškumu imperijos valdžiai ir išstremtas į Orenburgo gub. (RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13). Kitų šaltinių duomenimis – laiduojant generalgu- bernatoriui buvo perkeltas admin. į Giedraičius
12	Eimontas Konstantas (ЭЙМОНТ КОНСТАНТЫ)	1890 m. – Vilniaus Išganytojo Kalno kleb.	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 129	
13	Erdmanas Vytautas (Erdman Witold, Эрдман Витолд)	Mogiliavo arkivysku- pijos seminarijos inspektorius	1883-04-25	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 71v; J. K., d. 3, p. 523; Directorium 1885, Vilnae 1884, p. 212	

14	Fronckevičius Viktoras (Frańkiewicz Wiktor)	Aušros vartų kleb.	1886	Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 193; J. K., d. 3, p. 528	1890 m. birželio 13 d. kaip garbės kanauninkas dalyvavo vysk. A. P. Audzevičiaus inauguracijos iškilmėje
15	Gavronskis Povilas (Gawroński Paweł)	Minsko Labdarybės draugijos koplyčios kapelionas, Minsko gimnazijos katechetas	1881-03-26	LMAVB f. 43, b. 269, l. 40v–41v; J. K., d. 3, p. 522	
16	Gimžauskas Silvestras (Gimżewski Sylwester, Гимжевский Сильвестр)	Valkininkų kleb., Merkinės dekanas	1891-07-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; J. K., d. 3, p. 528; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 119	
17	Gintautas Aleksandras (Gintowt Alexander)	Gardino dekanas	1869-06-02	LMAVB f. 43, b. 268, l. 300–300v; J. K., d. 3, p. 517	
18	Hanusovičius Jonas (Hanusowicz Jan, Ганусович Иоанн)	Vilniaus I gimnazijos ir realinės m-klos kapelionas	1891-05-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; J. K., d. 3, p. 528; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 119	
19	Harasimovičius/Gerasimovičius (Harasimowicz) Motiejus (Maciej)	Vilniaus diecezinės seminarijos rektorius	1873-12-22	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 2–3; J. K., d. 3, p. 519	
20	Hiteris Feliksas (Hitter Felix, Гиттер Феликс)	Senujų Trakų admin.	1883-01-15	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 66–67; J. K., d. 3, p. 523	
21	Hodeckis Hugonas (Hodecki Hugon, Годецкий Гугон)	Sorokų kleb.	1888	Directorium 1889, Vilnae 1888, p. 203	

22	Jakubovskis Justinas (Jakubowski Justyn)	Vilniaus Šv. Dvasios kleb., Bajorų instituto kapelionas	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., d. 3, p. 490	
23	Jasevičius Sikstas (Jasiewicz Syxtus)	Vilniaus diecezinės seminarijos kapelionas; konsistorijos asesorius	1859-10-26	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 196v– 197; J. K., d. 3, p. 506	
24	Jelenevskis Eustachijus (Jeleniewski Eustachy/ Еленевский)	Žiežmarių admin., Trakų dekanatas	1891-07-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 121; J. K., d. 3, p. 528	Baustas 100 rb bauda už parapijiečių agitavimą iškilmingai sutikti vysk., 1891 m. rugpjūčio mėn. vizitavusį Trakų dekanato parapijas (RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72v)
25	Jogėla Kazimieras (Jagiełło Kazimierz)	Vilniaus katedros vikaras, diecezinės seminarijos ekonomas	1873-12-22	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 2–3v; J. K., d. 3, p. 519	
26	Jundzilas Vladislovas (Jundziłł Władysław)	Vilniaus gimnazijos kapelionas	1862-02-16	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; LMAVB, f. 43, b. 267, l. 190; J. K., d. 3, p. 509; Directorium 1866, Vilnae 1865, p. 170	
27	Karolevičius Jokūbas (Karolewicz Jakób)	Katedros kapitulos vicekustodas	1859-10-26	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 196v–197; J. K., d. 3, p. 506	Mirė 1864 m. liepos 15 d. (J. K., d. 3, p. 514)
28	Kleckis Henrikas (Klecki Henryk)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof.	1862-05-07	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; LMAVB, f. 43, b. 267, l. 193v; J. K., d. 3, p. 510	

29	Klikovičius Juozapas (Кликovich Иосиф)	Verkių klebonas, Vilniaus (užmiesčio) dekanas	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 119	
30	Kliučinskis Vincentas (Kluczyński Wincenty)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof.	1881-04-10	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 42v–43v; J. K., d. 3, p. 522	Seminarijoje skaitė dogminės ir moralinės teologijos kursą (Directorium 1882, p. 133)
31	Krukovskis Juozapas (Krukowski Józef)	Vyskupijos kancleris	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., d. 3, p. 490	
32	Korsakas Henrikas (Henryk Korsak)	Induros kleb.	1893-06-05	J. K., d. 3, p. 529	
33	Kozlovskis Mikalojus (Kozłowski Mikołaj)	Švenčionių dekanas	1858-03-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 156v–157; J. K., d. 3, p. 503	
34	Kozlovskis Simonas (Kozłowski Szymon)	Vilniaus diecezinės seminarijos rektorius	1852 [?]	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 43; J. K., d. 3, p. 493	Katedros kapitulos 1852 m. balandžio 1 d. posėdyje minimas kaip kanauninkas koadjutorius [garbės kanauninkas] (LMAVB, f. 43, b. 268, l. 43)
35	Kozmianas Adomas (Kozmian/ Koźmian Adam)	Aleksandrijos korpuso kapelionas	1862-02-16	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; LMAVB, f. 43, b. 267, l. 190; J. K., d. 3, p. 509	
36	Kulieša Jonas (Kulesza Jan/ Joan)	Šv. Rapolo kleb.; vyskupijos konsistorijos asesorius	1871-12-31	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 313v–314; J. K., d. 3, p. 518	
37	Kurčevskis Jonas (Kurczewski Jan, Курчевский Иоанн)	Šv. Jokūbo ir Pilypo kleb.	1891-05-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 124; J. K., d. 3, p. 528	

38	Labokas Jonas (Łabok Jan)	Gelvonų kleb., Vilniaus diecezinės seminarijos prof. [?]	1891-05-03	Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 124; J. K., d. 3, p. 528	
39	Linkinas Klemensas (Linkin Klemens)	Verkių kleb., Vilniaus m. vicedekanas	1866-12-29	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; LMAVB, f. 43, b. 268, l. 283–283v; J. K., d. 3, p. 517	
40	Lipnickis Augustinas (Lipnicki Augustyn)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof., nuo 1852 balandžio mėn. – katedros ceremonmeisteris	1852 [?]	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 44 (cerem.); J. K., d. 3, p. 504	
41	Lodzia Konstantinas (Łodzia Konstanty/ Лодзь Константи́н)	Pivašiūnų kleb.	1891-07-03	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 125; J. K., d. 3, p. 528	
42	Lojka Adomas (Лойко Адам)	Sudervės admin.	1889	Directorium 1890, Vilnae 1889, p. 121	
43	Lunkevičius Jonas Liudvikas (Łunkiewicz Jan Ludwik)	vyskupijos vienuolynų vizitatorius	1862-03-19	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–13; LMAVB, f. 43, b. 267, l. 190v; J. K., d. 3, p. 509; Directorium 1866, Vilnae 1865, p. 175	
44	Lupeika Viktorinas (Łupejko Wiktoryn)	Širvintų kleb., Giedraičių dekanas	1881-01-19	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 38v–39v; J. K., d. 3, p. 522	
45	Majevskis Vincas (Маевский Викентий)	Romos katalikų prieglaudodos Sankt Peterburge kapelionas	1884 [?]	Directorium 1885, Vilnae 1884, p. 204	Mogiliavo arkikatedros garbės kanaaninkas (Directorium 1885, Vilnae 1884, p. 204)

46	Majevskis Juozapas (Majewski Józef/Маевский Иосиф)	Druskininkų kapelionas, Gardino dekanas	1884 [?]	Directorium 1885, Vilnae 1884, p. 204	
47	Majevskis Konstantinas (Majewski Konstanty/Маевский КОНСТАНТИН)	Mogiliavo arkivyskupijos seminarijos prof.; nuo 1884 m. rudens – Vilniaus diecezinės seminarijos rektorius	1883-04-25	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 71v; J. K., d. 3, p. 523; Directorium 1885, Vilnae 1884, p. 204; Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 187	
48	Menue Jonas (Menue/Menue Jan)	Vilniaus Lukiškių kleb.	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., p. 490	
49	Nemekša Antanas (Niemeksza Antoni)	Buęs Romos katalikų dvasinės akademijos prof.	1861-02-05	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 215–216; J. K., d. 3, p. 508	
50	Noniewicz Anzelm (Ноневич Анзелм)	Jiezno kleb.	1891-07-03	RVIA f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72	Išventintas 1836 m. (Directorium 1907, Vilnae 1906, p. 215)
51	Olševskis Antanas (Olszewski Antoni, Ольшевски Антоний)	Vyšnevo kleb.	1882-07-02	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 58v–59v; J. K., d. 3, p. 523	
52	Pacinka Kazimieras (Pacynko Kazimierz, Пацынко Казимир)	vyskupijos vienuolynų vizitatorius	1886 [?]	Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 189; J. K., d. 3, p. 530	
53	Piotrovskis Adolfas (Пиотровский Адольф)	Nevodnicos kleb.	1886 [?]	Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 189	
54	Račkovskis Steponas (Рачковски Стефан)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof.	1891 [?]	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 72; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 128	

55	Rajuncas Juozapas (Rajuniec Józef)	Dysnos kleb., dekanas	1858-03-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 156v–157; J. K., d. 3, p. 503	
56	Rokickis Urbonas (Rokicki Urban)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof.	1857-06-12	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–14; J. K., d. 3, p. 502	Po 1863 m. sausio mėn. – Mogiliavo arkivyskupo sekretorius (LMAVB, f. 43, b. 267, l. 200–201)
57	Senkevičius Juozapas (Sienkiewicz Józef)	Lydos kleb., dekanas	1892-08-28	J. K., d. 3, p. 529	
58	Slominskis Adomas (Сломинский Адам)	Knyšino kleb.	1887	Directorium 1888, Vilnae 1887, p. 179	
59	Sviderskis Vincentas (Świderski Wincenty, Свидерский Викентий)	Mogiliavo arkivyskupijos seminarijos prof.	1883-04-25	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 71v; J. K., d. 3, p. 523	
60	Šileika Jokūbas (Szyłejko Jakób)	Vilniaus Šv. Dvasios kleb.	1852 [?]	RVIA, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12v–14; J. K., d. 3, p. 504; Directorium 1866, Vilnae 1865, p. 186	
61	Šimkevičius Benediktas (Шимкевич Бенедикт)	Dysnos kleb., dekanas	1886	Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 194	
62	Šulcas Ambraziejus (Szulc Ambrozy, Шульц Амврозий)	Šv. Rapolo kleb. [?]; 1892 m. – Vilniaus Šv. Onos kleb.	1891-05-03	Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 133; J. K., d. 3, p. 528	
63	Tupalskis Eduardas (Tupalski Edward)	Vilniaus katedros vikaras	1863-01-29	LMAVB, f. 43, b. 267, l. 201–201v; J. K., d. 3, p. 511	
64	Valickis Petras (Walicki, Piotr, Валицкий Петр)	Valkavisko kleb., dekanas	1886	Directorium 1887, Vilnae 1886, p. 180	

65	Valteris Jonas (Walter Jan, Вальтер Иоанн)	Sokulkos kleb., dekanas	1882-12-04	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 64–64v; J. K., d. 3, p. 523	
66	Vaškevičius Aleksandras (Waszkiewicz Alexander)	Katedros kapitulos vicekustodas, vikaras, vyskupijos konsistorijos asesorius	1872-10-31	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 322–323; J. K., d. 3, p. 519	
67	Važinskis Aleksandras (Ważyński Alexander)	Ašmenos kleb.	1854-12-07	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 89; J. K., d. 3, p. 497	
68	Venckovičius Kletas (Weckowicz Klet)	Vilniaus diecezinės sem. proku- ratorius [t. y. administ- ratorius]	1854-02-11	LMAVB, f. 43, b. 267, l. 177v– 178; f. 43, b. 268, l. 76–76v; J. K., d. 3, p. 495	
69	Veriga Augus- tinas (Weryha Augustyn, Вериго Августин)	Vilniaus katedros nuodėm- klausys	1882-05-03	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 53v–54v; J. K., d. 3, p. 523	
70	Vrublevskis Aleksandras (Wróblewski Alexander)	Vilniaus Šv. Jono kleb., vyskupijos vienuolynų vizitatorius	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., d. 3, p. 490	
71	Urbanavičius Vincentas (Urbanowicz Wincenty, Урбанович Викентий)	perkeltas iš Varšuvos arkivysku- pijos	1883-01-15	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 65–66; J. K., d. 3, p. 523; Directorium 1892, Vilnae 1891, p. 131	
72	Zaleskis Kazimieras (Zaleski Kazimierz)	Aušros vartų kleb.	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., d. 3, p. 490; Directorium 1866, Vilnae 1865, p. 189	
73	Zdanovičius Liudvikas (Zdanowicz Ludwik)	Vilniaus diecezinės seminarijos prof.	1849-02-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 21; J. K., d. 3, p. 490	1859–1883 – visateisis kanau- ninkas, nuo 1883 – prelatas; Vilniaus vys- kupijos admin. (1885–1890, 1895–1897)

74	Zverovičius Steponas (Zwierowicz/Żwierowicz Stepan/Stefan)	Vilniaus diecezinės seminarijos inspektorius	1878-12-15	LMAVB, f. 43, b. 269, l. 29–30; J. K., d. 3, p. 521	
75	Žilinskis Petras (Żyliński Piotr)	Radaškonių kleb., dekanas	1858-03-09	LMAVB, f. 43, b. 268, l. 156v–157; J. K., d. 3, p. 503	1863 m. gruodžio 24 d. paskirtas Vilniaus katedros kapitulos prelatu (LMAVB, f. 43, b. 267, l. 202v)

Lentelės santrumpos

LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

RVIA – Rusijos valstybės istorijos archyvas

Directorium [metai] – Vilniaus vyskupijos liturginis kalendorius žinynas [metai]

Ordo divini officii [metai] – Vilniaus vyskupijos liturginis kalendorius žinynas [metai]

J. K., d. 3 – [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował X. Jan Kurczewski, cz. 3, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1916

admin. – administratorius

kleb. – klebonas

prof. – profesorius

vysk. – vyskupas

ap. – fondo apyrašas

b. – byla, archyvinio fondo saugojimo vienetas

f. – fondas archyve ar bibliotekos rankraštyne

Lentelės šaltiniai

Katedros kapitulos posėdžių protokolai, in: *LMAVB*, f. 43, b. 267–269; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1891-11-04, in: *RVIA* f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 71–72v; Duomenys apie garbės kanauninkus, [1867], in: *RVIA* f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 12–17; Vilniaus vyskupijos liturginiuose kalendoriuose-žinyuose skelbti vyskupijos dvasininkų sąrašai: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCLXIII*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1862; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD 1866*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1865; *Directorium horarum canonicarum pro clero Romano-Catholico dioecesis Vilnensis in annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, p. 1–89; *Порядок Богослужения для духовенства Виельнской епархии на 1885 год*, Вильна: В типографии п.ф. Осипа Завадзкаго, 1885, p. 91–274; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro clero Romano-Catholico dioecesis*

Vilnensis in annum 1887, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1886; *Порядок Богослужения для духовенства Виленской епархии на 1887 год*, Вильна: в типографии Осипа Завадзкаго, 1886, p. 73–206; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro clero Romano-Catholico dioecesis Vilnensis in Annum Dni bissextilem 1888*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1887; *Порядок Богослужения для духовенства Виленской епархии на 1888 високосный год*, Вильна: в типографии Осипа Завадзкаго, 1887, p. 59–196; *Directorium horarum canonicarum pro clero Romano-Catholico dioecesis Vilnensis in AD 1889*, Vilnae: Typis A. H. Syrkin, 1888; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro clero Romano-Catholico dioecesis Vilnensis in Annum Domini 1890*, Vilnae: Typis M. R. Romm, 1889; *Порядок Богослужения для духовенства Виленской епархии на 1890 год*, Вильна: Типография М. Р. Ромма, 1889, p. 1–140; *Directorium horarum canonicarum pro dioecesi Vilnensi in AD bissextilem MDCCCXCII*, Vilnae: Typis A. G. Syrkin, 1891; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in Annum Domini communit MCMVII*. *Церковный Римско-Католический указатель Святой Литургии и священнических молитв Виленской епархии на 1907 год*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, [1906]; *Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero dioecesis Vilnensis pro AD 1867*, Vilnae: Typis A. H. Kirkor, 1866; [Jan Kurczewski], *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował X. Jan Kurczewski, cz. 3: *Strzeszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1916.

ROMOS KATALIKŲ DVASININKŲ LUOMO „NORMOS“ IMPERINĖS VALDŽIOS POLITIKOJE ŠIAURĖS VAKARŲ KRAŠTE XIX A. ANTROJE PUŠĖJE – XX A. PRADŽIOJE

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Po 1863–1864 m. sukilimo vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte, kuria-
me veikė Vilniaus, Žemaičių (Telšių) ir Minsko katalikų vyskupijos¹, pa-
saulietinė valdžia ėmėsi sankcijų prieš Katalikų Bažnyčią, nes kaltino ją
aktyviu įsitraukimu į buvusius politinius neramumus. Nuo 1866 m. sau-
sio 31 d. iki 1868 m. birželio 1 d. prie Vilniaus generalgubernatoriaus insti-
tucijos veikė generalgubernatoriaus Eduardo Baranovo iniciatyva sukurta
Revizinė komisija Romos katalikų dvasininkų reikalams², kuri turėjo pa-
siūlyti priemones dvasininkų įtakai krašte sumažinti. Tarp kitų Revizinės
komisijos veiklos uždavinių, dėl kurių buvo nurodyta pateikti siūlymus,
Vilniaus generalgubernatorius trečiuoju punktu pažymėjo, kad reikia nu-
statyti normalų kunigų etatų ir parapijų bažnyčių skaičių „pagal tikruosius
parapijiečių poreikius ir tiksliai įstatymų pagrindu“³. Beje, panašų siekį for-
mulavo ir ankstesnis Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas,
be tikslių duomenų nustatymo pradėjęs uždarinėti katalikų bažnyčias ir

¹ 1869 m. Minsko vyskupija (apėmė Minsko guberniją) pasaulietinės valdžios iniciaty-
va buvo panaikinta. Jos teritorija buvo prijungta prie Vilniaus vyskupijos (apėmė Vilniaus
ir Gardino gubernijas). Vadinamajam Šiaurės Vakarų kraštui priklausė ir Mogiliavo bei
Vitebsko gubernijos. Jos priklausė Mogiliavo arkivyskupijai, o atskirų katalikų vyskupijų
nesudarė. Žemaičių (Telšių) vyskupija apėmė Kauno ir Kurliandijos gubernijas.

² Vilniaus generalgubernatoriaus Eduardo Baranovo raštas Aleksejui Storožencai,
1866-01-31, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, Bendrasis skyrius,
(toliau – BS), ap. 1866, b. 1340, l. 1–3; Aleksejaus Storoženkos raštas Vilniaus generalguber-
natoriui, 1868-06-23, in: LVIA, f. 378, BS, ap. 1866, b. 1340, l. 114.

³ Vilniaus generalgubernatoriaus Eduardo Baranovo raštas Aleksejui Storožencai,
1866-01-31, l. 2. Beje, pirmasis ir antrasis punktai skelbė, kad reikėtų pateikti pasiūlymus
dėl vienuolynų, bažnyčių, parapijų uždarymo, nes esą jų katalikų dvasininkai savavališkai
pristeigė per daug tarp stačiatikių gyventojų. Taigi jau ir be skaičiavimų buvo valdžios
apsispręsta, kad Katalikų Bažnyčios struktūras reikia sumažinti.

koplyčias, naikinti parapijas ir filijas, stabdyti naujų dvasininkų skyrimus į tarnystės vietas⁴. Taigi pats valdžios siekis nebuvo naujas, kaip ir tarp kitų priemonių nurodytas siekis reglamentuoti dvasininkų skaičių pagal parapijiečių poreikius ir įstatymus. Naujas buvo naujojo generalgubernatoriaus kompleksiškas užmojis reglamentuoti kuo daugiau Romos katalikų dvasininkų veiklos sferų, įtraukiant į siūlymų tais klausimais rengimą sau pavaldžią struktūrą – komisiją. Istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys, kad XIX a. suklestėjęs statistinių duomenų rinkimas buvo valdžios politikos priemonė, leidusi manipuliuoti visuomene ir politikai įsiterpti į socialinę sferą⁵. Pasaulietinės valdžios pastangos Šiaurės Vakarų krašte nustatyti dvasininkų normas pagal parapijiečių poreikius ir įstatymus arba „suskaičiuoti“ visuomenės grupes ir buvo tokia manipuliacinė priemonė, nukreipta į dvasininkus kaip socialinę grupę ir per juos palietusi katalikų vyskupijų funkcionavimą.

Šio straipsnio tikslas – analizuoti Romos katalikų dvasininkų „normų“ nustatymo procesą kaip imperinės valdžios politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu dalį. Nustatyti šio proceso dinamiką XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje.

Minėtosios Revizinės komisijos veikla, kai kurie jos siūlymai yra analizuoti istoriografijoje ir komponuojami į XIX a. septinto dešimtmečio valdžios politikos Šiaurės Vakarų krašte kontekstą⁶. Tačiau dvasininkų

⁴ Darius Staliūnas, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 239–240; Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 606–608; Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2014/2*, Vilnius, 2015, p. 101–102.

⁵ Peter Holquist, „To Count, to Extract, and to Exterminate: Population Statistics and Population Politics in Late Imperial and Soviet Russia“, in: *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*, edited by Ronald Grigor Suny, Terry Martin, Oxford University Press, 2001, p. 112–114.

⁶ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 584–660; Irena Wodzianowska, „Wytyczne Komisji do spraw duchowieństwa w sprawie zwalczania katolicyzmu w general-gubernatorstwie wileńskim (1866–1868)“, in: *Kościoty a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: Źródła i stan badań*, pod redakcją Marek Kietliński, Krzysztof Sychowicz, Wojciech Śleszynski, Białystok: Archiwum Państwowe, 2005, p. 156–178; Irena Wodzianowska, „Vilniaus generalgubernijos valdininkų politika katalikų dvasininkijos atžvilgiu po Sausio sukilimo numalšinimo“, in: *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse*, sudarytoja Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 131–153; *Западные окраины Российской империи*, научный редактор Михаил Долбилов, Алексей Миллер, Москва: Новое литературное обозрение, 2006, p. 261–271, 276–282; Darius Staliūnas, *Making Russians: Meaning and Practice of Russification in Lithuania*

skaičiaus – „normų“ – vyskupijose klausimas ilgesnėje valdžios politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu perspektyvoje nėra nagrinėtas.

Pastebėtina, kad XIX a. septinto dešimtmečio pasaulietinės valdžios iniciatyva nustatyti Romos katalikų dvasininkų normas atsižvelgiant į minėtus „tikruosius“ parapijų poreikius ir įstatymų nuostatas tarsi ignoravo Rusijos imperijoje jau galiojusius įstatymus ir sprendė įstatymais jau reglamentuotą klausimą. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų jos teritorijoje istoriškai susiformavusią Katalikų Bažnyčios struktūrą koregavo Rusijos imperijos valdžia. Pasaulietinės valdžios iniciatyva panaikinus patronato teisę, dvasininką į parapines pareigybes vyskupas galėjo skirti tik suderinęs su pasaulietine valdžia⁷. 1843 m. įsakais buvo nustatytos parapijų klasės vyskupijose ir pagal jas parapijų dvasininkų finansavimas (Vilniaus vyskupijoje tada numatytos 289, o Žemaičių (Telšių) – 103 parapijos⁸)⁹.

Svarbu yra tai, kad 1847 m. susitarimas tarp Apaštalo Sosto ir Rusijos imperijos numatė, jog parapijų skaičius kiekvienoje vyskupijoje nustatomas atskiru patvirtintu sąrašu, ir jis gali keistis dėl gyventojų skaičiaus padidėjimo arba per didelės parapijos teritorijos bei sudėtingo susisiekimo. Šis susitarimo punktas 1857 m. tapo 14-uju Kitatikių dvasinių reikalų įstatymo straipsniu¹⁰, taigi jo neturėjo panaikinti 1866 m. oficialiai nutraukti Apaštalo Sosto ir Rusijos imperijos santykiai. To paties 1857 m. Kitatikių dvasinių reikalų įstatymo 125 straipsnio „b“ pastaboje buvo paaiškinta, kad „nedidelėje erdvėje parapiją su vienu dvasininku turi sudaryti ne mažiau kaip šimtas parapijiečių kiemų“¹¹. Tokia nuostata buvo paremta nurodytais ankstesniais įstatymais¹². O Romos katalikų dvasinė kolegija šį įstatymą buvo išaiškinusi taip: esą vienam kunigui priklauso ne mažiau kaip 100 kiemų,

and Belarus after 1863, Amsterdam–New York: Rodopi, 2007, p. 144–174 ir t.; ta pati knyga lietuvių kalba žr. Darius Staliūnas, *Rusėjimas*, p. 231–278 ir t.; Михаил Долбилов, *Русский край, чужая вера: Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение, 2010, p. 273 ir t.

⁷ Plačiau Romos katalikų dvasininkų socialinio mobilumo sąlygos analizuojamos: Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas“, p. 97–124.

⁸ *Полное Собрание Законовъ Россійской Имперіи* (toliau – ПСЗРИ), собрание третье, т. 10, д. 1, Санкт Петербургъ, 1893, №. 17407.

⁹ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 47–52.

¹⁰ *Сводъ Законовъ Россійской Имперіи: О управленіи духовныхъ делъ Христіанъ Римско-Католическаго исповѣданія*, т. XI, д. 1–2, Санкт Петербургъ, 1857, p. 7.

¹¹ *Ibid.*, p. 28.

¹² *Ibid.*, p. 28–29.

o vieną kiemą sudaro 4 asmenys, vadinasi, ne mažiau kaip 400 tikinčiųjų turėtų aptarnauti vienas dvasininkas¹³. Taigi imperijos įstatymais buvo nustatytas ir parapijų funkcionavimas, jų finansavimas, ir dvasininkui parapijoje priskirtas mažiausias tikinčiųjų skaičius.

Reikšmingai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų ribos ir parapijų skaičiai pasikeitė XIX a. penktame dešimtmetyje¹⁴ (būtent po 1847 m. susitarimų), kai Vilniaus vyskupija buvo sumažinta jos dalį priskiriant Žemaičių (Telšių) vyskupijai. Tuomet pastarojoje parapinių bažnyčių padaugėjo nuo 109 iki 213 (filijų – nuo 71 iki 105), kunigų pasauliečių – nuo 408 iki 606, o Romos katalikų buvo 836 325 (1851 m. duomenys)¹⁵. Vilniaus vyskupijoje parapijų skaičius beveik nepakito, 1851 m. buvo 604 dvasininkai¹⁶. Vilniaus vyskupijoje 1857 m. buvo 888 173 katalikai¹⁷. Joje XIX a. septinto dešimtmečio pradžioje veikė 302 parapijos, buvo 600 pasauliečių dvasininkų¹⁸ (beje, šaltiniuose ir literatūroje nurodomi parapijų ir dvasininkų skaičiai įvairuoja, tačiau skirtumai nėra dideli).

Valdžios inicijuotas vyskupijų ribų pakeitimas iš dalies suvienodino tikinčiųjų skaičių jose, bet ne vyskupijos struktūras – parapijų skaičius nebuvo vienodas, nebuvo laikomasi ir vieno dvasininko normos 100-ui kiemų (vienam dvasininkui teko 1380–1480 tikinčiųjų, skaičiuojant pagal pateiktus statistinius duomenis, o parapijos buvo dar didesnės. Tą rodo ir Aldonos Prašmantaitės tyrimas apie vyskupijų parapijas iki sukilimo ir jo metu¹⁹). Taip pat svarbu pastebėti, kad netgi pakeitus vyskupijų ribas, nebuvo pakeistos dvasininkų rengimo seminarijose normos. Šiuo aspektu vertinant – viena priemonė nebuvo derinama su kita. Galiojo vidaus reikalų ministro Levo Perovskio įsaku 1843 m. lapkričio 19 d. patvirtinti seminarijų įstatai.

¹³ Šis 1832 m. rugpjūčio 12 d. Romos katalikų dvasinės kolegijos pateiktas išaiškinimas minimas Vilniaus generalgubernatoriaus rašte vidaus reikalų ministrui Levui Makovui, kuriame aptariamas Vilniaus vyskupijos valdytojo Petro Žilinskio raštas apie dvasininkų stygių; žr. 1880-11-16, in: *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f. 821, ap. 125, b. 450, l. 92.

¹⁴ Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 42.

¹⁵ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 200–201.

¹⁶ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Vilnensi in Annum Domini MDCCCLII [...]*, Vilnae: Typis A. Marcinowski, 1851.

¹⁷ Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 29.

¹⁸ *Ibid.*, p. 25; Rimantas Vėbra, *Lietuvių katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius: Mintis, 1968, p. 40.

¹⁹ Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 48–52.

Pagal juos buvo nustatyti etatai. Vilniaus seminarijoje buvo numatyta 40 išdo išlaikomų studentų, o Žemaičių (Telšių) – 18 (tiek pat kaip ir Kameneco bei Lucko-Žytomyro seminarijoms, o Minsko seminarijai, rengusiai dvasininkus Mogiliavo arkivyskupijai, buvo numatyti 55 studentai)²⁰. Taigi Vilniaus vyskupija buvo savotiškai privilegijuota, nes turėjo didesnę finansavimą rengiant dvasininkus ir didesnę išdo išlaikomų studentų kvotą. Tačiau svarbu pastebėti, kad, seminarijų įstatuose buvo numatyta galimybė priimti ir tuos, kurie už mokslą mokėjo patys, jeigu tai leisdavo seminarijos pastato dydis. Seminarijos tuo naudojosi ir iki 1863–1864 m. sukilimo seminaristų skaičius ir Vilniaus, ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų seminarijose buvo gerokai didesnis nei tik numatytas išdo išlaikomų studentų skaičius. Metiniai vyskupijų kalendoriai rodo, kad XIX a. septinto dešimtmečio pradžioje seminarijose mokėsi po daugiau nei 100 studentų²¹. Tikėtina, kad dėl to vyskupijos neįtęsė dvasininkų stygiaus ir 125 įstatymo straipsnis nebuvo itin aktualus.

Bažnyčios kanonų teisė tiksliai neapibrėžė parapijos teritorijos ir jos parapijiečių skaičiaus. Buvo pripažįstama, kad svarbu tinkamai tenkinti parapijiečių religinius poreikius, o „pakankama priežastimi“ parapiją atidalinti ir steigti naują buvo 1 valandos kelio atstumas iki bažnyčios ar gamtinės kliūtys, trukdančios pasiekti bažnyčią²². Beje, vienos valandos atstumas arkilais buvo apie 6 varstai (1 varstas lygus 1,067 km)²³.

Teorinės Katalikų Bažnyčios kanonų teisės nuostatos Rusijos imperijoje turėjo savą praktiką. Imperijos įstatymai fiksavo tam tikrą parapijiečių skaičių vienam dvasininkui, tačiau kol Romos katalikų dvasininkų luomo pasipildymas vyko nuolatos, t. y. kol seminarijos veikė, dvasininkų stygiaus

²⁰ Seminarijų etatai paskelbti *ПСЗРИ*, t. XVIII, Санкт Петербургъ, 1844, Nr. 17341; Seminarijų įstatų kopija, 1843-11-19, in: *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 368, l. 17–26.

²¹ Vilma Žaltauskaitė, *op. cit.*, p. 101.

²² Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo raštas Vidaus reikalų ministerijos Kitatikų dvasinių reikalų departamento direktoriui, 1910-02-27, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3072, l. 25–28.

²³ Klovainių klebonas nurodė, kad 6 varstus nuvažiuoja per valandą; žr. Klovainių klebono raštas-pasiaiškinimas, 1890-10-08, in: *LVIA*, f. 378 Politinis skyrius, ap. 1890, b. 8, l. 159. Panašiai prisiminimuose rašė Pranciškus Karevičius, kad 6 valandą išvykęs ir įveikęs į priekį 5 varstų atstumą, vikaras sugrįžtų ir 8 valandos šv. Mišioms; žr. Arkivyskupas Pranciškus Karevičius, *MIC, Mano gyvenimo ir atsiminimų bruožai*, parengė Aldona Gaigalaitė, Algimantas Katilius, Vilnius: Katalikų akademija, 2006, p. 22. Ir pasaulietinė valdžia 6 varstų atstumą laikė neapsunkinančiu kunigo darbo; žr. Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1869-12-13, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 5.

klausimo vyskupijų valdžia nekėlė, o pasaulietinė valdžia esamos tvarkos dėl dvasininkų skaičiaus iš esmės nekeitė. Taigi iki sukilimo 1863 m. Vilniaus vyskupijoje tarnavo 541 (buvo 300 parapijų 892 395 tikintiesiems), o Žemaičių (Telšių) vyskupijoje 643 parapijų dvasininkai (buvo 217 parapijų 884 776 tikintiesiems)²⁴.

Tačiau sukilimo metais situacija smarkiai pakito. Vien dėl valdžios represijų nubausti katorga ir apgyvendinimu buvo 163 Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų dvasininkai, t. y. 35,3% nuo abiejose vyskupijose nubaustųjų skaičiaus (iš viso identifikuoti 462 kunigai: dalyvavimu sukilime kaltinti 243 parapijose tarnavę Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkai ir 219 Vilniaus vyskupijos dvasininkų). Abi vyskupijos vien dėl tremties neteko 13,8% dvasininkų²⁵. Ir kitaip bausti dvasininkai kunigo tarnystės pareigų tam tikrą laiką neatlikinėjo.

Sukilimo buvo paliestos ir seminarijos, o savo funkciją – kunigo šventimams parengti naujus asmenis – atliko tik iš dalies ir negalėjo užpildyti atsiradusio dvasininkų stygiaus²⁶. 1864 ir 1865 m. į seminarias buvo priimti tik pavieniai asmenys²⁷, o jau esantys studentai palikdavo seminariją dėl nestabilios šių mokymo įstaigų padėties²⁸. Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas 1864 m. rugšėjo 18 d. uždraudė priimti ne išdo išlaikomus asmenis į Vilniaus seminariją, taip pat ir su stipendijomis besimokiusius asmenis²⁹. Besimokiusių seminarijoje skaičius tik mažėjo: nuo 118 klie-

²⁴ Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 173, 329, 346.

²⁵ *Ibid.*, p. 173.

²⁶ Apie padėtį Žemaičių (Telšių) seminarijoje žr. Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 600–612; Vilma Žaltauskaitė, „Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune“, in: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, Nr. 4, sudarė Violeta Meiliūnaitė, Vilija Ragaišienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 43–44, 52–53, 66, 76.

²⁷ Pavyzdžiui, 1864-09-08 į Vilniaus seminariją priimtas Pranas/Pranciškus Lenkševičius (luomo nenurodo, iš Kauno gub. Telšių apskrities, mokėsis Vilniaus gimnazijoje); žr. Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1870-12-01, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1870, b. 836, l. 1; 1864-09-17 priimtas Justinas Senkovskis/Senkauskas (luomo nenurodo) Vilniaus seminariją baigė 1866-06-23 (per dvejus mokslo metus); žr. Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1871-08-01, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1871, b. 1266, l. 1.

²⁸ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas“, p. 101–102.

²⁹ Kiprijono Civinskio prašymas Vilniaus generalgubernatoriui, 1871-04 [?], in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1871, b. 1231, l. 1–2. Civinskis už 1864–1871 m. atsisakė mokėti Vilniaus seminarijai po 150 rub. už du ne išdo išlaikomus mokinius pagal Vilniaus vyskupo testamentą,

rikų 1863 m. iki 4 klierikų 1870 m.³⁰ 1867 m. vyskupas Motiejus Valančius rašė, kad mokslo metus Žemaičių (Telšių) seminarijoje pradėjo 4 klierikai³¹. Nors 1864 m. seminariją iš Varnių perkeltant į Kauną, joje išlaikomų seminaristų skaičius buvo padidintas iki 40 asmenų³². Tačiau naujų studentų priėmimai nevyko, o sistemingi priėmimai atnaujinti tik 1870 m. į Žemaičių (Telšių) ir 1872 m. į Vilniaus seminariją³³. Tokiomis aplinkybėmis ir tokiam valdžios politikos kontekste Revizinė komisija skaičiavo dvasininkus ir siekė nustatyti jų normas bei tokiu būdu sumažinti dvasininkų skaičių.

Revizinė komisija ėmėsi įgyvendinti jai keltą uždavinį jau 1866 m. vasarį ir su generalgubernatoriaus žinia siuntė nurodymus Šiaurės Vakarų krašto gubernatoriams surinkti duomenis apie tikinčiųjų skaičių ir dvasininkus, ir netgi nurodė pateikti gubernijos žemėlapius su duomenimis. Tokių duomenų prašyta jau birželiui, tačiau gubernatoriai vėlavo. Po pakartotinių komisijos užklausimų ir prašymų patikslinti jau pateiktą informaciją gubernatoriai informavo, kad susidūrė su sunkumais ir pateikė nepilnus duomenis³⁴. O iš Vitebsko ir Mogiliavo gubernatorių nebuvo gauta jokių duomenų³⁵. Tiesa, Kauno gubernatorius Michailas Obolenskis duomenis bei žemėlapių ir siuntė³⁶, ir tikslino³⁷. Duomenų reikalauta ir 1868 m., o tai rodo, kad vietos valdžia nebuvo pajėgi greitai atlikti Revizinės komisijos uždavinio, skendo smulkmenose ir patikslinimuose, todėl Revizinės komi-

kurio vykdytoju jis buvo. Bylinėjosi su Vilniaus seminarija ir pas generalgubernatorių prašė 1864-09-18 nurodymo Vilniaus gubernatoriui kopijos.

³⁰ Duomenys apie Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją nuo 1863-01-01 iki 1872-01-01, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1872, b. 1198, l. 3.

³¹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 607.

³² *Ibid.*, p. 611.

³³ Vilma Žaltauskaitė, *op. cit.*, p. 103.

³⁴ Minsko gubernatoriaus raštas Revizinei komisijai, 1866-08-07, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 51–52; Revizinės komisijos raštas Vilniaus gubernatoriui, 1866-09-17, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 53.

³⁵ Revizinės komisijos raštas Vitebsko gubernatoriui, 1867-08-12, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 73; Revizinės komisijos raštai Mogiliavo gubernatoriui, 1867-08-12 ir 1867-12-09, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 74–76.

³⁶ Kauno gubernatoriaus raštas Revizinei komisijai, 1867-04-12, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 65; žemėlapių byloje nėra.

³⁷ Revizinės komisijos raštas Kauno gubernatoriui, 1867-08-12, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 68, 71. Prašyta patikslinti ir tikslinta vėliau: 1867-12-09, 1868-01-05 raštai, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1866, b. 2272, l. 77–78.

sijos darbas užsitęsė. Generalgubernatoriaus Eduardo Baranovo pateiktuose pranešimuose imperatoriui apie Romos katalikų dvasininkiją atsispindi Revizinės komisijos spęsti klausimai. Tačiau 1867 m. pabaigoje konstatavus, kad dvasininkų yra per daug, lentelėje nurodžius kiek jų yra kiekvienoje Šiaurės Vakarų krašto gubernijoje ir kiek tikinčiųjų tenka vienam dvasininkui³⁸, buvo rašoma, jog pasiūlymai dar rengiami³⁹. Iki galo nėra aišku, ar pasiūlymai buvo parengti iki Revizinės komisijos darbo pabaigos 1868 m. birželį. Mat pasikeitus Vilniaus generalgubernatoriui, keitėsi ir vietos valdžios politika. Generalgubernatorius Aleksandras Potapovas nebuvo radikalių priemonių Katalikų Bažnyčios atžvilgiu šalininkas⁴⁰.

Imperatoriaus rezoliucijos ant generalgubernatoriaus Baranovo raštų rodo, kad klausimas turėjo būti perduotas svarstyti centrinės valdžios kompetencijai – ja nurodyta, kad visi pasiūlymai dėl Romos katalikų dvasininkų turėjo būti pateikti per Vidaus reikalų ministeriją⁴¹. Kita vertus, kai Kauno gubernatorius rašė atsakymą vyskupui Valančiui 1870 m. vasario 26 d., jis savo rašte minėjo, „esą revizijos komisija pripažinusi, jog vienas kunigas pajėgią aptarnauti apie 165 kiemus arba 1800 žmonių“ ir prašė vyskupo apskaičiuoti, kiek kunigų reikia Kauno gubernijai⁴². Tai rodytų, kad Revizinė komisija savo išvadas vis dėlto pateikė, nors jos įstatymais įsigaliojusia norma netapo.

Šio klausimo sprendimą perėmus centrinei valdžiai, prasidėjo naujas jo nagrinėjimo etapas, siekiant visam Šiaurės Vakarų kraštui bendrų reikalavimų. Tuomet Kauno gubernatorius jau per generalgubernatorių vidaus reikalų ministrui pateikė savo projektą. Dar vyskupui Valančiui primygtinai

³⁸ Nurodyta, kad Vilniaus gubernijoje – 310 dvasininkų, 565 005 katalikai, vienam dvasininkui tenka 1739 tikintieji; Gardino gubernijoje – 144 dvasininkai, 233 837 katalikai, vienam dvasininkui tenka 1326 tikintieji; Kauno gubernijoje – 370 dvasininkų, 874 144 katalikai, vienam dvasininkui tenka 1619 tikinčiųjų; Minsko gubernijoje – 162 dvasininkai, 139 998 katalikai, vienam dvasininkui tenka 1593 tikintieji; Vitebsko gubernijoje – 159 dvasininkai, 209 089 katalikai, vienam dvasininkui tenka 1130 tikinčiųjų; Mogiliavo gubernijoje – 74 dvasininkai, 35 381 katalikas, vienam dvasininkui tenka 1389 tikintieji; žr. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas „Romos katalikų dvasininkai ir jų veiklos charakteris“ su imperatoriaus 1867-12-11 rezoliucija, 1868-05-27, [kopija], in: *LVIA*, f. 378, ap. 216, b. 308, l. 55.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 549; Darius Staliūnas, *Rusinimas*, p. 248–249, 254.

⁴¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas „Romos katalikų dvasininkai ir jų veiklos charakteris“ su imperatoriaus 1867-12-11 rezoliucija, 1868-05-27, [kopija], l. 55.

⁴² Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 611.

prašant atnaujinti priėmimą į seminariją ir nurodant, kad stinga kunigų, bei pateikiant savus duomenis, Kauno gubernatorius Obolenskis 1869 m. vėl ėmėsi skaičiuoti, kiek jo gubernijai reikėtų dvasininkų. Jis akcentavo savo iniciatyvą šiuo klausimu, bet priminė ir Revizinės komisijos skaičiavimus ir nuomonę bei pateikė duomenis apie Kauno gubernijoje esančių parapijų dydį ir tikinčiųjų skaičių (kai kur vėlgi atsižvelgdamas į Revizinės komisijos duomenis)⁴³. Siūlymas ir duomenys – 5 aiškinamieji raštai ir 7 žemėlapiai – buvo pateikti Vilniaus generalgubernatoriui, o per jį originalai nusiųsti vidaus reikalų ministrui⁴⁴ (žr. iliustraciją). Obolenskis projekte siūlė, kad vienam dvasininkui tektų ne mažiau kaip 1100 parapijiečių (100 kiemų) ir ne daugiau kaip 2500 parapijiečių (250 kiemų), o vidutiniškai įvertinus parapijų teritorijos dydį, vienas dvasininkas aptarnautų 1800 asmenų (170 kiemų) apie 70 kvadratinių varstų dydžio parapijoje ir nurodė, kad Kauno gubernijai 199 parapijoms reikėtų 500 dvasininkų, tik 49 mažiau negu dabar yra⁴⁵. Taigi Kauno gubernatoriaus skaičiavimai buvo labai panašūs į jau minėtas Revizinės komisijos nurodytas „normas“, apie kurias jis rašė vyskupui Valančiui 1870 m. vasario 26 d.

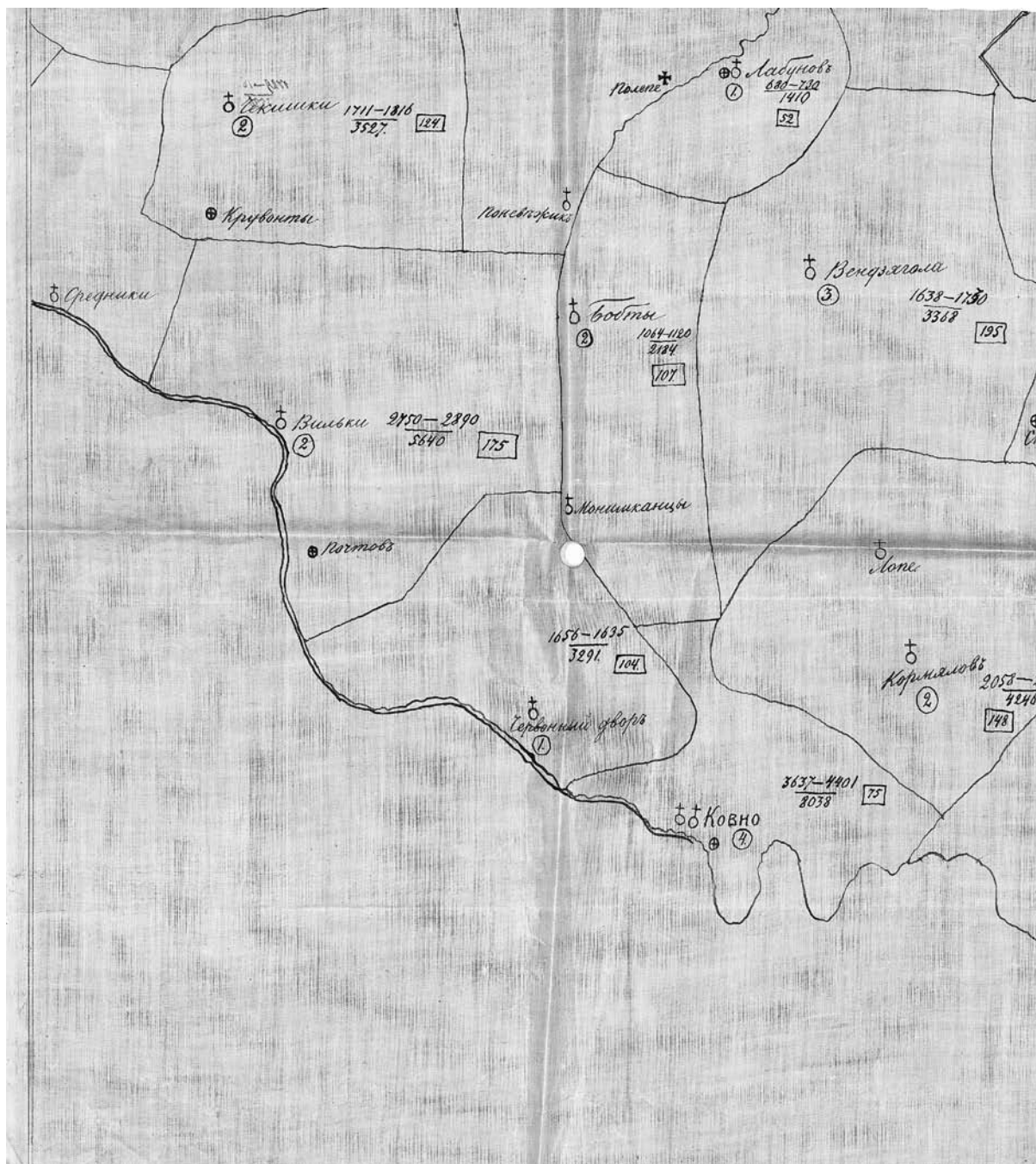
Ar Revizinė komisija pasinaudojo Kauno gubernatoriaus siūlymais? Tai nėra aišku, nes kol kas nėra žinomos galutinės Revizinės komisijos išvados, tačiau aišku, kad Kauno gubernatorius toliau šiuo klausimu dirbo ir analizę papildė platesniais duomenimis (siejo dvasininkų skaičių parapijoje su jos plotu ir tikinčiųjų skaičiumi). Atrodo, kad Kauno gubernatorius labai tikėjo savo „statistiniu“ projektu ir juo rėmėsi priimdamas sprendimus: 1872 m. Obolenskis reaguodamas į vyskupo Valančiaus prašymą leisti priimti į seminariją iki 120 studentų pats apskaičiavo dvasininkų poreikį, rėmėsi savo projektu ir siūlė priimti papildomai dar 40 ne išdo išlaikomų studentų⁴⁶. Vidaus reikalų ministras irgi neprieštaravo, kad Žemaičių (Telšių) vyskupijos

⁴³ 1869 m. gruodžio mėn. Kauno gubernatoriaus pateikta pažyma-duomenys apie dvasininkų Kauno gubernijoje sumažinimą, atsižvelgiant į kiemų skaičių, gyventojų skaičių ir parapijos teritoriją, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 108–134; pažymoje gubernatorius kai kur pateikė ir komisijos surinktus duomenis.

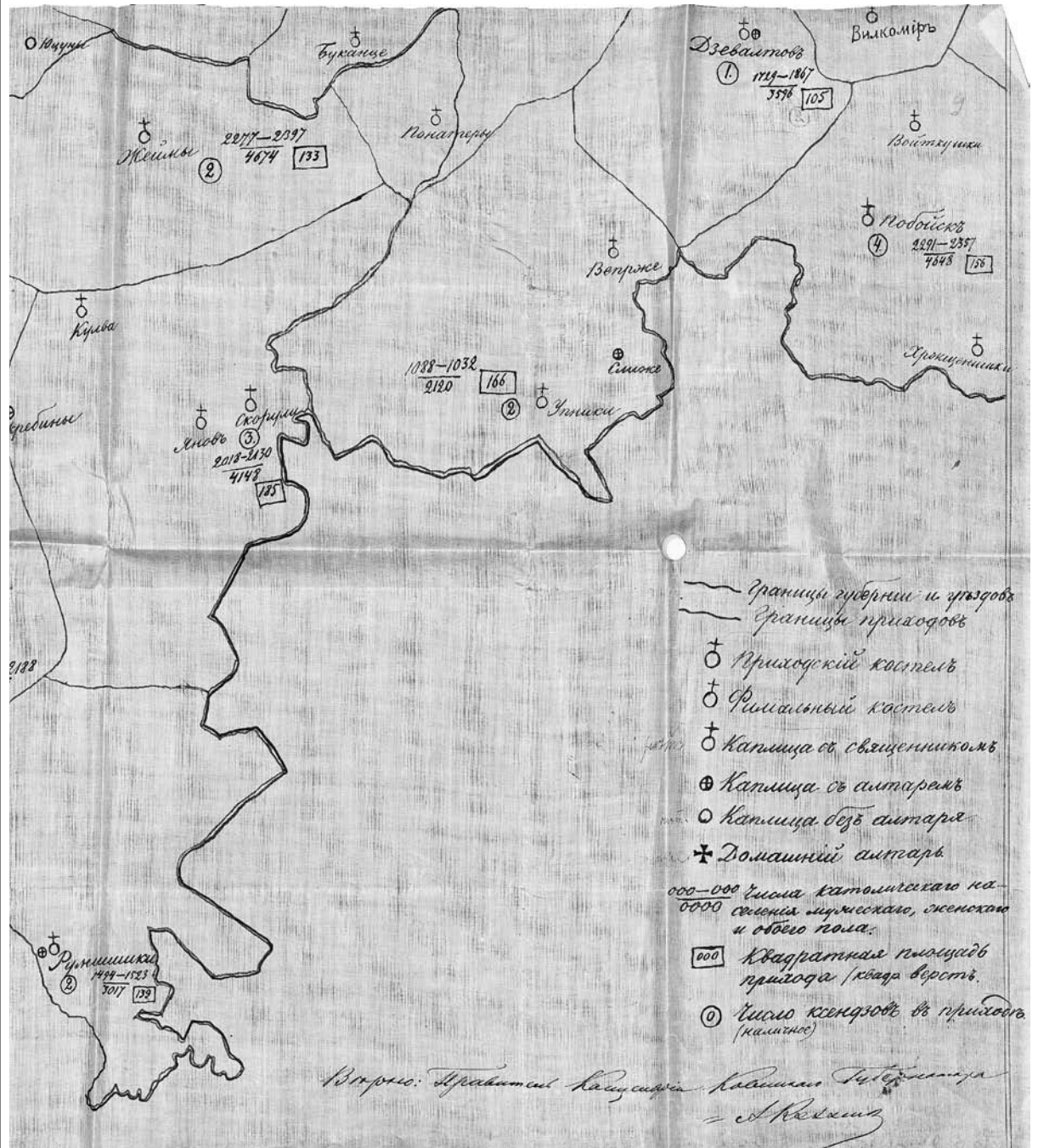
⁴⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui, 1870-03-30, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 1–3. Šioje byloje žemėlapių nėra, tačiau duomenys aiškina muosiuose raštuose ir ant žemėlapių pažymėta informacija leidžia teigti, kad būtent minėti žemėlapiai saugomi kitoje byloje: žr. *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 659, l. 2–9.

⁴⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1869-12-13, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 6.

⁴⁶ Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1872-01-19, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1872, b. 1177, l. 1–2.

Kauno gubernatoriaus Michailo Obolenskio nurodymu sudarytų Kauno gubernijos parapijų žemėlapių dalis su aprašu.

Kauno apskrities žemėlapis fragmentas. 1869–1870 m. pradžia (RVIA, f. 821, ap. 125, b. 659, l. 9)

seminarijoje iš viso mokytusi 80 studentų. Taigi nors netiesiogiai, tačiau „normų“ projektas veikė. Daug kas priklausė nuo asmens iniciatyvos.

Aukščiau buvo minėta, kad dvasininkų normų klausimas, šalia kitų Romos katalikų dvasininkus liečiančių klausimų, buvo perduotas centrinei valdžiai. Vidaus reikalų ministras Aleksandras Timaševas 1870 m. birželio 17 d. pareikalavo panašių duomenų apie dvasininkų skaičius iš Vilniaus ir Gardino gubernatorių, tačiau ir 1872 m. jie nebuvo gauti⁴⁷. Kiti šaltiniai rodo, kad 1870 m. gegužės 17 d. vidaus reikalų ministro nurodymu duomenis turėjo teikti visi Šiaurės Vakarų krašto gubernatoriai⁴⁸. Kiek vėliau duomenų prašyta iš Mogiliavo⁴⁹ ir Vitebsko⁵⁰. Klausimas buvo aptartas ir Vilniaus generalgubernatoriaus Potapovo ataskaitoje už 1871–1873 metus. Duomenys rinkti ir 1874, ir 1875 m.⁵¹ Vėliau klausimas įtrauktas į platesnį kontekstą – siekiant suvienodinti viso Šiaurės Vakarų krašto valdymą, o atsižvelgus į Vilniaus generalgubernatoriaus Potapovo siūlymą, turėjo būti sukurta speciali komisija. Siūlymas sulaukė imperatoriaus pastabos⁵². Jis ir toliau buvo nagrinėtas, svarstyti gauti duomenys, o 1877 m. spalio 13 d. vidaus reikalų ministras Timaševas parengė pranešimą imperatoriui. Jame nurodė, kad normų nustatymai yra priemonė, galinti sustabdyti neigiamą dvasininkų įtaką, jų vykdomą propagandą. Ministras siūlė sudaryti parapijų sąrašus ir nurodyti, kiek kiekvienai parapijai priklauso vikarų (t. y. klebonų pagalbininkų), jeigu parapijos dydis viršytų „normą“, tai pagal tikinčiųjų skaičių skirti papildomus vikarus, o skyrimą kontroliuoti (beje, panašus vardinis prie parapijų priskirtų dvasininkų sąrašas, fiksuojantis Vilniaus vyskupijos *status quo*, Muravjovo nurodymu buvo sudarytas 1864 m. rugpjūčio 29 d., ir dar 1871 m. į tarnybos vietas skiriant dvasininkus jo buvo stengiamasi paisyti⁵³. Kita vertus, jeigu siūlymas buvo pateikiamas

⁴⁷ Pažyma, 1872-02-19, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1872, b. 1177, l. 3–4.

⁴⁸ Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos raštas VRM Kitatikų dvasinių reikalų departamentui, 1870-07-29, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 175.

⁴⁹ Rašte Mogiliavo arkivyskupijos valdytojas mini tokį 1870-07-01 prašymą; žr. 1871-08-22, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3050, l. 3–4.

⁵⁰ Vitebsko gubernijos duomenys, 1872, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3051, l. 109, 116.

⁵¹ Vitebsko, Vilniaus, Mogiliavo gubernijų projektai, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3049, l. 41–94, 135–158.

⁵² Pažyma dėl Vilniaus generalgubernatoriaus rašto, 1874-09-25, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3050, l. 110, 119–120.

⁵³ Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1871-10-04, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1871, b. 1281, l. 1.

kaip naujas, tai, matyt, senojo ne visada būdavo paisoma). O kol kas ministras prašė leidimo palikti kaip yra⁵⁴.

Pastebėtina, kad XIX a. aštuntame dešimtmetyje tebenustatinėjant dvasininkų normas, centrinė valdžia „atrado“ dvasininkų subgroupę – vikarus, – kurie dvasininkų tarnystę atliko, tačiau nebuvo įtraukti į parapijų etatus, o 1857 m. Kitatikių dvasinių reikalų įstatymo 22 straipsnis nurodė, kad parapijoje gali tarnauti vienas ir daugiau vikarų. Vikarų etatų klausimas taip pat dar keletą metų buvo nagrinėtas kartu su dvasininkų normų klausimu⁵⁵, tačiau įstatymais nebuvo išspręstas. Į parapijų etatus imperijoje jie taip ir nebuvo įtraukti, nors iš vikarų tarnybinės priesaikos reikalaujama, kaip ir kitų Romos katalikų dvasininkų luomo subgroupių⁵⁶. Įdomu, kad ši subgroupė XIX a. paskutiniame dešimtmetyje sulaukė išskirtinio Stačiatikių Bažnyčios dėmesio. Jos oberprokuroras 1895 m. kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją dėl vikarų skyrimo kontrolės ir skundėsi, kad Minsko vyskupijoje per juos polonizuojami tikintieji⁵⁷. 1895 m. „baltarusiškos gubernijoms“ buvo nustatyta dvasininkų norma: vienas dvasininkas turėjo aptarnauti 4000 tikinčiųjų, o du – 10 000 tikinčiųjų⁵⁸. Taigi vikaras arba dar vienas dvasininkas galėjo būti skirtas tik į itin gausias parapijas. Vadinamosios baltarusiškos gubernijos – Minsko, Mogiliavo, Vitėbsko – XIX a. pabaigoje valdžios retorikoje buvo labai aiškiai suvoktos kaip rusiškojo nacionalizmo subjektas ir jose taikytos labiau katalikų dvasininkų veiklą ribojančios, kontroliuojančios priemonės, nes taip siekta

⁵⁴ Vidaus reikalų ministro Aleksandro Timaševos pranešimas, 1877-10-13, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3050, l. 148–151.

⁵⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus Piotro Albedinskio raštas vidaus reikalų ministrui, 1879-10-09, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3050, l. 166–172; įdomu, kad Žemaičių vyskupijos valdytojas Aleksandras Beresnevičius rėmėsi Michailo Obolensko projektu, jį kiek koregavo.

⁵⁶ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje)“ (tęsinys), in: *Lietuvos istorijos metraštis 2012/1*, Vilnius, 2013, p. 88–89.

⁵⁷ Konfidencialus Vidaus reikalų ministerijos raštas Minsko gubernatoriui, kuriame nurodomas Švč. Sinodo oberprokuroro skundas, 1895-06-12, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3051, l. 142–145.

⁵⁸ Konfidencialus Vidaus reikalų ministerijos raštas Minsko gubernatoriui, 1895-10-21, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3051, l. 151; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas dėl Vilniaus vyskupo siūlymų didinti seminaristų skaičių, kuriame nurodomos nustatytos dvasininkų normos, 1901-04-30, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3051, l. 152.

saugoti stačiatikius baltarusius nuo Katalikų Bažnyčios įtakos. Tą rodo ir minėtų normų įvedimas, kai vienam dvasininkui buvo numatyta aptarnauti didelį tikinčiųjų skaičių. XIX a. pabaigoje Vilniaus gubernatorius taip pat siūlė skirti vikarą tik į daugiau kaip 6000 tikinčiųjų turinčias parapijas, o į didelės teritorijos parapijas skirti vikarą tada, jei ten būtų daugiau kaip 5000 tikinčiųjų⁵⁹.

Taigi nors Šiaurės Vakarų krašto dvasininkų „normų“ klausimą aštuntame dešimtmetyje dar kartą buvo imta spręsti ministerijos lygiu, tačiau jis taip pat užsitęsė. Dėl skirtingos konfesinės situacijos (tik vienoje Kauno gubernijoje dominavo katalikai, o kitur jie gyveno pramaišiusi su stačiatikiiais) skirtingose gubernijose vienodos dvasininkų normos buvo sunkiai realizuojamas sumanymas. Be to, keičiantis politiniam kontekstui, šis klausimas buvo susietas su kitais Romos katalikų dvasininkų luomą liečiančiais klausimais.

Vis dėlto analizuojant centrinės ir vietos pasaulietinės valdžios priemones dėl dvasininkų luomo asmenų skaičiaus reglamentavimo pasakytina, kad aštuntame dešimtmetyje valdžios kategoriškumas dėl „normų“ nustatymo ne menko, o įgavo platesnes, kompleksiškesnes formas. Buvo imtasi kitokių priemonių, nes Romos katalikų dvasininkų luomo asmenų skaičiaus sumažinimas nelaikytas svarbiausiu siekiu. Mat ne tik vyskupijų, bet ir pasaulietinė valdžia susidūrė su dvasininkų stygiaus problemomis. Tokioje situacijoje valdžia matė iššūkį socialinei ir moralinei tvarkai visuomenėje. Kad būtų užtikrintas dvasininkų skaičius vyskupijoje, nuo 1880 m. į Žemaičių (Telšių) seminariją buvo leista priimti neribotą skaičių studentų, išlaikant ir 40 išdo finansuojamų⁶⁰. Beje, tuo metu Vilniaus seminarija turėjo leidimą priimti tik 40 išdo išlaikomų studentų. Vilniaus seminarijoje 1882 m. rugsėjo mėn. buvo gautas Vidaus reikalų ministerijos leidimas priimti dar „10 stipendininkų“ (beje, tokių vardinių stipendijų iki 1872 m. buvo 10⁶¹), o 1884 m. balandį dėl Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio pastangų, bendras besimokančiųjų skaičius 5 metams (1884–1889)

⁵⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1901-04-09, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 208; rašte svarstomas 1897-12-29 Vilniaus vyskupo prašymas leisti priimti į seminariją be skaičiaus apribojimų, taip pat nurodoma Vilniaus gubernatoriaus nuomonė dėl dvasininkų stygiaus Vilniaus vyskupijoje.

⁶⁰ Vilma Žaltauskaitė, „*Litvomanų kartos gimimas*“, p. 76.

⁶¹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1882-09-01; Vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Tolstojaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui Eduardui Totlebeniui, 1882-10-25, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1882, b. 325, l. 1–2, 5.

buvo padidintas iki 70⁶², 1891 m. – iki 90⁶³. Tai rodo, kad Vilniaus vyskupijai valdžia taikė griežtesnę poziciją, joje visapusiškai siekė saugoti ir stiprinti Stačiatikių Bažnyčią⁶⁴, o Romos katalikų dvasininkus matė kaip jos konkurentus, todėl Vilniaus katalikų vyskupijos struktūrų atsinaujinimas po sukilimo vyko lėčiau, nors dvasininkų stygiaus problemą pripažino ir vietinė, ir centrinė valdžia⁶⁵. Beje, 1880 m. Vilniaus ir Gardino gubernijose buvo tik 345 dvasininkai (230 dvasininkų Vilniaus ir 115 Gardino gubernijose, iš viso 241 parapijoje; Vilniaus gubernijoje buvo 152 parapijos su 652 543 tikinčiaisiais ir Gardino gubernijoje 89 parapijos su 416 620 tikinčiųjų)⁶⁶. 1880 m. Vilniaus vyskupijoje buvo beveik 200 dvasininkų mažiau nei 1863 m.

Taigi tarp kitų valdžios priemonių buvo priemonės, orientuotos į seminarijas. Valdžios iniciatyva buvo siekiama seminarijas reformuoti. 1877 m. Vidaus reikalų ministerija seminarijoms parengė įstatų projektą. Buvo pradėtas jo svarstymas, tačiau 1878 m. prasidėjusios derybos tarp Apaštaltų Sosto ir Rusijos imperijos situaciją keitė. Savarankiško valdžios projekto svarstymą stabdė tai, kad derybose buvo paliestas seminarijų reformos klausimas⁶⁷. Vis dėlto pasakytina, kad ir po susitarimo su Apaštaltų Sostu seminarijų reformos klausimas nebuvo sistemškai išspręstas, nors naujų seminarijų įstatų projektus vyskupai teikė, jie buvo svarstomi, tačiau nauji nebuvo priimti. Valdžios netenkino vyskupų pozicija. O studentų skaičius

⁶² Vidaus reikalų ministro raštas laikinai užimančiam Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1884-04-06, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1877, b. 379, 1 dalis, l. 254; Pažyma apie Romos katalikų dvasines seminarijas, 1884-10-24, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1877, b. 379, 1 dalis, l. 264–265; Vilniaus vyskupo Antano Audzevičiaus raštas Vilniaus gubernatoriui, 1891-02-16, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 190–191.

⁶³ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1901-04-09, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 210.

⁶⁴ *Ibid.*, l. 209; nurodoma Gardino gubernatoriaus nuomonė dėl dvasininkų stygiaus Vilniaus vyskupijoje.

⁶⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui dėl Romos katalikų dvasininkų stygiaus Vilniaus vyskupijoje, 1880-11-16, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 92–106; Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1881-03-13, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 450, l. 108.

⁶⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui dėl Romos katalikų dvasininkų stygiaus Vilniaus vyskupijoje, 1880-11-16, l. 92–98.

⁶⁷ Vilma Žaltauskaitė, „Rusijos – Apaštaltų Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 23, p. 213–228; Вилма Жалтаускайте, „Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г.“, in: *Ab Imperio*, Kazan, 2012, Nr. 4, p. 166–169.

seminarijose priklausė nuo konkrečių pasaulietinės valdžios sprendimų. Taip nuo aštunto dešimtmečio dvasininkų skaičiaus Šiaurės Vakarų krašte klausimas virto nebe „normų“ skaičiavimu, o studentų skaičiaus seminarijose padidinimo bei jų išlaikymo klausimu. Vyskupai ir vyskupijų valdytojai jį nuolat kėlė iki XX a. pradžios ir 1906 m. pradėtos naujos seminarijų reformos, kuri taip ir nebuvo užbaigta iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios⁶⁸. Ir 1843 m., ir XX a. pradžioje tebegaliojo 1843 m. seminarijų įstatai, tik su daliniais pakeitimais, o studentų priėmimą į jas kontroliavo ir pasaulietinė valdžia.

Romos katalikų dvasininkų „normų“ nustatymo procesas pasaulietinės valdžios buvo inicijuotas po 1863–1864 m. sukilimo kaip dvasininkų įtaką visuomenėje mažinanti priemonė ir kaip dalis valdžios politikos priemonių, nukreiptų stiprinti Katalikų Bažnyčios kontrolę. Nustatyti dvasininkų skaičiaus „normas“ vyskupijose reiškė reglamentuoti jų skaičių. Tačiau toks tikslas buvo pasiektas tik iš dalies. Normų nustatymo procesas vykdytas, tačiau įstatymais nebuvo fiksuotas, o priklausė nuo centro ar vietos valdžios pozicijų. Šiaurės Vakarų krašto dvasininkų normų klausimą XIX a. aštuntame dešimtmetyje pasaulietinė valdžia dar kartą sprendė aukštesniu lygiu – per Vidaus reikalų ministeriją, tačiau rezultatų tai nedavė. Dėl skirtingos konfesinės situacijos skirtingose gubernijose ir vyskupijose vienodos dvasininkų „normos“ buvo sunkiai realizuojamas sumanymas. Tik Kauno gubernijoje dominavo katalikai. Tuo tarpu kitose Šiaurės Vakarų krašto gubernijose pasaulietinė valdžia saugojo stačiatikius nuo Katalikų Bažnyčios įtakos. Be to, keičiantis politiniam kontekstui, dvasininkų skaičiaus „normų“ klausimas buvo siejamas su vis kitais Romos katalikų dvasininkų luomą liečiančiais klausimais (vikarų skaičius vyskupijoje, seminarijų reforma ir seminaristų skaičius jose).

1866–1868 m. veikios Revizinės komisijos veikla ir siūlymai kėlė centrinės bei vietinės valdžios domėjimąsi ir vėlesniais dešimtmečiais, keičiantis politiniam imperijos kontekstui. Analizuojant valdžios politikos (ne)naujumą Katalikų Bažnyčios atžvilgiu, svarbu nurodyti, kad XIX a. devintame dešimtmetyje, taip pat ir po 1905 m., t. y. laikotarpiais, kurie laikomi pokyčių Rusijos imperijos tautinėje politikoje metais, vėl imta domėtis Revizinės komisijos siūlymais, o centrinė valdžia prašė susipažinti su jos bylomis ar

⁶⁸ Mogiliavo arkivyskupo metropolito 1904–1905 m. iniciatyvos šiuo klausimu: *Католическая церковь накануне революции 1917 года: Сборник документов, составитель и ответственный редактор Мариан Радван, Люблин: Научное общество Католического университета в Люблине, 2003, p. 69–72.*

pranešimais konkrečiais klausimais⁶⁹. Taigi posukiliminės valdžios politikos priemonės nebuvo užmirštos ir kintant valdžios tautinei bei konfesinei politikai iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios.

THE 'NORMS' OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY IN THE IMPERIAL POLICY IN THE NORTH-WESTERN PROVINCE IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH–EARLY TWENTIETH CENTURY

Summary

The article deals with the process of determining the 'norms' of the Roman Catholic clergy as part of the imperial policy in respect of the Catholic Church after the uprising of 1863–1864 and analyses the dynamics of this process in the North-Western province in the second half of the nineteenth–the early twentieth century.

Between 1866 and 1868, the issue of the clergy 'norms', that is, specific numbers of clergymen in dioceses and provinces (*gubernias*), was addressed by the Inspection Commission for the Affairs of the Roman Catholic Clergy in the North-Western Province, which was established on the initiative of the governor-general of Vilnius. Later the resolution of this issue was taken over by the central authorities. The secular authorities aimed to introduce standard 'norms' of the clergy for the whole North-Western province, but by the end of the 1870s it was not yet accomplished. Analysis of the measures undertaken by the central and local authorities for the regulation of the numbers of the clergymen demonstrates that in the 1870s the categorical attitude of the authorities regarding the establishment of the 'norms' did not weaken but, on the contrary, acquired broader forms that encompassed more spheres (this issue was addressed jointly with the numbers of vicars, reforms of spiritual seminaries, and with adjusting the numbers of seminary students). As can be seen, the authorities undertook various measures, because they did not consider the reduction of the number of Roman Catholic clergymen their primary aim. This can be explained by the fact that both church and secular authorities were facing a shortage of clergymen. To the secular authorities, such a situation was a challenge to the social and moral

⁶⁹ Byla dėl Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus laiško apie pranešimą visų buvusios Revizinės komisijos bylų, kokias turi Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija; žr. 1885-06-27–1887-06-10, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1885, b. 1052, l. 1–9; Byla dėl susirašinėjimo apie buvusią Revizinę komisiją, įsteigtą Vilniuje praeito amžiaus septintame dešimtmetyje Romos katalikų dvasininkų reikalais; žr. 1908-02-29–1908-04-08, in: *LVIA*, f. 378, BS, ap. 1908, b. 368, l. 1–8.

order in society. However, even under such circumstances, the position of the authorities towards the diocese of Vilnius was more demanding than towards the Samogitian diocese (of Telšiai). In Vilnius diocese the structure of the believers was not homogeneous, the secular authorities did all they could to preserve and consolidate the Orthodox Church, and considered the Roman Catholic clergy as its rivals. The work and proposals of the Inspection Commission between 1866 and 1868 stirred the interest of the central and local authorities in later decades as well. Thus the measures undertaken by the post-uprising authorities were not forgotten even with changing ethnic and confessional policies up until the outbreak of the First World War.

KUNIGO VLADO MAŽONO MIC CURRICULUM VITAE ET MORTIS

REGINA LAUKAITYTĖ

Marijonų vienuolis kunigas Vladas Mažonas (Vladislovas Mažonavičius) – iki šiol Lietuvoje mažai žinoma asmenybė. Žinių apie jį galima rasti nebent enciklopediniuose tekstuose ir internete¹. Atskirų išsamesnių jo biografijos ir veiklos tyrimų nėra, nors šiam kunigui teko kankinio dalia. 1945 m. sausio 21 d. jis mirė Butyrkų kalėjimo ligoninėje Maskvoje, kurioje buvo gydomas beveik metus, visiškai pasiligojęs ir stipriai išsekęs atvežtas iš Krasnojarsko pataisos darbų lagerio. Jo palaidojimo vieta nežinoma.

Marijonų kongregacija nepamiršo šio savo brolio, kurio atsidavimas kunigo-misionieriaus, mokytojo, švietėjo, ugdytojo misijai, kankinystė lageryje ir kalėjimuose paskatino jo beatifikavimo idėją. Tad viena užduočių istorikams – surasti ir iširti šaltinius, susijusius su jo biografija, išsiaiškinti suėmimo ir mirties aplinkybes, išryškinti asmenybės bruožus. Tam ir skirtas šis straipsnis.

Per savo gyvenimą – mirė sulaukęs 63 metų – Mažonas turėjo galimybių dirbti ne vienoje šalyje ir daugelyje sričių. Nuo pat dvasininko karjeros pradžios jis dėstė tikybą mokyklose, Lietuvoje puoselėjo skautų, ateitininkų ir pavasarininkų judėjimus, tad buvo susijęs su jaunimu, domėjosi įvairiomis pedagogikos kryptimis, vėliau prisijungė prie globalaus rytų apeigų kata-

¹ „Vladas Mažonas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 18, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, p. 38; „Vladas Mažonas“, in: https://lt.wikipedia.org/wiki/Vladas_Mažonas, (2019-04-12); „Mažonas Władysław (Vladislovas)“, in: Jan Bukowicz MIC, *Świadkowie wiary: Marianie prześladowani przez hitleryzm i komunizm*, Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 2001, p. 154–156; Jan Kosmowski, *Mariańska misja obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Harbinie (1928–1948)*, Warszawa: PROMIC, 2011, p. 119–120; „Мажонович Владислав“, in: *Материалы к истории Римско-католического прихода во имя Посещения Пресв. Девой Марией Св. Елисаветы и к истории католического кладбища Выборгской стороны в Санкт-Петербурге*, составитель С. Г. Козлов-Струтинский, (toliau – *Материалы к истории Римско-католического прихода*), Гатчина: СЦДБ, 2010, p. 120–122. Kai kurie enciklopediniai duomenys, datos tikslintini, pavyzdžiui, jis niekada nedirbo Suomijoje. Naujauasioje Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje Mažonas nepaminėtas.

likybės projekto įgyvendinimo. Mažonas gerai valdė plunksną, redagavo periodinius leidinius, vertė ir daug rašė į laikraščius, o straipsniuose ir paskaitose mėgdavo prisiminti šalis, kuriose gyveno, ir sutiktus žmones, bet atsiminimų ar didesnės apimties darbų iš profesinės srities nepaliko. Bendradarbiavo ir populiariojoje, ir akademinėje katalikų spaudoje (publikavo pamokslų, analitinių straipsnių ir knygų recenzijų žurnale *Tiesos kelias*). Bene labiausiai išgarsėjo savo publicistika – vaizdeliais apie žmonių gyvenimą Kinijoje, Japonijoje, bolševikų valdomoje Rusijoje. Be įdomaus pažintinio siužeto, juose paprastai glūdėdavo ir didaktinė potekstė.

Lietuvos viešajame gyvenime dalyvavo kaip Vladas Mažonas (šia pavarde pasirašinėjo straipsnius), bet oficialiai savo tikrosios pavardės greičiausiai nebuvo pasikeitęs, neretai minimas kaip Vladislovas Mažonavičius (Mažonas-Mažonavičius), Rusijoje vadintas ir Vladimiru (gyvendamas Charbine savo straipsnius pasirašinėjo *иеромонах Владимир*). Šiame straipsnyje naudojama labiausiai prigijusi pavardės forma: Vladas Mažonas.

Biografijos rekonstrukcija: 1881–1924 m. Išsamiausių duomenų apie ankstyvąją Mažono biografiją galima aptikti Rusijos istoriografijoje ir šaltiniuose, nes jis priklausė Mogiliavo arkivyskupijai, dirbo jos parapijose. Rusijos valstybės istorijos archyve Sankt Peterburge, kur saugomas imperijos Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) Kitatikių dvasinių reikalų departamento ir minėtos arkivyskupijos archyviniai fondai, išliko to laikotarpio jo – Mogiliavo arkivyskupijos dvasininko – asmens byla. Ja remiantis Sankt Peterburgo istoriko pateikti 1898–1920 m. biografiniai duomenys² yra išsamiausi ir atskleidžia daug Lietuvoje nežinotų faktų.

Tiesa, nemažai jų yra tikslintini. Antai Sankt Peterburge išėjusioje knygoje nurodyta, kad jis gimė Telšiuose 1881 m. sausio 24 d., o 29 d. buvo pakrikštytas Telšių parapijos bažnyčioje³ (matyt, remtasi jo gimimo metrikų nuorašu). Tačiau Lietuvos marjonų archyve esančioje jo vienuolio anketoje įrašyta, kad jis gimė tų metų birželio 24 d. miestiečių Jono ir Marijos (Ginčauskaitės) Mažonavičių šeimoje⁴. Ši gimimo data, nurodyta bažnytiniuose žinyuose ir visoje lietuviškoje literatūroje apie Mažoną, yra patikimesnė.

² *Ж. Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 120–122.

³ *Ibid.*, p. 121.

⁴ Vladislovo Mažonavičiaus marjonų vienuolio anketa, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1676, ap. 1, b. 154, l. 60. Kaip ir daugumos kitų vienuolių anketose, duomenis surašė ne pats Mažonas. Bukowicziaus žiniomis, jo motinos pavardė – Grinčauskaitė, o minėtoje Sankt Peterburge išleistoje knygoje rusiška forma – Tenčevska

Sunku pasakyti, kodėl duomenys skiriasi, galima prielaida, kad minėtoje knygoje įsivėlė korektūros klaidos.

Mažonų šeimoje Telšiuose užaugo dar vienas sūnus (Valerijonas, tarpukariu gyveno Endriejave) ir dukra (Stasė Kotukov[s]kienė, gyvenusi Vieksniuose)⁵. 1898 m. Vladas Mažonas baigė keturklasę Telšių miesto mokyklą. Kiek pasimokęs (galbūt Jekaterinoslave⁶), 1900 m. vasario 13 d. išlaikė papildomą egzaminą Liepojos Nikolajaus gimnazijoje ir gavo teisę dirbti vaistinininko padėjėju. Toks mokslo cenzas suteikė jam galimybę stoti į dvasinę seminariją neturint gimnazijos atestato. Tad tais pačiais 1900 m. įstojo į Mogiliavo arkivyskupijos seminariją Sankt Peterburge. Ją baigęs 1905 m., metus studijavo Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. Joje 1906 m. gegužės 27 d. gavo kunigo šventimus, kuriuos jam suteikė Vilniaus vyskupas Eduardas von Roppas⁷ (tuomet gyvenęs Sankt Peterburge kaip Valstybės dūmos deputatas). Kaip pats tvirtino 1941 m., akademijos nebaigė dėl prastos sveikatos⁸.

Gavęs šventimus, Mažonas trumpai ėjo laikinas pareigas keletoje parapijų⁹, o 1906 m. rugpjūčio 28 d. buvo paskirtas į Tulos Šv. Petro ir Poviolo bažnyčią¹⁰. Tuloje apsistojo penkeriems metams, 1910 m. pradėjo dėstyti tikybą trijose miesto gimnazijose. Iš istorinėje literatūroje aptinkamų duo-

(Тенчевска), greičiausiai – Genčevska; tad pagrįsta būtų teigti, kad jos pavardė buvo Ginčauskaitė.

⁵ Vlado Mažono apklausos Kraslago NKVD operatyviniame-čekistiniame skyriuje protokolas, 1941-10-25, in: *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 8.

⁶ 1931 m. minint jo 50-ies metų jubiliejų, ateitininkų spaudoje pasirodė straipsnelis ir interviu, kur rašoma, kad jis mokėsi Jekaterinoslave (dabar – Dnipro Ukrainoje; žr. K. Bauba, „Mūsų moksleivių išsidorinimas (Pasikalbėjimas su kun. Vl. Mažonu)“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1931, Nr. 5, p. 263). Kituose šaltiniuose toks faktas neminimas, be to, anaip tol ne visi šiame Baubos tekste pateikti biografiniai duomenys tikslūs, biografija „pagražinta“ – pavyzdžiui, rašoma, kad Mažonas baigė dvasinę akademiją, studijavo Fribūro universitete Šveicarijoje. Autorius Mažoną vadina Vladu-Konstantinu – gali būti, kad antrasis yra jo vienuolio vardas, tačiau kituose šaltiniuose jis neminimas.

⁷ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121. Minėtoje vienuolio anketoje nurodyta gegužės 29 d., tačiau 1906 m. ši diena buvo pirmadienis.

⁸ Vlado Mažono apklausos Kraslago NKVD operatyviniame-čekistiniame skyriuje protokolas, 1941-10-25, l. 8.

⁹ 1906-06-07–08-10 laikinai ėjo Berzygalo parapijos (Vitebsko gubernijoje, dabar – Latvijoje) klebono pareigas, 1906-08-08–28 buvo metropolinės parapijos Sankt Peterburge vikaras.

¹⁰ Тула. Приход Рождества Пресвятой Богородицы, in: <http://procatholic.ru/katoliki-v-rossii/nashi-khramy/71-moscow/440-tula-prikhod-rozhdestva-presvyatoj-bogo->

menų galima spręsti, kad jaunas kunigas neapsiribojo tiesioginėmis pareigomis: 1907 m. gruodžio mėn. jis įsteigė parapijos biblioteką su 750 tomų¹¹, greičiausiai ir pats buvo bibliofilas, turėjo Levo Tolstojaus jam dovanotų knygų. Dukart buvo nuvykęs į Jasnaja Polianą padiskutuoti su įžymiuoju rusų rašytoju ir eseistu.

Reikia pastebėti, kad buvo vienas iš gausybės Tolstojaus lankytojų, kurių pavardės minimos paties rašytojo ir jam artimų žmonių dienoraščiuose, užrašų knygelėse. Tad apie lietuvių kunigo vizitus (1907 m. birželio 31 d. ir 1909 m. spalio 22 d.) irgi išliko šiek tiek žinių¹². 1907 m. vasarą Jasnaja Polianoje vykusio pokalbio turinį galima nuspėti iš Mažono laiško, kai prieš antrąjį susitikimą Tolstojui rašė: „Pokalbis su Jumis ir Jūsų kūriniai (kai kurie gauti iš Jūsų asmeniškai) dar kartą paskatino mane giliau apmąstyti savo įsitikinimus ir mus supančių dalykų prigimtį“¹³. Antrą kartą nuvykę aplankyti rašytojo su prancūzu gimnazijos mokytoju, su būreliu kitų svečių buvo pakviesti pietų. Įspūdžius apie šį susitikimą savo užrašų knygelėje spalio 22 d. paliko pats Tolstojus – jam nebuvo malonu klausytis perdėtų svečio prancūzo liaupsių, o apie katalikų kunigą užsirašė: „Kunigas, matyt, netiki, bet nori save įtikinti. Savo padavimų sofistai. Ir reikia jam ne mano nuomonės, o išsakyti man savąją“¹⁴. Tad popietė, matyt, nebuvo smagi, jos nuotaiką vėliau praskaidrino svečių muzikavimas.

1911 m. gegužės 6 d. Mažonas gavo leidimą dviem mėnesiams išvykti į kurortą Bavarijoje¹⁵. Tikriausiai užtruko daug ilgiau – 1941 m. tardomas prisiminė, kad 4 mėnesius gydėsi Šveicarijoje, kaip turistai aplankė Paryžių¹⁶. Šios kelionės į užsienį tikrasis tikslas galėjo būti visai ne kurortai, o studijos

roditsy, (2019-01-16). Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, 1897 m. Tulso gubernijoje gyveno 1224 katalikai.

¹¹ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121.

¹² Душан Маковицкий, *Яснополянские записки*, редактор В. Щербина и др., Москва: Наука, 1981, in: <http://tolstoy-lit.ru/tolstoy/bio/makovickij-yasnopolyanskie-zapiski/1909-oktyabr.htm>, (2019-04-10).

¹³ Лев Толстой, *Записные книжки. 1907–1908 гг.*, Москва: Художественная литература, 1937, in: *zapisniy_knizki_1907-1908(1).fb2*, (2019-04-10); cituojamas 1909-10-12 Vladislavo Možonovičiaus laiškas.

¹⁴ Лев Толстой, *Дневники и записные книжки (1909)*, p. 85, in: [http://rulibrary.ru/tolstoy/dnevniki_i_zapisnye_knizhki_\(1909\)/85](http://rulibrary.ru/tolstoy/dnevniki_i_zapisnye_knizhki_(1909)/85), (2019-04-10).

¹⁵ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121. Šioje knygoje nurodoma 1912-05-06 data, tačiau kituose šaltiniuose (žr. 16 ir 18 nuorodas) minima, kad į užsienį jis vyko 1911 m., tad čia taip pat turėjo įsivelti korektūros klaida.

¹⁶ Vlado Mažono apklausos protokolas, 1941-11-03, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 15.

arba marijonų noviciatas. Negalėdami laisvai išvykti iš Rusijos imperijos studijuoti ir gauti mokslo laipsnių, nemažai katalikų kunigų XIX–XX a. sandūroje apeidavo šią kliūtį išvykdami į užsienio šalis gydytis, ten studijuodavo pasivadinę svetimomis pavardėmis. Populiaria teologijos studijų vieta tapo katalikiškas Fribūro universitetas Šveicarijoje¹⁷. 1911 m. kunigas Jurgis Matulaitis ten kaip tik būrė atgimstančios marijonų kongregacijos noviciatą (studijų namų priedangoje; Šv. Sosto leidimą veikti gavo tų metų rugsėjį); kaip vėliau prisiminė Mažonas, Fribūre tais metais jiedu ir susipažino¹⁸.

Sunku pasakyti, kokių planų Mažonas turėjo, bet 1911 m. rudenį jau buvo grįžęs į Rusijos imperiją: spalio 14 d. gavo paskyrimą eiti Sankt Peterburgo metropolinės (Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo) parapijos vikaro pareigas, lapkričio 12 d. – laikinai pareigas einančiu Šv. Kazimiero parapijos klebonu ir parapinės gimnazijos tikybos mokytoju¹⁹.

1912 m. rudenį įsikūrė Minske: spalio 19 d. gavo paskyrimą laikinai dirbti Švč. Mergelės Marijos parapijoje, dėstyti tikyba mokyklose (dirbo trijose gimnazijose). 1913 m. liepos 24 d. – rugsėjo 24 d. buvo Šv. Simono ir Jelenos bažnyčios klebonas. 1914 m. Minske turėjo palikti Mažonui nemalonius prisiminimus – ne tik dėl prasidėjusio Pirmojo pasaulinio karo, bet ir dėl bylinėjimosi. Tų metų kovo 4 d. Vilniaus teismo rūmai patraukė jį baudžiamojon atsakomybėn už Atgailos sakramento suteikimą stačiatikiui privačios gimnazijos mokiniui; įrodęs, kad tikrosios moksleivio tikybos nežinojo, beveik po metų, 1915 m. sausio 7 d., jis buvo išteisintas²⁰.

Prie Minsko artėjant vokiečių kariuomenei, Mažonas grįžo į Petrogradu pervadintą Sankt Peterburgą. 1915 m. rugpjūčio 20 d. buvo paskirtas berniukų gimnazijos, veikusios prie Šv. Kotrynos bažnyčios, tikybos mokytoju. Šį dalyką vėliau dėstė dar keliuose miesto mokyklose, taip pat ir evangelikų liuteronų gimnazijoje²¹. 1918 m. rugsėjo 18 d. buvo paskirtas Švč. Mergelės Marijos aplankymo parapijos²² vikaru ir apylinkėje esančių mokyklų

¹⁷ Plačiau apie slaptas lietuvių kunigų studijas užsienyje žr. Algimantas Katilius, „Į Vakarų Europos katalikų universitetus ne studijuoti, bet gydytis?“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1999, t. 16, p. 143–195.

¹⁸ Vladas Mažonas, „Nauja ir sena“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 44, p. 190.

¹⁹ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² Švč. Mergelės Marijos aplankymo bažnyčia, stovinti Sankt Peterburgo rajone, vadinamame Vyborgo puse (dešinėje Nevos upės pusėje), buvo pastatyta 1859 m. katalikų

tikybės mokytoju, nuo lapkričio 14 d. aptarnavo ir Pargolovo parapijos katalikus (šis priemiestis dabar yra Sankt Peterburgo ribose).

Prasidėjus bolševikų perversmui, tiesiogiai nuo naujojo režimo represijų nenukentėjo, tačiau iš arti stebėjo prasidėjusį religijos ir Bažnyčių persekiojimą: dvasininkų areštus, šventovių uždarinėjimą, aktyvistų provokacijas pamaldų metu, kapinių niokojimą ir t. t. Tokie Rusijos kasdienybe tapę įvykiai neaplenkė jo parapijos: 1919 m. liepos 11 d. jis gavo įgaliojimą pakeisti savo kleboną Petrą Janukovičių, kuris buvo suimtas bolševikų Ypatingosios komisijos (ČK) „operacijos“ išvakarėse, kai Pargolovo kapinėse per tris dienas buvo palaidota apie 120 palaikų, atgabentų tikriausiai iš uždaromų Petrogrado bažnyčių. Laidota nepranešus giminėms, nefiksuojant pavardžių ir perlaidojimo vietos broliškame kape, mėginant rekvizuoti cinkuotus karstus²³.

Po Pirmojo pasaulinio karo pabėgėliams masiškai grįžtant į savo šalis, 1920 m. į nepriklausomą Lietuvą sugrįžo ir Mažonas. Pirmoji jo darbo vieta buvo kapeliono pareigos Ukmergės lenkų gimnazijoje (nuo tų metų spalio mėn.)²⁴. 1921–1924 m. analogiškas pareigas ėjo berniukų gimnazijoje Šiauliuose (dabar – Juliaus Janonio gimnazija), be to, 1924 m. sausio mėn. buvo paskirtas neseniai iš Vokietijos atvykusių ir ten įsikūrusių Šv. Kryžiaus kongregacijos seserų paprastuoju nuodėmklausiu²⁵. 1922–1924 m. dėstė religijos dėstymo metodiką mokytojų vasaros kursuose²⁶.

Nežiūrint to, kad ilgai gyveno Rusijoje ir mokėsi tik rusiškose mokyklose, Mažonas gerai mokėjo lietuvių kalbą, vėliau redagavo laikraščius. Matyt, niekada nebuvo atitrūkęs nuo lietuvių bendruomenės. Antai gyvendamas Sankt Peterburge bendravo su kompozitoriumi Česlovu Sasnausku (bolševikams pradėjus niokoti bažnyčias, rūpinosi šio 1916 m. mirusio

kapinėse. Jos kriptoje ir kapinėse buvo palaidota keletas vyskupų ir metropolitų, kitų žinomų asmenų. 1914 m. prie bažnyčios atidaryta mokykla, kuriai vadovavo, ten ir gyvendama, vėliau šventąja paskelbta vienuolė Boleslava Lament. 1938–2002 m. bažnyčioje buvo bulvių sandėlis, laboratorija, jos pastatas perstatytas, o katalikų kapinės likviduotos. Šiuo metu bažnyčia gražinta įvairiautei miesto katalikų bendruomenei, restauruota, nuo 2005 m. joje vyksta pamaldos.

²³ *Материалы к истории Римско-католического прихода*, p. 121–122; „Священник Ян Тройго“, in: *Католические новомученики России*, in: <http://www.catholicmartyrs.org/index.php?mod=pages&page=тройго>, (2019-04-12).

²⁴ Bažnytinės žinios, in: *Vienybė*, Kaunas, 1920, Nr. 42, p. 327.

²⁵ Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus raštas, 1924-01-04, in: <https://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C10002279712>, (2019-04-09).

²⁶ K. Bauba, *op. cit.*, p. 263.

bičiulio palaikų perlaidojimu Pargolovo kapinėse²⁷), lietuvių teatro kūrėju Juozu Vaičkumi²⁸.

Ryšys su Mogiliavo arkivyskupija ir rusų kultūra paliko lemtingą pėdsaką Mažono gyvenime – vėliau jis ieškojo kontaktų su rusų bendruomene, net gyvendamas Londone lankydavosi rusų emigrantų kultūrinuose renginiuose, paskaitose²⁹, o 1934 m. tapo rytų apeigų kunigu ir kuriam laikui pasišventė tiesioginiam apaštalavimui tarp rusų.

Pašaukimas vienuolystei. Atrodo, kad Mažonas nuo jaunystės galvojo apie pašaukimą vienuolystei. Per pažįstamus kunigus neabejotinai turėjo žinoti apie slapta Sankt Peterburge Jurgio Matulaičio ir Pranciškaus Petro Būčio gaivinamą marijonų vienuoliją, kaip minėta, 1911 m. buvo nuvykęs į Fribūrą, kur kūrėsi jos noviciatas. Vėliau viename laiškų rašė, kad su būreliu bendraminčių (trimis kunigais, klieriku ir vėliau kunigu tapusiu mokyklos inspektoriumi) Peterburge buvo nutarę gyventi kaip vienuolyne – kartu melstis ir medituoti; nuo pirmųjų kunigavimo metų jis nevertėjo svaigalų³⁰.

Ištrūkęs iš bolševikų valdomos Rusijos, Mažonas pirmiausia apsilankė keliuose vienuolynuose Vakarų Europos šalyse – po porą savaitių praleido pas jėzuitus, benediktinus ir „mokyklų brolius“³¹. Matyt, ne atsitiktinai 1920 m. rugsėjo pabaigoje jis vėl susitiko su marijonų vienuoliją atgaivinusiu Matulaičiu, šįkart Vilniuje³².

Grįžęs Tėvynėn iš Rusijos Mažonas pateko Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus jurisdikcijon (kaip kilęs iš Telšių), bet po susitikimo su Vilniaus vyskupu Matulaičiu apsisprendė dirbti šioje vyskupijoje, buvo net gavęs paskyrimą eiti kapeliono pareigas Švenčionių lietuvių gimnazijoje³³. Vis dėlto dėl politinių aplinkybių – Vilniaus kraštui likus Lenkijos sudėtyje, išvyko į nepriklausomą Lietuvą. Kaip minėta, dirbo Ukmergės ir Šiaulių

²⁷ Juozas Vaišnora, „Marijampolės ateitininkai“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 10, p. 104.

²⁸ Marijampolės kronika, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1940, Nr. 16, p. 232.

²⁹ Antanas Masionis, „Marijonų gimnaziją prisimenant“, in: *Draugas*, Čikaga, 1985-07-16, p. 6.

³⁰ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *Centrinis marijonų archyvas Romoje* (toliau – CMAR), p. 8; dėkoju dr. Kęstučiui Raškauskui už galimybę susipažinti su šiuo dokumentu.

³¹ *Ibid.*, p. 5.

³² Vladas Mažonas, „Nauja ir sena“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 44, p. 190.

³³ *Ibid.*

mokyklose. Pirmą kartą apsilankė Marijampolės marijonų vienuolyne, nuvykęs ten rekolekcijų³⁴.

1924 m. rudenį Mažonas, būdamas 43 metų, įstojo į marijonų kongregaciją. Po 1925 m. rugsėjo 8 d. duotų pirmųjų įžadų, kasmet atnaujinamų, 1928 m. rugsėjo 8 d. padarė amžinuosius įžadus³⁵. Matyt, dėl amžiaus ir brandos neužsibuvo noviciate. Vėliau jis apgailestavo, kad negalėjo tvarkingai atlikti noviciato:

tuoj teko didelis man prie mokyklos ir parapijos darbas. O nuo 1926 m. prisidėjo dar redaktoriaus ir Marijampolės inteligentijos klebono pareigos. Tiesa, Dievas man padėjo kaip vienoje, taip ir kitose pareigose; pradėjus „cura animarum“ tik su keliais inteligentais, kurie sekmadieniais aukavo bažnyčios išlaikymui vos 4–5 litus, po šešerių metų, suorganizavus chorą, buvo jau pilnutėlė šv. Vincento bažnyčia šviesuomenės, aukojančios jau dešimt kartų daugiau.³⁶

Mažonas buvo vienas aktyviausių marijonų kunigų. Nors įstojęs į kongregaciją brandaus amžiaus, vadovujančių postų niekada neužėmė. Jis dėstė tikyba Marijampolės marijonų gimnazijoje, globojo joje įkurtą ateitininkų eucharistininkų būrelį ir skautus, važinėjo su paskaitomis į pavasarininkų sąjungos renginius. 1930 m. tautininkų valdžiai uždraudus ir ėmus persekioti ateitininkų veiklą mokyklose (veikliausi organizacijos nariai buvo šalinami iš mokyklų ir išsiunčiami gyventi į tėviškes, vadovai net įkalinami), Mažono pavardė ėmė mirgėti Valstybės saugumo departamento pranešimuose – jis pritarė slaptam ateitininkų veikimui, dalyvaudavo nelegaliuose jų susirinkimuose³⁷. Kitaip negu dauguma kitų ateitininkus globojusių kapelionų, jam pavyko išvengti valdžios persekiojimo, baudų.

1926–1932 m. gyvendamas Marijampolėje redagavo marijonų leidžiamą žurnalą *Šaltinis* (su ūkininkams skirtu priedu *Artojas*), 1929–1930 m. – katalikų skautų Marijampolės tunto draugovių laikraštėlį *Budėk!* Daug laiko skyrė švietėjiškai veiklai, buvo veiklus Lietuvos katalikų mokytojų draugijos Marijampolės skyriaus narys³⁸, 1926 m. tapo vyskupo Valančiaus liau-

³⁴ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, p. 5.

³⁵ Vladislovo Mažonavičiaus vienuolio anketa, in: *LCVA*, f. 1676, ap. 1, b. 154, l. 60.

³⁶ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, p. 7.

³⁷ Valstybės saugumo departamento Kriminalinės policijos III rajono Marijampolės punkto Dienynas, 1931, in: *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 310, l. 37, 122; to rajono biuletenis Nr. 32 (1931-02-23), in: *Ibid.*, b. 30, l. 46; biuletenis Nr. 21 (1931-02-04), in: *Ibid.*, l. 177–178 ir kt.

³⁸ Marijampolės spaudos kronikos žinutėse liko daug liudijimų apie Mažono dalyvavimą įvairiuose renginiuose, pedagogų susidomėjimą jo skaitytomis paskaitomis, organi-

dies universiteto skyriaus Marijampolėje paskaitininku (skaitė paskaitas iš apologetikos)³⁹.

Pedagogika tikriausiai buvo viena mėgstamiausių šio kunigo veiklos sričių. Jam patiko leisti laiką su moksleiviais, ypač domėjosi Marijos Montessori pedagogika⁴⁰ (gyvendamas Londone pasinaudojo proga ir per tris mėnesius išklaušė jos skaitomų paskaitų kursą⁴¹, be to, buvo Montessori draugijos, įsteigtos 1935 m. Kaune, narys⁴²). Turėdamas itin daug tikybos dėstymo mokyklose patirties, ją apibendrino išsamiaame straipsnyje apie šio dalyko metodiką ir užsiminė rengiantis religijos metodikos vadovėli⁴³. Jo neišleido, tik 1926–1930 m. *Tiesos kelyje* publikavo seriją straipsnių iš katechetikos istorijos.

Buvo savo epochos kunigas – aštrokai kritikavo „klaidatikius“ kitų tikybių krikščionis, ugdydamas jaunuolių dorą, pareigingumą, puoselėdamas religines ir tautines vertybes, kaip dauguma tuometinės Lietuvos dvasininkų, stengėsi apsaugoti jaunuomenę nuo naujų madų, smerkė naujoviškų šokių muziką, džiazą ir fokstrotus⁴⁴.

1926 m. Marijampolėje vaidinta jo kūrybos dviejų veiksmų komedija moksleivių scenai *Karalius Raulas*⁴⁵, išėjo jo išversta iš prancūzų kalbos pjesė *Ubagėlis, arba Šv. Pranciškaus pašaukimas*⁴⁶.

zuotais kursais: antai 1926 m. spalio 10 d. apie 40 Marijampolės, Prienų mokytojų klausėsi jo paskaitos apie pedagogikos teoretiko Friedricho Wilhelmo Foersterio religines pažiūras (J. S., „Mokytojų susirinkimas“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 33, p. 460); net 136 mokytojai iš visos Lietuvos susirinko į jo 1927 m. liepos mėn. marijonų gimnazijoje vestus lietuvių kalbos ir literatūros kursus mokytojams, baigusiems mokslus ne lietuviškose mokyklose („Kursai mokytojams“, in: *Ibid.*, 1927, Nr. 29, p. 464); rugpjūtį jis vadovavo Lietuvos katalikų mokytojų draugijos surengtiems mokytojų vasaros kursams (Marijampolės gyvenimas, in: *Ibid.*, Nr. 33, p. 528).

³⁹ Valančiaus liaudies universitetas, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 40, p. 563.

⁴⁰ Vladas Mažonas, „Montessori“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1932, Nr. 2, p. 90–102; nepavyko patvirtinti periodikoje aptikto teiginio, kad išvertė į lietuvių kalbą jos knygą *Vaikas bažnyčioje*.

⁴¹ Antanas Masionis, *op. cit.*, p. 3.

⁴² S. Vaišvilienė, „Montessori draugijos sukaktys“, in: *Draugas*, Čikaga, 1988-03-22, p. 6.

⁴³ Vladas Mažonas, „Ginčas dėl metodų“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1925, Nr. 8, p. 119–128.

⁴⁴ K. Bauba, *op. cit.*, p. 265; Vladas Mažonas, „Leiskit į tėvynę“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 49, p. 796.

⁴⁵ [Žinutė], in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1926, Nr. 10, p. 104.

⁴⁶ *Ubagėlis: 3 veiksmų vaizdas*, iš prancūzų kalbos laisvai vertė Vladas Mažonas, (ser. „Šaltinio“ knygynele Nr. 1), Marijampolė: „Šešupės“ knygyno spaustuvė, 1926.

Veikla Londono lietuvių parapijoje. 1932 m. liepos mėn. Mažonas gavo paskyrimą eiti dvasines pareigas Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčioje ir prie jos įsteigtame marijonų vienuolyne. Ten jis dirbo lygiai du metus iki 1934 m. liepos mėn. Jo žinioje buvo apie 2000 neblogai organizuotų lietuvių, susivienijusių į kultūrinės ir savišalpos draugijas. Beje, 1933 m. kovo mėn. Mažono iniciatyva Londono parapijoje buvo sukurtas Vilniui vaduoti sąjungos skyrius, į kurį iš karto įsirašė 35 nariai⁴⁷.

Kitaip negu jo pirmtakai, jis ypač daug dėmesio skyrė jaunosios išėivių kartos mokymui lietuvių kalba. Ne be jo pastangų 1932 m. mieste veikiančios įvairios lietuvių draugijos sudarė Londono lietuvių švietimo komitetą. Komitete kilo keletas iniciatyvų – kalbėta apie būtinybę atidaryti amatų mokyklą ir surasti vietą vaikų stovyklai, ketinta steigti vakarinius kursus suaugusiesiems ir vaikams⁴⁸. Dėl pastarųjų imtasi ypač aktyvių veiksmų: Mažonas ir Londono lietuvių švietimo komitetas kreipėsi į Lietuvos Švietimo ir Užsienio reikalų ministerijas, pasiuntinybę Londone prašydami paremti kursus pinigais⁴⁹. Tačiau ne tik abi minėtosios, bet ir VRM atsisakė paremti Londono lietuvių švietimą, motyvuodamos tuo, kad tokios išlaidos nebuvo numatytos jų biudžete⁵⁰.

Lietuvos vyriausybei kursų neparėmus, Mažonas su moksleivių tėvais išsiriūpino tų miesto mokyklų, kurias lankė apie 20 lietuvių vaikų, vadovų leidimus organizuoti jiems papildomas lietuvių kalbos pamokas. 1933 m. pavasarį ir kitais mokslo metais kunigas dirbo bent penkiose mokyklose. Kai kurie jo mokiniai visai nebesuprato lietuviškai, tokiems pagelbėdavo geriau kalbantys vaikai⁵¹. Mokyta poterių, skaityti, rašyti, giedoti ir dainuoti lietuviškai. Deja, Mažonui nepavyko inicijuoti ilgalaikių procesų – jis dirbo

⁴⁷ „Graži diena Londono lietuviams“, in: *Išėivių draugas*, Bellshill, 1933, Nr. 11, p. 1. Plačiau apie lietuvių marijonų ir Mažono darbą Londone žr. Regina Laukaitytė, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018, p. 127–244.

⁴⁸ Londonas, in: *Išėivių draugas*, Bellshill, 1932-02-27, Nr. 9, p. 1; Londono lietuvių kolonijos švietimo komiteto narių raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, in: *Londono parapijos archyvas* (toliau – LPA), f. 2, b. 2 (lapai nenumėruoti).

⁴⁹ Vlado Mažono raštas Lietuvos Švietimo ministerijos Aukštojo mokslo departamento direktoriui, 1932-08-29, in: *Ibid.*

⁵⁰ Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos sekretoriaus Stasio Antano Bačkio raštas Vladui Mažonui, 1932-10-07, in: *Ibid.*

⁵¹ Vladas Mažonas, „Iš mano dienoraščio. 1933-05-18“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1933, Nr. 24, p. 9.

mokyklose tik iki 1934 m. vasaros, nes birželio pabaigoje išvyko į Lietuvą, vietoje savęs rekomendavęs dvi mokytojas⁵².

Rytų apeigų kunigo patirtis Lietuvoje ir Tolimuosiuose Rytuose.

1934 m. Mažonas atsidūrė toli nuo Europos – marionetinėje Mandžuko valstybėje Kinijos šiaurėje⁵³. Tokį savo gyvenimo posūkį jis galėjo numatyti nuo 1929 m., tikriausiai ilgai jam ruošėsi.

Kaip Mogiliavo arkivyskupijos kunigas, ilgai dirbęs Rusijoje, Mažonas atsidūrė sąraše kunigų, kuriuos marijonų kongregacijos vadovai (visų pirma rytų apeigų vyskupas Būčys – Vatikano Rytų Bažnyčių kongregacijos ir Komisijos *Pro Russia* patarėjas) numatė įtraukti į apaštalavimo tarp Lietuvos stačiatikių misiją. Tokia misija buvo pradėta organizuoti Kaune dar 1929 m., tačiau dėl priešiškos arkivyskupo Pranciškaus Karevičiaus pozicijos ir politinių aplinkybių (pritarimą tokiai veiklai reiškęs ir finansinę paramą žadėjęs ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras neteko pareigų, o nauja vyriausybė nuo projekto atsiribojo) jos įgyvendinimas buvo atidėtas⁵⁴.

Vis dėlto 1934 m. Mažonas priėmė rytų apeigas, užsiaugino barzdą ir tų metų rugpjūčio 12 d. su dviem Marijampolės vienuolyno broliais (siuvėju Boleslovu Ivanausku ir elektromonteriu Antanu Zaremba) išplaukė iš Romos į Kiniją. Beveik per mėnesį apkeliavo pusę pasaulio – per Viduržemio jūrą, Sueco kanalą, Indijos vandenyną, Singapūrą pasiekė Honkongą, iš ten traukiniu pervažiavę beveik visą Kiniją, pro Pekiną nuvyko į Charbiną. Popiežiaus Pijaus XI pastangomis šiame mieste buvo įkurdintas Kinijos rytų apeigų rusų katalikų ordinariato centras, kuriame dirbo ir jam vadovavo marijonų kongregacijos vienuoliai. Prie jų prisijungęs Mažonas vėl ėmėsi mėgstamo darbo – dėstė tikybą dvejose mergaičių mokyklose, buvo berniukų gimnazijos kapelionas, ėjo pareigas marijonų namuose. Be to,

⁵² Vlado Mažono raštas kanauninkui Timočiui Ringui, 1934-06-01, in: *LPA*, f. 2, b. 2.

⁵³ „Pirmieji lietuviai marijonai į Azijos misijas“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1934, Nr. 34, p. 147. Charbinas – miestas dabartinėje šiaurės rytų Kinijoje. Susikūrė XIX a. pabaigoje kaip Rytų Kinijos geležinkelio stotis, gyventojų daugumą sudarė geležinkelio liniją tiesę rusai, jų dar pagausėjo po bolševikų perversmo ir pilietinio karo. Mandžiūriją okupavus Japonijai, 1932–1945 m. įėjo į marionetinės Mandžuko valstybės sudėtį. Plačiau apie marijonų veiklą Charbine žr. Michał Wojciechowicz MIC, „Placówka wschodnia w Harbinie“, in: *Marianie. 1673–1973*, Rzym, 1975, p. 244–268; Jan Kosmowski, *op. cit.*

⁵⁴ Plačiau apie misijos organizavimą ir veiklą žr. Regina Laukaitytė, „Rytų apeigų vyskupo Petro Būčio misija Lietuvoje (1930–1940 m.)“, in: *Istorija*, Vilnius, 2012, Nr. 84, p. 26–37.

Charbine 1935–1937 m. jis redagavo rusų kalba leidžiamą misijos žurnalą *Католический вестник* (leistas 1931–1943 m., ėjo 500 egz. tiražu kartą-du per mėnesį, platintas ir Europos šalyse, JAV). Leidinys propagavo Bažnyčių unijos idėją tarp rusų inteligentų, buvo siuntinėjamas stačiatikių vyskupams ir dvasininkams, nes daug dėmesio skyrė katalikybės ir stačiatikybės dogmų skirtumams. Pasak Ivanausko, Mažonas išeidavo į Charbino cerkves pasiklausti pamokslų, kad galėtų minėtame laikraštyje duoti atkirtį būdingiems išpuoliams prieš katalikybę⁵⁵.

Mažonas iš karto buvo nusiteikęs išmokti kiniškai⁵⁶. Be rusų katalikų pastoracijos, patarnavo ir Charbine gyvenantiems lietuviams (aukodavo šv. Mišias kiekvieno mėnesio pirmą sekmadienį). Pastarųjų tebuvo grupelė, bet atvykus trims marijonams, tautiečių susitelkė daugiau, aktyviau ėmė veikti Lietuvos piliečių draugija, į kurios renginius ėmė rinktis apie 200 žmonių. Rengtos paskaitos, koncertai, pokalbiai prie arbatos. Kaip pastebėjo Ivanauskas, Mažonui pavyko įtraukti į visuomeninį darbą net Lietuvos piliečius žydus⁵⁷. 1937 m. gruodžio 6 d. buvo atidaryti lietuvių ir anglų kalbos kursai, lietuviška biblioteka. Ta proga lietuvišką koncertą surengė Mažono organizuotas 15 žmonių choras⁵⁸.

Matyt, gabumai kalboms 1938 m. pradžioje nuvedė Mažoną dar toliau į Rytus. Kongregacijos vadovybė išsiuntė jį į Tokiją gerai išmokti japoniškai, susipažinti su šalies gyvenimu ir papročiais, taip pat išsiaiškinti galimybes atidaryti toje šalyje marijonų misiją⁵⁹. Jis pats yra užsiminęs, kad pirmuosius japonų kalbos kursus išklusė Charbine veikusiame Šv. Vladimiro teologijos institute dar 1936 m.⁶⁰ Mat japonų kalbos pagrindai buvo būtini marijonų misionieriams, nes tai buvo „valstybinė“ Mandžuko kalba, įvesta kaip dėstomoji mokyklose, įstaigų raštvedyboje.

Prie kelionės į Tokiją organizavimo greičiausiai nemažai prisidėjo Charbino Lietuvos piliečių draugija, turėjusi ryšių su ten gyvenančiais lietuviais

⁵⁵ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Iš Tolimųjų Rytų. Lietuviai marijonai Mandžūrijoj“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1936, Nr. 18, p. 220.

⁵⁶ Vladas Mažonas, „Iš mano dienoraščio“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1935, Nr. 3, p. 33.

⁵⁷ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Laiškas iš Charbino“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1937, Nr. 3, p. 42.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Jan Kosmowski, *op. cit.*, p. 120; Константин Зданский, „Лицей Святого Николая в Харбине“, in: <http://myharbin.name/uchebnye-zavedeniya/srednie/309-litsej-svyatogo-nikolaya-v-kharbine?start=4>, (2019-04-16).

⁶⁰ Vladas Mažonas, „Nippono istorijos pradžia“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 52, p. 846.

ir nupirkusi jam kelionės bilieta. Išvykstantį geležinkelio stotyje palydėjo gausus būrys pažįstamų⁶¹. Tokijuje jis mokėsi kalbos ir rinko medžiagą šalies istorijai, kultūrai pažinti, – vėliau publikavo apie tai seriją straipsnių (*Šaltinyje* ir JAV einančiame marijonų dienraštyje *Draugas*).

Mažono misionieriaus veikla Tolimuosiuose Rytuose baigėsi vėlyvą 1938 m. rudenį. Tokijuje gavęs Lenkijos konsulo vizą, parvyko į Kauną per Rusijos teritoriją ir Vilnių, tų metų lapkričio 26 d. kirto pasienio zoną Lentvaryje, kelionėje užtrukęs beveik 3 savaites⁶². Vargu ar rūpinosi vizomis ir bilietais grįžti atgal, nors tokių užuominų esama – kunigas Viktoras Rimšelis MIC rašė, kad sugrįžti jam sutrukdė prasidėjęs karas⁶³. Atsakymo į klausimą, kodėl daug patirties turėjęs kunigas po keturių darbo metų buvo gražintas į Lietuvą ir po gero pusmečio netgi atsisakė rytų apeigų⁶⁴, reikėtų ieškoti marijonų kongregacijos archyvuose. Artėjant 60-mečiui jam tikriausiai jau reikėjo poilsio.

Grįžęs į Lietuvą, 1938 m. gruodžio mėn. Mažonas prisijungė prie popiežiškosios Dvasinės pagalbos Lietuvos rusams misijos, kuri veikė Kaune nuo 1937 m., rytų apeigų vyskupui Būčiui vadovaujant. Jos veikla nebuvo sklandi ir vaisinga. Mažonas apgailestavo, kad marijonų kongregacijos vadovybė menkai rėmė misijos veiklą, nieko nepadarė siekiant jai *paroecia personalis* statuso, t. y. netarpininkavo Vatikane, kad Kaune būtų įkurta ne vietos vyskupams, o Vatikano Rytų Bažnyčių kongregacijai ir marijonų kongregacijai pavaldi rytų apeigų parapija⁶⁵.

Nusivylęs misijos veiklos rezultatais, vyskupas Būčys siekė ištrūkti iš Lietuvos. 1939 m. liepą išrinktas marijonų kongregacijos generolu jis išvyko į Romą, o Mažonas dar birželio 10 d., kongregacijos generolui leidus, grįžo prie lotynų apeigų⁶⁶. Jis apsigyveno Marijampolėje, kur buvo paskirtas Šv. Vincento bažnyčios rektoriumi ir vėl perėmė marijonų savaitraščio *Šaltinis* redagavimą⁶⁷.

⁶¹ Boleslovas Ivanauskas MIC, „Stiprėja Marijonų misijos“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1938, Nr. 7, p. 111.

⁶² Vladas Mažonas, „Vilniaus klausimas lenkų konsulate Tokijuje“, in: *Šaltinis*, Marijampolė, 1939, Nr. 41, p. 41–42.

⁶³ Wiktor Rimšelis, „Prowincja litewska św. Jerzego“, in: *Marianie. 1673–1973*, p. 194.

⁶⁴ Jan Bukowicz MIC, *op. cit.*, p. 155.

⁶⁵ Vlado Mažono laiškas kongregacijos generolui Andriejui Cikotai, 1939-06-21, in: *CMAR*, I. 1–2.

⁶⁶ *Ibid.*, I. 2; Jan Bukowicz MIC, *op. cit.*, p. 155.

⁶⁷ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940*, [Kaunas, 1940], p. 260, 261.

Suėmimas ir mirties aplinkybės. 1940 m. birželio mėnesį Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga. Netrukus prasidėjo masinės represijos, apogėjų pasiekusios per 1941 m. birželio 14–18 d. trėmimus. Birželio 14 d. buvo suimtas ir Mažonas. Bylą jam iškėlė Marijampolės NKGB skyrius – jis pateko į saugumo akiratį, kai su kunigu Juozu Packedvičiumi MIC buvo iškviesti į vykdomąjį komitetą ir įspėti nedėstyti tikybos. Tačiau užkirtus kunigams kelią į mokyklas, jie organizavo pamokas bažnyčiose. Sovietinis aktyvas tai traktavo kaip „kontrevoliucinę“ veiklą tarp moksleivių. Be to, Mažonui buvo inkriminuotas „reakcinio“, SSRS tikrovę šmeižiančio laikraščio *Šaltinis* redagavimas, antisovietinių straipsnių publikavimas⁶⁸.

Prasidėjus vokiečių okupacijai, jis su kitais kalniais buvo išvežtas į NKVD pataisos darbų lagerį Krasnojarsko srityje – Kraslagą. Ten pateko 1941 m. spalio 10 d.⁶⁹ Kartu su Mažonu ištremtas mokytojas Antanas Križanauskas vėliau atsiminimuose rašė, kad apie 2000 Lietuvoje suimtų vyrų pateko į 7-ąjį lagerį prie Revučij kaimo. Šiame lageryje kalintas ir buvęs prezidentas Aleksandras Stulginskis, kiti politikai. Kaliniai kirto mišką ruošdami proskyną geležinkelio linijai. Sunkiai dirbdami, tačiau neįstengdami įvykdyti nustatytos normos, gaudavo vos 400 g prastų miltų duonos davinį, todėl prasidėjo badas ir ligos, greitai šimtai kalinių nepajėgė išeiti į darbą, prasidėjus žiemai silpnesni išmirė. Križanauskas liudijo:

Tarp mūsų buvo keli kunigai. Vienas jų, Mažonas, gruodžiui prasidedant taip nusilpo, kad į darbą jo jau nevarė. Gyveno klipatų barake, glaudėsi ant apatinių narų. Į jį kreipdavosi moralinės paramos ne tik nusilpę, bet ir dirbantys. Kiekvieną šildė jo geras žodis ir žvilgsnio šiluma. Savo 400 gramų davinį jis pjaustė mažais kąsneliais, jais apdovanodavo savo lankytojus. Kokią dvasios jėgą reikėjo turėti tokiam žygdarbiui!⁷⁰

Visi lietuviai lageryje buvo laikomi be teismo, nesuformulavus oficialaus kaltinimo, kol atvykusi tardytojų brigada nesutvarkė jų baudžiamųjų bylų. Mažonas pirmą kartą buvo apklaustas 1941 m. spalio 25 d. Suprantama, lageryje stokota duomenų apie jo veiklą – tardytojai disponavo Marijampolės NKGB skyriaus suformuluotais kaltinimais, kuriuos galėjo pagrįsti nebent paties kalinio prisipažinimu. Tokia situacija nebuvo kliūtis SSRS NKGB ir NKVD, turėjusiems ilgą baudžiamųjų bylų fabrikavimo praktiką: inkrimi-

⁶⁸ Nutarimas areštui, 1941-06-08, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 2.

⁶⁹ Priešas ant dokumento: Nutarimas areštui, 1941-06-08, in: *Ibid.*

⁷⁰ Антанас Крижанаскас, „За что“, in: Антанас Крижанаскас. За что.html, (2019-04-12).

nuojanti informacija būdavo renkama pasitelkus agentus, pagrindas pradėti baudžiamąjį persekiojimą galėjo atsirasti pačiame lageryje (atrodo, tai mėginta padaryti ir Mažono atveju, apkaltinus švenčiant Kūčias⁷¹). Tiriant jo antisovietinius „nusikaltimus“, Kraslage buvo surastas liudytojas – kalinys Juozas Kedys, kuris apklausiamas 1941 m. lapkričio 4 d. prisiminė, kad laikraštyje *Kas girdėt?* (jį redagavo Kedys) šis kunigas 1925 m. paskelbė vedamąjį apie religijos ir dvasininkų bei tikinčiųjų persekiojimą, bado aukas Sovietų Sąjungoje.

Po trijų apklausų, 1942 m. balandžio 21 d. Mažonas išklaušė kaltinamąją išvadą – jo paviešintą spaudoje informaciją apie tikėjimo persekiojimą Sovietų Sąjungoje Kraslago tardytojai traktavo kaip „antisovietinį šmeižtą“, „prasimanymus“. Be to, kaip ir kitiems lietuvių inteligentams, jam buvo inkriminuota „kova prieš revoliucinį judėjimą“ Lietuvoje. Mažonui pakako ryžto kaltu neprisipažinti, savo straipsnius jis vadino kritika, pagrįsta prieinamos spaudos duomenimis⁷².

Apibendrinę tardymo rezultatus, kaltinamąsias išvadas su siūloma sankcija vietos NKVD skyriai privalėjo siųsti į Maskvą Ypatingajam pasitarimui prie SSRS NKVD (toliau – YP), kuris priimdavo nuosprendį. Už minėtus „nusikaltimus“ Kraslago pareigūnai siūlė kaltinamajam Mažonui skirti aukščiausiąją bausmę – sušaudyti⁷³. Tačiau 1942 m. balandžio mėn. sudaryta kaltinamoji išvada liko Kraslage, tai liudija ant šio dokumento esantis tų metų spalio 31 d. įrašas: „Pateikti Yp[atingojo] Pas[itarimo] prie SSRS NKVD sprendimui“. Galima prielaida, kad tardytojai mėgino papildyti bylą naujais kaltinimais, kaip minėta, susijusiais su 1941 m. Kūčių šventimu⁷⁴.

Dokumentai, išlikę Mažono baudžiamojoje byloje, neleidžia atsakyti į klausimus, kodėl jo byla įstrigo ir kodėl visiškai išsekusiam jam nebuvo leista numirti Krasnojarsko lageryje, bet 1943 m. pradžioje buvo nutarta išvežti į Maskvą. YP nutarimo skirti jam kokią nors bausmę, įkalinimo terminą

⁷¹ Giedrė Kilikevičienė, „Lietuvos valstybės veikėjai Kraslage 1941–1954 m. (A. Stulginskis, J. Stanišauskis, S. Šilingas, J. Tonkūnas)“, in: *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1999, Nr. 1, p. 147.

⁷² Kaltinamoji išvada, 1942-04-21, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 27–28.

⁷³ *Ibid.*, l. 28.

⁷⁴ 1942 m. vasario 20 d. Kraslago operatyvinio-čekistinio skyriaus nutarimu jam ir dar trims lietuviams turėjo būti iškelta baudžiamoji byla dėl Kūčių organizavimo (Giedrė Kilikevičienė, *op. cit.*).

byloje nėra. Maža to, dokumentai liudija, kad vėliau jis visus metus buvo slaugomas kalėjimo ligoninėje, skyrus papildomą mitybą.

Suprasti keistą ir netikėtą posūkį šioje byloje gali padėti trumpa žinutė, aptikta Čikagoje leistame marijonų dienraštyje *Draugas*. Joje 1943 m. gegužės mėn. pranešta, kad tremtyje Krasnojarsko „apygardoje“ esančio kunigo Mažono išlaisvinimu ir atgabenimu į Londoną ėmė rūpintis „įtakingi anglai“, tiksliau – jo „didelis gerbėjas grafas Jurgis Bennigsen“⁷⁵. O Mažono baudžiamojoje byloje tų metų balandžio 11 d. atsirado įrašas apie jo „eta-pavimą“ į Maskvą⁷⁶. Bennigseną pagrįsta būtų identifikuoti kaip Georgijų Pavlovičių Bennigseną (1879–1962). Šis aristokratas buvo carinės armijos karininkas, Pirmojo pasaulinio ir pilietinio karo Rusijoje dalyvis, rusų išėvijios organizacijų veikėjas. Nuo 1920 m. gyvendamas Londone jis su žmona priklausė rusų katalikų bendruomenei⁷⁷, ten, matyt, susikirto keliai su Mažonu, vėliau galbūt jiedu susirašinėjo.

Sunku pasakyti, ar SSRS institucijos galėjo svarstyti klausimą dėl kunigo Mažono perdavimo britams, ar būta panašių precedentų. Tačiau vien žinia, kad tokio asmens pasigesta Londone, neabejotinai turėjo paskatinti NKGB idėmiau pasidomėti kaliniu. Būtent dėl šios priežasties išsekęs ir sunkiai sergantis Mažonas galėjo atsidurti Maskvoje, jo byla tyrinėjo ir Lietuvos SSR NKGB darbuotojai⁷⁸. Saugumą turėjo sudominti jo ryšiai su įvairių šalių diplomatais, Londone, Charbine, Tokijuje gyvenančiais lietuviais, užsienio šalyse dirbančiais marijonų kunigais. Užsienyje gyvenę ar vien apsilankę asmenys SSRS įtarinėti šnipinėjimu, tad saugumas, matyt, tikėjosi nuodugniau iškvosti Mažoną ir pademonstruoti savo kompetenciją išaiškindamas platų šnipų tinklą vėl okupuotoje Lietuvoje, inkriminuoti nusikaltimus dvasininkams. Tačiau 1945 m. sausio 21 d. jis kalėjime mirė.

Byloje esančios keturios medicininės apžiūros pažymos visiškai patvirtina Križinausko liudijimą apie kunigo išsekimą. Dar 1942 m. baigus tardymą ir patikrinus sveikatą buvo konstatuota, kad jis yra nedarbingas

⁷⁵ „Įtakingi anglai susirūpino vaduoti iš ištrėmimo kun. Mažoną“, in: *Draugas*, Čikaga, 1943, Nr. 110, p. 6.

⁷⁶ Visiškai slaptas SSRS NKVD I specskyriaus viršininko pavaduotojo raštas IV valdybos viršininko pavaduotojui, 1943-04-11, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (stebėjimo byla), l. 2.

⁷⁷ „Беннигсен Георгий Павлович“, in: *Офицеры РИА*, in http://ria1914.info/index.php/Беннигсен_Георгий_Павлович, (2019-04-17), ir kt.

⁷⁸ 1944 m. sausio 12 d. Mažono baudžiamoji byla iš Kraslago buvo persiųsta Lietuvos SSR NKGB operatyvinei grupei, Lietuvą okupavus siūsta į Vilnių, o 1945 m. sausio mėn. vėl grąžinta į Maskvą.

invalidas, serga miokarditu, be to, akivaizdžiai nebuvo galima nutylėti „nepakankamos mitybos“⁷⁹. Minėtas sprendimas 1943 m. balandžio mėn. jį „etapuoti“ į Maskvą (t. y. vežti etapais nuo vieno kalėjimo iki kito) dėl sunkios būklės buvo atidėtas⁸⁰. Vis dėlto beveik po metų jis buvo išgabentas ir vos atsidūręs Butyrkų kalėjime dėl sveikatos būklės skubiai paguldytas į to kalėjimo ligoninę (1944 m. vasario 15 d.). Jo ligų sąrašas pailgėjo kelis kartus – nustatyta aterosklerozė, chroniška limfmazgių tuberkuliozė (kaklo srityje skyrėsi pūlingas sekretas) ir išsekimas⁸¹.

Atrodytų, kad ligoninėje Mažonui buvo paskirta pakankama papildoma mityba (badaujančioje šalyje, karo sąlygomis – beveik neįtikėtina): po 50 g sviesto ir cukraus, du, vėliau vieną kiaušinį, 100 g sausainių, 200 g vaisių (mandarinų, obuolių ir kitokių) kasdien, taip pat indelis sutirštinto pieno penkioms dienoms, net butelis portveino savaitei ir 500 g kavos *Mokka* mėnesiui⁸². Sunku pasakyti, kiek produktų iš šio egzotiškai skambančio sąrašo pasiekdavo paciento palatą, greičiausiai didžiąją jų dalį išsidalindavo ligoninės personalas. Nežinia, ar jis gulėjo ligoninėje visą laiką, ar buvo apklausiamas. Šios aplinkybės tyrinėtinos – galbūt NKGB iš tiesų mėgino pastatyti jį ant kojų ir panaudoti kokiose nors agentūrinėse kombinacijose ar apkeičiant su režimui nusipelnusiais asmenimis.

Išvadų vietoje. Iki sovietų okupacijos Lietuvoje 1941 m. birželį Vladas Mažonas nugalėjo įdomų ir spalvingą gyvenimą, apkeliovo pusę pasaulio ir ilgiau gyveno bent keturiose užsienio valstybėse. Buvo apsiskaitęs, tikras poliglotas – mokėjo lotynų, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, prancūzų, kinų, japonų kalbas. Jis buvo didelė intelektualinė paspartis marijonų kongregacijai, paliko pėdsaką svarbiausiose lietuvių marijonų veiklos srityse. Redagavo marijonų leidžiamus laikraščius, buvo populiarus publicistas, pedagogas, galėjęs pakelti ir mokytojų kvalifikaciją, nevengęs užklausinės veiklos su moksleivių organizacijomis, 1934–1939 m. priklausė Rytų apeigų (Unitų) Bažnyčiai ir apaštalavo tarp rusų Lietuvoje ir Kinijoje.

⁷⁹ Medicininės apžiūros aktas, 1942-04-21, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 27.

⁸⁰ Visiškai slaptas SSRS NKVD I specskyriaus viršininko pavaduotojo raštas IV valdybos viršininko pavaduotojui, 1943-04-11, l. 2.

⁸¹ Slapta medicininė pažyma, 1944-02-15, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P 12413 (baudžiamoji byla), l. 36.

⁸² Butyrkų kalėjimo sanitarinės dalies pareigūnų aktai, 1944-02-16, 1944-03-23, in: *Ibid.*, l. 38, 37.

Ar Vladas Mažonas yra tikėjimo kankinys, praradęs gyvybę dėl ištikimybės Bažnyčiai? 1941 m. jis buvo suimtas būtent dėl atsisakymo paklusti sovietų valdžios reikalavimui nedėstyti moksleiviams tikybos, tardymo metu jam inkriminuoti „nusikaltimai“ dėl bolševikų režimo nusikaltimų persekiojant religiją SSRS viešinimo. Būdamas Kraslago kalinys rodė aplinkiniams atjautos, pasiaukojimo pavyzdį, nesiliovė eiti lageryje netoleruojamas dvasines pareigas. Tokie biografijos faktai neabejotinai liudija kankinystę dėl tikėjimo ir gali būti pavyzdys ateities kartoms.

CURRICULUM VITAE ET MORTIS OF PRIEST VLADAS MAŽONAS MIC

Summary

In this paper, the author sums up the sources related to the biography of Vladas Mažonas (Vladislovas Mažonavičius, 1881–1945), a friar of the Congregation of Marian Fathers, examines the circumstances of his arrest and death, and outlines his personality. Priest Mažonas was considerable intellectual support to the Congregation of Marian Fathers: he edited its newspapers, was a popular contributor to them, a pedagogue, who was capable of improving teachers' qualification and used to engage in extracurricular activities of pupils' organisations. From 1934 to 1939, he belonged to the Eastern-rite (Uniate) Catholic Church and proselytised the Russians in Lithuania and China; in 1938 he lived in Japan. In June 1941, when the Soviet Union occupied Lithuania, Mažonas was arrested and deported to a labour camp in Krasnoyarsk region. There he almost died of diseases and exhaustion because he would share his meagre daily food allowance with other prisoners. The Special Council of the NKVD USSR did not approve the capital punishment that the officials of the Kraslag NKVD proposed for him. For almost a year until his death (21 January 1945) he had been nursed at the prison hospital in Butyrki, Moscow. Such an unexpected turn in Mažonas's case can be explained by the fact that early in 1943 British diplomats became concerned with his liberation. Mažonas was arrested as an active priest who refused to obey the demand of the Soviet authorities to stop teaching pupils religious faith; during interrogations, he was incriminated with the 'crimes' of publicising the wrongdoings of the Bolshevik regime in the persecution of religion in the USSR. When he was a prisoner in Kraslag, he was an example of fellow-feeling and self-sacrifice to others and never stopped performing his spiritual duties that were not tolerated in the camp. Such biographical facts doubtlessly point to martyrdom for faith and can serve as an example to future generations.

MAIRONIS IR JO PAVASARIO BALSAI LIETUVIŠKOSIOS PAVASARIO VAIZDINIJOS KONTEKSTE

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ

Tomas Venclova kadaise yra gražiai apibūdinęs Maironio palikimo reikšmę lietuvių kultūrai. Jis rašė: „Ir vis dėlto Maironio rašymo būde yra kažkas nepraeinančio. Jo kalbėsena, jo simbolika ne tik tobulai pritiko *jo* istorinei situacijai, bet ir liko mūsų sąmonės podirvyje – kaip norma, nuo kurios atsispiriama, bet kuri visada yra būtina; kaip krantas, nuo kurio išplaukiama į kelionę; kaip etalonas, kuriuo gali ir turi būti matuojami nauji pasiekimai“¹. Įvardijęs Maironį kaip nacionalinės literatūros klasiką, Venclova kartu priminė, kad Maironio kūryba ženklina atskaitos tašką, kuriais matuojama tradicija ir nuo kurių atsispyrus su ja kovojama, gimtį. Citata netiesiogiai nurodo, kad Maironis gyveno ir kūrė įtemptos kovos už naują meną epochoje, atitinkamai buvo tos epochos suformuotas. Kitas klausimas – jo pozicija po Pirmojo pasaulinio karo įvykusio lūžio akivaizdoje. Istoriografijoje vyraujančiu požiūriu Maironis buvo konservatyvios estetikos šalininkas. Bendru sutarimu ilgą laiką manyta, kad laikyti jį modernistu nėra pagrindo. Pavyzdžiui, anot Aušros Jurgutienės, savas Maironis jautėsi tik literatūros praeityje, o tradiciją kvestionuojantys *fin de siècle* idealai ir programos jam buvo gerokai svetimi, ką ir liudija jo *Trumpa visuotinės literatūros istorija* (1926), kurioje didysis tautos dainius „apie modernistinę literatūrą, be vienašališkos kritikos, nelabai ką daugiau turi pasakyti“².

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą nacionalinės mokslo programos „Modernybė Lietuvoje“ projektą „Pavasario balsų mikroistorija: lietuviškų tekstų modernėjimo genetinė rekonstrukcija“ (sut. Nr. S-MOD-17-7).

---

¹ Tomas Venclova, „Laimei, Maironis“, in: *Aidai*, Brooklyn, 1982, Nr. 5, p. 312.

² Aušra Jurgutienė, „Maironio estetikos antropologiškas, arba Pelikanai kruvinomis krūtinėmis“ [2001], in: *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*, sudarytojas Tomas Andriukonis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 578.

Tačiau palikime samprotavimus apie poeto estetines pažiūras, pagrįstas pedagogikos idėjomis – juk Maironio literatūros istorija yra mokomoji knyga, ir pamėginkime aptarti jo meninį skonį iš kiek kitokios perspektyvos. Ką būtų galima pasakyti apie Maironio modernumą kintančiame jo gyvento laiko kontekste, jei vertintumėme estetines paradigmas, išryškėjančias jo knygoje, kurių autorystė nesiribojo vien tekstu, bet aprėpė ir leidinių išvaizdą, nes poetas formavo ir jų materialųjį kūną? Ką liudija Maironio vaizdinijos sugretinimas su modernistinei paradigmai priskiriama simbolizmo ir *art nouveau* daile?

Apie Maironio poetiką prirašyta yra daug, tačiau žinių apie jo vaizdinijos sąsajas su jo epochos menine kultūra, sankirtas tarp jo poezijos ir amžininkų dailės aiškiai stinga, nors, pavyzdžiui, iki šiol Maironio tyrimų kontekste kiek ekscentriškai atrodantis Artūro Tereškino straipsnis „Tautos kūnas ir kūno tauta: Keletas falologizmų apie Maironio poeziją“³ kaip tik ir nukreipia į XIX ir XX a. sandūros kultūrą su stipriai ją paveikusia naujo žmogaus kūrimo ideologija ir šios ideologijos padiktuotais įsitikinimais bei praktikomis⁴.

Į *fin de siècle* kultūrą, tiksliau, į ją įvaizdinusią simbolizmą bei *art nouveau* dailę skatintų pažvelgti ir poeto pamėgtos metaforos: pavasario motyvas ir su juo susiję ryto, aušros, saulės, pavasarinių gėlių vaizdiniai, kurie yra tipiški ankstyvojo modernizmo kultūrai. Šių vaizdinių išties gausu ne tik literatūros, bet ir dailės kūriniuose, kuriuose jie taikomi būtent Maironiui aktualiais aspektais, t. y. įkūnija asmens jausmų audras, nuotaikų ir minčių sąsajas, taip pat nurodo žmonių grupės, suvokiamos kaip tauta, bendro buvimo poreikį, paženklinant optimistine geresnio, pilnesnio, kūrybiškesnio gyvenimo viltimi, kitaip sakant, siūlo nacionalinės valstybės viziją. Šiuo požiūriu ankstyvasis modernizmas yra natūrali Maironio aplinka, kuri jį suformavo ir kurioje jo poetinei kūrybai atliepė kitos meno formos. Kitaip sakant, jis gyveno ir kūrė simbolizmo bei *art nouveau* paradigmoje, nors pats to nereflektavo ir nemėgino iš šios paradigmos ištrūkti, nes neturėjo su ja

³ Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: Keletas falologizmų apie Maironio poeziją“, in: *Metmenys*, Chicago, 1995, Nr. 69, p. 9–25.

⁴ Nesiplečiant į samprotavimus šiuo klausimu, galima apsiriboti nuoroda į XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Vokietijoje ir Šveicarijoje plėtusio socialinio judėjimo, paženklinto grįžimo į gamtos prieglobstį obalsiu, fundamentalų tyrimą, prieš beveik dvidešimt metų atliktą Darmštato Matildenhöhe instituto iniciatyva ir pristatytą parodoje *Die Lebensreform*, kurioje kūniškumo sampratos ir jos pokyčio nulemti gyvenimo būdo pokyčiai buvo išsamiai iliustruoti dailės kūrinių ir kitais vizualiniais artefaktais; žr. katalogą: Kai Buchholz, Rita Latocha, Hilke Peckmann, Klaus Wolbert (Hrsg.), *Die Lebensreform: Entwürfe zur Neugestaltung von Leben und Kunst um 1900*, t. 1–2, Darmstadt: Verlag Hüsser, 2001.

kritiško santykio. Norint išsamiau tai pagrįsti, vien literatūros konteksto nepakanka, būtina atsigręžti į poeto aplinką, jo estetinių skonį liudijančius gyvenimo ir kūrybos faktus, tarp kitų ir jo knygų materialųjį kūną bei pastarojo siūlomas nuorodas į kontaktus su dailininkais, šios srities kūrybinių partnerių ar autoritetų pasirinkimo kriterijus ir motyvus.

Šiuolaikinė vaizdotyra mums patikimai įrodė: vaizdas pasirodo vienoje ar kitokioje medijoje, tačiau iš tiesų jis peržengia medijų ribas, dėl to ir gali būti perduodamas ar keliauti iš vienos medijos į kitą⁵. Plėsti tyrimo lauką skatintų ir ta metodologinė aplinkybė, kad nuo XX a. devinto dešimtmečio knygos istorikų taikomas sociokultūrinis metodas spaudinius siūlo traktuoti kaip artefaktus, kurie atsiranda ir funkcionuoja plačiame istoriškai kintančių visuomeninių veiksnių bei aplinkybių lauke, yra ir to lauko produktai, ir jo dėmenys, taigi patys iš dalies formuoja šį lauką.

Taigi straipsnio tikslas – įvertinti Maironio kūrybos savalaikiškumą XIX a. pabaigos ir XX a. pirmos pusės Lietuvos kultūros kontekste, t. y. poeto gyvenimo metais ir pirmą dešimtmetį po jo mirties, remiantis jo leidinių materialiojo kūno, poetinių vaizdinių, dailės ir dizaino analogijomis.

Atsižvelgiant į ribotą straipsnio apimtį, tyrimo objektu pasirinktas svarbiausias Maironio tekstas – poezijos rinkinys *Pavasario balsai*. Poeto gyvenimo metais jis buvo paskelbtas penkis kartus: 1895, 1905, 1913 ir 1920 m. kaip atskiros knygos, o 1927 m. *Raštų* tomo pavidalu. Kiekvieną kartą rinkinys buvo kitoks – su autoriaus korekcijomis, kintančia struktūra, naujais eilėraščiais. Norint trumpai įvardyti knygos pokyčius, užteks pastebėti, kad 1920 m. leidimas yra trigubai didesnis už pirmąjį: nuo 45 eilėraščių jis išaugo iki 131; keli eilėraščiai migravo – poetas juos tai išimdavo iš rinkinio, tai gražindavo atgal⁶. Tačiau rinkinio pavadinimo Maironis nekeitė, kol nepavertė jo normine lyrikos rinktine *Raštų* tome. Tai svarbus faktas. Jis reiškia, kad pavasario metafora poetui turėjo ypatingą prasmę, nes žodžiams Maironis buvo itin jautrus ir reiklus.

Vien perskaičius pavadinimą *Pavasario balsai*, nepriklausomai nuo konteksto, kyla asociacijos su pradžia, jaunyste, gamtos, kartu ją kontempliuo-

⁵ Plg. Gottfried Boehm (Hrsg.), *Was ist ein Bild?*, München: Fink, 1994.

⁶ Brigita Speičytė, „Maironio *Pavasario balsai*: lyrikos rinkinys“, in: *Maironio balsai: Kūryba, veikla, atmintis*, sudarė Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 133–141; Paulius Subačius, „Collection vs Oeuvre: Editor as Composer“, [rankraštis], in: *Editorial Degrees of Intervention: 14th European Society for Textual Scholarship Conference*, European Society for Textual Scholarship, Alcalá de Henares, Spain: Universidad de Alcalá, 2017-11-24.

jančio, jos ritmu gyvenančio žmogaus jėgų antplūdžiu, nauja veikimo faze. Tai plačiai kultūroje paplitęs topas ir tropas. Ypač šis vaizdiny išpopuliarėjo nacionalinio judėjimo pakilimo epochoje, t. y. maždaug nuo XIX a. vidurio didžiosiose Vakarų kultūrose, o amžiaus pabaigoje ir tarp mažųjų, tame tarpe lietuvių. Jeigu perkelsime metaforos skaitymą iš kultūros lauko į politikos ir socialinio gyvenimo plotmę, tai asociacijų skalė dar labiau prasiplės. Iki 1918 m. vasario 16 d. *Pavasario balsai* liudijo lietuvių tautos atgimimą, po nepriklausomybės paskelbimo – jau ir valstybės gimimą, jos augimo pradžią ir su tuo susijusias ateities viltis. Pasak *Pavasario balsų* genezę nuodugnai tyrinėjusio Pauliaus Subačiaus, 1920 m. leidimas – tikras valstybingumo aušros liudijimas. Autoriaus parengto ir vokiečių cenzūros tvirtinimui pateikto egzemplioriaus antraštiniame puslapyje yra vokiečių karinės administracijos Lietuvoje spaudas su 1918 m. lapkričio 1 d. data. Reiškia, Maironis rinkinį rengė tarp 1918 m. pavasario ir rudens. „Kitaip tariant, – teigia Subačius, – ketvirtųjų PB rankraštis suformuotas išsyk po 1918 m. Vasario 16-osios, yra tiesioginis Nepriklausomybės paskelbimo poetinis kūdikis. Tai, jog jis tiražuotas tik gerais metais vėliau, lėmė nepalankios praktinės aplinkybės.“⁷

Taip pat pravartu atkreipti dėmesį į Irenos Jurgaitienės Maironio žodyno tyrimus. Pagal apskaičiavimus, *Pavasario balsuose* dešimtas pagal vartojimo dažnumą yra daiktavardis „tėvynė“⁸. Maironio poetiką semiotikos požiūriu analizavęs Kęstutis Nastopka pastebėjo, kad žodis „tėvynė“ į lietuvių poeziją atėjo kartu su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiu ir jo ideologija, o embleminę reikšmę jam suteikė Vincas Kudirka ir Maironis⁹. Kartu Nastopka iškelia ir pereinamosios laiko fazės iš nakties į dieną, iš tamsos į šviesą – aušros, saulėtekio – reikšmę Maironio poetikoje. Jis rašo: „Eilėraštis „Užtrauksim naują giesmę“ prasideda ryto, jaunystės, atgimimo įvaizdžiais. Vidurinėje dalyje kontrastą jiems sudaro „žiemos ledai“, „sapnai nakties“. Paskutinėje strofoje – vėl ištinė „ryto“ paradigma: „iškils“, „išauš“, „užmigs“, „nušvis““¹⁰. O eilėraščiui „Vilnius“ poetas net davė skirtingas paantraštes: „Vilnius (Nakties laike)“ (1905) buvo pakeistas į „Vilnius

⁷ Paulius Subačius, „Valstybė kaip Maironio poezijos autoretdagavimo veiksnys“, [rankraštis], in: *Moderni visuomenė ir Lietuvos valstybė: Mokslinė konferencija*, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius: Signatarų namai, 2017-11-09.

⁸ Irena Jurgaitienė, „Maironio *Pavasario balsų* dažnuminis žodynas“, in: *Literatūra*, Vilnius, 1970, Nr. 13 (1), p. 134.

⁹ Kęstutis Nastopka, „Maironio poetikos repertuaras“ [1985], in: *Apie Maironį*, p. 447.

¹⁰ *Ibid.*, p. 457.

(Prieš aušrą)“ (1913, 1927). „Prieš aušrą“ akcentuoja būtent kaitos, perėjimo iš sąstingio į judėjimą, iš mirties į gyvybės būseną, kuri Maironiui, kaip ir jo amžininkams, turėjo ypatingą reikšmę, daug kuo artimą ir pavasario vaizdiniui. Maironiui ateitis visada geresnė už dabartį ir praeitį, nors palyginimais su pastarąja dabarties nenaudai jis dažnai matavo savo laiko ydas, negeroves, susmulkėjimą.

Būtent rinkinio *Pavasario balsai* erdvėje Maironis rentė nacionalinės mitologijos ir istorinės atminties kanono karkasą. Jo poezijoje telpa pirmykščiai archetipai, pasakiškos gintaro pilys Baltijos dugne ir jų dangiškieji bei žemiškieji valdovai („Jūratė ir Kastytis“), kunigaikščių Lietuva, carinės Rusijos priespauda ir jos neteisybės, dvarų kultūros atneštas gėris ir blogis, tautinio sąjūdžio augimas, Pirmojo pasaulinio karo drama ir gausybė iki širdies gelmių skaitytojus sujaudinančių kvapą gniaužiančio grožio Lietuvos gamtos vaizdų. Kitaip sakant, Maironis aprėpė visus amžininkų protus ir vaizduotę audrinusius mitologijos, istorijos ir mitologizuotos tikrovės dėmenis, iš kurių buvo konstruojama besikonsoliduojančios lietuvių tautos kolektyvinė tapatybė, ir kiekvienam iš jų suteikė įsimintiną poetinio žodžio formą.

Kita vertus, Maironiui gyvam esant pasirodę *Pavasario balsų* leidimai, kurių apipavidalinimui poetas buvo asmeniškai atidus, nei meniniais, nei poligrafiniais privalumais savo laiko spaudos kontekste neišsiskyrė, o trečiame dešimtmetyje išleisti *Raštai* net turėjo akivaizdžių retrogradiškumo bruožų. Akivaizdu, kad poetui mirus ir praradus galimybę kontroliuoti savo leidinių išvaizdą, jo knygų bibliografinis kodas tuojau pakito ir buvo sėkmingai integruotas į XX a. vidurio modernistinį diskursą.

Terminijos klausimu. Straipsnyje susiduria dailėtyros, literatūros istorijos ir tekstologijos disciplinos, atitinkamai derinama ir šių artimų, bet savo specifiką turinčių ir ją puoselėjančių disciplinų terminija. Dėl to, manytina, yra reikalinga patikslinti kai kurių terminų prasmę. Komentuojama terminų (abėcėlės tvarka): 1) *art nouveau*, 2) bibliografinis kodas ir teksto materialusis kūnas bei 3) DIY reikšmė ir tie jų prasminiai aspektai, kuriais jų vartoseną grindžiama šiame straipsnyje.

Terminas *art nouveau* jau senokai įsitvirtino Lietuvoje, jo apibūdinimą pateikia ir norminiu pripažintas *Dailės žodynas* (1999)¹¹. Tačiau pastarojo leidinio žodyninis pobūdis riboja terminus aiškinančių aprašų apimtį,

¹¹ *Dailės žodynas*, sudarytojos Jolita Mulevičiūtė (ats. redaktorė), Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

tad nusakant *art nouveau* fenomeno plėtotę dailės, architektūros ir dizaino lauke nebuvo paminėtos svarbios jo sąsajos su masine kultūra, o nuoroda į stiliaus programai būdingą antieklektizmą, pasireiškusį, pavyzdžiui, japonizmo principų taikymu, gali būti klaidinanti, nes *art nouveau* netrūko ir istorizmo elementų. Kitaip sakant, būtina atkreipti dėmesį, kad XIX a. kultūroje išsisknijęs *art nouveau* antieklektizmą matė kaip teorinę siekiamybę, kuri praktinėje tikrovėje daugelio šio stiliaus kūrėjų nuo eklektiškumo neapsaugojo. Kita vertus, būtent eklektiškumas iš esmės elitiniam *art nouveau* suteikė demokratiškumo ir paskatino jo plitimą masiniam vartojimui prieinamose srityse, tarp jų – spaudos dizaino lauke. Dar viena patikslinimo reikalaujanti detalė – *art nouveau* patosas ir jausmingumas peržengdavo gero skonio ir taurių emocijų ribas. Dar amžininkų tarpe tai kėlė kritikos bangas, o menininkus skatino ieškoti adekvatesnių išraiškos formų ir būdų, atsiribojant nuo minios vaizduotę lengviausiai žadinančių ir užpildančių temų bei išgyvenimų arba bent jau suteikiant joms labiau rafinuotą pavidalą. Pastaroji *art nouveau* savybė yra aktuali, siekiant geriau suprasti Maironio atvejį, nes ant masinės kultūros ribos balansuojantis jausmingumas ir patosas jam buvo anaipol nesvetimas.

Terminas *bibliografinis kodas* (angl. *bibliographical code*), kuris Lietuvos knygos istorikų, bibliografų ir tekstologų darbuose buvo pradėtas taikyti ne taip seniai¹², vartojamas remiantis klasikine jo prasme, kurią XX a. dešimtajame dešimtmetyje pasiūlė socialinės tekstologijos pagrindėjai Jerome'as J. McGannas ir Donaldas F. McKenzie¹³. Bibliografiniu kodu McGannas pavadino tai, kas įvardijama ir kaip *teksto materialusis kūnas*, turint omenyje, kad tekstas visada perteikiamas materialiu pavidalu, tačiau tai nebūtinai turi būti spaudinys: gali būti ir balsas, nejudantis arba kintantis vaizdas. Kiekvienas šių pavidalų turi atitinkamą struktūrą, kuri veikia prasmės suvokimą, kalbiškai užkoduotų reikšmių (at)kūrimo procesą. Jei analizuojame spaudinį, teksto prasmės (at)kūrimo dalyvauja viršelis, įrišimas, priešla-

¹² Žr. Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekuskas, *Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ iliustracijos ir vaizdinis kanonas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, ypač knygos antrąjį įvadą: Paulius Subačius, „Pratarmė: Monumentinė Donelaičio būklė“, p. 17–22.

¹³ Žr. Jerome J. McGann, *Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago: University of Chicago Press, 1983; Jerome J. McGann, *The Textual Condition*, Princeton: Princeton University Press, 1991; Donald F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Donald F. McKenzie, *Making Meaning: 'Printers of the Mind' and Other Essays*, edited by Peter D. McDonald and Michael Suarez, Amherst, Boston: University of Massachusetts Press, 2002.

pie, antraštinis lapas, formatas, maketas, šriftai (raidžių forma, dydis, tarpusavio santykiai, spalva), popierius (jo storis, svoris, faktūra, tekstūra, spalva) ir, be abejo, teksto generuojamą prasmę ypač išplečiantys vizualiniai elementai – iliustracijos, atsklandos, užsklandos, inicialinės raidės. Šis spaudinio arba teksto materialusis kūnas, kitaip sakant, leidimo išvaizdą lemiančių elementų visuma, ir įvardijama kaip bibliografinis kodas. Jis veikia teksto skaitymą, jo suvokimą ir vertinimą, taip pat leidžia rekonstruoti leidėjų ir užsakovų intencijas, jų santykį su lingvistiniu tekstu. Bibliografinis kodas – turiningas epochos skonio, kultūrinės aplinkos supratimo šaltinis, galintis padėti ją geriau suvokti ir rekonstruoti.

Trečiasis terminas *DIY* (angl. *do it yourself*), kurio vartojimas šiuo atveju galėtų kelti didžiausių problemų ir prieštaravimų, gimė XX a. viduryje kaip pokario stygiaus skatinto namudinio dizaino atitikmuo. Pažodžiui verčiant *do it yourself* iš anglų į lietuvių kalbą, tinkamiausias žodžių junginys – mėgėjiškai pagaminto dirbinio apibūdinimą atitinkantis „pasidaryk pats“. Pokario kultūroje (terminą sukūrė britai, tačiau reiškinys būdingas visai Europai, iš dalies ir Šiaurės Amerikai) „pasidaryk pats“ siejosi su namų jaukumu, idealizuotu šeimos paveikslu, tėvo kaip šeimos galvos kultu¹⁴. Tačiau XX a. aštunto dešimtmečio postmodernistinių protestų sukūryje ši nostalgiką terminą nusavino ir politizavo Didžiosios Britanijos pankų karta, siekdama apibūdinti institucionalizuotam modernizmui (ypač vadinamosios Šveicarijos mokyklos įteisintoms ir paskleistoms „gero dizaino“ normoms) oponuojančią grafinio dizaino kryptį, kuri pirmiausia formavosi pankų muzikinės kultūros, tiksliau, jos produktų vizualinio apipavidalinimo srityje. Dėl to grafinio dizaino istorijoje terminas *DIY* turi labai aiškias konotacijas, kurios kūrybinės strategijos aspektu leidžia gretinti pankoanarchisto Jamie Reid'o ir Maironio dizaino produkciją. Abu mėgo vadinamąjį *ransom note effect* (išpirkos reikalavimo žinutės efektą), pagrįstą spaustuvinį šriftų ir kitų *ready-made* tipografikos elementų derinimu, leidžiančiu pasiekti perteklinę įvairovės įspūdį, išsaugant anonimiškumą. Terminas *ransom note effect* į grafinį dizainą atkeliavo tiesiai iš kriminalinio pasaulio realybės ir apibūdina metodą, kurį naudoja anoniminių grasinimų autoriai ir išpirkos reikalautojai, bijantys rašyti ranka, kad nebūtų identifikuoti pagal rašyseną. Paprastai tai tekstai, suklijuoti iš žodžių, žodžių fragmentų ar raidžių, iškarpytų iš laikraščių arba žurnalų antraščių. Tačiau terminas taip pat vartojamas apibūdinant mėgėjiškus teksto maketus, kai norima akcentuoti neatitikimą

¹⁴ Catherine McDermott, *Design: The Key Concepts*, Routledge, 2007, p. 92.

klasikinės grafinio dizaino normoms ir taisyklėms, kitaip sakant, diagnozuoti nepakankamą profesionalumą¹⁵. Būtent pastaroji prasmė ir yra aktuali kalbant apie Maironį. Žvilgsnis į Maironio ankstyvųjų leidinių dizainą per DIY strategijos prizmę leidžia pamatyti sąsajas tarp, regis, visiškai tolimų, nieko bendra nei geografiškai, nei chronologiškai, nei estetiškai neturinčių vizualinės kultūros fenomenų. Tačiau pasirodo, kad britų pankroko grupės *Sex Pistols* studijinio albumo *Never Mind the Bollocks, Here's the Sex Pistols* (1977) vokas ir Maironio *Pavasario balsai* tipologiškai yra susiję ir turi daug daugiau bendrumų nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, nors pirmuoju atveju tai buvo sąmoningai siektas išpūdis turtingos, nors ir stipriai hierarchizuotos kultūros sąlygomis, o antruoju būtent nepakankamas profesionalumas, kilęs iš pernelyg didelio teksto autoriaus pasitikėjimo savo kompetencijomis ir jo aplinkos spaudos dizaino skurdo.

Autorius kaip leidėjas: Maironis ir jo *Pavasario balsai*.¹⁶ Maironio *Pavasario balsų* bibliografinio kodo tyrimus šiek tiek apsunkina nepakankamos žinios apie jų išleidimo aplinkybes, tarp jų – apie poeto dalyvavimo knygos leidyboje laipsnį ir pobūdį bei išlikusių ir viešai žinomų to paties leidimo egzempliorių tam tikras variantiškumas.

Nėra abejonių, kad ankstyviausieji *Pavasario balsų* leidimai pasirodė Maironio iniciatyva, tačiau teigti, kad poetas buvo ne tik lingvistinio teksto, bet ir knygos bibliografinio kodo kūrėjas, būtų netikslu. Neturime žinių, kuo remdamasis jis pasirinko pirmojo, 1895 m. leidimo formatą, popierių, vinjetes, tačiau bendras knygos išpūdis – jaukus ir dailus, tiesa, kiek plonokas eilėraščių albumėlis¹⁷. Tikėtina, kad toks mėgėjiškas naminės knygos

¹⁵ Tai nurodo daugelis terminą aiškinančių informacinių tekstų, tarp jų ir, pavyzdžiui, tipografijos praktiko bei tyrinėtojo Thomaso Phinney siūloma interpretacija; žr. www.quora.com/Why-are-ransom-notes-made-with-irregular-fonts, (2019-10-01).

¹⁶ Ši straipsnio dalis parengta remiantis: Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekuskas, „Featuring the Self-Portrait in the Material Body of the Book: Lithuanian Poet Maironis and his Self-Image“, [rankraštis], in: *Author as Editor and Editor as Author: 15th annual Conference of the European Society for Textual Scholarship*, European Society for Textual Scholarship, Prague: Charles University, 2018-11-16; Lietuvoje tyrimo rezultatai pristatyti: „*Pavasario balsai* kaip Maironio autoportretas“, [vieša paskaita], in: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilnius, 2019-06-12; taip pat žr. www.lnb.lt/naujienos/4356-moksline-identifikavo-maironio-savivaizdzio-kurimo-strategija, (2019-06-13).

¹⁷ Plg. *Atminimų sodai: Albumistikos etudai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos album amicorum katalogas*, sudarytojos Rima Cicėnienė, Reda Griškaitė, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2016.

pavidalas tenkino Maironio lūkesčius. Plačiai žinoma, kad jis jautė silpnybę tuometinei dvarų kultūrai, kurioje atminimų albumėlių tradicija buvo gyva ir stipri. Pasak amžininkų atsiminimų, Maironis ir pats yra rašęs eilėraščių į atminimų albumėlius, jo lietuviškai ir lenkiškai parašytų eilėraščių albumėlį, kuris, deja, neišliko turėjo Teklė Novickytė-Dombravičienė¹⁸. Terminą „albuminės poezijos tipas“, vertinant Maironio kūrybą, įteisino jo meninio palikimo tyrinėtojos Vanda Zaborskaitė ir Brigita Speičytė¹⁹.

Mąstant apie sąsajas su epocha, dėmesį patraukia piešinėlis su rytietiška vėduokle, kurią dengia kamelijas primenančios gėlės šaka pirmųjų *Pavasario balsų* viršelio viršutiniame kairiajame kampe²⁰: tai nedidelis tuo metu madingo japonizmo intarpas. Ir šis, ir kiti ornamentiniai elementai, naudoti viršelio ir atsklandinių puslapių (p. 3, 47) puošybai bei užsklandoms yra paimti iš standartinių puošmenų katalogų.

Antrasis leidimas²¹ buvo išspausdintas 1905 m. Sankt Peterburge Romano Golikės ir Artūro Vilborgo spaustuvėje. Tais pačiais metais toje pačioje spaustuvėje buvo spausdinta ir Maironio *Lietuvos istorija*. Maironis

Pavasario balsų pirmojo leidimo (1895) viršelis

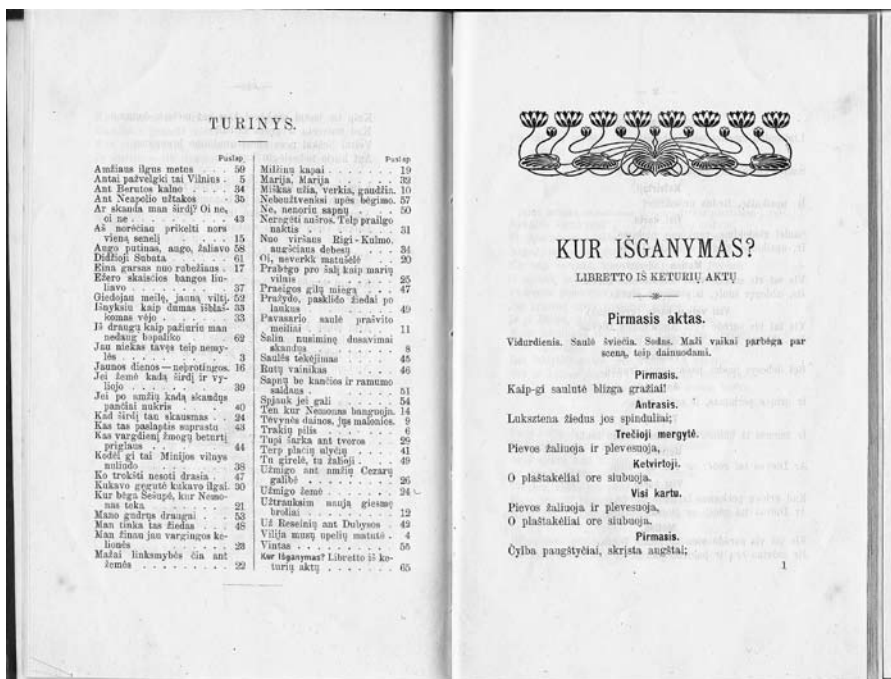
¹⁸ Žr. Juozas Mikuckis, „[Atsiminimai]“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, vyr. redaktorius Jonas Lankutis, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Algis Samulionis, Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 611.

¹⁹ Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 159; Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 112.

²⁰ *Pavasario balsų* pirmojo leidimo egzempliorius su originaliu viršeliu saugomas, pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (šifras A 34/895).

²¹ Antraštiniame puslapyje nurodyta, kad tai trečiasis leidimas. Dėl painiavos kalta dramos arba, kaip vadino Maironis, libreto *Kur išganymas?* atskira publikacija. Šis poeto sprendimas įtraukti dramą į poezijos rinkinio leidimų eilę sujaukė tolesnę *Pavasario balsų* leidimų numeraciją.

Pavasario balsų antrojo leidimo (1905) vinjetė

bendradarbiavo *Lietuvių laikraštysje*, kurį leido verslininkas Antanas Smilga²². Leidėjas ir apmokėjo *Pavasario balsų* spaudos darbus, greičiausiai tikėdamasis susigrąžinti pinigus pardavinėdamas poezijos rinkinį, o ypač istorijos sintezę.

Peterburgiškasis *Pavasario balsų* rinkinys apipavidalintas tuo pačiu principu kaip ir pirmasis leidimas: puošiamas viršelis (šikart itin kukliai, apvedant šriftinę kompoziciją stačiakampiu ornamentiniu frizu), atsklandiniai puslapiai, naudojamos inicialinės raidės ir užsklandiniai paveikslėliai. Tarp dekoro motyvų vyrauja gėlės, paukščiukas, pritaikytas ir vienas peizažinis vaizdas (p. 63). Dailiausias ir *art nouveau* epochai būdingiausias paveikslėlis – stilizuotas augalinis motyvas, panaudotas libreto *Kur išganymas?* atsklandai (p. 65).

Maironio poezijos rinkinį peterburgiškoji Golikės ir Vilborgo spaustuė išspausdino savo veiklos pradžioje. Įmonė buvo įsteigta 1902 m., o apie

²² Apie Maironio ir Smilgos bei jo šeimos ryšius su poetu žr. Regina Mažukėlienė, „Maironio fotografijos priartina Peterburgą“, in: *Varpai*, Šiauliai, 2000, Nr. 14, p. 184–186.

1907 m. ėmė garsėti ypatingos poligrafinės kokybės leidiniais, leido dovanines ir jubiliejines knygas²³. Golikės ir Vilborgo leistų iliustruotų knygų sėkmę užtikrino bendradarbiavimas su Peterburgo simbolistų grupuotės „Meno pasaulis“ („Мир искусства“) dailininkais. Nuo 1904 m. Golikė ir Vilborgas spausdino ir grupuotės žurnalą *Мир искусства*. Maironio rinkinys – ankstyvojo įmonės veiklos etapo produktas, tačiau akivaizdu, kad peterburgiečiai savo ištekliais ir galimybėmis jau tada gerokai pranoko pirmąjį leidimą, tad ir antrojo *Pavasario balsų* leidimo išvaizda vieningesnė, modernesnė, solidesnė. Vis dėlto bendrame to laiko Lietuvos ir aplinkinio regiono knygų sraute pirmasis ir antrasis *Pavasario balsų* leidimai tėra tipiškos pigios *fin de siècle* knygos, iliustruotos standartinėmis vinjetėmis ir inicialinėmis raidėmis.

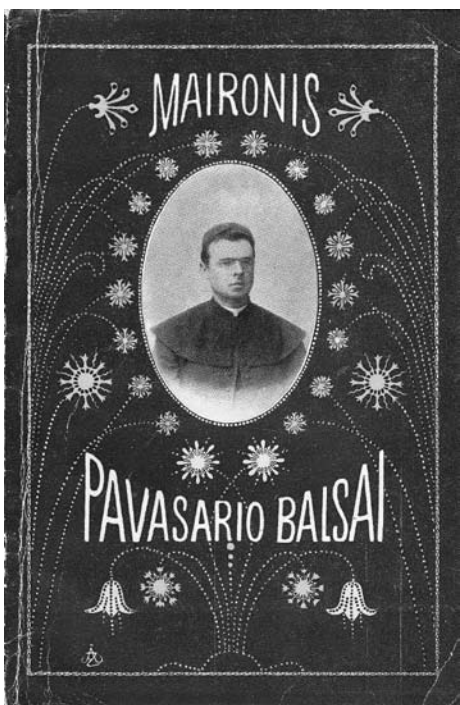
Kai kuriems pirmųjų *Pavasario balsų* leidimų egzemplioriams prabangos suteikė patys jų savininkai, užsakę meniškus įrišimus. Pavyzdžiui, puošnus egzempliorius su skaisčiai mėlynu kolenkoru trauktu kartono viršeliu, dekoruotu spaustinėmis *art nouveau* stiliaus gėlėmis, panašiomis į anksti pavasarį pražystančias snieguoles ar leukojas²⁴, perteikia būtent pavasario simboliką. Įrišimas, be jokios abejonės, yra vienalaikis ar beveik vienalaikis su 1905 m. leidimu, tad galime jį vertinti kaip epochai būdingą, netgi tipišką *Pavasario balsų* bibliografinio kodo sampratą pavyzdį.

1913 m. leidimas, kurio leidėju nurodyta Šv. Kazimiero draugija, tęsė asmeninio albumėlio tradiciją. Maironio pageidavimu trečiasis *Pavasario balsų* leidimas buvo iliustruotas ne tik atsklandomis ir užsklandomis, bet ir jo asmeninėmis fotografijomis, kurios akcentuoja viršelį, knygos pradžią ir kaip priedą pateiktą libretą *Kame išganymas*.

Jau spėjusio pagarsėti dailininko Antano Žmuidzinavičiaus sukomponuotas viršelis primena tuo metu populiarius ovalo formos fotoportretus,

²³ Эдуард Аренин, *Имени первопечатника: Рассказ о типографии, носящей имя подвизника русской культуры Ивана Федорова*, Москва: Книга, 1967, p. 7–22.

²⁴ Jis saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje iš pedagogo Romo Adomavičiaus 1995 m. įgytame rinkinyje: šifras MLM 44065; K₂-6310; įrišimas 205 × 145 mm, blokas 200 × 138 mm; egz. su kolekcijos savininko Adomavičiaus ekslibrisu. Adomavičius (1952–2009) buvo bibliofilas, vienas iš XXVII knygos mėgėjų draugijos atkūrimo 1993 m. iniciatorių, šios draugijos narys. Dirbdamas mokykloje pradėjo kaupti viską, kas susiję su Maironio gyvenimu ir kūryba – rinko poeto išleistas knygas, nuotraukas, atsiminimus, jo autografus, straipsnius apie jį ir pan. Sukaupią maironianos rinkinį jis pardavė Maironio lietuvių literatūros muziejui „dėl susidariusių nepalankių asmeninių aplinkybių“ (Romas Adomavičius, „[Atsakymai į klausimus]“, in: *Bibliofilai apie asmenines bibliotekas*, sudarė Domas Kaunas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 11–12).

Pavasario balsų trečiojo leidimo (1913) viršelis.
Dailininkas Antanas Žmuidzinavičius

įkomponuotus į *art nouveau* stiliaus augaliniu dekoru puoštus rėmus²⁵. Ant tamsaus fono išsiskiriančiame ovale – dar jaunystės, penkiasdešimties nesulaukusio poeto nuotrauka. Atvaizdą akcentuoja pavasariinių gėlių žiedų vainikas; trapūs žiedai, stilizuoti pasidairant į metalines kryžių viršūnes su vadinamosiomis saulutėmis, dengia viršelio foną; šis tautinis motyvas greičiausiai patiko Maironiui, jis paprastai ir vaizdžiai įkūnijo daugumos amžininkų manymu perspektyvią tautinio stiliaus paieškų kryptį. Nelabai įgudusia ranka užrašyta autoriaus pavardė ir rinkinio pavadinimas viršelio dizainui suteikė mėgėjiškumo.

Poantraštiniame lape randame Maironio gimnazisto atvaizdą. Pasišiaušusio paauglio fotografija galėtų asociatyviai sietis su rinkinio pavadinimu *Pavasario balsai* ir pirmuoju eilėraščiu „Pirmoji meilė“ (p. [3]), kuri lydi atsklanda su pavasariiniu kaimo sodybės peizažu; metų laiką leidžia identifikuoti pirmame plane dominuojanti žydinčios obels šaka. Priedo *Kame išganymas* antraštiniame lape paaiškinta, kad rinkinys spausdinamas siekiant paminėti Maironio literatūros darbo 25-metį. Šis įrašas kėlė ir tebekelia literatūros tyrėjų ginčus, nes Maironis esą nemėgęs jubiliejų²⁶, tačiau turint omenyje, kokie populiarūs to meto kultūroje buvo įvairių sukakčių minėjimai, siekis suteikti leidiniui pa-

²⁵ Apipjaustytas, bet švarus, restauruotas egzempliorius saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje (MLM 36545; K₂-6327; įrišimas ir blokas 227 × 143 mm; įgytas iš privataus asmens 1992 m.). Viršelis signuotas kairėje apačioje „AZ“ ar „AŽ“ – Antanas Žmuidzinavičius, ką patvirtina ir šiam dailininkui tipiškos *art nouveau* stiliškos gėlytės-kryžių saulutės bei suapvalintas šriftas. Šių grafinių priemonių kontekstas galėtų būti pirmųjų lietuvių dailės parodų leidinių dizainas ir kitos Žmuidzinavičiaus iliustracijos, pavyzdžiui, Vydūno *Sigutei* (1914), Vlodo Putvinskio legendai *Giedrė* (1915).

²⁶ Plačiau apie Maironio jubiliejų ir rašytojų jubiliejų minėjimų tradiciją žr. Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 98–102.

pildomą prasmę, pridėjus nuorodą į darbo sukaktį, neturėtų trikdyti²⁷.

Knygos dalis skiria iš spaustu-
vės pavyzdžių katalogo parinktos
atsklandos ir užsklandos, orna-
mentinės puošmenos arba tarp ats-
kirų eilėraščių įterpti paveikslėliai
su paukščiais ir augalais. Stiliaus
požiūriu paveikslėliai gana įvairūs
nuo išplėto to siužeto naivių peiza-
žų iki ornamentinių motyvų.

Ryškiausias Maironio autori-
nio dizaino pavyzdys – 1920 m.
Pavasario balsų leidimas. Jis spaus-
dintas Enzio Jagomasto spaustu-
vėje Tilžėje²⁸. Ryšius su Jagomastu
Maironis palaikė nuo 1895 m., kai
šis Otto von Mauderode' s moki-
nys išleido jo poemą *Tarp skausmų į
garbę*. 1920 m. Jagomastas išspaus-
dino ir dar dvi Maironio knygas:

poemą *Mūsų vargai* (A. Petronio
leidinys) ir libretą *Kame išganymas?* Poemai *Mūsų vargai* viršelį nupiešė me-
niniais gabumais pagarsėjęs klierikas Jurgis Jankevičius²⁹, tačiau *Pavasario
balsų* viršelį sukūrė tuo metu dar mažai žinomas, spaudos dizaino srityje
vos pradėjęs reikštis pusiau savamokslis dailininkas Kazys Šimonis. Tikėti-
na, kad Maironiui jį rekomendavo spaustuvininkas, nes Šimonis tik ką buvo
apipavidalinęs Jagomasto spausdintą kito kunigo ir poeto Mykolo Vaitkaus
knygą *Brėkšta* (1919). Šis ilgainiui vienu populiariausių tarpukario Lietuvos

Pavasario balsų ketvirtojo leidimo (1920) viršelis.
Dailininkas Kazys Šimonis

²⁷ Tradicija išliko ir tarpukario Lietuvoje. Menininkų kūrybinio darbo sukaktys buvo minimos netgi valstybės mastu. Viena didžiausių iškilmių 1938 m. buvo surengta dailininko Adomo Varno kūrybos 30-mečio proga; plg. Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003, p. 30.

²⁸ Maironis-Mačiulis, *Pavasario Balsai*: Penktą kartą atspausinta ir žymiai padauginta, Tilžė: Jagomasto spaustuvė „Lituania“, Švento Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 232, 1920, 119 p., vinj., iliustr., fotograf., 170 × 130 mm, [8000 egz.]; viršelio dailininkas Kazys Šimonis.

²⁹ *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 3: 1918–1944, sudarytoja Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 165.

tapytojų tapęs menininkas niekada nepaisė leidinio maketo visumos, visi jo apipavidalinti leidiniai pasižymėjo eklektika, įvairių stilių ir technikų derinimu, taigi bendraautorystė su Maironiu, dekoruojant pastarojo poezijos rinkinį, Šimonio neturėjo trikdyti. Poeto pageidavimu rinkinys buvo iliustruotas pramaišiu gausiomis vinjetėmis iš spaustuvės kataloguose sukaupytų pavyzdžių rinkinių ir autoriniais asociatyviais piešiniais. Dalis jų Šimonio, tačiau Maironis panaudojo ir kiek anksčiau Jankevičiui užsakytus piešinius³⁰. Sunku pasakyti, kodėl Maironis nutarė pakeisti dailininką ir pasitelkė Šimonį. Be abejo, Jankevičiaus piešiniai itin mėgėjiški, tačiau ir Šimonis 1920 m. dailėje žengė pirmuosius žingsnius. Greičiausiai pasirinkimą vis dėlto galėjo lemti Jagomasto rekomendacija.

1920 m. leidime gausu tiek pieštų, tiek fotografuotų peizažų vaizdų. Peizažo fotografijos poezijos knygoje tais laikais nebuvo dažnos, jas galima laikyti naujove. Knygos iliustracijoms poeto valia buvo pritaikytos ir jo mūzų nuotraukos, kai kurios jų įkomponuotos į grafines puošmenas. 1920 m. leidimą Maironis rengė naudodamasis 1913 m. leidimu. Poetui priklausęs 1913 m. *Pavasario balsų* leidimo egzempliorius, šiandien saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje, atskleidžia jo kaip knygos dizaino autoriaus virtuvę³¹. Paruošiamojo maketo gale įklijuotas pluoštas spaustuvės vinječių ir fotoreprodukcijų, tarp kurių religinio turinio paveikslai, Kryžių kalno vaizdas, gamtos peizažai, tautiniais rūbais pasidabinusių lietuvių, bičiulių fotoportretai, yra ikonografinė medžiaga arba vizualinė žaliava, kuri buvo pritaikyta apipavidalinant 1920 m. leidimą.

Kad pirmasis *Pavasario balsų* leidimas nepriklausomoje Lietuvoje Maironiui turėjo ypatingos reikšmės liudytų ir tai, jog jis išspausdintas ant skirtingos rūšies popieriaus – Maironio lietuvių literatūros muziejaus rinkinyje pavyko aptikti tris variantus³².

³⁰ Amžininkai liudija, kad patyręs, jog klierikas Jankevičius turi gabumų piešti, Maironis kartą, greičiausiai 1919 m. pavasarį, jį pasikvietęs, įteikęs naują spaudai parengtą *Pavasario balsų* rankraštį ir paprašęs nupiešti viršelį bei iliustracijas eilėraščiams; žr. Kazys Žitkus (Vincas Stonis), „[Atsiminimai]“, in: *Maironis: Laiškai. Atsiminimai*, sudarytojas ir parengėjas Eugenijus Žmuida, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 337.

³¹ GEK 102103 su t. Viktoro Gidžiūno OFM antspaudėliu; plg. Jonas Mačiulis-Maironis, *Pavasario balsai*: [1920 m. leidimo maketo fotografuota kopija], rengėja ir įvadinio teksto autorė Virginija Babonaitė, Kaunas: Naujasis lankas, 2014.

³² Du ant kreidinio popieriaus, todėl su ryškėmis iliustracijomis: 1) egzempliorius iš poeto bibliotekos su autoriniais taisymais (GEK 4795; K₁-1195; įrišimas greičiausiai pritaikytas restauruojant 237 × 159 mm, blokas 234 × 150 mm); 2) egzempliorius iš Adomavičiaus rinkinio (GEK 44029; K₁-4694; įrišimas 219 × 154 mm, blokas 215 × 149 mm) su Maironio

Paskutinis rinkinio leidimas, išėjęs prižiūrint Maironiui, pasirodė 1927 m. Tai poeto *Raštų* pirmasis tomas. Jis jau nebeturi mėgėjiškos savilaidos bruožų. Tai standartinė serijinio leidimo knyga su vėlyvojo *art nouveau* stiliaus viršeliu, kuriam sukomponuoti stilizuoti lyrinės poezijos atributai – lyra, žvaigždė, gėlė³³. Viršelis plonas – pritaikytas įrišimui, tačiau pirkėjai knygynų vitrinose ir lentynose matė būtent jį. Spinduliuojančią žvaigždę galima interpretuoti ir kaip poetinio įkvėpimo kelrodžio, ir kaip genijaus pašlovinimo simbolį, nors viršelio autorius Paulius Galaunė teigė ją nupiešęs „daugiau kompoziciniais sumetimais“³⁴. Viršelis – vienintelė papildoma knygos puošmena, nes tekste iliustracijų nėra, maketo vaizdą kuria šriftas,

paraštės, teksto komponavimas. Viršelio autoriumi poetas pats ar patartas leidėjo pasirinko nacionalinės dailės galerijos direktorių Galaunę, turėjusį spaudos dailininko patirties ir jautusį silpnybę knygos menui, kitaip sakant, tuo metu bene aukščiausią dailės ir spaudos meno autoritetą³⁵. Sunku pasakyti, ar Maironio pasirinkimui turėjo įtakos ta aplinkybė, kad Galaunė

dedikacija „Mylimam Juozui Gečiui / autorius 2 XI 20“ antraštiniame lape. Egzempliorius ant geresnio popieriaus (GEK 16433; K₁-6341; įrišimas 245 × 163 mm, blokas 234 × 152 mm) iš Liudo Girus bibliotekos su įrašu savininko ranka „L. Gira“ ir dedikacija sūnui. 1982 m. iš privataus asmens įsigytas egzempliorius spausdintas ant prasto, nugeltusio popieriaus, viršelis pablukęs (GEK 25518; K₂-2785; įrišimas 237 × 158 mm, blokas 232 × 154 mm).

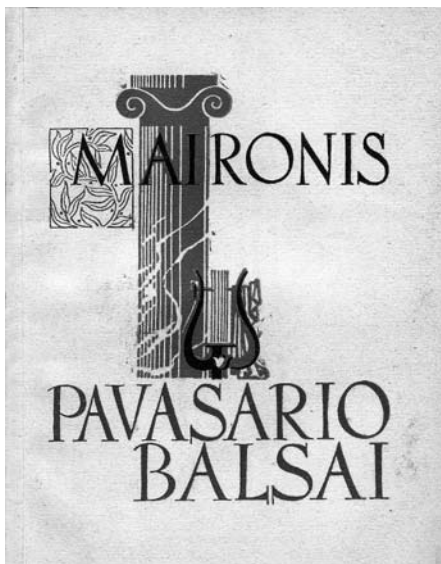
³³ [Maironis], *Maironio raštai*, t. 1: *Lyrika*, šeštoji laida, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, 1927, 196 p., vinj., 230 × 150 mm; viršelio dailininkas Paulius Galaunė.

³⁴ Paulius Galaunė, „[Atsiminimai]“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, p. 450.

³⁵ Zita Žemaitytė, *Paulius Galaunė*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 85; taip pat pgl. viršelio ir Maironio dovanojimo įrašo Galaunei („Gerb. P. Pauliui Galaunei / Dėkingas už gražų viršelį / Maironis / 1927. X. 12 / Kaune“) reprodukcijas (Zita Žemaitytė, *op. cit.*, įklija tarp p. 96–97); Giedrė Jankevičiūtė, *Lietuvos grafika / The Graphic Arts in Lithuania, 1918–1940*, Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2008, p. 133, 136.

Maironio *Raštų* pirmojo tomo su *Pavasario balsų* penktuoju leidimu (1927) viršelis. Dailininkas Paulius Galaunė

Pavasario balsų šeštojo leidimo (1942) viršelis.
Dailininkas Telesforas Kulakauskas

1921 m. suprojektavo ir viršelį Vinco Mykolaičio-Putino *Raštams*: abi šias knygas išleido ta pati leidykla *Švyturys*, o spausdino Maironiui gerai pažįstamas von Mauderode. Maironio knygos dizainas paprastas, bet skoningas, lankams naudotas kreidinis popierius, atsklandoms ir inicialams iš spaustuvės katalogo parinkti tarpusavyje derantys ornamentiniai frizai. Šį leidinį sugretinus su *Pavasario balsų* ketvirtuoju leidimu, itin išryškėja Maironio drąsa, taikant DIY strategiją savo knygos apipavidalinimui.

Penktojo *Pavasario balsų* leidimo bibliografinį kodą dizaino ir grafikos istorikai sietų su ilgojo XIX a.

tradicija, kuriai priklauso ir visi ankstesni rinkinio leidimai. Tačiau ilgojo XIX a. pabaiga laikomi Pirmojo pasaulinio karo metai, o *Raštų* tomas pasirodė dar po dešimtmečio, tais pačiais metais, kai Kaune dienos šviesą išvydo paskutinis ketvirtasis nacionalinio avangardo žurnalo *4 vėjai* numeris, beveik tuo pačiu laiku, kai Juozas Tysliava Paryžiuje 1928 m. išleido konstruktyvistinio dizaino idealus įkūnijusį tarptautinio avangardo žurnalo *MUBA* pirmąjį numerį. Šių leidinių atžvilgiu Maironio knyga – nuėjusios praeitin epochos produktas. *Pavasario balsai* gimė lietuvių nacionalinės kultūros aušros metais ir įkūnijo tos epochos idėjas, lūkesčius ir estetiką. Knygos materialusis kūnas iki Pirmojo pasaulinio karo išliko visiškai savalaikis, tačiau trečiame dešimtmetyje savo išvaizda jis jau tapo retrogradiškas. Po Maironio mirties, kai poetas nebekontroliavo savo leidinių išvaizdos, ji iš karto buvo priderinta prie naujų skonio orientyrų ir naujos grafinio dizaino sampratos. Antrojo pasaulinio karo metais per vargus, tačiau gana prabangiai išleisti *Pavasario balsai* (viršelio ir vinječių autorius Telesforas Kulakauskas) atitiko to meto modernaus grafinio dizaino vyraujančius standartus ir mušė visus pardavimų bei, tikėtina, skaitomumo rekordus³⁶.

³⁶ Vladas Žukas, *Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti, 1924–1940 ir 1943–1944*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 157, 161; Giedrė Jankevičiūtė, *Telesforas Kulakauskas*, Vilnius: Vilniaus grafikos meno centras, 2016, p. 184.

Pavasario balsų kontekstas: XIX ir XX a. sandūros Lietuvos dailė.

Maironio meninį skonį išsamiai perteikia jo namų dekoras ir juose sukaup-ta paveikslų kolekcija³⁷. Maironio idealas, kaip ir priklauso XIX a. Lietuvos kaimo aplinkos suformuotam žmogui, – turtingų ir kilmingų žemvaldžių kultūra: jo namuose daug dvarų kultūrai būdingų elementų, pradedant istorinių stilių formų baldais, *object d'art*, neorokokiniu svetainės deko-ru, baigiant akademistinio stiliaus dailės kūrinių, pripažintų tapybos še-devrų kopijomis. Tačiau poeto gyvenamojoje aplinkoje ne mažiau ryški ir moderni tautiškumo idioma. Ją atpažįstame atsidūrę ant Maironio namų slenkščio: skambučiui pritaikytos kanklės – lietuvių nacionalinis instru-mentas, siejamas su tautos dainiaus kanklininko įvaizdžiu, kurį Maironis bandė prisitaikyti ir sau. Tautiškumo raiškos siekį perteikia dviejų para-dinių kambarių – vienos iš svetainių ir valgomojo – *art nouveau* stiliaus dekoras, kurį poeto užsakymu sukūrė iš dvarininkų kilęs dailininkas ir archeologas Tadas Daugirdas. Daugirdo dekoratyvinė tapyba net šiuo-laikinio lankytojo akiai atrodo itin drąsi – valingais mostais energingai ištapytos *art nouveau* stiliui būdingos augalinių formų riestės, tankus tra-dicinių audinių raštą imituojančio geometrinio ornamento tinklas, ryš-kios spalvos.

Idėja papuošti valgomojo sienas kaimo audinių raštais turėjo Maironiui patikti. Audimu, siuvinėjimu ir šiomis technikomis pagamintais tekstilės dirbiniais žavėjosi kartu gyvenusi poeto sesuo Marcelė Mačiulytė, o poe-to dėmesį kaimo audiniams – nacionalinio atgimimo epochoje itin vertinti-tai tradicinių amatų produkcijai – liudytų jo viešnagės Skapiškyje Lietuvių meno kūrėjų draugijos įsteigtose audimo dirbtuvėse³⁸. Skapiškio dirbtuvių, kurias globojo Žmuidzinavičius ir kiti įtakingi draugijos nariai, sumanymo ištakos – Meno ir amatų judėjimas, kilęs Anglijoje, tačiau greitai virtęs tarp-tautiniu ir paveikęs visos Europos kultūrą, pasiekęs net ir Rusijos imperiją bei vakarinius jos pakraščius. Tik Anglijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje ama-tų dirbtuvės buvo kuriamos nuo XIX a. vidurio, o Lietuvoje pradėjo rasti Pirmojo pasaulinio karo metais, išskyrus nuo XIX a. pabaigos Annos Mohl įvairiuose šeimos dvaruose įsteigtas audimo dirbtuves³⁹. Meno ir ama-tų judėjimo atneštos modernizacijos idėjos Maironiui buvo suprantamos,

³⁷ Šis aspektas išsamiai nušviestas: Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekuskas, *op. cit.*

³⁸ Valerija Čiurlionytė-Karužienė, „[Atsiminimai]“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, p. 620–621.

³⁹ Lijana Šatavičiūtė, „Sunykusių audyklų pėdsakais: Vilnius, Skapiškis, Santekliai“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2007, t. 14, Nr. 3, p. 18.

Maironio namų dekoru fragmentas. 1910. Dailininkas Tadas Daugirdas

artimos, atitiko jo skonį ir pažiūras⁴⁰. Jam jos, kaip ir daugumai amžininkų, atrodė savalaikės, juolab kad šis judėjimas ne tik įtraukė į visuomenei naudingą darbą kaimo žmones, bet taip pat siūlė būdus stiprėjančio tautinio identiteto vizualinei raiškai.

Matyt, tokia modernizacijos samprata iš dalies lėmė ir Maironio simpatijas *art nouveau*, ir jo susidomėjimą dekoratyvia, ornamentiška *art nouveau* artima Šimonio tapyba lietuviškais motyvais – savo rinkinyje poetas turėjo net kelis dailininko paveikslus. Be abejo, prie palankaus požiūrio į šio autoriaus kūrinius prisidėjo ir Šimonio indėlis 1920 m. apipavidalinant ketvirtuosius *Pavasario balsus*. Tikėtina, kad Šimoniui būdinga autentiška DIY dvasia kaip tik ir buvo tai, ko reikėjo Maironiui, persikūnijusiam į leidė-

⁴⁰ Maironis palaikė ryšius su Skapiškio klebonu Mykolu Prelgausku, jį lankydavo, ta pačia proga užsukdavo į Vandos Silvestravičiūtės vadovaujamas audimo dirbtuves. Pasak Valerijos Čiurlionytės-Karužienės, poetas net patardavo merginoms, kokias spalvas derinti, aptardavo ornamentus. Apie viešnages Skapiškyje ir Silvestravičiūtės santykius su Maironiu žr. Regina Mažukėlienė, „Buvusios šalia Maironio“, p. 236–240; Valerija Čiurlionytė-Karužienė, *op. cit.*, p. 620–621.

ją ir leidinio materialiojo kūno formuotoją. Pats būdamas tik menkai išlavinto skonio dailės mėgėjas, jis atpažino kitą diletantą, aistringai mylintį meną ir tėvynę, besistengiantį kiek įmanoma nuoširdžiau ir daugiau perteikti šiuos jausmus. Tai, ką darė Šimonis, buvo patrauklu ne vien Maironiui. Jo dailė – miela, jauki, paprasta, tačiau kartu truputį paslaptiną, net serafiška: kanklės ir arfos, dainos ir žvaigždės, naktis ir tyla, malda ir daina dažni šio dailininko piešinių ir paveikslų motyvai. Kita vertus, antro dešimtmečio pradžioje apkelia-

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. *Pavasario motyvas*. 1907. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

vęs didžiuosius Europos meno centrus, Šimonis pastebimai praplėtė taikomų išraiškos priemonių spektrą, patobulino savo meninius įgūdžius ir sumodernėjo. Jis išmėgino futurizmo formų sugėometrinių, ritminių komponavimą ir spalvų kontrastus ir atrado save daugumos amžininkų pasaulėjautą ir požiūrį į dailę atitikusiam *art deco* – masinio vartotojo skoniui adaptuoto modernizmo versijoje. Atsidūręs tarp Šimonio gerbėjų, Maironis prisiliejo prie daugumos dailės gerbėjų. Tai patvirtintų ir faktas, kad nuo trečio dešimtmečio pabaigos Šimonis Kaune, o ir visoje Lietuvoje, populiarumu lenkė beveik visus tapytojus, su juo pajėgė varžytis nebent legendomis apipintas Žmuidzinavičius.

Maironio vaizdinijos savalaikiškumą patvirtina ir jo poetikos sugretinimas su kūrėją formavusios epochos daile, kurią pirmiausia reprezentuotų simbolizmas ir *art nouveau*. Maironio poetinė kūryba – įtaigi epochos dvasios manifestacija, o jo eilių giminingumui su amžininkų daile atskleisti pakanka vieno, *Pavasario balsuose* apdainuoto pavasario motyvo, kuris dailininkų kūryboje simbolizavo tas pačias idėjas, nuotaikas ir siekius, kaip Maironio ir kitų simbolizmui artimų literatų poezijoje.

Pavasariui dedikuotų ar jo išgyvenimo refleksijas perteikiančių posmų Maironio kūryboje nėra daug, tačiau svarbiausio jo rinkinio pavadinimas skatina susitelkti būtent ties šiuo motyvu. Pavasario įvaizdį aptinkame

Antanas Žmuidzinavičius. Lietuvių dailės draugijos Septintosios parodos plakatas. 1913. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

emocijų stygas virpinančiomis liaunomis vėjo siūruojamomis pumpurus sukrovusių medžių šakelėmis, kaip ir Rimšos sprogstančios karklo šakelės variacijos medaliuose, reljefuose, spaudos iliustracijose, tapo nacionalinės kultūros ikoniniais vaizdais, retrospektyviai įamžinusiai tautos atgimimą ir pranašavusiai jos suklestėjimą.

Maironio poezijoje, kaip ir jo amžininkų dailėje, pavasario įvaizdžio konotacijos aprėpia tautos ir gamtos atgimimo simboliką, nors kartais tiesiog perteikia buvimo gamtoje sukeltus jausmus, mintis, nuotaikas. Analogišką pavasario motyvo prasmių spektrą aptinkame ryškiausiu nacionalinio modernizmo pradininku pripažinto Čiurlionio dailėje. Pavyzdžiui, jo nutapyti du tirpstančio sniego ir bundančios žemės vaizdai, vienodai pavadinti *Pavasaris* (1907)⁴¹, tolimi politinio apsisprendimo refleksijoms. Tai nuotaikos peizažai, perteikiantys išgyvenimus, psichologines būsenas gamtos virsmo

taip pat ir visų ryškiausių nacionalinės dailės pradininkų – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Petro Kalpoko, Petro Rimšos, Antano Žmuidzinavičiaus – kūrinuose; jis net buvo pritaikytas pirmųjų lietuvių dailės parodų reklamai. Bene raiškiausias pavyzdys – 1913 m. Žmuidzinavičiaus sukomponuotas dailininkas-sėjėjas, į tik ką suartus ir po žiemos dar neišdžiūvusius tėviškės laukus beriantis daigų meno grūdą. Ši savo simbolika amžininkus jaudinusi ir visiems puikiai suprantama kompozicija buvo pritaikyta Lietuvių dailės draugijos Septintosios parodos katalogui ir trikalbiam plakatui. Na, o Čiurlionio *Pavasario motyvas* (1907) su medine varpine lengvais debesimis nukloto dangaus fone ir jautriausias

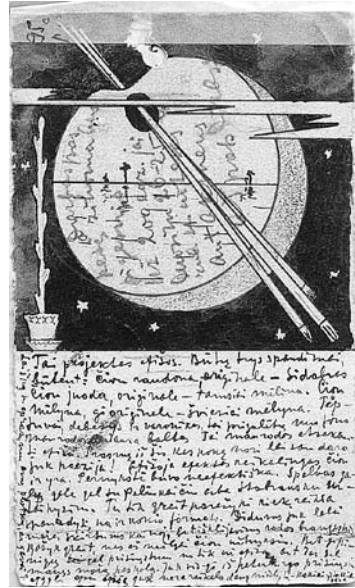
⁴¹ Absoliuti dauguma Čiurlionio tapybos ir grafikos kūrinių saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune.

akivaizdoje. Tuo tarpu keturių paveikslų ciklo *Pavasario sonata* (1907) atskiros dalys galėtų būti siejamos su tautos kultūrinio ir politinio atgimimo procesais, kurių dalyvis ir liudininkas buvo Čiurlionis, nors kūrinio visuma pirmiausia labiau liudija asmens troškimą ir viltis atsinaujinti. Atsinaujinimo siekį, persmelkusį jo laiko kultūrą, Čiurlionis sustiprino vėjo įvaizdžiu. Vėjo motyvą itin mėgo romantikai, jį mielai pasigavo šių įpėdiniai simbolistai, kiek vėliau pritaikė ir futuristai. Vėjo vaizdinys sietinas ir su lietuvių kultūros modernizacija: minėtinos vėjo alegorijos Adomo Galdiko kūrinuose, grupuotės „Keturi vėjai“ fenomenas.

Vėjo svarbą Čiurlioniui išvalgiai pastebėjo vienas iškalbingiausių jo kūrybos aiškintojų Mikalojus Vorobjovas, apie *Pavasario sonatą* sukūręs puikų miniatiūrinį esė, kurį pradėjo taip: „Nevaržomas vėjo siautėjimas – pagrindinė *Pavasario sonatos* tema.

„Allegro“ dalyje staiga sukyla kovo vėjas; iš toli jis neša netikėtus kvapus, perskrodžia pilką žiemos orą švelniu artėjančios saulės atspindžiu, visur pažadina nuojautos kupinus dvasių balsus. Tarp žemės ir dangaus vyksta kažkas stebuklinga ir galinga: Šiaurės pavasario slėpinys prasidėjo. Lyg vargonai gaudžia aukštybėse vėjas, galingai skriedamas per sniego paklotą, po kuriuo žemė miega tamsiu žiemos miegu. Erdvės prisipildo šviesios polaidžio vandens giesmės – jis siaurais upeliukais čiurlena nuo stačių kalvų ir suteka į ovalius ežerėlius. Tačiau, įdėmiai pažvelgus, aišku, kad tai ne susitvenkęs polaidžio vanduo, kuriame atsispindi tamsūs medeliai, o mažos angelės, atsiveriančios į žemės karaliją, pro kurias matyti kitas pasaulis – ten spindi naujas, šviesesnis dangus, auga kiti, jau vasariškai vešliai sulapoję medžiai“⁴².

Žinoma, garsusis Maironio eilėraštis „Pavasaris“ neturi čiurlioniškos sonatos mistikos ir būtiško užmojo, tačiau Čiurlionio 1907 m. nutapytas

Petro Rimšos atvirlaiškis Antanui Žmuidzinavičiui su Lietuvos dailės draugijos Penktosios parodos plakato eskizu. 1911-01-03. Lietuvos literatūros ir meno archyvas (f. 33, ap. 1, b. 17, l. 95)

⁴² Mikalojus Vorobjovas, *M. K. Čiurlionis: Lietuvių tapytojas ir muzikas*, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Aidai, 2012, p. 66, 71.

Petras Rimša. Medalis Didžiojo Vilniaus seimo dvidešimtmečiui atminti. 1925. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

peizažas *Pavasaris* su trimis medžiais ir gėlių žiedais nusėta pieva puikiai iliustruotą antrąjį Maironio eilėraščio posmą („Išaušo! išaušo! Vėjelis laukų / Bučiuoja, gaivina krūtinę; / Pabiro, pasklido žiedai ant lankų – / Vainikų eilė pirmutinė“⁴³), patvirtindamas dviejų menininkų pasaulėjautos ir jos raiškos būdo artimumą.

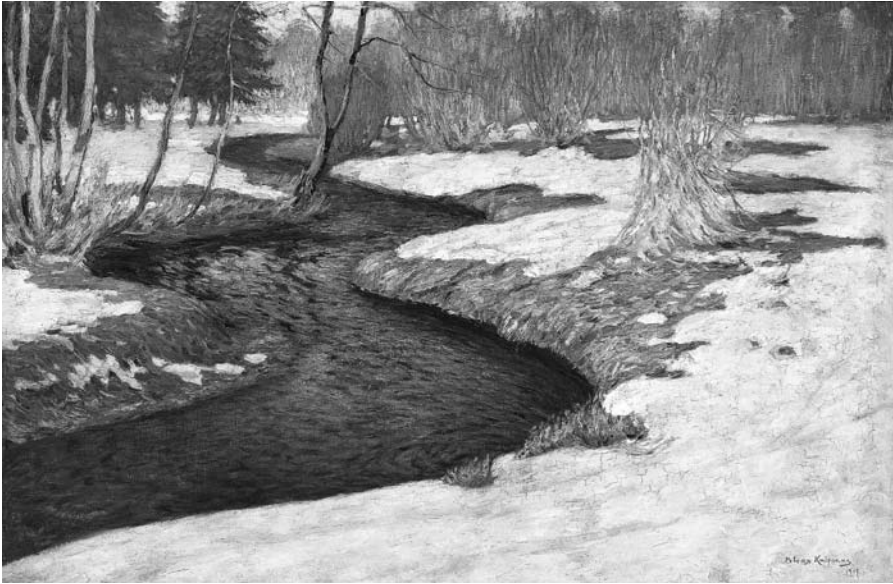
Dar viena nacionalinės dailės ikona, simbolizuojančia tautos atgimimą ir tautinės valstybės atsiradimo lūkestį, nuo pat pirmojo viešo pristatymo tapo realistiškai nutapytas Petro Kalpoko peizažas *Pavasario pradžia* (1907)⁴⁴. Jis buvo parodytas Lietuvių dailės draugijos Antrojoje parodoje, vėliau pateko į Lietuvos dailės muziejaus rinkinius; tačiau šio motyvo būta ir daugiau variantų – vien iš 1907 m. žinomi trys⁴⁵. Kalpoko upelių analogų kupina ir jo mokytojų latvių Johanno Walterio ir Vilhelmo Purvičio kūryba⁴⁶, jų gausu ir to meto rusų, suomių, čekų dailėje. Dalį šios plačios „pavasarių“ panoramos leidžia įsivaizduoti latvių dailės istoriko Eduardo

⁴³ [Maironis], *Maironio raštai*, p. 17.

⁴⁴ Paveikslas saugomas Lietuvos dailės muziejuje, inv. Nr. T 3611.

⁴⁵ Nijolė Tumėnienė, *Petras Kalpokas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 16, 108–109, 115 (kat. Nr. 3, 4, 8, 9, 39); *Peizažo erdvė*, t. 1, sudarytojos Nijolė Tumėnienė, Dalia Tarandaitė, Jurgita Semenauskienė, Vilnius: Lawin, 2010, p. 175, 242.

⁴⁶ Pavasario motyvo plėtotę latvių simbolistų dailėje leidžia pasekti reprezentatyvi kolekcija, skirta Baltijos šalių simbolizmo pristatymui Orsay muziejuje Paryžiuje; plg. *Āmes savages: Le symbolisme dans les pays baltes*, catalogue, sous la direction de Rodolphe Rapetti, Paris: Musée d'Orsay, 2018, p. 94–95, 212–217, 226–233.

Petras Kalpokas. *Pavasario pradžia*. 1907. Lietuvos dailės muziejus

Klaviņio sudaryta palyginamoji ikonografinė lentelė, kurioje Purvičio „pavasariai“ sugretinami su švedo Gustavo Fjaestado, vokiečio Walterio Leistikowo, Rusijos žydo Isaako Levitano, ruso Arkadijaus Rylovo, Baltarusijos ir Lietuvos lenko Ferdynando Ruščico, Ukrainos ruso Viktoro Zarubino nupjūtais to paties motyvo atvaizdais⁴⁷. Bundančios gamtos vaizdinys, įkūnytas saulei pašildžius atgijusio miško upelio atvaizde, aptinkamas visur, kur žiemą gamtą sukausto ledas ir sniegas, o pavasario saulė ją išvaduoja sutirpdydama ir čiurlenančiu vandeniu paversdama kietą ledo luobą. Nuo menininko meistrystės priklauso, ar šis naivus motyvas bus talento pakylėtas į alegorijos kategoriją, ar liks tik mielas ir patrauklus visiems pažįstamos tikrovės atspindys. Kalpokui, Purvičiui ir daugeliui kitų pavyko transformuoti gamtos motyvą į žmogaus kuriamosios energijos atgimimo simbolį. Galingos vaizduotės žaismas ir žodžio valdymo gebėjimai į simbolio lygį pakylėja ir Maironio poeziją.

Beje, siekiant plačiau aprėpti Maironio ir jo amžininkų vaizdinijos panašumus, bene tikslingiausia yra jo poeziją palyginti su vienu iš Čiurlionio autoritetų Ferdynandu Ruščicu (Ferdynand Ruszczyk), kuris nevengė rea-

⁴⁷ Eduards Klaviņš, „Vilhelma Purviša ainava eiropeisko tradicju kontekstā“, in: *Vilhelms Purvītis (1872–1945): Katalogs*, sastādītāja Inese Riņķe, Rīgā: Neputns, 2000, p. 173–201.

listinės vaizdavimo strategijos, bet tai nesutrukdė jam tapti vienu ryškiausių lenkiško simbolizmo atstovų. Sankt Peterburgo dailės akademijos absolventą Ruščicą išgarsino būtent peizažas *Pavasaris* (1897), kurį įsigijo kolekcininkas Pavelas Tretjakovas⁴⁸. Studijų pabaigoje susidomėjęs vokiečių ir šveicarų simbolizmu, Ruščicas dar Sankt Peterburge suartėjo su rusų simbolistų grupotės „Meno pasaulis“ nariais, dalyvavo jų parodose ir pradėjo peizažo kalba reikšti savo gimtinės atbudimo lūkesčius (*Žemė*, 1898; *Prie bažnyčios*, 1899; *Užtvanka*, 1900; *Senos obelys*, 1900; *Pavasaris*, 1907), kartais įspūdžiui sustiprinti nutapydamas ir laike sustingusios miegančios praeities motyvą, kuriame sąstingį perteikė sniegas (*Krėvos pilis*, 1899; *Praeitis*, 1903). Žinoma, politinės paskatos neišsemia šių kūrinių prasmės ir jų atsiradimo aplinkybių, tačiau jos Ruščicui buvo ne mažiau svarbios nei Maironiui. Būtent dėl to Ruščico atvejis gali būti naudingas nužymint maironiškosios aplinkos kontūrus; norėtusi manyti, kad jei toks dailininkas kaip Ruščicas būtų atsiradęs arčiau Maironio, poetas būtų pajutęs juos siejančią pasaulėjautos ir įsitikinimų bendrystę, nepaisant politinės vizijos nesutapimų.

Maironio susidomėjimas daile buvo gana paviršutiniškas, jis kliovėsi keliais nekvestionuojamais autoritetais, itin vertino Rafaelį, Murillo, kita vertus, tikėjo tautinio stiliaus kūrimo svarba, o tai suartino jį su modernizmo siekiais. Vis dėlto kodėl, pažinodamas visus bent kiek iškilesnius tautinio atgimimo ir valstybės kūrimo epochos Lietuvos menininkus, poetas atnaujindamas namų interjerą kreipėsi į neabejotinai talentingą ir novatoriškai orientuotą Daugirdą, o brangiausio savo kūdikio – poezijos rinkinio *Pavasario balsai* – apipavidalinimo ryžosi imtis pats. Net kai suabejojo savo gebėjimais, jis tenkinosi spaudos dizaino pakeleivių Žmuidzinavičiaus, Šimonio, Jankevičiaus paslaugomis, apeidamas žymiai sėkmingiau šioje srityje pasirodžiusius Adomą Varną ir Petrą Rimšą. Atsakymas būtų hipotetinis: Maironis neturėjo priemonių identifikuoti savo laiko dailės siekius ir naujoves, jis tiesiog neskaitė naujosios dailės kūrinių, tad kliovėsi autoritetais ir mada. Tai nepaneigia Maironio ryšio su simbolizmo ir *art nouveau* epochai būdinga stiliaus idioma. Šių stilių jungtimi apibūdinama estetika Maironį buvo užvaldžiusi taip giliai, kad jis ignoravo po Pirmojo pasaulinio karo vizualiosios kultūros lauke vykusius pokyčius, nepajėgė jų aprėpti ir kritiškai vertinti. Penktojo *Pavasario balsų* leidimo bibliografinis kodas tai patvirtina.

⁴⁸ Algė Andriulytė, *Ferdynandas Ruszczycas: Civis vilnensis sum*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, p. 66.

Poetui mirus, amžininkai atmetė Maironio formuotą *Pavasario balsų* bibliografinį kodą. Ketvirtame dešimtmetyje ir simbolizmas, ir *art nouveau* atrodė anachronistiškai, o *art nouveau* visuotinai buvo pakeitusios šiam gėnetiškai artimos, tačiau išoriškai gerokai modernesnės *art deco* formos. Antrojo pasaulinio karo metais po dramatiškų peripetijų pasirodęs *Pavasario balsų* šeštasis leidimas (1942) viskuo – apipavidalinimo stilistika, formatu, maketu, teksto komponavimu puslapyje, šriftais – atitiko modernaus neoklasicizmo idiomą, nors paties poeto suformuotas turinys liko nepakeistas: sudarytojas Juozas Ambrazevičius parengė jį penktojo leidimo pagrindu. Amžininkams knyga nekėlė nė mažiausios abejonės dėl aktualumo ir sava-laikiškumo. Rinkinys sulaukė palankiausių įvertinimų, buvo masiškai perkamas, o 1944 m. pakartotas.

Išvados. Modernizacijos adeptas sakytų, kad Maironis per ilgai bandė išlaikyti kūrinis visiškoje savo kontrolėje. Tačiau šiandienos akimis, autoriaus ir leidėjo susitapatinimas kaip tik yra patrauklus, nes, viena vertus, liudija menininko integralumą, kita vertus, jo darnų sugyvenimą su jaunystės menine aplinka ir priklausymą tam modernios Lietuvos visuomenės socialiniam segmentui, kuris išpažino būtent *fin de siècle* meninius idealus. Tokie kūrėjai kaip Maironis siaurino modernizmo raiškos lauką, kita vertus, bandė integruoti į miestieškėjančios nacionalinės valstybės kultūrą dvarų paveldą, kartu ir negausius aristokratiškosios kultūros elementus, apčiuopiamus tarpukario Lietuvos tikrovėje.

Nepaisant eklektiškos išvaizdos, Maironio knygos plito. Šie kuklūs leidiniai buvo galingi nacionalinės kultūros katalizatoriai. Tomas Venclova, iškeldamas Maironio istorinį vaidmenį lietuvių tautos sąmonėjimui, rašė: „Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti. Kaip tik todėl Maironis buvo ne tik poetas, bet ir reikšmingas istorijos veiksnys. Jis parengė Lietuvą nepriklausomybei nemažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau užtikrina pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma: okupacijos tada virsta tik praeinančia istorine nelaimė“⁴⁹.

Basanavičiaus paminėjimą šiuo atveju gal turėtumėme vertinti daugiau kaip išlygą, priemonę sustiprinti keliama minčiai, nors Maironis ėmėsi ir kai kurių politinių veiksmų: dalyvavo Lietuvos Tarybos rinkimuose, Berno konferencijoje, prisidėjo prie ankstyvos krikščionių demokratų partijos

⁴⁹ Tomas Venclova, *op. cit.*, p. 313.

formacijos ir kt.⁵⁰, tačiau visa ši veikla nėra iš tolo nesulyginama su jo žodžio poveikiu. Maironio poezijos galia iš tiesų buvo milžiniška, ją didino (ir liudijo) dainų pagal Maironio poeziją plitimas⁵¹. Vizualinio pastiprinimo jai nereikėjo, o tas, kurį jai parūpino pats autorius, tik perteikia tuometinį lietuviškosios vizualinės ir poligrafinės kultūros skurdų būvį ir parodo labiau jos negalias, nei galias.

MAIRONIS AND HIS *PAVASARIO BALSAI* IN THE CONTEXT OF THE LITHUANIAN IMAGERY OF SPRING

Summary

The issue raised and addressed in this paper concerns the modernity of the works of Maironis (1862–1932), a classic of Lithuanian national literature. The author aims to evaluate the timeliness of Maironis's work in the context of Lithuanian culture of the late nineteenth-the first half of the twentieth century, that is, during the poet's lifetime and the first decade following his death. The evaluation is based on the peculiarities of the physical body of first five editions (1895, 1905, 1913, 1920, and 1927) of Maironis's best-known work, the poetry collection *Pavasario balsai* (Voices of Spring) and on the analogies between his poetic images and the art created by his contemporaries. The question raised in the paper is how much the poet contributed to the graphic design of different editions of his collection and to what extent the physical body of the book reflects the context of Lithuanian artistic culture at the turn of the twentieth century. The analysis focuses on the image of spring, which had acquired the meaning of a topos in the artistic culture of the period discussed and was popular in painting and graphic art. Although the theme of spring is not too widely developed in the collection *Pavasario balsai*, this topos was of exceptional significance to Maironis: the poet kept the original title in the new edition of the collection, and the motif of spring retained its importance in the design of first four editions of the book.

The design of Maironis's collection is associated with versions of local variants of the stylistic idioms of Symbolism and *art nouveau*. The features of the amateur design (DIY) and stylistic elements of Historicism characteristic of Maironis's books are approached as typical of the modernising local artistic culture that

⁵⁰ Plačiau žr. Manfredas Žvirgždas, „Maironis ir politika: Poetas, įsipareigojęs visuomenei“, in: *Maironio balsai*, p. 549–623.

⁵¹ Plačiau žr. Viktorija Šeina, „Maironio kanonizacija Lietuvos Respublikoje (1918–1940)“, in: *Maironio balsai*, p. 637–645.

encompassed aspirations of renewal and retrospection determined by local conditions.

Maironis's image of spring is linked to the images of spring in the works of the painters Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Petras Kalpokas, Petras Rimša, Ferdinandas Ruščicas, and Antanas Žmuidzinavičius, which became established in the history of Lithuanian art, gained the status of a national symbolic icon, and symbolised national revival and an optimistic vision of the future. The author shows how, posthumously, Maironis's collection was included in the modernist discourse of the middle of the twentieth century after the deconstruction of the bibliographical canon created by the poet, that is, after disrupting the tradition of design of *Pavasario balsai* encoded by Maironis himself that had been instilled in the idiom of the visual culture of the nineteenth-twentieth century. After the poet's death, the design of his books was no longer controlled, and the bibliographical code of his books was changed and integrated into the modernist visual discourse of the middle of the twentieth century.

MUZIKINĖS MAIRONIO REDAKCIJOS (ANKSTYVASIS LAIKOTARPIS)

DARIUS KUČINSKAS

Problematika. Tarpukariu Maironis buvo vienas labiausiai mėgiamų poetų tarp muzikų. Pagal jo eiles muziką kūrė beveik visi to meto kompozitoriai. Daugiausia buvo naudojami eilėraščiai, publikuoti rinkinyje *Pavasario balsai*. Vienu kompozitorių dėmesys poetui buvo itin stipriai išreikštas – pagal jo eiles sukurta dešimtys muzikos kūrinių (Juozas Naujalis). Kiti kompozitoriai sukūrė tik po vieną kompoziciją, bet jų meninė vertė nebuvo menkesnė (Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Juozas Gruodis). Kai kurie muzikai savo kūrinius pagal Maironio eiles išleido pakartotinai (Česlovas Sasnauskas, Naujalis), tačiau kitaip negu poetas, savo kompozicijų iš esmės nekeitė, netaisė, nekoregavo, tad pakartotinis muzikos kūrinių leidimas tapo tik pasibaigusio tiražo atnaujinimu, o ne nauju meniniu sprendimu. Kita vertus, Maironio amžininkai kompozitoriai poeto tekstus perkeldami į garsų pasaulį tarsi ieškojo naujų eilėraščio perskaitymo galimybių, naujo žodžių įprasminimo, pasiūlydami kitus prasminius (loginius, emocinius) akcentus, eilėraščio skaitymo ritmą, tempą ar nuotaiką. Kurdami naujas prasmes ir interpretacijas, bet sekdami muzikos komponavimo logika ir prisilaikydami jos kūrimo specifikos, muzikai taip pat neretai įvedavo atskirų žodžių ar eilučių pakartojimų, kai kada pasirinkdavo tik kelias eilėraščio eilutes arba praleisdavo visą posmą, sukeisdavo žodžių tvarką, pateikdavo kitokią metrinę schemą, kuri geriau atitiko jų muzikinius sumanymus, tačiau kartais gana stipriai nutoldavo nuo pirminės poeto intencijos. Taigi didelis Maironio amžininkų kompozitorių dėmesys jo kūrybai rodo pirmiausia poetinio žodžio aktualumą, įtaigumą ir kartu universalumą eilėraščio tekstą perteikiant (interpretuojant) muzikos garsais.

Apie Maironio ir muzikos santykį jau yra ne kartą rašyta. Aptarta daug svarbių ir aktualių klausimų, tokių kaip poetinio teksto muzikalumas (Vytautas Landsbergis¹), liaudyje dainuojama Maironio poezija (Živilė Ramoškaitė²), paties Maironio polinkis muzikai ir jo muzikalumas (Vanda Zaborskaitė³, Landsbergis⁴), o poetinių tekstų kaitos klausimai nagrinėti Pranės Jokimaitienės⁵ ir Pauliaus Subačiaus⁶ publikacijose. Tačiau iki šiol nebuvo gilintasi ir nenagrinėtas poetinio teksto interpretacijos muzikoje klausimas. Tai yra kaip kompozitoriai panaudojo savo kūrinuose poetinį žodį, kartu pasiūlydami naują eilėraščio perskaitymo galimybę, sukurdami naujas prasmes ir patalpindami poetinį tekstą į naujus interpretacinius kontekstus. Taip pat iki šiol nenagrinėtas klausimas apie atvirkščią procesą – ar vėlesniems Maironio eilėraščių taisymams turėjo įtakos kompozitorių sukurti muzikos kūriniai ir pats bendravimas su muzikais? Apie tokią įtakos galimybę galima spręsti iš to, kaip muziką mėgo pats Maironis ir kaip dažnai Maironis bendravo su kompozitoriais. Dėl to pagrindinis šio straipsnio tikslas yra nustatyti, iširti ir įvertinti muzikos ir poetinio teksto sąveiką, pastarojo kaitos požiūriu. Tai yra – atsakyti į klausimą, kada, kiek ir kaip kito (ar priešingai – nekito, liko stabilus) Maironio eilėraštis, jam susiliejus su muzika.

Atsakant į šį klausimą, keliami hipotezė, kad Maironio eilėraščių daugkartinis intensyvus autoredegavimas juos modernizuojant buvo pozityviai (keitimo proceso skatinimas) ir negatyviai (keitimo proceso stabdymas) susijęs su jų tekstams parašytos muzikos metroritmika ir intensyviu funkcionavimu kultūrinėje praktikoje (dažnu atlikimu), kuris įtvirtino stabilias lingvistinio ir muzikinio teksto jungtis. Tyrimo objektu pasirinkti kompozitorių amžininkų sukurti opusai pagal Maironio eiles, apsibrėžiant sąly-

¹ Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, vyr. redaktorius Jonas Lankutis, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Algis Samulionis, Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 179–184.

² Živilė Ramoškaitė, „Maironio poezija liaudies ir kompozitorių kūryboje“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2013, t. XLV, p. 15–29.

³ Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968 (1987).

⁴ Vytautas Landsbergis, *op. cit.*

⁵ Pranė Jokimaitienė, „Maironio poezijos tautosakėjimas“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, p. 168–178.

⁶ Paulius Subačius, „Nušlifuoti deimantą, arba kuo Maironis įdomus ne vien pokolonijiniams kraštams“, in: *Eina garsas: Nauji Maironio skaitymai*, sudarytojas Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 89–113.

ginai vadinamu „ankstyvuoju“ laikotarpiu, t. y. muzika, sukurta iki poeto mirties (1932), ir taip pat liaudies dainuojami variantai, kurių chronologines ribas sunkiau identifikuoti, bet jų paplitimas ir žinomumas pačiam autoriui galėjo turėti įtakos atsirasti naujoms eilėraščių redakcijoms. Muzikinės eilėraščių redakcijos čia pirmiausia suprantamos kaip muzikos kūrinų transformacijos, atsirandančios kompozitoriui tobulinant patį muzikos kūrinį, jo garsinę išraišką ir dėl to įvedant didesnius ar mažesnius pavienių muzikos išraiškos elementų (melodijos, ritmo, harmonijos, formos) ar jų derinių/junginių pakeitimus. Tokias muzikines redakcijas atrandame pakartotinai publikavus kūrinį ar kompozitoriui parengus kūrinio aranžuotę, pritaikius jį kitai atlikėjų sudėčiai.

Muzika Maironio eilėmis ir ankstesnių tyrimų apžvalga. Pirmasis apžvalginis straipsnis apie muzikos kūrinius pagal Maironio eiles buvo paskelbtas pakankamai vėlai – praėjus trisdešimt metų po poeto mirties. Jį parašė ir specialiai poeto šimtmečiui skirtame *Aidų* numeryje paskelbė muzikologas Juozas Žilevičius⁷. Pradėjęs nuo glausto siociokultūrinės Kauno miesto situacijos apibūdinimo, Žilevičius nuosekliai išvardijo ir charakterizavo visus pagal Maironį kūrusius muzikus ir jų kūrinius. Pats asmeniškai pažįstamas su daugeliu kompozitorių ir būdamas gyvu visų įvykių liudytoju, Žilevičius straipsnyje pateikė nemažai autentiškos informacijos apie vieno ar kito kūrinio sukūrimo aplinkybes ir jo pirmąjį atlikimą (Naujalio „Jau slaviškos šalys iš miego sukilo“⁸). Žilevičius išvardija 35 kompozitorius, kurie yra sukūrę ar aranžavę („pertvarkę“, pasak Žilevičiaus) muzikos kūrinių pagal Maironio eiles. Apsibrėždami nagrinėjamą laikotarpį tik iki poeto mirties (1932), čia pateiksime patikslintą kompozitorių ir jų kūrinių suvestinę (lentelė Nr. 1)⁹.

⁷ Juozas Žilevičius, „Maironis muzikos garsuose“, in: *Aidai*, Brooklyn, 1962, Nr. 7, p. 305–306.

⁸ Nepublikuotas Naujalio kūrinys. Nenustatyto asmens nuorašas pavadinimu „Laikas atgimti“ saugomas Čikagoje, LTSC, Žilevičiaus Kreivėno muzikologijos archyve, Naujalio fonde (be signatūros). Živilė Ramoškaitė teigdamą, kad rankraštis yra žuvęs (Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 26), matyt, rėmėsi Naujalio dukters atsiminimais (Zofija Naujalytė-Didenkienė, „Naujalio gyvenimo kelias“, in: *Juozas Naujalis*, sudarė ir paaiškinimus parašė Ona Narbutienė, Vilnius: Vaga, 1968, p. 54–55). Čikagoje esantis rankraštis *de visu* patikrintas šio straipsnio autoriaus mokslinės stažuotės metu 2018 m. (žr. iliustraciją Nr. 1).

⁹ Čia pateikiami skaičiai taip pat skiriasi nuo Danutės Bindokienės paskelbtų statistinių duomenų, kur suskaičiuoti visi kompozitoriai ir muzikos kūriniai iki 1982 m.; žr. Danutė Bindokienė, „Trumpas žvilgsnis į Maironį ir jo kūrybą“, in: *Laiškai lietuviams*, Čikaga, 1982, Nr. 8, p. 272–278.

Eil. Nr.	Kompozitorius	Pagal <i>Pavasario balsus</i>		Pagal kitus poetinius tekstus		Iš viso
		originalūs kūriniai	aranžuotės kitai atlikėjų sudėčiai	originalūs kūriniai	aranžuotės kitai atlikėjų sudėčiai	
1	Juozas Naujalis	21	6	1		28
2	Aleksandras Kačanauskas	8		4		12
3	Česlovas Sasnauskas	4	4	1	3	12
4	Juozas Tallat-Kelpša	3	1	1		5
5	Juozas Bertulis	3				3
6	Juozas Gruodis	1		1		2
7	Benediktas Andruška	1				1
8	Antanas Bačiulis	1				1
9	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis	1				1
10	Juozas Gudavičius	1				1
11	Bronius Jonušas	1				1
12	Vincas Nacevičius	1				1
13	Vladas Paulauskas	1				1
14	Petras Juozas Pranaitis	1				1
15	Stasys Šimkus	1				1
16	Antanas Vanagaitis	1				1
17	Galga Visockis	1				1
18	Juozas Drija-Vysockas	1				1
19	Teodoras Brazys			1		1
	Mikas Petrauskas			1		1
	Iš viso:	52	11	10	3	76

1 lentelė. Kompozitoriai, kūrę pagal Maironio eiles iki 1932 m.

Ši suvestinė labai vaizdžiai atskleidžia Maironio populiarumą tarp to meto muzikų – Maironis buvo vienas populiariausių poetų lietuvių kompozitorių tarpe. Turint omenyje, kad XX a. pradžioje lietuvių kompozitorių ratas buvo labai siauras, galima suprasti, kad iš esmės visi to meto muzikos kūrėjai bent kartą prisilietė prie Maironio poezijos. Iš suvestinės matosi, kad daugiausia pagal Maironio eiles yra sukūrę Juozas Naujalis, Česlovas Sasnauskas, Aleksandras Kačanauskas ir Juozas Tallat-Kelpša. Kitų kompozitorių įnašas į muzikinę maironianą yra žymiai mažesnis, tačiau jokių būdu meniškai ne prastesnis (Gruodžio ar Čiurlionio kūriniai). Didžiausią Naujalia dėmesį Maironio poezijai nulėmė kelis dešimtmečius trukusi judviejų asmeninė draugystė ir Naujalia pareigos – Kauno katedros vargonininkas ir choro vadovas. Tai sudarė sąlygas Naujaliui ką tik surtą naują kūrinį nedelsiant atlikti. Ir tai labai motyvavo bei stimulavo naujų kūrinių atsiradimą – tiek Maironi, tiek Naujali¹⁰. Tuo tarpu Kačanauskas ir Tallat-Kelpša greta originalių kompozicijų yra paskelbę nemažai aranžuotų kitai atlikėjų sudėčiai, taip tarsi išplėsdami savo kūrinių atlikimo galimybes, priklausančias nuo įvairių to meto Lietuvos menininkų pajėgumų.

Tarp 31 muzikai panaudotų Maironio eilėraščių daugiausia yra iš rinkinio *Pavasario balsai* (26 eilėraščiai, paimti iš skirtingų rinkinio leidimų) ir tik 5 yra iš kitur (lentelė Nr. 2)¹¹. Išsiskiria 3 eilėraščiai, daugiausia pamėgti kompozitorių: „Miškas ir lietuvis“, „Mano gimtinė“ ir „Sunku gyventi“. Šiems eilėraščiams muziką sukūrė atitinkamai po 5 ir 4 kompozitorius. Tuo tarpu dabar Lietuvoje populiariausios Maironio eilėmis sukurtos dainos „Lietuva brangi“ ir „Kur bėga Šešupė“ anuomet susilaukė tik po 3 muzikinius kūrinius (neskaičiuojant aranžuotų). Taip galėjo atsitikti dėl to, kad ypač sėkmingas ir plačiai paplitęs kurio nors vieno kompozitoriaus kūrinys (šiuo atveju – Naujalia ir Sasnausko muzika minėtiems eilėraščiams) kitiems kompozitoriams tarsi užkirto kelią, nesitikint tam pačiam eilėraščiui sukurti geresnę muziką ar sulaukti ne menkesnio pripažinimo ir populiarumo.

¹⁰ Daugiau apie šių asmenybių kūrybinį bendravimą žr. Kondradas Kaveckas, *Juozo Naujalia gyvenimas ir kūryba*, Kaunas: Žaibas, 1939; Juozas Naujalis.

¹¹ Čia ir toliau straipsnyje pateikiami kanoniniai eilėraščių pavadinimai.

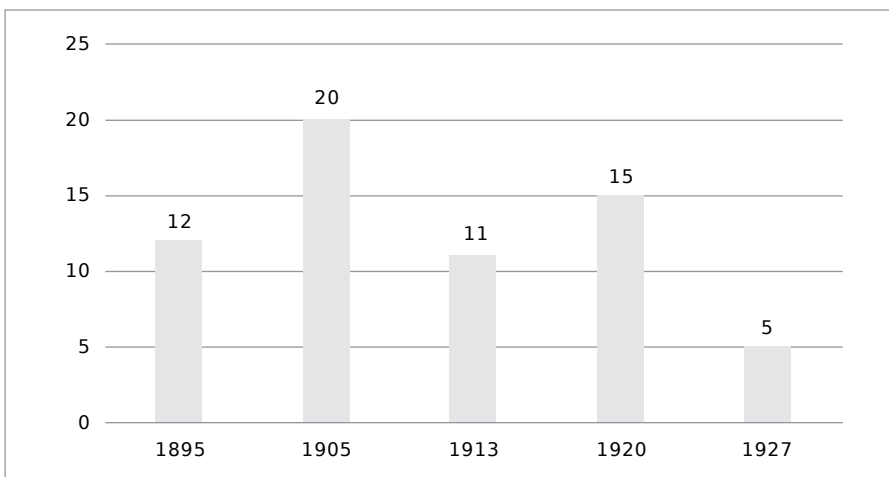

Eil. Nr.	Eilėraštis	Kompozitoriai	Kūriniai	Aran- žuotės	Iš viso
Pavasario balsai					
1	Miškas ir lietuvis	Juozas Naujalis Juozas Bertulis Juozas Gudavičius Aleksandras Kačanauskas Juozas Drija-Vysockas	1 1 1 1 1	1	6
2	Kur bėga Šešupė	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis Aleksandras Kačanauskas	1 1 1	2 1	6
3	Mano gimtinė	Benediktas Andruška Juozas Bertulis Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Aleksandras Kačanauskas Stasys Šimkus	1 1 1 1 1		5
4	Sunku gyventi	Juozas Naujalis Bronius Jonušas Aleksandras Kačanauskas Vincas Nacevičius	1 1 1 1	1	5
5	Lietuva brangi	Juozas Naujalis Antanas Bačiulis Juozas Bertulis	1 1 1	2	5
6	Marijos giesmė	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis	1 1	2	4
7	Duetas	Aleksandras Kačanauskas Juozas Naujalis Vladas Paulauskas	1 1 1		3
8	Vasaros naktys	Aleksandras Kačanauskas Juozas Naujalis Antanas Vanagaitis	1 1 1		3
9	Daina („Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..“)	Juozas Naujalis Galga Visockis	1 1		2
10	Eina garsas	Juozas Naujalis Petras Pranaitis	1 1		2
11	Lietuvis ir giria	Juozas Naujalis Juozas Tallat-Kelpša	1 1		2

12	Tupi šarka	Juozas Gruodis Juozas Naujalis	1 1		2
13	Malda	Juozas Naujalis	2		2
14	Užmigo žemė	Česlovas Sasnauskas	2		2
15	Milžinių kapai	Juozas Tallat-Kelpša	1	1	2
16	Užtrauksme naują giesmę	Juozas Naujalis	1	1	2
17	Ant Drūkšės ežero	Juozas Naujalis	1		1
18	Augo putinas	Juozas Naujalis	1		1
19	Daina („Už Raseinių, ant Dubysos“)	Juozas Naujalis	1		1
20	Dainų šventei	Juozas Naujalis	1		1
21	Nebeužtvenksi upės	Juozas Tallat-Kelpša	1		1
22	Oi neverk, matušėle!	Juozas Naujalis	1		1
23	Pavasaris	Juozas Naujalis	1		1
24	Rudens dienos	Juozas Naujalis	1		1
25	Vasaros naktis	Aleksandras Kačanauskas	1		1
26	Vilija (Neris)	Aleksandras Kačanauskas	1		1
Kiti eilijuoti tekstai					
27	Jau slavai sukilo (<i>Jaunoji Lietuva</i> , VI giesmė)	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis	1 1	3	5
28	<i>Kur išganymas</i>	Aleksandras Kačanauskas Juozas Gruodis	3 1		4
29	<i>Raseinių Magdė</i>	Aleksandras Kačanauskas Juozas Tallat-Kelpša	1 1		2
30	Kristui Karaliui giesmė	Teodoras Brazys	1		1
31	<i>Jaunoji Lietuva</i> (V giesmė)	Mikas Petrauskas	1		1
Iš viso:			62	14	76

2 lentelė. Maironio eilėraščiai, iki 1932 m. panaudoti muzikos kūrybai

Pagal muzikos sukūrimo ir publikavimo metus galime atsekti, kaip atsikiri Maironio *Pavasario balsų* leidimai plito kompozitorių tarpe ir kurie leidimai buvo populiariausi (diagrama Nr. 1). Pagal šią diagramą matyti, kad Maironio posmai tiksliai atliepė tautos lūkesčius, nes jau pirmasis *Pavasario balsų* leidimas susilaukė didžiulio kompozitorių dėmesio. Turint omenyje, kad tuo metu lietuvių kompozitorių, kaip ir kitų sričių lietuvių menininkų bendruomenė, o ir apskritai lietuviška inteligentija, buvo tik bepradedanti formuotis, šis populiarumas rodo neabejotiną poeto pripažinimą. Mažesnis kompozitorių dėmesys po trečio rinkinio leidimo (1913) sietinas su karo metais. Vėl išaugusį populiarumą po ketvirto leidimo (1920) galima paaiškinti tiek su pasibaigusiu karu, tiek su išaugusiu (susiformavusiu) lietuvių kompozitorių branduoliu, tiek ir su Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimu bei visas veiklos sritis apėmusį entuziazmą kurti lietuvišką meną. Be to, kai kurie muzikos kūriniai buvo sukurti anksčiau nei pasirodė ketvirtas rinkinio leidimas, bet dėl įvairių priežasčių (pirmiausia karas) nebuvo publikuoti. Pavyzdžiui, sulyginus Naujaliao „Jaunimo giesmės“ (publikuota 1923 m.) žodžius su Maironio leidimais, paaiškėjo, kad muzikos kūrinys sukurtas ne pagal 1920 m., bet pagal 1913 m. paskelbtą eilėraščio tekstą. Penktojo leidimo (1927) populiarumas kompozitorių tarpe akivaizdžiai buvo sumenkęs. Tai galima paaiškinti tuo, kad trečiame dešimtmetyje iškilo visa eilė jaunesnės kartos lietuvių poetų, ir kompozitoriai pirmiausia siekė „įgarsinti“ naujus eilėraščius, nei dar kartą kurti muziką pagal visuomenėje prigijusius ir jau plačiai dainuojamus Maironio posmus.

1 diagrama. Muzikos kūriniai (su aranžuotėmis) pagal skirtingus Maironio *Pavasario balsų* leidimus

Maironio poezijos paplitimą liaudies ir kompozitorių kūryboje taip pat yra apžvelgusi Živilė Ramoškaitė¹². Straipsnyje autorė daugiausia dėmesio skyrė dainų pagal Maironio eiles melodijų kilmei. Aptartos kompozitorių dainos ir liaudyje dainuojami Maironio eilėraščiai. Ramoškaitė atkreipė dėmesį, kad Naujaliao dainos „Už Raseinių ant Dubysos“ melodija nėra originali, ji yra tokia pati kaip dainos „Eina garsas“ melodija, o pastaroji, pasak Maironio, turėjo būti kaip Antano Baranausko „Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos“¹³. Ramoškaitė atsekė liaudyje dainuotų Maironio melodijų šaltinius – kurios melodijos yra kilusios sekant anksčiau publikuotomis ir konkrečių autorių sukurtomis dainomis, o kurios yra vien tik liaudies kūrybos vaisius. 1907 m. V. Dumčiaus užrašytas variantas, taip pat aptartas Ramoškaitės¹⁴, įdomus tuo, kad Maironio eilėraščio pirmo posmo paskutinė eilutė liaudyje dainuota su pakeistu žodžiu: vietoj „Geltonplaukės puikios visos šneka ten, oi šneka“, dainuota „Geltonplaukės puikios visos *lietuviškai* šneka“. Gana reikšmingas pakeitimas istoriniame-kultūriniame-politiniame to meto kontekste, tačiau vėlesnėse Maironio eilėraščio publikacijose tekstas nebuvo pakeistas, tad lieka neaišku, ar Dumčiaus užrašytas variantas sietinas su pradiniu (neišlikusiu) poetiniu tekstu, ar savarankiškai liaudies įvestu „patobulinimu“. Kaip žinia, tokie poetinio teksto pakeitimai prieš juos publikuojant buvo daromi siekiant išvengti represijų, ir tai iki spaudos draudimo panaikinimo buvo būdinga lietuvių inteligentijos protesto forma. Tad jei galvotume, kad Maironis rengdamas pirmai publikacijai (1895) eilėrašį „Už Raseinių ant Dubysos“ vis dėlto sąmoningai pakeitė vieną žodį („lietuviškai“) į politškai neutralesnį, tai 1902 m. patirtis keičiant Baranausko tekstą jam nebuvo naujiena, o išbandyta praktika, ir, tikriausiai, žinoma artimesniam draugų ratui, jei į jį kreiptasi.

Muzikos kūrinių šaltiniai. Dar kartą grįžkime prie muzikos kūrinių Maironio eilėmis šaltinių. Čia galime išskirti tris tipus: tai paties Maironio savo eilėrašiams sukurtos melodijos, liaudies dainuojami Maironio eilėraščiai ir kompozitorių sukurti kūriniai.

¹² Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 15–29.

¹³ *Ibid.*, p. 22. Plačiau apie šio kūrinio genezę žr. Andrius Dubinskas, „Epizodas iš Maironio kūrybos“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1932-07-12, Nr. 155, p. 2; taip pat Virginijaus Gasiliūno komentarą, in: <http://virginijusg.blogspot.com/2012/09/343-paramaironiana-apie-viena-smugeliuka.html>, (2018-10-05).

¹⁴ *Ibid.*, p. 24.

Laikas atginti. J. Naujalis

Jau slavi sukilo sa-lyso is miogo pa-wi- lo, pa-ra-sa-rius pa-
-va - sa - riu ty-dna jau-ri gy dar-tai Vie-nimstis li-tu - vians
- va - sa - riu ty-dna jau-ri gy dar-tai dra-sia me-si-se-le tie-mos te be gaudia tu ve-jai saltai ank!
kai kas jau lai-kas is miogo pa-vel-ti ank! lai-kas at-ver-ti

ur mu-nas d. kio ga-va me-si-mus to pa-ia-dra kiu vil-ti. Je
sta-kim i dar-ta o sau-le si-sus. pa-lysi si-me kal-ta kaip lai-
ka gvausmi-ga po- kel-kim se-na ves te vy-ns ga-lin-ga po-ria-di-kim
Lie-ti-va mu-su Lie-ti-va mu-su. Za-di-kim Lie-ti-va mu-su

1 iliustracija. Juozas Naujalis „Laikas atginti“ („Jau slavai sukilo...“) nežinomo asmens nuorašas (LTSC (Čikaga), Žilėvičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas, Naujalis fondas (be signatūros))

Maironio melodijos. Žinomi tik du atvejai, kai manoma, kad melodiją galėjo sukurti pats Maironis. Tai Čiurlionio daina vyrų chorui „Ten, kur Nemunas banguoja“ („Mano tėvynė“) ir Sasnausko „Tautiška giesmė“ („Kur bėga Šešupė“). Čiurlionio daina, sukurta 1908 m., pirmą kartą buvo publikuota tik 2012 m.¹⁵ Tada publikacijos autorius iškėlė hipotezę, kad Čiurlionio harmonizuotą melodiją galėjo sukurti pats Maironis: kompozitorius susitiko su Maironiu Sankt Peterburge 1908 m. gruodį; Čiurlionis ruošėsi vedyboms, jam reikėjo atlikti priešvedybines išpažintį ir gauti dokumentinę liudijimą; sužadėtinės patartas kreipėsi į Maironį; žinodamas vargingą Čiurlionio situaciją ir nedrąsumą, poetas pasikvietė kompozitorių pietų; prie stalo maloniai pasišnekučiavo; po to Maironis staiga atsistojo, nuėjo į kitą kambarį, grįžo apsilvilkęs sutaną ir oficialiai užbaigė procedūrą¹⁶. Tais pačiais metais sukurta Čiurlionio daina galėjo būti kaip kompozitoriaus padėka ir bičiulystės išraiška tuo metu jau garsiam poetui. Tačiau suabejojus pačios melodijos ir harmonizacijos autoryste¹⁷, ilgą laiką šis kūrinys nebuvo minimas greta kitų Čiurlionio kompozicijų, neįtrauktas į kūrinių sąrašus ir ilgainiui pamirštas. Kaip žinia, pirmą kartą Maironio eilėraštis pavadinimu „Mano gimtinė“ buvo paskelbtas 1895 m. *Pavasario balsuose*. Tekstas virto liaudies daina – užregistruota net 16 skirtingų dainuojamųjų variantų, iš jų 5 užrašyti su melodijomis¹⁸. Pagal šį eilėraščių muziką kūrė kompozitoriai Andruška, Kačanauskas, Šimkus¹⁹. Tačiau nė viena to meto melodija nepašė į Čiurlionio. Galėtume melodiją, kaip ir visą kūrinį, priskirti Čiurlioniui, bet kraštinėse dalyse vyraujantis mazurkos ritmas nėra jam būdingas (ilustracija Nr. 2). Juo labiau kad šio ritmo kompozitorius sąmoningai vengė, jį įvardijęs lietuvių muzikos svetimybe²⁰. Kita vertus, polifoninė choro faktūra ir stiprus balsų individualizavimas tarp to meto kompozitorių yra būdingas tik Čiurlioniui. Tad melodijos ir visos harmonizacijos stilistinis

¹⁵ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Ten, kur Nemunas banguoja*, redagavo Darius Kučinskas, Kaunas: Naujasis lankas, 2012.

¹⁶ Jadvyga Čiurlionytė, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 146.

¹⁷ Vytautas Landsbergis, *Čiurlionio muzika*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 98.

¹⁸ Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė, knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 260.

¹⁹ Čia paminėti kompozitoriai, sukūrę muziką iki 1932 m. Vėliau pagal šį eilėraščių dar kūrė Bronius Budriūnas, Julius Sinius, Juozas Strolia, Antanas Vanagaitis, Vytautas Visockis.

²⁰ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Apie muziką“, in: Sofija Čiurlionė-Kymantaitė, *Lietuvoje: Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją*, Vilnius: Zavadzakis, 1910, p. 59–83.

neatitikimas bei istorinis-biografinis kontekstas leidžia teigti, kad prie šio kūrinio (muzikos) atsiradimo prisidėjo abu autoriai, turintys skirtingą muzikinę patirtį ir skirtingas muzikines nuostatas.

Andantino

Ten, kur Ne-mu-nas ban - guo - ja tarp kal-nų, lan - kų,

Ten, kur Ne-mu-nas ban - guo - ja, tarp kal-nų, lan - kų,

2 iliustracija. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „Ten, kur Nemunas banguoja“

Apie Sasnausko dainos „Kur bėga Šešupė“ atsiradimo aplinkybes rašė Landsbergis²¹. Jis atkreipė dėmesį, kad Maironio eilėraštis buvo iškart žinomas (pasirodė, paplito, vėliau – publikuotas) kartu su melodija, tai yra kaip daina²². Taip pat primenamos istorinės aplinkybės: eilėraštis kartu su užrašyta melodija buvo perduotas kompozitoriui Sasnauskui su prašymu ją harmonizuoti. Tuo remiantis iškelta hipotezė, kad melodijos autorius galėjo būti Maironis. Kompozitorius kūrinį pagal gautą eilėrašį paskelbė dviem variantais – pirmasis sukomponuotas pagal eilėrašį ir prie jo pridėtą melodiją, o antrasis dainos variantas jau sukurtas pagal savo originalią melodiją, vėliau paplitusią ir iki šiol visiems gerai žinomą. Čia galima būtų papildyti, kad Sasnauskui perduota melodija yra užrašyta kaip daina su priedainiu. Kupletai užrašyti dviejų ketvirtinių metru, o priedainis – trijų ketvirtinių su akcentuota pirmąja nata. Panaudota ritminė pulsacija (dvi aštuntinės ir dvi ketvirtinės) taip pat primena mazurką, nors ir be taškuoto ritmo (ilustracija Nr. 3).

Ši sąsąuka su mazurkos ritmu yra panaši su jau aptarta Čiurlionio harmonizuota melodija – ritmikos požiūriu abi melodijos panašios (naudojamas mazurkai charakteringas trijų ketvirtinių metras, tipinės kadencijos). Jei Sasnauskui perduota melodija buvo sukurta Maironio, tai analogiškai

²¹ Vytautas Landsbergis, *Česlovo Sasnausko gyvenimas ir darbai*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 112; Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, p. 181–182.

²² *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 52–55.

3 iliustracija. Česlovo Sasnausko „Kur bėga Šešupė“ priedainis, sukurtas pagal gautą melodiją

galime daryti išvadą, kad ir Čiurlionio harmonizuota melodija taip pat yra Maironio.

Po kelių metų Sasnauskas dar kartą publikavo pirmąjį savo dainos variantą²³. Čia jau yra pakeistas metras – visas kūrinys perrašytas į keturių ketvirtinių metrą. Pakeista melodijos pulsacija susilpnino mazurkos pojūtį ir priartino kūrinį prie kitų originalių Sasnausko kompozicijų.

Specialiai dainavimui kurti eilėraščiai. Tai, kad Maironis kai kuriuos eilėraščius kūrė tarsi specialiai dainavimui, liudija pavadinimai, nurodantys į atitinkamą žanrą (daina, duetas, giesmė), eilėraščio struktūra su aiškiai išdėstytais kupletu bei priedainiu²⁴ ir net kai kuriomis muzikinio atlikimo nuorodomis – 1920 m. *Pavasario balsų* leidime prie eilėraščio „Lietuvių gimnas“ („Pirmyn į kovą!“) atskirų posmų šone prirašyta „forte“, „piano“. Vienintelis atvejis, kai Maironis sukūrė eilėrašį prisilaikydamas jau žinomos ir paplitusios melodijos, t. y. jau pritaikydamas būsimą eilėrašį atitinkamai metrinei pulsacijai ir parinkdamas atitinkamą metrinę schemą, yra „Eina garsas nuo rubežiaus“. Čia Maironis aiškiai nurodė, pagal kurią melodiją reikia dainuoti: „Gaida kaip: „Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos“²⁵ (tai primena ir akcentuoja tiek Landsbergis, tiek Ramoškaitė).

Taip pat žinomas atvejis, kai Maironis sukūrė eilėrašį-giesmę pagal konkretų užsakymą. Statant Panevėžio katedrą, vyskupas Kazimieras Paltarokas užsakė prelatui Maironiui parašyti eiles būsimam katedros himnui. Eilėrašį 1928 m. sukūrė Maironis, muziką – kun. Teodoras Brazys. 1930 m. kovo 4 d. Maironiui lankant ką tik baigtą statyti Panevėžio katedrą pir-

²³ *Šaltinis*, Tilžė, 1907, Nr. 1, p. 8.

²⁴ Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, p. 181.

²⁵ [Maironis], *Pavasario balsai ir Kur išganymas*, parašė Maironis (J. M-lis), Sankt-Peterburgas: Lietuvių laikraščio kaštais, 1905, p. 17.

mos liturgijos metu skambėjo jo eilėmis sukurtas katedros himnas „Kristus Karalius“²⁶. Eilėraščio mašinraštyje esantys Maironio rankra įrašyti paskutinio posmo pataisymai patikslina eilėraščio mintį, bet eilėdaros ir muzikinės pulsacijos nekeičia. Tad maštant, kas paskatino šį pakeitimą, neatrodo, kad tai galėjo būti kompozitoriaus Brazio pasiūlymas.

Istoriniu požiūriu svarbūs Vlado Paulausko atsiminimai, užrašyti Leono Kuodžio, kuriuose užfiksuota „Dueto“ („Nesek sau rožės prie kasų“) sukūrimo istorija²⁷. Pasak Paulausko, Maironio eilėraštis buvo parašytas 1915 m. Panevėžyje, Paulausko vedamo choro repeticijos metu, per kokią valandą. Muziką kompozitorius sukūrė taip pat labai greitai („pakakę 3–4 valandų“), ir nuo to laiko šis duetas (daina dviem balsams su fortepijono pritarimu) buvo nuolat atliekamas įvairių progų ir lietuviškų vakarų metu. Kūrinys atspausdintas tik 1923 m., nusiųstas Maironiui su dedikacija (ilustracija Nr. 4) ir gautas jo padėkos laiškelis, kuriame taip pat paminima, kad leidinį poetas parodė „didesniems žinovams“ (tikriausiai Naujaliui).

4 iliustracija. Kompozitoriaus Vlado Paulausko dedikacija Maironiui ant ką tik atspausdintų „Dueto“ natų (Maironio lietuvių literatūros muziejus, NB 937)

Net trys kompozitoriai sukūrė muziką pagal šį eilėrašį – Paulauskas, Naujalis ir Kačanauskas. Tačiau, kaip pastebi Žilevičius, „iš muzikos struktūros tie visi trys duetai vienas į kitą panašūs kaip trys vandens lašai“²⁸. Nors Paulauskas nieko neįtarinėjo pasisavinus jo dainą, tačiau nuostaba išlieka.

Liaudies dainos Maironio eilėmis. Antras melodijų pagal Maironio eiles šaltinis – liaudies dainos. Apie tai, kad Maironis stengėsi paskleisti savo poeziją liaudyje, kartais net padainuodamas savo paties sukurtą melodiją,

²⁶ Apie Kristaus Karaliaus katedrą, in: <https://aina.lt/apie-kristaus-karaliaus-katedra>, (2018-09-20).

²⁷ Leonas Kuodys, *Maironio eilėraštis ir jam muzika, sukurti Panevėžyje*, [rankraštis], in: Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, f. 58, p. 1–5.

²⁸ *Ibid.*, p. 4.

žinoma iš amžininkų atsiminimų, dalį kurių pamini ir Landsbergis²⁹. Deja, Maironio padainuotos melodijos seniai ištirpo nesuskaičiuojamuose liaudies atidainavimuose, ir jas atsekti, nesant nė vieno natų užrašo, neįmanoma. Kitas Maironio eilių plitimo liaudyje būdas susijęs su besiformuojančiu lietuvių profesionaliuoju menu. Jokimaitienė atkreipia dėmesį, kad Maironio „dainų tautosakėjimo kelias savitas, unikalus. [...] Maironio poezija tarsi „iš viršaus“ buvo nuleista į liaudį“³⁰. Pasak mokslininkės, Maironio eilėmis muziką kūrė vargonininkai ir pirmieji mūsų kompozitoriai, kurie savo kūrinčius išmokė dainuoti lietuviškus chorus, išleido jų natas, ir taip šios dainos išplito visoje Lietuvoje bei toliau plėtojosi vis naujais variantais. 1990 m. lietuvių liaudies dainų kataloge buvo užrašyti 602 tekstai Maironio eilėmis, iš kurių tik 125 fiksuoti su melodijomis³¹. 2013 m. paskelbtame Ramoškaitės straipsnyje nurodomi jau kiti skaičiai (lentelė Nr. 3)³². Dar 21 užrašyta daina Maironio eilėmis yra saugoma Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos archyve (visos dainos užrašytos su melodijomis).

Eil. Nr.	Pavadinimas	Bendras užrašų skaičius	Užrašai su melodijomis
1	Eina garsas nuo rubežiaus	137	47
2	Už Raseinių ant Dubysos	63	25
3	Jau pavasaris atėjo	55	15
4	Ar skauda man širdį	41	4
5	Kur bėga Šešupė	29	15
6	Tupi šarka ant tvoros	28	4
7	Miškas užia	25	8
8	Sunku gyventi žmogui ant svieto	25	4
9	Kur lygūs laukai	24	8
10	Lietuva brangi	23	7
11	Užtrauksim naują giesmę, broliai	21	8
12	Oi neverk, motušėle	20	5
	Iš viso:	491	150

3 lentelė. Liaudyje populiariausios dainos Maironio eilėmis (atrinkta: Živilė Ramoškaitė, „Maironio poezija liaudies ir kompozitorių kūryboje“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2013, t. XLV, p. 17)

²⁹ Vytautas Landsbergis, *op. cit.*, p. 179–184.

³⁰ Pranė Jokimaitienė, *op. cit.*, p. 168.

³¹ *Ibid.*, p. 170.

³² Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 15–29.

Beveik visos liaudies dainos Maironio žodžiais buvo užrašytos jau po poeto mirties (LLDK užrašai datuoti 1930–1938 ir 1960–1990 m., LMTA Etnomuzikologijos archyvo užrašai – nuo 1960 m.), tad sunku spręsti, kurios dainos buvo dainuojamos dar Maironiui gyvam esant, o kurios atsirado vėliau. Be to, šie liaudies dainų užrašai pilnai neatspindi realios situacijos – užfiksuota tik dalis liaudyje paplitusių Maironio tekstų, nes „daugelis rinkėjų, manydami, kad tai grynai autorinė kūryba, jų nefiksavo“³³. Nors teoriškai įmanoma prielaida, kad vienu kitu atveju Maironis taisydamas eilėraščius vėlesniems leidimams buvo nesąmoningai paveiktas ar sąmoningai atsižvelgė į liaudies dainuojamus ir folklorėjant pakeistus, niveliuotus tekstinius variantus, tačiau praktiškai šios prielaidos neįmanoma patikrinti. Kita vertus, dauguma liaudyje paplitusių dainų pagal Maironį turi nesunkiai atsekamą pradinį šaltinį – tai kompozitorių sukurtos ir tautoje paplitusios dainos, ir tai ypač akivaizdu vėliau užrašytose dainose. Pavyzdžiui, 1960 m. Jaunikaičių kaime (Pagėgių raj.) Anelės Čepunkienės-Čenkutės padainuota ir Norberto Vėliaus su Vytautu Narmontu užrašyta daina „Kur lygūs laukai“³⁴ visiškai atitinka Tallat-Kelpšos melodiją, publikuotą *Kariagos aiduose* 1920 m.³⁵ Bet yra nemažai dainų, kurios žinomos tik liaudies dainavime. Štai keletas jų (abėcėlės tvarka): „Ant Drūkšės ežero“, „Aš norėčiau prikelti“, „J. St.“ („Aš nežinau, graži sesute“), „Jaunos dienos“, „Mergaitė“, „Senatvė“, „Senelio skundas“, „Sudieu“. Dauguma „originalių“ liaudies dainų pagal Maironį užrašyta pakankamai vėlai, jau po Antrojo pasaulinio karo, ir čia atsispinti tiek prieškarui būdingi liaudies dainavimai, tiek pokario partizanų dainų motyvai.

Taip pat įdomūs liaudies kūrybos požiūriu kontaminacijos atvejai, kai vienos dainos melodija panaudojama kitos dainos žodžiams. Pavyzdžiui, daina „Už Raseinių, ant Dubysos“. Daina užrašyta apie 1960 m. (užrašas nedatuotas) Varėnos rajone³⁶. Jos pirmieji du taktai daugiau primena Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“ nei Naujalio dar 1908 m. publikuotą kompoziciją (ilustracija Nr. 5). Ši samplaika, matyt, atsirado dėl dainos pateikėjos amžiaus ir atminties, kita vertus, galima spėti, kad abi dainos (Kudirkos ir

³³ Pranė Jokimaitienė, *op. cit.*, p. 170.

³⁴ Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etnomuzikologijos archyvas, KTR 4.8 (186).

³⁵ Juozas Tallat-Kelpša, *Kariagos aidai: Tėvynės gynėjams dainų rinkinėlis*, Kaunas: Krašto apsaugos ministerijos literatūros skyrius, 1920.

³⁶ Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etnomuzikologijos archyvas, KTR 55 (140), Mg 1756.

Naujalia) pateikėjai buvo žinomos ir dainuojamos. Panašių kontaminacijų, kai vienos dainos melodijai pritaikomi kitos dainos žodžiai, nėra retenybė, būdingesni atvejai taip pat aptarti Jokimaitienės straipsnyje.

Už Ra - sei - nių, ant Du-by - sos

– Naujalio daina

Lie - tu - va, Tė - vy - ne mū - sų

– Kudirkos „Tautiška giesmė“

Už Ra - sei - nių, ant Du-by - sos

– liaudies dainos užrašas

5 iliustracija. Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“ atspindys liaudies dainoje pagal Maironio eiles „Už Raseinių, ant Dubysos“

Kompozitorių kūriniai pagal Maironį. Eilėraščio pokyčius įmanoma atsekti pagal muzikos rankraščius ir publikacijas. Rankraštis neabejotinai yra tikslesnis teksto panaudojimo šaltinis, nei publikacija. Tačiau daugeliu atvejų pagal Maironį sukurtų kūrinių yra išlikusios tik publikacijos, tad jomis ir tenka remtis, siekiant išsiaiškinti literatūrinio ir muzikinio tekstų sąveiką. Lyginant poetų ir kompozitorių pakartotinai išleistus kūrinius, ypač tai, kas naujame leidime yra pakeista, koreguota, išryškėja akivaizdi tendencija – poetai savo eilėraščius taiso ir tobulina daug dažniau nei kompozitoriai. Maironio atveju taip pat stebime eilėraščio pakeitimus nuo nežymių korekcijų iki gan drastiškų transformacijų pakartotinai ar kiekvieną kartą leidžiant tą patį eilėrašį. Tuo tarpu kompozitoriams būdinga nuostata, kad sukurta muzika negali būti keičiama, nes ji perteikia geriausiai pavykusį kompozitoriaus sprendimą. Taisomos dažniausiai tik pastebėtos korektūros klaidos. Skirtingi to paties kūrinio variantai yra pakankamai retas reiškinys

muzikų tarpe – iš visų iki 1932 m. sukurtų muzikos kūrinių pagal Maironio eiles tik du (Sasnausko „Užmigo žemė“ ir Naujalio „Malda“) turi po du skirtingus variantus³⁷. Mums gi šiuo atveju rūpi, ar Maironio eilėraščių kaita buvo (ir jei buvo, tai kiek stipriai) paveikta kompozitorių sprendimų ar tiesioginių pasiūlymų bendraujant tarpusavyje. Šiuo aspektu galime išskirti tris atvejus.

Pirma, kai turima medžiaga leidžia nustatyti, pagal kurią eilėraščio versiją ir kurį leidimą buvo komponuota muzika. Antra, kai Maironio eilėraščių ir muzikos analizė leidžia teigti apie esantį atgalinį ryšį, kai sukurta melodija stabilizuoja (tarsi „užkonservuoja“) poetinį tekstą arba verčia jo taisymą derinti ne tik prie poetinio metro, bet ir prie jau sukurtos ir socialinėje terpėje įsitvirtinusios muzikos ir jos ritmo. Trečia, kūrybinis kompozitoriaus ir poeto bendradarbiavimas, kai pakeitimai literatūriniame tekste atsiranda kompozitoriaus pageidavimu ar, priešingai, poetas ką nors pataria, pasiūlo kompozitoriui pakeisti dėl tobulesnio, sklandesnio žodžių prasmės, potekstės ar emocijos perteikimo.

Nagrinėjant pirmąjį atvejį buvo nustatyta, kad kompozitoriai ne visuomet naudojami naujausiu paskelbtu eilėraščio (ir viso *Pavasario balsų* rinkinio) tekstu. Pavyzdžiui, pagal ką tik išleistą vieną iš penkių *Pavasario balsų* leidimų (iki poeto mirties), t. y. pagal naujausią leidimą, yra sukurta 17 dainų iš 26. Pagal ankstesnius leidimus sukurtos 6 dainos, o pagal dar ankstesnius – 3 dainos (lentelė Nr. 4). To priežastis galėjo būti tai, kad muzikai savo asmeninėse bibliotekose turėjo senesnę leidimą ir neatkreipė dėmesio į patobulintą eilėraščio variantą naujesniame. Ankstesnių eilėraščių leidimų panaudojimas muzikai, sukurtai daug vėliau, kartais net ir po paskutinio rinkinio leidimo (pavyzdžiui, Bačiulio 1927 m. publikuota „Lietuva brangi“ sukurta naudojantis pačia pirmąja 1892 m. eilėraščio versija), suprantama, neturėjo įtakos kituose leidimuose įvestoms eilėraščio teksto korekcijoms. Čia svarbu tai, kad kompozitoriai, kad ir kokį Maironio rinktinės leidimą naudotų, eilėraščio teksto nekeitė. Sutinkami tik atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai, kurie yra natūralus muzikos kūrinio vystymo/plėtojimo būdas, bet ne eilėraščio korekcijos. Taip pat ir vieno ar kelių posmų praleidimas ar nepanaudojimas muzikos kūrinyje nereiškia muzikų siūlomų poetinio teksto transformacijų.

³⁷ Čia turimas omenyje naujas kūrybinis sprendimas, o ne to paties kūrinio aranžuotė kitai atlikėjų sudėčiai.

Eil. Nr.	Naujausias leidimas (iki 5 m.)	Ankstesnis leidimas (5–10 m.)	Dar ankstesnis leidimas (10–20 m.)
1	Augo putinas	Ant Drūkšės ežero	Oi, neverk, matušėle!
2	Daina („Ar skauda man širdį?“)	Lietuvis ir giria	Pavasaris
3	Daina („Už Raseinių, ant Dubysos“)	Nebeužtvenksi upės	Užtrauksme naują giesmę
4	Dainų šventei	Malda	
5	Duetas („Nesek sau rožės prie kasų“)	Milžinų kapai	
6	Eina garsas	Užmigo žemė	
7	Kur bėga Šešupė		
8	Lietuva brangi		
9	Mano gimtinė		
10	Marijos giesmė		
11	Miškas ir lietuvis		
12	Rudens dienos		
13	Sunku gyventi		
14	Tupi šarka		
15	Vasaros naktis		
16	Vasaros naktys		
17	Vilija (Neris)		

4 lentelė. Muzikos kūriniams panaudoti *Pavasario balsų* leidimai ir laiko distancija nuo poetinio teksto paskelbimo iki muzikos kūrinio sukūrimo

Antru atveju, kai muzika lyg „užkonservuoja“ ar verčia keisti poetinį tekstą, turime tik kelis atvejus. Čia tenka remtis tais muzikos kūriniais, kurie sukurti pagal pirmąsias Maironio eilėraščių publikacijas (ar net pačius rankraščius), paskelbtas iki pirmojo *Pavasario balsų* leidimo ar iki konkretaus eilėraščio įtraukimo į šį rinkinį. Tai yra Naujalio „Lietuva brangi“ ir „Sunku gyventi“, Pranaičio „Eina garsas“, Nacevičiaus „Sunku gyventi“, Paulausko „Nesek sau rožės prie kasų“ (pagal Maironio rankraštį) ir Naujalio „Laikas atgimti“ (taip pat pagal Maironio rankraštį – neišlikusią pirmąją *Jaunosios Lietuvos* VI giesmės versiją).

Akivaizdžiausias poetinės metrikos priverstinės kaitos pavyzdys yra eilėrašties „Lietuva brangi“. Palyginus pirmąją (1891) ir antrąją (1920) eilė-

raščių publikacijas, jau pirmojoje eilutėje matome esminį metrinės pulsacijos pakeitimą. Šis pakeitimas atitinka Naujalis 1906 m. publikuotos dainos ritmiką, kuri pati savaime taip pat nėra tobula (pirmojo žodžio „Lietuva“ kirtį muzikoje Naujalis perkėlė į antrąjį skiemenį – „Lietuva“). Tačiau daina greitai paplito, tapo labai populiaru, ir Maironiui teko taikytis prie kompozitoriaus pasiūlyto ritminio sprendimo, pirmąją eilėraščio eilutę pakeičiant kitais, geriau muziką atitinkančiais žodžiais (lentelė Nr. 5). Atitinkamai buvo koreguojama ir antroji eilėraščio eilutė.

Maironis, 1891	- v v - v // - v v - v v - v - v // v v - - v	Lietuva, brangi mano tėvyne, Szialie didvyrių kur grabie guli
Naujalis, 1906	v - v - v // v - v - v v - v - v // v - v - v	Lietuva brangi mano tevyne Šalis didvyriu Kur grabie guli
Maironis, 1920	v - v - v // v - v - v v - v - v // v - v - v	Graži tu, mano brangi tėvyne Šalis, kur miega kapuos didvyriai

5 lentelė. Eilėraščio „Lietuva brangi“ pirmosios eilutės ritminės pulsacijos palyginimas

Eilėrašties „Sunku gyventi“, pirmą kartą paskelbtas 1895 m. kartu su Nacevičiaus muzika, demonstruoja priešingą – eilėraščio teksto stabilizavimo – atvejį. Muzikos kūrinys parašytas trijų ketvirtinių metru. Pagal jį pirmoji takto dalis yra kirčiuota, o antroji ir trečioji – ne³⁸. Tuo tarpu Maironio metrinė pulsacija yra sudaryta iš dviejų dalių (kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų sekos). Tokiu atveju dainuojant pirmąjį eilėraščio žodį „sunku“ kirtis iš antrojo skiemens šoka į pirmąjį (lentelė Nr. 6). Šis poetinio ir muzikinio ritmų neatitikimas buvo akivaizdus nuo pat pradžių, bet Maironis eilėraščio teksto nekeitė. Pakankamai sklandus muzikos metroritminis bangavimas (stipriąją takto dalimi savo kompozicijas pradėjo ir kiti pagal šį eilėraščių kūrinius sukūrę kompozitoriai – Naujalis ir Kačanauskas) ir dainos populiarumas įtvirtino visuomenėje būtent tokią metrinę pulsaciją. Galbūt dėl to Maironis dar kartą 1920 m. paskelbdamas šį eilėraščių pakeitė ne pirmosios, o antrosios eilutės pirmuosius žodžius („iš visur“ pakeista į „visur tik“), kuriuos dainuoti (ir ištarti dainuojant) yra patogiau.

³⁸ Kita vertus, nors dainos pirmoji pusė Nacevičiaus užrašyta trijų ketvirtinių metru, užrašytų natų vertės išduoda ją esant dviejų ketvirtinių. Tokią dviejų dalių pulsaciją galutinai įtvirtino Naujalis, savo dainos versiją paskelbęs 1906 m.

Maironis, 1892	v - v - v // - v v - v - v - v - // v - v - v	Sunku gyventi žmogui ant sviesto Isz visur vargai, nelaimės spaudžia
Nacevičius, 1895	- v v - v // - v v - v - v v - v // - v v - v	Sunku gyventi žmogui ant sviesto; Isz visur vargai nelaimės spaudžia
Naujalis, 1906	- v v - v // - v v - v - v v - v // - v v - v	Sunku gyventi žmogui ant sviesto iš visur vargai nelaimės spaudžia
Kačanauskas, iki 1920 (publikuota 1923)	- v v - v // - v v - v - v v - v // - v v - v	Sunku gyventi žmogui ant sviesto, Iš visur vargai nelaimės spaudžia
Maironis, 1920	v - v - v // - v v - v v - v - v // v - v - v	Sunku gyventi žmogui ant sviesto; Visur tik vargas, nelaimės vienos

6 lentelė. Eilėraščio „Sunku gyventi“ pirmųjų eilučių puslacių palyginimas

Trečiu atveju (kūrybinis bendradarbiavimas) turime tik hipotetinę situaciją, nes dokumentuotų liudijimų nėra. Galėtume tik teoriškai pasvarstyti Maironio ir jo amžininkų kompozitorių kūrybinį bendradarbiavimą eilėraščio kūrimo metu. Ir tai pirmiausia būtų siejama su Naujaliu, su kuriuo Maironis nuolat bendravo net kelis dešimtmečius, ir jų bendravimas peraugo į labai produktyvų kūrybinį darbą³⁹. Maironio įtaka Naujaliui, taip pat abipusė įtaka vienas kitam geriausiai atsispindi rankraščiuose. Tačiau tenka konstatuoti, kad šiuo atveju kūrybiniame procese atsekama vienakryptė įtaka – Maironio poveikis Naujaliui. Naujalis stengėsi pedantiškai persirašyti eilėraščių, įskaitant ortografiją ir gramatiką: su visais kabliataškiais, brūkšniais, daugtaškiais, didžiosiomis pirmųjų eilutės žodžių raidėmis ir t. t. Tiesa, tai ne visuomet pavykdavo, ypač tose vietose, kur Naujalis įrašydavo savo pastabas ar muzikines atlikimo nuorodas (tempo, dinamikos, muzikos charakterio), neretai atsirasdavo elementarių rašybos klaidų. Dar įdomiau, kad, perrašant Maironio eilėraščių, vienur kitur Naujaliui prasprūsdavo net tarmiškumai (pavyzdžiui, „oi, kuo“ vietoj „oi, ko“ eilėraštyje „Daina“ („Ar skauda man širdį“)). Ir visa tai tik parodo, koks iš pradžių didelis buvo tarp šių asmenybių skirtumas tiek išsilavinimo, erudicijos, tiek ir bendrai tautinės savivokos bei kultūrinio tapatumo požiūriu. Naujalis iki Maironio formavosi, gyveno ir dirbo vien tik lenkiškoje aplinkoje, ir, pasak Žilevičiaus, tik Maironis paskatino Naujalį „įsijungti lietuviškų muzikos dirvonų arti“⁴⁰. Jei Naujalis ir drįso pokalbių metu Maironiui išsakyti savo pastebėjimus dėl eilėraščių, visa tai, matyt, liko tik jūdvių kalbose, nes nei Naujalis rank-

³⁹ Plačiau žr. Juozas Naujalis, p. 54–55.

⁴⁰ Juozas Žilevičius, *op. cit.*, p. 305–306.

raščiuose, nei Maironio eilėraščių pakartotiniuose leidimuose tai niekaip neatsispindi. Kaip tik yra priešingai – pagal Naujaliao persirašytus žodžius nesunkiai galime identifikuoti, kuriuo Maironio leidimu naudojosi kompozitorius kurdamas vieną ar kitą dainą. Kaip pavyzdį detaliau panagrinėkime Naujaliao dainą „Ar skauda man širdį“ (lentelė Nr. 7).

Maironis, 1920	Naujaliao rankraštis, 1920–1923	Pirmoji publikacija (Naujalis-Strumskis, Bruklinas), 1923 ⁴¹	Maironis, 1927
<p>Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsakos slapčia!</p> <p>Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butu vien rutų darželio! Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio! Oi butu kasdieną gaudžiau!</p> <p>Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rubų šilkinų, Kodėl-gi tų ašarų, tų sidabrinų Užtvenkt negaliu niekada?</p>	<p>Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsakos slapčia!</p> <p>Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butu vien rutų darželio! Ir vieno tik vieno, kaip uosio bernelio! Oi butu kasdiena, kasdiena gaudžiau!</p>	<p>Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ „ku-ku“ miške; Kukuoja dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsakos slapčia!</p> <p>Taip žmonės atšalę; Nuo jų, toliau! Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butų vien rutų darželio! Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio! Oi butu kasdiena, kasdiena gaudžiau!</p> <p>Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rubu šilkinų, Kodėl-gi tų ašarų tų sidabrinų Užtvenkt negaliu, Užtvenkt negaliu, Užtvenkt negaliu niekada, niekada?</p>	<p>Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne! Gegutė kukuoja „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį griaudina, Lyg tartum į girią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsakos slapčia.</p> <p>Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Man, rodosi, būtų vienai lengviau. Tik gaila man būtų vien rūtų darželio Ir vieno, tik vieno, kaip uosio bernelio! Oi būtų kasdieną gaudžiau!</p> <p>Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rūbų šilkinų, Kodėl gi tų ašarų, tų sidabrinų Užtvenkt negaliu niekada?</p>

⁴¹ Juozas Naujalis, *Ar skauda man širdį?*, Brooklyn, NY: Xavier Strumskis, 1923.

Gegutė-sesutė! oi ko? dėl ko Tu man neatspėji, ar aš ryto Lakiosiu-liūdėsiu, kaip tu, po giraitę? Atmint ar atmins kas mergaitę- našlaitę? Vienai ar begrižti namo?	Gegute sesutė! oi kuo? del ko Tu man neatspėji, ar aš ryto Lakiosiu liūdėsiu, kaip tu, po giraitę? Atmint ar atmins kas mergaitę našlaitę? Vienai ar begrižti namo, vienai ar begrižti namo?		Gegute-sesute! oi ko? delko Tu man neatspėsi, ar aš ryto Liūdėsiu- dejuosiu, kaip tu, po giraitę? Atmint ar atmins kas mergaitę- našlaitę? Vienai ar begrižti namo?
---	--	--	--

7 lentelė. Maironio „Dainos“ ir Juozo Naujaliao „Ar skauda man širdį“ tekstų palyginimas

Eilėraštis buvo publikuotas visuose penkiuose paties Maironio parengtuose leidimuose. Naujaliao kompozicija buvo sukurta pagal Maironio 1920 m. leidimą ir Ksavero Strumskio išleista Niujorke 1923 m. Muzikos rankraštis nedatuotas, tik nurodytas opusas – op. 24⁴². Sugretinus eilėraščio tekstą su žodžiais, įrašytais po natomis (rankraštyje ir publikacijoje) paaiškėja, kad muzikos rankraštyje yra praleistas trečias eilėraščio posmas, o publikacijoje – ketvirtas. Be to, publikacijoje yra pakeista tonacija (iš A-dur į B-dur) ir taktuoė (ilustracija Nr. 6). Vadinasi, turėjo būti dar vienas Naujaliao rankraštis, iš kurio leidėjas ir parengė pirmąją publikaciją. Išanalizavę teksto skirtumus, atrandame, kad Naujalis, vadovaudamasis muzikos komponavimo logika, kai kur įvedė žodžių pakartojimus (pirmo posmo 2 ir 4 eilutės, antro posmo 5 eilutė, trečio posmo 5 eilutė)⁴³, bet paliko nemažai rašybos klaidų (neįrašytos nosinės raidės, praleisti kableliai), taip pat sutinkamas jau paminėtas tarmiškumas („kuo“ vietoj „ko“). Atrodo, kad muzikos rankraštis užrašytas (perrašytas iš juodraščio) gan skubotai, daugiausia susitelkiant į natų tekstą, kuriame nėra jokių taisyčių. Sulyginus Strumskio publikaciją su rankraščiu, matome, kad kai kurios Naujaliao rašybos klaidos jau ištaisytos, pagedaguotas natų tekstas, todėl pakeista taktuoė ir pasiekta didesnė muzikos ir žodžių ritmo sinchronizacija. Įdomiausia, kad Strumskio leidime Maironio eilėraščio tekstas rašybos požiūriu yra modernizuotas, labiau prisiderinta prie jablonskinės bendrinės rašybos nor-

⁴² Kauno miesto muziejus, Miko ir Kipro Petrauskų skyrius, Naujaliao fondas, G-273, p. 1.

⁴³ Atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai yra būdingi dainos žanrui, tai nesietina su poetinio teksto pakeitimais.

mų: antrame publikacijos posme įrašytos nosinės raidės žodžiuose „butų“, „kasdieną“, nors žodis „butų“ taip ir paliktas su trumpąja „u“. Rankraštyje dainos metrą Naujalis pasirinko „iš trijų“ (trijų ketvirtinių), tuo tarpu eilėraštis yra kintamo metro – pirmoji eilutė (iki klaustuko) pulsuoja pagal trijų ketvirtinių metrą (su prieštakčiu), o atkartojimas „oi, ne“ – pagal dviejų ketvirtinių metrą. Neatsižvelgus ar neįsigilinus į poetinio teksto ypatumus, pirminiame rankraštyje Naujaliui nepavyko suderinti eilėraščio ir muzikos pulsacijos. Palyginus eilėraštį, publikuotą 1926 m. su Naujaliao muzikos kompozicija, matome, kad Maironis pakeitimus darė visiškai neatsižvelgdamas į muziką.

293523
LITHUANIAN MUSIC LIBRARY
6-2788
Juozas Maironis
muzika Juozas Naujalis
op. 24

Andante con moto. Ar skauda man širdį?

Ar skau-da man šir-dį? oi ne, oi ne! Ge-gu-tė graud-i-na "ku-ku"

"ku-ku" miš-ke; Ku-vo-ja de-juo ja ir šir-dį; graud-i-na, šif-ro dės

Andantino

Ar skau - da man šir - dį? oi ne, oi

ne! Ge - gu - tē grau - di - na "ku - ku" "ku -

6 iliustracija. Juozo Naujaliao „Ar skauda man širdį“ rankraštis ir Ksaverio Strumskio publikacija

Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune yra sukauptas pluoštas muzikos leidinių pagal Maironio eiles su kompozitorių dedikacijomis poetui. Tai rodo to meto muzikų dėmesį ir pagarbą Maironiui ir kartu atskleidžia tam tikras atstumas, dar didesnis nei aptartas Naujalis ir Maironio kūrybinis santykis. Amžininkų atsiminimuose ar menininkų memuaruose nepavyko aptikti informacijos apie tai, kad kompozitoriai, bendraudami su Maironiui, aptarinėtų jo eilėraščius muzikos ir žodžio santykio aspektu, juo labiau nesiūlė ir neprasė kažką pakeisti, kad daina geriau suskambėtų. Vyko priešingas procesas – kompozitoriai publikuotą eilėrašį pakankamai laisvai keisdavo, jei to reikėjo pagal muzikinį užmanymą. Dažniausiai būdavo įvedami atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai. Kartais būdavo praleidžiamas vienas ar kitas posmas, dainai panaudojami tik pirmieji du trys posmai arba, jei eilėraštis ilgesnis, dainoje dar pridodamas paskutinis posmas. Žodžių sukeitimo vietomis ar jo pakeitimo kitu žodžiu dėl muzikinės pulsacijos nerasta – kompozitoriai į atskirų žodžių kirčiavimą dažnai nekreipė dėmesio, dėl to dainose neretai susiduriame su netaisyklinga kirčiuote (muzikinis kirtis nesutampa su žodžio kirčiu). Pavyzdžiui, jau aptartas kompozitorius Naujalis, atrodo, iš anksto nusistatydavo sau būsimos dainos metrą ir pagal ją kurdavo melodiją, nesigilindamas į pakitusią/kintančią eilėraščio metriką. Viena vertus, toks komponavimo būdas rodo nedidelį muziko talentą, kita vertus, tai atskleidžia tam tikrą komponavimo techniką, paplitusią ir naudotą tarp pirmųjų lietuvių kompozitorių, kurie ne visuomet buvo baigę specialias muzikos komponavimo studijas, dėl to jų kompozicijos ne visuomet pakildavo iki poetinio teksto meniškumo ir likdavo šabloninio melodijos harmonizavimo pavyzdžiais.

Apibendrinimas. Maironis buvo populiariausias poetas kompozitorių amžininkų tarpe – pagal poeto eiles iki 1932 m. sukurti (su aranžuotėmis) 76 muzikos kūriniai. Kiekvienas rinkinio *Pavasario balsai* leidimas inspiravo vis naujas muzikos kompozicijas. Daugiausia pagal Maironio eiles kūrė Juozas Naujalis, Aleksandras Kačanauskas, Česlovas Sasnauskas ir Juozas Tallat-Kelpša. Tradiciškai kompozitoriai visą kompoziciją sukdavo patys, tačiau dviem atvejais melodiją yra pasiūlęs pats poetas („Ten, kur Nemunas banguoja“ – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio harmonizacija; „Kur bėga Šešupė“ – Sasnausko harmonizacija). Kitaip negu Maironis, kompozitoriai savo kūrinių juos pakartotinai leidžiant netaisė ir neredagavo. Sukurta ir publikuota muzikos kompozicija laikyta geriausiai pavykusi meniniu sprendimu, ir ji neatspindi naujesnio (patobulinto) poetinio teks-

to. Tik dviem atvejais yra žinomi iš esmės nauji meniniai sprendimai, komponuojant muziką pagal tą patį eilėrašį – tai Sasnausko „Užmigo žemė“ ir Naujaliao „Malda“. Nagrinėjant poetinių ir muzikinių tekstų sąveiką, buvo nustatyta, kad:

- a) poetinis tekstas muzikos kūrinuose dažniausiai būdavo keičiamas jį praplečiant (pakartojant vieną ar kitą žodį, eilutę) ar sutrumpinant (praleidžiant posmą ar kelis posmus). Pats eilėraštis kompozitorių nebuvo keičiamas;
- b) pagal natose esančius žodžius atsekamas kompozitorių naudotas *Pavasario balsų* leidimas. Išsiaiškinta, kad kompozitoriai ne visuomet naudojosi vėliausiu poezijos rinktinės leidimu;
- c) kai kurie kompozitorių pasiūlyti muzikiniai sprendimai turėjo įtakos vėlesnėms Maironio eilėraščių redakcijoms. Tai vyko dėl kompozitorių pasiūlytos kitokios nei poetinio teksto metrinės pulsacijos. Taip Naujaliao „Lietuva brangi“ muzika vertė poetą koreguoti eilėrašį, kad atitiktų muzikos pulsaciją ir priešingai – Vinco Nacevičiaus, Naujaliao ir Kačanausko įtvirtinta kitokia muzikinė pulsacija stabilizavo „Sunku gyventi“ eilėraščio tekstą (pirmojo posmo pirma eilutė);
- d) kai kurios muzikos kūrinių publikacijos liudija apie neišlikusius rankraščius – „Ar skauda man širdį“ liudija buvus kitą Naujaliao muzikos rankraštį, o paties Naujaliao kompozicija „Jau slavai sukilo“ išsaugojo Maironio *Naujosios Lietuvos* pirminį teksto fragmentą.

Apžvelgus muziką Maironio eilėmis, pasirodžiusią iki poeto mirties, galima teigti, kad poetinio teksto muzikinės redakcijos pirmiausia ženkliai paspartino Maironio poezijos sklaidą visuomenėje. Kompozitorių dėmesys poetui buvo nuolatinis visą jo gyvenimo laiką, o jų sukurti muzikos kūriniai per leidinius ir parapijų chorus išplito po visą Lietuvą. Kai kurios liaudyje perdainuotos ir savaip perkurtos dainos nutolo nuo pradinių kompozitorių sukurtų melodijų, tapo visos liaudies savastimi, tad pirminiai melodijų šaltiniai šiandien yra sunkiai beatsekami.

Aptariant Maironio ir jo amžininkų kompozitorių kūrybinį bendradarbiavimą, atsiskleidė pakankamai intensyvus ir abipusiai produktyvus bendradarbiavimas. Vienu atveju (Naujalis) tai vyko tiesiogiai bendraujant ir gal net tariantis dėl vieno kito žodžio ar natos parinkimo, kitu atveju šis bendravimas vyko per publikacijas – jas lyginant atsiskleidžia, kas ir iš kur yra perimta ar kodėl pakeista. Šie pakeitimai dažniausiai nurodo vienakryptį kūrybinio darbo vektorių: muzikos kūrinuose įvesti/pasiū-

lyti poetinio teksto pakartojimai, praleidimai naujose Maironio eilėraščių redakcijose neatsispindėjo, ir tai daugiausia buvo susiję su muzikos komponavimo logika.

MUSICAL EDITIONS OF MAIRONIS (THE EARLY PERIOD)

Summary

In this paper, the author examines musical editions of Maironis's texts. He overviews musical works to Maironis's poetry composed until the poet's death in 1932 and analyses creative interaction between Maironis and his contemporaries-composers (mostly the composer Juozas Naujalis) and the significance of this cooperation concerning textual changes. The author emphasises that the most significant number of musical works were created to the poems from Maironis's collection *Pavasario balsai* (Voices of Spring), which was published as many as five times during the poet's lifetime, each time with more or less extensive changes. The question, therefore, arises if these textual changes (or, adversely, the stability of the early edition) might have been influenced by the musical compositions of the poet's contemporaries, its frequent performance, and popularity among the general public; in other words, did the musical works composed to Maironis's poetry influence his creative process that can be traced in subsequent editions of his poetry? The author takes a separate look at the original works by Lithuanian composers and at the poems that had turned into popular songs, and discusses the sources of the melodies of the popular songs and the instances of contamination.

Maironis was the most popular composer in his milieu (Maironis was the most popular poet among the composers?) All composers of his time wrote music to his poetry. Seventy-six works (with arrangements) were created during Maironis's lifetime. Most of them were authored by Juozas Naujalis (28), Česlovas Sasnauskas (12), Aleksandras Kačanauskas (12), and Juozas Tallat-Kelpša (2). The composers used 26 poems from the collection *Pavasario balsai* and five poems from other publications. The following poems were especially popular: 'Miškas ir lietuvis' (The Forest and a Lithuanian, 5), 'Mano gimtinė' (My Homeland, 5), 'Sunku gyventi' (It Is Hard to Live, 4); with arrangements: 'Kur bėga Šešupė' (Where the Šešupė Flows, 3+3), 'Lietuva brangi' (Lithuania Dear, 3+2), and 'Jau slavai sukilo' (The Slavs Have Risen, 2+3).

There is no doubt that the composers wrote the tunes of their works themselves. However, the article mentions two instances when Maironis himself might have composed the music. These are Mikalojus Konstantinas Čiurlionis' song 'Ten, kur Nemunas banguoja' (Where the Nemunas Runs in Waves) and Sasnauskas's 'Kur bėga Šešupė'. The sources of popular songs to Maironis's poetry are harder

to identify due to a large number of variants that are difficult to count (so far, there exist records of 623 song lyrics and 146 melodies). In analysing possible influence of the composers on the changes in Maironis's poem, the author discusses three cases: (1) chronological parallel of the publishing of a poem and music, (2) a poetic text consolidated (stabilised) by the melody, which did not change in subsequent editions, and (3) a change in the poetic text stimulated by music. The discussion of the relationship between Maironis and his contemporaries-composers revealed a collaboration that was quite intensive and mutually prolific. In the case of Naujalis, it was face-to-face communication and, possibly, discussions regarding the choice of one word or musical note or another; in other cases, creative cooperation developed through published texts.

LIETUVOS SKAUTŲ ORGANIZACIJOS ŽENKLELIAI 1918–1940 M.

EDUARDAS REMECAS

Įvadas. Vaikus ir jaunimą ugdydami skautų organizacija buvo sukurta XX a. pradžioje anglų generolo Roberto Baden-Powellio (1857–1941). Po Pirmojo pasaulinio karo skautizmo idėjos ėmė plisti daugelyje pasaulio šalių. Lietuvoje šios organizacijos idėjas pradėjo skleisti karininkas Petras Jurgėla-Jurgelevičius (1901–1992). 1918 m. spalio mėnesį Vilniuje buvo įsteigtas pirmasis skautiškas vienetas Lietuvoje, o 1919 m. – Kaune. Vėliau sukurta ir organizacija. 1922–1925 m. skautų organizacija vadinosi Lietuvos skautų asociacija (LSA), 1925–1930 m. – Lietuvos skautų brolija (LSB), o nuo 1930 m. rugsėjo – Lietuvos skautų sąjunga (LSS). Trumpą laikotarpį – nuo 1925 m. gegužės 28 d. iki 1927 m. kovo 18 d. – Lietuvoje savarankiškai veikė ir Lietuvos jūrų skautų sąjunga¹. Nuo 1925 m. skautus pradėjo globoti Lietuvos prezidentas Aleksandras Stulginskis (1885–1969). Nuo 1928 m. rudens jiems leista laisvai veikti mokyklose. Nuo 1930 m. spalio 1 d. skautų sąjunga pateko Lietuvos švietimo ministerijos globon, o jos šefu tapo prezidentas Antanas Smetona (1874–1944). Iki 1930 m. dėl skautų ideologijos, kurių šūkis yra „Dievui, Tėvynei, artimui“, organizacijoje labai svarbų vaidmenį vaidino Katalikų Bažnyčia. Nemaža dalis kunigų subūrė, ugdė ir globojo skautus. Tačiau nuo 1931 m. oficialus Bažnyčios požiūris į skautus kardinaliai pasikeitė. Tai sąlygojo valstybės įsikišimas į jaunimo ugdymą. Tautininkų vyriausybė uždraudė Bažnyčios ir kitų politinių partijų sukurtų organizacijų veiklą mokyklose, palikdama tik skautus, o vėliau ir šaulius. Visi mokiniai turėjo būti ugdomi tik tautininkų suformuotais principais. Bažnyčios nušalinimas nuo mokinių veiklos ir valstybės pasirinkimas remti skautus sąlygojo kardinalų Bažnyčios požiūrio į skautus pokytį. Nuo 1931 m. pagrindinė skautų globa perėjo valstybei, o pagrindiniais vienetų steigėjais ir rėmėjais tapo mokytojai ir jaunieji karininkai. Gavusi gerokai didesnę valstybės rėmimą, skautų organizacija finansiškai sustiprėjo

¹ Petras Jurgėla, *Lietuviškoji skautija*, [Brooklyn, N.Y.], 1975, p. 192, 202.

ir ėmė ženkliai gausėti. Lietuvos skautų sąjungoje narių skaičius nuo apie 3000 1930 m., padidėjo iki apie 16 000 (po 8000 skautų ir skaučių) asmenų 1940 m.

Atskirų publikacijų, skirtų nepriklausomo Lietuvos laikotarpio skautų organizacijos ženkleliams, iki šiol nebuvo. Pirmasis apie Lietuvos skautų ženklelius 1993 m. informaciją pateikė kolekcininkas Algimantas Astikas (1929–1990). Knygos katalogo, skirto tarpukario Lietuvos apdovanojimams ir ženkleliams, autorius aprašė skautų ženklelių išvaizdą ir žinomus jų variantus². 2009 m. pasirodžiusioje knygoje *Pasaulio skautijai – 100 metų* buvo publikuoti tik ženklelių vaizdai su trumpais aprašais³. Vos kiek plačiau apie ženklelius buvo parašyta Vaidos Sirvydaitės-Rakutienės publikacijoje⁴. Tačiau visuose paminėtuose darbuose, taip pat ir atskirai publikuojant vieną ar kitą ženklelį, galime pastebėti platų jų datavimą – XX a. trečias ketvirtas dešimtmetis. Taip pat nerasime informacijos apie tai, kas ir kada kūrė bei gamino ženklelius, kokia buvo jų savikaina, kokie pagaminti kiekiai. Tad išsamių šiai temai skirtų tyrimų iki šiol nebuvo.

Šio straipsnio tikslas – susisteminti visų tarpukario Lietuvos skautų ženklelių istoriją, išsiaiškinti ir atskleisti nežinomus faktus apie ženklelių kūrimą ir gamybą, nustatyti jų gamintojus ir gaminimo datas, nustatyti kiek buvo pagaminta ženklelių ir ištaisyti ankstesnių autorių pateiktą neteislingą informaciją.

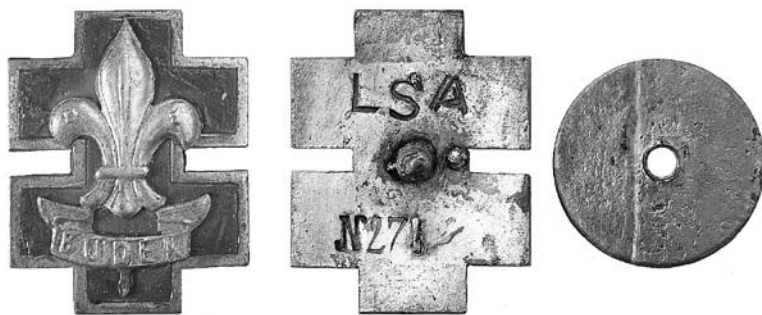
Rengiant straipsnį pagrindiniai šaltiniai buvo Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomos Lietuvos skautų sąjungos bylos (F 576), taip pat to laiko periodinė spauda. Straipsnis yra suskirstytas į atskirus skyrius pagal skautų priklausomybę ir poskyrius apie stovyklų ir nepatvirtintus bei neišleistus skautiškus ženklelius.

Bendri skautų ir skautų brolijos ženkleliai. Pirmoji skautų draugovė buvo įsteigta 1918 m. lapkričio 1 d. Vilniuje. Iki 1935 m. kovo 9 d. skautai ir skautės veikė kartu. Vėliau, atsiskyrus skautėms, buvo sukurta skautų brolija. 1922 m. pirmą kartą buvo nustatyta skautų uniforma. Vėliau ji ne kartą

² Algimantas Astikas, *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 188–201.

³ *Pasaulio skautijai – 100 metų*, sudarytojos ir įžanginio straipsnio autorės Rita Škiudienė, Vaida Sirvydaitė-Rakutienė, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2009, p. 35, 49, 51, 53, 68–70.

⁴ Vaida Sirvydaitė-Rakutienė, „Pasaulio skautijai – 100 metų“, in: *Numizmatika 7–8, Metraštinis 2006–2007*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 347–353.

1 iliustracija. Lietuvos skautų asociacijos ženklelis. 1922–1925. Žalvaris, sidabruotas, raudonas emalis. Dydis 34 × 26 mm

keista – 1925, 1928, 1938 m. Skautai turėjo savo vėliavas ir ženklelius, kurių išvaizda taip pat ne kartą buvo keista. Skautų narių skaičius nuo 1919 iki 1930 m. išaugo nuo 80 iki 2270 asmenų⁵. 1939 m. lapkričio 5 d. jų buvo priskaiciuota 3773 asmenys, o Brolijai priklausė 7000 narių – jaunųjų skautų, skautų, jūrų skautų, skautų vyčių, studentų ir vadų⁶.

Astiko sudarytame kataloge galime pamatyti keturių pavyzdžių skautų ženklelių, kurie skirstomi ir į įvairius variantus pagal pagaminimo medžiagą⁷. Vienas ženklelis (dvigubas kryžius su lelija) yra datuotas iki 1930 m., o likusieji nedatuoti. Deja, bet archyvinių bylų iki 1930 m. beveik nėra, tad apie to laiko ženklelius galime sužinoti tik iš spaudos ir nuotraukų.

Pirmasis skautų ženklelis buvo sidabrinis vytis apskritime, nešiotas ant krūtinės⁸. 1920 m. Petras Jurgėlevičius (Jurgėla) skautų ženklelį aprašė kaip tris lelijos lapelius⁹. Tai buvo pasaulinio skautų judėjimo ženklelis, kurio vidurinis lapelis reiškė kompas rodyklę, rodančią tikrąjį skauto kelią. Susikūrus Lietuvos skautų asociacijai 1922 m. balandžio pabaigoje – gegužės mėnesio pradžioje, laikinasis vyriausias štabas patvirtino naują asociacijos ženklelį – lelija ant Vyčio (dvigubo) kryžiaus (iliustracija Nr. 1)¹⁰. Taip pat buvo priimtas ir kitas ženklelis – lelija su Vyčio (dvigubu) kryžiumi viduriniame lapelyje (iliustracija Nr. 2). Jurgėla vietoje jo siūlė savo nupieštą

⁵ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 28.

⁶ *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 5, p. 99.

⁷ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 188–189, 191–192, Nr. 1–2, 5–6.

⁸ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 106.

⁹ Petras Jurgėlevičius, „Pirmieji skauto žingsneliai“, in: *Ateitis*, Kaunas, 1920, Nr. 9, p. 185.

¹⁰ Pranešimai, in: *Skautas*, Kaunas, 1922, Nr. 1, p. 7.

projektą – leliją su Vyčiu skydelyje, bet jo projektui dauguma nepritarė¹¹. Iš 1922 m. nustatytos skautų uniformos aprašymo sužinome, kad Lietuvos skautų asociacijos ženklas – lelija ant Vyčio (dvigubo) kryžiaus nešiotas virš kairiosios marškinių ar švarko kišenės. Lelija nešiota skrybėlėje: II laipsnio skautas nešiojo varinį ženklelį, I laipsnio – žalvarinį, skiltininkas,

2 iliustracija. Lietuvos skautų asociacijos ir brolijos ženklelis. 1922–1929. Naujasidabris. Dydis 30 mm

paskautininkas, skautininkas ir vyresnysis skautininkas – sidabrinį, vyriausias skautininkas – auksinį¹². Priklausomai nuo užimamų pareigų, po ženkleliu buvo dedama spalvota rozetė arba spalvintas kryžius. Anot Jurgėlos, pirmasis ženklelis (didelis) galiojo apie 5 mėnesius¹³. 1925 m. uniforma ir ženklai buvo kiek pakeisti. Ženklelį kepurėje jau galėjo nešioti ir III laipsnio skautai. Visi skautai kepurėje nešiojo vienodą (mažą) oksiduotą ženklelį, skiltininkas, vyresnysis skiltininkas ir vyr. skautininkas – sidabrinį,

o vyriausias skautininkas ir skautų vadas – auksinį. Taip pat buvo įvestos ir metų buvimo organizacijoje oksiduotos žvaigždutės – metų (be apskritimo) ir penkerių metų (su apskritimu)¹⁴.

1927 m. Kauno tuntininkas dailininkas Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) štabo posėdyje pasiūlė organizacijai pakeisti lelijos ženklą jį sutautinant. Darbą atlikti buvo pavesta Kauno meno mokyklos mokiniams¹⁵. Vieną iš tokio sulietuvinto ženklelio pavyzdį pasiūlė tais pačiais metais Meno mokyklą baigęs Jonas Buračas (1898–1977)¹⁶. Tačiau jokių esminių pokyčių ženklų išvaizdoje padaryta nebuvo. 1928 m. vėl pakeitus uniformą, pokyčiai įvyko ir ženklelių nešiojime. Visiems skautams buvo numatyta kepurėje

¹¹ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 50.

¹² Lietuvos skautų uniforma, in: *Skautas*, Kaunas, 1922, Nr. 1, p. 3–4.

¹³ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 50.

¹⁴ L. S. A. vyriausio štabo nustatyta Lietuvos skautų uniforma, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1925, Nr. 19, p. 3–4.

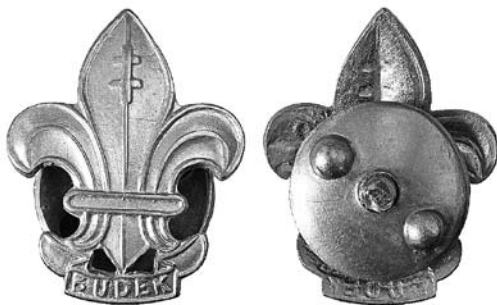
¹⁵ Tautinė lelija, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1927, Nr. 3, p. 13.

¹⁶ Lietuvos skautų brolijos ženklelis (projektas), in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1927, Nr. 4, p. 12.

nešioti Brolijos ženklelį, o paskautininkams – ant kairės kišenės LSB ženklelį ant raudono emaliuoto sidabriniais kraštais dvigubo kryžiaus, skautininkams – tokį patį ženklelį su žaliu emaliu, vyresniesiems skautininkams – su baltu emaliu, vyriausiems skautininkams – su auksiniu ženkleliu oksiduotame (juodame) kryžiuje, ir skautų vadui – auksinį ženklelį auksiniame kryžiuje su juodais kraštais¹⁷. Ar šie ženkleliai buvo pagaminti – duomenų neturime. Pažymėtina, kad iki to laiko, kai 1931 m. buvo pradėti gaminti ir įteikinti skautiški apdovanojimai, Lietuvos skautų brolija aukščiausias pareigas užimantiems užsienio asmenims įteikinėjo auksinius skautiškus ženklelius. Yra žinoma, kad 1928 m. tokie ženkleliai buvo įteikti Latvijos skautų vadovui Kārliui Goppersui (1876–1941), Švedijos skautų vadovui Ebbei Lieberathui (1871–1937) ir visų skautų vadui Robertui Baden-Powelui (1857–1941)¹⁸.

Kas buvo visų šių ženklelių gamintojais, kiek jų buvo pagaminta ir už kiek jie buvo parduodami, jokių duomenų rasti nepavyko. Vis dėlto galima manyti, kad ankstyvuosius ženklelius gamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės, nes 1927 m. *Skautų aide* matome jų reklamą. Joje nurodoma, kad Lietuvos kariuomenės invalidų krautuvėje galima gauti skautišką uniformą, skautiškus diržus, skrybėlių ir kitų dalykų¹⁹. Šios dirbtuvės savo veiklą pradėjo nuo 1923 m.

1930 m. priimtame Lietuvos skautų brolijos statute matome naujos išvaizdos skautų ženklelį – trys surišti lelijos lapeliai, kurių viduriniajame yra dvigubas kryžius ir lapelių apačioje kaspinėlis su užrašu „Budėk“ (ilustracija Nr. 3). Šie ženkleliai buvo vadinami *lelijėlėmis*. Ženklelis turėjo būti nešiojamas ant kairės kišenės, o skautininkų – kaklaraištyje²⁰. Taip pat, kaip nurodyta 1938 m.

3 iliustracija. Lietuvos skautų brolijos ženklelis. 1932–1937. Naujasidabris. Dydis 22 × 17 mm. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

¹⁷ L. S. B. vyriausio štabo nustatyta Lietuvos skautų uniforma ir jos dėvėjimo taisyklės, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1928, Nr. 2, p. 11–12.

¹⁸ „Kelionė į Švediją“, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1928, Nr. 1, p. 15.

¹⁹ *Skautų aidas*, Kaunas, 1927, Nr. 4, p. 18b.

²⁰ *Lietuvos skautų brolijos statutas ir jo priedai*: [priimta 1930 V.D. m. balandžio m. 14 d.], Kaunas, 1930, p. 28, 74.

uniformos aprašyme, ženklelis buvo nešiojamas ir įsegtas į kepurę²¹. Naujo pavyzdžio ženkleliai buvo pagaminti ir gauti 1931 m. sausio 3 d.²²

Naujuosius organizacijos ženklelius iš pradžių gamino Juozo Gerštyko firma²³. Pagal 1931 m. sausio 3 d. sąskaitą šioje firmoje buvo pagaminta: 175 vnt. alpakinių²⁴ *lelijėlių* su veržlelėmis už 105 Lt (po 0,6 Lt), 25 vnt. alpakinių *lelijėlių* su adatėlėmis už 12,5 Lt (po 0,5 Lt); 1 auksinė *lelijėlė* už 20 Lt²⁵. Vasario 9 d. už 480 Lt buvo gauta dar 800 vnt. alpakinių sidabruotų *lelijėlių* su veržlelėmis²⁶, o birželio-liepos mėnesiais dar 400 vnt. su veržlelėmis²⁷. Pagal 1931 m. kovo 24 d. sąskaitą buvo pagaminta ir 20 vnt. sidabrinėlių *lelijėlių* už 60 Lt (po 3 Lt)²⁸, o pagal lapkričio 23 d. – 7 vnt. auksinių už 100 Lt²⁹. Tad iš viso 1931 m. buvo pagaminta 1400 vnt. balto metalo, 20 vnt. sidabrinėlių ir 8 vnt. auksinių ženklelių.

Pagal 1932 m. balandžio 4 d. sąskaitą kovo mėnesį Gerštyko firmoje buvo pagaminta dar 100 vnt. ženklelių³⁰, o nuo tada ženklelių gamybą perėmė Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Jose ženkleliai buvo gaminti kiek brangiau. Pagal 1932 m. gegužės 17 d. sąskaitą už 30 vnt. ženklelių sumokėta 24,5 Lt (po 0,75 Lt), o gegužės 25 d. už 500 vnt. pagamintų alpakinių ženklelių su veržlelėmis – 325 Lt (po 0,65 Lt)³¹. Šiose dirbtuvėse ženkleliai buvo gaminti ir vėliau. Yra išlikę 1935 ir 1937 m. sąskaitų išrašai, bet juose nėra duomenų kiek, kokių ir kokiomis kainomis buvo pagaminta ženklelių. Pavyzdžiui, 1935 m. už *lelijėles* buvo sumokėta 105 Lt, o už įvairius skautiškus ženklus – 230,6 Lt³²; 1937 m. sumokėta

²¹ Dabartinės skautų uniformos aprašymas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1938, Nr. 5–6, p. 127.

²² Centre, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1931, Nr. 1, p. 1a.

²³ Žymaus Kauno graverio Juozo Gerštyko (1888–1929) firmą po jo mirties perėmė žmona graverė Anastazija Gerštykienė. Graviravimo darbus ji dirbo iki 1935 m.

²⁴ Alpaka (*alpaca*) – naujasidabris – vario lydinys su nikeliumi, dažnai ir su cinko priedu. Vienas iš dažnų naujasidabrio variantų sudarytas iš 60% vario, 20% nikelio ir 20% cinko.

²⁵ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1931, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 576, ap. 3, b. 48, l. 41.

²⁶ *Ibid.*, l. 3, 63.

²⁷ Sąskaita, 1931-06-17: 200 vnt. (po 0,6 Lt) už 120 Lt; Sąskaita, 1931-07-01: 200 vnt. (po 0,6 Lt) už 120 Lt., in: *Ibid.*, l. 322, 358.

²⁸ *Ibid.*, l. 12, 161.

²⁹ LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 64, l. 215.

³⁰ *Ibid.*, l. 218.

³¹ Sąskaita, 1932-05-17, in: *Ibid.*, l. 82, 92.

³² LSS kasos knyga, 1935, in: LCVA, f. 576, ap. 1, b. 365, l. 4–37.

apie 550 Lt³³. Nežinia kada, nes archyvuose šaltiniuose to rasti nepavyko, ženklelių gamybą perėmė firma „Graviūra“³⁴. Kad ženkleliai buvo gaminti šioje firmoje mes žinome iš ženklelių su veržlelėmis, ant kurių yra šios firmos pavadinimas. Archyvuose šaltiniuose yra žinių, kad „Graviūra“ 1940 m. gamino skaučių ženklelius – *rūteles*. Pagal žinomas sumažintas ženklelių pardavimo kainas „Graviūra“ ženklelius tikrai gamino ir 1939 m., o gal ir 1938 m.

Naujasis skautų ženklelis iš pradžių buvo parduodamas po 1 Lt, o vyriausio skautų štabo nario ar tuntininko auksinis ženklelis po 5 Lt³⁵. Nuo 1934 m. kainas pradėta mažinti – paprastas ženklelis kainavo 0,9 Lt, paaukuotas tuntininko – 2,5 Lt³⁶; 1935 m. paaukuotas tuntininko – 1,5 Lt³⁷; 1936 m. paprastas ženklelis – 0,8 Lt³⁸; 1939 m. paprastas ženklelis – 0,65 Lt, pasidabruotas – 0,8 Lt, auksinis tuntininko – 3,5 Lt³⁹. Tikėtina, kad paaukuoti tuntininkų ženkleliai galėjo būti pagaminti 1932 m. po 0,75 Lt. Pagal 1933 m. rugsėjo 15 d. skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktą jų savikaina buvo nurodyta tik 0,8 Lt⁴⁰. Šių ženklelių pagaminimą, matyt, sąlygojo per didelė auksinių ženklelių kaina. Auksinių ženklelių 1935 m. liepos 4 d. skautų sąjungoje dar buvo likę 6 vnt.⁴¹ Tikėtina, kad vienas buvo padovanotas skautų vadui prezidentui Antanui Smetonai, o kitą galėjo gauti vyriausias skautininkas Juozas Šarauskas (1894–1941). Astikas savo kataloge tokios didelės ženklelių įvairovės neminėjo, bet matome, kad jie buvo pagaminti auksiniai (1931), paaukuoti (1932–1939), sidabriniai (1931), pasidabruoti (apie 1937) ir balto metalo. 1939 m. minimi auksiniai ženkleliai, galbūt, buvo tik paaukuoti, nes jų pardavimo kaina nelabai skyrėsi nuo pagamintų 1932 m., o taip pat 1940 m., likvidavus Lietuvos skau-

³³ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 312, l. 2–27.

³⁴ Tai Edvardo Kelbausko ir Antano Pranckevičiaus antspaudų ir graviūrų dirbtuvė, įkurta 1935 m. pavadinimu „Gravelit“, o nuo 1938 m. tapusi „Graviūra“.

³⁵ Skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1931, Nr. 18, p. 16.

³⁶ Kainaraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 24a.

³⁷ Ženklių bei uniformos dalių kainaraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 3, p. 59.

³⁸ Skaut. reikm. tiekimo skyriuje, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1936, Nr. 9, p. 258.

³⁹ Jau laikas susirūpinti!, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1939, Nr. 4, p. 103.

⁴⁰ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, in: LCVA, f. 576, ap. 5, b. 19, l. 1.

⁴¹ *Ibid.*

tų sąjungą, apskaitoje buvo likę neišparduotų 30 vnt. *lelijėlių*, pavadintų geltonomis⁴².

Be metalinių ženklelių buvo pagaminta ir gintarinių *lelijėlių*. Pirmą kartą jų pagaminta 1933 m. vasarą Palangos skautų sąskrydžiui⁴³. Tikėtina, kad šiuos ženklelius gamino Brolių M. ir G. Kanų dirbtuvė Palangoje. Archyvinėse bylose yra šios dirbtuvės 1935 m. išrašytos keturios sąskaitos už *lelijėles* ir *rūteles*, bet nenurodant nei pagaminto kiekio, nei vieneto kainų. Iš viso sumokėta 174,7 Lt⁴⁴. Bet iš 1935 m. liepos 4 d. sąjungos tiekimo skyriaus apyskaitos sužinome, kad dar buvo likę 16 gintarinių *lelijėlių*, kurių savikaina 1,8 Lt⁴⁵. Pagal 1937 m. gruodžio mėn. 31 d. tiekimo skyriaus prekių sąrašą gintarinių *lelijėlių* su veržlele savikaina buvo 1,08 Lt ir jų buvo 30 vnt.⁴⁶ Tais metais Brolių Morducho ir Geršono Kanų dirbtuvė pagamino naujų ženklelių už 96,1 Lt⁴⁷, o tai būtų apie 90 vnt. *lelijėlių* ir *rūtelių*. 1934 m. gintariniai ženkleliai buvo pardavinėjami po 2 Lt⁴⁸, o jau nuo 1936 m. – po 1,5 Lt⁴⁹.

Archyvinėse bylose yra ir įdomios informacijos apie gintarinių ženklelių gamybą. 1933 m. spalio 27 d. skautų Užsienio dalies vedėjas raštu kreipėsi į gintarinių ženklelių gamintoją nurodydamas, kad 1933 m. Palangos sąskrydyje aukštiems svečiams (prezidentui, prezidentienei, Baden-Powelui, iš viso 12 asmenų) buvo išdalintos „gintarinės“ *lelijėlės* su pažymėjimais, nurodant, kad tai tikras Lietuvos gintaras. Tačiau, anot jo, tie ženkleliai nėra gintariniai, o tik imitacija, kuri po trumpo laiko pajuoduos ir prašo tai atitaisyti – pagaminant tikro gintaro ir nusiųsti svečiams su atsiprašymu. Į tai gamintojas paaiškino, kad gintaras yra labai trapus ir iš gintaro *lelijėlės* nebus simetriškos formos ir sunkiai išgraviruojamos, užsakyti galima, bet nebus dailios, nes reikalingas prityręs drožinėtojas⁵⁰. Didžioji dalis žinomų ženklelių ir yra pagaminta iš gintaro imitacijos (skaidrūs), o ne tikro gintaro.

⁴² LSS turto perėmimo aktas, 1940, in: LCVA, f. 576, ap. 2, b. 183, l. 20.

⁴³ Išleistas Palangos skautų sąskrydžio ženklelis, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1933-08-05, Nr. 175, p. 5.

⁴⁴ LSS kasos knyga, 1935, l. 13, 28–29, 38.

⁴⁵ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, b. 19, Nr. 73.

⁴⁶ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, Nr. 81.

⁴⁷ Sąskaita, 1937-09-15, in: *Ibid.*, l. 24.

⁴⁸ *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 13, p. 256b.

⁴⁹ Vyr. skautų štabo tiekimo skyriuje, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1936, Nr. 4, p. 113.

⁵⁰ LSS piniginių apyskaitos dokumentai, 1931–1933, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 87.

Be organizacijos ženklelių buvo gaminta ir kitokių metalinių ženklų. Pirmiausia, tai jau minėtos, 1925 m. įvestos metų buvimo organizacijoje žvaigždutės. Jų išvaizda iki 1940 m. nekito. Metinės žvaigždutės buvo balto metalo trikampėliai, o penkerių metų – to pat metalo trikampėliai apskritime. 1931–1932 m. žvaigždutes gamino Anastazija Gerštykienė: metinės po 0,08–0,1 Lt, penkiametės – po 0,25 ir 0,4 Lt⁵¹. Nuo 1932 m. birželio mėnesio užsakymą perėmė Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Jose, pagal sąskaitas, žvaigždutės buvo gamintos iki 1937 m. Jų kainos įvairavo: 1932 m. metinės gamintos po 0,1 Lt, penkerių – po 0,4 Lt⁵². 1940 m. likviduojant Lietuvos skautų sąjungą, likusios žvaigždutės buvo vertintos po 0,2 Lt, o apskritime – po 0,45 Lt⁵³. Parduodant žvaigždutes jų kainos taip pat įvairavo: 1931 m. be ratelio – 0,15 Lt, su rateliu – 0,4 Lt, 1933–1935 m. su rateliu – 0,5 Lt, 1936 m. su rateliu – 0,4 Lt⁵⁴.

Dar vieni ženklai, kurie jokiuose dabartiniuose šaltiniuose neminėti ir apie kuriuos beveik nieko nebuvo žinoma, – tai monogramos. Archyvinėse bylose yra minima, kad 1932 m. Gerštykienė balandžio-birželio mėnesiais pagamino šešis sidabrinčius ženklus kepurėms – monogramas (vnt. kaina 5 Lt)⁵⁵. 1935 m. 11 ženklų skautininkams prie fetrų (skrybėlės) pagamino graveris Pilypas Ivanovas (vnt. kaina 4 Lt)⁵⁶. 1937 m. jam sumokėta dar 12 Lt⁵⁷. Tikėtina, kad šių ženklų buvo pagaminta ir vėliau, nes jie paminėti 1938 m. uniformos aprašyme: skautininkų fetras apjuostas 3 cm pločio tulpių rašto juostele, kairėje pusėje surišama ir surišimo vietoje įsegamas ženklas su Lietuvos skautų sąjungos inicialais⁵⁸.

⁵¹ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1931, l. 322; LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, l. 218.

⁵² LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, l. 135, 169, 190.

⁵³ LSS Turto perėmimo aktas, 1940, l. 20.

⁵⁴ Skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, p. 16; Skautiškų reikmenų tiekimo skyrius, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1933, Nr. 3, p. 42a; Ženklų bei uniformos dalių kainoraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 3, p. 59; Vyr. skautų štabo tiekimo skyriuje, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1936, Nr. 4, p. 113.

⁵⁵ LSS vyriausio štabo ūkio dalies kasos pinigų žurnalas, 1930–1933, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 22, l. 25, 35.

⁵⁶ LSS kasos knyga, 1935, l. 2, 24.

⁵⁷ LSS tarybos pirmijos kasos knyga, 1937, in: LCVA, f. 576, ap. 1, b. 370, l. 18.

⁵⁸ Dabartinės skautų uniformos aprašymas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1938, Nr. 5–6, p. 127.

Skaučių ženkleliai. Pirmoji skaučių draugovė įsisteigė 1918 m. gruodžio 15 d. Vilniuje, vėliau – 1920 m. Kaune, Panevėžyje, Rietave. Iš pradžių skautai su skautėmis veikė kartu, o nuo 1935 m. kovo 9 d. Skaučių seserija nuo skautų brolijos atsiskyrė. Atskira uniforma skautėms pirmą kartą buvo nustatyta 1928 m., o po atsiskyrimo 1935 m. nustatyta nauja. Skautės turėjo savo vėliavas ir ženklelius. Skaučių narių skaičius nuo 1930 iki 1935 m.

4 iliustracija. Lietuvos skautų sąjungos skaučių ženklelis. 1929?–1937. Naujasidabris, žalias emalis. Dydis 19 × 15 mm

išaugo nuo 804 iki 3078 asmenų⁵⁹. 1940 m. buvo priskaičiuota virš 8000 skaučių.

Skaučių ženklelis 1930 m. statute aprašytas taip: ženklelį sudaro trys stilizuoti rūtos lapeliai, kurių viduriniame yra vyties (dvigubas) kryžius, o lapelių apačioje kaspinėlis su užrašu „BUDĖK“ (ilustracija Nr. 4)⁶⁰. Dėl savo išvaizdos ženklelis buvo vadinamas tie-

sio *rūtele*. Jis buvo tautiškumo, tyros širdies, dorovingumo simbolis⁶¹. Nuo 1935 m. ženklelis buvo nešiojamas kairėje kepurės pusėje – balta *rūtelė*, ir kairiajame švarko atlake (skautininkės) arba kairiojoje marškinių kišenėje (skautės) – žalia *rūtelė*⁶². Astiko kataloge yra aprašyti trijų variantų ženkleliai: su tamsiai žalia emale, be emalės ir gintariniai⁶³.

Įvairioje literatūroje ne kartą buvo nurodyta, kad skaučių ženklelis sukurtas 1929 m., bet jo autorystė nežinoma. Iš archyvinių šaltinių galime sužinoti, kad atskiru skaučių ženkleliu pradėta rūpintis dar 1928 m. Tų metų spalio 4 d. posėdžio metu dėl ženklelio projekto buvo nutarta kreiptis į skautininkę gydytoją Dominiką (Domą) Kesiūnaitę (1903–1964)⁶⁴. Ženklelio klausimas dar kartą svarstytas 1929 m. sausio 22 d. posėdyje, kur buvo nutarta pateikti skilčių gairelių ir skaučių ženklelių projektus⁶⁵. Ženklelio

⁵⁹ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 235.

⁶⁰ Lietuvos skautų brolijos statusas ir jo priedai, p. 28.

⁶¹ „Skaute, brangink savo ženklą!“, in: *Vadovė*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 18.

⁶² Uniformos, in: *Vadovė*, Kaunas, 1935, Nr. 1, p. 17–18.

⁶³ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 189–190, Nr. 3.

⁶⁴ Skaučių skyriaus posėdžių protokolai Nr. 9, 1928-10-04, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 2, l. 25.

⁶⁵ Skaučių skyriaus posėdžių protokolai Nr. 14, 1929-01-22, in: *Ibid.*, l. 18.

projektas galėjo būti paruoštas vasario-kovo mėnesiais. Taip manyti leistų faktas, kad 1929 m. balandžio 30 d. posėdyje buvo aptartas iš Anglijos gautas laiškas, kuriame nurodyta, jog visos skautės naudoja bendrą ženklelį – dobilą, ir toks ženklelis siūlomas ir Lietuvos skautėms. Tačiau buvo nutarta pasilikti prie pirmųjų savo sumanymų ir pasirinkti ženklelį „Rūta“, kurio projektas jau paruoštas⁶⁶. Oficialiai ženklelis *rūtelė* buvo patvirtintas 1930 m. balandžio 25 d. Lietuvos skautų brolijos suvažiavime, skaučių skyriaus posėdžio metu⁶⁷. Tačiau patys ženkleliai jau buvo pagaminti 1929 m. vasarą ir pardavinėti po 2 Lt⁶⁸.

Kas buvo pirmųjų ženklelių gamintojas ir kiek jų pagaminta, duomenų archyvuose šaltiniuose nėra. Ankstyviausia žinoma sąskaita yra 1931 m. kovo 24 d., pagal kurią Gerštyko firmai už *rūteles* išmokėta 20 Lt⁶⁹. Galima manyti, kad ir pirmosios *rūtelės* buvo pagamintos ten pat. Iš kitų archyvinių šaltinių paaiškėja, kad skaučių ženkleliai buvo gaminti ne vienoje dirbtuvėje. 1932 m. pagal Gerštykienės pateiktą balandžio 19 d. sąskaitą už baltas *rūteles* buvo sumokėta 30 Lt, bet jau birželio 28 d. už 100 vnt. *rūtelių* 40 Lt sąskaitą pateikė Karo invalidams šelpti komiteto įmonė, o spalio 21 d. už 4 Lt ji pagamino dar 10 vnt. baltų *rūtelių*⁷⁰. Iš čia aiškėja, kad ženkleliai be emalės invalidų dirbtuvėse buvo gaminti po 0,4 Lt už vieną. Iš 1935 ir 1937 m. kasos knygų sužinome, kad baltas *rūteles* ir toliau gamino Lietuvos karo invalidams šelpti komiteto įmonė. Pagal 1935 m. kovo 6 d. sąskaitą buvo sumokėta 19,6 Lt už *žvaigždutes* ir *rūteles*, gegužės 10 d. – 33 Lt už *rūteles* ir *lelijėles*, o lapkričio 20 d. vien tik už *rūteles* – 15 Lt⁷¹. Pagal 1937 m. kovo 18 d. sąskaitą už *rūteles* sumokėta 20 Lt⁷².

Tad neemaliuotas *rūteles* gamino dvi dirbtuvės: 1929–1932 m. Gerštyko firma, o nuo 1932 m. – Karo invalidams šelpti komiteto įmonė. Kokia buvo ženklelių savikaina iki 1933 m. – nežinome, bet vėliau jie kainavo po 0,4 Lt. Jei tokiomis kainomis ženklelius gamino ir Gerštyko firma, tai 1931 m. jų buvo pagaminta 50 vnt., o 1932 m. – 75 vnt. Baltos *rūtelės* iš pradžių pardavinėtos po 2 Lt, vėliau jų kaina vis mažėjo: 1933 m. – 0,75 Lt⁷³,

⁶⁶ Skaučių skyriaus posėdžių protokolai Nr. 19, 1929-04-30, in: *Ibid.*, l. 13.

⁶⁷ Skaučių skyriaus posėdžių protokolai, 1930-04-25, in: *Ibid.*, l. 9.

⁶⁸ Pranešimas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1929, Nr. 5–6, p. 1a.

⁶⁹ LSS Vyriausio štabo ūkio dalies kasos pinigų žurnalas, 1930–1933, l. 6.

⁷⁰ LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, l. 219, 135, 190.

⁷¹ LSS kasos knyga, 1935, l. 7, l. 13, l. 35.

⁷² LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, l. 7.

⁷³ Skautiškų reikmenų tiekimo skyrius, p. 42a.

1934 m. – 0,6 Lt⁷⁴, nuo 1935 m. – po 0,5 Lt⁷⁵. Iš išlikusių sąskaitų nustatyti, kiek buvo pagaminta baltų *rūtelių*, neįmanoma.

Kada buvo pagaminti pirmieji ženkleliai su emale, taip pat nėra aišku. Spaudoje 1931 m. pasirodė informacija, kad galima įsigyti *rūteles* be emalės už 0,75 Lt, o žalias su emale už 2 Lt⁷⁶. Tokios pat kainos buvo ir 1933 m.⁷⁷ Pagal 1933 m. rugsėjo 15 d. apyskaitą sąjungos tiekimo skyriuje buvo likę: žalių *rūtelių* – 18 vnt. (įkainota po 1,7 Lt), baltų *rūtelių* – 250 vnt. (įkainota po 0,3 Lt)⁷⁸. Gali būti, kad ženkleliai su emale pradėti gaminti vienu metu su ženkleliais be emalės – 1929 m. Nuo 1935 m. ženklelius su emale gamino reljefiško kalimo ir graverių dirbtuvė „Ivaza“⁷⁹. Pagal jos pateiktą 1935 m. rugsėjo 7 d. sąskaitą buvo sumokėti 45 Lt⁸⁰. Iš 1937 m. gruodžio mėnesio tiekimo skyriaus pateikto prekių sąrašo sužinome, kad šių ženklelių savikaina buvo 0,9 Lt, o jų pardavimo kaina – 1,3 Lt⁸¹. Iki kada ženkleliai buvo gaminti šioje dirbtuvėje – neaišku, bet randame žinių, kad jau 1940 m. sausio 27 d. už žalių *rūtelių* pagaminimą 49 Lt sąskaitą pateikė firma „Graviūra“. Šie ženkleliai iš skautų surinktų aukų vasario 2 d. buvo įteikti neturtingoms Vilniaus skautėms⁸². Ženkleliai buvo gaminti po 0,7 Lt, tad jų buvo pagaminta 70 vnt.

Tad žalias emaliuotas *rūteles* gamino trys skirtingos firmos: 1929?–1932 m. – Gerštyko firma⁸³, 1935–1937 m. – „Ivaza“, 1939–1940 m. – „Graviūra“. Pirmieji ženkleliai buvo gaminti po 1,7 Lt, 1935–1937 m. – po 0,9 Lt, o paskutiniai – po 0,7 Lt. Ženkleliai su emale iš pradžių pardavinėti po 2 Lt, o nuo 1935 m. – po 1,3 Lt⁸⁴. Kiek šių ženklelių buvo pagaminta, iš turimų sąskaitų nustatyti yra neįmanoma. Taip pat neįmanoma atskirti ir ženklelių pagal gamintojus, nes jie buvo prisegami žiogeliais, o ne veržlėlėmis, kurias atskirti yra įmanoma.

⁷⁴ Kainaraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 24a.

⁷⁵ Pigūs skautiški ženklai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 16, p. 252.

⁷⁶ Skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, p. 16.

⁷⁷ Skautiškų reikmenų tiekimo skyrius, p. 42a.

⁷⁸ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, b. 19, l. 1, Nr. 9–10.

⁷⁹ „Ivaza“ buvo graverių Pilypo Ivanovo (1883–1964) ir Samuelio Zalbergo 1934 m. lapkričio 2 d. įkurta dirbtuvė, veikusi Kaune, Gedimino g. Nr. 21.

⁸⁰ LSS kasos knyga, 1935, l. 28.

⁸¹ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, Nr. 83.

⁸² LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1940, in: *LCVA*, f. 576, ap. 1, b. 386.

⁸³ Taip manyti leistų faktas, kad vėliau gamybą perėmė ne Karo invalidams šelpti komiteto įmonė, o „Ivaza“.

⁸⁴ Pigūs skautiški ženklai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 16, p. 252.

1933 m. vasarą Palangos skautų sąskrydžiui buvo pagamintos gintarinės skaučių *rūtelės*⁸⁵. Šiuos ženklelius, tikėtina, gamino brolių Kanų dirbtuvė Palangoje. Yra likusios 1935 m. jų išrašytos sąskaitos už tais metais pagamintas *lelijėles* ir *rūteles*. 1935 m. gintarinių *rūmelių* savikaina buvo 1,8 Lt⁸⁶. 1937 m. buvo pagaminta naujų ženklelių, kurių savikaina jau buvo 1,08 Lt⁸⁷. 1934 m. gintariniai ženkleliai buvo pardavinėjami po 2 Lt⁸⁸, o jau nuo 1936 m. – po 1,5 Lt⁸⁹.

1940 m. likvidavus Lietuvos skautų sąjungą, apyskaitoje buvo likę neišparduotų 170 vnt. baltų, 36 vnt. žalių ir 21 vnt. gintarinių ženklelių⁹⁰.

Jūrų skautų ženkleliai. Pirmoji vandens skautų skiltis buvo įsteigta 1922 m. Kaune. 1922 m. kovo 12 d. buvo sudaryta pirma draugovė – Algimanto. Ji nustatė uniformą ir ženklelį. Tačiau vyriausias skautų štabo vadas jų nepatvirtino ir visa draugovė veikė atskirai nuo Lietuvos skautų asociacijos. Algimanto draugovės ženklelis buvo lelija su Gediminaičių stulpais ir inkaru (ilustracija Nr. 5). Šio ženklelio projektą sukūrė draugovės narys skautas Julius Jurgėla-Jurgelevičius (1906–1986). Ženklelis buvo nešiojamas įsegtas į jūreivišką kepurę. Ženklelis reiškė kelią per skautybę ir vartus į jūrinę Lietuvos ateitį⁹¹. 1925 m. balandžio 17–19 d. buvo įkurta Lietuvos jūrų skautų organizacija, kuri veikė atskirai nuo Lietuvos skautų asociacijos. Kartu buvo priimtas Petro Jurgėlos paruoštas uniformos ir ženklelio projektas. Ženklelis buvo lelija su vyčiu ir inkaru (ilustracija Nr. 6)⁹². 1927 m.

5 iliustracija. Jūrų skautų ženklelis. 1922–1925. Naujasidabris. Dydis 35 × 26 mm. Dailininkas Julius Jurgėla-Jurgelevičius

⁸⁵ Išleistas Palangos skautų sąskrydžio ženklelis, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1933-08-05, Nr. 175, p. 5.

⁸⁶ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, Nr. 73.

⁸⁷ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, Nr. 81.

⁸⁸ *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 13, p. 256b.

⁸⁹ Tvarkingas skautas turi visus jam reikalingus skautiškus ženklus, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1936, Nr. 3, p. 66.

⁹⁰ LSS Turto perėmimo aktas, 1940, I. 20, Nr. 171–172, 184.

⁹¹ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 187–189.

⁹² *Ibid.*, p. 192.

kovo 18 d. Lietuvos jūros skautai buvo prijungti prie Lietuvos skautų brolijos. 1928 m. buvo nustatyta jūrų skautų uniforma, kurioje ženklelis nešiotas kepurėje kaip kokarda⁹³. Pagal 1938 m. patvirtintą naują jūrų skautų uniformos projektą, visi ženkleliai buvo tik sidabrinės spalvos, vieni nešioti

6 iliustracija. Jūrų skautų ženklelis. 1931–1940. Naujasidabris. Dydis 29 × 21 mm. Dailininkas Petras Jurgėla. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

kepurėje vietoj kokardos, kiti segami kairėje marškinių kišenėje. Jų dydis – 3,5 cm⁹⁴. Pagal 1936 m. lapkričio 1 d. surašymo duomenis sąjungoje buvo 479 jūros skautai, o 1939 m. lapkričio 5 d. – 20 laivų, 4 valtyės ir 545 nariai⁹⁵.

Astiko kataloge yra publikuoti trijų variantų jūros skautų ženkleliai, tačiau jie nėra datuoti⁹⁶. Gaila, tačiau apie jūros skautų veiklą iki 1930 m. informacijos archyvuose šaltiniuose rasti

nepavyko, tad tenka remtis tik Petro Jurgėlos pateikta informacija. Jei pirmojo ženklelio identifikavimas ir datavimas yra aiškus – 1922–1925 m., tai antrojo, priimto 1925 m., identifikavimas ir datavimas buvo problemiški. Buvo žinomi dviejų variantų ženkleliai su pavaizduotais inkaru ir lelija su vyčiu skydelyje. Pirmasis variantas buvo mažesnis ir su emale, o antrasis – didesnis ir be emalės. Emaliuoti ženkleliai, kaip nurodyta ant veržlės, buvo gaminti „Huguenin“ firmoje Šveicarijoje⁹⁷. Ženkleliai be emalės užrašų ant verželių neturi. Vėlesnių metų išlikę archyviniai šaltiniai atskleidžia, kad šie ženkleliai buvo gaminti jau Lietuvoje. Tad ženkleliai su emale buvo gaminti 1925–1927 m. laikotarpiu. Tuo metu ženklelius „Huguenin“ firmoje gaminosi ne viena lietuviška organizacija.

Po Lietuvos skautų reorganizacijos 1930 m. buvo kiek pakoreguota ženklelio išvaizda. Naujųjų ženklelių gamyba užsakyta 1931 m. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvėse. Pirmieji 100 vnt. alpakinių (baltų) jūros skautų ženklelių, pagal sąskaitos nuorašą, buvo gauti

⁹³ Jūrų skautų uniforma, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1928, Nr. 3, p. 12–13.

⁹⁴ Dabartinės jūrų skautų uniformos aprašymas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1938, Nr. 8, p. 176.

⁹⁵ *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 5, p. 99.

⁹⁶ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 194–196, Nr. 10–12.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 195, Nr. 11.

vasario 10 d., dar 100 vnt. – kovo 9 d., o birželio 22 d. – 150 vnt. Visų kaina po 1 Lt⁹⁸. Paskutiniu užsakymu birželio 16 d. buvo užsakyta 120 vnt. baltų ir 30 vnt. geltonų jūrų skautų ženklelių⁹⁹. Tad iš viso 1931 m. buvo užsakyta 320 vnt. baltų ir 30 vnt. geltonų ženklelių. Šis kiekis buvo didesnis nei tuo metu buvusių narių skaičius. Visi ženkleliai buvo pardavinėjami po 1 Lt¹⁰⁰. Duomenų apie tai, kad būtų buvę naujų ženklelių užsakymų 1932–1933 m., nėra, o 1934 m. sąskaitų knygų nėra išlikę. Pagal 1933 m. rugsėjo 15 d. apyskaitą sąjungos tiekimo skyriuje šių ženklelių buvo likę tik 25 vnt., o pagal 1935 m. liepos 4 d. – jau 38 vnt.¹⁰¹ Tad 1934–1935 m. buvo pagamintas papildomas šių ženklelių kiekis. 1935 m. kasos knygoje informacijos apie pagamintus jūrų skautų ženklelius nėra, bet yra užfiksuoti keturi piniginiai apmokėjimai (iš viso 230,6 Lt) Karo invalidams šelpti komiteto įmonės krautuvei už įvairius skautiškus ženklus¹⁰². Nėra abejonių, kad šiuose užsakymuose buvo ir nežinomas kiekis jūrų skautų ženklelių. Dar kartą šių ženklelių turėjo būti pagaminta ir 1937 m., nes tais metais Karo invalidams šelpti komiteto įmonė gamino labai daug įvairių skautiškų ženklelių. Bet kasos knygoje dažniausiai įrašytos tik bendros apmokėtos sumos.

Pagal 1937 m. gruodžio 31 d. sąjungos tiekimo skyriaus prekių sąrašą buvo pagaminti keturi variantai jūrų skautų ženklelių: balti su veržlėmis, savikaina – 0,75 Lt (buvo 35 vnt.); geltoni su veržlėmis (29 vnt.); paprasti balti (9 vnt.); paprasti geltoni (3 vnt.)¹⁰³. Ženklelių su veržlėmis pardavimo kaina buvo 1,2 Lt, paprastų – 1 Lt. Astiko kataloge aprašyti tik vieno varianto ženkleliai – su veržlėmis. Galima būtų manyti, kad papras-tais ženkleliais buvo pavadinti be veržlės, bet su viena ar dviem adatėlėmis segami ženkleliai. Naujieji ženkleliai su veržlėmis buvo pagaminti tik 1935 m. antroje pusėje, nes jie kainoraštyje atsirado 1936 m. balandžio mėnesį¹⁰⁴, o dar 1935 m. vasario 15 d. kainoraštyje jų nebuvo¹⁰⁵. Prie šių

⁹⁸ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1931, l. 134; l. 8, Nr. 72; l. 350.

⁹⁹ LSS piniginės apyskaitos dokumentai, 1931–1933.

¹⁰⁰ Skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, p. 16; Skautiškų reikmenų tiekimo skyrius, p. 42a.

¹⁰¹ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, l. 1, Nr. 12.

¹⁰² 1935 m. liepos 19 d. – 69,20 Lt; rugsėjo 26 d. – 34,40 Lt; lapkričio 14 d. – 45 Lt; gruodžio 14 d. – 82 Lt (LSS kasos knyga, 1935, l. 23, 29, 35, 37).

¹⁰³ Prekių sąrašas Nr. 1, Nr. 78; sąrašas Nr. 2, Nr. 102–104, in: LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937.

¹⁰⁴ Vyr. skautų štabo tiekimo skyriuje, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1936, Nr. 4, p. 113.

¹⁰⁵ Ženklių bei uniformos dalių kainoraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 3, p. 59.

ženklelių pateiktas prierasas, kad jie su sraigteliais ir jų kaina jau 1,2 Lt. Senųjų ženklelių sąrašė nebebuvo. Kokios spalvos buvo naujieji ženkleliai – nenurodyta, bet pagal 1938 m. patvirtintą uniformos projektą jie turėjo būti sidabrinės spalvos.

Jaunesniųjų skautų ženkleliai. Jaunesnieji skautai ir skautės susikūrė 1926 m. Jiems priklausė vaikai nuo 6 iki 12 metų. Iki 1934 m. jaunesnieji skautai buvo vadinti vilkiukais, o skautės – paukštytėmis. 1931 m. organizacijoje buvo 1059 vaikai, 1935 m. – 6311, o nuo 1936 m. brolija ir seserija turėjo apie po 3000 jaunesniųjų skautų¹⁰⁶. Jaunesnieji skautai turėjo savo vėliavėles, uniformą ir ženklelius. Uniforma buvo nustatyta 1926 m., o patvirtinta 1930 m. Joje buvo nurodyta ir kas kokį ženklelį nešioja – senas vilkas ir lakštingala – geltonos spalvos vilko ženklelį ar lakštingalos galvą, o jų padėjėjai – tokius pat baltus ženklelius¹⁰⁷. 1932 m. uniforma buvo kiek pakeista, taip pat ir ženklelių nešiojimo taisyklės. Pagal naująją tvarką baltus vilkiukų ženklelius galėjo nešioti ne tik padėjėjai, bet ir visi vilkiukai. Jis nešiotas kepuraitėje, ant kišenės ir kaklaraištyje. Paukštyčių ženklelis – stilizuota aukštyn lekianti kregždutė¹⁰⁸. Naujos uniformos, vėliavų ir paukštyčių ženklelio projektus paruošė būsimas dailininkas Vaclovas Kosciuška (1911–1984), kuriam už atliktą darbą buvo sumokėti 75 Lt¹⁰⁹. Kosciuška 1929–1936 m. studijavo tapybą Kauno meno mokykloje ir buvo labai aktyvus skautų meninėje veikloje.

Paukštyčių ženklelių Lietuvos skautų sąjunga neišleido, o vilkiukų ženkleliai buvo pagaminti netrukus po to, kai buvo įsteigti vilkiukai ir paukštytės – 1928 m. pradžioje. Juose buvo pavaizduota vilko galva. Šių ženklelių simbolis buvo perimtas ir tarptautinės skautų organizacijos. Labai panašius vilko galvos ženklelius turėjo ir Latvijos, Estijos bei kitų šalių skautų organizacijos. Duomenų, kas gamino pirmuosius vilkiukų ženklelius, nėra. Archyviniai dokumentai atskleidžia, kad 1931–1932 m. ženklelius gamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Jos 1931 m. birželio 13 d. pateikė 275 Lt sąskaitą už 550 vnt. pagamintų vilkiukų ženklelių¹¹⁰. Tų pačių metų gegužės 8–10 d. buvo užsakyta pagaminti 500 vnt. baltų ir

¹⁰⁶ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 174.

¹⁰⁷ Vilkiukai ir paukštytės. Uniforma, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1930, Nr. 2, p. 23.

¹⁰⁸ Vilkiukų ir paukštyčių uniforma ir ženklai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1932, Nr. 8, p. 23.

¹⁰⁹ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1932, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 67, l. 263, 290, 291, 475.

¹¹⁰ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1931, l. 324.

50 vnt. geltonų ženklelių po 0,5 Lt¹¹¹. Iš pradžių ženkleliai pardavinėti po 0,75 Lt¹¹². Nuo 1931 m. rugsėjo mėnesio jų kaina sumažinta iki 0,5 Lt¹¹³. Tais pačiais metais buvo pagaminti ir naujo pavyzdžio (geresnės kokybės) seno vilko (geltoni) ženkleliai, kurie pardavinėti senąja kaina – po 0,75 Lt¹¹⁴. 1932 m. lapkričio 11 d. vyr. skautų štabo tiekimo skyrius gavo dar 336 vnt. už 168 Lt (po 0,5 Lt) pagamintų vilkiukų ženklelių¹¹⁵. Toks nelyginis skaičius negalėjo būti užsakytas, tačiau archyvinėse bylose nerandame informacijos apie pagamintus geresnės kokybės ženklelius. 1933 m. buvo dar kartą pagamintas nežinomas kiekis ženklelių, kurie jau gaminti po 0,3 Lt¹¹⁶. Šis kainos sumažinimas atsispindi ir kainoraštyje – 1934 m. vilkiukų ženklelių kaina sumažinta iki 0,4 Lt¹¹⁷. Nors tikslių duomenų dėl pirmųjų ženklelių gamintojo nėra, bet labai tikėtina, kad nuo 1928 m. juos gamino vien tik Karo invalidams šelpiti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Taip manyti leistų ženklelių gamybos paprastumas ir tai, kad šios įmonės reklamą *Skautų aide* randame jau 1927 m.¹¹⁸

1934 m. vilkiukus ir paukštytes pervadinus į jaunesnius skautus, buvo parengtas ir naujų ženklelių projektas – paukštytė-tulpė apskritime (ilustracija Nr. 7). Projektas buvo priimtas 1934 m. rugpjūčio 29 d. posėdyje, o jį pagamino dailininkas Telesforas Kulakauskas (1907–1977)¹¹⁹. Jis 1932 m. buvo baigęs Kauno meno mokyklos grafikos studiją. 1934 m. rugsėjo 15 d. posėdyje

7 pav. Jaunesniųjų skautų vadų ženklelis. 1935–1940. Naujasidabris. Ø 20 mm. Dailininkas Telesforas Kulakauskas. Karo invalidams šelpiti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

¹¹¹ LSS piniginės apyskaitos dokumentai, 1931–1933.

¹¹² Vyr. štabo ūkio dalyje galima gauti, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1928, Nr. 1, p. 1a.

¹¹³ „Skautų aidas“ administracijoje galima gauti, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1931, Nr. 17, p. 16b.

¹¹⁴ Skautiškių reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, p. 16.

¹¹⁵ LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, l. 230.

¹¹⁶ LSS skautiškių reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, l. 1.

¹¹⁷ Kainoraštis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 34a.

¹¹⁸ *Skautų aidas*, Kaunas, 1927, Nr. 4, p. 18b.

¹¹⁹ LSS vyriausio štabo posėdžių protokolų knyga, 1934–1935, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 98, l. 19.

buvo patvirtintas metalinio ženklelio pavyzdys ir nutarta pagaminti geltonus (bronzinius) visiems ir baltus (sidabruotus) ženklelius vadams. Taip pat nutarta ženklelius gaminti su veržlele, su adatėle ir su kilpele (prisiuvenus)¹²⁰. Pirmieji ženkleliai buvo pagaminti 1935 m. pradžioje. Spaudoje apie naujuosius ženklelius buvo pranešta kovo mėnesį. Ženkleliai su adatėlėmis buvo pardavinėjami po 0,5 Lt, su veržlele – 0,7 Lt, vadų – 1 Lt¹²¹. Ženklelius ir toliau gamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Pagal keturias 1935 m. išrašytas sąskaitas dirbtuvėms buvo sumokėta 88,5 Lt¹²². Viena sąskaita yra užfiksuota ir 1937 m. Už jaunesniųjų skautų geltonus ženklelius vasario 10 d. sumokėta 20 Lt¹²³. Tais pačiais metais, tikėtina, ženklelių buvo pagaminta gerokai daugiau, bet yra išlikusios tik bendros sumokėtų pinigų sumos už ženklelius. Iš kasos knygų sužinome apie ženklelių gamybos kainas. Tiek geltonų su veržlele, pardavinėtų po 0,7 Lt, tiek ir baltų vadovų, pardavinėtų po 1 Lt, savikaina buvo 0,4 Lt¹²⁴.

Pagal sąskaitose užfiksuotas sumokėtas sumas reiktų manyti, kad buvo pagaminta tik iki 300 vnt. ženklelių. Toks mažas kiekis yra mažai tikėtinas, nes narių buvo keli tūkstančiai. Tad nėra abejonių, kad ženklelių užsakymų buvo gerokai daugiau, bet archyvinuose šaltiniuose daugiau informacijos rasti nepavyko. Studijuojant archyvinių dokumentų ir spaudos duomenis akivaizdu, kad, kaip buvo planuota, pakabinamų ženklelių pagaminta nebuvo. Taip pat ženkleliai su adatėlėmis buvo pagaminti tik 1935 m., o vėliau nebegaminti.

Jaunesniesiems skautams buvo pagaminti ir dar vieni metaliniai ženkleliai. 1935 m. gegužės 22 d. graveriui Kaziui Zvolinskui buvo sumokėta 3,5 Lt už pagamintus numerius¹²⁵, o 1937 m. gruodžio 31 d. skautų sąjungoje numerių buvo saugoma 150 vnt. Jų savikaina buvo 0,1 Lt, o pardavimo kaina – 0,2 Lt¹²⁶. Apie tokių numerių pagaminimą spaudoje rašyta nebuvo. Iš uniformos aprašymo žinome, kad romėniškais numeriais ant dešinės kišenės buvo žymimos draugovės. Tačiau apraše nurodyta, kad toks numeris

¹²⁰ *Ibid.*, l. 25.

¹²¹ Jaun. skautų-skaučių ženkleliai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1935, Nr. 4, p. 72.

¹²² Gegužės 9 d. – 25 Lt, liepos 5 d. – 25 Lt, spalio 19 d. – 12,50 Lt, spalio 23 d. – 26 Lt (LSS kasos knyga, 1935, l. 13, 21, 31–32).

¹²³ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, l. 4.

¹²⁴ LSS Tiekimo skyriaus 1937 m. gruodžio mėn. 31 d. prekių sąrašas Nr. 1, in: *Ibid.*

¹²⁵ LSS kasos knyga, 1935, l. 15.

¹²⁶ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937.

išsiuvas raudonais siūlais¹²⁷. Tad ar metaliniai ženkleliai-numeriai buvo oficialiai naudoti, ar tai buvo tik projektas – nėra žinoma.

Skautų vyčių ženklelis. Skautai vyčiai – tai vyresnieji skautai, kurių amžius 18–29 metų. Šių skautų buvo mažiausiai. Pirmasis skautų vyčių vienetas – Daukanto skiltis Panevėžyje – buvo įkurtas 1925 m. kovo 15 d., o 1926 m. kovo 14 d. ten pat susikūrė ir pirmoji draugovė. Pagal surašymų duomenis 1930 m. organizacijoje buvo apie 210 vyčių, 1936 m. lapkričio 1 d. jų buvo 345 asmenys, o 1939 m. lapkričio 5 d. – 5 Vyčių draugovės, 16 būrelių ir 321 asmuo¹²⁸. Skautai vyčiai turėjo savo vėliavą, uniformą ir ženklelį. Pagal 1928 m. nustatytą uniformą kairiajame skrybėlės šone turėjo būti įsegtas metalinis ažuolo lapelis ir monograma „S.V.“¹²⁹ Ar šie ženkleliai buvo spėti pagaminti – nėra žinoma. 1930 m. skautų statutas patvirtino naują ženklelį, kuris aprašytas taip: ženklelį sudaro trys stilizuoti lelijos lapeliai ant netaisyklingo penkiakampio dugno, kuriame yra raidės „S. V.“¹³⁰

8 iliustracija. Skautų vyčių ženklelis. 1935–1940. Žalvaris, emalis. Dydis 21 × 13 mm. Dailininkas Alfonsas Juškevičius. Firma „Gravelit“, Kaunas

(ilustracija Nr. 8). Prie šio aprašymo reiktų pridurti, kad ant centrinio lelijos lapelio yra pavaizduotas dvigubas kryžius.

Kauno skautų vyčių I draugovės vadovai ir vytautėnų būrelis paruošė nuostatus apie skautus vyčius ir jų ženklelio bei uniformos projektus¹³¹. Ženklelio projektą Kauno tunto adjutanto paskautininko Vinco Kizlai-

¹²⁷ Dabartinės skautų uniformos aprašymas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1938, Nr. 5–6, p. 127.

¹²⁸ *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 5, p. 99.

¹²⁹ Skautų vyčių uniforma, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1928, Nr. 4, p. 13.

¹³⁰ *Lietuvos skautų brolijos statutas ir jo priedai*, p. 29.

¹³¹ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 181.

čio (1906–1991) rūpesčiu 1929 m. pagamino skautas, Kauno skautų vyčių I draugovės narys, Kauno meno mokyklos mokinys Alfonsas Juškevičius (1908–?)¹³². Meno mokykloje jis mokėsi 1927–1933 m. ir baigė grafikos studiją, gavęs atestatą su mokytojo teisėmis¹³³. 1932–1933 m. vasario 11 d. jis vadovavo Marijampolės skautų tuntui¹³⁴. 1930 m. rudenį Juozo Gerštyko graverių dirbtuvėje buvo užsakyta 100 vnt. numeruotų skautų vyčių ženklelių. Pirmasis kiekis (60 vnt.) gautas 1930 m. gruodžio mėn. paskutinėmis dienomis, kiti – 1931 m. kovo pradžioje¹³⁵. Pagal Gerštykienės pateiktą 1931 m. birželio 17 d. sąskaitą už 100 vnt. skautų vyčių ženklelių turėjo būti sumokėta 250 Lt¹³⁶. 1932 m. ten pat buvo užsakyta dar 100 vnt. ženklelių. Už juos, pagal 1932 m. balandžio 29 d. sąskaitą, buvo sumokėta 200 Lt¹³⁷. Tad pirmųjų ženklelių savikaina buvo 2,5 Lt, antrųjų – 2 Lt. Skautams ženkleliai pardavinėti po 3 Lt¹³⁸. Jų platinimas vyko labai sėkmingai. Pagal 1933 m. rugsėjo 15 d. apyskaitą, sąjungos tiekimo skyriuje šių ženklelių buvo likę tik 8 vnt.¹³⁹ 1934 m. sąskaitų knygų nėra išlikę, bet manytina, kad jie ir nebuvo gaminti. 1935 m. šių ženklelių gamybą perėmė kita firma – „Gravelit“. Pagal šios dirbtuvės pateiktą 1935 m. vasario 22 d. sąskaitą už skautų vyčių ženklelius birželio 7 d. ir spalio 22 d. buvo sumokėta 150 Lt (du kartus po 75 Lt)¹⁴⁰. Kiek už šią sumą buvo gauta ženklelių, duomenų nepateikta. Skautams jie ir toliau buvo parduodami po 3 Lt. Tačiau ženklelių pagaminimo kaina turėjo būti gerokai mažesnė. Tuo metu kiti gamintojai panašius ženklelius kitoms organizacijoms gamino jau pigiau nei po vieną litą. Tad galima būtų manyti, kad du kartus buvo pagaminta po 100 vnt. po 0,75 Lt už vnt. Žinoma, kad 1937 m. liepos 16 d. buvo apmokėta dar viena 75 Lt „Gravelit“ sąskaita už skautų vyčių ženklelius¹⁴¹. Tad galėjo būti pagaminta

¹³² Skautų vyčių ženklelių I-os laidos apyskaita, 1935-01-18, in: LCVA, f. 576, ap. 3, b. 147, l. 1.

¹³³ Dalia Ramonienė, *Kauno meno mokyklos mokinių sąvadas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 81.

¹³⁴ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 131.

¹³⁵ Skautų vyčių ženklelių I-os laidos apyskaita, 1935-01-18, l. 1.

¹³⁶ LSS susirašinėjimas ūkio reikalais, 1931, l. 322.

¹³⁷ LSS pajamų ir išlaidų dokumentai, 1932, l. 213.

¹³⁸ Skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus kainoraštis Nr. 1, p. 16; Skautiškų reikmenų tiekimo skyrius, p. 42a.

¹³⁹ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, l. 1, Nr. 13.

¹⁴⁰ LSS kasos knyga, 1935, l. 17, 31.

¹⁴¹ LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937, l. 20.

dar 100 vnt. Iš viso tai būtų 500 vnt. Bet iš Astiko katalogo žinome, kad jų galėjo būti pagaminta 100 vnt. daugiau. Jo kataloge yra aprašytas ženklelis su numeriu 573¹⁴². Tačiau Astikas nurodo, kad žinoma ir nenumeruotų ženklelių, tad gal numeriai nurodo ne ženklelių kieki. Pažymėtina tai, kad skautų vyčių buvo tik apie 350 asmenų. Net ir atsižvelgus į galimą ženklelių pametimą, pasikeitimą jais su užsienio skautais ir natūralią narių kaitą, 600 vnt. ženklelių kiekis būtų labai didelis. Beveik visi skautų vyčių ženkleliai buvo sėkmingai išplatinti. Likvidavus Lietuvos skautų sąjungą, apyskaitoje jų buvo likę vos 6 vnt.¹⁴³

Skautai vyčiai uniforme nešiojo ir dar vieną metalinį ženklelį – Gediminaičių stulpus. Šis ženklelis buvo patvirtintas skautų statute 1930 m. Ženklelis žymėjo prityrusio skauto vyčio laipsnį ir buvo nešiojamas ant dešinės marškinų kišenės, ant raudono keturkampio fono. Ženklelio dydis turėjo būti 1,5 cm¹⁴⁴. Duomenų apie šiuos ženklelius išlikę labai mažai. 1935 m. liepos 4 d. ir 1937 m. gruodžio 31 d. prekių sąrašuose nurodyta, kad šių plieno spalvos ženklelių kaina buvo po 0,3 Lt, o jų likę 4 vnt. ir 13 vnt.¹⁴⁵ Tikėtina, kad ženklelius gamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės, bet jų pagaminti kiekiai, matyt, buvo labai nedideli.

Studentų skautų ženkleliai. Kauno universitete studentai skautai susiorganizavo 1924 m., o spalio 16 d. universiteto taryba patvirtino studentų skautų draugovės įstatus. 1927 m. draugovė turėjo 41 narį¹⁴⁶. 1930 m. spalio 27 d. skautės atsiskyrė ir įsteigė Studenčių skaučių draugovę, o vieni likę skautai 1932 m. sausio 14 d. pertvarkė draugovę į korporaciją „Vytis“¹⁴⁷.

Studentų skautų draugovė, kaip ir dauguma kitų universiteto draugovių ar korporacijų, turėjo savo kepuraitę (mėlyna), juostą (mėlyna, auksinė ir žalia) ir ženklelį. Ženklelis buvo lelėja mėlyname rombo formos skyde (ilustracija Nr. 9), kuris simbolizavo universitetą, nes tokios formos buvo ir universiteto baigimo ženklelis. Ženklelio, vėliavos ir kepuraitės projektą

¹⁴² Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 192–193, Nr. 7.

¹⁴³ LSS turto perėmimo aktas, 1940, I. 20, Nr. 170.

¹⁴⁴ Dabartinės skautų uniformos aprašymas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1938, Nr. 5–6, p. 127.

¹⁴⁵ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935; LSS Tiekimo skyriaus kasos knyga, 1937.

¹⁴⁶ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 307, 309.

¹⁴⁷ Florijonas Jurskis, „Vytis“ akademinė organizacijų tarpe“, in: *Skautybė*, Kaunas, 1938, Nr. 12, p. 74.

sukūrė draugovės narys, 1924–1933 m. universitete studijavęs architektūrą ir teisę Jonas Dainauskas (1904–2000)¹⁴⁸. Draugiją pertvarkius į korporaciją, juostelės spalvos buvo mėlyna, auksinė ir violetinė, o ženklelis buvo

9 iliustracija. Studentų skautų draugovės ženklelis. Žalvaris, mėlynas emalis. Dydis 12 × 8 mm. Dailininkas Jonas Dainauskas

paliktas seno pavyzdžio. Ženklelį galėjo nešioti juniorai, senjorai, filisteriai ir garbės nariai¹⁴⁹. Literatūroje nurodoma, kad ženklelis buvo sukurtas 1924 m.¹⁵⁰, tačiau universiteto baigimo ženklelio projektas buvo paruoštas tik 1925 m., o pirmieji pagaminti 1926 m. pabaigoje. Tad Studentų skautų draugovės ženklelis galėjo būti sukurtas tik apie 1927 m. Šiuos ženklelius, pagal užrašą veržlelėse, gamino Gerštyko firma. Nuo 1932 ar 1935 m. ženkleliai turėjo būti gaminti kitoje firmoje. Žinomi ženkleliai yra ir kiek kitokios išvaizdos – geltono metalo, su geltona lelijėle (buvo balta), segami su adatėlėmis¹⁵¹. VDU studentų skautų korporacijos „Vytis“ ženkleliai su auksine skautų lelijėle mėlyname rombo dugne buvo priimti Brolijos vadijos posėdyje 1938 m. gruodžio 10 d.¹⁵² Tad ženkleliai su auksine lelijėle yra datuojami 1938–1940 m.

Studentų skautų draugovė savo ženklelį, manoma, įsigijo 1931 m. pradžioje¹⁵³. Ženklelis yra rombo formos, raudonos ir baltos spalvos su raidėmis SD (skaučių draugovė). Raudona reiškia meilę, meilę Dievui, Tėvynei ir artimui, balta – entuziazmą ir jaunatvės šypsena¹⁵⁴. Ženklelį galėjo nešioti tik tikrosios narės kairėje pusėje, o filisterės – dešinėje¹⁵⁵.

¹⁴⁸ Jonas Dainauskas, „Akademikų skautų draugovės užuomazga“, in: *Mūsų vytis*, Čikaga, 1984, Nr. 3, p. 10.

¹⁴⁹ *Akademinis skautų sąjūdis: Ideologijos, tradicijų ir veiklos bruožai*, Čikaga: Akademinės skautijos leidykla, 1979, p. 249.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 310.

¹⁵¹ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 194, Nr. 9.

¹⁵² Vyriausio Brolijos vadijos posėdžiuose priimti reguliaminiai, nuostatai ir projektai, 1936, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 214, l. 24–25.

¹⁵³ *Akademinis skautų sąjūdis*, p. 162.

¹⁵⁴ M. Kuršaitė, „Studentų skautų draugovė skautiška ir akadem. gyvenime“, in: *Vadovė*, Kaunas, 1938, Nr. 1, p. 25.

¹⁵⁵ *Akademinis skautų sąjūdis*, p. 162.

Skautų stovyklų ženkleliai. Skautų veikloje vieni iš svarbiausių renginių buvo stovyklos, kurios ugdė savarankiškumą, atsakingumą ir leido geriau pažinti gamtą. Šie renginiai, didesni ar mažesni, vykdavo kasmet ir po kelis, skirtingose Lietuvos vietose. Vienos stovyklos būdavo skirtos skautų/skaučių vadams (vykdavo atskirai), jų tobulinimuisi, o kitos buvo skautų jaunimui ugdyti. Buvo vykdomos atskirų tuntų, draugovių, berniukų, mergaičių, regioninės ir didžiosios – visos Lietuvos skautų stovyklos. Tokios Lietuvoje įvyko trys – 1928 ir 1938 m. – Tautinės stovyklos, o 1933 m. sąskrydis. Stovyklų organizavimas buvo perimtas iš tarptautinės skautų sąjungos veiklos. Pasaulinėse stovyklose dalyvaudavo ir Lietuvos skautai, iš kurių buvo perimamos tokių stovyklų organizavimo patirtys. Viena iš tokių perimtų tradicijų buvo stovykloms skirtų ženklelių pagaminimas. Stovyklų ženkleliai turėjo dvi paskirtis, pirmiausia tai buvo atminimo ženklai, antra – jų platinimas turėjo pritraukti daugiau lėšų stovyklų išlaidoms padengti.

Ar iki 1930 m., kai įvyko reorganizacija, Lietuvos skautų stovykloms buvo gaminti ženkleliai – nėra žinoma, nes tokių duomenų aptikti nepavyko. Pirmieji žinomi stovyklos ženkleliai buvo pagaminti 1931 m. liepos 5–12 d. miške netoli Birštone vykusios III-ios vadovių stovyklos atminimui (ilustracija Nr. 10). Šioje stovykloje dalyvavo kelios dešimtys moterų mokytojų¹⁵⁶. III-ios vadovių stovyklos atminimui skirtus ženklelius pagamino graverė Gerštykienė. Pagal jos pateiktą 1931 m. liepos 6 d. sąskaitą už 90 Lt buvo pagaminta 150 ženklelių¹⁵⁷. Kaip šie ženkleliai atrodė, aprašo nėra, tad galime remtis tik Astiko priskyrimu¹⁵⁸.

Antrą kartą tokio pobūdžio ženkleliai buvo pagaminti 1933 m. rugpjūčio 14–18 d. Palangoje įvykusiam sąskrydžiui, kuriame dalyvavo 598 skau-

10 iliustracija. III-ios vadovių stovyklos Birštone ženklelis. 1931. Naujasidabris. Dydis 20 × 16 mm. Juozo Gerštyko firma, graverė Anastazija Gerštykienė

¹⁵⁶ Pirmoji vadovėms skirta stovykla įvyko Palangoje 1926 m.

¹⁵⁷ LSS Vyriausio štabo atskaitomybės dokumentai, 1933, in: LCVA, f. 576, ap. 1, b. 61, l. 617; LSS Vyriausio štabo ūkio dalies kasos pinigų žurnalas, 1930–1933, l. 55.

¹⁵⁸ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 198–199, Nr. 17.

tės ir 1134 skautai – iš viso 1732 asmenys. Apie šiuos ženklelius yra žinoma daugiausia, nes apie juos buvo rašyta to meto spaudoje. Laikraštyje *Lietuvos aidas* buvo pilnai aprašytas ženklelio vaizdas ir paaiškinta, kad viršuje kampuose įdėti skautų *lelijėlė* ir skaučių *rūtelė*, žemiau BP ir AS (Baden

11 iliustracija. Palangos skautų sąskrydžio ženklelis. 1933. Naujasidabris. Dydis 22 × 21 mm. Dailininkas Aleksandras Šepetys. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

Powell ir Antanas Smetona) žymi dviejų skautų šefų susitikimą, aukščiau per viršūnę – XV (skautystės metų Lietuvoje), žemiau banguojanti jūra ir tekanti saulė, kurios spinduliuose Gediminaičių stulpai, žemiau užrašas PALANGA ir 1933 (iliustracija Nr. 11)¹⁵⁹. Spaudoje buvo ir publikuotas šio ženklelio vaizdas ir nurodyta,

ta, kad jo projekto autorius buvo dailininkas Aleksandras Šepetys (1910–1982)¹⁶⁰. Astikas kataloge nurodė, kad ženkleliai buvo keturių variantų: balto metalo su žiogeliu ir veržlele, geltono metalo ir gintarinis su adatėle¹⁶¹.

Archyviniai šaltiniai šio ženklelio istoriją gerokai papildė. 1933 m. rugpjūčio 3 d. Lietuvos skautų sąjunga Šepečiu už sąskrydžio ženklelio projektą ir piešinį sumokėjo 80 Lt¹⁶². Be to, 1934 m. birželio 18 d. už sąskrydžio ženklelio projektą 10 Lt buvo sumokėta ir dailininkui Petruui Kalpokui (1880–1945)¹⁶³. Tad aiškėja, kad ženklelių būta bent dviejų dailininkų, bet ar tik į juos buvo kreiptasi – neaišku. Šepetys be ženklelio parengė ir vilkiukų sąskrydžio vėliavėlės piešinio projektą, už ką jam buvo sumokėta 40 Lt¹⁶⁴. Metalinius ženklelius gamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės. Pagal jos pateiktą 1933 m. rugpjūčio 11 d. sąskaitą buvo pagaminta tiek ženklelių: 2500 vnt. oksiduotų alpakinių (po 0,3 Lt – 750 Lt), 100 vnt. bronzinių auksuotų su veržlele (po 0,75 Lt – 75 Lt), 100 vnt. auk-

¹⁵⁹ Išleistas Palangos skautų sąskrydžio ženklelis, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1933-08-05, Nr. 175, p. 5.

¹⁶⁰ *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1933-08-09, Nr. 178, p. 1.

¹⁶¹ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 198, Nr. 16.

¹⁶² Palangos sąskrydis, 1933, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 81, l. 137.

¹⁶³ *Ibid.*, l. 349.

¹⁶⁴ *Ibid.*, l. 143.

suotų su adatėle (po 0,7 Lt – 70 Lt), 30 vnt. sidabrinų (po 2,5 Lt – 75 Lt)¹⁶⁵. Tad metalinių ženklelių buvo ne trys, o keturi variantai.

Sąskrydžio alpakiniai ženkleliai, jo metu ir vėliau, buvo pardavinėjami po 0,5 Lt, o paaukuoti po 3 Lt. Su veržlelėmis buvo skirti vyrams, su adatėlėmis – moterims. Paaukuoti buvo skirti sąskrydžio rėmėjams¹⁶⁶. Ženklių platinimas buvo labai sėkmingas, nes po sąskrydžio rugsėjo 15 d. jų liko tik 367 vnt. (14,68%) alpakinių ir 56 vnt. (28%) paaukuotų¹⁶⁷. 1940 m. likviduojant Lietuvos skautų sąjungą, neišplatinta liko tik 10 vnt. paaukuotų rėmėjų ženklelių¹⁶⁸.

Apie gintarinius sąskrydžio ženklelius duomenų nėra daug. Iš sąskaitų žinoma, kad gintarinius ženklelius gamino M. ir G. Kanų dirbtuvės Palangoje, bet tuo pat metu buvo gaminamos ir gintarinės *lelijėlės* bei *rūtelės*. Kokių ir kiek ženklelių bei kokia kaina buvo pagaminta, sąskaitose nepažymėta. Pavyko rasti tik tai, kad 1935 m. liepos 4 d. LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriuje buvo 8 vnt. gintarinių sąskrydžio ženklelių, įkainotų po 2 Lt¹⁶⁹. Pagal uniformos dėvėjimo taisyklės sąskrydžių ženklelius skautės galėjo nešioti ir vėliau įsegtus į kaklaraištį¹⁷⁰.

1938 m. liepos 8–21 d. buvo surengta II-oji LSS tautinė stovykla. Lietuvos skautų brolija buvo įsikūrusi Aukštojoje Panemunėje, o Lietuvos skautų seserija – Pažaislyje. Stovykloje dalyvavo apie 2000 asmenų. Šių stovyklų atminimui buvo pagaminta po atskirą ženklelį. Pagal Astiko duomenis buvo pagaminti dviejų variantų skaučių (balto metalo ir žalvariniai) ir trijų variantų skautų (balto metalo su veržlele, su žiogeliu ir su adatėle) ženkleliai¹⁷¹.

Spaudoje jau 1937 m. gegužės mėnesį buvo pranešta, kad brolijos ruošiamos stovyklos ženklelio ir plakato projektai jau yra paruošti ir dabar peržiūrimi bei taisomi¹⁷². Tačiau šie darbai gerokai užsitęsė, nes tik spalio mėnesį buvo priimtas Kosciuškos parengtas plakato projektas, o ženklelio projektas

¹⁶⁵ *Ibid.*, l. 139.

¹⁶⁶ *Skautų aidas*, Kaunas, 1934, Nr. 1, p. 24a.

¹⁶⁷ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935, l. 1.

¹⁶⁸ LSS Turto perėmimo aktas, 1940, l. 20, Nr. 177.

¹⁶⁹ LSS skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus perdavimo-priėmimo aktai, 1933–1935.

¹⁷⁰ Uniforma, in: *Vadovė*, Kaunas, 1935, Nr. 1, p. 18.

¹⁷¹ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 199–200, Nr. 18–19.

¹⁷² Ruošiami stovyklos ženklelio ir plakato projektai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1937, Nr. 9, p. 207.

vis dar buvo rengiamas¹⁷³. Iš archyvinių dokumentų sužinome, kad 1937 m. gruodžio 23 d. dailininkui Kosciuška už skautų brolijos tautinės stovyklos ženklelių, gairėlės ir plakato projektus, pagal jo pateiktą lapkričio 10 d. sąskaitą, buvo sumokėta 200 Lt¹⁷⁴. Ženklelius pagamino Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvė, kuriai 1938 m. liepos 5 d., pagal birželio 21 d. pateiktą sąskaitą, už stovyklos ženklus sumokėta 850 Lt¹⁷⁵. Į graverių dirbtuvę dėl ženklelių pagaminimo buvo kreiptasi 1938 m. gegužės 4 d. su prašymu pagaminti nustatyto pavyzdžio ir dydžio 3000 vnt. ženklelių iš alpakos: 1000 vnt. su veržlelėmis (ilustracija Nr. 12) ir 2000 vnt. su žiogeliu nurodant, kad už ženklelius su veržlelėmis bus mokama ne daugiau kaip 35 ct, o su žiogeliu ne daugiau 25 ct už vnt. ir ženkleliai turi būti pagaminti

12 iliustracija. Jubiliejinis skautų stovyklos ženklelis. 1938. Naujasidabris. Dydis 33 × 22 mm. Dailininkas Vaclovas Kosciūška. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

iki 1938 m. birželio 15 d.¹⁷⁶ Kaip galima spręsti iš sumokėtos sumos, įmonė su tokiomis kainomis sutiko.

Skaucių seserija tautinės stovyklos ženklelio išleidimu taip pat susirūpino dar 1937 m. Balandžio 20 d. tautinei stovyklai rengti komiteto posėdžio metu skautininkė Vladė Arminaitė pasiūlė išleisti stovyklai atminti ženklelį¹⁷⁷. Tačiau ženklelių projektų parengimas užtruko.

Iš kelių pateiktų ženklelių projektas buvo priimtas tik 1938 m. gegužės 21 d., bet dar ne galutinis variantas¹⁷⁸. 1938 m. birželio 13 d. posėdžio metu buvo išsiaiškinta, kad stovyklos ženklelio projektas dar neparuoštas, nes dailininkė yra labai užsiėmusi ir

¹⁷³ Greit bus ir stovyklos ženklelis, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1937, Nr. 17, p. 390.

¹⁷⁴ LSS tarybos pirmijos kasos knyga, 1937, l. 66; LSS išlaidų apyskaita, 1938, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 322, l. 3.

¹⁷⁵ LSS tarybos pirmijos kasos knyga, 1938, in: *LCVA*, f. 576, ap. 1, b. 379, l. 38; LSS išlaidų apyskaita, 1938, l. 2.

¹⁷⁶ Susirašinėjimai apie skautų tautinę stovyklą, 1938, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 316, l. 96.

¹⁷⁷ LSS seserijos stovyklos posėdžių protokolas Nr. 11, 1937-04-20, in: *LCVA*, f. 576, ap. 1, b. 173.

¹⁷⁸ LSS skaučių stovyklos posėdžių protokolas Nr. 8, 1938-05-21, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 315, l. 17.

skautininkė Marija Milvidaitė pasiūlė kelias menininkes, su kuriomis ji pati pakalbėtų dėl galutinio ženklelio parengimo¹⁷⁹. Tik 1938 m. birželio 28 d. posėdžio metu buvo nuspręsta, kad bus užsakyta pagaminti 1600 vnt. baltų ženklelių su žiogeliu visoms skautėms ir auksinių – visiems kitiems¹⁸⁰ (suvenyrinių) (ilustracija Nr. 13). 1938 m. liepos 30 d. Karo invalidams šelp-ti komiteto įmonės graverių dirbtuvėms, pagal jų pateiktą liepos 7 d. sąskaitą, už ženklelius buvo sumokėta 750 Lt¹⁸¹. Kiek iš viso buvo pagaminta ženklelių, archyvuose šaltiniuose nenurodyta, bet jei buvo sutarta pagaminti ženklelius už tą pačią kainą, kaip ir brolijai – po 25 ct, tai išeity, kad iš viso buvo pagaminta 3000 vnt. (1600 vnt. baltų ir 1400 vnt. auksinių). Kas buvo šio ženklelio projekto autorius, nėra iki galo aišku. Lietuvos skautų sąjungos išlaidų apyskaitose yra užfiksuota, kad 1938 m. liepos 14 d. kaunietei J. Sankauskienei už Pažaislio stovyklos sukakties ženklą sumokėta 13,4 Lt¹⁸². Tačiau kas ji tokia buvo, ar tai ir ženklelio idėjos autorė, ar tik kompozicijos sudėliojimo išpildytoja – nėra žinoma.

13 iliustracija. Jubiliejinės skaučių stovyklos ženklelis. 1938. Žalvaris. Dydis 23 × 20 mm. Dailininkė J. Sankauskienė. Karo invalidams šelp-ti komiteto įmonės graverių dirbtuvės

1938 m. stovyklos ženkleliai brolijos skautams buvo dalinami susimokėjus registracijos mokesčių – skautams 4 Lt ir jaunesniesiems skautams 3 Lt. Kartu buvo duodamas ir vadovas bei laikraštis¹⁸³. Visiems kitiems stovyklos ženklelius ir gaireles galima buvo įsigyti skautiškų reikmenų tiekimo skyriaus įrengtoje parduotuvėje¹⁸⁴. Kokiomis kainomis buvo parduvinėjami ženkleliai, duomenų nepavyko rasti. 1940 m. likviduojant skautų sąjungą,

¹⁷⁹ LSS skaučių stovyklos posėdžių protokolas Nr. 11, 1938-06-13, in: *Ibid.*, l. 11.

¹⁸⁰ LSS skaučių stovyklos posėdžių protokolas, 1938-06-28, in: *Ibid.*, l. 6.

¹⁸¹ Skaučių seserijos tautinės stovyklos kasos knyga, 1938, in: *LCVA*, f. 576, ap. 1, b. 378, l. 4; LSS išlaidų apyskaita, 1938, l. 6.

¹⁸² LSS išlaidų apyskaita, 1938, l. 7.

¹⁸³ Prasideda registracija skautų stovykloje, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1938-07-07, Nr. 298, p. 5.

¹⁸⁴ Skautai gyvai ruošiasi II tautinei stovyklai, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1938-07-06, Nr. 297, p. 5.

1938 m. jubiliejinės skautų stovyklos neišplatintų ženklelių buvo likę 322 vnt. ir 432 vnt. Pastarieji buvo įkainoti po 0,4 Lt¹⁸⁵. Vieni iš šių skaičių turėjo būti brolijos, o kiti seserijos, bet kurie yra kurie – nenurodyta. Iš ženklelių įkainavimo ir žinant, kad 1933 m. ženkleliai buvo pardavinėjami po 0,5 Lt, galima manyti, kad 1938 m. ženkleliai buvo pardavinėjami po 0,4 Lt.

Archyvinuose dokumentuose yra duomenų ir apie dar vienai stovyklai pirktus ženklelius. 1934 m. kovo 29 d. buvo išduota 13,5 Lt apmokėti S. Levias¹⁸⁶ sąskaitą už ženklelius vadų stovyklai Palangoje¹⁸⁷. Ši stovykla vyko birželio 20–30 d. Palangos pušyne ir tai buvo IV-oji vadų stovykla, kurioje dalyvavo apie 30 asmenų. Ar buvo pagaminti šiai stovyklai skirti gintariniai ženkleliai, ar tik gintarinės *lelijėlės*, lieka nežinoma.

Nepatvirtinti arba neišleisti skautiški ženkleliai. Be oficialiai išleistų ir nešiojimo taisyklėmis patvirtintų ženklelių buvo ir tokių, kurie narių buvo nešioti, bet oficialiai Lietuvos skautų sąjungos liko neįteisinti arba net neišleisti.

Skautų rėmėjų ženklelis. Astiko kataloge galime pamatyti du ženklelius, kurie, anot autoriaus, priklauso skautų rėmėjams¹⁸⁸. Ženklelių datavimo autorius nepateikė. Lietuvos skautams remti draugija pradėjo kurtis 1919 m. Oficialiai iki 1924 m. ji vadinosi Lietuvos paspirties Vyčių (skautų) draugija. Lietuvos skautams remti draugija veikė iki 1935 m. 1933 m. balandžio 29 d. skautų sąjungos posėdyje buvo nutarta paruošti projektus rėmėjų ženkleliui¹⁸⁹. Tad iki to laiko rėmėjai ženklelių tikrai neturėjo. 1936 m. sąjunga siekė atkurti rėmėjų organizaciją ir paskelbė Skautų rėmėjų reglamentą. Jame buvo numatytas ir skautų rėmėjų ženklelis¹⁹⁰. 1936 m. lapkričio 11 d. tarybos posėdyje buvo patvirtintas nutarimas išleisti specialų rėmėjų ženklelį¹⁹¹. 1937 m. gegužės mėnesį pranešta, kad yra ruošiami rėmėjų ženklelio projektai¹⁹². Daugiau žinių apie šiuos ženklelius nei archyvinuose dokumentuo-

¹⁸⁵ LSS Turto perėmimo aktas, 1940, l. 15, 20.

¹⁸⁶ Samuelio Leviaso (1899–?) gintaro prekybos firma (dirbtuvė ir parduotuvė) veikė Palangoje, Vytauto g. 62.

¹⁸⁷ LSS įvairios apyskaitos, 1934, in: LCVA, f. 576, ap. 1, b. 101.

¹⁸⁸ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 196–197, Nr. 14–15.

¹⁸⁹ LSS posėdžių protokolai Nr. 11, 1933-04-29, in: LCVA, f. 576, ap. 4, b. 108, l. 60.

¹⁹⁰ Skautų rėmėjų reguliamas, in: *Skautybė*, Kaunas, 1936, Nr. 3, p. 118, § 15.

¹⁹¹ LSS posėdžių protokolai Nr. 12, 1936-11-11, in: LCVA, f. 576, ap. 4, b. 11, l. 4.

¹⁹² L. S. S. taryba, in: *Skautybė*, Kaunas, 1937, Nr. 7, p. 74.

se, nei spaudoje aptikti nepavyko. Bet dar 1939 m. rudenį buvo paskelbtas pataisytas Skautų rėmėjų reglamentas, kuriame buvo pakartota informacija apie rėmėjų ženklelius¹⁹³. Iš turimos informacijos galima manyti, kad ženklelių iki Lietuvos skautų sąjungos likvidavimo 1940 m. pagaminta ir nebuvo. Ženklesliai, kuriuos Astikas priskyre skautų rėmėjams, iš tikrųjų yra Latvijos skautų ženkleliai.

Oro skautų ženklelis. Oro skautų ženklelis yra publikuotas Astiko kataloge, tačiau šiam ženkleliui trūksta nulaužto antrojo sparno¹⁹⁴. Pilnas ženklelio vaizdas buvo publikuotas Pasaulio skautijai skirtoje knygoje¹⁹⁵. Pirmasis skautų sklaidytojų būrelis įsikūrė 1934 m. Šiauliuose. Pirmoji oro skautų draugovė – Dariaus ir Girėno, buvo įsteigta IV-ojoje Kauno gimnazijoje 1939 m. vasario 19 d. Ją sudarė 40 narių¹⁹⁶. Dar 1937 m. birželio 10 d. brolijos vado įsakymu Nr. 8 § 2 skautams sklaidytojams buvo leista ant dešinės kišenės nešioti įgytą sklaidytojo piloto ženklelį¹⁹⁷. Šį ženklelį galima buvo įsigyti Lietuvos aeroklube ir tai nebuvo skautiškas, o visiems sklaidytojams skirtas ženklelis. Tikrasis oro skauto ženklelis buvo pagamintas tik 1940 m. Oro skautų Dariaus ir Girėno draugovei minint savo metines, vasario 25 d. sueigos metu nariams buvo įteikti oro skautų ženkleliai, o rėmėjams – oro skautų bičiulio ženkleliai¹⁹⁸. Iš čia sektų, kad ženkleliai buvo dviejų rūšių, bet ar jie skyrėsi tik spalva, ar ir apipavidalinimu – neaišku. Dariaus ir Girėno draugovės įkūrėju ir globėju buvo mokytojas dailininkas Vytautas Bičiūnas (1893–1943), o aktyviais draugovės nariais buvo ir du jo sūnūs – Vytautas ir Rimantas¹⁹⁹. Labai tikėtina, kad ženklelių projektai buvo sukurti paties Bičiūno, kuris yra žinomas kaip ne vieno ženklelio autorius. Laikraštyje *Skautų aidas* nuo 1939 m. kovo 25 d. buvo pradėti publikuoti straipsniai apie oro skautus, kurių rubrikos buvo pradedamos panašios stilistikos ženklelio piešinio vaizdu²⁰⁰. Nepaisant to, kad buvo naudotas tiek ženklelio piešinys, tiek pagaminti ir patys ženkleliai, skautų sąjungoje oro skautų

¹⁹³ Skautų rėmėjų reguliamas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1939, Nr. 21, p. 434, § 15.

¹⁹⁴ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 196, Nr. 13.

¹⁹⁵ *Pasaulio skautijai – 100 metų*, p. 51, Nr. 3.

¹⁹⁶ Pirmoji Lietuvoje oro skautų draugija, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1939-02-19, Nr. 80, p. 3.

¹⁹⁷ Lietuvos skautų brolijos vado įsakymai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1937, Nr. 16, p. 354.

¹⁹⁸ Sakalas, „I-oji Lietuvoje oro skautų Dariaus ir Girėno draugovė minėjo metines sukaktis“, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 5, p. 100.

¹⁹⁹ Petras Jurgėla, *op. cit.*, p. 225.

²⁰⁰ *Skautų aidas*, Kaunas, 1939, Nr. 6, p. 156.

veikimo nuostatai ir programa nebuvo patvirtinta, tad Kauno oro skautų uniforma ir ženklelis buvo tik bandomieji pavyzdžiai²⁰¹.

Skautų tėvynės tarnybos ženklelis. Nuo 1939 m. prie skautų brolijos vadijos pradėjo veikti skautų tėvynės tarnybos skyrius. Jis turėjo paruošti skautus teikti įvairią pagalbą kariams, įstaigoms, organizacijoms (pavyzdžiui, ugniagesiams). Svarbiausias tikslas buvo paruošti skautus būsimam karui. 1939 m. rugsėjo 3 d. skautų sąjungoje buvo priimti Brolijos tėvynės tarnybos veikimo ir organizacijos dėsniai. Vyriausia brolijos vadija juos patvirtino 1940 m. gegužės 7 d. posėdyje²⁰². Skautų tėvynės tarnybos (TT) reglamente buvo numatyta įvesti TT ženklą. Pagal nuostatus TT ženklelį turėjo įsigyti kiekvienas skautų brolijos narys, dalyvaujantis Tėvynės tarnyboje. Ženklelis buvo numatytas trijų laipsnių: bronzinis, sidabrinis ir auksinis. Bronzinis buvo skirtas jaunesniesiems skautams nuo 10 metų amžiaus, sidabrinis – skautams iki 18 metų ir auksinis vyresniems skautams nuo 18 metų. Buvo numatyta ir kur ženklelis turi būti nešiojamas bei ką reikia atlikti norint jį gauti²⁰³. Skautų tėvynės tarnybos ženklelio projektams sukurti gegužės mėnesį buvo paskelbtas konkursas. Ženkleliai turėjo būti mažesni nei *lelijėlės*. Projektai turėjo būti pateikti iki liepos 1 d., o konkurse galėjo dalyvauti tik skautų sąjungos nariai. Projekto nugalėtojui buvo žadamas ne piniginis atlygis, o dovana²⁰⁴. Tačiau dėl 1940 m. birželio 15 d. įvykdytos Lietuvos okupacijos, vienintelis viešai skelbtas skautiškų ženklelių konkursas liko neįvykęs.

Kiti ženkleliai. Be aukščiau išvardytų ženklelių, įvairiose publikacijose yra minimi ir kiti ženkleliai, apie kuriuos beveik nieko nežinoma. Astiko kataloge yra publikuotas numeruotas ženklelis – stilizuota lėktuvo formos lelija su Gediminaičių stulpais, datomis 1926–1936 ir raidėmis D–G²⁰⁵. Tai galėtų būti oro skautų ženklelis, bet esamos datos tam prieštarauja ir ženklelis, matyt, yra vienos iš egzistavusių Dariaus ir Girėno draugovių. Šio vardo draugovės buvo įsteigtos daugelyje vietų (Alytuje, Kaune, Kybartuose, Klaipėdoje, Linkuvoje, Panevėžyje, Ramygaloje, Šilutėje, Šiauliuose

²⁰¹ „Pasiklausi sužinosi“, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 9, p. 174.

²⁰² Vyriausio Brolijos vadijos posėdžiuose priimti reguliaminiai, nuostatai ir projektai, 1936, in: *LCVA*, f. 576, ap. 3, b. 214, l. 1.

²⁰³ Brolijos tėvynės tarnybos veikimo ir organizacijos dėsniai, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 10, p. 192–193.

²⁰⁴ Skautų brolijos vyriausio vadijos tėvynės tarnybos skyriaus T. T. ženklo projekto konkursas, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 10, p. 191.

²⁰⁵ Algimantas Astikas, *op. cit.*, p. 201, Nr. 22.

ir kitur). Ši draugovė turėjo būti įsteigta 1926 m., o vėliau pervadinta į Dariaus ir Girėno.

1940 m. gegužės 12–13 d. jūrų skautų Kastyčio laivas Šiauliuose surengė pirmąją jūrų skautų parodą, o jai atminti planavo platinti Karo invalidams šelpti komiteto įmonėje pagamintus ženklelius²⁰⁶. Kaip šie ženkleliai atrodė, kol kas duomenų neturime.

Knygoje *Ugniagesių garbės ženklai* yra publikuotas skautų ugniagesių ženklelis²⁰⁷. Knygos autorius apsiribojo tik ženklelio išvaizdos aprašymu ir pateikė jo datavimą 1925 m. Tačiau pirmoji skautų ugniagesių draugovė susiorganizavo tik 1931 m. Alytuje, o nuo 1936 m. veikė Kaune ir Šiauliuose. Rašytinės informacijos, kurioje būtų užfiksuota, kad skautai ugniagesiai turėjo savo ženklelius, rasti nepavyko. Vis dėlto ženklelio datavimo ir priklausomybės nustatymui padeda ant ženklelio antrosios pusės ir veržlelės esančios įkaltos raidės „AV“ (nuotraukos leidinyje nėra). Šie inicialai priklauso graveriui Aleksandriui Vinceržauskui (Vincerževskiui), turėjusiam juvelyrinę dirbtuvę Šiauliuose, pagal publikuotus šaltinius, veikusią 1943–1944 m.²⁰⁸ Tad ženklelis priklauso Šiaulių Šv. Florijono draugovės nariams (ilustracija Nr. 14). 1939 m. ši ne moksleivių draugovė turėjo 51 narį. Kada buvo pagamintas ženklelis – nustatyti sunkiau. Archyviniai dokumentai nurodo, kad Vinceržauskas juvelyrų ir graverių registre buvo jau 1938 m. gegužės 6 d.²⁰⁹

14 iliustracija. Šiaulių Šv. Florijono draugovės ženklelis. 1936–1940. Sidabras. Dydis 60 × 32 mm. Graveris Aleksandras Vincerževskis, Šiauliai

Apibendrinimai ir išvados. 1) Kaip ir Lietuvos skautų organizacijos veiklą, taip ir ženklelių išvaizdą, nešiojimą bei gamybą galima perskirti į du laikotarpius – 1922–1930 m. ir po 1930 m. 2) Pirmieji Lietuvos skautų organizacijos ženkleliai buvo nustatyti 1922 m. Nuo tada iki 1929 m. galėjo būti

²⁰⁶ Rengiama paroda, in: *Skautų aidas*, Kaunas, 1940, Nr. 9, p. 181.

²⁰⁷ Liudas Šulinskas, *Ugniagesių garbės ženklai, 1902–1942*, Kaunas: Arx reklama, 2013, p. 94–95.

²⁰⁸ Rita Škiudienė, „Tam tikri tarpukario auksakalystės bruožai“, in: *Primityvumas mene*, sudarytoja Teresė Jurkuvienė, Vilnius: Gervelė, Kultūros ir meno institutas, 1999, p. 356.

²⁰⁹ Prabavimo rūmų susirašinėjimas, 1930–1939, in: *LCVA*, f. 1737, ap. 1, b. 14, l. 345, 346.

gaminti ankstyvo pavyzdžio skautų ženkleliai – lelija su dvigubu kryžiumi. Ženkleliai su ant dvigubo kryžiaus uždėta lelija, dėl juose esančių raidžių LSA, turėjo būti nešiojami tik 1922–1925 m. Duomenų, kad tokie ženkleliai būtų buvę pagaminti ir 1928 m. – nėra. Iki 1930 m. savo ženklelius turėjo tik jūros skautai (dviejų variantų), jaunesnieji skautai – vilkiukai ir studentų skautų draugovė. 3) 1929 m. buvo pagaminti skaučių ženkleliai *rūtelės*, 1930 m. – skautų vyčių ženkleliai, 1931 m. – naujo pavyzdžio skautų ir jūrų skautų ženkleliai, 1935 m. jaunesniųjų skautų ženkleliai. 4) Įvairioje literatūroje minimų ir aprašomų skautų rėmėjų ženklelių pagaminta nebuvo. 5) Be oficialiai nustatytų, buvo ir atskirų draugovių nešiojamų ženklelių: Šiaulių ugniagesių, Kauno oro skautų 1940 m., nežinomos Dariaus ir Girėno draugovės. 6) Dėl archyvinių dokumentų nebuvimo Lietuvos skautų organizacijos ženklelių, datuojamų iki 1929 m., gamintojai yra nežinomi, bet tai galėjo būti Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvės, pradėjusios savo veiklą nuo 1923 m. ir Kauno graveris Juozas Gerštykas. Po 1930 m. ženkleliai buvo gaminti net penkiose firmose: 1931–1932 m. Gerštyko firmoje, 1932–1940 m. Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvėje, 1935–1937 m. „Ivazos“ firmoje, 1935–1940 m. „Gravelit“ ir „Graviūros“ firmoje, 1933–1937 m. brolių M. ir G. Kanų dirbtuvėje. Tokią didelę gamintojų įvairovę sąlygojo įvairios priežastys, bet pagrindinės buvo gamybos kaštai ir kokybė. Iš pradžių Karo invalidams šelpti komiteto įmonės graverių dirbtuvė nukonkuravo Gerštyko firmą ir gamino daug įvairių skautiškų ženklelių. Vis dėlto jie nesugebėjo gaminti pigiai ir kokybiškai emaliuotų ženklelių, tad žalias *rūteles* gamino „Ivaza“, o vyčių ženklelius – „Gravelit“. Nuo 1938 m. firma „Graviūra“ dėl mažesnių kainų perėmė ir kitokių skautiškų ženklelių gamybą. 7) Deja, bet dėl nepilnai išlikusių finansinių apyskaitos knygų, nustatyti, kiek buvo pagaminta įvairių skautiškų ženklelių, nėra įmanoma. Šiuo metu yra žinoma virš 20 skirtingų metalinių ženklelių (neskaičiuojant metalų ir gamintojų variantų) ir 3 gintariniai.

BADGES OF THE LITHUANIAN SCOUT ORGANISATION, 1918–1940

Summary

The article deals with issues of interwar badges of the Lithuanian scout organisation and presents data on the variety of badges produced: scouts, female scouts, younger scouts, sea scouts, scouts rovers (vyčių), student scouts, air and

firefighter scout friends, different camps. More than twenty different metal badges (not including variants of metals and manufacturers) and three amber badges are mentioned. Based on archival sources, attempts are made to establish the dating of various badges, their designers, manufacturers, and circulations of some of the badges. The article also dwells on the wearers of badges made of different sorts of metal. Unfortunately, no archival data from 1918 to 1929 and from 1939 to 1940 on the badges have survived. That is why we have no answers to all the questions that arise.

From the establishment of scouts in Lithuania in 1918 until 1929–1930, Lithuanian scouts used the badge of the international scout organisation – a lily supplemented with a double-cross and a wolf-head badge for all young scouts. At that time, only the scout chiefs' emblem of a double-cross with the scout lily and the badge of the sea scouts were exclusive. Later on, only badges characteristic of Lithuanian scouts were designed: the *rūtėlė* (rue) for female scouts in 1929, the bird-tulip for younger scouts in 1935, the stylised lily for scouts rovers in 1930, and the badges for sea scouts (1931) and the camps of 1933 and 1938.

SAVAS SVETIMAS DAINIUS: PROBLEMIŠKA ADAMO MICKIEWICZIAUS POZICIJA LIETUVIŲ LITERATŪROS KANONE 1883–1905 M.

VIKTORIJA ŠEINA

Įvadas. Kaip ir kitos nacionalizmo epochos Vidurio ir Rytų Europos tautos, lietuviai XIX a. pabaigoje juto stiprų poreikį apibrėžti savo nacionalinę kultūrą. Šimtmečiu anksčiau Johanno Gottfriedo Herderio iškelta idėja, kad specifinė tautinės bendruomenės kultūra esanti esminis tos bendruomenės narius siejantis ir nuo kitų grupių ją skiriantis bruožas, netruko paplisti ir išpopuliarėti Europoje. Herderis ne tik sutapatino tautas su kalbinėmis bendruomenėmis, jis taip pat pabrėžė, kad kiekviena jų išsiskiria iš kitų bendruomenių savita, tik jai vienai būdinga vaizduote ir mąstymo būdu, t. y. *Nationalcharakter*, kuris pasireiškia visose tos tautos veiklos srityse, tiek papročiuose, tiek raštijoje. O poezija esanti toji sritis, kurioje tautos dvasia mažiausiai varžoma ir todėl pasireiškia laisviausiai¹. Taigi nuo pat pradžių nacionalinė literatūra (ir tautosaka – mat Herderis nedarė esminės skirties tarp sakinio ir rašytinio žodžio meno) įgijo privilegijuotą statusą kitų tautos veiklos sričių atžvilgiu kaip tariamai autentiškiausia tautinės dvasios pasireiškimo medija. Herderio ir jo idėjomis sekusių vokiečių filologų pastangomis sukurtas nacionalinės literatūros konceptas XIX a. išplito visoje Europoje radikaliai pakeisdamas ligtolinę literatūros sampratą. Iki XVIII a. pabaigos literatūra buvo suvokiama kaip bendras Europos raštijos korpusas, nediferencijuojamas pagal tautas². Laikotarpį tarp 1820–1920 m. Europoje Pascale Casanova yra pavadinusi literatūrinės tradicijos naciona-

¹ [Johann Gottfried Herder], „Briefe zur Beförderung der Humanität“, in: *Herders Werke in fünf Bänden*, t. 5, 6. Aufl., Berlin, Weimar: Aufbau, 1982, p. 160.

² Joep Leerssen, „Introduction: Philology and the European Construction of National Literatures“, in: *Editing the Nation's Memory: Textual Scholarship and Nation-building in Nineteenth-century Europe*, edited by Dirk van Hulle, (ser. *European Studies*, 26), Amsterdam: Rodopi, 2008, p. 15; Joep Leerssen, „Introduction: Writing National Literary Histories in the Nineteenth Century“, in: *Nation Building and Writing Literary History*, edited by Menno Spiering, (ser. *Yearbook of European Studies*, 12), Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1999, p. xiii.

lizacijos, arba Herderio revoliucijos, epocha. Šios revoliucijos pasekmė yra ta, kad visos literatūros tapo nacionalinėmis, o pati idėja skirstyti literatūrą pagal tautines grupes imta traktuoti kaip natūrali ir savaime suprantama³.

Literatūros tradicijos nacionalizavimo procese lietuviams didžiausių keblumų kėlė lenkakalbių Lietuvos rašytojų Adamo Mickiewicziaus, Władysława Syrokomlos, Józefo Ignacy Kraszewskio kūryba. Jos negalėjai vienareikšmiškai įvardyti nei sava, nei svetima. Svetima kalbiniu aspektu, ji vis dėlto buvo sava tiek dėl šių rašytojų kilmės, tiek dėl lietuviškos jų kūrybos tematikos. Minėtų autorių kūryba, o ypač istorinės tematikos jų tekstai, buvo tapę XIX a. Lietuvos aukštuomenės nacionalinio kanono šerdimi. Antai Kraszewskio *Vitolio rauda* (*Witolorauda*, 1840), Liudviko Adomo Juzevičiaus teigimu, Žemaitijos bajorams atstojo nacionalinį epą⁴. Valsytybingumo atmintį budinę Mickiewicziaus, Kraszewskio ir Syrokomlos tekstai žadino ir pirmųjų lietuvių nacionalinio judėjimo veikėjų, aušrininkų, patriotizmą⁵.

Visoje Europoje XIX a. prasidėjęs istorinės literatūros (romanų, poemų, dramų) bumus patraukliu ir lengvai prieinamu būdu atvėrė istorijos žinias plačiajai auditorijai, kuriai šios žinios iki tol buvo neprieinamos ar jų nedomino⁶. Grožinė istorinė literatūra leido skaitytojams susitapatinti su savo pirmtakais – praeities didvyriais – patiriant tai, ką anie yra išgyvenę ir taip atrasti savo vaidmenį besitęsiančiame istoriniame pasakojime⁷. Nacionali-

³ Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, translated by Malcolm B. DeBevoise, Cambridge: Harvard University Press, 2004, p. 75–81, 103–108.

⁴ Apie Žemaitijos bajorų požiūrį į Kraszewskio *Vitolio raudą* Juzevičius *Žemaičių žemės prisiminimuose* (*Wspomnienia Żmudzi*, 1842) rašė: „kažkoku stebuklu atsirado čia keli egzemplioriai *Vitolio raudos*, kuri sužavėjo visus, net tuos, kurie savo gyvenime nieko, be kalendoriaus ir maldaknygės, nebuvo skaitę. O, čia geriausiai buvo suprastas autoriaus sumanymas, čia žmonės pakiliau įvertino tą poemą negu visos mūsų įžymiausių estetų kritikos. Su karšta širdimi pasveikino žemaičiai *Vitolio raudą* kaip savo tėvynės padavimų lobyną, brangiausią prosenolių palikimą, kad atmintume juos!“ (Liudvikas Adomas Juzevičius, *Raštai*, redakcinė komisija Jurgis Lebedys, Meilė Lukšienė, Zenonas Slaviūnas, vertė Domykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 469).

⁵ [Jurgis Mikšas], „Witolorauda, giesme isz padawimu Lietuwos, lenkiszcai per J. J. Kraszewski suraszita“, in: *Auszra*, Ragainė, 1883, Nr. 1, p. 18; Mieczysław Dowojno-Sylwestrowicz, „Stosunki polsko-litewskie“, in: *Kurjer Litewski*, Wilno, 1906-07-15 (28), Nr. 157, p. 1; [Jonas Basanavičius], *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1936, p. 20 ir kt.

⁶ Plačiau apie tai žr. Brent O. Peterson, *History, Fiction, and Germany: Writing the Nineteenth-Century Nation*, Detroit: Wayne State University Press, 2005.

⁷ Lotte Jensen, „Literature as Access to the Past: the Rise of Historical Genres in the Netherlands, 1800–1850“, in: *Free Access to the Past: Romanticism, Cultural Heritage and the*

nio judėjimo aušroje stokojant lietuviakalbių istorinės grožinės literatūros tekstų, lenkakalbių Lietuvos rašytojų kūryba pasitarnavo kaip šaltinis, leidęs pirmajai tautinės inteligentijos generacijai atrasti savo vietą tautos istorijoje. Tačiau vėliau šiems pirmiesiems tautiniams inteligentams tekęs uždavinys apibrėžti lietuvių nacionalinę kultūrą, pažymėti jos centrą ir ribas, lėmė dilemą – kaip derėtų elgtis su lenkakalbe XIX a. Lietuvos literatūra: traktuoti ją kaip savą ar svetimą kultūrinį paveldą?

Šio tyrimo uždavinys – nustatyti, kokie atrankos ir komunikacijos veiksniai bei sąlygos lėmė Mickiewicziaus kūrybos (ne)įtraukimą į lietuvių literatūros kanoną. Straipsnyje prisiimta teorinė literatūros sociologijos nuostata, kad konkretaus autoriaus ar teksto pozicija literatūros kanone nėra savaiminė duotybė, o yra socialinio kultūrinio atrankos ir vertinimo proceso rezultatas. Skirtingai nei religinių ar teisinių, literatūrinių kanonų struktūrą lemia ne viena, bet daug ir įvairių instancijų, dalyvaujančių kanoninių objektų atrankos, vertinimo ir perdavimo kitoms kartoms procese. Analizuojant kanonizavimo praktikas svarbu atsižvelgti į interkomunikacinę, įvairių institucijų vykdomos, atrankos ir vertinimo praktikų tarpusavio sąveiką, nes tik tokiu būdu įmanu atskleisti kanoną formuojančią dinamiką⁸. Todėl nagrinėdama Mickiewicziaus (ne)įtraukimo į lietuvių literatūros kanoną motyvus, pagreičiui analizuoju tiek rašytojo asmens (pažiūrų, veiklos) ir kūrybos vertinimą lietuvių periodikoje ir literatūros istoriografijoje, tiek ir lietuviškųjų poeto tekstų vertimo bei publikavimo atrankos dėsningumus.

Chronologinės straipsnio ribos apima lietuvių nacionalinio judėjimo laikotarpį (1883–1905), kai moderniosios lietuvių tautos laboratorija virtusiuose pirmuosiuose lietuvių laikraščiuose dar tik kristalizavosi tokios esmingai svarbios sampratos kaip lietuvių tauta, tautinė dvasia, lietuvių istorinis pasakojimas ar tautinė kultūra. Anuomet dar negausi lietuvių inteligentija buvo įvairialypė savo išsilavinimu, ideologinėmis nuostatomis, socialine kilme, todėl ir nuomonių apie nacionalinės kultūros ribas būta įvairių. Taigi analizuosiu moderniosios lietuvių tautos savivokos metą, dėmesį fokusuodama į du paraleliai vykusius ir tarpusavyje glaudžiai susijusius procesus: lietuvių literatūros kanono steigimą ir Mickiewicziaus recepciją modernėjančioje Lietuvoje.

Nation, edited by Lotte Jensen, Joep Leerssen, Marita Mathijssen-Verkooijen, Amsterdam: Brill, 2010, p. 131–132.

⁸ Ilonka Zimmer, *Umland im Kanon: Studien zur Praxis literararischer Kanonisierung im 19. Und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, p. 47.

Medžiaga šiam tyrimui rinkta naudojantis lietuviškų Mickiewicziaus vertimų ir tekstų apie jį bibliografinė rodykle⁹. Lietuviškoji poeto recepcija yra gana išsamiai tyrinėta. Dar XIX a. pradėta fiksuoti poeto kūrybos vertimus į lietuvių kalbą¹⁰, studijas apie lietuviškąją Mickiewicziaus recepciją 1955 m. paskelbė Vincas Mykolaitis-Putinas sovietinėje Lietuvoje¹¹ ir Vincas Maciūnas Jungtinėse Amerikos Valstijose¹². Glaustai poeto recepcija Lietuvoje aptarta Vytauto Kubiliaus apybraižoje *Adomas Mickevičius: Poetas ir Lietuva* (1998)¹³. Išsami lietuviškosios mokyklinės ir universitetinės Mickiewicziaus recepcijos faktografija (iki 1943 m.) surinkta Vlado Žuko studijoje *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*¹⁴. Mickiewicziaus recepciją moderniosios lietuvių tapatybės formavimo(si) aspektu ligi šiol išsamiausiai yra tyręs istorikas Darius Staliūnas¹⁵. Pasak tyrėjo, nacionalinio judėjimo laikotarpiu išryškėjusios skirtingos pozicijos dėl Mickiewicziaus priklausymo „tautiniam lietuvių panteonui“ iš esmės atitinka to meto lietuvių identiteto variacijas. Pritardama šiai tyrėjo išvadai, vis dėlto esu linkusi atskirti poeto tautinės tapatybės ir jo priskyrimo lietuvių kultūrai klausimus. Kaip bus matyti toliau, argumentai, kuriais siekta išlaikyti poeto tekstus nacionalinės literatūros kanone ar palikti anapus jo, tik iš dalies buvo susiję su rašytojo tautybės klausimu.

Lietuvių spaudos reakcija į Mickiewicziaus kanonizaciją Lenkijoje. Akstiną diskusijai apie Mickiewicziaus kūrybos priklausymą lietuvių literatūrai suteikė jo literatūrinė kanonizacija Lenkijoje. Lietuvių spaudoje pub-

⁹ *Adomas Mickevičius: Bibliografinė rodyklė (Literatūra lietuvių kalba)*, sudarė Kazimiera Šiaudininė, Jonas Riškus, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981.

¹⁰ [Juozas Šernas-Adomaitis], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, in: *Kraj*, Petersburg, 1885, Nr. 46, p. 30–31.

¹¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.

¹² Vincas Maciūnas, „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“, in: *Aidai*, Brooklyn, 1955, Nr. 10, p. 413–429.

¹³ Vytautas Kubilius, *Adomas Mickevičius: Poetas ir Lietuva: Apybraiža lietuvių, lenkų ir anglų kalbomis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

¹⁴ Vladas Žukas, *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*, Vilnius: Regnum fondas, 1999.

¹⁵ Darius Staliūnas, „Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia)“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, (ser. *Colloquia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 65–82.

likacijų apie poetą padaugėjo 1890 m., reaguojant į Mickiewicziaus palaikų perlaidojimą Krokovoje ir 1898 m. minint poeto 100-ųjų gimimo metinių sukaktį. Nors dauguma jubiliejinių renginių (perlaidojimas, paminklų atidengimas Varšuvoje, Lvove) vyko už Lietuvos ribų, lietuvių spaudoje jie buvo aktyviai aptarinėjami. Mickiewicziaus vardą lietuvių skaitytojui pristatydami (ar tik primindami) to meto spaudos publikacijų autoriai neišvengiamai atskleidė ir savo požiūrį į šio poeto kūrybos reikšmę lietuvių kultūrai. Lietuviškos spaudos darbuotojams teko nuspręsti, kaip pristatyti skaitytojams Mickiewiczų: ar kaip lietuvių rašytoją, ar kaip svetimą autorių. Taigi aptariamo laikotarpio Mickiewicziaus recepcija be kitų funkcijų apibrėžė ir lietuvių nacionalinę kultūrą: visi apie šį poetą lietuvių spaudoje rašę autoriai buvo priversti nubrėžti lietuvių kultūros ribas ir apsispręsti – įtraukti Mickiewiczų į savosios kultūros lauką ar palikti svetimos kultūros zonoje.

Pirmasis atgarsio lietuvių spaudoje sulaukęs įvykis – Mickiewicziaus palaikų pervežimas iš Montmorency kapinių Prancūzijoje į Vavelį. Spaudos reakciją išprovokavo ne pats poeto perlaidojimo faktas, o poeto ekshumacijos išskilmėse lietuvių draugijos *Želmuo* sekretoriaus Józefo Bohdanowicziaus pasakyta kalba. Dviejuose lietuvių laikraščiuose išspausdintas šios kalbos vertimas į lietuvių kalbą ir redakciniai jo komentarai vaizdžiai atskleidžia XIX a. paskutinįjį dešimtmetį išryškėjusius įvairių lietuvių visuomenės grupių savimonės skirtumus. Į 1886 m. Paryžiuje įsteigtą draugiją *Želmuo* susibūrė emigracijoje atsidūrę 1863 m. sukilimo dalyviai, kilę iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Nors ir įkurta regioniniu pagrindu, iki pat XIX a. pabaigos ši draugija tęsė unijines tradicijas ir palaikė glaudžius ryšius su emigracijoje susikūrusiomis lenkų draugijomis¹⁶. Unijine dvasia persmelkta ir Bohdanowicziaus kalba prie Mickiewicziaus kapo. Joje aukštinama trijų broliškų tautų – lietuvių, lenkų ir rutėnų – istorinė vienybė tiek kovoje prieš bendrus priešus (Kryžiuočių ordiną, Žalgirio mūšyje ir Rusijos imperiją XIX a. sukilimuose), tiek ir šiandienos šių tautų susivienijime prie visoms joms brangaus poeto kapo. Patį Mickiewiczų Bohdanowiczius skelbė esantį šių broliškų tautų vienybės įsikūnijimu, o kalbą užbaigė pranašyste apie netolimoje ateityje laukiantį galutinį trijų tautų susivienijimą, kuris truksias amžinai.

Šią Bohdanowicziaus kalbą išspausdinusi JAV lietuvių laikraščio *Vienybė lietuvininkų* redakcija išnašoje teisinosi publikuojanti šį tekstą primygtiniu

¹⁶ Plačiau apie šios draugijos veiklą žr. Dovydas Fainhauzas, „Lietuviai išeiviai Paryžiuje. Želmens draugija 1886–1914“, in: *Aidai*, Brooklyn, 1988, Nr. 1, p. 21–29.

draugijos *Želmuo* prašymu, bet kategoriškai atsiribojanti nuo Bohdanowicziaus išsakytų unijinių idėjų¹⁷. Kitame to paties laikraščio numeryje išsakytas pasipiktinimas dėl minėtoje kalboje deklaruotos brolystės su lenkais: „[k]okia brolysta gali būti tarp mūsų ir lenkų, jeigu jie nepripažįsta mums tiesos tautiszko buvio?“¹⁸ Taigi kitaip negu 1864 m. nuotaikomis tebegyvenę lietuvių emigrantai Paryžiuje, į nacionalinį sąjūdį besiburianti naujoji lietuvių inteligentų generacija nebematė galimybės turėti bendrų su lenkais politinių siekių. Bohdanowicziaus kalbą išspausdinęs kitas lietuvių laikraštis – *Varpas* – prie publikacijos pridėjo redakcijos komentarą, kuriame pabrėžė, kad Mickiewiczus patriotizmą ir tėvynę suprato kitaip nei šių dienų lietuviai, todėl šis poetas nėra pasitarnavęs lietuvių tautos interesams¹⁹.

Tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų pažiūrų lietuvių nacionalinio judėjimo dalyviams Mickiewiczus dažniausiai atrodė ne(be)tinkamas pavyzdys šių dienų lietuviams. Lenkų kalba rašęs ir su šia tauta save tapatinęs poetas esą „nuėjo į nuostolius“ lietuvių tautai: „[l]ietuvis Mickevyczius yra didžiausiu perlu lenkų; jis, norint lietuviszką dusią turėjo, vienok lenkiszcai raszydamas, *lenkams teko* [kursyvas mano, – V. Š.]“, – teigiama anoniminėje JAV lietuvių spaudos publikacijoje²⁰. Tai, kad iškiliausias XIX a. Lietuvos poetas neįvertino lietuvių kalbos esminio vaidmens lietuviybės išlikimui, buvo nepriimtina ir pirmąją savo poemą 1888 m. rašiusiam klierikui Jonui Maciulevičiui, būsimajam Maironiui:

Ir jis, tėvynė, tavę mylėjo
Nors nesuprato, jogei Lietuvis
Mylėti kalbą tur' pranokėju,
Jog tautos budu yr' jos liežuvis.²¹

¹⁷ „Kalba prie kapo Mickevycziaus (Pasakyta vardan liet. draugystės „Želmū“ Paryžiuje)“, in: *Vienybe Lietuwniku*, Plymouth, PA, 1890-08-13, Nr. 33, p. 9.

¹⁸ „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, in: *Vienybe Lietuwniku*, Plymouth, PA, 1890-08-06, Nr. 32, p. 2.

¹⁹ „Mickiewicz raštais savo pakėlė garbę lenkiškos rašlevos, platino meilę dėl Lietuvos, bet tiktai kaip apygardos apsiaustos žinomais rubėžiais, o ne kaip vietą gyvenimo lietuvių, tautiškai skirtingų nuo lenkų. Kaltė tam tų laikų pažiūrų – ne poeto; ne užstojo jisai lietuvių kaip tautos, ne prisidėjo prie jos garbės, bet raštuose savo ne sykį buvo užtarėju lietuvių baudžiauninkų, neteisingai jungą sulenkėjusių ponų nešančių; – priminė historyšką garbę ir galybę lietuvių pereinuvėje“ („Nuo kapo Mickiewicz'iaus“, in: *Varpas*, Tilžė, 1890, Nr. 8, p. 120).

²⁰ „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, p. 2.

²¹ Kl. J. Maculevičius, *Lietuva: Maironio rankraščio faksimilinis leidimas*, parengė Inga Liepaitė, Paulius V. Subačius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, p. [86–87].

Kiek vėliau, 1905 m. savo parengtoje lietuvių raštijos apžvalgoje, Maironis apgailėstavo, kad Vilniaus universitete suklestėjusi lenkų literatūra su Mickiewicziumi priešakyje platino po visą Lietuvą tėvynės meilę, deja, „suprasdama ją tik kaip lenkystę“²². Vienintelę nacionalinio sąjūdžio metais atskiru leidiniu pasirodžiusią Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos apybraižą parengęs literatūros istorikas Augustinas Janulaitis taip pat pabrėžė poeto pažiūrų neatitikimą šiandienos situacijai: „Mickeyčia rašė lenkiškai, nes lietuviškai nemokėjo, nors vadina savę lietuviu. [...] Bajorija, vienintelė kulturiška luoma, jautė savę lenkiška, už tėvynę savo skaitė Lenkiją, rūpėjo atgaivinti ją, į kurią įėitų, kaip atskira dalis, ir Lietuva. Bet dabar persimainė laikai, prasidėjo lietuvių krutėjimas, atsirado naujos pažiūros...“²³ Griežčiausiai du – regioninį ir nacionalinį – tapatybės dėmenis jungiančią Mickiewicziaus savivoką įvertino Adomas Jakštas, teigęs esą „Mickeyčius – nėkoks mums pavyzdys. Galų gale ir didi žmonės tauškė didžius niekus. Teipogi ir Mickeyčius ištarė didžiausius niekus, kad, Lietuvą vandindamas savo tėvyne, paskui identifikavo ją su Lenkija. Apgaulė tai tikriausi, balamutystė nedovanojama, juo vodingesnė [nuodingesnė, – V. Š.], juo didžiu rimtumu prisidengusi“²⁴.

Ne kartą lietuvių spaudoje pasikartoja mintis, kad lenkai turi būti dėkingi Lietuvai, kuri išaugino jiems gabiausius poetus, iškėlusius lenkų literatūrą į pasaulinį lygį²⁵. Ir nors tokiu būdu pirmiausia siekta parodyti, kad ne Lenkija civilizavo Lietuvą (ši argumentą naudojo *litvomaniją* kritikuo-

²² Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis. Trumpa visuotinė literatūros istorija. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, įvadą, komentarus parašė, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 712.

²³ [Augustinas Janulaitis], *Adomas Mickeyčia (1798–1855): Jo gyvenimas, raštai ir darbai*, aprašė A. J. Daubaras, Plymouth: spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvininku“, 1902, p. 39–40.

²⁴ Cituojamas lietuviškas Juozo Tumo-Vaižganto vertimas „Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų“, in: *Dirva-Žinynas*, Shenandoah, PA, 1903, Nr. 1, p. 6–7. Lenkiškas originalas: *Głos litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie*, Moskva: s. n., 1902, p. 6.

²⁵ Pirmasis šią mintį 1883 m. išsakė Basanavičius *Auszroje*: „lenkai sako, kad jie pakėlę, iszlaikę ir tt. musu praeitinės paminėjimus savo dainose. Bet kas, klausime, sudėjo tas dainas apie Lietuvos senovę, kurios apgarsino Europoje vardą lenkiskos poezijos? Atsakymas trumpas: *lietuviai!* Adomas Mickiewiczius, L. Kandrataviczius, J. L. Kraszevskis, T. Lenartaviczius, Kotkis (Chodźko), Adinczius (Odyniec), Asnikis ir daugel daugel menkesniu dainiu – turi lietuviszkas, ne lenkiskzas, pavardes, ira lietuviai, paeina isz Lietuvos ir ju gislose teka lietuviszkas kraujas“ ([Jonas Basanavičius] Birsztonas, „„Auszra““ ir „Dziennik Poznanski’s““, in: *Auszra*, Tilžė, 1883, Nr. 7, p. 188–189).

janti lenkų spauda), bet Lietuva išaugino lenkų literatūrai pasaulinio lygio menininkų, neretai šiuo gestu lenkakalbiai Lietuvos rašytojai simboliškai „atiduoti“ lenkų kultūrai. Charakteringa laikraščio *Vienybė lietuvininkų* citata, kurioje Mickiewicziaus perlaidojimo Krokuvoje ceremonija komentuojama kreipiniu į lenkų tautą: „Dieve laimink jus, lenkai, turint savo žiamėje kuną didelio lietuvio, kurio szirdis tokia karszta meile dėl tėvynės Lietuvos degė, bet kito jam lygaus genijo, Lietuva jau jums, nedėkingi broliai, daugiaus nedūs!“²⁶

Lenkakalbių Lietuvos autorių nacionaliniais lietuvių rašytojais nelaikė ir pirmosios lietuvių literatūros istorijos *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai* (1890) autorius Jonas Šliūpas. Siekdamas paskatinti amžininkus rašyti lietuviškai, jis minėtos apybraižos pratarmėje drąsina juos teigdamas, kad lietuviai savo kūriniais išgarsino lenkų literatūrą pasaulyje, todėl nėra ko abejoti, jog jie gebės ir lietuvių kultūrą pakelti į aukštesnį lygį²⁷. Spręsdami Mickiewicziaus (ne)priklausymo lietuvių literatūrai dilemą, nacionalinio judėjimo veikėjai jau turėjo būti sau atsakę į klausimą, o kas gi yra toji lietuvių literatūra. Pirmieji konkuruojančių politinių stovyklų literatūros istorikai (Šliūpas ir Maironis) šiuo požiūriu buvo vieningi, mat rėmėsi XIX a. Europoje įsigalėjusia etnoligvistine nacionalinės literatūros samprata. Ji atitiko ir ligtolinę lietuvių literatūros bibliografijos tradiciją. Tiek Rytprūsiose, tiek istorinėse LDK žemėse plėtotoje lietuviškų raštų bibliografijoje nuo XVII a. galiojo nuostata lietuvių raštijos terminą taikyti tik lietuviakalbiam tekstams.

Papildomu trikdžiu priskirti Mickiewiczų lietuvių literatūrai tapo ir jo kanonizacija Lenkijoje. Emigracijos laikotarpio grožinėje kūryboje, slavų literatūros paskaitose Prancūzijos kolegijoje (*Collège de France*) ir publicistikoje lenkų (politinės) tautos prisikėlimo idėjas skelbęs Mickiewiczius XIX a. antros pusės lenkų kultūroje įgijo tautos pranašo (*wieszcz narodowy*) kanoninį statusą. Jo garbinimo kultas ypač stipriai pasireiškė palaikų perkėlimo ir jubiliejaus renginiuose. Suprantama, kad lietuvių nacionalizmo veikėjams lenkiškasis poeto pranašo kultas buvo nepriimtinas, nes prieštaravo savarankiškos ir pilnateisės lietuvių tautos statuso siekiams.

Nacionalizmo epochoje dalijimasis bendru literatūriniu paveldu tapo rimta problema. Pasak Staliūno, nacionalinio sąjūdžio metais atsiribojimas

²⁶ „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, p. 2.

²⁷ [Jonas Šliūpas], *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai: Raszaliszka peržovalga parengta Lietuvos mylėtojo*, Tilžėje: Kaszta Baltimorės M. D. L. M. Draugystės, 1890, p. vi.

nuo lenkiškumo tapo svarbiausia lietuviškosios tautinės tapatybės išgryninimo užduotimi²⁸. Lietuvių kilmės lenkakalbių autorių pozicionavimą nacionalinės literatūros užribyje galėtume interpretuoti kaip lietuvių kultūrinę emancipaciją.

Alternatyviosios Mickiewicziaus traktuotės. XIX a. pabaigos lietuvių spaudoje dominavusi poeto recepcijos formulė „lenkų poetas, o mūsų tautietis“²⁹ neapima visos to meto vadinamųjų susipratusių lietuvių nuomonių įvairovės. Nuomonės išsiskyrė tiek dėl poeto tautybės, tiek ir dėl jo kūrybos priskyrimo lietuvių literatūrai.

Po to, kai Jonas Basanavičius 1883 m. septintajame *Auszros* numeryje Mickiewiczų (kartu su kitais lenkakalbiais Lietuvos poetais) pavadino lietuviais³⁰, nacionalinio sąjūdžio spaudoje nebūta bandymų užginčyti šią nuomonę. Vis dėlto privati to meto korespondencija rodo, kad ne visi su minėta pozicija buvo linkę sutikti. 1884 m. Jono Spudulio ir Adomo Jakšto susirašinėjimas atskleidžia, kad Basanavičiaus pateikta lenkakalbių Lietuvos rašytojų tautybės traktuotė nuostabą kėlė ne tik Jakštui (kuris turėjo *Auszrai* ir daugiau priekaištų), bet ir aušrininkui Spuduliui: „Prisipažįstu, kad asz pats buwau truputį nusistebėjęs ir nusiminęs, kad A. taip atwirai ir drąsiai pasakė, nekurius dainius (Mickiewicz, Kondratowicz) [...] esant Lietuviais [...]“³¹. Tad nors viešos diskusijos dėl Mickiewicziaus tautybės XIX a. pabaigos lietuvių spaudoje nefiksuota, tai dar nereiškia, kad ji nevyko.

Lygiai mažai medžiagos analizuojamo laikotarpio lietuvių periodinė spauda mums teikia ir apie bandymus integruoti Mickiewiczų į lietuvių literatūros kanoną (plačiau žr. sk. „Lietuviškasis Mickiewiczius“). Tikėtina, kad etnokultūrinio nacionalizmo neišpažįstančių to meto Lietuvos visuomenės atstovų balsas galėjo likti tiesiog nedokumentuotas lietuviškoje

²⁸ Darius Staliūnas, „Lietuvos idėja Aušroje“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2013, t. 15, p. 285; nors tokia Staliūno išvada grindžiama *Auszros* žurnalo bendradarbių tekstais, ji tinka kalbant apie visą nacionalinio sąjūdžio laikotarpį.

²⁹ Čia pasinaudota nacionalizmo laikotarpio lietuvių spaudai tipiška Mickiewicziaus pristatymo skaitytojams formule iš JAV lietuvių laikraščio *Saulė*: „Praeitą nedeldien[i] likos czia [Lvove, – V. Š.] atidengtas paminklas garsiam lenkiszkam poetui, o mūsų tautieciu[i] Adomui Mickewiczui“ („Paminklas Mickewicziaus Lwawe“, in: *Saulė*, Mahanoy City, PA, 1904-11-08, Nr. 90, p. [4]).

³⁰ [Jonas Basanavičius] Birsztonas, „„Auszra“ ir „Dziennik Poznanski’s““, p. 188–189.

³¹ „Jono Spudulio laišakai kun. A. Dambrauskui (tęsinsys)“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1940, Nr. 1, p. 154.

spauodoje. Laikraščių redakcijos vykdė gaunamos korespondencijos atranką ir pačios sprendavo, kurią nuomonę viešinti, o kurios – ne. Charakteringas tokios atrankos pavyzdys yra 1897 m. išspausdintas *Varpo* redakcijos atsakymas į vieno iš šio laikraščio skaitytojų laišką. Paties laiško redakcija nepaviešino, bet trumpai atsakė į jį paskutiniame laikraščio puslapyje. Iš atsakymo galime suprasti, kad A. Valkio slapyvardžiu (pavarde?) pasirašęs skaitytojas kreipėsi į redakciją su siūlymu rinkti lėšas Mickiewicziaus šimtųjų gimimo metinių minėjimui. Šis siūlymas veikiausiai kilo reaguojant į lenkų bendruomenės sumanymą pastatyti poetui paminklą Varšuvoje³² arba Vilniuje³³. Minėtas *Varpo* skaitytojas kreipėsi į redakciją su raginiu inicijuoti aukų rinkimą ir lietuvių bendruomenėje. Ar jis ragino lietuvius aukoti pinigus paminklo steigimui, ar siūlė kitą poeto atminimo įamžinimo būdą, iš redakcijos atsakymo taip ir lieka neaišku. Bet kokiu atveju, *Varpas* kategoriškai atmetė pačią lėšų rinkimo idėją argumentuodamas tuo, kad „A. Mickevičius tai lenkų poėtas, o ne lietuvių, ir busima šventė tai vien tik-tai lenkų šventė. Mes tuo žygiu neturime nė tiek laiko, nė tiek pinigų, kad galėtume gaisuoti, rupindamiesi apie svetimas šventes, ir savo aukomis didinti jų išskilmingumą“³⁴.

Jeigu lietuvių nacionalinio judėjimo atstovai ir dalyvavo kurio nors iš šimtmečio proga sumanytų Mickiewicziaus memorializacijos iniciatyvų – ano meto lietuvių spauda apie tai nutyli. Žinoma, kad tarp Mickiewicziaus paminklo Vilniuje statybų iniciatorių buvo baltarusių poetas, šios tautos nacionalinio judėjimo ideologas Francišakas Baguševičius (Францішак Багушэвіч), bet lietuvių atstovų nebuvo nė vieno. Galbūt jie nebuvo pakviesti, o gal atsisakė prisidėti dėl jau išryškėjusių ideologinių nesutarimų su lenkais. Kad lietuvių nacionalinio judėjimo atstovų dalyvavimas bendroje Mickiewicziaus įamžinimo veiklose kartu su lenkais būtų galėjęs sukelti

³² Apie šį sumanymą rašyta ir lietuvių spaudoje (žr. Vaiszgant, „Varszava. Ant Paminklo A. Mickiewycziui“, in: *Tėvynės Sargas*, Tilžė, 1897, Nr. 11, p. 9).

³³ Iniciatyvos slapta nuo valdžios pastatyti paminklą Mickiewiczui Šv. Jonų bažnyčioje Vilniuje ėmėsi miesto inteligentija artėjant šimtosioms poeto gimimo metinėms. Manytina, kad šią idėją paskatino paminklo steigimo Varšuvoje sumanymas ir reakcija į jau prasidėjusias Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo paminklo statybas Rūmų aikštėje Vilniuje; plačiau apie Mickiewicziaus paminklo Vilniuje idėją ir jos realizaciją žr. Henryka Ilgievič, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, in: *Kultūrologija*, Vilnius, 2010, t. 18, p. 242–257; Andrzej Romanowski, *Pozytywizm na Litwie: Polskie życie kulturalnie na ziemiach litewsko-białoruso-inflanckich w latach 1864–1904*, Kraków: Universitas, 2003, p. 402–409.

³⁴ „Atsakymai“, in: *Varpas*, Tilžė, 1897, Nr. 4, p. 64.

įtampų, patvirtina lietuvių atstovų dalyvavimas poeto paminklo atidengimo iškilmėse Varšuvoje (1898). Vilniaus lenkų komiteto kvietimu du iš vadinamųjų Dvylikos Vilniaus apaštalu, Elijas Nonevičius ir Mečislovas Stankevičius, dalyvavo minėtose iškilmėse ir padėjo prie paminklo vainiką su lietuvišku užrašu. Juliaus Būtėno teigimu,

[t]iedu lietuvių delegatai dalyvavo ir ta proga surengtoje Kūčių vakarienoje. Nonevičius pasakė kalbą, pabrėždamas, jog Adomas Mickevičius, nors nė žodžio neparašęs lietuvių kalba, tačiau Lietuvą mylėjęs, kas matyti iš visų jo kūrybių. Lietuvių tauta dabar bunda, ir lenkai šia proga turėtų pasižadėti nekliaudyti tam sąmoningam lietuvių pabudimui. Iškilnių pirmininkas tą lietuvių delegato *prakalbą pavadino disonansu ir siūlė abiem pusėms tą disonansą užmiršti*.³⁵ [kursyvas mano, – V. Š.]

Kaip vieną iš galimų Mickiewicziaus šimtmečio paminėjimo būdų *Varpo* skaitytojas A. Valkis, matyt, bus siūlęs ir poeto veikalų vertimą į lietuvių kalbą bei jų leidybą, mat laikraščio redakcijos atsakyme atkertama, esą „[n]egalime raginti lietuvius „dėti pinigus“ dėl tos šventės net ant teip naudingo dalyko, kaip „vertimas lietuviškai ir išleidimas“ Mickevyčiaus raštų, nėra turime daug svarbesnių, artymesnių mums, savo grynai tautiškų reikalų, kurie šaukte šaukia aukų ir neatidėtiną aprūpinimo“³⁶. Nepaisant kategoriško šio pareiškimo tono, Mickiewicziaus jubiliejus pastebimai suaktyvino jo kūrybių vertimus į lietuvių kalbą. Paties *Varpo* 1899 m. pirmajame numeryje pasirodė Vinco Kudirkos išversta *Vėlinių (Dziady, 1823–1860)* trečiosios dalies ištrauka su nuoroda į Mickiewicziaus gimtadienį: „pasveikinimas dienos 24 gruodžio 1898 m.“³⁷ Tame pačiame numeryje savo autorinėje „Tėvynės varpų“ skiltyje Kudirka ragino tautiečius vykti į Varšuvą pasveikinti ten pastatytą paminklą Mickiewiczui, „kurio garbingas vardas amžinai surištas su vardu Lietuvos ir nuo kurio turime mokintis, kaip reikia Lietuva mylėti“³⁸. Taigi nors jokių kolektyvinių Mickiewicziaus

³⁵ Julius Būtėnas, „Lietuvių teatras Vilniuje“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1937, Nr. 1, p. 51.

³⁶ „Atsakymai“, p. 64.

³⁷ „Vėlinės. Dalis trečioji. Parašė A. Mickevyčius, vertė „Varpas“. (Pasveikinimui dienos 24 gruodžio 1898 m.)“, in: *Varpas*, Tilžė, 1899, Nr. 1, p. 4.

³⁸ „Tėvynės varpai“, in: *Varpas*, Tilžė, 1899, Nr. 1, p. 14. Patikimų šaltinių, kurie atskleistų asmeninę Kudirkos nuomonę dėl Mickiewicziaus kūrybių priskyrimo lietuvių literatūrai, nėra. 1939 m. *Lietuvos žiniose* publikuotas esą naujai atrastas Kudirkos eilėraštis, kuriame lenkų akimis tariamai Lietuvą regėjęs Mickiewiczius vadinamas lietuvių pelyntai pamirštu poetu („Surastas, niekur dar nespausdintas Vinco Kudirkos eilėraštis“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1939-03-18, Nr. 63, p. 5). Nei šio eilėraščio, nei ten pat publikuoto taria-

įamžinimo sumanymų lietuvių nacionalinio judėjimo lyderiai neinicijavo, privačios iniciatyvos – jubiliejinės žinutės lietuvių spaudoje ir pastebimai išaugę poeto kūrybos vertimai į lietuvių kalbą – neabejotinai aktualizavo poeto kūrybą.

Lietuviškasis Mickiewiczius. Ideologinė lenkiškojo *wieszcz narodowy* kulto priešprieša su lietuviškuoju nacionalizmu tesiulė dvi alternatyvas: lietuviai galėjo atsiriboti nuo iki tol centrine XIX a. Lietuvos kultūros figūra laikyto rašytojo, palikdami jį anapus savo naujai projektuojamo nacionalinės literatūros kanono, arba kurti lenkiškajai poeto recepcijai alternatyvų *lietuviškąjį Mickiewiczį*. Šiame skyriuje nagrinėsiu argumentus, kuriais remiantis poetas buvo įtraukiamas į lietuvių literatūros kanoną, bei specifines praktikas, kuriomis formuota lietuvių nacionalizmo ideologijai neprieštaraujanti Mickiewicziaus recepcija. Pastarąją patogumo dėlei vadinu *lietuviškuoju Mickiewicziumi*.

Antanas Milukas, 1900 m. specialiai pasaulinei parodai Paryžiuje parengtame reprezentaciniame albume *Mūsų raštininkai ir žymesni vyrai*, pirmą kartą lietuvių literatūros istoriografijoje Mickiewiczį bei kitus lenkakalbius XIX a. Lietuvos rašytojus įtraukė į nacionalinės literatūros kanoną. Galbūt dėl proginio leidinio pobūdžio ir menko tiražo³⁹ minėtas Miluko albumas Lietuvoje liko beveik nepastebėtas: tepasirodė vos du trumpi informaciniai pranešimai lietuvių periodikos naujų leidinių skiltyse. Nors Miluko pasiūlytoji lietuvių literatūros koncepcija anuomet nesulaukė lietuvių literatūros žinovų dėmesio (šios knygos savo naudotų šaltinių sąrašuose nemini nė vienas iš XX a. pirmos pusės lietuvių literatūros istoriografų) ir esminio poveikio lietuvių literatūros istoriografijai neturėjo, ji svarbi kaip įrodymas, kad nacionalinio sąjūdžio metais egzistavo alternatyva etnolingvistinei lietuvių literatūros koncepcijai.

Milukas literatūrą vertino tik nacionalinio judėjimo kontekste, t. y. literatūros tekstai jam buvo svarbūs tiek, kiek jie prisidėjo prie tautos išsivada-

mai Kudirkos rašyto komentaro apie Mickiewiczį autorystė niekada nebuvo patvirtinta. *Lietuvos žinių* pateiktais duomenimis, leidinys, kurio parašėse esą buvo rastas pieštuku rašytas Kudirkos autografas, priklausęs Felicijai Bortkevičienei. 1945 m. Kaune mirusios Bortkevičienės asmeninės bibliotekos pėdsakų šio straipsnio autoriui rasti nepavyko. Visi ligi šiol minėta eilėraščių ir komentarų pėdsakų autoriai (Vincas Mykolaitis-Putinas, Vytautas Kubilius, Darius Staliūnas) rėmėsi *Lietuvos žinių* publikacija.

³⁹ Nors *Lietuvos TSR bibliografijoje* nenurodytas albumo tiražas, bet galima spėti jį buvus panašų į *Lietuviško albumo* pirmosios dalies tiražą, t. y. kiek per 200 egz. Palyginimui Šliūpo lietuvių literatūros apžvalga išėjo 5000 egz. tiražu.

vimo iš politinės priespaudos. Lietuvių literatūros apžvalgą jis pradėjo nuo 1794 m. sukilimo, teigdamas esą pralaimėtas sukilimas, galutinai palaidojęs Abiejų Tautų Respubliką, kartu tapo ir lietuvių tautos prisikėlimo pradžia. XIX a. pirmoje pusėje šis atgimimas esą daugiausiai pasireiškė lenkų kalba parašytais tekstais apie Lietuvos istoriją ir lietuvių kalbą, o amžiaus pabaigoje tautinio žadinimo iniciatyva perėjusi į lietuvių kalba rašomą literatūrą. Todėl tad „[t]yrinėdami priežastis musu tautiško atgijimo, mes negalime [...] apleisti nepaminėję musų pirmtakunus, kurie, kaipo bajorai, nors rašė svetimoje kalboje, bet auklėjo mus tautišką, lietuvišką, dvasią“⁴⁰. Taigi kitaip negu Herderis, Milukas tautos dvasios nesiejo su kalba, bet veikiau su kilme ir išpareigojimu tėvynei: „[t]auta su savo dvasia yra gyvuojantis organizmas, o kalba yra tik jų rubas. Lenkiškoji kalba buvo primesta mus bajorams pirm daugelio metų. Jie ją priėmė, pamylėjo, su ja sugijo“⁴¹.

Tad lietuvių literatūros raidą Milukas vaizdavo besiplėtojančią paraleliai dviem kalbomis, vieną nacionalinės literatūros šaką jis vadina lenkiškai-lietuviška, kitą – tautiškai-lietuviška: „[p]irmoji bajoriška, su lenkiška kalba, prielanki lenkams, pripažįstanti lietuviams tik atskirą tautystę. Antroji demokratiška-radikališka su lietuviška kalba, skelbianti ne tik tautišką skirtumą, bet ir neprigulmingumą. Pirmutinė pradžioj stipri, tolyn kaskart silpsta. Antroji pradžioje silpna, paskiaus sustiprėjus. Lengva spręsti, kuri iš jų turės ateitį“⁴².

Bajoriškojoje lenkiškai-lietuviškoje nacionalinės literatūros atšakoje centrinę kanono poziciją Milukas skyrė Mickiewiczui, kuris „sekdamas madą ir reikalavimus ano laiko rašė lenkiškai, nors mislis ir įtalpa raštų, labjausiai kol neišvažiavo į ažrubežį, visa yra grynai lietuviškai tautiška“⁴³. Milukas ne tik priskyrė Mickiewicziaus kūrybą lietuvių literatūrai, bet ir apibrėžė jos vidinį kanoną: „*Konrad Walenrod, Gražina, Diedai* ir *Ponas Tadas* yra teip prakilniai tautiški, teip karštai lietuviški, jog prakilnesnių negalime laukti nuo karščiausio lietuvių tėvynainio. [...] ir da ilgus metus tie veikalai, ypač-gi *Gražina* ir *Konradas Wallenrod’as* originale ar išversti gaivjis tautišką dvasią lietuviškose krūtinėse“⁴⁴.

⁴⁰ *Lietuviškas Albumas*, Laida II: *Musu raštinykai ir žymesni vyrai*, parengta ir išleista Kun. Antano Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah: V. J. Stagaro Spaustuvėje, p. [9].

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, p. [11].

⁴³ *Ibid.*, p. [13].

⁴⁴ *Ibid.*, p. [13–14].

Taigi iš Mickiewicziaus kūrybos visumos lietuvių literatūros kanono branduolyje Milukas pozicionuoja du tekstus – *Konradą Valenrodą* (*Konrad Wallenrod*, 1828) ir *Gražiną* (*Grażyna*, 1823). Būtent šių poemų ištraukas dažniausiai rinkosi nacionalinio sąjūdžio laikotarpio poeto vertėjai į lietuvių kalbą. Vienas pirmųjų *Konrado Valenrodo* ir *Gražinos* vertimus į lietuvių kalbą 1899–1900 m. publikavo Jonas Žilius Jono Jonilos slapyvardžiu. Šis, bene produktyviausias nagrinėjamo laikotarpio Mickiewicziaus kūrybos vertėjas į lietuvių kalbą, buvo ir artimas Miluko bendražygis JAV lietuvių visuomeninėje veikloje. Tai jis iškėlė idėją lietuviams dalyvauti Paryžiaus pasaulinėje parodoje, surinko tam reikiamas lėšas ir išleido *Lietuvišką albumą*.

Miluko ir Žiliaus bendradarbiavimas formuojant *lietuviškąjį Mickiewiczų* leidžia spėti XIX–XX a. sandūroje egzistavus ratą sąmoningų lietuvių, kurie nebuvo linę radikaliai atkirsti lenkakalbės literatūros paveldo nuo projektuojamo nacionalinės lietuvių literatūros korpuso ir ieškojo būdų, kaip jį integruoti į nacionalinę kultūrą. Ženklią Mickiewicziaus gerbėjų, vertėjų ir kanonizuotojų dalį nagrinėjamu laikotarpiu sudarė Marijampolės gimnazijos ir Seinų kunigų seminarijos ugdytiniai: Juozas Bagdonas, Jonas Basanavičius, Petras Arminas-Trupinėlis, Vincas Kudirka, Antanas Milukas, Jonas Žilius, Motiejus Gustaitis⁴⁵. Gausus Užnemunės lietuvių įsitraukimas į Mickiewicziaus kanonizaciją leidžia spėti, kad Lenkijos kongreso karalystės lietuviai buvo artimiausią susipažinę su poeto kūryba ir persiėmę jo idėjomis. Kita vertus, *lietuviškojo Mickiewicziaus* steigėjų grupė neapsiribojo viena gimnazija ar seminarija; po 1905 m. poeto kanonizuotojų gretas svariai papildė Šiaulių gimnazijos absolventai Mykolas Biržiška, Stasys Šalcauskis, Zigmas Kuzmickis ir kt.

Spėjama, kad būtent Žilius anoniminiame šimtųjų Mickiewicziaus gimimo metinių proga publikuotame straipsnyje JAV lietuvių spaudoje pavadino jį lygiai didžiu lietuvių, kaip ir lenkų nacionaliniu poetu. Nesu-reikšmindamas kūrybos kalbos, straipsnio autorius svarbiausiu poeto priskyrimo lietuvių literatūrai argumentu laiko jo kilmę ir lietuvišką kūrinių tematiką⁴⁶. Būtent lietuviškosios tematikos tekstų išskyrimas iš bendro po-

⁴⁵ Gustaitis 1903 m. Freiburgo universitete apsigynė daktaro disertaciją apie Mickiewicziaus *Krymo sonetus*, vėliau publikavo jų vertimą į lietuvių kalbą (*Krymo sonetai*, 1909), o Mickiewicziumi dedikuotame savo kūrybos sonete iškilmingai priskyrė save Lietuvą išgarsinusio poeto sekėjų būriui ([Motiejus Gustaitis] Balandis, „Mickiewicziumi“, in: *Žvaigždė*, New York, 1903-04-30, Nr. 18, p. 281).

⁴⁶ „Mickiewiczus pasiliko didžiausiu ir mylimiausiu lenkų poetu. [...] Kuom Adomas Mickiewiczius yra del mūsų, del lietuvių? – Teipgi yra dideliu dainiumi, kurs raszė

eto kūrybinių korpuso tapo esmine prielaida projektuoti lenkiškajam alternatyvų lietuviškąjį Mickiewicziaus recepcijos variantą ir tokiu būdu integruoti poetą į lietuvių literatūros kanoną. Teminė ir ideologinė Mickiewicziaus kūrybos selekcija, tikėtina, natūraliai atliepė anuomet lietuvių labiausiai pamėgtų poeto tekstų korpusą⁴⁷.

Lietuviškojo Mickiewicziaus formavimo kryptį žymi jau pirmasis poeto kūrybos vertimas į lietuvių kalbą. Kultūrinio lietuvių nacionalizmo pradininkas Simonas Daukantas 1819 m. *Tygodnyk Wileński* publikuotoje sakmėje apie Živilę neatpažino literatūrinės Mickiewicziaus mistifikacijos ir į savo *Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių* (1822) ją įtraukė kaip neva senuosiuose metraščiuose užfiksuotą lietuvių dvasinės ir moralinės stiprybės liudijimą. Ir nors minėtas Daukanto veikalas pirmąsyk buvo publikuotas tik XIX a. pabaigoje⁴⁸, taigi tiesiogiai ankstyvosios lietuviškosios poeto recepcijos neįtakoją, nacionalinio sąjūdžio laikų Mickiewicziaus vertimų atranka, vertinimas ir interpretacija iš esmės rėmėsi tuo pačiu kriterijumi, kuriuo įtraukdamas į savo veikalą Živilės istoriją vadovavosi ir Daukantas: tai senovės lietuvių moralės ir papročių aukštinimas.

Ideologinę verstį „tinkamą“ Mickiewicziaus kūrybinių atranką XIX a. pabaigoje liudija Žiliaus išsakyta motyvacija verstį antrąją (o ne kurią kitą)

nors svetimoj del mus' kalboje, vienog mokėjo karsztai, o teisingai aprasztyti, apdainuoti mus' tėvynę Lietuvą kuri buvo ir jo tėvynė“ (J. J. ir P. Trup., „Adomas Mickevyczius“, in: *Tėvynė*, Plymouth, PA, 1898, Nr. 12, p. 390–391). Remiuosi Vinco Maciūno studijoje „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“ (1955) nustatyta slapyvardžių identifikacija. Pasak Maciūno, cituotą sukaktuvinį straipsnį parengė *Tėvynės* redaktorius Jonas Žilius kartu su Tomu Astramsku. Pastarasis, kaip ir Žilius bei Petras Arminas-Trupinėlis, mokėsi Marijampolės gimnazijoje, vėliau naudojo slapyvardį Pažįstamas Trupinėlio. Leidinyje *Adomas Mickevičius: Bibliografinė rodyklė*, taip pat atitinkamų metų *Lietuvos bibliografijos* C serijos tome cituoto straipsnio autoriais identifikuojami Marijampolės gimnazijos mokytojai – Juozas Jasiulaitis ir Petras Arminas-Trupinėlis. Pastarasis publikacijos pasirodymo metu jau buvo miręs.

⁴⁷ Besimokydamas Marijampolės gimnazijoje Basanavičius labiausiai žavėjosi tais Lietuvos lenkų rašytojų kūriniais, kurie romantizavo ikirikščioniškąją Lietuvą: „trečioje klasėje esant man teko susipažinti [...] su Mickevičiaus, o vėliau ir Syrokomlės (Kondratavičiaus) poezijomis; šito pastarojo melancholiškos dainos ypač man patiko. „Konradą Walenrodą“, Syrokomlės „Margier“ daugybę kartų skaičiau ir kuone viską iš atminties atkartoti buvau išmokęs“ ([Jonas Basanavičius], *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, p. 20).

⁴⁸ [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija nu Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai parasyta Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro*, K. 2, Plymouth, PA, 1897. Nacionalinio sąjūdžio laikotarpiu pasirodė dar keli lietuviški „Živilės“ vertimai (Juozo Andziulaičio-Kalnėno (1890), Jono Montvilos (1898) ir Šatrijos Raganos (1905)).

Vėlinių dalį. Vertėjas teigia „broliams ant pasiskaitymo“ spausdinąs šį „romantiszką apraszymą liekanų mūsų senoviszko tikėjimo. Ta tik dalis ir tin-ka dėl mus, kaipo dėl lietuvių, kitos dalys ir išverstos, bent dabartiniame laike, neturėtų dėl mus didės vertės“⁴⁹. Kaip ir Milukas, Žilius Mickiewicziaus tekstus vertina pagal tai, kokį poveikį jie gali daryti lietuvių skaitytojų savimonei. Tie kūriniai, kurie nežadina tautinio sąmoningumo, laikomi nenaudingais lietuvių skaitytojams. Tiesa, tokią siaurai tautiškai orientuotą lietuviškųjų Mickiewicziaus vertimų praktiką kritikavo socialdemokratas Janulaitis. Pasak jo, šiuo metu lietuvių skaitytojams aktualiausia ne senovės tikėjimą vaizduojanti, bet į kovą su carizmu kviečianti trečioji dramos dalis, kurios ištraukas tuo metu jau buvo išvertęs Kudirka⁵⁰. Vis dėlto Mickiewicziaus vertimų sferoje dešiniams ir kairiesiems konkuruojant dėl įtakos formuoti skaitytojų savivoką ir vertybines nuostatas analizuojamu laikotarpiu akivaizdžią persvarą įgijo dešinieji.

Kaip ir bet kuri kita nacionalinio sąjūdžio kultūrinė veikla Mickiewicziaus lietuviškieji vertimai turėjo tarnauti masių nacionalizacijai. Net ir aiškiai proletuviškąjį Mickiewicziaus vertimų kanoną formavę vertėjai tarpukariu susilaukė Tumo priekaištų, esą buvę perdėm lengvai paperkami lietuviškumo. Antai jis kritikavo vieną produktyviausių analizuojamo laikotarpio Mickiewicziaus vertėjų Stanislovą Dagilį, kam šis ėmėsis versti baladę „Trys Budriai“. Tekstas, kuriame lenkės yra vaizduojamos kaip senovės lietuvių geidžiamos nuotakos, esąs lenkomaniškas ir todėl netinkas lietuvių skaitytojų auditorijai. „Tepatenkina mus „Valenrodas““, – paskaitose Lietuvos universiteto studentams griežtai konstatavo Tumas⁵¹.

Nacionalinio sąjūdžio metais vykdytą teminę ir ideologinę Mickiewicziaus tekstų atranką išryškina šio laikotarpio vertimų į lietuvių kalbą lyginimas su XIX a. pirmos pusės publikacijomis. Pirmieji lietuviški poeto kūrinių vertimai buvo išspausdinti dar jam gyvam esant: 1833 m. Paryžiuje atskiru leidiniu *Litania Pakielawinga, Malda Pakielawinga* išėjo Kiprijono Nezabitauskio išversta trumpa ištrauka iš *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų*

⁴⁹ „Diedai. Parašė Adomas Mickevyczius. Lietuviszkai sutaisė Jr. Jonas“, in: *Tėvynė*, Plymouth, PA, 1898, Nr. 5, p. 206.

⁵⁰ [Augustinas Janulaitis], *Adomas Mickevycia (1798–1855)*, p. 7–8, išn. Nr. 2.

⁵¹ Vaižgantas, *Raštai*, vyr. redaktorius Vytautas Vanagas, t. 18: *Literatūros istorija 1913–1928*, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 155. Analizuojamu laikotarpiu „Tris Budrius“ be Dagilio į lietuvių kalbą vertė ir Davainis-Silvestraitis bei Arminas-Trupinėlis. Įdomu, kad po 1906 m. naujų šios baladės vertimų nebebuvo iki pat 1955 m., kai ją iš naujo išvertė Eduardas Mieželaitis.

(*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, 1832), o 1837 m. Vilniuje pasirodžiusiame Jucevičiaus rinkinyje *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (*Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich*, 1837) publikuotos *Vėlinių* ketvirtosios dalies ištraukos ir baladžių „Svitezietė“ („Świtezianka“, 1822) bei „Trys Budriai“ („Trzech Budrysów“, 1828) vertimai.

Vėliau būta kone pusšimčio metų pertraukos, kai nepublikuota nė vieno Mickiewicziaus vertimo į lietuvių kalbą. Be abejo, tam įtakos turėjo carinės administracijos draudimas Rusijos imperijoje publikuoti ir platinti poeto kūrinius ir net minėti jo vardą (draudimas su keletu išimčių galiojo nuo poeto emigracijos iki 1895 m.). 1885 m. Juozas Šernas-Adomaitis teigė, kad Mickiewicziaus kūryba yra veik nežinoma lietuvių skaitytojams, net ir tiems, kurie pagal savo išsilavinimą gebėtų poeto kūrinius suprasti⁵².

Situacija ėmė keistis XIX a. pabaigoje, kai tiek lietuvių periodikoje, tiek atskirais leidiniais pasirodžiusiuose vertimų rinkiniuose imta publikuoti Mickiewicziaus kūrinių ištraukas. Kitaip negu Jucevičius (savo vertimais siekęs Lietuvos bajorijai atskleisti menines lietuvių kalbos išgales) ir Nezabitauskis (jo auditorija – į Prancūziją po 1831 m. sukilimo pasitraukę Lietuvos sukilėliai), nacionalizmo laikotarpio Mickiewicziaus kūrinių vertėjai savo darbus adresavo apsišvietusiems lietuviakalbiams skaitytojams, kurių daugumą sudarė iš valstiečių kilusi inteligentija. Atitinkamai pakitusiai auditorijai ir vertėjų intencijoms, keitėsi ir verčiamų tekstų atrankos kriterijai. Supažindinti lietuvių auditoriją su Mickiewicziaus kūryba pasišovę XIX a. pabaigos vertėjai (o gal ir publikuojamų vertimų atranką vykdę lietuviškų laikraščių redaktoriai) pastebimai vengė tekstų, kuriuose deklaruotos unijinės tradicijos. Analizuojamu laikotarpiu nė karto nebuvo verstos *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos*, stebėtinai mažai publikuota brandžiausiu poeto kūriniu laikomo *Pono Tado* (*Pan Tadeusz*, 1834) ištraukų vertimų (iki 1905 m. triskart publikuotas tas pats Antano Baranausko verstas invokacijos aštuoneilis, bet visais atvejais lenkiškuose leidiniuose⁵³). Tiesa, Miluko liudijimu, Seinų klierikai nuo Petro Kriaučiūno laikų (t. y. nuo 1871–1875 m.) dainuodavę *Pono Tado*

⁵² [Juozas Šernas-Adomaitis], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, p. 30.

⁵³ [Juozas Šernas-Adomaitis], *op. cit.*, p. 31; [Juozas Šernas-Adomaitis], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, in: *Książka zbiorowa ku uczczeniu pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę urodzin poety*, Petersburg: Nakładem księgarni K. Grendy-szyńskiego, 1898, p. 132; Maurycy Michał Stankiewicz, „O przekładach poezji Mickiewicza na język litewski“, in: *Świat*, Kraków, 1890, Nr. 13, p. 302.

įžangą⁵⁴, o toje pačioje seminarijoje porą metų praleidęs Kudirka vėliau panaudojo pirmąją poemos invokacijos eilutę kurdamas „Tautišką giesmę“ (1898). Lietuvių spaudoje ne kartą kartotas įžanginis *Pono Tado* dveilis ilgainiui tapo savotiška *lietuviškojo Mickiewicziaus* etikete, brėžiančia lietuviškosios poeto recepcijos vektorių – tėvynę Lietuvą labiau už visa mylėjusio poeto idealą. Vis dėlto šioji etiketė funkcionavo atsietai nuo poemos idėjinės visumos (XIX a. pradžios Lietuvos dvarininkų gyvenimo idilė ir Napoleono žygio į Rusiją sužadinta viltis atkurti ATR), tokios tolimos lietuvių nacionalizmo ideologijai.

Nacionalinio sąjūdžio laikų lietuviakalbėje spaudoje nefigūravo ir dar vienas lenkų tautos pranašo vardą Mickiewiczziui pelniusių tekstų – garsioji improvizacija iš *Vėlinių* trečiosios dalies (1832). Religiniam-metafiziniam dramos matmeniui (kuriame tautos kančia įprasminama kaip žmonijos atpirkimo auka) reikšmės neteikę liberalių demokratinių ir socialistinių pažiūrų vertėjai (Kudirka, Janulaitis, Juozas Baltrušaitis-Mémelė) mieliau rinkosi versti tas *Vėlinių* trečiosios dalies scenas, kurios įtaigiai perteikė carinio režimo brutalumą ir niekšybę (akivaizdu, išvelgdami čia nemaža paralelių su savo meto politinėmis realijomis).

Taigi kitaip negu lenkiškasis *wieszcz narodowy* kultas, kuriam susiformuoti lemiamos reikšmės turėjo emigracinio laikotarpio Mickiewicziaus kūriniai (*Vėlinių* trečioji dalis, *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos*, *Ponas Tadas*), *lietuviškasis Mickiewiczzius* kūrėsi viduramžių Lietuvos istorijos motyvais parašytų ankstyvųjų (ikiemigracinio laikotarpio) poeto kūrinių (daugiausia *Gražinos* ir *Konrado Valenrodo*) pagrindu. Tik atribojus lietuviškąją poeto recepciją nuo lenkų kultūroje jam suteiktų reikšmių, galima buvo tikėtis integruoti Mickiewiczzių į lietuvių literatūros kanoną. Ir nors dalis vertėjų (pavyzdžiui, Dagilis)⁵⁵ nelaikė Mickiewicziaus lietuvių poetu,

⁵⁴ Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 235.

⁵⁵ Vertimų rinkinį, sudarytą iš Sirokomlos, Michailo Lermontovo ir Mickiewicziaus tekstų vertimų, Stanislovas Dagilis pavadino *Lietuviszkas sziupinis: Isz svetimu skanskoniu ant naudos broliams Lietuviams pataisitas* (2 d., 1884, 1891). Taigi *svetimi* tieji skanėstai (suprask, literatūros šedevrai), bet tarnauja lietuvių skaitytojų švietimui. Kad savo verstų autorių Dagilis nelaikė lietuvių literatūros kūrėjais, aiškiai parodo ir jo kūrybos ketureilis, kuriuo minėto rinkinio pratarmėje jis kreipėsi į savo skaitytojus:

Už taigi napanėkįk, jei silpnas dagilis,
 Pauksztelis ne miszkinis, giesmėse nebilis,
 Geizdam's naudos dėl broliu gimtinėj' kalboje

temiškai ir ideologiškai motyvuota jo vertimų atranka lėmė lietuviybės dėmenį akcentuojančią poeto asmens ir kūrybos recepciją modernėjančioje Lietuvoje. Sąmoningus siekius lituanizuoti Mickiewiczų rodo rašytojo vardo transformacijos. Nacionalinio sąjūdžio laikotarpio lietuvių spaudoje pagrečiui su originalia lenkiška vardo forma naudoti sulietuvinti variantai: Adomas Mickevičius, Adomas Mickevychia ir Adomas Mickus. Pastarąją vardo formą nuosekliai vartojo Mečislovas Davainis-Silvestraitis (grindęs tokį sprendimą tuo, kad pavardės su priesaga *-wicz* yra vėlyvos kilmės ir atsirado dėl rusų kultūros poveikio⁵⁶), ją baladės „Baltas karžigys“ („Ucieczka“, 1832) vertimo paantraščiėje naudojo ir Kazys Bukaveckas. Vis dėlto šio 1897 m. periodikoje ir atskiru leidiniu pasirodžiusio vertimo recenzija rodo, kad poeto pavardės lituanizacija daliai lietuvių kėlė nuostabą ir atrodė nepateisinama: „Yra tai wertimas eilių isz lenkiskzai paraszyto A. Mickiewiczio. Isz kur czia Mickus atsirado, sunku žinoti. Nors Mickiewicz buwo lietuwwys, bet jis niekada nepasiraszydawo Mickumi; wertėjai gi neturi tiesos perkraipyti raszėjo prawardę, nors ant to butu dar didesnis pamatas negu su Mickiewiczium yra“⁵⁷.

Mickiewicziaus integracija į lietuvių literatūros kanoną buvo vykdoma keliomis kanonizacinėmis praktikomis: pirma, temiškai ir ideologiškai motyvuota tekstų atranka vertimų publikacijoms; antra, lietuviškąjį poeto tapatybės dėmenį (taip pat ir lituanizuojant vardą) bei atitinkamą kūrybos tematiką akcentuojanti poeto recepcija. Tik įtraukę Mickiewicziaus kūrybą į nacionalinio judėjimo ideologinės programos reikšminį kontekstą jo vertėjai ir interpretatoriai galėjo užtikrinti jam poziciją naujai projektuojamame nacionalinės literatūros kanone.

Išvados. Garsiausio iki tol Lietuvos poeto šimtmečio minėjimas XIX a. paskutiniame dešimtmetyje paskatino lietuvius aiškiau įvardyti savo nacionalinės literatūros ribas. Jono Šliūpo ir Maironio bandymai parašyti lietuvių literatūros istoriją rodo, kad nacionalinio sąjūdžio laikotarpiu dominavo

Svetimu giesmininku giesmes atkartoja
Ne laksztingalos balsu.

([Stanislovas Dagilis], „Skaititojui“, in: *Lietuviszkas sziuipinis isz svetimu skanskoniu ant naudos broliams Lietuviams pataisitas*, pirma laida, Tilžėje: Raszėjo kaszta spauzdinta pas Otto v. Mauderodę, 1884, p. 1).

⁵⁶ [Mečislovas Davainis-Silvestraitis] Vėversis, „Ar pritinka musu bajorams buti lenkais“, in: *Auszra*, Ragainė, 1883, Nr. 8–10, p. 234.

⁵⁷ „Baltas Karžigys. Versta isz Mickaus“, in: *Lietuva*, Chicago, 1897-03-06, Nr. 10, p. 1.

etnolingvistinė nacionalinės literatūros samprata, palikusi kitakalbius Lietuvos rašytojų tekstus anapus lietuvių literatūros ribos. Vis dėlto Antano Miluko parengtame reprezentaciniame nuotraukų albume pateikta alternatyvi dvikalbės lietuvių literatūros samprata atskleidžia to meto lietuvių bendruomenėje egzistavusią alternatyvią nacionalinės literatūros sampratą.

Nacionalinio sąjūdžio laikotarpiu išryškėjo Mickiewicziaus kanonizuotojų grupė ir išdirbtos jo įtraukimo į lietuvių literatūros kanoną praktikos. Atsiribojant nuo vėlyvosios poeto kūrybos steigta ankstyvaisiais lietuviškos tematikos kūriniais paremta poeto kilmės ir kūrybos recepcija – *lietuviškasis Mickiewiczius*. Jis formuotas periodikos publikacijomis, dvikalbės lietuvių literatūros istoriniu pasakojimu ir į lietuvių kalbą verčiamų Mickiewicziaus tekstų atranka.

Vis dėlto siekis sukurti Mickiewiczui lietuvių nacionalinio poeto statusą buvo veikiau marginalus nei dominuojantis nacionalinio sąjūdžio laikų kultūros reiškiny. Kas gi sutrukdė anuomet įtvirtinti neginčijamą Mickiewicziaus poziciją lietuvių literatūros kanone? Be kitų funkcijų nacionalinės literatūros kanonas steigia bendruomenės savivaizdį ir tapatybę, atriboja tą bendruomenę nuo kitų grupių bei formuoja kolektyvines etines ir estetiškes normas. Mickiewicziaus kūrybos integraciją į nacionalinę literatūrą ap sunkino ne tik svetima kalba, bet ir ideologinė jų nedermė su nacionalinio judėjimo steigiamą moderniosios lietuviybės koncepcija. Nors ir heroizavo viduramžių LDK karžygius(-es), Mickiewiczius nelaikė savojo meto lietuvių valstiečių savarankiška tauta. Jo (ypač emigracijos laikotarpio) kūryba buvo literatūrinė reprezentacija lietuviškai lenkiškos tapatybės (*gente lituanus, natione polonus*), kurią nukonkuruoti intensyviai stengėsi modernūs lietuvių nacionalizmas.

A FAMILIAR STRANGER: THE PROBLEMATIC POSITION OF ADAM MICKIEWICZ IN THE LITHUANIAN LITERARY CANON BETWEEN 1883 AND 1905

Summary

This article explores the principal arguments exposed in the Lithuanian press of national revival and in early literary historiography attempting to establish or reject the position of Adam Mickiewicz in the national canon.

The commemoration of the centenary of Adam Mickiewicz, the most famous (at that time) Lithuanian poet, celebrated during the last decade of the nineteenth

century spurred the attempts to recount more clearly the boundaries of Lithuanian national literature. In his works of fiction and articles from the period of exile, Mickiewicz announced the ideas of a rebirth of the Polish nation and acquired a special status in Polish culture: he became the nation's prophet. This cult of the Polish poet-prophet was unacceptable to the members of Lithuanian nationalism since it contradicted their endeavour to gain the status of an independent Lithuanian nation with all the legal rights.

The essential premise for setting an alternative version of Lithuanian reception of Mickiewicz in opposition to the Polish one was the exclusion of his early poems that poetise the Grand Duchy of Lithuania (*Konrad Wallenrod*, *Grażyna*) from the main corpus of his works. It was the excerpts from these particular poems that the translators of his texts into Lithuanian of the period of the national movement used to choose. Therefore, the poet's Lithuanian reception that did not contradict the aims of the national movement was determined mainly by three factors: ideological selection of Mickiewicz's translatable texts into Lithuanian; articles in the periodical press that emphasised the poet's Lithuanian origins and Lithuanian topics of his works; the concept of bilingual Lithuanian literature opposite to the ethnolinguistic notion of national literature. In this article, this reception is generally called the *Lithuanian Mickiewicz*.

SIMONO DAUKANTO PĖDSAKAS ŠATRIJOS RAGANOS KŪRYBOJE

ROMA BONČKUTĖ

Įvadas. Simono Daukanto istoriografinių tekstų sinkretizmas lėmė jų pažintinę ir estetinę vertę. Daukantas yra ne tik pirmasis lietuviškai parašęs Lietuvos istoriją, pripažintas lietuvių bendrinės kalbos ir rašybos modernizatorius¹, bet ir pirmasis iš amžininkų sukūręs savitą stilių² bei įsimenamų ritminės prozos pavyzdžių. Jis, po Kristijono Donelaičio, – antras svarbiausias lietuvių nacionalinės tradicijos – tautinio charakterio, būdo, doros, dvasinio-kūrybinio gyvenimo – paradigmos kūrėjas. XIX ir XX a. sandūroje jo darbai buvo svarbus tautiškumo dvasios ugdymo ir istoriografinių koncepcijų, analogijų šaltinis, iš jų imta pavyzdžių lietuvių ir lenkų santykių vertinimui ir kt. Jau pirmieji Daukanto tyrėjai akcentavo jo įtaką lietuvių literatūrai³. Jeigu sudėtume visų lietuvių autorių, patyrusių Daukanto veikalų poveikį, tekstus į visetą, jie apimtimi lenktų pirmtaką. Istoriko įtakos randame lietuvių klasikų – nuo Motiejus Valančiaus, Antano Baranausko, Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos iki Romualdo Granausko – kūryboje. Tačiau iki šiol vis dar galima pasigesti išsamesnių Daukanto poveikio tyrimų⁴.

Šatrijos Raganos (Marija Pečkauskaitė, 1877–1930) kūryboje gana ryškus Daukanto pėdsakas ne tik istorijos pasakojimuose (*Lietuvos senovės septyni*

¹ Žr. Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018.

² Žr. Antanas Vengris, „Kalbos ypatybės S. Daukanto „Būde““, in: *Židinys*, Kaunas, 1939, Nr. 11, p. 446–458.

³ Rutenbergas rašo: „Daukanto įtėkmė į tolimesnį lietuvių literatūros vystymąsi apsirėškė didžiausia“ (Giršas Rutenbergas, *Simonas Daukantas – lietuvių atgimimo pranašas*, su prof. Mykolo Biržiškos prakalba, iš vokiečių kalbos vertė Justas Baltrušaitis, Kaunas: s.n., 1922, p. 63).

⁴ Pvz., Žukas pastebi, kad Daukanto veikalams, kaip ir Valančiaus *Žemaičių vyskupystėje*, būdingas veiksmožodžių raiškumas, bet nepastebi, kad pastarasis buvo paveiktas Daukanto idėjų ir *Būdo* teksto pavyzdžių; žr. Saulius Žukas, *Simonas Daukantas: Gyvenimas ir kūryba*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 134.

paveikslai (1905), *Istorijos pasakos* (1907), ir abi kartu atskira knyga – *Lietuvos senovės istorijos pasakos* (1920)⁵), bet ir apsakymuose, apysakose, publicistikoje. Šatrijos Ragana domėjosi istorija, skaitė Daukantą ir iš jo mokėsi lietuvių kalbos bei teksto raiškos. Jau nuo Antikos laikų historiografija literatūrai, retorikai teikia temų ir herojiško gyvenimo pavyzdžių. Šatrijos Raganos kūrybos tyrėjai, aptardami rašytojos kalbos, stiliaus raidą, nėra atkreipę dėmesio į daukantizmus.

Tiriant lietuvių literatūros kanono raidą, svarbu nustatyti tradicijos poveikio šaltinius ir laipsnį. Regina Žėkaitė aptarė Daukanto veikalų turinio elementus rašytojos istorinių pasakojimų knygelėse⁶, bet netyrė raiškos įtakos. Tyrėja pastebėjo, kad rašytojai iš pradžių „nelabai sekėsi tapyti gamtą; daug lyg ir tiksliai suminėtų detalių, bet nėra specifinio pavasario pojūčio, kuris atskleistų reiškinį nepakeičiamais žodžiais. Tapydama peizažą, Šatrijos Ragana vadovavosi daugiau jo romansiniu suvokimu ir literatūrinėmis klišėmis“⁷. Violeta Kelertienė atkreipė dėmesį į Daukanto įtaką gamtos poilio vyravimui lietuvių literatūroje⁸. Brigita Speičytė, aptardama rašytojos kūrybos ir asmeninės laikysenos ryšius su XIX a. Lietuvoje kurta realizmo literatūra ir bajoriškąją pozityvizmo ideologiją, išryškino moteriškajam Lietuvos pozityvizmui bendrą „girių civilizacijos“ sampratą⁹, kuri, kaip pastebėjo Ramunė Bleizgienė, savo ištakas ėmė iš Daukanto veikalų¹⁰. Džiuljeta Maskuliūnienė nagrinėjo Šatrijos Raganos istorinius pasakojimus, akcentavo tekstų vaizdingą kalbą¹¹, bet netyrė jos šaltinių. Atsižvelgiant į Šatrijos Raganos kūrybos tyrimų rezultatus, išsikeliamas šio straipsnio tikslas – iš-

⁵ Šatrijos Ragana, *Lietuvos senovės septyni paveikslai*, Spauzdinta pas Otto v. Mauderode, Tilžėje, 1905, 39 p.; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LSSP*; Šatrijos Ragana, *Istorijos pasakos*, Seinai: Laukaičio ir Bvės spaustuvėje, 1907, 54 p.; Šatrijos Ragana, *Lietuvos senovės istorijos pasakos*, Vilnius: M. Šlapelienės knygyno leidinys, 1920, 91 p.

⁶ Regina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 122–124.

⁷ *Ibid.*, p. 56.

⁸ Violeta Kelertienė, „Gamta ir kultūra lietuvių sąmonėje: Kelių prozos tekstų analizė“, in: Violeta Kelertienė, *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 108.

⁹ Brigita Speičytė, „Girių civilizacija“: Moteriškasis Šatrijos Raganos ir Elizos Ožeškos pozityvizmas“, in: *Trečiasis Šatrijos Raganos laikas*: Straipsnių rinkinys, sudarė Brigita Speičytė, Gediminas Mikelaitytis, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2008, p. 53–92.

¹⁰ Ramunė Bleizgienė, *Privati tylą, vieši balsai: Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 236.

¹¹ Džiuljeta Maskuliūnienė, „Istorinės ir kultūros asmenybės negrožinėje lietuvių prozoje vaikams“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2009, t. 8, p. 87.

tirti Daukanto stiliaus įtaką Šatrijos Raganos kūrybai. Tekstų¹² analizei pasitelkta lyginamoji analizė, prozos ritmo tyrimai¹³.

Daukanto ritmo stilizacija. Pirmieji daukantizmai Šatrijos Raganos tekstuose pasirodo 1897 m. parašytuose kūriniuose¹⁴. Rašytoja jaunystėje mažai kalbėjusi žemaitiškai, apie 1895 m. paėmusi į rankas Daukanto tekstus¹⁵, juos skaitė, kaip galima spėti iš autobiografiškumo turinčių kūrinių, padedant kun. Kazimierui Bukontui¹⁶. Yra žinoma, kad klierikai Daukanto veikalus skaitė mokydamiesi lietuvių kalbos, nes norėjo, kad per pamokslus ar bendraudami su parapijiečiais galėtų kuo aiškiau išdėstyti tikėjimo tiesas¹⁷. Be to, veikiami romantizmo bangos, jie „bajorų romantikų pasakas

¹² Tyrimo šaltiniai iš: Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. I–III, parengė Gediminas Mikelaitys, Vilnius: Margi raštai, 2006–2008; toliau cituojant tekste vartojamos santrumpos ŠRR I, ŠRR II, ŠRR III.

¹³ Plg. Asta Kazlauskienė, *Pirminio lietuvių kalbos ritmo dėsningumai*, Vytauto Didžiojo universitetas, 2015, in: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8285639/datas-treams/MAIN/content>; Галина Гумовская, „Нейтрализация энтропии эстетической информации художественного текста за счет функционального сбоя ритма“, in: *Известия Южного федерального университета. Филологические науки*, 2018, Nr. 1, p. 191–200, in: <http://philol-journal.sfedu.ru/index.php/sfuphilol/article/view/1128/1111>; Julia Moritz, *Die musikalische Dimension der Sprachkunst Hermann Hesse, neu gelesen*, Dissertation zur Erlangung des Grades der Doktorin der Philosophie beim Fachbereich Sprach-, Literatur- und Medienwissenschaft der Universität Hamburg, 2006, in: <http://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/2006/2765/pdf/Dissertation.pdf>; Rudolf Fietz, *Medienphilosophie: Musik, Sprache und Schrift bei Friedrich Nietzsche*, Würzburg: Königshausen und Neumann, 1992, in: https://books.google.de/books?id=Tx_daxiWAAcC&printsec=copyright&hl=de#v=onepage&q&f=false; Hartmut Grimm, „Musik als Weg nach innen: Philosophische Aspekte frühromantischer Musikanschauung“, in: *Musik und Gesellschaft*, Ost-Berlin, 1984, t. 34; Михаил Гиршман, *Ритм художественной прозы*, Москва: Советский писатель, 1982; Hans Hollander, *Die Musik in der Kulturgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Köln: Volk, 1967.

¹⁴ Žr. Roma Bončkutė, „Istorinių Šatrijos Raganos pasakojimų Lietuvos senovės septyni paveikslai daukantiškieji šaltiniai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2019, t. 47, [spausdinama].

¹⁵ Šatrijos Ragana, *Laiškai*, parengė Janina Žekaitė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 17, 21, 32; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa L.

¹⁶ Plg. apysakoje *Viktutė* paliesta Daukanto tema: „Atsimenu, vieną sykį, vasarą, nuėjome į bažnyčią, ir jis vietoj maldaknygės per mišias skaitė Daukanto „Istoriją““ (ŠRR I, p. 69); „Elementorių, laikraščių, šiaip knygelėlių, Daukanto „Istoriją“ – kaip iš gausos rago išpylė“ (ŠRR I, p. 98).

¹⁷ Ieva Šenavičienė, „Konfesinis Antano Baranausko lietuviškosios kūrybos ištakų aspektas“, in: *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004, t. 6, p. 169.

ėmė versti tikrenybe“¹⁸. Jonas Mačiulis-Maironis, mokydamasis seminarijoje, perskaitė ten buvusius Daukanto veikalus, iš *BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Žamajtių*¹⁹ mokėsi minties raiškos, plėtė žodyną. Naudodamasis *Būdu ir Pasakojimas apie Wejkalus Letuwių tautos senowie*²⁰ rankraščiu, parašė istoriją *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*²¹, kurią skaitė Šatrijos Ragana, ir ne vieną daukantizmą perėmė „iš antrų rankų“.

Bukontas 1889–1894 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, kur buvo Daukanto *Būdas* ir *Pasakojimo* autografas (pirmoji dalis) bei jo nuorašas (abi dalys). Tikėtina, kad Bukontas dar seminarijoje susipažino su istoriko darbais. Jis bičiuliavosi su Juozu Tumu-Vaižgantu, mokydamasis seminarijoje su juo gyveno, buvo veikiamas jo idėjų. Daukantas buvo *litvomanų* programinis autorius, ir Vaižgantas ragino jį skaityti²². Kaip ir Povilas Višinskis, Bukontas Šatrijos Raganai aiškino judėjimo už lietuvių svarbą ir supažindino su Vaižgantu²³, kai jis nuo 1901 m. liepos iki 1902 m. gegužės kunigavo Micaičiuose, o rašytoja mokytojavo Mūruose (iki 1901 m. rudens), abu – netoli Kuršėnų.

XIX a. paskutiniame dešimtmetyje išleisti Daukanto veikalai²⁴ padarė

¹⁸ [Juozas Tumas], *Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių Literatūros Paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkus, J. Miliuskis*, Kaunas: „Vaišos“ b-vės leidinys, 1924, p. 6.

¹⁹ [Simonas Daukantas], *BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Žamajtių išraszė [...] Jokyb's Laukys*, Petropilie: Spaudinies pas C. Hintze, 1845, 252 p., in: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003125794/S.Daukantas_Buda_Senowes_Letuwiu_Kalnienu_ir_Zamajtiu.pdf?exId=316918&seqNr=1.

²⁰ [Simonas Daukantas], *Pasakojimas apie Wejkalus Letuwių tautos senowie*, kuri trumpaj apraszia Jonas Ejnoras, [Varniai, apie 1850–1854], I dalis, 362 p., in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 1, b. F171; toliau vartojamas sutrumpinimas *Pasakojimas*.

²¹ [Jonas Mačiulis-Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*, paraszė Stanyšlovas Zanavykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuovos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderode, 1891, 186 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000122207>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa A.

²² Vaižgantas 1898 m. rašė: „Kiekvienam geram lietuviui privalu turėti Daukanto ir Volončausko raštus, nes, apart istoriškų ir kitokių žinių, da grynos lietuviškos kalbos išmoks“, in: Nijolė Lietuvninkaitė, *Skaitantis Vaižgantas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 19.

²³ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 70.

²⁴ [Simonas Daukantas], *Budas. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Paraszė Simanas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistras*, Antras Spaudimas, Kasztais „Susivienijimo Lietuvių Katal. Amerikoje“, Plymouth, Pa., Spaustuvėje Jūzo Paukszsczio 1892; toliau vartojamas sutrumpinimas *Būdas*, o cituojant tekste santrumpa B; [Simonas Daukantas], *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*, Bitėnai, 1893, 96 p., in:

juos prieinamus platesniam skaitytojui ratui ir, kaip rodo Šatrijos Raganos autobiografiniai tekstai, greičiausiai Bukontas buvo pirmasis istoriko tekstų mediumas. Daukanto tekstų skaitymas balsu²⁵ galėjo stipriai ją paveikti. *Būdo* periodų bangavimas, gyva kalba, jos skambumas – ryškiausi Daukanto stiliaus elementai, geriausiai atsispindintys sakinio ritmikoje²⁶, muzikaliai rašytojai²⁷ buvo lengvai užčiuopiami. Šatrijos Raganos tobula girdimoji atmintis pirmiausia užfiksavo teksto ritmą, kurį bandė išgauti jau ankstyvuosiuose kūrinuose.

Kurdamas istoriografinį tekstą Daukantas vengė Apšvietos istoriografijos abstraktumo ir joje vartotų terminų. Pirmiausia, jis kaip potencialų lietuvių kalbos išteklių atmetė kalbos gyvumo kriterijaus neatitinkančius religinės raštijos tekstus. Daukantas stengėsi atsisakyti svetimybų (jomis nelaikydamas latvizmų), net istoriografinės terminijos, ir pajuto lietuviškų žodžių stygių²⁸. Turtindamas savo žodyną pasitelkė tautosakos, šnekašios kalbos, Prūsų Lietuvos raštiją, plėtė žodžių reikšmes. Romantizmo

<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003119590>; [Simonas Daukantas], *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Lietuvos istorijos tęsinys iki Liublino unijos, laisvai atpasakotas J. Bielinio, parašyti per Simoną Daukantą, filosofijos magistrą, 1850 metuose, 1899, p. 97–240, in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003119595>; [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, Kninga 1, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcczio, Plimuth. Pa., 1893, 483 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000015469>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LI I*. [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, Kninga 1, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcczio, Plimuth. Pa., 1897, 531 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000015473>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LI II*.

²⁵ Apsakyme „Dėl ko tavęs čia nėra?": „Gera, oi gera buvo su tavim skaityti, kaip gera viskas su tavim, kaip geras tu pats, kiekviena mintis kiekvienas tavo žodis!.. Ir dabar turiu rankose knygą“ (ŠRR II, p. 25).

²⁶ Antanas Vengris, *op. cit.*

²⁷ Apysakoje *Viktutė* aprašyta, kaip tarnaitėms dainuojant Viktutė, lietuviškai mažai suprasdama, mėgina užsirašyti tekstus: „Kaip aš užrašinėju, Dievas žino! Negalima aiškiai suprasti galinių garsų...“ (ŠRR I, p. 31).

²⁸ Plg.: „[...] kiti žyniai, arba kunigai, vadinos vaideliotai, kurie pasakojo svietui jo veikalus, arba istoriją, savo tautos praėjusių amžių [...]“ (Simonas Daukantas, „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“, in: Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 17), Vilnius: Vaga, 1976, p. 34).

idėjų veikiamas, Daukantas daug dėmesio skyrė garsui, lemiančiam kalbos melodingumą. „Kadangi muzika romantikams atrodė ideali meno kalba“²⁹, jie kūrė ne tik melodingesnę poeziją, bet ir prozą. Kita vertus, kai kalba sunkiai adekvačiai perkeliama į raštą³⁰, autorius kūrinio meninės visumos gali pasiekti pasitelkdamas ritmą kaip visumą konstruojančią formą. Muzikos ir literatūros sąsajos tyrėjai pastebi, kad mintis pirmiausia užgimsta kaip tam tikra energija³¹, intonacija, muzikinė forma, kuriai pasakui randama kalbinė išraiška³². Daukantas, stokodamas lietuvių kalbos raiškos pavyzdžių ir rašymo įgūdžių, siekdamas perteikti savąją istorinio lauko viziją ir formos vaizdinį³³ rišliu kalbos modeliu, patyrė įtampą, kurią bandė sumažinti teksto ritmu, istoriografijos tekste laikytinu mito ir epo rudimentais.

Daukanto kultivuotas žodžių reikšmės keitimas, naujadarų kūrimas, rašybos eksperimentai, ilgi periodai skaitytojui sukelia chaotiško, perkrauto, sunkiai suprantamo teksto įspūdį. Istoriko turinio perteikimas sudėtinga kalbine raiška apsunkina visų teksto lygmenų išskodavimą, tačiau ritmas padeda tekstą organizuoti, apjungia jį į prasminę visumą. Daukanto išgautas ritmas tekstui suteikia gyvybės, jį struktūriškai valdo ir formuoja. Giedrius Subačius knygoje *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)* parodė, kokį didelį dėmesį istorikas skyrė raidei, kiek daug įsivedė diakritinių

²⁹ Gabriel Josipovici, *Pasaulis ir knyga: Moderniosios literatūros studija*, iš anglų kalbos vertė Regina Rudaitytė, (ser. *Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Mintis, 2003, p. 233.

³⁰ Rašytoja viename iš savo paskutinių apsakymų „Mėlynoji mergelė“ fiksuoja jausmų ir minties raiškos problemą: „Žodžiai nepajėgia išreikšti to, ką juodu jaučia. Kiekviena pasakyta mintis atrodytų melas. Tad sėdi tylūs, įsižiūrėję, įsiklausę. Jis jaučia, kad nukrito nuo judviejų lyg apvalkalas visi gyvenimo reikalai, visi žemės ryšiai, ir juodu tėra vien ta mėlynė ir ta melodija [...]“ (*ŠRR II*, p. 485).

³¹ Ir vėl norisi pasitelkti citatą iš *Viktutės*. Apsakos veikėja, nors dar mažai mokėdama lietuviškai, aprašo dainos poveikį: „Labai mėgstu dainuoti, ypač lietuviškai, ima mane tada entuziazmas“ (*ŠRR I*, p. 56).

³² Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje kūrėsi eksperimentinė estetika ir ritmas buvo tiriamas kaip psichofiziologinis ir estetinis reiškinys; žr. Gustav Theodor Fechner, *Vorschule der Aesthetik*, Erster Theil, Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel, 1876, in: <https://archive.org/details/vorschulederaes01fechgoog/page/n13>; Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz, *Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik*, Braunschweig: Friedrich Vieweg & Sohn, 1863, in: http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit3483/index_html?pn=7&ws=1.5.

³³ Hayden White'o terminai; žr. Hayden White, *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX a. Europoje*, iš anglų kalbos vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 16.

ženklų, kaip ilgai ieškojo geriausio rašybos varianto, ir pabrėžė, kad „[d]idžiama Daukanto Rygos laikotarpio diakritinių raidžių tiksliau žymėjo norimą šnektos garsą nei kitokio pobūdžio variantai“³⁴.

Daukanto tekstų ritmika kyla ne tik dėl dėsningos fonetikos garsų sekos, bet ir dėl kitų kalbos lygmenų bei turinio struktūrų pasikartojimų, tik jam būdingų, užburiančių, turinčių maginės galios. Šatrijos Raganos muzikinė klausia pagavo Daukanto periodų, sakinių, frazių moduliacijas, kurios kėlė jausmus ir savo išskirtine ritmika – vaizdinius. Rašytoja, tik pradėjusi mokytis lietuvių kalbos, daug ko istoriko tekste nesuprato, bet ritmas kompensavo dėl verbalinės ir turinio raiškos atsiradusius reikšmės įtrūkius, kūrė emocinio lygmens reikšmes. Prozos ritmo tyrėjai sako, kad visa informacija yra perduodama ritmiškai organizuoto pranešimo forma, kuri, nors verbaliniu būdu neišreikšta, kuria papildomą reikšmę³⁵. Šatrijos Ragana Daukanto tekstuose pirmiausia atpažino ir generavo ne kalbos lygmenyje užkoduotas reikšmes, o teksto ritminėje struktūroje glūdėjusią estetinę informaciją³⁶. Estetinė informacija, sukianti recipiento jausmus, perduodama ne kalbos ženklų sistema. Ji yra subjektyviai suvokiama, atsižvelgiant į siuntėjo ir priėmėjo individualios psichologijos ir kognityvinės sistemos tapatumą. Subjektyvi ritminėje teksto struktūroje glūdinti informacija perteikia skaitytojui autoriaus asmeninį santykį su vaizduojamais dalykais³⁷, atskleidžia originalų turinio lygmens informacijos interpretavimą ir kompensuoja objektyvios informacijos praradimus, jei recipientas neiškoduoja kitų teksto lygmenų³⁸.

Daukanto jausminis santykis su senovės lietuvių praeitimi turėjo įtakos teksto ritmui³⁹, kuris visada yra nulemtas konkrečios kalbos struktūros ir

³⁴ Giedrius Subačius, *op. cit.*, p. 429.

³⁵ Plg. Галина Гумовская, *op. cit.*, p. 196.

³⁶ Norisi pacituoti *Viktutės* žodžius: „Poemos turinys man atrodo menkas: asmens neaiškiai nupiešti, bet forma, kalba – negaliu apsaityti, kaip patiko. Man rodos, kad tai yra pirmas tikras Lietuvos poetas, tas Garnys“ (ŠRR I, p. 84).

³⁷ Plg.: „[...] tokio būdingo istorikui pasakojimo, svyravimo tarp „aukšto“ ir „žemo“ stiliaus, akivaizdūs ir tematiniai kontrastai [...]. Tokie sugretinimai ypač svarbūs kuriant pasakojimo patosą. Jie rodo autoriaus idėjines nuostatas, prieštarauja neutraliam faktų dėstymui, kadangi taip pateikiamos ne vien istorinės žinios, bet kartu išreiškiama ir pateikėjo nuostaba, pasididžiavimas tokiais, šiandien kartais net neįtikėtinais, dalykais“ (Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 136).

³⁸ Галина Гумовская, *op. cit.*, p. 195.

³⁹ „Proceso diskretumas, jo nutrūkstamumas ir atsinaujinimas, tam tikrų reiškinių pasikartojimas vadintinas ritmu“ (Asta Kazlauskienė, *op. cit.*, p. 8).

žmogaus fiziologijos⁴⁰. Šatrijos Raganos patriotinis nusiteikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labui bei jos muzikinė klausia sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Žėkaitė pastebėjo: „kai kūrinio idėja ir fabula atliepia jos subjektyviai nuotaikai, sakiniai banguoja impulsyviai, lengvai bei muzikalčiai, kai kūrinio sumanymas nesutampa su jos dvasine nuostata ir emocinių nusiteikimų gama, atsiranda išprotavimų, reiškiama nesklandžiu, dirbtiniu, visai nederančiu grožinei prozai stiliumi“⁴¹. Rašytojos kūrinuose pirmieji daukantizmai pasirodo stiliaus lygmenyje. Neturėdama pakankamai raiškos priemonių objektyviam pasakojimui struktūruoti, rašytoja jį pakeičia lyriniu kalbėjimu. Pasak Žėkaitės, „objektyvuotas lyrizmas tęsiasi iki „Sename dvare“. Tai itin rezultatyvus rašytojos stilius“⁴². Manytina, kad stiliaus, t. y. ritmo, ji mokėsi iš Daukanto tekstų. Būdama muzikali Šatrijos Ragana perprato Daukanto ritmo kilmę ir jau pirmuosiuose kūrinuose veikėjų individualumą, teksto meninę visumą perteikė ne tik žodžiais, kurių jai dar labai trūko, bet ritmu. Žėkaitė pastebėjo apsakymo „Dėl ko čia tavęs nėra?“ (1897) vidinį pulsavimą, atsiremiantį į klausimo „Dėl ko, dėl ko tavęs čia nėra?“ kartojimą, kuris yra „apsakymo šerdis, teikianti neįmantriam, besisukančiam apie vieną ir tą patį žodžių junginį siužetui muzikalumo“⁴³. Galima pastebėti, kad teksto muzikalumas gali atsirasti ir iš literatūrinio rezonanso: jausmingai parašyto teksto skaitymas taip pat žadina jausmus ir suaktyvina kūrybingumą. Rašytoja, turėdama mažą žodžių atsargą, mėgino kurti kaip Daukantas. Ji istoriko tekstus klausydama/skaitydama užfiksavo, kad žodžių, jų formų, turinio pakartojimai sukuria ritmą, kuris perteikia norimą estetinę informaciją ir kūrinio nuotaiką. Pasak Žėkaitės, „[i]lgesio leitmotyvas pasikartojantis po kiekvieno išbaigto vaizdo, kaip savotiška išvada ir emocinis akcentas, sulydo atskirus epizodus, kurių nesieja vientisa fabula“⁴⁴. Štai pavyzdys iš minėto apsakymo „Dėl ko čia tavęs nėra?“⁴⁵:

Atmeni, // kaip dažnai **darbelis** mano **krisdavo** iš rankų, // ir **aš**, // akis čia į tave, čia į knygą **įsmeigusi**, // **klausiaus** ir **klausiaus?!.** /// **Atmeni**, // kaip **apsodin-**

⁴⁰ *Ibid.*, p. 87.

⁴¹ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 80.

⁴² *Ibid.*, p. 77.

⁴³ *Ibid.*, p. 56.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 59.

⁴⁵ Čia ir toliau cituojant Šatrijos Raganos ir Daukanto tekstų pavyzdžius du pasvirieji brūkšniai žymi frazę, trys – pauzę tarp sakinių.

dami gražesnėse ir įdomesnėse vietose, // **gėrėjomės** kartu, // **skaitėm** dar syki
ir dar syki... // kaip dažnai **pertraukdavai** skaitymą, // kad **pasakytum** savo
nuomonę, // savo mintis apie **perskaitytą**, // kad **išspręstum** iškeltą klausimą?
(ŠRR II, p. 25)

Citatos ritmas perteikia įsimylėjusios, besilginčios veikėjos mąstymą ir kalbėjimą. Trumpos frazės⁴⁶ sakinių pradžioje atkuria situaciją: veikėja galvoja, ji turi prisiminti, todėl tekste atsiranda pauzės. Ritmą kuria frazėse pavartotos įvairios, vis pasikartojančios, skirtingai reiškiamo tarinio formos. Veiksniu ir tarinio raiška, jo vieta sakinyje taip pat kuria ritmą. Netiksliai pasidarytas pusdalyvis „apsodindami“ vietoje „atsisėsdami“ liudija menkas rašytojos lietuvių kalbos žinias, bet gali reikšti ir ritmo fonetikos lygmenyje siekimą. Turinio ir kalbinės raiškos požiūriu pacituotame fragmente nėra nieko neįprasto, bet intonacija turi tikrumo, ir skaitytojas pajunta, kad rašytoja turi talentą. Pasak Žėkaitės:

apsakymas, vaizduojąs pavasarį, parašytas rugpjūčio mėnesį. Tačiau arba autorė turėjo puikią atmintį ir atgaivino patirtį labai tiksliai, arba užmaskuodavo parašymo laiką kokia nors visumai ne itin reikšminga detale (aptariamame apsakyme pavasario vaizdu). Šiaip ar taip ankstyvuosiuose Šatrijos Raganos apsakymuose veiksmo ir parašymo laikas sutampa. Tai didele dalimi ir lemia aptariamų kūrinių gyvastingumą. Atrodo, kad jie tebevirpa pasakotojos, įsitempusios nuo jausmų pertekliaus, nuoširdžiu atsiskleidimu⁴⁷.

Kad apsakymo parašymą galėjo inspiruoti Daukanto tekstas, rodytų kai kurie intertekstai. Iš jo paimtas kapų motyvas Lietuvos gamtovaizdžio fone. Štai Šatrijos Ragana, kaip ir kiti, iš istoriko tekstų išmoko žodį „giria“ → „girelė“, „girelė“ (ŠRR II, p. 22, 23). Iš Daukanto tekstų paimti ar jais sekant pasidaryti nauji žodžiai, jų junginiai, pavyzdžiui: „kerų“ (ŠRR II, p. 22, 23) ← „liūsas lab ir po **kerę** begyvena“ (B, p. 31), „stuobri“ (ŠRR II, p. 23) ← „stūbryje“, „stūbrio“ (B, p. 89), „iš visų **spėkų stengiuos** gyventi“ (ŠRR II, p. 23) ← „greitumu ir **speka**“ (B, p. 52), „priesz vargus ir nelajmes **stengti**“ (B, p. 28); „**rūpestis** apie kitus, tai **šelpimas varguos**“ (ŠRR II, p. 23) ← „**rupestingą** žmogų“ (B, p. 28), „**rupesningus** gūdzioti, nemokanczius pamokįti, **nuvargusius szelpti**, boczių proboczių veikalus minėti“, „ukės reikalais **rupintiesi** turėjo“ (B, p. 103); „artimiesiems“ (ŠRR II, p. 23) ← „artimūsius“ (B, p. 42); „nuliūdusią **palinksmintumei**, verkiančią prajuokintumei,

⁴⁶ Plg. Valerija Ramonaitė, „Pirminis Juozo Baltušio „Parduotų vasarų“ ritmas“, in: *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2006, t. 1, p. 307–333.

⁴⁷ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 56–57.

nusilpusią pastiprintumei“ (ŠRR II, p. 24) ← „tie paukszcziai reiszkia žmogui malonę notyje ir **palinksmina jį pasilpusį**“ (B, p. 92); „su manim **verkei**, juokavai kartu“ (ŠRR II, p. 24) ← „vis **verkė**, jau gailėdama savo jaunų dienų“ (B, p. 44), „jis kitą drąsinęs ir **jūkėsis**“ (B, p. 96); „**paguoda** varguose“ (ŠRR II, p. 25) ← „reiszkė jam jo **pagūdą** ar koronę“ (B, p. 99) ir pan. Šiame apsakyme perimtas daukantiškas vaizdinys – tarp aukštų medžių auga mažesni, jaunesni medeliai, krūmai: „augančių po liepa kerų“ (vėliau jau išmoks – *krūmas*). Taip rašytoja, sekdamą Daukantu, atkartoja herderinę organinę kultūros sampratą: nauja gali gimti tik ankstesniųjų patręštoje dirvoje, t. y. norėdamas ką nors vertinga tautai sukurti, turi pažinti protėvių kultūrą, istoriją.

Apsakyme „Kalėdų vakaras“ rašytoja taip pat susitelkia į ritmą:

Onytė išplėšė iš sąsiuvinio kampilį popierio, // paėmė plunksną // ir rašalą // ir, nuėjusi prie lango, // palindo po uždanga, // kad šviesiau būtų, // padėjo savo prietaisus // ir ėmė rašyti, // pusbalsiu ištardama // kiekvieną žodį; // rašė jį skubiai, // kaip galėdama // – dideles, kreivas raides, // nebodama nei ašarų, // byrančių iš akių // it pupos // ant popieriaus, // nei savo basų kojelių, // kurios pradėjo šalti. (ŠRR II, p. 25)

Ir čia sakinys skyla į trumpas ritmines frazes, kurias lengva ne tik parašyti, bet ir paskaityti, suprasti. Čia jų trumpumas adekvatus mažos mergytės gebėjimui galvoti ir veikti. Sakinio frazės susidaro natūraliai, jose aiški mintis, jos neapkrautos tarnybiniais žodeliais. Antrosios atkarpos veiksnio ir tarinio tvarkos pakeitimas „rašė jį“ yra sakinio ritmą lemiantis taškas. Sakinio trūkinėjantis ritmas perteikia trapią vaiko būtį, jo nuotaiką ir jaudulį. Šiame apsakyme randame jau kitų Daukanto vartotų žodžių, kuriuos perėmė ir Maironis: „rūmus“, „paveikslų“ (ŠRR II, p. 29, 34); „pasakojimų“ (ŠRR II, p. 31); „kambarėlių“ (ŠRR II, p. 32); „skubiai“ (ŠRR II, p. 33); „raštelį“ (ŠRR II, p. 33); „dovanomis“ (ŠRR II, p. 33) ir kt. Apsakyme žodžiai kartojami, bet stengiamasi tekstą pajavairinti žodžių daryba, vartojant skirtingą tarinio raišką.

Šatrijos Ragana jau 1897 m. parašytuose kūrinuose pavartojo antrinių predikatyvų⁴⁸ su dalyviu ir pusdalyviu konstrukcijų: pusdalyvis arba da-

⁴⁸ „Sakiniuose su antriniais predikatyvais pagrindinę predikaciją išreiškia asmenuojamasis veiksmažodis, o antrinis predikatyvas – tik papildoma, pvz.: „Jis grįžo apdraskytas, užsidarė trobelėj ir žiūrėjo pro langą, kaip vaga po vagos jo žemės virto, glaudėsi prie neužmatomų pono laukų (KT)“. Šiame sakinyje pagrindinė predikacija reiškia veiksmažodžiu *grįžo*, o antrinis predikatyvas *apdraskytas* suteikia papildomos informacijos apie veiksnio referento būseną šiam grįžtant“ (Veslava Čižik-Prokaševa, „Laisvieji antriniai

lyvis stovi priekyje, o po to eina veiksmožodis. Jų randame apsakymuose „Dėl ko tavęs čia nėra?“, „Kalėdų vakaras“, „Paveikslėlis iš gyvenimo“, pavyzdžiui: „zirzdamos skubinai parlekia“ (ŠRR II, p. 22); „verkdamas paėmė“ (ŠRR II, p. 30); „susidomėjęs atlenkė“ (ŠRR II, p. 35); „kaip galėdamas taisė“ (ŠRR II, p. 37); „verkdama sakė“ (ŠRR II, p. 39), „padėkavojus išėjo“ (ŠRR II, p. 39). Daukantas šias konstrukcijas buvo perėmęs iš Donelaičio⁴⁹. O Donelaitis jas pradėjo vartoti kaip patogų būdą išgauti reikalingą eilutėje skiemenų skaičių ir kirčiuotų skiemenų tvarką (plg. „Jau saulelė vėl **at-kopdama budino** svieta“).

Daukantas sakinio ritmikos mokėsi iš antikinių autorių, Donelaičio *Metų*. Jo periodai ilgi, banguojantys, ritmas veržiasi pirmyn, leisdamas žodžiui suspindėti netikėta raiška, išjudina skaitytojo pajėgumą suprasti nelengvą tekstą. Ilgi sakiniai suskyla į skambias frazes, neretai primenančias donelaitišką hegzametą:

Kas apraszys Kalnėnų ir Žemaičių senovės girias, // korias anie (jie) atsidanginę į tą krasztą rado, // kurios be jokių tarpkrumių vienu lieknu it jura niuksojo (tunojo); // nesgi szios dienos girių ir pievų vietoje tos girios trakszojo, // o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, // jau ežerai tyvuliavo. /// Neįžengiami puszynai, eglynai, beržynai, ažužlynai nū amžių amžiais suaugę niuksojo // ir visi vienų viena giria buvo, // upėmis tiktai ir upeliais iszvagota; // nes ir tos paczios upės ir upeliai perkarszusiais medžiais užvirtę, // kuriūs pavasario ir rudens tvanai tevokė (kūpė), // o jei kurių tenai smarkus sriautai neįstengė pakuszinti, // tie mirkdami vandenyje į plieną pavirto // jau apdumiami (apneszami) smiltimis, // jau nudumiami nū amžių amžių žluksojo (mirko) it akmenys, // kurių žilą karszatę dar apyniai, alksnių ir karklų szakose vydami (vyniodami) // pavandeniais įsisvarstę, // savo spurganotais vainikais klėstė; // visas krasztas viena giria niuksojo, // į kurios tankmę nevien gyvūlys, bet ir žmogus negalėjo įlysti. (B, p. 10–11)

Czia neviens rasi lepny, // skaitydamas apie jų valgi, // szvipiterės, // bet jei primins sav, // jog senoje Lietuvoje Kalnėnai ir Žemaičiai tokiu valgiu misdami // per 500 metų, su kardu guldami ir keldami, // nevien mokėjo ir stengė // nū kruvinų neprietelių savo liūsybę ginti, // bet dar gandinti visą pasaulę savo narsybe ir kantrybe, // tas aiszkliai susigies (suisarmatys), // savę regėdamas sziądien isztizusiu vergu, // noris sukruis siulpancziu ir skaninius laižancziu: // nesgi visados gūdos vyras velyjasi // noris szaknelėmis misti, // jeb tiktai liūsu

predikatyvai“, in: *Lietuvių kalba*, 2010, Nr. 4, p. 1, in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/viewFile/22/97>).

⁴⁹ Plačiau žr. Roma Bončkutė, „Simonas Daukantas – *Metų* skaitytojas“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės*, sudarytojas Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 126–158.

gyventi, // nekaip szeszku buti, // svetimus kiauszius gerti, // visztas esti // ir tamsiame urve smirdėti. (B, p. 34)

Matyti, kad Daukanto frazėje svarbi pradžia ir pabaiga, dažnai keičiama veiksnio ir tarinio tvarka sakinyje. Trumpos frazės pradeda ir užsklendžia ilgokos frazės atkarpą. Periode pasikartojantys būtojo laiko veiksmoždziai kuria nepertraukiamo laiko vyksmą, o greta pavartoti dalyviai, pusdalyviai, padalyviai su bendratimi sustiprina nuolatinės kaitos įspūdį ir dinamiškumas tampa reikšmės kuriamąja galia. Ritmizuotuose perioduose „žodis nustoja savarankiškos stilistinės prasmės“⁵⁰. Galima prisiminti ir Granausko apysaką „Jaučio aukojimas“, vieną iš pirmųjų rašytojo kūrinų (1973), parašytą Daukanto stiliaus sugestijoje.

Vėliau (1900–1905) parašytuose Šatrijos Raganos kūriniuose daugėjo daukantizmų, ir ritmui sukurti rašytoja, kaip ir Daukantas, pasitelkdavo panašios darybos žodžių kartojimus. Tiesa, tai galėtų rodyti, kad ji sakinio ritmikos mokėsi ne tik istoriko tekstus skaitydama, bet toks stilius atitinka ir XX a. pradžios prozos stereotipą⁵¹, vaizduojant žmogaus jausmų atsikleidimą per gamtos aprašymą. Štai 1901 m. datuojamo apsakymo „Nusiminimas ir viltis“ pradžia:

Kada vėjas vaitoja // ir daužosi už langų, // blaškydamas paskutinius pageltonavusius lapus, // kada žemė su juodais laukais // ir pilkais medžiais lyg lavonas atrodo, // o dangus, // užklotas storais, pilkais, nepermatomais debesiais, // švinu spaudžia // ir slegia, – // liūdesys apima žmogaus širdį, // o ilgesys ir apatija bangomis plaukia į ji... (ŠRR II, p. 212)

Ilgas sakinytis skyla į trumpesnes frazes. Šatrijos Ragana jau išmoko kiekvieną daiktą apibūdinti, o ne tik pavadinti, nors vis dar gali pasiremti menku savo žodynu. Ji raišką praturtina dalyviais, pusdalyviais ar panaudodama būdvardį, palyginimą. Palyginimas „žemė su juodais laukais ir pilkais medžiais lyg lavonas atrodo“ nėra poetiškas, bet suteikia sakiniui ekspresijos. Daukanto veikaluose gausu aukštojo ir žemojo stiliaus samplaikų, kurios žadino vaizduotę, įkvėpdavo autorius kalbinės raiškos ieškojimams. Sakinio tarnybinių, koreliacinių žodžių pakartojimas („kada“, „ir“, „o“) suteikia frazių pradžiai dinamiškumo, o pabaigai priduoja ryškumo. Fonetikos lygmens pasikartojimai kuria rudens dienos niūrumą ir subjekto melancholinę nuotaiką.

⁵⁰ Antanas Vengris, *op. cit.*, p. 458.

⁵¹ Zalatorius, rašydamas apie Vinco Krėvės stilių, pastebi folklorines intonacijas, retesnių liaudiškų (ypač tarmybių) vartojimą, kurie suteikia tekstui papildomos informacijos; žr. Albertas Zalatorius, *XX amžiaus lietuvių novelė*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 258.

Ir dar norisi pacituoti vieną ilgesnį minėto kūrinio sakinį, kurio ritmas paslepia kasdiene kalba norimą perteikti mokyklos egzamino ir žmogaus amžinojo gyvenimo paralelę:

Ir kaip vaikas, // **rengdamos** namie į mokyklą, // **turi** mokytis pagal **nustatytą** programą, // kad per egzaminus **galėtų atsakyti** iš viso to, // ką **turėjo išeiti**, // ir kad **būtų priimtas** į mokyklą, – // taip ir tu // **turi išpildyti** programą, // kurią **paliko Dievas**, // **išpildyti** kuo tikriausiai, // kad kuo geriausiai **išlaikytumei** egzaminus // ir **pasiiektum** tą savo tikslą – amžinąjį gyvenimą. (ŠRR II, p. 123)

Atkreipkime dėmesį, kad žodžio „Dievas“ pavartojimas po „paliko“ tampa viso sakinio ritmo atrama. Šiuos žodžius parašius kita seka „Dievas paliko“, pakistų viso sakinio intonacija, atrodytų, kad skaitome mokslinio, publicistinio teksto sakinį.

Bleizgienė pastebėjo, kad 1903 m. išspausdintoje *Viktutėje* buvo kur kas daugiau ilgų sakinių, negu jų liko iš naujo redaguojant⁵² 1928 m. išleistą tekstą. Galima pasitelkti Šatrijos Raganos refleksiją apie stilių, išsakytą 1910 m. straipsnyje „Mintys apie dailę“. Čia rašytoja aptaria kūrėjo („artistas“) asmenybės ir kūrinio glaudų ryšį, meno poveikį žmogui, nurodo esant svarbią Lietuvos gamtos ir lietuvių dvasios jungtį. Rašytoja gamtoje įžvelgdama ramybę ir saiką, mano, kad „tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas – tai Mickevičius“ (ŠRR II, p. 712), o ne Daukantas (*sic!*). Jis nedarė „nieko efektui, jokios pozos, jokio žodžių užimo; viskas, rodos, išreikšta taip paprastai, taip nedaugeliu žodžių. Ir nežiūrint to, kokia jausmų galybė, kokia neapsakoma išreiškimo pajėga“ (ŠRR II, p. 713). Rašytoja deklaruodama raiškos minimalizmą, saikingumą netiesiogiai pasisako prieš daukantiškąjį perteklinį tekstą. Ir iš tikrųjų ji, kitaip negu Maironis, tiek kūrybinio kelio pradžioje, tiek vėliau iš Daukanto perėmė mažesnę dalį leksikos, labiau tą, kuri buvo XIX a. pabaigoje prigijusi ir kitų tekstuose. Rašytoja per visą savo kūrybos laikotarpį sukuria muzikalios prozos intarpų pavartodama labai minimalias priemones. Pavyzdžiui, poveikio siekiama pasitelkiant ritmą ir apsakymuose „Irkos tragedija“ (1924), „Anuomet“ (1925), „Mėlynoji mergelė“ (1925). Štai „Irkos tragedijos“ pradžia:

Įbėgusi į kalnelį sodno gale // ir **pamačius**, // kad **saulė** jau tik pusė veido **težiūri** pro savo auksinio rėmo angą, // **Irka** skubiai **surinko** savo lėles // ir **nuėjo** namo. /// **Ii** niekados **neužsimiršta** // **teleidžiama būti** sodne // lig saulutei **nusileidus**. /// Kartais dar **būtų** darbo prie namelio // arba taip **būtų** gera // dar valandėlę **palaigyti** su Džimu, // bet ką **padarysi?** /// **Mamytė** taip **liepia**, //

⁵² Ramunė Bleizgienė, *op. cit.*, p. 234.

o mamytės **klauso** visi mandagūs **vaikai**. /// Antra vertus, **Irkai** malonu **daryti** ką nors drauge su saulute. /// **Saulutė**, **prisižadusi** // ir **prisijuokusi** visą dieną padangėse, // tuojau **pasislėps** savo namuose, // ir **Irka**, **prisibėgijusi** ištįsą dieną sodne ir kieme, // taip pat **pasislėps** savuosiuose. /// **Ii** sparčiai sparčiai **kilnoja** kojytes, // **nenorėdama pasiduoti** saulei **pralenkiama**. /// Paskui ją **trypsi** savo baisiai kreivomis ir trumpomis kojomis **Džim**, // jos širdingiausias prieštis ir vienintelis **draugas** – juodas kaip aksomas **taksas** ilgu, melancholingu veidu ir ausimis lig žemės. (ŠRR II, p. 405)

Šios citatos ritmas sukuriamas skirtingų veiksmažodžio laikų ir dalyvių formų bei daiktavardžių pasikartojimu. Sakinio branduolys – veiksnys ir tarinys – kartojasi kiekviename sakinyje. Jis yra svarbiausias ritmą kuriantis vienetas. Bendrinėje lietuvių kalboje veiksnys eina prieš tarinį, tačiau, kaip matyti, šioje teksto atkarpoje yra atvirkštinė tvarka. Paprastai lietuvių kalboje tai būdinga pasakojimo pradžioje, kai sakinyje nenorima atskirti žinomos informacijos nuo naujos. Nors sakinyje veiksnys yra greta tarinio, atlieka priešingą funkciją. Iš paryškintų žodžių matyti veiksnio ir tarinio pobūdis ir vieta sakinyje. Būtent dėl atvirkštinės veiksnio ir tarinio vietos sakiniuose jaučiama didesnė emocija. Daukantas buvo pirmasis, kuris prozos tekste įtvirtino tokią sintaksinę struktūrą pasakotojo jausmams išreikšti.

Svarbu atkreipti dėmesį į kartojamus daiktavardžius: „sodno“, „sodne“, „sodne“, „Irka“, „Irkai“, „Irkai“, „Irka“, „saulė“, „saulutei“, „saulute“, „Saulutė“, „saulei“, „namo“, „namelio“, „namuose“, „Mamytė“, „mamytės“, „Džimu“, „Džim“, „kojytes“, „kojomis“. Šie pasikartojimai skaitytojui užsifiksuoja, ir toliau apsakyme jie siesis su kitomis teksto struktūromis, pirmiausia su turiniu, aktyvuos svarbiausias jo prasmes. Rašytojos stiliaus inversijos, sukuriančios teksto ritmiką, pavartojamos ten, kur jai atrodo svarbiausia.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Šatrijos Raganos patriotinis nusi-teikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labui, domėjimasis istorija, muzikinė klausia sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Pirmuosiuose lietuvių kalba rašytuose kūrinuose Daukanto įtaka matoma sakinio ritmikoje. Istoriko teksto perteklinė raiška dėl menko lietuvių kalbos mokėjimo Šatrijos Raganai kėlė supratimo problemų, bet ji užčiuopė Daukanto stiliaus esmę: veikti skaitytojo jausmus teksto ritmu. Kaip ir Daukantas, Šatrijos Ragana, kai kūrinio idėja ir fabula atliepė jos nuotaiką, bet stigo žodžių, pasitelkė fonetikos, skirtingų veiksmažodžio laikų, dalyvių formų ir daiktavardžių pakartojimus, atvirkštinę veiksnio ir tarinio vietą sakinyje ir sukūrė sakinio ritmą, sujungiantį fragmentuotą tekstą į meninę visumą.

Turinio lygmens daukantizmai Šatrijos Raganos tekstuose. Kaip jau buvo užsiminta, Šatrijos Ragana sukuria ritmą ir kūrinio turinio pasikartojimais. Daukantas, siekdamas paveikti savo adresatą, pagrindines idėjas tekstuose kartuoja. Kita vertus, pasikartojimai yra nulemti autoriaus siekio tekstą artinti prie gyvosios kalbos, kurioje pagrindinė informacija yra perteikiama jos kartojimu. Taip Daukantas sukuria ir turinio lygmens ritmiką, kurią skaitytojas pirmiausia įsimena. Daukanto istorijų turinys yra sudėtingas kaip ir kalbinės raiškos lygmuo, glaudžiai susijęs su autoriaus erudicija, ne iš karto atsiveriantis mažiau pasirengusiam skaitytojui. Tad Daukanto tekstų informacija įsimenama ne tik dėl lingvistinės teksto struktūros, bet ir dėl turinio pasikartojimų. Antai Saulius Žukas pabrėžė Daukanto tekstams būdingą demokratiškumą ir pavergimo temos leitmotyvą, vis pabrėžiant baudžiavos blogybes, miškų iškirtimą⁵³. Saulius Pivoras suskaičiavo, kad žodis „laisvė“ *Istorijoje žemaitiškoje* pasikartoja 222 kartus, o *Būde* – 32⁵⁴. Daukantas kuria lietuvių kaip „girių civilizacijos“ tautos istoriją. Giria (dar vadinama miškas, medė, šilas, lieknas, tankumynas, liepynas, pušynai, eglynai, beržynai, ažuolynai, žarynai...) kaip senovės lietuvių gyvenamoji vieta *Būde* yra vienas svarbiausių leitmotyvų. Giria yra pastogė, gynėja nuo priešų, maisto, aprangos ir kitų buities reikmenų, turto („lobio“) tiekėja; ji – dvasinių poreikių teikėja, nes joje – maldos namai, dievų buveinė, amžinosios ugnies saugykla, čia vyksta religinės apeigos, aukojama dievams; ji estetinio pasigėrėjimo objektas, čia patiriama gyvenimo ir mirties, laisvės ir nelaisvės jungties paslaptis. Svarbiausioji ir lemiamą pagonių ir krikščionių kova vyksta girioje, ir ne tik žmonių pasakojimai, bet ir kraštovaizdis (herojų kapai, piliakalniai, „pražilė“ ažuolai, jūra, upės...) tampa istorijos liudytojais, perduodančiais ją ateinančioms kartoms.

Šatrijos Ragana iš Daukanto turinio lygmens pirmiausia perima vyraujančias, pasikartojančias temas, motyvus, vaizdinius, gamtos figūras, dominuojančias idėjas. 1898 m. *Vienybėje lietuvininkų* išspausdintame Šatrijos Raganos apsakyme „Idilija“ gausu ne tik Daukantui būdingos leksikos, bet ir turinio lygmens elementų. Apsakyme pasakojama, kaip „mergaitė ir vaikinai“ vaikščiodami miške kalbasi, planuoja savo ateitį. Miško aprašymas lakoniškesnis negu Daukanto, jo citatų nėra, bet vaizdinys – daukantiškas, pavyzdžiui: „O miške tikrai puiku buvo: **aukštos, storos pušys** stovėjo kaip

⁵³ Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 119–126.

⁵⁴ Saulius Pivoras, „Politinės mąstysenos tradicijos Simono Daukanto istoriografijoje: respublikonizmas ir verslumas“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2018, Nr. 70, p. 90.

milžinai; aplinkui jas, žemiau – būrys pušelių – **kaip vaikai, prisiglaudę prie tėvų**, o dar žemiau – žali, raudoni, pilki kiminai“ (ŠRR II, p. 57) ← „**glėbinės puszys auga, į padanges ramstydamos**“ (B, p. I); „[...] žemę krėsdami **augantiems ant sawęs sunams ir dukterims** keliais glėbiais jau neapkabinamoms“ (B, p. 11). Daukantas pirmasis sukuria frazę „milžinų kapai“, pateikia ir milžino etimologiją: „nesgi žodis milžinas arba meldžionis paeina nū melsti“ (B, p. 94). Apsakyme mergina aptaria savo planus, kaip istoriko pabrėžta, kaime, o ne mieste, nes „miestas su sodžium negali susilyginti“. Pamažu eidami jiedu dainuoja ir nueina prie pušies. Šatrijos Raganos pirmą kartą į apsakymą įterpia istoriją. Vadinasi, ji jau pajuto istorinio pasakojimo vertę, suprato, kad žmonės labai mėgsta klausytis istorijų, kad jos gali pajvairinti siužetą. Daugiau negu puslapį užima „Martyno pušies“ istorija; apibūdinama ji pati – „aukšta, stora“, prie jos „prikalta maža koplytėlė“, apkarstyta įvairiausiais daiktais-dovanomis. Mergina sužavėta pamatyto vaizdo sušunka iš *Būdo* paimta citata: „**Kas aprašys** visus papuošalus, kuriais buvo apkabinėta stebuklingoji pušis!“ (ŠRR II, p. 58). Šis Daukanto retorinio klausimo fragmentas du kartus pakartojamas apsakyme „Jau vakaruose užgeso saulėlydžiai“ (1899): „**Kas aprašys** tave, šiltas giedras vasaros vakare?“, „**Kas aprašys** tave, vasaros vakare?!“ (ŠRR II, p. 76).

Apsakyme „Idilija“, o ir kituose Šatrijos Raganos kūrinuose, jausminis santykis su gimtąja vieta išreiškiamas ne tik gamtos aprašymu, bet ir veikėjų apranga, plaukų sutvarkymu. Minėtinos aprangos detalės sutampa su Daukanto, pavyzdžiui:

<i>Būdas</i> (1892)	„Idilija“ (1898)
<p>jūdi ar margi sijonai visas pūszė (B, p. 33); mergatę, baltai apdarytą (B, p. 111); baltais marszkiniais (B, p. 116); baltus drabužius (B, p. 73); marszkinių iszeiginių, kaip sakiau, placzias rankoves (B, p. 53); plaukai, tamsus už ausų sukasti, kurių kasos į užpakalį nudribusios, vėju sklaidomos it arklių karcziai, plaikstėsi (B, p. 28); su įpintais kaspinais palaidos užpakalyje svyravo (B, p. 33); norėdami su Žemaičiais prekoti gintaru, kuris senowėje į auksą lyginamas buvo (B, p. 84)</p>	<p>bet dar gražiau išrodė mergaitė, apsidariusi senoviškais lietuvaiteš drabužiais. Buvo ji apsilvilkusi raudoną sijoną, baltus, kaip sniegas, marškinėlius plačiomis rankovėmis, juodą kikliką ir baltą prijuostelę... Tankius juodus plaukus į dvi kasi supynusi ir surišus jas raudonais kaspinais; kaklas net linko nuo daugumo karolių ir gintarų. (ŠRR II, p. 56)</p>

<p>Didūmenė viso pertekusi neb' norėjo var- gus bekenėtėti; kas piktesniai ilgainiu slin- kaudama iszlepo valgyje, gėryje ir apda- re; [...] Kas kokį szaldrą kame pamatė, tas jam tūjau apdaru pavėdauti norėjo, ir taip rankoves savo koboto parsklėlę ant peczių nusvarstė, galvą sav nuskuto it beprocziai, kelnes it dummies antsimovę, dažytais batais apsiavę it tarsi kėtėdami isz trobos neiszeiti, o idant prikimsztas jų skilvis vi- sokiais skaniniais neperplysztu, minkszta szilkų jūstele pajūsė (<i>B</i>, p. 188); vasarą kailinius dėvėjo (<i>B</i>, p. 1); namų apdaro (<i>B</i>, p. 152); Dūna jūda ir prasta minta (<i>B</i>, p. 61)</p>	<p>Žinoma, šilkų dėvėti negalėsiu, bet dėl to nė kiek nenuliūsiu. Ar žinai, brolyti, kad aš ir turėčiau iš ko, niekados šilkų nė auk- so nedėvėčiau. Kaip aš galėčiau apsilvilti šilkais, žinodama, kad daugybė žmonių aplinsk mane kuone pliki vaikščioja !.. Ir da- bar, nors tokius jau suvis nebrangius ap- darus teturiu, ateina kartais noras atiduoti viską varguoliams, viską. (<i>ŠRR</i> II, p. 61) O kad kiekvieną vietoj šilkų pirktų sau vil- nų rūbą, o atlikusius pinigus duotų tiems vaikams, retai tesutiktumei tokių nuskur- dėlių. (<i>ŠRR</i> II, p. 61) Bet mes, sesele, neapleisime savo Lietuvos, ką? Dėvėsime naminius rūbus, valgsime duoną, jei neturėsime ragaišio, o tėvynės savo dėl to nepaliksime! (<i>ŠRR</i> II, p. 62)</p>
---	---

Matyti, kad vestimentarinė izotopija Šatrijos Raganos tekste, kaip ir Daukanto, yra svarbi savojo ir svetimojo pasaulio nustatymui. Lietuvių ap-
rangos norma Daukanto aprašyta dairantis į Donelaičio *Metus*. Tad Dalios Satkauskytės išvalgos⁵⁵ apie Prūsų Lietuvos autorių tinka ir Daukanto teks-
tui. Daukanto aprašyta senovės lietuvių apranga yra labiausiai lietuviams
tinkama, nes pačių pagaminta, iš vietinės medžiagos, deranti su vieta: „kur-
sai abdaras didei jas gaszyjo, dirvose, pievose, triusėdamos it gulgės svy-
ravo“ (*B*, p. 33).

1898 m. po tėvo mirties Šatrijos Ragana pradėjo ieškoti tarnybos. Mo-
kydama vaikus rašytoja suprato, kokią didelę galią turi auklėtojas. Sake-
lių šeimoje (Pavandenė, 1901–1905), kaip ir ankstesnėje tarnyboje Mūruose
(1900–1901), turėdama progos diskutuoti lietuvių ir lenkų klausimu daž-
niau argumentų ieškojo Lietuvos istorijoje⁵⁶. Supratusi, kad lengviau nuo
tradicijos atitraukti jaunuosius negu vyresnius, ji auklėtiniams ėmė pasako-
ti Lietuvos istoriją. Pamačiusi, kad ugdytiniai noriai klausosi istorinių pa-
sakojimų, jiems perteikti mokėsi reikalingų žodžių. Skaitydama Maironio
ir kitų (ypač publikuojamų periodiniuose leidiniuose), Daukantu sekant,

⁵⁵ Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, (ser. *Ars critica*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 50.

⁵⁶ Plg.: „Argi galiu pasakyti, ranką prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus?“ (*ŠRR* I, p. 31).

parašytą Lietuvos istoriją, mokėsi istoriografinio teksto raiškos. Rašytoja, pažinusi jaunąją auditoriją suprato, kad daugiau jaunuomenės gali pasiekti knyga. Kaip jau buvo minėta, pirmiausia Šatrijos Ragana atskiras istorines detales pradėjo įtraukti į apsakymus, po to sukūrė ir išspausdino 17 istorinio žanro pasakojimų.

Chronologiškai tiriant Šatrijos Raganos kūrinį matyti, kaip su kiekvienu nauju kūriniu daugėja Daukanto intertekstų. Daukanto recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tinkamiausia tautiškumo akumuliacijos ir sklaidos priemone. Remdamasi Daukantu ji toliau plėtė savąjį žodyną, persiėmė naujais žodžių junginiais, citavo sakinių fragmentus, pati bandė pasidaryti norimas žodžių formas, junginius. 1900 m. pradėtoje rašyti⁵⁷ apysakoje *Viktutė* aptinkame ne tik daukantiškosios leksikos, bet ir Daukanto koncepcijų. Viktutės lūpomis rašytoja samprotauja apie Lietuvos istorijos pažinimo naudą, apie svarbiausias lietuvių bendruomenės vertybes (laisvė, gimtoji kalba, sava kultūra). Atsižvelgdama į gyvenamojo laikotarpio aktualijas ji kalba apie „laisvę savo tikybai ir tautai“ (ŠRR I, p. 109).

Viktutėje personažų dialoguose dažnai svarstomas bajorų, inteligentų pasiaukojimas „mažesniems broliams“ ir darbas savajame krašte, Lietuvos istorijos studijų, meilės gimtajai kalbai klausimai, pavyzdžiui:

Lietuviai taip labai skirias nuo lenkų, taip kitonišką turi būdą, – mokyk juos dabar, kad Lenkija – jų tėvynė, lenkiška kalba turi būti jiems visų brangiausia!.. Tai reiškia – mokyk, kas savo prigimtą, lietuviškąją, pamestų, kad savo senovės dainas pakeistų į lenkiškas... Dieve! ar tai ne judošystė būtų, ar ne didžiausia niekšystė?! O prie tokių konsekvencijų reikia priėti logiškai, nes negalima būti kartu lenku ir lietuviu... (ŠRR I, p. 31)

O Daukantas rašo:

Kaip vyriskieji taip ir moterizkosios niekadoms savo namų nenutauto, svečios dabos, apdaro, drabužio ir kalbos neapkentė, todėl senovėje kaip ir šiandien daugioje vietoje pacijos namieje pridievinį (kasdieninį) ir iszeiginį drabužį sav tiekė; nesgi svečios žemės drobę sav pirkti, už Gudo, Lenko ar Vokieczio tekėti už visų didžiausią sav gėdą turėjo. (B, p. 39)

Lietuviai mylėjo savo kraštą, ir Daukantas rašo, kad niekas negalėjo jų pavilioti svetur apsigyventi, pavyzdžiui:

⁵⁷ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 82.

Tėvainei bei gimtuvei savo didžiai mylėjo ir niekūmet jos nenutauto; užklydusių Lietuvių ir Žemaičių svetimūse krasztūse negalėjo tenai privilti nei svetimos linksmybės, nei grožybės, nei augsinti rūmai, nei turtai, nei szaržos, nei urėdai; kaipogi visos tos godos rodėsi niekais Lietuviui savo namus atminus; kaipogi patarlėje yra sakoma: „namai namaicziai, noris smilgaicziai“; darin vis palikinės isz tolimų tolimesnių krasztų džiaugdamosi namon skubėjo. (LI I, p. 53)

Šatrijos Ragana ne kartą pateikia Viktutės ir kitų personažų diskusiją dėl lietuvių ir lenkų kalbos (ne)vartojimo tarp bajorijos (plg. ŠRR I, p. 92). Čia ne kartą nuskamba pastebėjimai apie lietuvių kalbos gražumą, skambumą, turtingumą. Vienoje vietoje rašytoja kalbos turtingumui parodyti, kaip ir Daukantas, pateikia beveik tuos pačius pavyzdžius: „mazgoti, skalbti, plauti, valyti, prausti...“ (ŠRR I, p. 91) ← „Nesgi turėjo viežlybai elgtiesi ir gyventi, jei iki sziai dienai tebėra jų kalboje drabužių gerbant, minavojami žodžiai: žluginti, **skalbti**, velėti, trinkti, **prausti**, **plauti**, **mazgoti**, balinti, skalurti (skaloti), pludurti, szveisti, baltinti ir anuoti“ (B, p. 36).

Galima atpažinti Daukanto laisvės turinio eksplikaciją: „Labai mėgstu ūkį. Niekur kitur negali žmogus būti taip arti gamtos ir liaudies, niekur negali būti laisvesnis. Ūkininkui nereikia lenkti galvos ir drebėti prieš visokius savo principalus; ant savo žemės sklypelio jis ponas“ (ŠRR I, p. 94).

Šiame kūrinyje vartojami Daukanto junginiai „bočių prabočių“ (ŠRR I, p. 54), „mokytu vyru“ (ŠRR I, p. 102), randame daukantiškų antrinių predikatyvų su dalyviu ir pusdalyviu konstrukcijų: „verkdama pasakiau“, „šypsodamasis žiūrėjo“ (ŠRR I, p. 67), „Bevalgydami pranašavomės“, „nubėgę uždegėme“ (ŠRR I, p. 77), „atsisveikindama tariau“, „atsisveikinęs skubiai išvažiavo“ (ŠRR I, p. 93), „juokdamasis tarė“ (ŠRR I, p. 97).

1902 m. Šatrijos Ragana pradėjo rašyti apysaką *Vincas Stonis* (išspausdinta 1906 m.), kurioje įterpti iš Daukanto paimti istoriniai pasakojimai ir kitos jo veikalų turinio detalės, idėjos, vaizdai. Štai apysakos pradžioje aprašoma Stonių troba, kur atsekama *Būdo* įtaka. Toliau į pasakojimą įterpiama istorijos fragmentų, paimtų iš *Lietuvos istorijos*: Gedimino medžioklė, sapnas ir išaiškinimas, ką sapnas gali reikšti (LI II, p. 27–30). Rašytoja pami- ni ir Vaidevutį su Bruteniu, kiek pakeisdama vardus: „Gyveno tada Lietuvoje du garsingu vyru, du broliu – Vidėvūtas ir Birutėnas. Vidėvūtas buvo Lietuvos karalius, Birutėnas vyriausias kunigas, vadinamasis Krivaitis“ (ŠRR II, p. 36).

Dar daugiau Daukanto intertekstų yra Šatrijos Raganos istorijos pasakojimuose, kurie sulaukė didelio populiarumo. 1905 m. spalio pabaigoje

išleisti *Lietuvos senovės septyni paveikslai* per keturis mėnesius buvo išparduoti (3500 egz.), ir tai leido rašytojai daryti išvadą, kad „žmonėms patinka“ (L, p. 198), ir juos tęsti – parengti knygas *Istorijos pasakos* (1907) ir abi kartu atskira knyga – *Lietuvos senovės istorijos pasakos* (1920).

LSSP pasakojimas „Senovės lietuviai“ (p. 9–13) yra tarsi Daukanto lietuvių charakteristikos santrauka: lietuviai buvo narsūs ir drąsūs, ir vienas nebijodavo stoti į kovą su dešimtimi priešų, nes labiau norėjo patys žūti negu būti nugalėti ir pavergti; priešų lietuviams netrūko, pats baisiausias priešas buvo Vakaruose – „kryževiais“ vadinamas; jie kariavo su lietuviais ne todėl, kad apkrikštytų, bet kad jų žemes užimtų:

Apsigyveno jie arti Lietuvos, būk dėlto, idant apverstų stabameldžius lietuvius katalikais. Keistas tai buvo vertimas! Nemokė jie lietuvių katalikų tikėjimo, nepasakojo jiems apie tikrąjį Dievą, bet įpuldami be paliovos su kareiviais, novyjo ir plėšė pilis, žudė žmones, degino viską ir grobstė ką atradę. Nerūpėjo jiems visiškai lietuvių krikštijimas, tik tas, kokiu būdu didesnis lobis išplėsti ir Lietuvą pavergti. Buvo jie tikri Judošiai, nes visam pasauliui skelbė, būk jie norį lietuvius išmokyti tikrosios tikybos, būk jie pasišventę esą dėl jų laimės, būk lietuviai taip esą nedori ir užkietėję savo klaidingame tikėjime, jog nieko su jais padaryti negalima; o ištikrųjų tai norėjo apkrikštyti lietuvius vien dėlto, kad jie taptų kryževių vergais. (LSSP, p. 9)

Toliau Šatrijos Ragana iš *Lietuvos istorijos* šeštos dalies perteikia lietuvių gyvenimą: vyrų („Žiemos laiku, vakarais, susirinkdavo visi į būrį, kiekvienas su savo darbu: vyrai virves suko, tinklus mezgė, nagines siuvo“, LSSP, p. 11) ir moterų („Moters buvo labai darbščios. Išėjus vyrams į karą, palikdavo namie tik tai jos, seniai ir vaikai. Tada moters turėdavo visu kuo pačios rūpintis: arė laukus, sėjo ir piovė; kartais jodavo medžioti, norėdamos mėsos namon parsinešti. Verpė, audė ir siuvo apdarus visai šeimynai“, LSSP, p. 11) bei vaikų („Net maži berniukai jodavo kartu su tėvais medžioti ir per kiauras dienas grumdavosi tankiose giriose su lokiais, stumbrais ir briedžiais, iš mažų dienų pratindamies prie vargo ir kovos, kad paskum galėtų savo tėvynės neprietelius mušti“, LSSP, p. 10–11) darbus, valgių, aprangą („užmuštų žvėrų mėsą valgė, iš kailių siuvosi kailinius ir apidangas, iš stumbrų ragų dirbo taures alui ir midui gerti“, LSSP, p. 10). Rašytojai rūpi populiariai, aiškiai papasakoti, todėl ji vengia daugiažodiškumo, manieringos kalbos, jai žodis yra tik priemonė mintims reikšti, o ne pats sau tikslas kaip Daukantui.

LSSP Šatrijos Ragana perima Daukanto laisvo žmogaus traktuotę ir beveik istoriko žodžiais ištaria:

Mūsų bočiai labai **mylėjo liuosybę**; kiekvienas **velyjo liuosas** nors miške tarp žvėrų, **po lapais gyventi, nekaip aukso namuose vergauti**.

Jų nuomone vergauti buvo ne žmogaus, bet velnio darbas ir dažnai sakydavo: Velnias tau tevergauja, ne žmogus. (*LSSP*, p. 10)

Daukanto *LI I* rašoma:

Karėj neprietelių neskaitą viens ant deszinties metaši, **velydamosi** pats galą gauti, **nėg** kaip nuveiktu tapti. **Liūsybę** ir dorybę neiszpasakytai **mylėjo** ir už visųdidžiausią savo tautos lėtą turėjo, o atkaliai alvienas nedorybės ir vergybos baisiai neapvežėjo; kaipogi kiekvienas **velyjos liūsas** labiaus tyrūse **po lapine** ar tarp žvėrių giriose **gyventi, nėg kaip aukso namuose** kosodamosi **vergauti**, ką sziądien dar patarlė minavojama rodo: „et, sako, liūsas begyvena sav lab ir po kene [kere]“. **Pagal jų nūmonę vergauti, buvo ne žmogaus, bet paczio velnio darbas; todėl tebyra sakoma: „velnias tav tevergauja, ne žmogus“.** (*LI I*, p. 52)

Daukantas Lietuvos istoriją, jos valdovus, karžygius aprašo ne žvelgdamas iš apačios kaip nusižeminęs pavaldinys, bet kaip laisvas pilietis (atpažįstama jo bajoriškoji laikysena!). Rašydamas apie bet kurio luomo ar skirtingos užimamos padėties asmenį jis neretai pasitelkia žodžius „žmogus“, „ūkininkas“ (piliėtis‘), rečiau vartodamas žodžius „bajoras“, „diduomenė“, „kunigaikštis“, „gaspadorius“. Čia galima išvelgti Johanno Gottfriedo Herderio kultūros istorijos koncepcijos įtaką, kurioje pagrindinis istorijos subjektas yra žmogus, o aukščiausias istorijos tikslas – žmoniškumas (*Menschenheit*).

Šatrijos Ragana Daukanto tekstuose dažnai sutikdama žodį „ūkis“, atrodo, daugiareikšmišką jo vartojimą pajuto. *LSSP* ji rašo: „Kaip turtingas ponas, turįs daug dvarų, negali pats visuose ūkio vesti, bet kiekviename dvare pastatęs užveizdą, prižiūri tik juos – taip ir Didysis Lietuvos kunigaikštis turėjo pagalbininkus, kurie jam padėdavo valdyti“ (p. 12). Pastebėtina, kad Daukanto istorijose užfiksuotas lietuvių gyvenimas ne kaime, o vienkiemiuose, kartotas Šatrijos Raganos ir kitų tautinio išsivadavimo laikotarpio tekstuose, susikūrus savarankiškai Lietuvos valstybei, įsikūnijo ir buvo suprantamas kaip modernaus ūkininkavimo pavyzdys.

Šatrijos Ragana iš Daukanto perėmė senovės lietuvių gyvenimo po mirties sampratą: „Senovės lietuviai tikėjo, kad žmogaus vėlė (dūšia) nemiršta; gerųjų žmonių vėlės, užvis tokių, kurie yra numirę kare, gindami nuo priešų tėvynę, eina į dangų, pas Pramžių ir Perkūną“ (*LSSP*, p. 8). Rašydama apie senovės lietuvių laidotuves ji labiau dairosi į Maironio istoriją, bet iš Daukanto perima motyvą apie žmonas, kurios, jei labai vyrą mylėjo, kartu deginosi:

Senovės lietuviai tikėjo, kad žmogaus vėlė (dūšia) nemiršta; gerųjų žmonių vėlės, užvis tokių, kurie yra numirę kare, gindami nuo priešų tėvynę, eina į dangų, pas Pramžių ir Perkūną. Dangus, anot jų, esąs ant aukšto aukšto kalno, į kurį vėlė turi užlipti. Dėlto tai lietuviai senatvėje nesipiaustė nagų, kad ilgais nagais įsikibę lengviaus užliptų į tą dangaus kalną. Blogųjų žmonių vėlės ėjusios į pragarą, kuris būdavęs po žemėmis ir kur viešpataudavęs piktasis Poklius. Numirus žmogui, sukraudavo aukštą laužą ir degindavo ant jo lavoną kartu su daiktais, kuriuos jis mėgo. Degino ir šunis, su kuriais medžiojo, žirgą, ant kurio novyjo priešus karuose, o kartais net ir mylimiausius jo tarnus. Darė taip tikėdami, jog visi tie sudegintieji daiktai eisią kartu su nabaštininko vėle į kitą pasaulį ir jis tenai naudosiąsis iš jų, kaip čia ant žemės naudojosi. Pelenus supylė į tam tikrą indą, užkasdavo.

Atsitikdavo, jog vyrui numirus, jo mylinti žmona liepdavo save sudeginti, kad nepersiskirdama gyventų su savo mieliausiuoju pas Perkūną. (*LSSP*, p. 8)

Paminima ir pasakojamosios istorijos tradicija: „Vyrai pasakodavo apie karus; vaikai klausė įsižioję, nuo-pat mažens mokydamiesi mylėti“ (*LSSP*, p. 10), kuri vėl tapo svarbi ugdant jaunąją būsimo Lietuvos kartą. Rašytojai svarbūs Daukanto bičių aprašymai, kuriuos ji savaip perteikia, prikuria, bet išlaiko istoriko įžodintą bičių ir žmonių bendruomeninio gyvenimo paralelės motyvą. Nurodo ir senovės lietuvių griežtus įstatymus, bausmes už vagystę (*LSSP*, p. 12), išlaiko Daukanto lietuvių svetingumo motyvą („Lietuviai labai mylėjo svečius; priimdavo juos širdingai ir vaišindavo, kuo tik galėjo“, *LSSP*, p. 12). Iš Daukanto Šatrijos Ragana perėmė beveik visuose jo darbuose kartotą maksimą „Meilę artymui ne žodžiu, bet darbu rodė“ (*LI I*, p. 53) ją rašydama beveik taip pat: „Artymo meilę ne žodžiu bet darbu rodė“ (*LSSP*, p. 12). Senovės lietuvių aprašymas baigiamas emociingu apibendrinimu:

Tokie tai buvo aną laiką mūsų prabočiai. Per ištisą savo gyvenimą iš mažų dienų ligi mirdami trūsavo, karavo be atilsio, veikė kryževivius, lenkus ir rusus, o vis dėlto, kad Lietuva būtų liuosa, plati ir tvirta, kad jų vaikai svetimiems nevergautų. Jų gyvenimas buvo viena auka, pašvensta tėvynei.

Galima pasakyti, jog nėra Lietuvoje akmens, kursai nebūtų sušlakstytas lietuvių krauju, nėra kalno, kurs nebūtų atmušęs dejavimų mūsų bočių, mirštančių už savo mylimąją motiną – Lietuvą. (*LSSP*, p. 13)

XX a. pradžioje lietuviams stengiantis apgyvendinti Vilnių ir sulietuvinti, aktualus tapo miesto įkūrimo pasakojimas. Šatrijos Ragana miesto įkūrimui paskyrė atskirą pasakojimą „Apie Vilniaus įkurimą“ (*LSSP*, p. 25–28) ir sukūrė įtaigų tekstą. Pirmiausia buvo pateikta Gedimino charakteristika:

Seniai, labai seniai, kada lietuviai tebeturėjo karalius ar kunigaikščius, Lietuvos kunigaikščiu buvo Gediminas. Jis buvo labai narsus, turėjo daug kareivių, daug visokių turtų. Kas tik puolė ant mūsų tėvynės, norėdamas pasigauti sau žemės gabalą, ar tai vokiečiai, ar rusai, ar lenkai – tą Gediminas tuojau nuveikdavo neleidamas plėšti Lietuvos. Už tai visi priešai bijojo jo išto. (*LSSP*, p. 25)

Rašydama lietuvių jaunuomenei Šatrijos Ragana praeities tikrovės neidealizuoja, stengiasi ją perteikti konkrečiau, paprasčiau. Ji, pirmiausia, išsikelia šviečiamuosius, didaktinius ateities perspektyvos modelio kūrimo tikslus, todėl Daukanto tekstą perkuria, kitaip papasakoja. Pavyzdžiui, aprašydama Gedimino medžioklę ir nakvynę miške ji sukuria realistiškesnę kasdienybės vaizdą: „[...] atėjus vakarui, visi medžiotojai pavargę, išalkę susirinko į būrį ant kalnelio. Tarnai suvilko visus užmuštus žvėris. [...] Tuo tarpu tarnai sukūrė ugnį, pastatė palapinę ir paruošė vakarienę. Pavalgę ir pagėrę, kunigaikštis su ponais panorėjo miego“ (*LSSP*, p. 26). Daukantas (*LI II*, p. 53) ir Maironis (*A*, p. 60) nemini tarnų ir jų darbų. Reikia atkreipti dėmesį, kad Šatrijos Ragana mažiau negu Maironis persiima Daukanto leksika, žodžių junginiais. Tarsi nenorėdama savo skaitytojo apgauti ji daukantizmus skolinasi minimaliai, tik tai, kas organiškai dera su jos to meto lietuvių kalbos mokėjimo lygiu.

Šatrijos Ragana pavartojo Daukanto mėgtus retorinius klausimus, sušukimus: „Kas gali apsakoti visas jų nedorybes, visą jų niekšybę?!“ (*LSSP*, p. 9), „Kokios tai reikėjo kantrybės, narsybės ir išminties, kad jiems nepasiduotų“ (*LSSP*, p. 10), „Mylėkite tėvynę, ginkite ją nuo priešų, gyvenkite vienybėje!“ (*LSSP*, p. 15).

Šatrijos Raganos istorijos studijos, Daukanto veikalų skaitymas padėjo geriau pajusti jos pačios protėvių praeitį ir žadino ateities vaizdinius. Kaip bajorų luomo palikuonė ji nuo pat jaunystės jautėsi atsakinga, įsipareigojusi kraštui, jo žmonėms. Daukanto beveik 100 metų senumo, pasakos universalumo pasiekę tekstai Šatrijos Raganai pasirodė aktualūs. Jos pastebėta istorijos kartotė tapo išžeminimo atspirtimi. Jai buvo artima Daukanto išplėtotą meilę tėvynei, kraštui, jo gamtai ir žmonėms, kultūrai, didingai istorijai. Tačiau laikui bėgant jaunystės romantinį nusiteikimą vėsinio realybė. Lietuvių inteligentų partinės rietenos, iškilusiųjų menka vidinė kultūra, egoizmas ir savanaudiškumas, jai – kaip nueinančios epochos luomo atstovei – kėlė prieštarigus jausmus. Rašytojai vis sunkiau buvo patikėti, kad valstietiškoji inteligentija gali sukurti Daukanto utopijoje pavaizduotą, jos palaikytą lietuvių vienybės viziją. 1907 m. apsakyme „Dėl tėvynės“ ji rašė:

Bet kur tu litvomanams įtiksi! Ne tik neparodė jokio dėkingumo už lietuviškus parašus, bet naktį visas lenteles nuplėšė ir sulaužė. Paliko tiktai su Mickevičiaus vardu – suteikė jam tos garbės – o Oginskio, Tiškevičiaus gatvę ir visas kitas sunaikino. Net Senkevičiaus, ponai! Nė to garsingojo vyro nepripažįsta ši aukšta civilizuota tauta!

– Turbūt norėjo, kad grafas duotų vardus jų garsios literatūros žvaigždžių; kokių nors Maironių, Pelėdų, Žvirblių [...]. (ŠRR II, p. 237)

Nors Šatrijos Ragana pasipiktinimą dėl litvomanų barbariško poelgio idėjo į bajoro lūpas, ironija yra nujaučiama. 1921 m. rašytame straipsnyje „Kur einame?“ ji atvirai pasakė, kad „yra dar vienas priešas, apie kurį niekas nieko nesako, o kurs – jei pas mus ateitų būtų, man rodos, baisesnį mums ir už lenkus, ir už visokios rūšies rusus, ir už egoistinę Antantos politiką. Tas priešas tai – Chamas“ (ŠRR III, p. 78). Ji net paaiškina, kad „kas mažesnis nei taryba esant nedemokrate, skubu pareikšti, kad žodį Chamas vartoju ne lenkų bei bajorų prasme, bet ta, kurios kilmė yra Šventajame Rašte. Nojauš sūnus, išjuokęs savo tėvą – štai amžinasis Chamo prototipas“ (ŠRR III, p. 78). Rašytoja kalba apie Chamą, kuriam nerūpi tradicija, autoritetai, jam geros visos priemonės tikslui pasiekti. Chamas naikina giliausias tautos šaknis, „išorinis priešas, kad ir pavergęs tautą kokiam laikui, nesunaikins jos, jei ji savo galią semia iš Amžinybės versmių, jei ji gyvena ne dienos obalsiais, bet tuo, kas visuomet, amžinai tiesa ir gražu“ (ŠRR III, p. 79). Šatrijos Ragana laikėsi minties, kad tautos kultūra kuriama pasitelkiant kitų kultūrų geriausius pavyzdžius. Ji perspėjo, kad nėra blogiau, kai asmuo tapatus sau ir tuo net didžiuojasi. Kultūringas yra tas, kuris sugeria tai, ką siūlo „amžinieji šaltiniai“. Svarbu pastebėti, kad Daukanto kuriama lietuvių tapatybė jima kitų tautų kūrėjų idėjas. Tiek Daukantas, tiek Šatrijos Ragana diegė dar senovės graikų suformuluotą mintį, kad žmogus žmogumi tampa auklėjimo, kultūros dėka. Daukanto tekste pirmoji kultūra, su kuria žmogus susiduria, yra gamta. Ją stebėdamas („akylumas“), pažindamas, pritaikydamas savo reikmėms žmogus įgyja antrąją kultūrą, t. y. transkultūrą, kuri suteikia laisvę nuo prigimtųjų dalykų, kuriuos žmogus gauna kūno, tėvų, artimosios aplinkos pavidalu. Daukantas kalba ne tiek apie prigimtųjų dalykų įvaldymą, bet apie jų tobulinimą, remiantis kitų tradicijų pasiekimais. Pavyzdžiui, *Būde* skaitome:

Per penkis szimtus metų pirm gimimo Kristaus (užsikėtęs koksai Kalnėnas ar Žemaitis nėra žinoma) po svietai klajoti norėdams iszminties ir gudrybos pramokti. Toje paczioje gadynėje gyveno Valakų zemėje garsus iszminczius vardu Pitagoras, kursai lig nepradėjęs mokinti, liepė savo mokintiniams trejus metus

tylėti; praėjus tam rakui (laikui), kurs iszturėjo nekalbėjęs, tas galėjo klausyties jo mokslą. Tai Lietuvos ukininkas girdėdamas tokią garbę Pitagoro, nuėjęs pas jį ir pasisakęs jėm esąs mulkis (Zomolksis buvęs wardas to Lietuvosio) ir norįs iszmintingu tapti. (B, p. 73)

Tačiau Daukantas kalba ne apie hibridišką kultūrą ir takiją asmenybę, kurioje atskiromis dalimis matome sugertus įvairių kultūrų elementus, bet apie darnų kultūrinių skolinių perėmimą, atsižvelgiant į konkretaus laiko ir vietos suformuotą žmogų. Todėl Daukanto tekstuose yra išminčiai, geriausieji tautos atstovai, inicijuojantys kultūrinių transferų apytaką. Panašiai ir Šatrijos Ragana nepasidavė lietuvių inteligentų kraštutinumams, nesutiko, kad būtų tylą apeinami lenkiškai rašę autoriai, vertė į lietuvių kalbą vertingas knygas.

Trumpai galima pasakyti, kad Šatrijos Raganos kūryboje chronologiškai Daukanto istorijų turinio elementų nuolat daugėjo, recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tautiškuo akumuliacijos ir sklaidos tinkamiausia priemone. Pirmiausia buvo perimti daukantiškieji gamtos, aprangos, būdo, požiūrio į kalbą intertekstai. *LSSP*, nors ir mažos apimties knygelėje, sudėtos visos pagrindinės Daukanto idėjos ir lietuviams sukurtos maksimos: mylėti tėvynę, gerbti protėvius, jų darbus, siekti su tėvynainiais vienybės, laikytis tų pačių tradicijų.

Išvados. Ištyrus Simono Daukanto istorijos poveikį Šatrijos Raganai nustatyta, kad jos kūriniuose aptinkami daukantizmai yra perimti ir iš Maironio istorijos, ir iš Daukanto *Būdo* (1892) bei *Lietuvos istorijos* (t. 1 – 1893, t. 2 – 1897).

Šatrijos Raganos patriotinis nusiteikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labai ir jos muzikinė klausą sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Rašytoja, dar mažai suprasdama Daukanto tekstų prasmę, kalbinę raišką, buvo pagauta jo stiliaus raiškos. Sekdama Daukanto tekstais ji mokėsi ritminio sakinio, intonacijos pagalba sukurti pagrindinę kūrinio nuotaiką, perteikti veikėjų individualumą ir jausmus. Kai kūrinio idėja ir fabula atliepė rašytojos subjektyvią nuotaiką, apsakymuose gausėjo ritmiškų intarpų. Ritmas Šatrijos Raganos kūriniuose yra svarbus teksto struktūravimo ir meninės visumos perteikimo būdas, sutelkiantis skaitytojo dėmesį į pasikartojančius vienetus. Ritmiškai organizuotas tekstas sukuria estetinį efektą, pasikartojimai palengvina informacijos įsiminimą ir supratiimą. Šatrijos Ragana, stokodama žodžių, nevengė jų kartoti, kurdavosi naujadarus, keisdavo įprastas žodžių reikšmes. Ji vartojo Daukantui būdingus

skirtingos raiškos tarinius, antrinio predikatyvo konstrukcijas, keitė veiksnio ir tarinio vietą sakinyje. Abiejų autorių naratyvui yra būdingas ritmo prioritetas prieš pasakojimą, teksto vidinės struktūros perkodavimas intonacijos dėka, sušvelninant semantiniame ir intelektualiniame lygmenyje esančius netolygumus. Daukanto stiliaus magija, su mito ir epo rudimentais, idėjiniu ir poetiniu pagrindu padėjo Šatrijos Ragana sukurti unikalių ritminės prozos fragmentų, reikšmingų bendrajai kūrinių estetinei vertei.

Chronologiškai tiriant Šatrijos Raganos kūrinius matyti, kaip Daukanto intertekstų su kiekvienu nauju kūriniu daugėja. Iš Daukanto tekstų ji sėmėsi temų, gamtos aprašymų, siužetų, motyvų, įvaizdžių, herojų charakterių, kalbinės raiškos. Daukanto recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tautiškumo akumuliacijos ir sklaidos tinkamiausia priemone. Rašytoja, remdamasi Daukantu, toliau plėtė savąjį žodyną, persiėmė naujais žodžių junginiais, citavo sakinių fragmentus, pati bandė pasidaryti norimas žodžių formas, junginius. Atsižvelgdama į skaitytoją, Šatrijos Ragana savo istorinių pasakojimų stilių priartino prie stenografinio stiliaus, Daukanto tekstą deromantizavo. Nors istoriniai pasakojimai buvo parašyti paprastesne kalba, tačiau pagrindinės Daukanto koncepcijos tapo akumuliuotos.

THE IMPRINT OF SIMONAS DAUKANTAS ON THE WORK OF ŠATRIJOS RAGANA

Summary

The paper presents an analysis of the impact of the historiographic text by Simonas Daukantas (1793–1864) on the creative work of Šatrijos Ragana (real name Marija Pečkauskaitė, 1877–1930). Daukantas is not only the first to write a history of Lithuania in Lithuanian and a recognised moderniser of the standard language and orthography; he was the first among his contemporaries who developed an original style and created memorable examples of rhythmic prose. After Kristijonas Donelaitis (1714–1780), he was the second most influential creator of the paradigm of the Lithuanian national tradition: the national character, nature, morals, and spiritual-creative life. In the late nineteenth–early twentieth century, Daukantas's works were an essential source of the nurturing of the spirit of nationalism and historiographical concepts and analogies; examples of his work were used for the assessment of Lithuanian-Polish relations, and the like. The first researchers into Daukantas's work emphasised his influence on Lithuanian literature.

Šatrijos Ragana, who in her young days spoke Samogitian only a little, took Daukantas's texts into her hands in around 1895 and, as can be guessed from her autobiographically coloured works, read them with the help of priest Kazimieras Bukontas. The first influences of Daukantas in her texts appeared in the works written in 1897. These influences were absorbed from Maironis's history and Daukantas's *Būdas* (1892) and *Lietuvos istorija* (vol. 1 – 1893, vol. 2 – 1897).

The fragments of rhythmic prose in the texts by Šatrijos Ragana are relatable to the peculiarities of Daukantas's style. Although her understanding of the meaning and linguistic expression of his writings was still weak, she was captured by the writer's stylistic expression. Following Daukantas's texts, she was learning to create the primary mood of a literary work and to convey the individuality and feelings of characters through the rhythmic sentence and intonation. In want of words, Šatrijos Ragana used to repeat them in her texts, created new words, and changed the accepted meanings. She used predicates of different expression and secondary predicative constructions, changed the order of the subject and the verb in sentences, which was characteristic of Daukantas. Representative of both writers was the priority of rhythm over the narrative, re-coding of the inner structure of the text by intonation and thus softening unevenness at the semantic and intellectual level. The magic of Daukantas's style with the rudiments of the myth and the epic served Šatrijos Ragana as an ideological and poetical foundation in creating unique fragments of rhythmic prose that were significant for the overall aesthetic value of her works.

From Daukantas, she drew themes for her texts, descriptions of nature, plots, motifs, images, characters of her heroes, and linguistic expression. A chronological analysis of her work reveals that her each new work contained more of Daukantas's intertexts. She updated Daukantas's lexicon, absorbed new word combinations, cited fragments of sentences, and tried to derive desirable word forms and compounds. Taking the reader into account, Šatrijos Ragana brought the style of her historical narrative close to the shorthand style and demanticised Daukantas's text. Although her historical stories are written in a more straightforward language, she preserved expressive rhythmic sentences.

BALIO SRUOGOS LAIŠKAI VANDAI DAUGIRDAITEI-SRUOGIENEI

NERINGA MARKEVIČIENĖ

Įvadas. Yra išlikę 237 Balio Sruogos laišakai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, rašyti nuo jų draugystės pradžios 1919 m. rudenį iki pokario – 1946 m.¹ Laiškuose atsiskleidžia svarbiausi Sruogos gyvenimo įvykiai: 1920–1923 m. darbas dienraščio *Lietuva* redakcijoje, 1921–1924 m. studijos Vokietijoje, Miuncheno universitete, 1924 m. kovo 22 d. santuoka su Daugirdaite, žurnalisto darbas laikraštyje *Klaipėdos žinios*, 1924–1940 m. dėstytojavimas Kaune ir Vilniuje, 1925 m. rugpjūčio 5 d. dukters Dalios gimimas, tėvystės patirtis, artimųjų netektys. Laiškuose mylimajai ir žmonai Daugirdaitei-Sruogienei geriausiai atsispindi individualūs Sruogos ieškojimai, išgyvenimai, asmenybės branda.

Straipsnyje, remiantis „atidaus skaitymo“, lyginamuoju ir tekstologiniu metodais, kreipiant dėmesį į detales, siekta: 1) aprašyti Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istoriją, 2) pristatyti išlikusius Daugirdaitės-Sruogienės laiškus Sruogai, 3) apibūdinti Sruogos laiškų turinio ypatybes (asmeninę Sruogos gyvenimo įvykių aktualizaciją, atsispindinčias jo (auto) charakteristikas), stilistiką, struktūrą, rašymo būdą, 4) įvardyti laiškų sąsajas su kitais Sruogos laiškų ciklais, atsiminimais, publicistiniais tektais, grožine literatūra, 5) nurodyti tekstologinius ypatumus.

Sruogos laišakai Daugirdaitei-Sruogienei saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne (toliau – LLTI BR) Vilniuje²,

¹ Balys Sruoga 1919–1921 m. Vandai Daugirdaitei-Sruogienei išsiuntė 40 laiškų, 1922 m. parašė 83 laiškus, 1923 ir 1924 m. – 53 laiškus, 1925–1946 m. – 61 laišką. 62 Sruogos laišakai, 1943–1945 m. rašyti iš Štuthofio koncentracijos stovyklos ir adresuoti šeimai, straipsnyje neapptariami. Apie juos plačiau žr. Neringa Markevičienė, „Aš esu vėl, nepaisant visų vėjų, pilnas tikėjimo“, in: *Metai*, Vilnius, 2014, Nr. 1, p. 121–126; laiškų publikaciją žr. „Balio Sruogos laišakai iš Štuthofio“, iš vokiečių kalbos vertė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, parengė Neringa Markevičienė, in: *Metai*, Vilnius, 2014, Nr. 1, p. 126–139; Nr. 2, p. 126–140; Nr. 3, p. 125–137; Nr. 4, p. 124–138.

² Sruogos laiškus Daugirdaitei-Sruogienei perdavė Sruogos brolio Aniolo Sruogos

Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM)³, Balio ir Vandos Sruogų namuose-muziejuje (toliau – BVSNM)⁴ Kaune.

Nedidelė dalis Sruogos laiškų Daugirdaitei fragmentų jau publikuota. Skelbta Sruogos laiško Daugirdaitei ištrauka apie prancūzų rašytojo Romaino Rollando idealizmą⁵. Sruogos laiškų, siųstų Daugirdaitei 1921–1924 m. iš Miuncheno į Berlyną, epizodai publikuoti minint rašytojo 75-ąsias gimimo metines⁶. Algis Samulionis, remdamasis laiškais Daugirdaitei, aprašė Sruogos, 1918 m. grįžusio iš Rusijos, gyvenimą⁷. Sruogienė Samulioniui adresuotuose laiškuose atsakydavo į jai užduotus klausimus apie Sruogą, jo kūrybą⁸. Samulionis pradėjo rinkti ir registruoti Sruogos laiškus, rengėsi publikuoti akademiniuose Sruogos *Raštuose* (t. 16: 1911–1924, t. 17: 1924–1947)⁹.

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė analizuodama Sruogos poezijos modernizmo ir tradicijos santykį tyrė ir Sruogos asmeninių laiškų, rašytų Daugirdaitei 1919–1924 m., ir poezijos rinkinių *Saulė ir smiltys* (1920), *Dievų takais* (1923) paraleles¹⁰. Mokslininkė aprašė Sruogos – kūrėjo ir jo eilėraščių subjekto santykį, apibūdino laiškuose rašomų eilėraščių stiliaus ir formos specifiką, instrumentuotę, fonosemantikos galimybes, aptarė laiškuose pasikartojančius eilėraščių simbolinius motyvus, marinistinius, alpi-

sūnus Vytautas Sruoga; žr. Vytauto Sruogos pareiškimas dėl perduodamų Balio Sruogos laiškų Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1966-01-12, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas* (toliau – *LLTI BR*), f. 91, b. 457.

³ Sruogos egodokumentai, saugomi MLLM, skaitmeninti, aprašyti, publikuoti Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje *LIMIS* (<https://www.limis.lt>).

⁴ Sruogos atvirlaiškiai Daugirdaitei-Sruogienei BVSNM 1985 m. perdavė Jadvyga Peseckienė.

⁵ „Iš B. Sruogos laiško V. Daugirdaitei 1922 m.“, in: „Poetai apie poeziją“, in: *Poezijos pavasaris*, atsakingas redaktorius Vacys Reimeris, Vilnius: Vaga, 1966, p. 74–76.

⁶ Algis Samulionis, „Iš Balio Sruogos laiškų“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1971, Nr. 2, p. 109–119.

⁷ Algis Samulionis, *Balys Sruoga: Monografija*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986.

⁸ Visus Sruogienės laiškų (1979–1994) Samulioniui mašinarščius 2015 m. *LLTI* Teknologijos skyriui (toliau – *TS*) perdavė adresato brolis Gediminas Samulionis. Šios laiškų kolekcijos rankraščių dalis saugoma Kaune – BVSNM (1987, 1988, 1993, 1994).

⁹ Algis Samulionis, „Balio Sruogos *Raštai*“, 1992-09-18, [pasirašytas mašinarštis], in: *LLTI TS*, [neaprašytas Algio Samulionio fondas]; Balio Sruogos laiškai Vandai Daugirdaitei, [mašinarščiai (nuorašai), nuorašai (Samulionio ranka)], 1921–1924, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1290; Balio Sruogos laiškai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1924–1940, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1292.

¹⁰ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, *Balys Sruoga – tarp tradicijos ir modernumo: Monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 117–181.

nistinius, soliarinius motyvus¹¹. Daug dėmesio skirta Sruogos laiškuose ir eilėraščiuose pasikartojančio saulės įvaizdžio analizei ir kontekstinių sąsajų tyrimui¹². Atlikta kalbinė Sruogos asmeninių laiškų kreipimosi formų analizė, ištirtos kreipinių semantinės ypatybės, metaforinės reikšmės, tautosakinės raiškos formos¹³. Šių tyrimų metu remtasi tik geriausiai išskaitomais Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rankraščiais ir jų kopijomis, kurie saugomi BVSNM¹⁴.

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei visuma dar nėra tapusi tyrimo objektu, nes iki šiol nebuvo atkurta laiškų kolekcijos visuma. Atskiri laišškai, jų dalys, nuotrupos, saugomi LLTI BR, MLLM ir BVSNM, tarpusavyje nesieti chronologiškai ir semantiškai (Samulionis šį darbą pradėjo, bet dėl mirties nebaigė). Neišanalizavus sąsajų tarp laiškų, laiško dalių, kyla problemų, pateikiant bibliografinius laiškų duomenis, neįmanoma nurodyti kolekciją sudarančių laiškų skaičiaus, tiksliau datuoti, perskaityti. Pavieniai laišškai tyrėjams gali suteikti reikalingos informacijos apie tam tikrus istorinius, asmeninio gyvenimo įvykius, bet neatskleis viso susirašinėjimo esmės, konteksto, neatspindės dviejų žmonių santykio, dialogo. Ateityje planuojant Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei publikavimą tradiciniu ir skaitmeniniu būdais, svarbu suvokti, kad tokio hibridinio mokslinio leidimo tikslas – laiškų kaip intelektualinės visumos atkūrimas¹⁵.

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istorija. Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinio istorija parodo, kaip anksčiau vienoje vietoje sutelkti laišškai pasklido po Lietuvą ir pasaulį, ir atsako, kodėl svarbu grįžti į pradžią – bandyti atkurti pirminį laiškų kolekcijos vaizdinį.

Sruogų šeimai nuo 1938 m. rudens gyvenant Kaune, Ramiosios gatvės (dabar B. Sruogos gatvė) name Nr. 21, iki persikraustymo į Vilnių 1940 m.

¹¹ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų ir lyrikos paralelės“, in: *Filologija: Teksto lingvistika ir poetika*, Šiauliai, 2009, Nr. 14, p. 16–27.

¹² Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Soliarinė Balio Sruogos tekstų poetika“, in: *Filologija: Teksto lingvistika ir poetika*, Šiauliai, 2006, Nr. 11, p. 8–15.

¹³ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Ilona Mickienė, Sandra Šiaučiulytė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų kreipinių raiška“, in: *Respectus philologicus*, Vilnius, 2008, Nr. 13 (18), p. 79–91.

¹⁴ Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, „Balio Sruogos asmeninių laiškų ir lyrikos paralelės“, p. 17.

¹⁵ Camille Desenclos, „Early Modern Correspondence: A New Challenge for Digital Editions“, in: *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, edited by Matthew James Driscoll and Elena Pierazzo, Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2016, p. 184.

rudenį visi Sruogos laišakai buvo rūpestingai saugomi pačios adresatės. Sruogienė manė, kad laiškus dėl nujaučiamų istorinių pervartų saugiau palikti Kaune. Sruoga tokiam sprendimui neprieštaravo. Laiškų rinkinys buvo paliktas namo Kaune antrame aukšte, dukters Dalios Sruogaitės kambaryje stovėjusios spintos viršutinėje lentynoje. Nuo 1940 m. Sruogų namuose Kaune gyveno jiems pažįstami žmonės – žurnalistas Juozas Pronskus, gydytojas Valteris Didžys, nelietę Sruogų šeimos asmeninių daiktų. Sruogos šeimai ir minėtiems nuomininkams pasitraukus į Vakarų, nuo 1944 m. į tuščią Sruogų namą Kaune įsikėlė kiti asmenys, tarp jų ir Sruogienės žento Gedimino Bylaičio giminės, iš Sibiro tremties grįžęs Sruogos brolio Aniolo Sruogos sūnus Vytautas Sruoga su šeima. Visi asmenys iš Sruogos namo buvo iškeldinti 1964 m., ten atidarius Kauno viešosios bibliotekos filialą su memorialine Sruogos ekspozicija¹⁶. 1965 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius Kostas Korsakas, įpareigotas Vyriausybės surinkti visą Sruogos literatūrinį-rankraštinių palikimą, kreipėsi į Vytautą Sruogą dėl name saugotos rašytojo epistoliarinės medžiagos perdavimo¹⁷. Vytautas Sruoga savo dėdės laiškus perdavė 1966 m. sausio 12 d. Po Stalino mirties atsiradus susirašinėjimo su Lietuva galimybei, Sruogienė, gyvenusi Čikagoje, gavo Vytauto Sruogos laišką apie Kauno name, „spintelėje palėpėje ir lentynose koridoriuje“¹⁸, visai kitose vietose, nei buvo palikti, rastus Sruogos egodokumentus. Vytautas Sruoga pranešė, kad, prieš perduodamas laišku rankraščius Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Bibliotekos rankraštynei (dabar – LLTI BR) Vilniuje, padarė jų fotostatines kopijas. Sruogienė peržiūrėdama jai siunčiamas laišku kopijas ir nuotraukas iš šeimos albumo pastebėjo, kad fotografijos nekokybiškos. Pažeista Sruogos laišku visuma: laišku „[l]apeliai sumaišyti, dažnai neaiškiai perfotografuoti – daug vargo turėjau juos rūšiuodama, suderindama, datuodama, nes jų dauguma buvo nedatuoti. Liko daug neaiškumų, lapelių be pradžios ir galo laišku, matyt, ne visi buvo nufotografuoti“¹⁹. Sruogienė, pasidžiaugusi, kad laišku rankraš-

¹⁶ Plačiau žr. „B. Sruogos namo Kaune (B. Sruogos 21) istorija“, [be datos], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1357.

¹⁷ Kosto Korsako raštas Vytautui Sruogai Kaune dėl Balio Sruogos laišku perdavimo Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1965-12-05, in: *LLTI BR*, f. 91, b. 238.

¹⁸ Vytauto Sruogos pareiškimas dėl perduodamų Balio Sruogos laišku Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1966-01-12.

¹⁹ Vanda Sruogienė, „Keli paaiškinimo žodžiai“, [pasirašytas mašinos raštas], [1970], in: Balio Sruogos laišku žmonai, correspondance typescripts with explanations, 1919–1920 (toliau – BS laišku VD, VS, VD-S), in: Vanda Sruoga collection of copies of Balys Sruoga and Vincas Kreve materials, 1919–1969 (bulk: 1943–1945) (toliau – VS), Ms. Coll. 1255, Kislak

čiai Lietuvoje saugūs, išskėlė dar kelias problemas – individualios Sruogos rašysenos ir laiškų priegigos: „[J]ie sunkiai įskaitomi, neprieinami literatūros istorikams išseivijoje, net šeimai“²⁰. Laiške, siųstame tuomet Lietuvos kalbos ir literatūros instituto rankraštyno vedėjai Marijai Grigaitytei, prašė dar kartą nufotografuoti visus Vytauto Sruogos perduotus ir LLTI BR deponuotus vyro laiškus. Sruogienė apgailestavo ir rūpinosi, kad jos gautos Sruogos laiškų „nuotraukos yra sumaišytos, dažniausia be datų“²¹. Siūlėsi padėti sutvarkyti Sruogos laiškus, juos datuoti. Sruogienės įsitikinimu, niekas kitas šio darbo tiksliau ir kruopščiau nepadarytų: „Todėl norėčiau Tamstai pasiūlyti, gal galėtumėte man atsiųsti dar kartą visų lapelių fotostatines nuotraukas, o aš jas gražinčiau Jums sutvarkytas ir datuotas, kiek aš pati pajėgčiau. Man būtų ramiau, jei žinočiau, kad tie taip man brangūs dokumentai yra ne tik apsaugoti, bet ir sutvarkyti. Manau, kad perfotografavimo ir persiuntimo (apdraustu paketu) išlaidos atsvertų tą darbą, kurį Jūs patys bandytumėte daryti“²². Grigaitytė, suteikusi žinių apie Institute kaupiamą Sruogos archyvinį fondą apgailestavo, kad dėl prastos nedatuotų autografų būklės jų kopijuoti neišeitų: „Žymi jų dalis rašyta juodu ar cheminiu pieštuku mažuose popieriaus lapeliuose arba atvirutėse labai smulkia rašysena, vietomis tekstas jau gerokai apsitrynęs. Todėl šių laiškų fotostatinių nuotraukų, deja, neįmanoma padaryti“²³. Sruogienė, remdamasi jai atsiųsta Sruogos sūnėno medžiaga, pati pradėjo perrašyti vyro laiškus, juos papildydama individualiais paaiškinimais, prisiminimais. Literatūrologui Vytautui Aleksandrui Jonynui ji pasakojo, kiek laiko ir pastangų pareikalavo šis darbas: „Be galo daug man laiko užima tvarkymas mano vyro laiškų, kurių fotostatines nuotraukas gavau pereiną rudenį. Keli šimtai išmėtytų lapelių, dažnai išskaitomų tik su dideliu vargu, su padidinauju stiklu, kartais visai neišskaitomi, retai su data, tai man tenka derinti, nors apytikriai datuoti“²⁴.

Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts, University of Pennsylvania (toliau – KC), b. [box] 1, f. [folder] 1.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Vandos Sruogienės laiškas Marijai Grigaitytei, [Aurora → Vilnius], 1967-02-28, [pasirašytas mašinraštis], in: *Balzeko lietuvių kultūros muziejus*, [neaprašytas Balio Sruogos fondas] (toliau – BLKM BS), l. 1r.

²² *Ibid.*

²³ Marijos Grigaitytės laiškas Vandai Sruogienei, [Vilnius → Aurora], 1967-03-30, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1086, l. 1r.

²⁴ Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-01-02, in: *BVSNM*, 5846 ER₁ 1468.

Sruogienei iš Vilniaus į Čikagą nebuvo nusiųstos visų Sruogos jai rašytų jaunystės laiškų kopijos, todėl ji atliko tik dalinę laiškų kolekcijos rekonstrukciją. Ši autentiška medžiaga dabar taip pat saugoma keliuose JAV archyvuose: Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje (toliau – BLKM), Lituanistikos tyrimo ir studijų centre (toliau – LTSC) Čikagoje ir Filadelfijoje, Pensilvanijos universiteto bibliotekoje, Kislako ypatingų kolekcijų, retų knygų ir rankraščių centre, istorikės Vandos Sruogienės ir Vinco Krėvės dokumentų kolekcijoje²⁵. Būtent čia išliko visas ir vientisas Sruogos jaunystės laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys su autoriniais Sruogienės papildymais²⁶. Sruogienės pastabas ir paaiškinimus laiškų mašinraščių (nuorašų) pabaigoje galima laikyti ir autentiška ekstratekstine informacija, „tirštuoju aprašymu“, „padedanči[u] įsivaizduoti ir rekonstruoti laiškų rašymo biografinę, socialinę ir kultūrinę aplinką bei lokalizuoti juos šioje aplinkoje“²⁷. Sruogienė laiškus aiškinančią informaciją pateikė ir kaip vykusios komunikacinės situacijos dalyvė, ir iš distancijos, todėl šios laiškų rinkinio dalies atkūrimui būdinga sinchroninio ir diachroninio skaitymo dermė. Sruogienės Čikagoje parengtame atsiminimų apie Sruogą rinkinyje, skirtame 100-ajai rašytojo gimimo sukakčiai, jaunystės laiškų fragmentai neskelbti²⁸.

Sruogienė, sulaukusi šešiasdešimt septynerių metų, iš naujo skaitydama jai adresuotus Sruogos laiškus pirmiausia tikėjosi jais sudominti artimuosius – perduoti unikalių žinių apie asmeninį gyvenimą praeityje: „[G]al kada po mano mirties nors dukra, anūkai susipažins su meilės istorija, kurios laiškuose atsispindi tikras Balys Sruoga, toks, koks jis buvo šeimoj, su pačiais artimiausiais“²⁹. Literatūrologui Vincui Maciūnui Sruogienė

²⁵ BS laišakai VD-S, 1919–1920, 1921, 1922, 1923–1924, 1924–1939, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1–5.

²⁶ Vieną Sruogos laiškų (mašinraščių, nuorašų) rinkinį 1970 m. Sruogienė buvo nusiuntusi JAV, Pensilvanijos universiteto bibliotekoje dirbusiam literatūrologui Vincui Maciūnui (Vandos Sruogienės laiškas Vincui Maciūnui, [Čikaga → Filadelfija], 1970-01-24, [pasirašytas mašinraštis], in: *LITI BR*, f. 115, b. 423, l. 1r).

²⁷ Aistė Kučinskienė, *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas*: Daktaro disertacija, Vilnius, 2016, p. 26.

²⁸ Aprašant Sruogos kūrybinį darbą, apibūdinant santykį su poetu Faustu Kirša, atsiminimai papildyti ir keletu Sruogos laiškų fragmentų (Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*: Balio Sruogos 100-ajai gimimo sukakčiai, sudarė Vanda Sruogienė, antrasis leidimas, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 118–119, 123, 129–132, 132–134).

²⁹ Vanda Sruogienė, „Keli paaiškinimo žodžiai“.

pabrėžė, kad Sruogos laiškus „ištiesai paskaičius susidaro retas pasaulinė literatūroj romanas laiškais, nors ir vieno asmens rašytų. Iš jų iškyla Sruoga toks visai kitoks, negu apie jį eina fama – šeimos žmogus, atviras, nuoširdus, su besikeičiančiomis nuotaikomis, bet visad giliai jautrus saviems...“³⁰ Sruogienė Jonynui teigė, kad „tai pati autentiškiausioji medžiaga, rodanti ir patį autorių, jo būdą, svyruojančias nuotaikas ir pažiūras“³¹. Prie šios minties ne kartą grįžo: „[Y]pač tie intymūs posmai, puslapiai taip gražiai atspindi visą jo asmenybę, kad tai būtų retas literatūroj leidinys...“³² Apibendrinama šias išvalgas, galvojo apie laiškų išleidimą: „Mano žodžių tikrumas galės būti patvirtintas, ir tikrasis Balio veidas vaizdžiau atsiskleis tik tuomet, jei kada bus paskelbti jo man rašytieji laišakai [...]“³³.

Sruogienė pasiūlė kelis Sruogos laiškų skaitymo būdus. Žiūrėdama istorikės akimis laiškus pirmiausia vertino kaip dokumentus, atspindėjusius to meto tikrovę, leidusius rašytojo asmenybę pamatyti „iš arčiau“, o praeitį patirti tikriau, gyviau. Galima spėti, kad Sruogienei buvo įdomus ir laiškų artėjimo prie grožinės literatūros momentas. Turbūt ne atsitiktinai radosi laiškų ir epistolinės literatūros sąsają rodančios sąvokos – „meilės istorija“, „romanas laiškais“, „retas literatūroj leidinys“. Sruogienė buvo ne tik laiškų gavėja, bet ir pirmoji redaktorė, pavienius epistolinius tekstus sąmoningai pradėjusi jungti į visumą, t. y. sudariusi sąlygas laiškams tapti naratyvu, siužetą turinčiu pasakojimu.

Daugirdaitės-Sruogienės laišakai Sruogai. Išliko tik nedidelė Daugirdaitės-Sruogienės laiškų ir jų fragmentų, 1920–1940 m. siųstų Sruogai, dalis (50 laiškų)³⁴. Šie laišakai priklauso aptariamam Sruogos laiškų rinkiniui, yra neatskiriami jo dalis³⁵, iki šiol neįtraukta į Sruogos epistoliariumo tyrimus.

³⁰ Vandos Sruogienės laiškas Vincui Maciūnui, 1970-01-24.

³¹ Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-03-02, in: *BVSNM*, 5847 ER₁ 1469.

³² Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Aleksandrui Jonynui, [Čikaga → Kanada], 1967-08-02, in: *BVSNM*, 5849 ER₁ 1471.

³³ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, p. 116.

³⁴ Dar 9 Daugirdaitės-Sruogienės laišakai Sruogai saugomi Kaune; žr. *MLLM* 3962 ER₂ 1815, *MLLM* 3962 ER₂ 1852, *MLLM* 3962 ER₂ 1841, *MLLM* 3962 ER₂ 1839, *MLLM* 3962 ER₂ 1836, *MLLM* 3962 ER₂ 1837, *MLLM* 3962 ER₂ 1838, *MLLM* 3962 ER₂ 1842, *MLLM* 3962 ER₂ 1843.

³⁵ Vandos Sruogienės laišakai Baliui Sruogai, 1920–1940, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859. *LLTI BR* inventorinėse knygose neišliko įrašų, kas ir kada perdavė šiuos laiškus.

Daugirdaitės-Sruogienės laiškus chronologiškai susieti su jai rašytais Sruogos laiškais nelengva. Iš Daugirdaitės-Sruogienės laiškų pluošto, kuris saugomas LLTI BR, datuoti tik 7 laišškai (nepilna data, nurodant mėnesį, savaitės dieną, paros laiką, užrašyta 5 laiškuose, visi kiti – be datų). Minėtus laiškus apytikriai datuoti galima, remiantis juose užfiksuotomis istorinio laiko realijomis (1919 m. vykusiomis bermontininkų kovomis, 1920 m. lenkų bandymu sukilti ir okupuoti Lietuvą, 1928 m. pradėta Lietuvos universiteto reforma, 1929 m. gegužės mėn. pasikėsinimu prieš premjerą Augustiną Voldemarą, 1934 m. birželio mėn. nepavykusi kariniu puču, ministrų kabineto pasikeitimu), asmeninio gyvenimo įvykiais (santuoka, studijomis Lietuvos universitete, dukters gimimu, mokytojavimu). Daugirdaitės-Sruogienės ir Sruogos laiškų naratyvo detalės, frazės, užuominos, autorinės rašymo laiko nuorodos padeda susieti atskirus laiškus, tiksliau juos datuoti. Galima pateikti keletą pavyzdžių.

Daugirdaitė, 1919 m. liepos 1 d. įsidarbinusi dienraščio *Lietuva* redakcijoje Sruogos sekretore, rudenį šios tarnybos laikinai atsisakė. Sruoga aprašė, kaip jautėsi Daugirdaitei išvykus iš Kauno – negalėjo patikėti, kad jos nebėra, apsiprasti su vienuolika³⁶. Šis Sruogos laiškas be datos. Remiantis vien laiško turiniu, neįmanoma pasakyti, kada jis parašytas. Datuoti jį tiksliau padeda papildoma kontekstinė informacija: vėliau pridėta Sruogienės pastaba³⁷ ir su šiuo laišku susietas Daugirdaitės laiškas Sruogai³⁸. Sruogienė nurodė, kad laiškas galėjo būti rašytas 1919 m. rudenį. Išlikęs Daugirdaitės laiškas Sruogai šią datą patikslina, nes jame užfiksuoti kiti duomenys – mėnuo (XI) ir diena (14). Sruogienės pastaba nurodo konkrečias išvykimo aplinkybes (pažįstamų žmonių pastangas išskirti ją su Sruoga, laikytu nerimtu – „šaląpajum“, sugalvojus priežastį, kad ji neva reikalinga be priežiūros likusiame tėvo ūkyje Būgiuose) ir kelionės trukdžius (bermontininkų ir lietuvių kariuomenės kautynes Radviliškyje 1919 m. lapkritį, fronto liniją). Sruogienės pastaba patvirtina, kaip Sruogai tuo metu buvo blogai: „Grįžus į Kauną radau Balį desperacijoje. Jadvyga Čiurlionytė pasakojo, kad ateidavo jį guosti – verkė ašaromis manęs pasiilgęs...“³⁹ Bermontininkų kovų metu, sutrikus eismui, Daugirdaitės, žmonių pilnu traukiniu važiuojančios iš Kauno į

³⁶ Balio Sruogos (toliau – BS) laiškas Vandai Daugirdaitei (toliau – VD), [Kaunas → Būgiai], [prieš 1919-11-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r-v.

³⁷ Vandos Sruogienės pastaba (toliau – VS P), in: *BLKM BS*.

³⁸ VD laiškas BS, [Gudžiūnai → Kaunas], [1919-11-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 1, l. 1r-v, 2r-v.

³⁹ VS P, in: *BLKM BS*.

Viekšnius, laiške taip pat atsispindi panašūs patirti išgyvenimai (liūdesys, ilgesys, nerimas), būseną (vienatvė), tikslas (noras grįžti atgal, būti kartu)⁴⁰.

Daugirdaitės ir Sruogos laiškus susieti gali padėti užuomina. Sruogienė viename laiške be datos nerimavo: „Man tik baisiai tavo sveikata rūpi. Paskutinis tavo laiškas, rodos, buvo rašytas antradienį – dar ne taip senai, o man tai amžius. Juk aš taip ilgai apie Tave nieko nežinosiu – mylimas, mylimas mano!..“⁴¹ Sruoga rašė, kad atvažiavęs į tėviškę peršalo. Po laišku nurodytas tik mėnuo (VIII) ir diena (10)⁴². Po kelių dienų Sruoga vėl parašė Daugirdaitei, kad savijauta pablogėjo. Nors šis laiškas taip pat be metų, tik su mėnesio (VIII) ir dienos (12) pažyma, bet jame įrašytas sakinytis, kuriame pasakytas laiška rašančiojo amžius: „Visa kažkokiame verpete sukas-pinas ir tame tarpe aš, 24 metų vyras, verkiu kaip vaikas...“⁴³ Ši detalė patikslina ir anksčiau minėtų Sruogos ir Sruogienės laišku apie sveikatą metus (1920 m. Sruogai buvo dvidešimt ketveri).

Viename laiške be datos, tik įvardijus savaitės dieną (sekmadienis), Daugirdaitė nuogaustaudama Sruogos klausė: „[A]r tu turi baltus marškinius prie paradin[i]o kostiumo? Juk nemanai turbūt vilktis tų, kuriuos palikai... Tariamės su Zose⁴⁴, kaip juos išmazgoti, bet bijom... Tu pasirūpink, kad gėdos neturėtum“⁴⁵. Tai laiškas, rašytas prieš Daugirdaitės ir Sruogos santuoką, įvykusią po kelių savaitių, šeštadienį (1924-03-22). Sruogos atsakymas Daugirdaitei taip pat be datos, tik pabaigoje nurodyta laiško rašymo diena – trečiadienis (kovo 12 d.). Sruoga prieš vedybas į Baibokus planavo atvykti kitą trečiadienį (kovo 19 d.)⁴⁶. Iš Daugirdaitei siųsto laiško matyti, kad Sruoga, pasiskolinęs pinigų iš brolio Adolfo, rūpinosi nuotakos vestuvių pirkiniais (batukais, kojinais, pirštiniams), vaišėmis (vynu, saldainiais), gėlėmis⁴⁷. Sruogos laiške yra ir patikinimas: „Del manęs – baltus marškinius nusipirkau – nesirūpinkit“⁴⁸. Pasirengimo ypatingai šventei

⁴⁰ VD laiškas BS, [1919-11-14].

⁴¹ VD laiškas BS, [važiuojant Šiaulių link → Baibokai], [po 1920-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 6, l. 1r-v.

⁴² BS laiškas VD, [Baibokai], [1920-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 518, l. 1r.

⁴³ BS laiškas VD, Baibokai → Būgiai, 1920-08-12, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 655, l. 1r.

⁴⁴ Sofija Laucevičiūtė-Gedvilienė, VD pusseserė.

⁴⁵ VD laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [prieš 1924-03-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 13, l. 1r.

⁴⁶ BS laiškas VS, [Kaunas → Būgiai], 1924-03-12, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 500, l. 2r.

⁴⁷ *Ibid.*, l. 1v, 2r.

⁴⁸ *Ibid.*

detalės, susiejančios Daugirdaitės ir Sruogos laiškus, leidžia patikslinti ir jų abiejų datavimą.

Kitame laiške be datos Sruogienė išsitarė, kad rašo ypatingą dieną: „Šiandie mano varduvės“⁴⁹. Vandos vardo diena minima birželio 23 d. Tame laiške Sruogos klausė: „Baliuk, ar mes galėsime abudu važiuoti į Vokietiją?“⁵⁰ 1928 m. vasarą Sruoga organizavo Lietuvos universiteto studentų ekskursiją į Vokietiją: Berlyną, Miuncheną, Insbruką, Bavarijos Alpes, Tirolių. Šis nedaugytas Sruogienės laiškas, jį datavus pagal turinį, leido nustatyti ir Sruogos laiško datą (laiške palikta pažyma, kad rašyta antradienį) – 1928 m. birželio 26 d. Sruoga žmonai laiške atsakė: „Klausi, abejojai, ar tau važiuoti? Koks čia klausimas, kad nėra jokios abejonės“⁵¹. Toliau tikslinti ekskursijos planai.

Vėliau matysime, kad į kitą Daugirdaitės laišką Sruogai įterpta jo eilėraščio „[Mėnulis baltas]“, įtraukto ir į poezijos rinkinį *Dievų takais*, citata taip pat patikslina jos laiško be datos rašymo laiką. 1921 m. literatūros žurnale *Skaitymai* publikuotas, be kitų, ir minėtas eilėraštis⁵².

Meniškausias ir įtaigiausias stiliaus atžvilgiu Daugirdaitės-Sruogienės laiškų struktūrinės dalys – pradžia (kreipinių poetika), dėstymas (pasakojimo ypatumai: subtilios detalės, atminties refleksijos, pasikartojantys motyvai), pabaiga (meilės prisipažinimai).

Emocijų tikrumą, švelnumą, pasiilgimą liudija ypatingi laiškų kreipiniai. Neutrali asmenvardžio forma kreipiantis beveik visada pakeičiama aktualizuotais variantais: „Baly“, „Baly, mylimas, brangus!“, „Baly, mielas, brangus mano!“, „Bal!“, „Baliuk“, „Baliuk, mielas!“, „Baliuk, mylimas!“, „Baliuk, mylimas, mylimas!“, „Baliuk, mylimas, Tu“, „Baliuk Tu mano!“, „Baliuk, mylimas mano!“, „Baliuk, mielas, mylimas mano!“, „Baliukėli“, „Baliukiuk mano!“⁵³ Daugiausia taip kreiptasi 1919 m. rudenį ir žiemą, studijų metais Vokietijoje, po santuokos dirbant ir gyvenant skirtinguose mies-

⁴⁹ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [1928-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 4, nr. 11, l. 2r.

⁵⁰ *Ibid.*, l. 1v.

⁵¹ BS laiškas VS, [Kaunas → Būgiai], 1928-06-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 531, l. 1r.

⁵² Baly Sruoga, „Dievų takais“, [VI. „Mėnulis baltas“], in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 3, p. 75.

⁵³ Gimus dukrai Daliai Sruogaitei (1925-08-15), jai paaugus, Sruogienės laiškuose atsiranda kreipiniai: „Mano brangieji!“, „Baliuk mielas, mylimas mūsų!“ O laiškuose Sruogai dalijamasi ir dukters auginimo, auklėjimo, mokymo rūpesčiais. Sruogienės laiškuose Sruogai, o Sruogos – Sruogienei yra prierašų, skirtų dukrai, klausiant, kaip ji laikosi, reiškiant pasiilgimą.

tuose – Vilniuje ir Kaune, ne visada kartu vasarojant Būgiuose. Atsiskyrimą siekta įveikti mintimis, pasitelkus vaizduotę, tarsi kalbant litaniją ar rožinį. Kreipinius sustiprina, o išgyvenimus patvirtina vėliau, jau susituokus, rašytuose laiškuose įterpiami santykių artumą liudijantys metaforiniai įvardijimai: „[T]u, mano laimė, mano šviesa, mano stiprybė“⁵⁴, „Širduži mano!“⁵⁵, „Tu, Tu, mano didelis vaike!“⁵⁶ Laiškuose dažni artimo žmogaus apibūdinimai – geras, mielas, mylimas, brangus, širdus: „Tu, toks mano, toks geras“⁵⁷, „Mielas, mielas!“⁵⁸, „mylimas, mylimas mano!“⁵⁹, „tau džiaugsmingą „labanakt“ sakau – tau, mano mylimam, brangiam Baliukui!“⁶⁰, „Širduž – tuo tarpu tik dar pabučiuosiu [...]“⁶¹

Daugirdaitė, nerasdama žodžių, kuriais galėtų kreiptis į mylimąjį, norėdama išsipasakoti, pasitelkdavo vaizduotę:

Baliuk, aš Tau tiek norėčiau duoti – taip norėčiau Tave pavadinti, kad tame visa, ką jaučiu, pasakyt, bet nemoku, Baly, nemoku. Tik Tu ir taip turi žinoti, turi žinoti, kad aš tik Tave mintyse turiu ir tas vaizdas spindi ir apšviečia pasaulį, į kurį žiūriu – apšviečia vietoj saulės, kurios nėra. Baliuk, tik Tu vienas per save darai man pasaulį gražiu, nes šiaip jis toks baisus, tamsus, tuščias ir šaltas.⁶²

Laiškų pasakojimą pajavairina kartu išgyvento laiko atsiminimai, impulsyvios emocijos, impresijos:

Dabar vakare taip tylu ir aš viena. Prieš langus tokia tolybė ir tūkstančiai, tūkstančiai žiburėlių. Liūdna, liūdna ir kodėl taip širdį skauda?

Ėmiau tavo senai rašytus laiškus skaityt. Paskendau atsiminimuose, mėlynos ūkanos mane apsupo. „[M]ėnulis baltas parėdė liepas žiedais sidabro. Krapai ir kmynai ir kvepia mėtos. Šermukšniai svyro...“

⁵⁴ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [po 1924-03-22], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 5, l. 1v.

⁵⁵ VD laiškas BS, [po 1920-08-10], l. 1r.

⁵⁶ VS laiškas BS, [Kaunas → Būgiai], [po 1925], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 7, l. 2r.

⁵⁷ VD atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [prieš 1922-06-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 12, l. 1v.

⁵⁸ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], 1929-07-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 4, l. 1r.

⁵⁹ VD laiškas BS, [po 1920-08-10], l. 1v.

⁶⁰ VS laiškas BS, [po 1924-03-22], l. 1r.

⁶¹ VS laiškas BS, [Berlynas → Miunchenas], [1921-02-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 7, l. 1r.

⁶² VD laiškas BS, [po 1919-11-14], l. 1v, 2r.

Sidabrinės klonys – pulkų pulkai baltų gulbių Nemunėly – kvepia laukai, rugiai šlama ir „aguonos kaip karaliai“ ir tu pavasary, spinduliuose, ir aš tavo saulėj... Dieve, [D]ieve, kokie mes esam laimingi ir kokia šviesi mūsų saulė, kokia didelė mūsų laimė!

Ir kokios mažos, nežymios kažkieno gyvenimo dėmės, kokie smulkūs, niekingi nesmagumai! Juk jie negali mūsų laimės užtemdyt ir prie jų mūsų saulė dar šviesesnė, dar kaitresnė!

Kokie mes esam laimingi, kokie laimingi! Aš iki šiol to nežinojau. Tu, ar tu žinai tai?⁶³

Gaunu tavo atvirutes iš kalnų, iš saulės aukštybių – ir drauge su tavim džiaugiuos, apsvaigstu, sapnuoju... Aš dabar tokia laiminga – tokia šventė mano sieloj. Aš nežinojau, kad tavo džiaugsmas gali man tiek laimės duoti. Baliuk, Baliuk, aš matau tave saulėtoj kalnų viršūnėj – tu šauki mane, aš girdžiu, girdžiu! Ir tavo balso aidas kalnuose mano širdį virpina – užmerkiu akis ir skėstu tame saulėtame aide. Baliuk, Baliuk, kokia aš laiminga, kad tu mane myli!⁶⁴

Laiškuose prašoma prisiminti, galvoti apie kartu praleistą laiką, daug rašyti.

Stiprėjančias emocijas išreiškia ir kūno kalba. Ankstyvuosiuose laiškuose norima ramiai pabūti kartu: „Taip tave norėčiau gražiai pavadint, taip norėčiau prisiglaust ir vėl jausties tokia mažute mažute – būt su tavim“⁶⁵. Studijuojant Berlyne, ilgimasi „stipraus stipraus bučinio“⁶⁶, glamonės: „Einu gatve ir kartoju – Baliuk mano, Baliuk, ir glostau mintyse tave ir bučiuoju“⁶⁷. Sruogos laišakai liudija, kad emocijos stiprėjo palaipsniui: „Ir Tu seniau man tokių kaitrių, tokių kaitrių laiškų nerašydavai, kokius dabar paskutinius tris laiškus parašei“⁶⁸.

Laiškai baigiami trumpais meilės prisipažinimais: „Tave mylintis be galo Vandukas“⁶⁹, „Tavo mažas Vanduliukas“⁷⁰, „O Tave bučiuoja, bučiuoja Tavo mažas, pasileidęs, bet toks jau visai Tavo Vandukas“⁷¹.

⁶³ VD laiškas BS, [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 14, l. 1r.

⁶⁴ VS atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [1922-06-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 10, l. 1v.

⁶⁵ VD laiškas BS, [Baisogala → Kaunas], [po 1919-11-14], l. 1v.

⁶⁶ VD atvirlaiškis BS, [1921-02-11], l. 1v.

⁶⁷ VD atvirlaiškis BS, [Berlynas → Miunchenas], [prieš 1922-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 11, l. 1v.

⁶⁸ BS laiškas VD, [Berlynas → Miunchenas], [1922-07-24 ar 25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 2r.

⁶⁹ VS laiškas BS, [po 1924-03-22], l. 1v.

⁷⁰ VD laiškas BS, [po 1924], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 1, nr. 6, l. 1v.

⁷¹ VS laiškas BS, [Būgiai → Kaunas], [1925], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, apl. 3, nr. 2, l. 2r.

Poetiškiausi Daugirdaitės laišakai, rašyti iki santuokos su Sruoga. Vėlesni laišakai labiau informacinio pobūdžio. Sruogų šeimai gyvenant ir Kaune⁷², ir Vilniuje⁷³, vasaras leidžiant Būgiuose, stengtasi perduoti, keistis aktualiomis žiniomis apie visuomeninio, akademinio, šeimos gyvenimo naujienas, įvykius.

Sruogienė, Čikagoje dirbusi su jai adresuotų Sruogos laiškų fotokopijomis, nepaliko užuominų apie savo pačios laiškus Sruogai. Rašytojo žmona pabrėždavo, kad buvusį dialogą galima įsivaizduoti skaitant ir vieno asmens rašytus laiškus. Šią mintį patvirtina ir egodokumentų tyrėjos Liz Stanley teiginys, kad „laiškų dialogiškumas yra „įrašytas“ pačiame laiško tekste, todėl net ir skaitant vienos susirašinėjančios pusės laiškus jie nurodo į kitą korespondentą bei gali atskleisti santykių dinamiką“⁷⁴. Galima spėti, kad Sruogienei jos asmeniniai laišakai galėjo atrodyti per daug paprasti, kasdieniški⁷⁵, juos lyginant su ekspresyviais, emocingais, vaizdingais Sruogos laiškais. Sruogienės laiškuose paprastai rašoma apie tai, kas jai buvo svarbu: ką veikė, kuo rūpinosi, ką girdėjo, kur važiavo. Bet juose ryškiausiai atsiskleidžia ir betarpiškas santykis su artimu žmogumi. Todėl pirmiausia tai emocinio atsako laišakai, patvirtinantys išgyvenamų jausmų bendrumą. Sruogienė nenorėjo, kad Sruogos jai rašyti atviri, intymūs laišakai taptų vieši. Ne veltui LLTI BR vedėjos Grigaitytės prašė pirmiausia suprasti ją kaip moterį, kuriai tie laišakai skirti, ir neskelbti, riboti prieigą prie jų, leisti jais naudotis tik rašytojo gyvenimo ir kūrybos tyrėjams: „Labai prašau jų neskelbti ištaisai, kol aš esu gyva, o leisti panaudoti tiktai išimtie[s] keliu rimtiems literatūros tyrinėtojams, kurie specialiai rašo apie Balį Sruogą mokslo darbus. Tikiuosi, kad Tamsta, kaip moteris, pagerbsi šį mano prašymą“⁷⁶. Grigaitytė patvirtino, kad Sruogos laišakai Sruogienei priklauso asmeninio intymaus pobūdžio dokumentinei medžiagai ir „tėra prieinama tiktai labai retais atvejais, gavus specialų Instituto direktoriaus leidimą“⁷⁷.

⁷² Sruogienė 1927–1939 m. dirbo istorijos mokytoja Kauno II gimnazijoje, nuo 1935 m. buvo šios gimnazijos inspektorė.

⁷³ Sruogienė 1939 m., Lietuvai atgavus Vilnių, pradėjo dirbti IV lenkų mergaičių gimnazijos direktore, 1941–1944 m. buvo lietuviškos kunigaikštienės Birutės gimnazijos direktorė.

⁷⁴ Liz Stanley, „The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences“, in: *Auto/Biography*, 2004, Nr. 12, p. 202–203; cit. iš: Aistė Kučinskienė, *op. cit.*, p. 54.

⁷⁵ Plačiau apie paprastų laiškų rašymo ypatybes žr. Giedrė Šmitienė, „Paprasti laišakai: Kontekstinio tyrimo metodika“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2018, t. 55, p. 134–154.

⁷⁶ Vandos Sruogienės laiškas Marijai Grigaitytei, 1967-02-28.

⁷⁷ Marijos Grigaitytės laiškas Vandai Sruogienei, 1967-03-30.

Sruogos ir Daugirdaitės pažinties pradžia, laiškų chronologinės ribos. Neiškilo Sruogos laiškų Daugirdaitei, atspindinčių jų pažinties pradžią. Šis momentas fiksuotas tik adresatės atsiminimuose, akcentuojant pirmąjį susitikimą 1916 m. Septyniolikmetė Daugirdaitė, tuo metu VII klasės gimnazistė, lietuviškai tik pradėdanti mokytis, kartu su tėvu Kazimieru Daugirdu atvykusi iš Rostovo, Velykų proga svečiavosi pas gimines Maskvoje. Tėvo pusbrolis Tadas Petkevičius atkreipė Daugirdaitės dėmesį į Sruogą, pasirodžiusį kartu su Jadvyga ir Valerija Čiurlionytėmis. 1916 m. rudenį, įstojusi į Maskvos komercijos institutą, Daugirdaitė susipažino su Sruoga, kuris patraukė ją dėl išskirtinės išvaizdos, poeto talento, lygiaverčio bendravimo⁷⁸. Daugirdaitė su Sruoga labiau suartėjo tik po 1919 m. liepos mėn., kai ji atvyko į Kauną ir įsidarbino Spaudos biure⁷⁹. Sruogienė, vėliau Samulionio paskatinta, taip prisiminė pažinties su Sruoga įspūdžius:

Aš kaip tik buvau Maskvoje 1917 m. spalio mėn., kada išėjo ten Tado Petkevičiaus redaguotas numeris. [...] Tame numery buvo Balio eilėraštis, pirmasis, kurį skaičiau⁸⁰... Nesuprasdama nė pusės žodžių išmokau atmintinai, jo melodija mane žavėjo. Tai buvo mano pirmasis susižavėjimas Sruoga. Nors man jis labai keistas atrodė (ilgi plaukai – tada!), pats toks ilgas ir tylus... Valės draugas, Jadzės draugas, vienintelis iš Maskvos lietuvių studentų, kuris su manim prakalbėdavo kaip su suaugusia. Dar bandžiau jam pasakyti lietuviškai keletą žodžių. Atsimenu, važiamov tramvajumi, aš, kaip visad impulsyvi, kažką pasakiau, kad „norėčiau pasikabinti“. O jis lėtai man: „Pakabinti galima tik keilines, turėtum pasakyti – pasikarti...“ Tų žodžių nepamiršau. Tai buvo turbūt vienintelis mano pasikalbėjimas su Sruoga iki 1919 m. liepos mėn., kada atėjau į Spaudos Biurą trijų asmenų patarta (kadangi mokėjau svetimas kalbas) ieškotis darbo.⁸¹

Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys prasideda ir baigiasi simboliškai – saulės ir sutemų įvaizdžiais. Pirmojo išlikusio laiško data, vėliau nustatyta Sruogienės, abejojant – „1919 m. vasarai baigiantis ar 1920 m. vasarą (?)“⁸². Laiškas liudija pasirinkimo situaciją, užsimezgsusią draugystę. Anksčiau rytą tekančios saulės spinduliuose pasirodo šviesus mylimosios vaizdas⁸³.

⁷⁸ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, p. 108–109.

⁷⁹ Vandos Sruogienės laiškas Algiui Samulioniui (toliau – VS laiškas AS), [Čikaga → Vilnius], 1987-02-20, in: *LLTI TS*, I. 2r.

⁸⁰ Balys Sruoga, „[Taip tykiai kūrenas kudmentas rūsčioje gūdybėj piemens varganos bakužėlės]“, in: *Santara*, Maskva, 1917-11-19, Nr. 44, p. 2.

⁸¹ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1979-07-18, in: *LLTI TS*, I. 4r.

⁸² VS P, in: BS laišakai VD, 1919–1920, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

⁸³ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], 1919, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 652, l. 1r.

Mylimajai siunčiamas labo ryto sveikinimas toliau papildomas eilėraščiu „[Mano dangų parugė]“, kurio subjektas išgyvena vienatvę, ilgesį, laukimą. Mylimoji tapatinama su saule. Debesuoto dangaus, pilkų ūkų fone atmintyje atgyja saulėta praeitis⁸⁴.

Paskutiniai laiškai-eilėraščiai parašyti pokariu, gyvenimo sutemų metu – po Štuthofio koncentracijos stovykloje patirtų kančių, netekus žmonos ir dukters, skaudžiai išgyvenant dėl išsiskyrimo. Eilėraščiai „[Po tą sutemą, po plyną]“⁸⁵ ir „[Sutema medžių šakelėmis]“⁸⁶ vėliau įtraukti į poezijos rinkinį *Giesmės Viešnei Žydriajai* (1946)⁸⁷. Šiuos laiškus-eilėraščius 1946 m. Sruogienei į Vakarus perdavė pasipriešinimo nacių ir sovietų okupaciniams režimams dalyviai – Vytautas Stanevičius ir Jonas Deksnys.

Laiškų stilistika, struktūra. Sruogos laiškus Daugirdaitei-Sruogienei pagal jų stilistiką galima skirstyti į kelias grupes: buitinius, meninius ir kontaminacinio pobūdžio.

Buitinio-informacinio pobūdžio laiškų nėra daug. Jie dažniausiai rašyti tolimesnių kelionių metu, glaustai fiksuojant asmeninio gyvenimo įvykius arba išsamiau pasakojant apie iškilusias problemas ir rūpesčius. Laiškuose aprašyti kasdienybės įvykiai, ypač susiję su adresanto ir adresatės santykių istorija, peripetijomis, įdomūs ir unikalūs, nes atsiminimuose apie juos nekalbama. Pateiksime keletą pavyzdžių.

Išsamiau rašoma apie „griežtą santykių permainą“⁸⁸, susijusią su Daugirdaitės tėvo, grįžusio iš Ukrainos, požiūriu į Sruogą ir į dukterį, dirbusią jo

⁸⁴ *Ibid.*, l. 2r. Saulės, pasakos, mylimosios pasirinktojo – šviesaus karalaičio – įvaizdžiai, subjektų draugystei stiprėjant, laiškuose kartojami kaip idealaus pasaulio ženklai arba jų semantika papildoma erotiniu akcentu: „Ir aš tiktai kartočiau – mylima, mylima mano! – ir Tu manytai, – kad Tavo krūtinę pasakų karalius saulės pirštais glosto...“ (BS laiškas VD, [Münchenas → Berlynas], [1922-05-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 480, l. 1v).

⁸⁵ BS laiškas-eilėraštis „[Po tą sutemą, po plyną]“ VD, in: *BVSNM*, 2077 / R₁ 48.

⁸⁶ BS laiškas-eilėraštis „[Sutema medžių šakelėmis]“ VD, in: *BVSNM*, 2076 / R₁ 47. Prie šio laiško-eilėraščio, kurio autografas vėliau perduotas į Lietuvą, pridėta paprasto, lygaus, plono, gelstelėjusio popieriaus skiautelė su Sruogienės ranka rašyta pastaba: „Ši tekstą iš Lietuvos atvežė Vytautas Staneika [Stanevičius] – Balio įduota man. // Esu gavusi jį pavasarį 1946 m. Tai vienintelis laiškas, kuris mane pasiekė Vokietijoje ir iš viso išėivijoje“.

⁸⁷ Balys Sruoga, „Giesmės Viešnei Žydriajai“, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5772; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 326, 336–337.

⁸⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [po 1921-09-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 463, l. 2r.

sekretore: „[Tėvas] taip pat labai susirūpino mano artimumu su Baliu, mane įtarė vedant nemoralų gyvenimą ir buvo man labai rūstus ir kietas“⁸⁹.

Sruogienė santykių tarp Daugirdo ir Sruogos pasikeitimą vėliau paaiškino:

Albinas Rimka, mūsų didelis draugas, žinodamas mano tėvą esant lojalų Lietuvai [...], patarė, kad tėvas parašytų testamentą, kuriuo jis man palieka savo dvarą – tai leido jam dalį žemės parduoti prieš reformą ir už gautus pinigus įsigyti reikalingą inventorių, kad galėtų ūkininkauti likusiame centriuke. Tėvas patarimu pasinaudojo, bet jam liko įtarimas, kad Balys nori mane vesti dėl dvaro. Tai buvo netiesa, [...] aš gėdinaus paveldėto turto ir iš tėvo neėmiau mokslui [...].⁹⁰

Sruoga, sužinojęs apie Daugirdo testamentą ir nuomonę apie jį, Daugirdaitę skatino nesusiekti klaidingų tėvo įsitikinimų, nes materialinę gerovę susikurs ateityje patys⁹¹. Sruoga labiausiai baiminosi dėl galimų Daugirdo ketinimų neišleisti dukters studijoms į Vokietiją. Daugirdaitei patarė būti ryžtinga ir nepasiduoti tėvo manipuliacijoms. Kraštutiniu nesantaikos atveju ragino persikelti gyventi į Kauną, žadėjo pagelbėti materialiai. Sruoga rūpestį Daugirdaitę grindė būsima santuoka⁹². Jis laiškais ne tik guosdavo, stiprindavo Daugirdaitę, pradėjusią studijuoti Berlyno universitete. Kartu ir pabardavo, skatindamas nesivaržyti priimti jo siūlomą finansinę paramą⁹³. Prieš santuoką kilus didesnių finansinių lėšų poreikiui, Sruoga, būdamas išdidus, pasitikintis savimi, skatino Daugirdaitę iš tėvo pinigų neprašyti. Ironiškai žiūrėjo į Daugirdo baimę išleisti dukterį už raštais gyvenančio idealisto:

Nėr ko čia dabar labai rūpintis ir nusiminti. Būtų geriau, kad iš jo nieko neimtum, by tik jis pamokslų nesakytų – tegu geriau daržinę stato, by tik nesirūpintų apie mūsų padėtį ir gyvenimą: jei sveikas būsiu – neprაžūsime, o šiaip – juk ir dvaras gali sudegti.⁹⁴

⁸⁹ VS P, in: BS laišakai VD, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [po 1921-09-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 463, l. 2r.

⁹² *Ibid.*, l. 2r.

⁹³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-24 ar 25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 661, l. 1r.

⁹⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], 1924-01-13, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 496, l. 2r. Vėliau Sruogos požiūris į Daugirdą pasikeitė. Išliko 6 Sruogos laišakai, adresuoti Daugirdui, rašyti iš Miuncheno, Venecijos, kalnų kelionių (Bavarijos, Tirolio, Austrijos), linkit geros sveikatos, sveikinant su vardo diena, domintis Lietuvos naujienomis. Sruogos laišakai rodo sąmoningą norą suartėti su Daugirdaitės tėvu, parodydami dėmesį, ieškant bendrų aktualių

Sruoga, norėdama įtikinti Daugirdaitę dėl stabilesnių pajamų, dėstė, kokius straipsnius parašė ir kokius dar planavo rašyti, kokį honorarą už juos ir spaudai įteiktas knygas, vertimus tikėjosi gauti⁹⁵.

Laiškuose esama nemažai melodramos elementų. Aprašyta „kvaile istorija“⁹⁶, nutikusi Sruogai, gyvenusiam Miunchene, Seglo pensione. Ten ją išžiūrėjo kaimynė vokiečių, turėjusi savo vyrą, bet su juo nesugyvenusi. Ji norėjo atkreipti Sruogos dėmesį dovanomis ir dėmesiu (nuolat pas ją vaikščiojo, slaugė sergant, patarnavo, atnešdavo valgi, vaistų)⁹⁷. Sruoga atvirai pasakė, kad, atsidėkodamas už rūpestį, negalėtų jos pamilti. Sruoga net sugebėjo ją sutaikyti su vyru. Laiškuose atsispindi Daugirdaitei tuomet kilusios abejonės dėl mylimojo tvirtumo, ištikimybės:

Tu nepyk, kad aš Tau apie tokius daiktus taip daug rašau, bet aš manau, kad aš turėjau tai nuo pradžios iki galo išpasakoti, kad Tu jokio šešėlio nejaustum ir kad Tu žinotum, kad aš Tavo esu, ir kad nėra jėgos pasauly, kuri galėtų mane priversti Tau ištikimu nebūti! Aš nežinau, ar Tu žinai, bet jei nežinai, tai žinok – aš nėsu pažinęs moteriškės taip, kaip kiti yra pažinę, ir aš gyvenu ir esu skaitus del Taveš!⁹⁸

Sruogai panašiai kėlė nerimą Daugirdaitei reikštas karininko, Steigiaimo Seimo nario Vlodo Natkevičiaus dėmesys. Sruoga išgyveno dėl galimo Daugirdaitės pasirinkimo:

Aš nežinau, bet man rodos, kad taip nereikia, kad nereikia nei teisintis, nei dąsinti, o tik pridėti ranką prie krūtinės ir tyliai pažvelgti į širdį, į akis ir tyliai pajauti, kaip ašaros blizga...⁹⁹

pokalbio temų (apie kumpį, medžioklę, ūkį), malonios intonacijos, tarsi kalbant su senu geru draugu: „O žinai, aš mėgstu, net myliu Tavo tėvą: tai nedaug tokių žmonių tėra pasauly“, „o mes su Tavo tėvu galim būti draugai – aš jį myliu“ (BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1v). Susituokus su Daugirdaite, gimus dukrai, Sruogai Daugirdas tapo dar artimesnis: „Tėvas – toks geras ir toks mielas, mes dabar taip nuoširdžiai su juo pasikalbam ir taip dažnai mūsų pažiūros nuoširdžiai sutinka – net dėl Rusijos likimo! Ir riša mus – meilė Tau. Ir Daliukas – tas mielas-mielas sutvėrimėlis!“ (BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [po 1931-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 513, l. 1r).

⁹⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [prieš 1923-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 668, l. 1v, 2r.

⁹⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 464, l. 1r.

⁹⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-02-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 466, l. 2r.

⁹⁸ *Ibid.*, l. 2v.

⁹⁹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1922 m. vasario pabaiga ar kovo pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 472, l. 2r.

Vėliau Sruogienė paaiškino, kad Natkevičius jai „simpatizavo“, bet ji „gan nemandagiai atmetė jo avansus“¹⁰⁰. Kitoje pastaboje liudijo, kad Mykolo Biržiškos žmona, nemėgusi Sruogos, bandė Daugirdaitę supiršti su už ją vyresniu diplomatu Viktoru Gailiumi, dirbusiu Lietuvos atstovu Berlyne, kur studijuodama su juo susipažino. Sruogienės žodžiais, Gailius, būdamas geras draugas, „kaip tik padėjo man, kad tėvas Balį priimtų ir susitaikytų su mintim, kad aš už jo tekėsiu. Juk aš visą laiką gyvenau baimėj, kad jis nesutiks...“¹⁰¹

Meninės stilstikos laišakai paveikesni, išraiškingesni nei įprasto turinio kasdieniai laišakai. Sruogienė Samulioniui patvirtino, kad ji, kaip ir Valerija Čiurlionytė, gaudavo Sruogos laiškų-eilėraščių „pagal momento nuotaiką“¹⁰². Tokiuose laiškuose tiesiogiai kalbama mažai. Tik laiško pradžia ir pabaiga siejamos su konkrečiu įvykiu (liga, kelione, darbo įsipareigojimu, atostogomis, netektimi), kurio aprašymas vėliau plečiamas sapnais, regėjimais, fantazijų intarpais, praeities refleksijomis. Išryškėja kelios laiško dalys – poetinė ir kasdieninė.

Pavyzdžiui, Sruoga, ruošdamasis sekmadienio kelionei į kalnus (aliejumai tepami batai, ruošiamas maišas nuo lietaus), laišką pradėjo eilėraščiu „[Per kalnus Saulė keliiasi]“¹⁰³. Eilėraščio subjektas pasitinka saulėtekį sniegu ir ledu padengtuose kalnuose, norėdamas pagarbinti ir padėkoti žemei, lenkiasi, priklaupia, mojuoja pasauliui. Eilėraštyje kalbama apie idealų siekį – laisvę, įkvėpimą, kūrybą. O laiške rašoma apie suvaržytą realybę universitete, mokantis sausų slavų ir kitų kalbų istorinės gramatikos dėsnių, nenorą būti mokslininku – „liūdn[u] nabašnink[u], kuris vaikšto ir juda, ir negyvena!“¹⁰⁴ Laiške keletą kartų kontrastingai sugretinus uždara kambario, seminario, skaityklos erdvę ir pro langą atsiveriantį žydinčios gamtos grožį, grįžtama prie eilėraštyje paminėto gyvos žemės įvaizdžio: „Jeigu aš ir būtau mokslininkas, tai tik tam, kad pasakyti kuo galingesniu balsu: „Mylėkit, broliai, drėgną žemę!““¹⁰⁵

Pirmieji eilėraščių variantai, užrašyti laiškuose, stilistiškai patobulinti patekdavo į spaudą, būdavo pavadinami ar pervadinami. Daugelis tokių

¹⁰⁰ VS P, in: BS laišakai VD, 1922, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 3.

¹⁰¹ VS P, in: *Ibid.*

¹⁰² VS laiškas AS, 1987-02-20, l. 2r.

¹⁰³ BS laiškas VD, [1922-05-27], l. 1r.

¹⁰⁴ *Ibid.*, l. 1v.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 2v.

laiškų-eilėraščių be datų, jas apytikriai galima nustatyti tik pagal eilėraščių publikavimą tuometinėje spaudoje, ypač jei adresatė jų nepatikslino. Pavyzdžiui, Daugirdaitės mintys apie aukštybių ilgesį Sruogą paskatino parašyti trijų dalių laišką¹⁰⁶. Laiško įvadas – eilėraštis be pavadinimo „[Kad neverktum kaip liepelė]“. Jį pratęsia impresija apie klajūną, kuris sau užduoda svarbių gyvenimo klausimų: kur eisiąs, kam esąs. Tik suradęs atsakymus bus tikras, kad mylimoji jo neapleis. Laiško pabaiga – eilėraštis be pavadinimo „[Vyšnios glaudžias palangėj]“. Šis eilėraštis 1921 m. buvo išspausdintas literatūros žurnale *Skaitymai*¹⁰⁷, vėliau pavadintas „Kaip baltos vyšnios“ ir įtrauktas į poezijos rinkinį *Dievų takais*.

Sruoga Daugirdaitei be jokių paaiškinimų, pastabų ar prierasų išsiuntė laišką-eilėraštį „[Verki, širdie, raudoki]“¹⁰⁸, laukimo, ilgesio, liūdesio impresiją laisvosiomis eilėmis „[Laukiu laukiu Tavęs!]¹⁰⁹“.

Atostogų metu iš Palangos Daugirdaitei siųstų Sruogos laiškų aprašymai – poetiški saulės ir jūros pagarbinimai. Jie kaleidoskopiškai kaitaliojami su besiilsinčių prie jūros bičiulių pokštais, šeliojimais, nutrūktgalviškais nuotykiams, kuriuos vėl pakeičia vidiniai apmąstymai.

Sruoga, įsikūręs gražioje vietoje netoli jūros, Birutės alėjoje stovėjusios „Julijos“ vilos trečiame aukšte, laišką pradėjo kaip grožinį kūrinį – miniatiūrą:

Po mano langu mėlynos tujos – taip tyliai užia. Baltalapiai berželiai ir vyšnios, o pro juos kyšo balto bokšto stiebas. Ten toliau debesėliai, dangus ir plati-plati be galo Saulė: visą žemę spinduliais nuklojo, visą padangę šviesiame mėlynume paskandino, ir mano mėlynos tujos aukso pabučiavimais bučiuoja. Tik atsikvėpti, tik atsidusti – ir krūtinė pilna, ir krūtinėj daina, ir giedri diena, ir daina – ne toji, kur liūdi ir liūdėdama nyksta, bet toji, kuri auga ir gyvybę augina. Mano pilis tokia aukšta ir šviesi – ir taip lengva alsuoti.¹¹⁰

Impresionistinį, simbolinį konkrečios vietos Palangoje apibūdinimą pakeičia Baltijos jūros garsų, vaizdų, išgyvenamų potyrių visuma paremtas aprašymas:

¹⁰⁶ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 672, l. 1r, 2r, 3r, 4r.

¹⁰⁷ Balys Sruoga, „[Vyšnios glaudžias palangėj]“, in: *Skaitymai*, Kaunas, 1921, kn. 7, p. 78.

¹⁰⁸ BS laiškas VD, [be vietos], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 676, l. 3r.

¹⁰⁹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 690, l. 1r, 2r.

¹¹⁰ BS laiškas VD, [Palanga → Būgiai], [prieš 1921-08-25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 461, l. 1r.

Marės. Beprotiškas kvatojimas. Neišpasakomas liūdėjimas. Pašėlusiai laisvė ir tyli malda vakarinė. Narūnai bastosi ir klykia. Žuvėdros baltais sparnais žaibuoja ir cypiančiai klykdamos putotas bangas skardena. Ir marės užia užia. Nė vienos minties žmoguje. Nė vieno šešėlio veide. Dūšia kvatojas, dūšia spinduliuose tirpsta – dūšia amžinastį regi. Ir marės užia-ūžia. Ir vis kitokios. Ankstų rytą – giedriausios. Tuomet jos milijonais veidrodžių nusėtos. Tuomet jos mėlynos. Tuomet bangos lengvos ir rimtos. Vidudienį, kada tiek pašėlusiai daug saulės, kada visa spinduliuose paskęsta – marės spindi žarijomis – ir bangos tokios tingios, taip pamažėli slanko. Ir vakare – taip ilgu. Ir naktį – taip klaiku. Toli toli mirguliuoja daugybė mažyčių žiburėli[ų] – žvejai savo nakties kelionę laiko. O aš stoviu ant kranto ir beprotiškomis akimis žiūriu. Ir norisi klykti, ir norisi rėkti. Bet marės taip tyliai tyliai užia. Ir man rodosi, jeigu aš tylėsiu, jei aš tylom banga prisiglausiu – tai greičiau išgirsi mane.¹¹¹

Sruogos laiškuose, rašytuose studijuojant Rusijoje ir adresuotuose Valerijai Čiurlionytei, taip pat gausu marinistinių, soliarinių įvaizdžių. Juodoji jūra Kaukaze ir Baltijos jūra Lietuvoje sietinos su savirefleksijos erdve – laiškų subjekto poreikiu atsiriboti nuo kasdienių rūpesčių pasaulio, panirti į save, apmąstyti būtį. Saulės įvaizdis laiškuose Čiurlionytei labiau apeiginis, susijęs su tiesioginiu dangaus kūno garbinimu, o laiškuose Daugirdaitei saulės motyvas – ir erotinio pobūdžio. Laiškų subjekto fizinis įdegis atskleidžia vidinę liepsną, mylimosios ilgesį, reiškiama pakartojimais, jos kūno artumo troškimą – norą būti simboliškai saulės sujungtiems: „Aš dabar turiu tiek pajėgos, ir mano kūne tiek saulės dega – ir aš toks noriu būti Tavo – Tavo –“¹¹². Tolesnis laiško tekstas paprastėja, bet intriga nemažta. Pasakojama, kokie pažįstami žmonės gyvena kartu minėtoje vietoje. Iš jų artimiausias – bičiulis Albinas Rimka, su kuriuo ieško nuotykių, pokštauja (vidunaktį baltai apsirengę eina ant žydų kapų vaidentis, „dūšauti“ – gąsdinti žmonių)¹¹³, pramogauja (plauko jūroje, žaidžia kortomis)¹¹⁴.

Po kelių dienų rašyto laiško iš Palangos siužetas primena studijų Rusijoje laiką, kai Sruoga, nuvykęs į Stasio Šilingo vasarnamį, kartu su bičiuliu naktis praleisdavo prie Juodosios jūros, paskendę tyloje, nugrimzdę kiek-

¹¹¹ *Ibid.*, l. 2r, 3r.

¹¹² *Ibid.*, l. 4r, 5r. Vėlesniuose laiškuose erotinę simbolių kalbą keičia paprastesnė: „Pasigerti tavo jaunyste, tavo džiaugsmu, tavo kūnu!“, „Juk tu pati sakei, kad esam jauni, kad mes turime būti tu, kuo mes esam, kad mes turim būti vienas kito iki gelmių!“ (BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 673, l. 1v, 2r).

¹¹³ BS laiškas VD, [prieš 1921-08-25], l. 6r, 7r.

¹¹⁴ BS laiškas VD, [Palanga → Būgiai], [prieš 1921-08-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 460, l. 3r, 4r.

vienas savo apmąstymuose. Palangoje Sruoga, lydimas Albino Rimkos, šią jūrinių nakties refleksijų tradiciją tęsė¹¹⁵.

Studijuodamas Miunchene Sruoga mėgo vienas, atsiribojęs nuo supančio miesto, ramiai ilsėtis prie ežerų. Tokiuose laiškuose akcentuojamas ypatingas šventadienio laikas, subjekto ir gamtos (vandens, saulės, žemės) ryšys:

Sekmadienį buvo labai karšta diena, nuvažiavau į vieną didelį ežerą, pasiėmiau laivelį ir išplaukiau į melsvą tolių, į vidurį ežero. Paskui nusivilkau nuogas ir atsiguliau laive (buvau visai vienas) – išgulėjau 3 valandas taip, paskui ilgai, gulėjau ilgai ant žemės...¹¹⁶

Kelionių į kalnus atvirukams taip pat būdingi išraiškūs gamtos aprašymai, dinamiški vaizdai, lakoniški išgyvenimai:

Šiandie jau leidomės į pakalnę. Tokia graži diena, taip gražiai tirštai sninga..., o sniego taip neišpasakytai daug! Kai koja užkliūva kur – kai vertiesi stačia galva pakalnėn – tai žmogaus iš sniego jau visai nesimato – tik galiukas pačiūžos kyšo – taip be galo daug sniego!¹¹⁷

Ne atsitiktinai Kirša, vėliau prisiminęs keliones į kalnus drauge, Sruogai teigė: „Kalnai į Tave taip veikia, kaip benzinas į automobilį – ekspresijos daug“¹¹⁸.

Kontaminacinio pobūdžio laiškuose pirmiausia eilėmis įvardijama būseną, o vėliau ji gali būti net kelis kartus paaiškinta – ir paties adresanto, ir laiškų adresatės. Pavyzdžiui, vienišas, kenčiantis, mylimosios apleistas subjektas prašo jį atsiminti: „Kad išgirstum, kad ateitum – atlankytum nors per sapną! / [...] Kad brolužį – vėlužėlį – klajūnelį nors per sapną atsimintum“¹¹⁹. Iš tolesnio laiško matyti, kad kilusi abejonė dėl draugystės. Daugirdaitė nenorėjo išsipareigoti, jautėsi suvaržyta – vengė atviriau apie ateitį kartu šnekėti: „Aš taip trumpai laisva tebuvo. Man rodos, aš kažko nustojau. Dabar aš jau nebelaisva“¹²⁰. Sruoga jos nuogaštavimus jautė: „[A]š

¹¹⁵ *Ibid.*, l. 4r, 5r.

¹¹⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-08-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 1v.

¹¹⁷ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-10–11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹¹⁸ Fausto Kiršos atvirulaiškis Baliui Sruogai, [Berlynas → Miunchenas], 1922-06-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 760, l. 1v.

¹¹⁹ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 527, l. 1r.

¹²⁰ BS laiškas VD, [Kaunas], [prieš 1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 5r.

nežinau, ar manęs neapleisi“¹²¹. Sruogienė vėliau liudijo: „Šie žodžiai greičiausia Balio rašyti 1919 m. rudenį. Jo jausmai kaip uraganas mane pritrenkė... Abu paskendom kažkokiame chaose – jis ir su manim, ir „Vilkolaky“, ir su bohema per naktis užė – nežinau, kad kada buvo visai išsiblaivęs. Poezija, meilė, svaiginimasis – kartais užeidavo siaubas: juk aš jį taip mažai pažįstu, jaučiu, kad žmonės mus stebi, jį laiko vėjavaikiu...“¹²²

Po 1922 m. Velykų, kartu praleistų kalnuose, Sruoga gavo šaltą Daugirdaitės laišką, kuriame ji nusprendė, kad juos siejė išgyvenimai – „silpnybė“, su kuria reikia „kovoti“. Sruoga panašią situaciją jau buvo išgyvenęs Rusijoje: Valerija Čiurlionytė, su kuria ilgai draugavo, linko analizuoti pojūčius, ne kartą buvo palikusi Sruogą. Jis jau tada teigė, kad svarbiausia – jausti, nes analizė žudo. Sruoga sutiko, kad meilę galima pavadinti ir silpnybe, tačiau pabrėžė, kad dėl tokios „silpnybės“ žmonės pasiryžta net mirti. Laiško pabaigoje ironizavo: „[J]uk kiekviena silpnybė yra gydoma... Medicina, aptieka, o gal tik gyvybę žudančiu analizu!“¹²³ Sruoga skatino pabandyti įsivaizduoti, koks be meilės „begaliniai tuščias gyvenimas būtų“¹²⁴.

Kilus konfliktams, Sruogos laiškuose gausu apleisto, užmiršto, niekam nereikalingo žmogaus būseną atspindinčių gamtiškų („alkano vilko, išguito tyruos“, „staugiančio sužeisto vilko“¹²⁵, „laukinio žvėries, uždaryto, užsklęsto“¹²⁶, „rudens lauke apleisto, vėtros aplaužyto beržo“¹²⁷, „ažuolo padžiūvusios šakos merdinčio lapo“¹²⁸) įvaizdžių. Radosi kontrastingas baisiame urve tūnančio vienišo „karaliaus ir bepročio“ sugretinimas¹²⁹. Sergantis, vienišas, pamirštas laiškų subjektas – „kaip lavonas, užmirštas lauke“¹³⁰. Kartojami teiginiai apie mirtį, kad netekusiam tos, „kurią beprotiškai myli“¹³¹, „nedaug beliko gyventi“¹³². Panašias mintis lydi ašaros: „[A]š,

¹²¹ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. ruduo], l. 3r.

¹²² VS P, in: BS laišakai VD, 1919–1920, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 1.

¹²³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [po 1922-04-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 467, l. 1v.

¹²⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-08-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 526, l. 1v.

¹²⁵ BS laiškas VD, [po 1922-04-20].

¹²⁶ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [prieš 1921-10-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 650, l. 3r.

¹²⁷ BS laiškas VD, [Kaunas], [1919 m. ruduo], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r.

¹²⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 672, l. 3r.

¹²⁹ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 657, l. 1r.

¹³⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-25 ar 26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 1v.

¹³¹ BS laiškas VD, [Kaunas], [prieš 1919 m. rudenį], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 11r.

¹³² *Ibid.*, l. 8r.

24 metų vyras, verkiu kaip vaikas...“¹³³ Adresatė tokį jautrumą suvokė kaip liguistos fantazijos padarinį¹³⁴. Šio laikotarpio laiškamis itin būdinga vaikiškumo ir vyriškumo antitezė, reiškiamą „susitraukusio zuikelio“, kuris norėtų būti paglostytas¹³⁵, „mažo našlaitėlio“, susigūžusio po kojų¹³⁶, ir suaugusio vyro, norinčio „pabučiuoti plaukus ir užsidengti jais akis“¹³⁷, įvaizdžiais. Kontaminacinio pobūdžio laiškuose ypač išsiskiria meniškai įprasmintas mylimosios – „baltos ir saulėtos, mano gėlių Karaliūnaitė[s]“¹³⁸ – paveikslas ir konkrečių vietų, kur būta kartu su mylimąja, poetika.

Laiškų rašymo intensyvumas, literatūriškumas, žanrų kontaminacija. Sruogos laiškų dažnumas priklausė nuo jo nuotaikos¹³⁹. Jei ji būdavo bloga, niūri, Daugirdaitė laiškais pasiekdavo rečiau. Tuomet ji nerimaudama, net pykdama dėl Sruogos aplaidumo, abejingumo, išsiųsdavo daugiau laiškų – per dieną net po keturis. Sruoga nenorėjo pasirodyti kaip kasdienybės, redaktinių rūpesčių rutinos išvargintas pilkas žmogus:

Ir kuo gi aš kaltas esu, kad pas mane tėra tiktai skundas ir nuovargis ir kad mano gyvenimas, kuriuo aš dabar turiu gyventi, tai vien tiktai inkyrus, liūdnas šiokiadienių reikalų verpetas, ir kad aš visas dabar, ir mano mintys, ir supratimai, ir sąvokos – visa tokios mažos, tokios šiokiadienės, tokios liūdnos. Man tik ir pinas dabar – „konferencijos ir metodai“, „provokacijos“ ir „propaganda“, „susirinkimai“ ir „pasitarimai“, „Silezija“ ir Vilnius, ir t. t. Ir jeigu mano galvoj nėra dar baigus virti košė, tai neabejojamai joje sėdi dabar idiotingas gyvulėlis – voras – kuris siurbia visas mano pajėgas, visą gyvybę, visa, kuo galėčiau džiaugtis ir gyventi. Kada aš sulauksiu – kad aš galėčiau nors kiek laisvesnis pabūti, užmiršti šiokios dienos reikalus, užmiršti, kad aš turiu vedamąjį rašyti ir pasaulio nesąmones sekti bei jas kombinuoti.¹⁴⁰

Sruoga laukė tinkamo laiko – įkvėpimo. Jis sąmoningai siekė rašyti literatūrinius laiškus be kasdienybės rūpesčių:

¹³³ BS laiškas VD, 1920-08-12, l. 1r.

¹³⁴ *Ibid.*, l. 3r.

¹³⁵ *Ibid.*, l. 2r.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Ibid.*, l. 4r.

¹³⁸ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [1921-05-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 459, l. 5r.

¹³⁹ Mėnimos ir susisiekimo kliūtys: iš Berlyno siųsti laišškai dažnai Miuncheną pasiekdavo po savaitės, iš Miuncheno į Berlyną galėjo keliauti dar ilgiau, kartais dingdavo (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 477, l. 1v).

¹⁴⁰ BS laiškas VD, [1921-05-27], l. 1r, 2r.

Aš norėčiau Tau nors kartą parašyti gražų gražų laiškeli, kad Tu visą mane pajustum, kad aš jame galėčiau pasakyti visa, ko net žodžiais pasakyti negalima. Kad aš galėčiau ateiti in Tave kaip pavasario vėjas ateina – kaip sapnas kad kai atlanko, kaip vėjo pabučiavimas [...].¹⁴¹

Laiškų literatūriškumas, kuriam būdinga raiškos specifika („visų pirma man rūpi – kaip aš Tau pasakysiu“¹⁴²), kaip teigia Andrea Fischerová, „ima dominuoti tuomet, kai išryškėja „komplikuoti epistoliniai santykiai“¹⁴³. Adresanto ir adresato bendravimui, emociniam santykiui tapus intensyvesniam, tam tikri laiškų pasakojimo elementai jiems tampa reikšmingesni.

Daugelis Sruogos laiškų primena grožinius kūrinis (eilėraščius proza, impresijas, miniatiūras). Rečiau laiškas panašus į įžanginį laikraščio straipsnį, kuriame aprašomos dienos aktualijos (asmeniškai patarimai, kaip greičiau išmokti užsienio kalbos, apsiprasti su studentišku gyvenimu, geriau orientuotis universitete, suderinti studijas ir darbą) gali būti suprastos universaliau ir adresuoti platesnei auditorijai: „Kaip pažiūriu, tai iš laiško išėjo beveik vedamasai [...]“¹⁴⁴.

Laiškai, rašyti keliems adresatams, primena feljetonus, kur tema plėtojama per humoro prizmę, Sruogienės žodžiais, „liežuvingai“, „štukavojant“, sąmoningai siekiama didesnio stiliaus efekto. Per Daugirdaitę ir Sofiją Laucevičiūtę Sruoga į Miuncheną kvietė Faustą Kiršą, kad turėtų kompanioną, su kuriuo galėtų išeiti į kalnus:

Vanda ir Zoska,

šis žmogus, Miunchenietis, Lietuvis, atvažiuoja int jus, labai žemų linkėjimų atveža, ir svarbiausias atvažiavimo tikslas: paimti už kalnieriaus Kiršą ir atgabenti į Miuncheną. Tai jūs jį išlydėkit, aptaisykit, iškraštykit – išsiųskit.¹⁴⁵

Kitas laiškas rašytas ironizuojant amžinai įsimylėjusį Kiršą, gyvenantį kartu su Daugirdaite ir jos pussesere Laucevičiūte viename kambaryje Berlyne:

¹⁴¹ *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴² BS laiškas VD, [1922 m. vasario pabaiga ar kovo pradžia], l. 2r.

¹⁴³ Andrea Fischerová, *Romanticism Gendered: Male Writers as Readers of Women's Writing in Romantic Correspondence*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008, p. 15; cit. iš: Aistė Kučinskienė, *op. cit.*, p. 42.

¹⁴⁴ BS laiškas VD, [1921-11-24 ar 25], l. 1v.

¹⁴⁵ BS laiškas VD ir Sofijai Laucevičiūtei, [Miunchenas → Berlynas], [po 1922-07-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 486, l. 1r.

Mano Ponai,

Sveikinu, sveikinu visus ferliobtininkus ir to biznio svočias! Tegu ponas Dievas padeda, Motyna Švenčiausia bagaslovija! [...] Delei įtakos, kuri šokolado lūpomis vaikšto, tai aš turiu pastebėti, kad ji abelnai kitais keliais nevaikščioja. Todėl piliečio Kiršos padėtis man visai suprantama kaipo labai nuosaki. Klausimą delei padėties frei ir streng besetzt – berods, šokoladiniai ekzersicai galėtų tylumoj rišti.

Paskui man vėlei neaišku: ferliobtininkai iš teatro grįžta vėlai, o Noskė mergaičių kambary ant rytojaus randa okurkus...¹⁴⁶

Kirša Sruogai taip pat rašė „baisiai su fasonu“, net skaudindamas jį¹⁴⁷.

Laiškai, kuriuose aprašomos nekasdieniškos, konfliktinės, bet kartu ir komiškos nuotykių istorijos, kurių herojumi ar naivia auka tampa adresas (kaimynės piršimosi, meilės be atsako, briliantų aferos Seglo viešbutyje¹⁴⁸), turi ir melodramos, ir detektyvo, ir komedijos žanro ypatumų. Jie pajvairina įprastai romantinio pobūdžio laiškų pasakojimą.

Spaudos darbas. Apie Sruogos savijautą redakcijoje atviriau kalbama tik laiškuose Daugirdaitei. Darbas redakcijoje varžė Sruogos kūrybinę laisvę. Būdamas redakcijos vedėjas turėjo sekti spaudą, planuoti medžiagą, skirstyti temas, redaguoti, pritaikant korespondentų parengtą medžiagą laikraščiui, rašyti apie politikos, ūkio, rečiau kultūros aktualijas, spręsti pasitaikančius konfliktus. Kasdienybė erzino, slėgė, vargino. Laiškuose matomas pavargęs subjektas – „žmogaus šešėlis“¹⁴⁹: „Bet ką aš dabar turiu – indubusias akis, palšą žvilgsnį, kvailą chaosą mintyse ir išblyškusį veidą“¹⁵⁰.

Redaktorius, žurnalisto darbo 1919–1921 m. Kaune, 1921–1923 m. Miunchene, 1924 m. Klaipėdoje detalės laiškuose Daugirdaitei neaptiriamos. Dažniausiai minimi tik rašomų straipsnių pavadinimai, pertei-

¹⁴⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922 m. pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 677, l. 1r–v.

¹⁴⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-01 ar 03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 524, l. 2v.

¹⁴⁸ Sruoga sektas Bavarijos policijos dėl to, kad spekuliantai, gyvenę tame pačiame Seglo pensione Miunchene, įvėlė jį į kelias nelegalaus verslo istorijas. Būdamas naivus ir lengvatikis, Sruoga paskolino 2000 markių kaimynui Zimmermanui, kuris anksčiau jam taip pat padėjo finansiškai. Vėliau, jo prašomas, parašė keletą laiškų į Kauną klausdamas, „ar neturi kas smulkių daiktų parduoti“. Gavęs atsakymą ir susektas, buvo apkaltintas briliantų prekyba, jo bute padaryta krata, areštuoti laiškai (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 475, l. 1r–v).

¹⁴⁹ BS laiškas VD, [1921-05-27], l. 6r.

¹⁵⁰ *Ibid.*, l. 4r.

kiama, kas išgyvenama juos rašant, kokios aplinkybės paskatino imtis konkrečių temų.

Miunchene, disertacijos rašymo metu, Sruoga patyrė lūžį – suvokė, kad per daug energijos skyrė publicistikai, atitolo nuo literatūros, kūrybos:

Man rodos, kad aš dabar vėl naują krizį gyvenu. Dabar pajutau kažkokį neišpa-sakytą pasibjaurėjimą visiems straipsniams, feljetonams, kuriuos iki šiol rašiau ir verčiau. [...] Užtai dabar vėlei jaučiu tokį ilgėsį literatūros, į kurią vėlei noriu grįžti, kurią buvau apleidęs, kurią buvau užmiršęs. Bet kokių gilių pėdsakų pa-liko redakcija ir paskui nervinga publicistika dūšioj! Kaip sunku iš to išsivaduo-ti, kaip sunku tą raugą, raukšlėtą, sukempėjusį numesti!¹⁵¹

Straipsnių rašymas studijuojant – ne tik saviraiškos galimybė („juk aš nenukęsiu nieko nedaręs ir nepaskęsiu gramatikos formulose“¹⁵²), bet ir pragyvenimo šaltinis. Kadangi Sruoga materialiai rėmė Daugirdaitę, laišk-uose rašė ne tik apie asmenines lėšas. Išvardijęs, kiek straipsnių kokiems leidiniams suplanavo parašyti ir koks atlygis už tai numatytas, pabrėždavo, kad „[t]okiu būdu susidarys mums pakankamai kapitalo“¹⁵³.

Sruoga žurnalistinio darbo neidealizavo, laikė jį inertišku, įklampinan-čiu. Po santuokos rašytuose laiškuose, nedėstant realijų apie darbą dien-raštyje *Klaipėdos žinios*, tik užsiminta, kad „[p]rofosoriauti“ geriau negu redakcijoje sėdėt [...], kai kartą ten atsisėdi – jau iš ten iškrapštyti nebe taip lengva“¹⁵⁴. Nors studijuodamas Miuncheno universitete neįsivaizdavo sa-vęs kaip mokslininko, vis dėlto žurnalisto amplua, atsiradus progai tapti Lietuvos universiteto dėstytoju, mažai dvejojamas atsisakė.

Studijos Miuncheno universitete. Sruoga savo ir kitų lietuvių – bro-lio Kazimiero Sruogos, Vandos Daugirdaitės, Juozo Pajaujo, Halinos Kai-riūkštytės, Veronikos Bakšytės, Vaclovo Sidzikausko tarnaitės – studijų kelionę į Vokietiją ir joje patirtus nuotykius dėl vokiečių kalbos barjero hu-moristiškai aprašė feljetone, vėliau išspausdintame dienraštyje *Lietuva*¹⁵⁵. Iš

¹⁵¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], 1923-03-19 ar 20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 669, l. 1r.

¹⁵² BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [prieš 1923-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 668, l. 2r.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ BS laiškas VD, [Radviliškis], [apie 1924-05-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 499, l. 1v.

¹⁵⁵ Dzidorius, Baltro sūnus, Akėčkuolis, „Mūsiškiai užsieny“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1921-12-25, Nr. 290, p. 5. Už šį straipsnį gauto honoraro pusę (500 markių) Sruoga išsiuntė Daugirdaitei į Berlyną, kad ji turėtų už ką pavalgyti pietus (BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 464, l. 1r).

Miuncheno rašytuose laiškuose atsispindi Sruogos, užsiregistravusio universitete, pradėjusio ieškoti kambario, nuotaikų kaita. Rašytojas Daugirdaitė skundėsi, kad jam klaiku, vieniša, norisi verkti – prašė neapleisti¹⁵⁶. Kitą dieną, įveikęs nerimą ir liūdesį, neturėdamas pažįstamų, jau gerai orientavosi mieste, įsirašė į alpinistų draugiją, planavo kelionę į kalnus¹⁵⁷. Įpusėjęs lapkričio mėnesiui, Sruoga pasisamdė vokiečių kalbos mokytoją¹⁵⁸, po keleto dienų pradėjo suprasti šnekamąją kalbą, galėjo susikalbėti, šiek tiek rašyti, po mėnesio tikėjosi šią kalbą laisvai įvaldyti¹⁵⁹. Sruoga vokiečių kalbos mokėsi sistemingai, atkakliai: „Kas rytą keliuos 6 val. rytą, nes nuo 6¹/₂ iki 7¹/₂ turiu vokiečių kalbos pamoką – šeiminkės sūnų mokinu rusiškai, o jis mane vokiškai“¹⁶⁰.

Sruogos, jau studijavusio Rusijos universitetuose, laiškuose išsakytos mintys apie akademinį pasaulį skatino Daugirdaitę apsiprasti su studentiška realybe Berlyne, neišsigąsti svetimos kalbos, suprasti universiteto duodamą naudą. Sruogos įsitikinimu, universiteto tikslas – ne suteikti bendrųjų žinių, o darbo metodikos pagrindų (universitete išmokstama, kaip savarankiškai dirbti, kaip ieškoti medžiagos, kaip ją pritaikyti)¹⁶¹.

Daugirdaitė, norėjusi, bet dėl lėšų stokos negalėjusi tęsti studijų Berlyne, tarėsi su Sruoga, kaip pasielgti – ar, saugant sveikatą, atidėti mokslus geresniam laikui, ar žūtbūt gauti diplomą. Sruoga skatino Daugirdaitę grįžti į Būgius, savarankiškai mokytis užsienio kalbų – anglų, italų, kad galėtų skaityti originalius kūrinius. Jo įsitikinimu, tokia veikla kur kas prasmingesnė nei universiteto diplomai ir pražudyta sveikata¹⁶². Kad nesigrauztų, turėtų prasmingos ir naudingos veiklos, siūlė iš prancūzų kalbos versti Rollando romaną *Kola Brenjonas*¹⁶³.

¹⁵⁶ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], 1921-11-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁵⁷ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-08], in: *MLLM GEK 3961/18, MLLM ER₁ 1792*, l. 1v.

¹⁵⁸ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [apie 1921-11-18], in: *MLLM GEK 3961/11, MLLM ER₁ 1750*, l. 1v.

¹⁵⁹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-21], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 662, l. 1v.

¹⁶⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-05-24], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 470, l. 1v.

¹⁶¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-01-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 465, l. 1r.

¹⁶² BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-11-30], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 493, l. 1r.

¹⁶³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [prieš 1923-09-30], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 488, l. 1v, 2r.

Santykis su dėstytojais. Su slavistikos profesoriumi Erichu Bernekeriu, pasiūliusiu dar vokiečių kalbininko Augusto Leskieno suformuluotą disertacijos temą (apie lietuvių liaudies dainas, lyginant su slavų)¹⁶⁴, Sruogą siejo ne tik šilti žmogiški ir dalykiniai santykiai. Studijų pradžioje būta ir nesuipratimų, pasibarimų, ignoravimo. Sruoga ne visada pakludavo, nemėgo nusileisti, prisitaikyti: „Buvau truputį su mano profesoriu susipykęs – ilgai manęs nepriėmė – tada, kada aš norėjau“¹⁶⁵. Jam nepatiko Bernekerio metodika – per seminarus, kitiems studentams tylint, reikalauti, kad kalbėtų jis, ypač kai dalykinės pažiūros būdavo „diametraliai priešingos“¹⁶⁶ – įvesta net intelektualinė „dvikovos“ sąvoka. Sruogai, kaip ir kitiems studentams, teko išmokti akademinio takto, universiteto drausmės.

Sruoga tik užsiminė, kad lankė Miuncheno universitete dėščiusio šveicarų dailėtyrininko, formaliojo dailės kūrinio analizės metodo autoriaus Heinricho Wölfflino skaitytą meno istorijos kursą. Norėjo jį iki galo išklaudyti¹⁶⁷.

Disertacijos rašymo niuansai. Sruoga pareigingai, uoliai, su entuziazmu rinko medžiagą disertacijai. Klausė disertacijos vadovo Bernekerio patarimų: apsiribojo liaudies dainų elementų tyrimu, o dainų motyvų ir simbolikos studijas atidėjo ateičiai. Disertacijos tekstas rašytas iš lėto, sunkiai, vangiai, net nuobodžiai: „O man dienos dabar nelinksmos. Pradėjau rašyti darbą – ir tiktai „įžangą“ teparašiau. Baisiai pamažėli eina. Žengsniai tokie sunkūs. Tiek daug laiko išeina medžiagos tvarkyme ir patikrinime. Bet gal tiktai įžanga buvo tokia nuobodi – darbas pats savaime bus įdomesnis“¹⁶⁸. Sruoga, neįsivaizdavęs savęs kaip mokslininko, studijavęs laisvai, net vėjavaikiškai, buvo ypač reiklus sau: mokėjo susikaupti, atsisakyti pramogų, laikytis disciplinos. Jis niekada nekėlė tipiškų, studentišκών disertacijos rašymo tikslingumo ir prasmės klausimų. Disertacijos rašymą tiesiogiai suprato kaip pareigos įvykdymą, profesoriui, skyrusiam disertacijos temą, duoto žodžio ištesėjimą. Saviironiškai replikavo: „Ir dirbu, sugniaužęs sąžinę ir gyvybės jausmą į saują [...]“, „[i]r būsiu toks dar du

¹⁶⁴ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-11], in: *MLLM GEK* 3961/22, *MLLM ER*, 1796, l. 1v.

¹⁶⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922 m. lapkričio mėn. pabaiga, gruodžio mėn. pradžia], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 481, l. 2r.

¹⁶⁶ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 474, l. 1v.

¹⁶⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-10 ar 11], l. 2r.

¹⁶⁸ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-03-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 482, l. 1r.

mėnesiu, sudžiūsiu į šakalį, mano dūšia paliks kaip sausas grybas, mano sąmonė – kaip kurmio snukutis...“¹⁶⁹ Sruoga buvo užsispyręs, motyvuotas studentas, kasdien dirbo po dešimt, vienuolika, dvylika valandų – beveik per du mėnesius parašė disertaciją („daugiau 300 puslapių in 4°“¹⁷⁰). Laikydamasis panašios disciplinos, rengėsi ir filosofijos, vokiečių literatūros ir slavistikos egzaminams. Intensyvus darbas be poilsio kenkė sveikatai, širdžiai, nervams. Sruoga studijų Miunchene pabaigą palygino su košmaru, sapnu, rūku, užkritisiu akis ir atskyrusiu nuo pasaulio. Disertaciją, egzaminus ir diplomo ambicijas, kritiškai žvelgdamas į save, įvardijo „aukos „protingajai“ beprotybei“ terminu¹⁷¹.

Studentiškos būsenos, autoritetai. Sruogos studentiškuose laiškuose daug refleksijų apie žmogų, ieškančį gyvenimo prasmės. Universiteto kasdienybė „irėmina“, „sustingdo“ vienišą, pavargusį, neramų subjektą, trokštantį daugiau, nei gali pasiūlyti mokslas („formulos“) – amžinybės, begalybės slėpinio:

Aš nežinau, kodėl dūšioj taip sunku, tiktai baisu atsiminti save. Kai atsimeni – taip daug pavėluota, iriesi, skubiesi, bėgi kaip ta ugnelė šiauduose – staiga iš kibirkšties užsidega ir tuoj per minutę pelenais virsta! [...] Paskui klaiku pasidaro, ir vėl šiaudų liepsna ir pelenai: begalybė, amžinybė ir tamsus drėgnas kampas, ir kažkokie gyvi slankiojantieji ženklai ant sienos. Linijos, linijos ir kontūrai!¹⁷²

Sruoga Daugirdaitę skatino ir mokyti, ir kitus darbus dirbti, nepatiriant šių išgyvenimų.

Daugelį pasaulinės literatūros rašytojų, kurių veikalai ne tik įkvėpė, bet ir padėjo ieškant atsakymų į egzistencinius klausimus, Sruoga „atrado“ savarankiškai, studijuodamas Miuncheno universitete. Jį žavėjo prancūzų rašytojo Rollando kūryba¹⁷³, čekų simbolisto Otokaro Bžezinos poezija¹⁷⁴, vokiečių simbolisto Stefano George' s eilėraščiai¹⁷⁵. Sruoga gėrėjosi stiprio-

¹⁶⁹ *Ibid.*, l. 1v.

¹⁷⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-05-14], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 485, l. 1r.

¹⁷¹ BS laiškas VD, [1923-11-30], l. 1v.

¹⁷² BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-31], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r, 2r.

¹⁷³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [prieš 1922-05-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 477, l. 1r.

¹⁷⁴ BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1v.

¹⁷⁵ BS laiškas VD, [1922-07-11], l. 1r.

mis, gražiomis, ritmingomis rusų romantiko Aleksandro Puškino eilėmis¹⁷⁶. Ruošdamasis egzaminams, atsigaudavo versdamas vokiečių rašytojo Heinricho Heine's eilėraščius¹⁷⁷, vokiečių ankstyvojo romantiko Novalio poeziją. Savarankiškos Sruogos studijos, skaitant ir verčiant artimus sielai kūrėjų darbus, padėjo ir laikant egzaminus, ypač vokiečių literatūros istoriją¹⁷⁸.

Išvaizda. Studijuodamas Miunchene, Sruoga susirūpino savo išvaizda ir pakeitė įvaizdį – atsisakė Kaukazo laikams įprastų paprasto sukirpimo „kalnų piemens“ drabužių (skrybėlės nuo saulės, lininių marškinių, perjuostų žalia austa juosta ir kinžalo pašonė¹⁷⁹, sandalų), išigijo solidesnę aprangą: „Nei šiam, nei tam prisipirkau visokių daiktų – kostiumą už 90.000 ir skrybėlę už 25.000. Kostiumas juodas – vilnonis, smokingo fasono, tik ne smokingas, o šiaip padorus „visuomenės“ švarkas, o skrybėlė – pliušinė, tamsiai pilka, labai tinka prie mano ploščiaus“¹⁸⁰. Švęsdamas Naujus metus pabrėžė, kaip atrodo – „su tonu“, „su lakierkomis“¹⁸¹. Nauji pirkiniai graužė sąžinę. Nemažai jiems išleides, smerkdamas save dėl tuštybės, galvodavo, kad tuo metu Daugirdaitė, neturėjusi pakankamai lėšų, vargsta, negali pavalyti pietų, neretai badauja.

Politinio gyvenimo atspindžiai. Sruogos laiškuose yra Klaipėdos sukilimo (1923-01-10–15) atgarsių, Alaus pučo (1923-11-08–09) Miunchene detalių.

1923 m. Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, vokiečiai keršydami nepratęsė leidimo studijuoti Vokietijos universitetuose tiems lietuvių studentams, kurie buvo baigę mažiau nei keturis kursus (Daugirdaitė Berlyno universitete tuo metu buvo baigusi tris). Gavusi pranešimą, kad jai nebeleidžiama studijuoti, rašė prašymus dėl priėmimo į kitus Vokietijos universitetus (Miuncheno, Marburgo, Erlangen Niurnbergo, Viurcburgo). Nerimas dėl Daugirdaitės ateities atsispindi Sruogos laiškuose. Sruoga, naudodamasis protekcijomis, svarstė Daugirdaitės imatrikuliacijos į Miun-

¹⁷⁶ BS laiškas VD, [1922-01-28], l. 1r.

¹⁷⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-12-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 494, l. 1r.

¹⁷⁸ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [po 1924-02-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 498, l. 1v, 2r.

¹⁷⁹ BS laiškas VD, [prieš 1921-08-25], l. 6r, 7r.

¹⁸⁰ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 503, l. 1r.

¹⁸¹ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-01 ar 03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 524, l. 2r.

cheno universitetą galimybę, įskaitant Berlyne baigtus kursus¹⁸². Sruoga abejojo, ar Daugirdaitė bus priimta: „O kad priimtų – maža vilties, nes aš girdėjau, kad vokiečių centralinė valdžia yra įsakiusi šiais metais nepriimti jokių svetimtaučių į jokią aukštesnę mokyklą“¹⁸³. Sruoga, informuodamas apie pasikeitusias gyvenimo sąlygas (infliaciją) Vokietijoje, patarė negrįžti į Berlyną naujam semestriui, nes „[d]arbo – padirbsi visai maža, o tik nustosi sveikatos, išalksi, išbadausi – ir jokios naudos nebus“¹⁸⁴. Susiklosčius nepalankioms studijų sąlygoms, pabrangus pragyvenimui, trūkstant lėšų, Daugirdaitė, negaudavusi stipendijos, negalėjo toliau mokytis, todėl grįžo į tėviškę – Būgius. Straipsniuose, rašytuose iš Miuncheno, Sruoga pabrėžė vokiečių neapykantą svetimšaliams, jų plėšimą apmokestinant mokslą, masinį studentų bėgimą iš Vokietijos į Austriją, Šveicariją, Prancūziją.

Laiškuose minimas kitas svarbus įvykis Vokietijoje – 1923 m. lapkričio 8–9 d. nepavykusi Adolfo Hitlerio ir jo partijos „revoliucija“, bandant užimti valdžią. Sruoga šį įvykį stebėjo – buvo atsitraukęs nuo mokslų. Situacija suvaldyta: „Hitleris, sužeistas į ranką, pabėgo. Jo partija („fašistai“) ir kitos jo karinės organizacijos – nuginkluotos, išardytos, uždraustos“¹⁸⁵. Išsamiai, gerai išmanant politinius niuansus, Bavarijos revoliucijos atgarsiai aprašyti 1923 m. Sruogos publicistikoje – Amerikos dienraščiui *Naujienos* siųstuose specialiuose straipsnių cikluose „Laiškai iš Vokietijos“, „Laiškai iš Bavarijos“, „Laiškai iš Berlyno“.

Sruoga su kitais Vytauto Didžiojo universiteto profesoriais – Vincu Krėve-Mickevičiumi, Ignu Jonynu, Pranu Augustaičiu, Mykolu Biržiška ir Vaclovu Biržiška – 1935 m. birželio pabaigoje lankėsi Tarybų Sąjungoje. Atvirlaiškiuose Sruoga dalijosi tik bendrais išpūdžiais, įvykių fragmentais (Maskvos atstovybėje gauti iškilmingi pietūs, svečiams parengta programa, puikus viešbutis¹⁸⁶, kolūkio apžiūra, bandymas aplankyti studijų Miunchene bičiulį, spektakliai, priėmimas pas Jurgį Baltrušaitį, interviu)¹⁸⁷. Tačiau Sruogienė prisiminė grįžusio iš Maskvos į Lietuvą Sruogos reakcijas: „O Balys, grįžęs iš Maskvos, buvo siaubo pagautas: gerai pažindamas miestą, ilgom kojom, laisvai jį išvaikščiojo, pamatė, koks ten baisus teroras viešpatauja, bandė apsilan-

¹⁸² BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-06-12], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 484, l. 1r.

¹⁸³ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-08-15], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 487, l. 1r.

¹⁸⁴ BS laiškas VD, [prieš 1923-09-30], l. 1v.

¹⁸⁵ BS laiškas VD, [Miunchenas → Būgiai], [1923-11-11], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 491, l. 1r.

¹⁸⁶ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], 1935-06-20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 687, l. 1v.

¹⁸⁷ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], 1935-06-21, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 688, l. 1v.

kyti pas Erichą Mülleri, bet išsigandusi šeimininkė tik duris pravėrusi pasakė: „Išvyko į dačą...“ Balys bandė apie tai pasakoti, įspėti savo studentus, turėjusius dėl komunizmo iliuzijų, bet užsienio reikalų ministras prašė tylėti...¹⁸⁸ Atvirlaiškyje užrašytos politinės užuominos. Vėliau pasirodžiusiame Sruogos straipsnyje apie kelionę į sovietinę Rusiją rašyta išsamiau¹⁸⁹.

Bendradarbiavimas vertimo, spaudos darbo srityse. Sruoga ir Daugirdaitė 1921–1923 m. bendradarbiavo iš prancūzų kalbos versdami dvių dalių brolių helenistų Alfredo ir Maurice'o Croiset vadovėlių *Graikų literatūros istorija*¹⁹⁰. Daugirdaitė knygą vertė dalimis, o Sruoga vertimą redagavo. Suinteresuotas, kad vertimas būtų atliktas gerai ir laiku, Sruoga laiškuose vis pasiteiraudavo, kaip Daugirdaitei, studijavusiai Berlyne, sekėsi versti, paragindavo nuosekliai dirbti. Gavęs vertimus, kelis kartus juos įdėmiai peržiūrėdavo. Sruogos pastabos atspindi ir jo požiūrį į lietuvių kalbą, vertimo stilišką, vertėjo darbą. Sruoga kritikavo sunkų pažodinį vertimą – intuityviai jautė, kad stilius neatspindi „lietuvių kalbos dvasios“¹⁹¹. Jis ragino vengti prancūziškų konstrukcijų, periodų. Skatino versti taip, kad sakiniai būtų paprasti, aiškūs, suprantami. Kad vertimas atrodytų stilingesnis, siūlė keletą rašybos pastabų (pvz., žodžius „poėzija, poėtas, poėma“ patarė rašyti be taško), tikslino literatūrinius terminus (vietoj „eposo“ ragino vartoti žodį „epika“, panašiai kaip – „lyrika, metrika, fizika“, būdvardžius „epikinis, lyrikinis“ patarė keisti „epinis, lyrinis“ kaip „fizinis, poetinis“, pavadinimą „achajiečiai“ – „achajų dinastija“)¹⁹².

Laiškuose minimas 1924 m. belgų poeto ir dramaturgo Charleso van Lerberghe'o trijų veiksnių satyrinės komedijos *Panas* vertimas iš prancūzų kalbos¹⁹³. Daugirdaitė jį vertusi pažodžiui, o Sruoga vertimą stilizavo¹⁹⁴.

Sruoga rūpinosi ir prižiūrėjo, kad leidykloms, žurnalų redakcijoms jo vardu duoti pažadai dėl kartu su Daugirdaite prisiimtų kūrinių vertimų ar straipsnių būtų išpildomi, kad išsipareigojimų būtų paisoma: „Visų pirma,

¹⁸⁸ VS P, in: BS laišakai VS, 1924–1939, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 5.

¹⁸⁹ Balys Sruoga, „Iš SSSR išpūdžių“, in: *Lietuvos keleivis*, Klaipėda, 1935-07-19, 20, 23, 25, 26, Nr. 164–165, 169–170, p. 3.

¹⁹⁰ BS laiškas VD, [prieš 1921-10-20], l. 3r.

¹⁹¹ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1921-11-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁹² BS laiškas VD, [1921-11-21], l. 1v.

¹⁹³ BS laiškas VD, [Kaunas → Būgiai], [prieš 1921-08-22], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 528, l. 2r.

¹⁹⁴ VS P, in: BS laišakai VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

jau jei kartą ką nusprendei ir jei tai liečia žmogaus ištesėjimą – tai jau taip turi būti padaryta, nors tai pusė pasaulio sugriūtų!¹⁹⁵ Jis ne kartą pabardamas drąsino Daugirdaitę, suabejojusią dėl pradėto darbo tęsinio. Sruogos įsitikinimu, tik po to, kai darbas padarytas, galima kelti klausimą, kiek jis pavyko, kaip galima jį papildyti ar pataisyti. Sruoga kantriai aiškino Daugirdaitei, kad, neįdėjus nė kiek pastangų, negalima iš anksto nusiteikti ir galvoti apie nepasisekimą, kad ji per mažai talentinga, neturi pakankamai reikalingų įgūdžių ar įkvėpimo¹⁹⁶. Sruoga, būdamas pareigingas, reikliai ir griežtai mokė Daugirdaitę atsakomybės, disciplinos, objektyvaus įsivertinimo.

Kelionių avantiūros, pavojai. Pirmoji laiškuose Daugirdaitei aprašyta kelionė – į Rotvandos viršūnę Bavarijos kalnuose. Į šią kelionę Sruoga vyko su bičiuliu, veterinarijos studentu Stasiu Jankausku. Sruoga pabrėžė kelionės nuotykius: išlipęs iš traukinio, atsiskyrė nuo draugo, pasiklydo miške, vėliau net dvidešimt penkis kartus virto snieguotomis uolomis žemyn. Baimę, fizinį nuovargį įveikti padėjo laisvės, erdvės pojūtis¹⁹⁷. Jankauskas prisiminė, kad kelionė buvo daug pavojingesnė: išvykus iš Miuncheno, oras netikėtai pasikeitė. Kilus sniego pūgai, draugai, lipdami į kalną, pametė taką. Jei ne aprimęs vėjas, kažin ar būtų pasiekę namelį kalnuose¹⁹⁸.

Kelionėse Sruoga patirdavo ne tik nuotykių, avantiūrų, bet ir rimtų pavojų, rizikavo gyvybe. Sruoga dažnai į kalnus išeidavo vienas, o jei su ekskursija, – mėgdavo nuo jos atsiriboti. Kopdamas iš vienos Bavarijos Alpių kalnų viršūnės į kitą, susižeidė, nusilpo, galėjo žūti, jei nebūtų laiku išgelbėtas:

Vos neužsimušiau eidamas nuo vienos viršūnės į kitą. Susidraskiau rankas, pančekas, iš batų viny išsilupo, o galų gale du vokiečiu pabaigė traukt ant uolos 2½ aukštumės ir mane, o visai vertikalinės. Kad ne jie, tai būt buvę negerai: apačion nulipti labai sunku buvo, o viršun – visai negalima.¹⁹⁹

Sruoga, kalnuose patyręs rimtų pavojų, susidūręs su mirtimi, vėliau laiškuose brolių Juozapą, dar mažai įgudusį alpinistą, ragino būti atsargų,

¹⁹⁵ BS laiškas VD, [Baibokai → Būgiai], [1922 m. vasara], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 691, l. 1r.

¹⁹⁶ *Ibid.*, l. 1r–v.

¹⁹⁷ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], 1922-02-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

¹⁹⁸ Stasys Jankauskas, „Iš studijų Munchene“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 88.

¹⁹⁹ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [prieš 1922-05-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r–v.

niekada nelipti į kalnus be patyrusių vedlių, patarinėjo, kokia amunicija reikalinga, kokios apsaugos priemonės būtinos.

Juozas Pronskus, su kuriuo Sruoga keliavo po Bavarijos Alpes, atsiminė, kaip ne kartą Sruoga neleido jam nukristi žemyn, gelbėjo pakibusį virš plyšių²⁰⁰.

Sruoga, būdamas ekskursijos vadovas, gelbėjo ir į pavojus patekusius studentus:

Šiandie persivertėm per Wildspitze – 3774 metr.

Keletas vietų buvo gana pavojinga. Baigėm lipt tuo takeliu, kuris pažymėtas, bet buvo žymiai pavojingesnių vietų. Insodaitė įlindo į ledo plyšį – pasinėrė su galva (dugno nepasiekė), aš ją už virvės ištraukiau. Petrauskaitė apsirgo kalnų liga – pradėjo vemt – vargiai nugabenome į pakalnę. Moterys visos išgledo iš nuovargio. Tai aukštųjų kalnų pasaulis.²⁰¹

Laiškuose iš kalnų gausu šėlstančios gamtos aprašymų. Sruoga patekdavo į audras su žaibais, perkūnijomis, vėtra, pūga, tirštu sniegu, ūkanomis. Dažnai pameddavo kelią. Neapsižiūrėjęs, kojai užkliuvus ar paslydus, stačia galva versdavosi pakalnėn, vėl kopdavo į dar neišvaikščiotus, nepažįstamus kalnus. Kalnuose patyrė sunkių odos nudegimų²⁰². Būdamas beveik dviejų su puse tūkstančio metrų aukštumoje nuo netikėtų saulės atakų, akinančios šviesos gindavosi liaudiškomis priemonėmis: veidą išsitrindavo lašiniiais, ant galvos užsidėdavo arbūzo kiautą, prikraudą sniego²⁰³.

Kelionės į kalnus reikalaudavo fizinės ištvermės ne tik galynėjantis su gamtos stichijomis. Reikėjo apšalus nakvoti kalnuose, įveikti ilgus (dvidešimties kilometrų) atstumus nuo vienos viršukalnės prie kitos, nešti dešimties, dvylikos kilogramų kuprines. Miškininkystės studentas Miuncheno universitete Antanas Krušinskas liudijo, kad Sruoga, norėdamas išbandyti save, rinkdavosi sunkesnę pakilimo į kalnus ir nusileidimo nuo jų būdą, nevengė rizikos²⁰⁴. Ne veltui iš kalnų grįžęs Sruoga jautėsi „visas sulaužytas“, sustingusiomis rankomis, sutinusiomis kojomis, nudegusia, pūslėta

²⁰⁰ Juozas Pronskus, „Milžino paunksmėje. Patas ir Patukas Alpėse“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 98–102.

²⁰¹ BS atvirlaiškis VS, [Tirolis → Būgiai], [1929-07-24], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 684, l. 1v.

²⁰² BS atvirukas VD, [1922-08-10–11], l. 1v.

²⁰³ BS atvirukas VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-06], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 3v.

²⁰⁴ [Antano Krušinsko prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis: Atsiminimai apie Balį Sruogą*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 114.

oda, aukšta temperatūra²⁰⁵. Fizinis negalavimus nustelbdavo vidinė harmonija: „Kaip aš džiaugiuos, kad galėjau pasiekt šiemet kalnus! Tarytum iš naujo atgimiau“²⁰⁶.

Sruoga dažnai „pagyventi kalnuose laisvu, saulėtu ir laukiniu gyvenimu“²⁰⁷ kvietė Albiną Rimką, Faustą Kiršą, Kostą Kanauką, Juozą Pronskų, Antaną Krušinską, Vandą Daugirdaitę, brolių Juozapą Sruogą, vadovavo ir didesniajam būriui draugų, vėliau – studentų.

Ypač įsimintina kelionė į kalnus buvo su Kirša, kai abu įveikė vieną aukščiausių Bavarijos Alpių viršukalnių – Watzmann – 3000 metrų²⁰⁸. Sruoga rašė Daugirdaitei, kad „tiek žiaurių, pašėlusių įspūdžių aš nesu nuo Kaukazo laikų pergyvenęs!“²⁰⁹

Sruogienė pridėjo pastabą apie nuotykius įsimintinas 1922 m. Kalėdas, praleistas Saksonijos Šveicarijoje kartu su artimomis bičiulėmis – Sofija Laucevičiūte ir Viktorija Gravrogkaite: „Susitikę su Baliu Kūčias turėjom restorane. Per šventes vaikščiojom po sniego kalnus, važinėjom rogutėmis – Zosė net nušvilpė į Čekoslovakiją – ten arti siena. Riesengebirge paliko mums malonius prisiminimus, tos mano draugės Balio nevaržė, jis laikėsi laisvai, buvo geroje nuotaikoje“²¹⁰.

Laiškuose ir atvirlaiškiuose Sruoga dažniausiai fiksavo įspūdžius iš kalnų kelionių: „Šiandie sekmadienis. Aš šiandie kalnuose – pačiūžos, sniegas, sniegas, sniegas. Tiek laisvės, tiek saulės ir tikros didelės didelės pusnys“²¹¹, „Vėjas staugia, pušys ūžia ir pasaulis – toks gražus!“²¹² Sniego, saulės ir laisvės leitmotyvai kartojami visuose Sruogos kelionių laiškuose.

Ypač intensyviai keliauta švenčių metu. Kelionės planuotos per Velykas, Šeštines, Sekmines, Jonines. Keliauta Bavarijoje (Oberammergau, Garmisch-Partenkirchen, Oberaudorf), Tirolyje (Kufstein, Austrijos Alpeše).

²⁰⁵ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-04-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

²⁰⁶ BS atvirlaiškis VS, [Austrija → Būgiai], [1929-07-25], in: *MLLM GEK 3961, MLLM ER*, 1801, l. 1v.

²⁰⁷ BS laiškas VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-07-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 486, l. 1r.

²⁰⁸ BS atvirlaiškis VD, [1922-08-10-11].

²⁰⁹ BS atvirlaiškis VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-06], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 3r.

²¹⁰ VS P, in: BS laišškai VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

²¹¹ BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1922-02-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v.

²¹² BS atvirlaiškis VD, [Miunchenas → Berlynas], [1923-01-09], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1r.

Kalnų diena – sekmadienis. Sruoga Berlyne studijuojantiems kolegoms linkėjo: „Būtinai kas sekmadienis važiuokit į sniegą – ir atsiminkit mane, kad aš švilpiu pakalnėn. Gerai, Vanduk: aš taip noriu, kad Tu šventadienį būtum sniege – gerai?“²¹³

Priedai laiškuose – sudžiovinti „Alpių pievos žiedeliai“²¹⁴, tarp jų, be „baltų gėlelių iš tolimos Austrijos“, ir „didesnė – edelveis, o ji buvo aukštai, netoli dangaus, debesyse, [...] ant bedugnės krašto“²¹⁵.

Remdamasis vėlesniais apmąstymais, papildomomis studijomis, Sruoga parengdavo išsamių straipsnių, kuriuose plačiau aprašydavo kalnų trauką, poveikį žmogui²¹⁶.

Santuoka, tėvystės patirtis. Laiškuose aktualizuotas gyvenimas iki santuokos (1924-03-22) Lietuvoje, ypač Miunchene. Labai nedaug pasiren-gimo santuokai (jau anksčiau aptartų drabužių, vaisių, svečių, ceremonijos scenarijaus) detalių. Laiškuose neatskleistas jaunavedžių gyvenimo romantiškasis etapas Klaipėdoje, apsigyvenus Jono Žiliaus viloje. Jį pakeitė kraustymosi iš Klaipėdos į Kauną rūpesčiai (buto Kaune paieškos), Sruogos rengimasis „habilitacijos“ procedūrai Lietuvos universitete. Dvasios artumas reiškiamas jau ne visame laiške, o tik jo pabaigoje, prieraišuose. Gimus dukrai (1925-08-15), šiltas vyro ir žmonos santykis naujai atsiskleidžia: „Kai arti esu prie tavęs, aš nežinau, kad tave taip myliu. / Ir tas Daliūkštis! [...] ar užteks man jėgų, kad Daliukui būt gera augti“²¹⁷.

Sruogai universitete vasaros atostogos prasidėdavo greičiau nei Sruogienei gimnazijoje, todėl jis su dukra anksčiau nuvažiuodavo į Būgius. Laiškuose išsamiai rašė, kaip prižiūrėjo augančią dukrą, ką ji veikė, kuo domėjosi, kaip abu ilgėjosi ir laukė iš Kauno savaitgaliui atvažiuojančios Sruogienės²¹⁸.

Laiškuose matome Sruogą su dukra besitariančius, ką padovanoti Sruogienei varduvių proga (knygą, suknelę)²¹⁹, kartu rašančius laišką apie Bū-

²¹³ BS atvirlaiškis VD, [1922-02-26], l. 1v.

²¹⁴ BS laiškas VD, [1922-05-24], l. 1r.

²¹⁵ BS laiškas VD, [1922-07-01], l. 1r.

²¹⁶ Balys Sruoga, „Apie alpinizmą“, in: *Lietuvos studentas*, Kaunas, 1930-10-01, Nr. 2, p. 5; 1930-10-15, Nr. 3, p. 5; dar žr. Balys Sruoga, „Iš alpinisto užrašų“, [1929], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 3984, l. 1–14r.

²¹⁷ BS laiškas VS, [Kaunas], [prieš 1926-09-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 512, l. 2v.

²¹⁸ BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [1931-05-25], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 514, l. 1r.

²¹⁹ BS laiškas VS, [Būgiai → Kaunas], [prieš 1928-06-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 515, l. 1v, 2r.

gius – Dalios prižiūrėtus šuniukus, kačiukus, viščiukus, ančiukus, keliones į Vieکشnius, dėliojamus į albumą mamos atsiųstus atvirukus²²⁰. Sruogos ir Sruogienės laiškuose, be dukters vardo Dalė, minimi ir maloniniai, mažybiniiai variantai: „Daliuka“, „Daliukas“, „Daliutė“, „Daliukėlis“, „Daliučiu-kas“, „Daliūkštis“.

Ypatingos yra iš ekskursijų rašytų atvirukų pabaigos. Atsisveikinant su žmona ir dukra reiškiamas ilgesys, noras kuo greičiau susitikti, apkabinti: „Kaip mūsų mažuliukas Daliukėlis – taip aš jo pasiilgau! Pabučiuok nuo manęs, priglausk, paglostyk!“²²¹, „O tu jį pabučiuok – gražiai – meiliai – meiliai kaip tu moki, kad jai būt gera augti!“²²²

Tekstologiniai laišku ypatumai. Sruogos laišku Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys yra nepilnas. Sruogienė vėliau pabrėžė, kad ne visi jai adresuoti Sruogos laišku išliko. Archyvuose nerasta, galima sakyti, romantiškiausia jausmų istorijos atžvilgiu susirašinėjimo dalis: „Nėra susirašinėjimo per visą 1921 m. gruodžio mėn. ir 1922 m. sausio mėn.“²²³ O jis buvo labai gyvas ir reikšmingas²²⁴ („slaptos vedybos“ po 1921 m. Kalėdų)²²⁵.

Svarbiausios Sruogos laišku nuoseklaus naratyvo atkūrimo ir perskaitymo problemos yra tokios: nedatuoti arba tik iš dalies datuoti laišku, laišku fragmentai (gali būti išlikusi tik laišku pradžia, pabaiga ar dėstomoji dalis be pradžios ir pabaigos), nuotrupos (be rišlesnio siužeto), sunkiau įskaitomas braižas, ypač jei laišku rašyti cheminiu pieštuku, važiuojant traukiniu, ekskursijų į kalnus metu, jei jie pažeisti (sušlapinti, ištepti kitomis medžiagomis).

Prieš akis turint visus Daugirdaitei-Sruogienei adresuotus Sruogos laiškus, sudėliotus chronologine tvarka, galima patikslinti kai kurių Daugirdaitės albumo atvirlaiškių, atvirukų, saugomų MLLM, BVSNM, datavimą, ypač jei pašto spaudai nekokybiški, pažeisti. Toliau aptariami tik keli atvejai iš daugelio, kai datuoti galima tiksliau.

Sruoga 1927 m. su teatro seminaro dalyviais lankėsi Magdeburge, Berlyne, Drezdene. Iš Magdeburgo išsiuntė atvirlaiškį, pažymėdamas tik mėnesį

²²⁰ BS laišku VS, [Būgiai → Kaunas], [1931-05-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 516, l. 1r.

²²¹ BS atvirlaiškis VS, [Zalburgas → Būgiai], [1930-07-08], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 1v.

²²² BS laišku VS, [prieš 1926-09-01].

²²³ Iš šio adresatės minimo laikotarpio *LLTI BR* saugomi tik 5 laišku, kurių originalai nebuvo persiųsti į JAV.

²²⁴ VS P, in: BS laišku VD, 1921, in: VS, Ms. Coll. 1255, KC, b. 1, f. 2.

²²⁵ Įspūdžių, kurie dažniausiai reikšti sapnų intarpais, iš kartu praleistų 1921 m. Kalėdų Oberaudorfe, randama vėlesniuose 1922 m. laiškuose.

ir dieną (06-24). MLLM nurodyta apytikrė data – 1930 m.²²⁶ Žinant, kuriais metais keliauta, nesunku nustatyti pilną datą: 1927 m. birželio 24 d. Kitas atvirlaiškis, rašytas iš Drezdeno tos pačios kelionės metu (1927-06-30), MLLM datuotas apytikriai jau 1925 m.²²⁷, kaip ir atvirlaiškis, rašytas iš Kau-
no – jau po kelionės (1927-07-02)²²⁸.

1935 m. birželio pabaigoje Sruoga lankėsi Maskvoje ir Leningrade (4 atvirlaiškiai, kuriuose rašyta apie išvyką į Maskvą, saugomi LLTI BR). MLLM yra dar 2 šios kelionės ciklui priklausantys atvirlaiškiai (pirmasis atvirlaiškis MLLM datuotas apie 1934 m.²²⁹, antrasis – apie 1925 m.²³⁰). Viename iš jų pranešama apie delegacijos planus iš Maskvos vykti į Leningradą, kitaime – apie baleto *Leningrad* gastroles Maskvoje ir ten užmegztas pažintis su Rusijos menininkais. Be to, prieš pora dienų siųstame atvirlaiškyje rašyta apie grįžimo į Lietuvą planus: „Namo važiuosim 28 ar 29“²³¹. Tai įrodo, kad aptariamais atvirlaiškiais turėtų būti datuojami kitaip – 1935 m. Datuota netiksliai, nes prieš akis neturėta visų iš Sovietų Sąjungos į Lietuvą siųstų atvirlaiškių.

Sruoga Daugirdaitei iš Bavarijos į Berlyną 1922 m. rugpjūčio 10 d. išsiuntė atvirlaiškį, kurį sudarė 3 atvirukai: pirmieji 2 atvirukai be datų yra LLTI BR (1, 2)²³², o trečiasis, kuriame pažymėtas mėnuo ir diena (10/VIII), – MLLM (3)²³³. Visų atvirukų datą (1922) padeda nustatyti ne tik mėnesio ir dienos nuoroda, bet ir jų tema (Sruogos ir Kiršos kelionės į kalnus, prasi-dėjusios 1922 m. rugpjūčio 4 d., paskutinės stotelės – Austrijos siena, Watzmanno kalnas, Königsee ežeras). MLLM muziejininkai, neturėję nuorodų į LLTI BR, padarė išvadą, kad iš visų 3 atvirlaiškio atvirukų išlikęs tik vienas – trečiasis, neteisingai datavo, pažymėdami, jų nuomone, apytikrę 1924 m. datą.

²²⁶ BS atvirlaiškis VS, [Magdeburgas → Būgiai], [1927-06-24], in: *MLLM GEK* 3961/39, l. 1v.

²²⁷ BS atvirlaiškis VS, [Drezdenas → Būgiai], [1927-06-30], in: *MLLM GEK* 3961/14, *MLLM ER*₁ 1753, l. 1v.

²²⁸ BS atvirlaiškis VS, [Kaunas → Būgiai], [1927-07-02], in: *MLLM GEK* 3961/9, *MLLM ER*₁ 1748, l. 1v.

²²⁹ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], [1935-06-24], in: *MLLM GEK* 3961/1, *MLLM ER*₁ 1736, l. 1v.

²³⁰ BS atvirlaiškis VS, [Maskva → Kaunas], [1935-06-28], in: *MLLM GEK* 3961/37, l. 1v.

²³¹ BS atvirlaiškis VS, [Leningradas → Kaunas], [1935-06-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 688, l. 1v.

²³² BS atvirlaiškis VD, [Bavarija → Berlynas], [1922-08-10], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, l. 1v, 2v.

²³³ BS atvirukas VD, [1922-08-10], in: *MLLM GEK* 3961/40, b. 659, l. 3v.

Sruoga 1930 m. liepos 8 d. iš Zalcburgo į Būgius Sruogienei išsiuntė atvirlaiškį – 3 atvirukus: pirmieji 2 saugomi MLLM (1, 2) ir datuojami 1924 m.²³⁴, trečiasis – LLTI BR (3)²³⁵. Remiantis vienu iš pirmųjų kelionės metu rašytu atvirlaiškiu, siųstu Sruogienei 1930 m. liepos 7 d. (pirmadienį rašytame atviruke, kuris MLLM datuotas gerai ir priskirtas šiai ekskursijai, teigta, kad „[i]š ekskursijos neigiamai išsiskiria Sal. Nėr. ir Dvar.“²³⁶), aišku, kad kalbama apie 1930 m. Sruogos organizuotą ekskursiją į Vokietiją, kurioje dalyvavo ir Salomėja Nėris. Ši ekskursija Sruogai nebuvo sėkminga²³⁷. Visi 3 atvirukai rašyti antradienį (LLTI BR atviruke fiksuota savaitės diena). Susiejus visus 3 atvirukus (pagal tematiką ir kontekstą), atkurtas visas atvirlaiškis. Tai pačiai ekskursijai į Vokietiją priskirtinas ir Sruogos atvirlaiškis, išsiųstas iš Ciuricho 1930 m. liepos 13 d. Atvirlaiškį sudaro 4 atvirukai. Trys iš jų saugomi MLLM (1, 2, 4) ir klaidingai datuoti (apie 1929 m.)²³⁸, vienas – LLTI BR (3)²³⁹. Trečiajame atviruke vėl užsiminta apie Nėrį: „Bačinsk. su Dvarionaite – pasitaisė [...]“. 1930 m. liepos 26 d., baigiantis ekskursijai, iš Miuncheno į Būgius Sruoga išsiuntė atvirlaiškį iš 3 atvirukų. MLLM atvirlaiškio aprašyme teigiama, kad išliko tik pirmasis ir trečiasis atvirukai (1, 3)²⁴⁰. LLTI BR saugomas antrasis atvirlaiškio atvirukas (2)²⁴¹. Jame kalbama apie Sruogos nesutarimus su ekskursantėmis. Šiame kontekste vėl paminima Nėris: „Sal. Neris pavargo, vos neapalpo. Atėjo vėliau – pavėlavom į traukinį. Kitos pradėjo ją bart, ji – raudot, isterika stoty, nors pasiusk! Vėl kitos moters prisipirko Milane šilko, per lietų bijo eit – sušlapint, geruoju negaliu išprašyt eit, o sėdėt negalim – nes lyja ir lyja, laukdamas gero oro – ir namo nesugrįši, šitokios rūšies incidentas mane baisiai erzina, o nuo moterų aima-“²⁴². Antrojo atviruko tekstas toliau tęsiamas trečiajame: „navimų

²³⁴ BS atvirukai VS, [Zalcburgas → Būgiai], [1930-07-08], in: *MLLM GEK* 3961/24, *MLLM ER*₁ 1798, l. 1v, 2v.

²³⁵ BS atvirukas VS, [1930-07-08], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 3v.

²³⁶ BS atvirlaiškis VS, [Koblencas → Būgiai], [1930-07-07], in: *MLLM GEK* 3961/17, *MLLM ER*₁ 1756, l. 1v.

²³⁷ Juozas Švaistas, „Išpūdžiai iš ekskursijos į Alpes“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, p. 193–195.

²³⁸ BS atvirukai VS, [Ciurichas → Būgiai], [1930-07-13], in: *MLLM GEK* 3961/25, *MLLM ER*₁ 1799, l. 1v, 2v, 4v.

²³⁹ BS atvirukas VS, [Ciurichas → Būgiai], [1930-07-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 3v.

²⁴⁰ BS atvirukai VS, [Miunchenas → Būgiai], [1930-07-26], in: *MLLM GEK* 3961/38, l. 1v, 3v.

²⁴¹ BS atvirukas VS, [Miunchenas → Būgiai], [1930-07-26], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 685, l. 2v.

²⁴² *Ibid.*

man ausys skauda – stačiai nebegaliu“²⁴³. Nesujungus visų trijų atvirukų, neįmanoma atkurti visų ekskursijos dienų, stebėti įvykių.

Keletas išvardytų Sruogos laiškų rinkinio Daugirdaitei netikslumų, atsiradusių pateikiant laiškų metaduomenis, iškelia ir didesnę – glaudesnio atminties saugojimo institucijų bendradarbiavimo – problemą. Tik ištyrus laiškų rinkinį įvairiais aspektais, o ypač tekstų istorijos, galima imtis konkrečių dokumentų aprašymo (be laiškų kolekcijos visumos supratimo, ar timesnio konteksto įžvalgų, atsiranda netikslumų, kuriuos vėliau reikės taisyti).

Apibendrinimas. Laiškų Vandai Daugirdaitei-Sruogienei rinkinys Bilio Sruogos epistoliariume yra didžiausias (237 vienetai) ir sudėtingiausias rekonstrukcijos aspektu (laiškų kolekcijos visuma išryškėja tik chronologiškai susiejus visus Sruogos laiškus, saugomus LLTI BR, MLLM ir BVSNM, pasitelkus ekstratekstinę JAV (BLKM, LTSC, KC) deponuotų Sruogienės archyvų medžiagą. Šis Sruogos laiškų rinkinys yra unikalus ir dėl išlikusios galimybės atkurti bent dalį adresanto ir adresato dialogo.

Daugiausia laiškų (173) Sruoga parašė iki santuokos su Daugirdaite, ši rinkinio dalis išsiskiria ir stiliumi (menine aktualizacija), ir žanrų įvairumu (į tradicinį pasakojimą įterpiami laiškai-eilėraščiai, eilėraščiai proza, impresijos, miniatiūros). Sruogos laiškų Daugirdaitei rinkinys stiliaus (meninio beletristinio) ir struktūros (kelių dalių) atžvilgiais panašus į Valerijai Čiurlionytei rašytus laiškus, kuriems būdinga jausmų raiškos ir poetinės kūrybos sintezė.

Po santuokos rašyti laiškai (64) paprastesnės stilistikos. Stiliaus paprastėjimą galima paaiškinti tuo, kad gyvenimo Miunchene laiku patirtą artimo žmogaus ilgesį, tapusį įkvėpimu, kūrybos akstinu, pakeitė kasdienybės, gyvenimo kartu pilnatvė. Juose daugiau kasdienio gyvenimo įvykių, buities detalių. Laiškai, kuriuose punktais dėstomi planai ar išsamiau aprašomi įvykiai, primena dalykinius Sruogos laiškus broliui Juozapui Sruogai.

Visuomeninio ir politinio gyvenimo užuominos asmeniniuose laiškuose toliau buvo plečiamos, išsamiau aprašytos Sruogos publicistikoje. Sruogos straipsnius kaip kontekstinę, aiškinamąją medžiagą pravartu turėti po ranka skaitant epistoliką.

Buitinio ir meninio (kontaminacinio) stiliaus laiškuose kasdienybės aprašymai išplečiami adresanto pojūčiais, išgyvenimus atspindinčiais kūry-

²⁴³ BS atvirukas VS, [1930-07-26], in: *MLLM GEK 3961/38*, l. 3v.

biniais intarpais, regėjimais, sapnais, kelionių įspūdžiais, nuotykiams, todėl laiškai emociingi, ekspresyviūs, juose gausu tropų, ypač metaforų, simbolių, leitmotyvų.

Sruogos laiškai Daugirdaitei-Sruogienei yra pirmiausia meilės laiškai, todėl juose svarbiausia dviejų žmonių tarpusavio santykių (pažinties, santuokos, tėvystės ir motinystės) istorija, išgyvenamos būsenos (draugystė, bičiulystė, meilė, netektis), patiriamos emocijos (ilgesys, liūdesys, nerimas, pavydas, džiaugsmas, skausmas).

Laiškuose plačiau neaprašyti mažiau žinomi Sruogos biografijos faktai (intelligentų mobilizacija į kariuomenę, studijos aviacijos mokykloje, mokytojavimas lietuviškoje mergaičių gimnazijoje, etc.), tik užsiminta apie veiklą, kuriai Sruoga skyrė daug dėmesio – humoro ir satyros teatrą „Vilkolakis“, Lietuvių meno kūrėjų draugiją.

Sruogos laiškuose Daugirdaitei-Sruogienei stipriausiai atsiskleidžia asmenybės branda, dvasinis ir psichologinis augimas (Sruoga – ypatingai jautrus verkiantis vaikas, chaotiškas, „retai kada saiką težinojęs“, ieškantis savęs jaunuolis, ryžtingas, pareigingas, atsakingas, mylintis vyras ir tėvas). Ne atsitiktinai vėliau Sruogienė teigė, kad, išleidus šį laiškų rinkinį, jį bus galima skaityti ir kaip siužetą turintį pasakojimą – ne tik meilės, nuotykių romaną, bet ir kaip unikalų lietuvišką laiškų ir net *Bildungsroman*.

LETTERS OF BALYS SRUOGA TO VANDA DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ

Summary

The article deals with the description of the letters of Balys Sruoga to Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1919–1946, 237 pieces) and letters from Daugirdaitė-Sruogienė to Sruoga (1920–1940, 50 pieces). It aims at (1) presenting the history of the corpus of letters to a broader audience, (2) examining the letters of Daugirdaitė-Sruogienė to Sruoga, (3) naming the peculiarities of the content, style, and composition of the letters by comparing them with the letters addressed to Valerija Čiurlionytė, a study friend in Russia, and Juozapas Sruoga, Balys's eldest brother, (4) examining the relationship of Sruoga's letters with the memoir material, journalistic texts, and epistolary literature, and (5) referring the textual peculiarities of this collection.

The corpus of the letters addressed to Daugirdaitė is among the largest and most complicated ones in Sruoga's epistolary legacy from the reconstructive

point of view (the entirety of this corpus becomes visible only by chronologically linking all of Sruoga's letters kept in the Archives of the Library of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Maironis Museum of Lithuanian Literature, and the house-museum of Balys and Vanda Sruoga in Kaunas, and by employing extratextual materials from the USA, primarily from Kislak Center, the University of Pennsylvania, where Sruogienė's collection is stored. This collection of Sruoga's letters is also unique because of the remaining possibility to recover at least a part of the dialogue between the addresser and the addressee.

Sruoga wrote the majority of the letters (173) before his marriage to Daugirdaitė; this part of the corpus is exceptional for its style (artistic actualisation), as well as the diversity of genres (letters-poems, impressions, miniatures inserted into a traditional narrative). The letters corpus of Sruoga to Daugirdaitė is similar to those addressed to Čiurlionytė in style (artistic fictional) and structure (several parts), characteristic of emotional expression and synthesis of poetic creation.

Letters written after marriage (64) are of simpler stylistics. The simplification of style can be explained by the fact that the longing for an intimate during the Munich times had become a source of inspiration, an impetus for creation was changed by the fullness of daily life and living together. They contain more events from everyday life. Letters describing plans in clauses or detailing events resemble Sruoga's letters to his brother Juozapas.

In letters of everyday and artistic (contamination) style, daily descriptions are expanded with the sensations of the addresser, creative inserts reflecting experiences, visions, dreams, travel impressions, and adventures. These letters are emotional, expressive, full of tropes, especially metaphors, symbols, and motifs.

First and foremost, Sruoga's letters to Daugirdaitė are love letters, therefore the story of the relationship between two individuals is revealed most intensely in its content (meeting, marriage, fatherhood and motherhood), states experienced (friendship, familiarity, love, loss), and emotions (longing, sadness, anxiety, envy, joy, pain).

The letters do not go into detail of the lesser-known facts of Sruoga's biography. The content of Sruoga's letters addressed to Daugirdaitė intensely reveal the maturity of personality, spiritual and psychological growth (Sruoga, an oversensitive and crying child, chaotic, "hardly ever knew what moderation is", a young man in search of himself, willful, dutiful, responsible, a loving husband and father). It is for the reason that later on Sruogienė claimed that once this corpus of letters was released, it could read as a story with elements of plot, and not only as a romance or adventure novel but also as a unique Lithuanian epistolary novel and even a *Bildungsroman*.

BALIO SRUOGOS PUBLICISTIKA LIETUVOS DIENRAŠTYJE 1919–1924 M.

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ

Balys Sruoga, išskirtino talento ir likimo poetas, dramaturgas, romanistas, dėstytojas, yra ir daugelio straipsnių autorius. Algio Samulionio teigimu, vien straipsnių apie teatrą ir spektaklių recenzijų jis yra parašęs daugiau kaip šimtą¹. Ne mažiau, gal net daugiau jų parašyta literatūros, švietimo, kultūros, visuomeninio gyvenimo klausimais, taip pat kelionių įspūdžių, feljetonų. Pasirašinėdavo juos įvairiais slapyvardžiais, kurių turėjo daugybę. Kartais pasirašydavo ir realiai egzistavusių asmenų pavardėmis, tad nežinia, ar visi jo slapyvardžiai iššifruoti, ar ne. Samulionis teigia, kad „nei šiandien, nei turbūt ateityje niekas negalės būti tikras, jog žino visus Sruogos slapyvardžius ar surinko pilną jo straipsnių bibliografiją“². Nemažai straipsnių, dažniausia mokslinio pobūdžio, yra pasirašęs savo vardu ir pavarde.

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Balio Sruogos elektroninis laiškų (1911–1947) archyvas“ (sut. Nr. LIP-017/2016).

---

¹ Algis Samulionis, „Teatro vizija, teatro kasdienybė“, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 10: *Teatro kritika, 1911–1929*, sudarė Algis Samulionis, parengė Donata Linčiuvienė, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. xi.

² *Ibid.*, p. xii. Pavyzdžiui, laikui bėgant buvo patikslinta vieno slapyvardžio identifikacija – tarp Sruogos slapyvardžių Samulionis pateikė slapyvardį *Nezablockis*, kuris ilgą laiką buvo priskiriamas rašytojui, remiantis juo pasirašyto straipsnio tematika ir stiliumi, nors pridūrė, kad „[g]alutinis slapyvardžio priskyrimas B. Sruogai dar kelia abejonių“ (Algis Samulionis, *Balio Sruogos raštų bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1970, p. 212). Tuo metu Sruogai buvo priskirti šie pseudonimai *Nezablockis* pasirašyti straipsniai: „Zablockio kalambūrai“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1929-04-21, Nr. 88, p. 4–5; „Laiškas į redakciją. Atsakymas p. Zablockiui-Sruogai“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-05-01, Nr. 97, p. 4. Po keliolikos metų Julius Būtėnas atskleidė, kad *Nezablockio* slapyvardžiu prisidengęs su Sruoga, pasivadavęs *Jurgiu Zablockiu*, polemizavo literatūros kritikas ir vertėjas Jurgis Jocaitis, kuris 1973 m. apie tai prisipažinęs Leonui Gudaičiui ir Aleksandrui Žirguliui; plačiau apie tai žr. Julius Būtėnas, „[Balio Sruogos mistifikacijos]“, in: *Apie lietuviškuosius slapyvardžius: Straipsnių rinkinys*, sudarė ir parengė Jonas Mačiulis, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008, p. 61–66.

Publicistika kultūros ir visuomeninio gyvenimo klausimais, apimanti daugiau nei trijų dešimtmečių laikotarpį nuo 1913 iki 1946 m., – tai Sruogos straipsnių dalis, kuri mažiausiai žinoma ir plačiajam skaitytojų ratui. Straipsniai literatūros, teatro temomis, recenzijos jau paskelbti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidžiamuose Balio Sruogos *Raštuose*³, tad prieinami kiekvienam besidominčiam rašytojo kūrybinio palikimu, tuo tarpu likusioji publicistikos dalis dar tebėra išsibarsčiusi periodinėje spaudoje⁴, o rankraščiais ar mašinraščiais teišlikusi įvairiuose archyvuose⁵. Suprantama, kad ji ir mažiausiai tyrinėta. Apie Sruogą kaip publicistą šiek tiek galima rasti Samulionio monografijoje *Balys Sruoga*⁶ ir bibliografijos sąvade *Balio Sruogos raštų bibliografija*⁷, Leono Gudaičio studijose *Platėjantys akiračiai* ir *Laiko balsai*⁸, tačiau tai tik pabiros žinios, ne išsamūs tyrimai. Simptomatiška, kad *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* paskelbtame Valdemaro Serapino straipsnyje „Publicistika“ Sruogos pavardės nėra⁹. Jo publicistika iš tiesų dar tebelaukia savo tyrėjo.

Sruogos kaip publicisto talentas, angažuotumas šiam žanrui ir kultūros temoms ėmė skleisti dar jam mokantis Panevėžio realinėje mokykloje

³ Balys Sruoga, *Raštai*, t. 6: *Literatūros kritika, 1911–1923*, parengė Algis Samulionis, Rimas Žilinskas, redagavo Donata Linčiuvienė, Rimas Žilinskas, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 7: *Literatūros kritika, 1924–1929*, parengė Algis Samulionis, Rimas Žilinskas, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 8: *Literatūros kritika, 1930–1947*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 10: *Teatro kritika, 1911–1929*; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 11: *Teatro kritika, 1930–1947*, sudarė Algis Samulionis, parengė Donata Linčiuvienė, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

⁴ Pirminius Sruogos publicistikos registravimo ir bibliografavimo darbus yra atlikę Samulionis rengdamas *Balio Sruogos raštų bibliografiją* (1970) ir Sruogos *Raštus*, aiškindamasis jo slapyvardžius.

⁵ Daugiausia Sruogos rankraščių yra saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyriuje, taip pat jų yra Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus archyve, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje.

⁶ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986, p. 30–34, 100–102, 129–131.

⁷ Algis Samulionis, „Pratarmė“, in: Algis Samulionis, *Balio Sruogos raštų bibliografija*, p. 3–7.

⁸ Leonas Gudaitis, *Platėjantys akiračiai: Lietuvių literatūrinė spauda 1904–1917 metais*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 142–143; Leonas Gudaitis, *Laiko balsai: Lietuvių literatūrinė spauda 1918–1923 metais*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 46–47, 61–62, 118.

⁹ Valdemaras Serapinas, „Publicistika“, in: <https://www.vle.lt/Straipsnis/publicistika-76883>.

(1906–1914). Tai sutapo su tautiniu ir kultūriniu pakilimu visoje Lietuvoje, kai, panaikinus spaudos draudimą, ėmė atgimti teatras, į mokyklas pamažu grįžo lietuvių kalba, pradėjo eiti pirmasis lietuviškas dienraštis *Vilniaus žinios* (1904), kurį 1909 m. pakeitė *Lietuvos žinios*. Kai po metų išėjo pirmasis šio dienraščio priedas moksleiviams – žurnalas *Aušrinė*, su pertraukomis ėjęs 1910–1914, 1917, 1919–1926 ir 1931–1933 m., Sruoga buvo keturiolikos – smalsus, kritiškas, nonkonformistas, daug skaitantis ir laikantis tai vienu iš savišvietos būdų, jaunimo problemoms neabejingas „aušrininkų“ draugijos narys. Rygoje tuo metu ėjo populiarius visuomenės, literatūros, politikos ir ekonomikos laikraštis *Rygos naujienos* (1909–1915). Būtent šiuose leidiniuose Sruoga ir debiutavo: *Lietuvos žiniose* – kaip kultūrinių draugijų gyvenimo apžvalgininkas¹⁰, *Aušrinėje* – kaip kultūrinio gyvenimo dalyvis, stebėtojas, kritikas¹¹, *Rygos naujienose* – kaip ironiškų poleminių straipsnių ir feljetonų autorius¹². Visus šiuos debiutus jungė pastanga nušviesti aktualiausius to meto įvykius, koncentruojantis į moksleiviškas problemas, asmenybės saviugdą, mokinių ir mokytojų santykius, mokslo ir demokratijos, žinojimo ir tikėjimo santykį, viską persunkiant asmeniniu vertinimu, vienur išreiškiamu trumpa replika, kitur kiek ilgesniu komentaru.

Vis dėlto ar publicistika buvo Sruogos pašaukimas? Jo prisatarimai verčia tuo abejoti. Dirbdamas *Lietuvos* oficioze laiškuose Vandai Daugirdaitei Sruoga guodėsi dūstąs tiek nuo kabinetinio darbo („Kokiu vargu aš atsėdėjau redakcijoj tas šešias valandas! Ir, rodos, kažį ką atiduočiau, kad tik laukų kvapu paalsuoti, kad tik krūtinėj būtų lengva – ir platu“¹³), tiek nuo rutiniškų, kūrybai neįkvepiančių problemų gausos („Mano gyvenimas, kuriuo aš turiu dabar gyventi [...], – tai vien tiktai įkyrus, liūdnas šiokiadienių reikalų verpetas ir kad aš visas dabar, ir mano mintys, ir supratimai, ir sąvokos – visa

¹⁰ Šelmis Plunksnadraskis, „[Visuotinis Panevėžio „Aido“ draugijos Susirinkimas...]“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1913-04-09, Nr. 42, p. 2–3, rubrika: „Iš draugijų gyvenimo“; Šelmis Plunksnadraskis, „[Vabalninkas. Birželio 23 d. čia...]“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1913-06-29, Nr. 76, p. 2–3, rubrika: „Iš draugijų gyvenimo“; Šelmis Plunksnadraskis, „Kas mums rašoma“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1913-07-11, Nr. 81, p. 2–3.

¹¹ Šelmis Plunksnadraskis, „Senoji giesmė“, in: *Aušrinė*, Kaunas, 1913, Nr. 26, p. 153–154; Šelmis Plunksnadraskis, „Dėliai straipsnio „Ex oriente lux““, in: *Aušrinė*, Kaunas, 1914-04-25, Nr. 3 (31), p. 92–93.

¹² Šelmis Plunksnadraskis, „Jakštas nepavelija“, in: *Rygos naujienos*, Ryga, 1913-06-01, Nr. 22, p. 3.

¹³ Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei, Kaunas, 1919-06-??, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštytnas* (toliau – LLTI BR), f. 53, b. 656, l. 2r; cit. iš: Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, p. 103.

tokios mažos, tokios šiokiadienės, tokios liūdnos“¹⁴). Net studijų Miunchene laikotarpiu, kai per dvejus metus „išspausdino ne mažiau kaip šešiasdešimt straipsnių“¹⁵, prisipažino pajutęs „kažkokį neišpasakytą pasibjaurėjimą visiems straipsniams, feljetonams, kuriuos iki šiol rašiau ir verčiau“¹⁶. Tačiau neabejotinai tai buvo dalyvavimo viešajame gyvenime forma ir pragyvenimo šaltinis. Patikimesnis nei poezija ar proza, ypač kūrybinio kelio pradžioje. Tiesa, atimantis energiją nuo kūrybos, kuriai reikia polėkio, laisvės, įspūdžių. Didelė tikimybė, kad, matant visuomenės vangumą ir valdininkų nekompetingumą ar nenorą dirbti, stebint sunkią meno, kultūros žmonių gyvenimo realybę, kilo dalies jo publicistikos straipsnių ironija ir sarkazmas.

Ką Sruogos publicistika, nutolusi beveik ištisu šimtmečiu, gali pasakyti šiuolaikiniam skaitytojui? Ji pateikia to meto kultūrinio, literatūrinio, politinio gyvenimo skerspūvį, suteikia galimybę stebėti, kaip kito mūsų literatūrinė kalba, kristalizavosi publicistikos žanrai, paties Sruogos stilius. Dar vienas Sruogos publicistikos unikalumas, išplaukiantis iš jo įžvalgų ir laiko imties, – ji yra mūsų veidrodis. Nereikia ypatingo atidumo, kad pamatytume, kiek nedaug per tą šimtmetį pakito mūsų sąmonė, santykiai, prioritetai, vertybės ir gudrybės.

Kadangi viename straipsnyje neįmanoma aptarti gausios rašytojo publicistikos, plačiau apžvelgsime dienraštyje *Lietuva* 1919–1924 m. paskelbtus publicistinius straipsnius, keliant sau uždavinį bent punktyriškai atskleisti jų savitumą, temų, žanrų ir stilių įvairovę. Tai laikotarpis, apimantis pirmuosius penkerius *Lietuvos* gyvavimo metus. Rašytojas tuo metu dirbo Spaudos biure Kaune, vėliau – šio laikraščio redakcijos vedėju, dalyvavo „Vilkolakio“ klubo veikloje, Lietuvių meno kūrėjų draugijoje, literatūriname gyvenime. 1920 m. Lietuvos meno kūrėjų draugijai išrūpinus vienkartinę pašalpą, Miuncheno universitete studijavo slavų filologiją, meno ir vokiečių literatūros istoriją (1921–1924) bei toliau rašė laikraščiui. Visos tos veiklos plėtė jo interesų lauką, akiratį, lavino stilių. Tyrimui pasirinkti minėto laikotarpio straipsniai: „Miestų atstatymo reikalu“¹⁷, „Lietuvos

¹⁴ Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei, Kaunas, 1919-05-27, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 459, l. 2r; cit. iš: Algis Samulionis, *op. cit.*, p. 102. Čia ir toliau cituojami Sruogos tuometinėje spaudoje skelbti tekstai minimaliai redaguoti pagal dabartinės kalbos nuostatas, taisytos korektūros klaidos.

¹⁵ Algis Samulionis, *op. cit.*, p. 129.

¹⁶ Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei, 1923-03-19, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 669; cit. iš: Algis Samulionis, *op. cit.*, p. 129.

¹⁷ Padegėlis Kasmatė, „Miestų atstatymo reikalu“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-06-21, Nr. 131, p. 1.

atstatymo reikalu“¹⁸, „Tadui Daugirdui paminėti“¹⁹, „Iš mūsų kultūros laimėjimų“²⁰, „Iš gatvės filosofo pasidavymų“²¹, „Laurui Stuokai Gucevičiui paminėti“²², „Iš gatvės filosofo pasidavymų: Nuo tų durų lig tų durų“²³, „Europos nerimastis“²⁴, „Laikraštiniško menas“²⁵, kurie atskleidžia jaunos nepriklausomos valstybės kūrimosi aktualijas, kultūros ir visuomenės sąveiką, to meto žurnalistikos ydas ir uždavinius, politinę situaciją kaimyninėse šalyse. Jie taip pat leidžia užčiuopti besikristalizuojančius publicistikos žanrus ir jų stilistiką.

Mūsų dienomis publicistikos terminą vis labiau išstumia eseistikos sąvoka. Publicistika dažniau suvokiama kaip žurnalistika, tiriamieji faktų, įvykių straipsniai, jų interpretacijos, komentarai. Kai kurie mokslininkai kaip atskirą publicistikos atmainą išskiria periodinės spaudos (laikraščių) publicistiką²⁶. Apskritai publicistikos žanras itin glaudžiai susijęs ne tik su publikavimo vieta, bet ir teksto stiliumi bei postiliais, apimtimi ir adresu²⁷. Laikraščiuose, interneto portaluose spausdinama ir kitokios stilistikos, artimesnės grožinei kūrybai, straipsnių, vadinamųjų esė. Beje, į lietuvių kalbos vartoseną esė – *esezo* – terminą įvedė būtent Sruoga, kaip svarbiausius jo bruožus išskirdamas spontaniškumą, minties punktyriškumą: „esezas,

¹⁸ Padegėlis Kasmatė, „Lietuvos atstatymo reikalu“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-06-25, Nr. 134, p. 1; 1919-06-27, Nr. 136, p. 1; 1919-06-29, Nr. 138, p. 1.

¹⁹ Padegėlis Kasmatė, „Tadui Daugirdui paminėti“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-11-25, Nr. 255, p. 2.

²⁰ Vandalissimus, „Iš mūsų kultūros laimėjimų“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-12-04, Nr. 262, p. 2.

²¹ Padegėlis Kasmatė, „Iš gatvės filosofo „pasidavymų““, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-12-17, Nr. 272, p. 2.

²² Balys Sruoga, „Laurui Stuokai Gucevičiui paminėti“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1920-01-01, Nr. 1, p. 2.

²³ Padegėlis Kasmatė, „Iš gatvės filosofo pasidavymų: Nuo tų durų lig tų durų“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1920-01-01, Nr. 1, p. 2.

²⁴ Padegėlis Kasmatė, „Europos nerimastis“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1922-07-27, Nr. 166, p. 3–4.

²⁵ Balys Sruoga, „Laikraštiniško menas“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1924-01-11, Nr. 9, p. 4–7.

²⁶ Žг. Анастасия Хромых, „Классификация функциональных стилей речи (теоретический аспект)“, in: *Филологические науки в России и за рубежом: Материалы V Международной научной конференции* (г. Санкт-Петербург, декабрь 2017 г.), СПб.: Свое издательство, 2017, p. 71–74; <https://moluch.ru/conf/phil/archive/258/13365>, (2019-08-25).

²⁷ Audronė Bitinienė, „Publicistinio stiliaus sakinio ilgis ir struktūra“, in: *Kalbotyra*, Vilnius, 1995, t. 44 (1), p. 12–19; Audronė Bitinienė, *Publicistinis stilius*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.

arba [...] eskizas, – metmena arba metmuo. Nelyginant kaip plastiškojo dailė yra daromi *eskizai* – studijos, kuriuos dailininkas daugiausia vienu inkvėpimu, viena moja padaro [...]“²⁸. Tokių *esezų* yra ir tarp jo publicistikos, kurią būtų galima grupuoti į dvi dalis: informacinę ir meninę. Pirmajai grupei priklausytų reportažai („Vakaras iš Rytų: „Aušrininkų“ konferencijos išpūdžiai“, „Meno taryba ir kas toliau?“²⁹), informacinio pobūdžio žinutės, poleminiai straipsniai³⁰, laiškai-apybraižos³¹, analitiniai komentarai³², ir kt., antrajai – feljetonai³³. Juose rašytojas vienur rimtai, kitur ironiškai kalba apie svarbius to meto įvykius, mokslo, švietimo, moralės, meno ir pan. problemas. Informacinio pobūdžio tekstuose apie įvykusius susirinkimus, posėdžius, keliones stengiamasi kuo tiksliau, kuo objektyviau perteikti faktus (kelionių išpūdžiams, tiesa, tenka ir subjektyvumo dozė), kituose ironiškai interpretuoja konkretų įvykį, situaciją, renginį, įpročius, neadekvačius lūkesčius ar savikritikos stoką³⁴, analitinio pobūdžio straipsniuose remiamasi faktais, skirtingų kultūrų palyginimais³⁵ ir pan. Pateikdamas faktus, atitinkamai juos išdėstydamas, rinkdamasis straipsnio stilių ar žanrą, Sruoga pasiekia mažiausiai dviejų dalykų: įtaigos ir objektyvumo. Pačiais pirmais savo straipsniais angažavęsis kaip savišvietos, asmenybės savikūros šalininkas, kritikavęs mokyklą, kurioje jaunas žmogus vertinamas už gebėjimą pakartoti, bet ne mąstyti, už paklusnumą ir konformizmą, jis ir vėliau

²⁸ Padegėlis Kasmatė, „Dainius-burtininkas (Jurgis Savickis)“, cit. iš: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 6, p. 468.

²⁹ Balys Sruoga, „Vakaras iš Rytų: „Aušrininkų“ konferencijos išpūdžiai“, in: *Aušrinė*, Kaunas, 1917, Nr. 1 (32), p. 13–15; J. Sedukonis, „Meno taryba ir kas toliau?“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-01-27, Nr. 19, p. 1–3.

³⁰ Žr. išn. Nr. 10 ir 11.

³¹ Balys Sruoga, „Laiškai apie kultūrą“, in: *Skaitymai*, Kaunas, 1923, kn. 22, p. 79–105.

³² Padegėlis Kasmatė, „Europos nerimastis“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1922-07-27, Nr. 166, p. 3–4; Balys Sruoga, „Eilinis tautininkų valdžios uždavinys“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1927-12-10, Nr. 279, p. 2–3.

³³ Šelmis Plunksnadraskis, „Rudens sapnas“, 1912–1914 (?), in: *LLTI BR*, f. 21, b. 59, 4 l.; Šelmis Plunksnadraskis, „Jakštas nepavelija“, p. 3; Padegėlis Kasmatė, „Iš gatvės filosofo pasidavadyių“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1919-12-17, Nr. 272, p. 2.

³⁴ Padegėlis Kasmatė, „Visuomenės etikos reikalu“, in: *Saulėtekis*, Kaunas, 1919-07-16, Nr. 13, p. 1–2; Ramojus, „Simfonijos orkestro“ kvotimai“, in: *Klaipėdos žinios*, Klaipėda, 1924-07-06, Nr. 127, p. 3.

³⁵ K. Bertašius, „Tiesos mintys apie kultūrą“, in: *Lietuvos keleivis*, Klaipėda, 1935-12-15, Nr. 291, p. 3; 1935-12-18, Nr. 293, p. 3; 1935-12-19, Nr. 294, p. 3; 1935-12-20, Nr. 295, p. 3; M. Žalginė, „Mažųjų tautų kultūra“, in: *Lietuvos keleivis*, Klaipėda, 1935-08-30, Nr. 200, p. 3; Padegėlis Kasmatė, „Europos nerimastis“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1922-07-27, Nr. 166, p. 3–4.

kėlė aukštus reikalavimus tiek švietimui, tiek žiniasklaidai, tiek meno, kultūros sferoms, taip pat ir visuomenei.

Samulionis visus šiuos Sruogos straipsnius priskiria publicistikos žanrui³⁶, o detaliau skirsto tik į dvi grupes – straipsnius kultūros temomis ir straipsnius kitais klausimais³⁷. Pirmajai grupei priklausytų tekstai „Miestų atstatymo reikalu“, „Lietuvos atstatymo reikalu“, „Tadui Daugirdui paminėti“, „Iš mūsų kultūros laimėjimų“, „Iš gatvės filosofo „pasidavadyių“, „Laurui Stuokai Gucevičiui paminėti“, „Iš gatvės filosofo pasidavadyių: Nuo tų durų lig tų durų“, antrajai – analitinis straipsnis „Europos nerimastis“, apžvelgiantis politinius Vokietijos ir Prancūzijos santykius, ir žurnalistikos problemas gvildenantis straipsnis „Laikraštinko menas“. Visi kartu jie atspindi rašytojo požiūrį į kultūros ir spaudos situaciją Lietuvoje, politines peripetijas Europoje. Tokiam pasirinkimui neprieštarautų ir Audronė Bitinienė, pagal kurią publicistikos žanrų įvairovę lemia daugelis faktorių: apimtis, kalbinė raiška, komunikacinis tikslas, tematika³⁸.

Straipsnius „Miestų atstatymo reikalu“ (1919-06-21) ir „Lietuvos atstatymo reikalu“ (1919-06-29) Sruoga greičiausiai rašė inspiruotas veiklos Švietimo liaudies komisariato Meno kolegijoje, tarp kurios tikslų buvo kultūros paminklų, meno vertybių apsauga. Kaunas tuo metu buvo nualintas karo, mediniais šaligatviais ir mediniais namais. Mūriniai statiniai mieste sudarė tik per 30%. Juos reikėjo atstatyti saugant lietuviškos architektūros elementus. Abu šie straipsniai publikuoti pirmuosiuose dienraščio puslapiuose, tad neatsitiktinai stilistiškai primena programines gaires, kuriose nustatomi miestų atstatymo ir Lietuvos atkūrimo darbų prioritetai, detalizuojama jų eiga ir pan. Mintys dėstomos siekiant jas pagrįsti, lyginamos skirtingos menų rūšys (architektūra ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Kazio Šimonio tapyba), skirtingų valstybių (Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos) tradicijos ir patirtis, ieškoma bendrų sąlyčio taškų, sektinų pavyzdžių, o kad būtų įtaigiau, pasitelkiama retorinė kalba, aforistiškai glaustos formuluotės („Negana ieškoti toli, reikia mokėti ir arti matyti“ („Miestų atstatymo reikalu“, p. 1), „tautos kultūra yra tuomet patvari, kada jos architektūra įgauna

³⁶ Algis Samulionis, „Pratarmė“, p. 4.

³⁷ Samulionis laikosi tokio skirstymo: Sruogos darbai literatūros, folkloro, teatro, muzikos, dailės klausimais ir publicistika, kurią savo ruožtu skaido į smulkesnes grupes: straipsniai, recenzijos, anotacijos, interviu su Sruoga (žr. Algis Samulionis, *Balio Sruogos raštų bibliografija*). Panašiu principu pagal jo parengtą Sruogos *Raštų* projektą Sruogos straipsniai padalyti į dvi dalis – kultūros klausimais ir tiesiog publicistika.

³⁸ Audronė Bitinienė, *Publicistinis stilius*, p. 81–104.

ryškaus pobūdžio“ („Lietuvos atstatymo reikalai“, 1919-06-29, p. 1), imperatyvai („Dabar, kai visą mūsų Tėvynę karo liepsnos yra atlanke, metas jau metas imti rūpintis miestų, miestelių ir kaimų atstatymu. Reikia pasirūpinti, kad atstatomieji miestai ištikrųjų atitiktų žmogaus vidaus didybei, kuris namuose gyvena. [...] // Jei šandie dar negali valstybė imtis tikslaus atstatymo darbo, tai bent privalo tučtuoju privatiškai varomą statymo darbą įstatų keliu normuoti“ („Miestų atstatymo reikalai“, p. 1).

Laikraščiniams straipsniams, ar jie būtų apžvalginiai, ar kritiniai, ar polemniai, būdinga reiškinių, problemų analizė, nuoseklus minties plėtojimas. Lygindamas dailę ir architektūrą, pateikdamas išvalgų apie kitų tautų architektūros ypatumus, Sruoga koncentruojasi į tautos savitumo apraiškas, būtinybę ne tik ir ne tiek jas išsaugoti kaip kažką atsietą nuo gyvenimo, o integruoti į žmonių gyvenimą. Nes, pasak jo, „anglas negalėtų būti patenkintas prancūzo namuose, o prancūzas – vokiečio ar atvirksčiai“, nes jei prancūzo „namuose visų svarbiausia – salionas“, jei vokiečio gyvenimas sukasi „tyliam svetininke“, „[k]irgizų, kalmukų visas gyvenimas supintas ir sukaupias bakūžėj palei židini“ , tai lietuvių namai paprastai „susideda iš dviejų galų – trobos (pirkios) ir svetininco (svečių kambario)“ ir būtent čia, „[t]roboj [...] gimsta pasiilgimo dainos [...] stebuklingos pasakos“ („Lietuvos atstatymo reikalai“, 1919-06-29, p. 1). Vardydamas darbus, kurių reikia imtis, kad atstatant tai, kas sugriauta ar nukentėję, būtų išsaugotas tautinis savitumas, išlaikyta estetinių ir utilitarinių funkcijų dermė, papunkčiui nurodomi uždaviniai – kultūrinio palikimo rinkimas, saugojimas ir tyrimai – ir jų eiliškumas: „organizuoti veikiausiai ir kuo pilniausiai [...] lietuvių kultūros palaikų“ apsaugą, „rinkti liekanas, medžiagą, [...] plačiau nagrinėti šalį pritaikomosios dailės produkcijos atžvilgiu“ („Lietuvos atstatymo reikalai“, 1919-06-25, p. 1).

Darbų ir veiklų planavimas, orientavimasis į ateitį, neužmirštant esamos situacijos ir jos diktuojamų tikslų bei uždavinių, utilitariškumo, meniškumo, kokybės ir tradicijos dermė – uždaviniai, kuriuos Sruoga kėlė tiek valstybės vadovams, tiek ūkio planuotojams, tiek architektams, tiek ir privatiems asmenims:

Negana namus pastatyti gražiai ir parankiai, reikia, kad jų sudėtis atitiktų tautos psichologijos lyčiai ir turiniui, kad būtų pateisinta istorinėmis tautos gyvenimo tradicijomis. Architektūra – visų dailės sričių realiausia, – architektūra yra gyvenimo reikalas ir padaras, pradžia ir pabaiga. Tai, rodos, neturėtų skambėti paradoksu, kad tautos kultūra yra tuomet patvari, kada jos architektūra įgauna ryškaus pobūdžio. Ne veltui budrioji žmonių sąmonė kiekvieną bakūžės

sklypelį įprasmina, ir pasakas seka, ir jaudinas, giliai pajausdama savo tariamus žodžius. („Lietuvos atstatymo reikalui“, 1919-06-29, p. 1)

Straipsniai „Iš mūsų kultūros laimėjimų“ (1919-12-04) ir „Tadui Daugirdui paminėti“ (1919-11-25) paties Sruogos buvo įvardyti „feljetonėliais“. Feljetonas – tai nedidelės apimties humoristinis arba satyrinis aktualios visuomeninės politinės, moralinės ar kultūrinės tematikos kūrinys, gana dažnas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios spaudoje. Feljetonas įpareigoja kitokiai raiškiai, kuri šiuo atveju pajungiama nusivylimui valstybės institucijomis, nuo kurių didele dalimi priklauso kultūrinis gyvenimas, kūrėjų, meno žmonių kūrybos ir gyvenimo sąlygos, apskritai šalies kultūros laimėjimai, atskleisti.

1919 m. lapkričio 24 d. „Vilkolakio“ klube buvo surengtas neseniai mirusio archeologo, dailininko Tado Daugirdo (1852–1919) minėjimas, kuriame Sruogos pranešimą³⁹ perskaitė režisierius Antanas Sutkus, meninę programą atliko pianistė Aleksandra Dirvianskaitė, dainininkė Adelė Nezabitauskaitė, smuikininkas Mykolas Leškevičius ir kiti. Kitą dieną dienraštyje *Lietuva* buvo išspausdinta Sruogos refleksija apie šį renginį pavadinimu „Tadui Daugirdui paminėti“, pasirašyta slapyvardžiu *Padegėlis Kasmatė*. Informacijoje emocionaliai perteiktas turiningo renginio išpūdis, viena kita fraze ar sakiniu referuotas paskirų dalyvių įnašas („P. p. Nezabitauskaitė, Galaunienė, Dirvianskaitė ir p. Leškevičius su trio [...] galutinai pavergė klausytojus“, „Mackevičiaus atsiminimai apie Tada Daugirdą gražiai artisto Pakalkos paskaityti“), disonuojantis su visuomenės abejingumu: „Apytuštėj salėj“ liūdnei, nejaukia skamba „klaikūs Šopeno „Liūdėjimo maršo“ akordai [...]“. Į pabaigą straipsnis įgyja sarkastiškų intonacijų, ironijos ir dramtizmo: „Tat posėdžiui pasibaigus sieloj virpėjo: tegu bus pagarbinta – amžinastis ir daina, ir jų sūnūs – tremtiniai!..“

Feljetonas „Iš mūsų kultūros laimėjimų“ (1919-12-04) ne mažiau emociingas ir ironiškas, tik jame daugiau gyvenimo realijų, bylojančių apie biurokratų mąstysenos atotrūkį nuo meno žmonių kasdienybės. Naujovių bijantys meno vertintojai, kultūros gyvenimo strategotojai arba gražosi atgalios, į tai, kas jau žinoma, prie ko priprasta, arba kuria savo vertinimų sistemas, kurios tarnauja ne menui ir ne menininkams, o atvirksčiai – yra nukreiptos prieš juos:

³⁹ Balys Sruoga, „Tadui Daugirdui paminėti“: Pranešimas, skaitytas Vilkolakio viešame posėdy 1919 m. lapkričio 24 dieną, in: *Dainava: Literatūros ir dailės lapai*, kn. 1, redagavo Faustas Kirša ir Balys Sruoga, [Tilžė]: Vilkolakio leidinis, 1920, p. 61–65.

Nes iš druskos ir archajinio visuomenės labo pasidirbom prokrusto aršią ir kiekvieną naują įvykį juo matuojam, ir kas netelpa mūsų maste – kapojam ir naikinam [...].

Ir tokias gyvenimo ir darbo sąlygas sudarom, kad visa taip būtų, kaip mes, arba kad nieko nebūtų, ir maldingą veidą padarę, susidedam rankas ant krūtinių ir velionių garbe spekuliuojam, ir atsidėję laukiame, kad kas naujas mirtų... („Iš mūsų kultūros laimėjimų“, 1919-12-04, p. 2)

Aprašoma menininkų realybė primena patarlę apie skęstantįjį, kurio išsigelbėjimas – jo paties rankose (dailininkas x, senatvėje ne kasdien gaudavęs pavalyti, mirė; dailininkas xx parduoda savo paveikslus perpardavinėtoji) ir nemariąją prasisiekėlių, biurokratų kastą („dar yra mums garsus tėtulis dailininkas zz, kuris kur tik pasirodo, tuoj Meno departamentą turi [...]. Kai jo nėra, tai ir jo departamentas dingsta“), apie kurios klesėjimo mastus rasime ne viename Sruogos straipsnyje kultūros klausimais. Pradėjęs retorikos ironizavimu („Ne, šandie ne apie mūsų kultūros žygius kalbėti negalima, vien tik apie jos – laimėjimus!“), kitais dviem sakiniais rašytojas nusako kultūros srities dinamiką, kuri iš tiesų tėra stagnacija: „Nes žygis reiškia gyvybę ir darbą, o mes toki būt – nenorime. // Nes kultūros darbas yra žmogaus gyvenimo sąlyga, be kurios gyvybė yra neįmanoma, o mes kultūros darbą in corpore – neigiame“. Panašia gradacija grįstas visas straipsnis, o užsklandai panaudoti įžanginiai šūksniai, tik jau su teigiama konotacija, pakiliai deklaruojuant neatimamą ne tik menininko, bet ir kiekvieno žmogaus teisę apsispręsti gyventi ir kurti, atsiribojus nuo stagnuojančios sistemos, suteikia žiedinės konstrukcijos formą: „Ne, šiandien apie kultūros žygius kalbėti negalima, vien tik apie – laimėjimus! // Tepkit, vyrai ir moterys, ratus, kad negirgždėtų – mes toli važiuojam!“

Jurgis Blekaitis, prisimindamas Sruogą, rašė, kad jo asmenybėje tilpę „nuotaikų kontrastai – nuo pakiliausio entuziazmo iki visiškos desperacijos – buvo jam lygiai būdingi, kaip daugelis kitų tariamų prieštaravimų, sulydytų jame“⁴⁰. Tai tinka ir kalbant apie jo publicistiką. Jei anksčiau minėti straipsniai „Miestų atstatymo reikalai“ ir „Lietuvos atstatymo reikalai“ parašyti dalykiškai, saikingai vartojant retorines priemones – skaitytoją paveikti siekiama per intelektą, pateikiant istorinius, kultūrinius faktus, jiems būdingas tezinis stilius, definicijų gausa, tai straipsniams „Iš mūsų kultūros laimėjimų“ ir „Tadui Daugirdui paminėti“ būdingesnė metaforų kalba, pakilių intonacijų ir skaudžių įžvalgų disonansai:

⁴⁰ Jurgis Blekaitis, „Balys Sruoga: Asmuo ir teatro kūrėjas“, in: *Aidai*, Augsburgas, 1948-10-19, Nr. 19, p. 403.

Todėl mes, eidami į pasaulį, kurs yra toks liūdnas ir toks žiaurus, ir toks skaudus, mes todėl džiaugiamės, vis dėlto jaučiame, kad jame yra be galo daug šviesaus džiaugsmo ir gausios linksmybės, kad mūsų nauja pasitikta diena yra naujas laimėjimas. („Laurui Stuokai Gucevičiui paminėti“, 1920-01-01, p. 2)

Kai Vilkolakis rengia vakarėlius su šokiais, tai nuo publikos gausybės net sienos braškėdamos linksta, o kai eina kultūros darbas, tai susirenka vos 40–50 žmonių. („Tadui Daugirdui paminėti“, 1919-11-25, p. 2)

Straipsnis „Laurui Stuokai Gucevičiui paminėti“ (1920-01-01) yra Sruogos pranešimas, perskaitytas tame pačiame „Vilkolakio“ klube, minint šio architekto mirties sukaktį. Poetiškas, ekspresyvus, tarsi gimęs iš impulso. Įrėmintas poezijos posmais, skirtais, viena vertus, tautai pažadinti iš lėtargo miego („O jūs pragyvensit pasaulį, / Kaip kirminas aklas gyvena – / Nei pasakoj jus paminės kas, / Nei dainą dainuos apie jus!“), kita vertus, įkvėpti optimizmo, tikėjimo, kad tautos talentai, pranašai ar žyniai išves iš šitos tamsos, iš nebūties į kitokį, šviesos sklidiną pasaulį („Ir bedugnė bus šviesu – / Kaip širdyse pranašų – / Kaip kančioje ištremtų“). Lauryno Gucevičiaus vertinimas atspindi XX a. pirmųjų dešimtmečių avangardistines nuostatas, požiūrį į kuriančią asmenybę kaip keičiančią pasaulį⁴¹.

Paskutinius du iš čia aptariamų straipsnių – Pirmojo pasaulinio karo priežastims ir pasekmėms skirtąjį „Europos nerimastis“ (1922-07-27) ir žurnalistikos specifiką, tikslus bei lietuviškos žurnalistikos situaciją analizuojantį „Laikraštinių menas“ (1924-01-11) – Sruoga parašė jau studijuodamas Miuncheno universitete. Tai analitinio pobūdžio tekstai, turintys aiškia struktūrą, referatyvūs, savo aktualumu pranokstantys tautinius interesus. Straipsnį apie įtemptus Prancūzijos ir Vokietijos santykius, kaistančią politinę atmosferą visoje Europoje Sruoga pradeda gana iš toli ir su jam būdingu romantiniu atspalviu, kuris čia pat įgyja dramatinio niuansų. Taip sukurta emocinė atmosfera panaudojama tolimesnei šių valstybių tarpusavyo santykių interpretacijai, taip pat dviejų karų – Prancūzijos–Prūsijos ir Didžiojo karo baigčių pasekmėms Europai analizuoti.

Publicistinis stilius paprastai remiasi bendrine kalba, jis nėra toks vaizdingas kaip grožinė literatūra, nors anksčiau aptartieji Sruogos straipsniai, gal tik išskyrus „Lietuvos atstatymo reikalu“, buvo poetiški, metaforiški, su eilėraščių inkliuzais. Straipsnis „Europos nerimastis“ yra artimas publicis-

⁴¹ Dalia Striogaitė, „Lietuviškas avangardizmas ir jo patirtis“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, redaktorius Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994, p. 122.

tiniam, turinčiam esė bruožų straipsniui. Autorius čia remiasi ne tiek savo asmenine patirtimi, nors studijuodamas Miunchene negalėjo nejusti ir nematyti, kokiomis nuotaikomis gyvena bent jau Vokietija, kiek kitų asmenų – rašytojų pozicija straipsnyje liečiamais klausimais, vardija jų pavardes (Paul Clodel, Morice Barres, Romain Rolland), juos cituoja:

Šaukė savo tautą jos geresnieji sūnūs – Paul Clodel, Peguy, Morice Barres ir tūkstančiai kitų, kurių balsai gal ne tokie skardūs, bet kurie kartais dar giliau krito į žmonių širdis. Trisdešimts metų jie įžeistą prancūzų tautos didybę kaitino, degino žodžiais ir eilėmis, kad ji kalavijas pasidarytų, kad jų nepakenčiamo priešininko širdį persmeigti! Trisdešimts metų jie nieko kito neminėjo, kaip tik pralaimėjimą ir būsimąjį laimėjimą, visuomet seną žaizdą, jei ji užgyti norėjo, atnaujindami, vėlei ir vėlei jaunuomenę, jei ji taikintis norėjo, sujaudindami fanatinga pagunda. Iš rankos į ranką skleidė šį degantį pagiežos fakelą, visuomet pasirenę mesti jį į Europos parako indą (S. Zweig). [...] Romain Rolland su savo neskaitlingais draugais visą savo gyvenimą pašventė tam, kad išvengus karo tarp prancūzų ir vokiečių, kad sugriovus prancūzuose karo ideologiją, kad tautos kuriamąsias pajėgas nukreipus tikrai kūrybos keliu, tai jis buvo pasmerktas, paniekintas ir galų gale išstremtas. Prancūzai gyveno vien tik revanšo idėja. („Europos nerimastis“, 1922-07-27, p. 3)

Didysis karas nugalėtojus paverčia pralaimėtojais, revanšas tarsi pasiektas, bet pralaimėjusioje Vokietijoje politinę persvarą vis labiau įgauna reakcingieji dešinieji, o tautos „neapykanta prancūzais eina [...] drauge ir su neapykanta valdžios ir respublikos“ („Europos nerimastis“, p. 4). Lygiosios neįvyko. Iškėlęs sau užduotį atskleisti ne tik esamos situacijos priežastis, bet ir pasekmes, Sruoga priežasčių ieško žmonių psichologijoje ir politikų gebėjime ja manipuliuoti. Kad išlaikytų skaitytojo dėmesį, nes straipsnis netrumpas, minties dinamiką, menamą dialogą ir paverstų skaitytoją bendraautoriumi, kartu ieškančiu atsakymo, rašytojas tris kartus pakartoja retorinį klausimą „Kas kaltas?“ ir pateikia atsakymą:

Kas kaltas, kad 1914 metais užsidegė Europa vienu beprotybės gaisru, kuris nunešė į nebūtybę tiek žmonių, tiek turto, visą Europą padarė nuskurusia elgeta, kad nebėra tokio praeivio, kuris nesišlykštėtų tam elgetai išmaldos mesti – kas kaltas? Versalės vadinamoji sutartis vadinamos taikos sako aiškiai, kad tai yra vokiečiai, vokiečių tauta, ir kad didieji karo kaltininkai esą turi būti nubausiti. Ir net daromi teismai ir baudžiama žmonės, kurie gal tikrai savo tarnybos pareigas ėjo, kurie gal tikrai patys buvo nekalta, pati savyj nieko nenusivokiantį auka... [...]

Kas kaltas, kad taip yra? Žinoma, tie, kurie valdo, kurie santarvės reikalavimus vykdo!.. O valdžią Vokietijoje sudaro, kaip žinoma, centras ir socialdemokratai. Vadinas, opozicija – bolševikai ir dešinieji. [...]

Bet neapykanta nuosakiai sistematingai sėjama į žmonių širdis, ir kad ją sėti – nesustojama nei ties jokiais priemonėmis. Vokiečiai kantriai kenčia, pasiilgusiai laukia tos tolimos valandos, kada jie vėl laimėtojai, kada neapkenčiamas priešininkas gulės persmeigta širdimi, kad gal jau niekuomet nebus pasiekta... Europa apsvaigo kažkokiu kraujo ir neapykantos kvaituliu, kaip girta ant prapulties krašto beprotybės triumfo šokį šoka, o žemė supas po kojų! Ir prancūzai, šios dienos laimėtojai, net kilniausią tikslą – sugriautų namų ugnelių atstatymą pavertė keršto ir pasityčiojimo įrankiu, iki šiol nieko nepadarė, kad neapykantą padaryti psichologiniai negalima, kad kerštas būtų, nereikalingas kad galėtų įvykti taika, visų pirma taikos jausmų vedama. („Europos nerimastis“, p. 3–4)

Taigi pasitelkus asociacijas, sugretinimus, retorines figūras, palaikant emocinį krūvį straipsnyje ne tik apžvelgiamas platus istorinis laikas ir lemtingi įvykiai, ne tik pateikiama jų analizė, bet ir atskleidžiamos juntamos bei nuspėjamos pasekmės: „[r]usų badas ir netvarka davė ir dovanojo Rusijai bolševizmą“, „Europa apsvaigusi kažkokiu kraujo ir neapykantos kvaituliu“, prancūzai „sugriautų namų ugnelių atstatymą pavertė keršto ir pasityčiojimo įrankiu“, galiausiai „Amerika nusigręžė nuo Europos“ („Europos nerimastis“, p. 4). Po tokių išvadų užbaigoje, kaip ir įžangoje, vėl apeliuojama į skaitytojo jausmus, į emocijas patirtis, vartojama poetinė ir magiškojo realizmo leksika: „Ties dar neapžėlusiais kapais, ties dar nenudžiūvusiomis ašaromis, ties dar nesupuvusiais milijonų žmonių kaulais naujos beprotingos prakeikimo dainos dainuojama, o dar nenukritusiose ūkanose naujos mirties šmėklos slanko...“ (*Ibid.*, p. 4). Galiausiai retoriškai klausinama: „Ar beliks tų, kuriems reikės galvas pelenais barstyti?!...“ (*Ibid.*, p. 4).

Straipsnis „Laikraštinių menas“ (1924-01-11) taip pat yra panašios struktūros ir stilistikos, tik jame remiamasi kultūros faktais ir žvilgsnis čia krypsta ne į karo, o į žurnalistikos raidos istoriją, keliant klausimą, „ar laikraštinių darbas yra kūryba, ar tai yra menas?“ („Laikraštinių menas“, p. 5).

Audronė Bitinienė lietuvių publicistikos užuomazgas stiliaus prasme sieja su Mikalojaus Daukšos „Prakalba į malonųjį skaitytoją“, o funkcionalumo – su Rytų Prūsijoje spausdintu leidiniu *Nusidavimai Dievo karalystėje* (1823–1825), Didžiojoje Lietuvoje – su Lauryno Ivinskio *Metskaitliais* (1846–1862)⁴² ir teigia, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje publicistinis stilius, taigi ir publicistikos žanras, dar nebuvo susiformavęs, nes publicistika, kaip joks kitas žanras, yra itin glaudžiai susijusi su stiliumi. „Laikraš-

⁴² Audronė Bitinienė, *Publicistinis stilius*, p. 26.

tis, dienraštis – moderninės civilizacijos vaisius“ („Laikraštinių menas“, p. 4), – pradeda straipsnį Sruoga. Kadangi publicistiniai tekstai dažniausiai skelbiami laikraščiuose, bent jau kai nebuvo kitokių medijų, ji dažnai tapatinama su žurnalistika, tad Sruogos klausimas yra logiškas ir deramas. O Leono Gudaičio žodžiais, tai bene pirmas kartas lietuvių literatūrologijoje, kai toks klausimas formuluojamas ir bandoma apibrėžti, kas yra žurnalistika, koks jos santykis su menu, kokių kompetencijų reikia žurnalistui ir kaip jį atskirti nuo šarlatano. Straipsnis taip pat skirtas ir oficiozo *Lietuva* penkmečiui, tad jo pabaigoje trumpai apžvelgiama ir šio laikraščio paskirtis, prioritetai bei sunkumai, ypač susiję su redaktorių kaita⁴³, kuriuos, pasak Sruogos, jis atlaikė ir savo paskirtį atliko. Ir šiame trumpame *Lietuvos* vertinime straipsnio autorius, nors ir netiesiogiai, nurodo publicistikos paskirtį – informuoti ir formuoti. Informuoti kiek galima objektyviau, sutaikant savyje skirtingas politines pažiūras, ir formuoti kuo konstruktyvesnę visuomeninę nuomonę:

Iš visų lietuvių laikraščių „Lietuvos“ padėtis yra sunkiausia.

Ji iš esmės tėra tiktai teigiamos minties skelbėja. Ji iš esmės negali kinkytis tokio smagaus laikraštinio arkluko, kaip aitri polemika. Ji iš esmės yra pašaukta skelbti meilę, tuo tarpu kai siaučia laukinė neapykanta ir neraliuota tinginystė. Pagaliau ji yra pašaukta atstovauti gyvenamosioms politikos mintį [...].

Ir antra – „Lietuva“ dažnai yra priversta atstovauti ne kolektyvinę, bet sudėtinę mintį. Gal iš tikrųjų reikia būti laikraštiniu, kad suprasti, kokia tai yra kančia skelbti sudėtinę mintį, tarp dviejų ar trijų kėdžių pasodintą! [...]

Bet „Lietuva“ vis tiktai tarp tų kėdžių sudarė iškilesnę vietelę ir padarė taip, kad jos mintis ne kėdžių tarpe sėdi, bet ties jomis, ir remias ne kėdžių kojomis, bet moraliniu stulpu, kuris dešimteriopai storesnis už visas jas, krūvon sudėtas. Kiek kaitaliojos, metaforingai pasakius, tųjų kėdžių turinys ir tie, kurie šiuo žygiu turi teisės pasakyti – gyvenimą iš to ir to kampo ir tuo bei tuo veidrodžiu vaizduoti – vis tiktai „Lietuva“ buvo pastoviausios valios reiškimas. („Laikraštinių menas“, 1924-01-11, p. 7)

Penkerių metų laikotarpiu dienraštyje *Lietuva* publikuotus Balio Sruogos straipsnius galima sieti su tokiais publicistikos žanrais kaip vedamasis arba redakcinis straipsnis, analitinė ir meninė publicistika, esė. Nepaisant žanrinės ir stilistinės įvairovės, Sruogos publicistikos tekstuose juntamas konkrečių faktų, įvykių, kultūros apraiškų vertinimas, jie atspindi visuome-

⁴³ Dienraštis *Lietuva* buvo Ministro Pirmininko žinioje, jis skirdavo ir vyriausiąjį redaktorių. Todėl redaktoriai keitėsi beveik kartu su vyriausybėmis, kurias formuodavo arba Lietuvos krikščionys demokratai, arba liaudininkai bei socialdemokratai, arba tautininkai.

nei aktualias problemas, teigia tam tikrą požiūrį ir skatina veikti. Žvelgiant iš dabarties perspektyvų, Sruogos publicistika reikšminga įvairiais aspektais, o ypač – žanro raidos ir kultūros istorijos.

BALYS SRUOGA'S JOURNALISTIC WRITINGS IN THE DAILY *LIETUVA*, 1919–1924

Summary

Journalistic writings of Balys Sruoga (1896–1947) are the least examined part of his creative legacy. Most of his journalistic articles are still scattered across the periodicals of the first half of the twentieth century; they are signed by different pseudonyms and possibly not all of them have been revealed or misattributed. The paper gives an overview of Sruoga's articles in the daily *Lietuva* published within the period of five years (1919–1924) when he lived in Kaunas, and from 1921 when he was studying at the University of Munich, Germany. This period coincides with the first five years of the existence of the daily and with the beginning of the development of Lithuanian journalistic writing. The articles selected for analysis reveal the topicalities of the establishment of the young independent state, the interaction between culture and society, the shortcomings and objectives of the period's journalism, and the political situation in the neighbouring countries. They also enable grasping the emerging genres and stylistics of journalistic writing. The conclusion drawn is that Sruoga's articles represent the qualities of different journalistic genres: the editorial, analytical, and artistic journalist writing. The features that connect them are informativeness, persuasion, and a broad diversity of expressive forms, from thesis and analysis to the use of rhetoric figures and poetical inserts. Assessment of facts, events, and cultural manifestations are palpable in Sruoga's journalistic writing: it suggestively reflects issues that are relevant to society. Looking from the present perspective, Sruoga's journalistic writings are significant in various respects, especially in genre development and cultural history.

IDEOLOGIJOS PROBLEMA SOVIETINIAME MARKSIZME IR TYLIOJI POLEMIKA „MEŠKAUSKO MOKYKLOJE“

LAURYNAS PELURITIS

Bolševikų sukurtas totalitarinis Sovietų Sąjungos eksperimentas buvo vienas iš praktinių marksizmo įsikūnijimų, kuris savo ruožtu laipsniškai subrandino instituciškai įtvirtintą ideologinę teoriją – marksizmą-leninizmą¹. Vis dėlto sovietiniame marksizme, kurio raida nuolatos buvo kreipiama ir normuojama politinėmis ir jėgos priemonėmis (teorinė polemika kartu neretai būdavo ir politinė kova dėl valdžios), nebuvo vienareikšmiško sutarimo, kas yra ideologija. Tad interpretuojant sovietinį marksizmą kaip tam tikrą doktrinų visumą (ir šios doktrinos raidą), į akis krinta visa eilė teorinių problemų. Kas yra ideologija? Kaip ją apibrėžė sovietiniai marksistai? Akivaizdu, kad ideologijos sąvoką reikia tirti tiek bendrame marksistinės filosofijos kontekste, tiek tai, kaip ideologijos sampratos ir problemos buvo artikuliuojamos sovietiniame ideologiniame ir filosofiniame diskurse, kokio būta ideologijos santykio su mokslu ir marksistiniu moksliškuo vaizdiniu². Į šią problemą verta pažvelgti ir dėl to, kad skirtingose sovietmečio filosofų ideologijos sampratos interpretacijose galima išvelgti jų santykį su oficialia ideologine ortodoksija.

Lietuvos filosofijos istorijoje kaip viena nedaugelio filosofinių mokyklų

¹ Lietuviškajame filosofijos ir istoriografijos diskurse taip pat būta gana gyvos diskusijos apie sovietinės ideologijos poveikį visuomenei ir akademinėi bendruomenei; žr. Tomas Sodeika, Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimas kolboje ir tuoj po to“, in: *Metmenys*, Chicago, 1991, Nr. 60, p. 29–45; Alvydas Jokubaitis, „Marksizmas ir lietuviškoji istoriografija“, in: *Lietuvos sovietinė istoriografija: Teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, sudarytojai Alfredas Bumbauskas ir Nerijus Šepetytis, Vilnius: Aidai, 1999; Marius Povilas Šaulauskas, „Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą“, in: *Problemos*, Vilnius, 1998, t. 53, p. 5–24; Nerija Putnaitė, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007.

² Išsami marksistinės mokslo filosofijos istorinė apžvalga (ypač jos raida Rusijoje) aprašyta Helena Sheehan, *Marxism and the Philosophy of Science: A Critical History: The First Hundred Years*, London: Verso, 2017.

siejama su Eugenijaus Meškausko (1909–1997) asmeniu³. Kartu pagrįstai galima teigti, kad yra sukurtas apologetinis Meškausko kaip „liberalaus“, „originalaus“ ir „autentiško“ marksisto mitas⁴. Taigi Meškauskas ir jo „mokyklos“ atstovai yra puikus išeities taškas sovietinio marksizmo Lietuvoje tyrimui. Toks pasirinkimas yra sąlygotas ir tų objektyvių aplinkybių, kad Meškauskas iš esmės per visą sovietmetį buvo labai įtakingas akademikas, akademinis administratorius, pedagogas ir mąstytojas⁵. Todėl siekiant prisidėti prie teorinių sovietinio marksizmo interpretacijų ir sovietinio laikotarpio Lietuvos filosofijos tyrimų⁶, šiame straipsnyje nagrinėjama sovietinė

³ Apie tai, kas yra (ir ar yra) Meškausko mokykla, kurie filosofijos lauko veikėjai jai priklausė, taip pat būta nemažai diskusijų; žr. Danutė Kapačiauskienė, „Profesorius Eugenijus Meškauskas ir Lietuvos filosofija“, in: *Problemos*, Vilnius, 1990, t. 44, p. 28–36; Alvydas Jokubaitis, „Lietuvos filosofinė tradicija postmodernizmo akivaizdoje“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 1994, Nr. 11, p. 38–47; Arvydas Šliogeris, „Mokytotojas“, in: *Problemos*, Vilnius, 1998, t. 54, p. 35–38; Nerija Putinaitė, „Ar esama Lietuvoje filosofijos?“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2001, Nr. 11, p. 599–605; Aldis Gedutis, „Filosofija Lietuvoje po 1989: ką apie tai byloja lietuviški akademiniai žurnalai“, in: *Problemos*, Vilnius, 2010, t. 78, p. 7–21.

⁴ Šis naratyvas daugiau plėtotas su Vilniaus universiteto Filosofijos katedra susijusių buvusių Meškausko studentų ir kolegų; žr. Krescencijus Stoškus, „Interpretacinė filosofija ir E. Meškausko metodologija“, in: *Problemos*, Vilnius, 1998, t. 54, p. 13–20; Henrikas Zabulis, „Neįsiterpęs į dogmą“, in: *Problemos*, Vilnius, 1998, t. 54, p. 25–31; Česlovas Kalenda, *Profesorius Eugenijus Meškauskas: asmenybė ir veikla*, Vilnius: Margi raštai, 2018; Albinas Plėšnys, „Rašant Vilniaus universiteto Filosofijos katedros istoriją“, in: *Problemos*, priedas, Vilnius, 2018, p. 106–108. Kritiškai tokie naratyvai menkai analizuoti ar kritikuoti, todėl išskirti galima nebent Juozo Tumelio tekstą; žr. Juozas Tumelis, „Laiškas redaktoriumi, arba Marksizmo („su lietuvišku veidu“) alchemija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 1994, Nr. 6, p. 1–3.

⁵ Meškauskas buvo pirmasis marksizmo-leninizmo dėstytojas Vilniaus Valstybiniame universitete nuo 1940 m. ir vėliau nuo 1944 m., 1947–1956 m. buvo Istorijos ir filologijos fakulteto dekanas, 1956–1959 m. – prorektorius mokslo reikalams, 1956–1987 m. ėjo Filosofijos katedros vedėjo pareigas.

⁶ Lietuvos filosofijos istorijos sovietmečiu tyrimai dar tik įsibėgėja. Daugiausia bibliometrinių ir biografinių duomenų yra surinkę Gintaras Kabelka; žr. Gintaras Kabelka, „Lietuvos filosofijos raida 1960–2010: apimtis, institucijos, leidiniai“, in: *Problemos*, Vilnius, 2012, t. 81, p. 109–123; Gintaras Kabelka, *Lietuvos filosofijos istoriografija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016; *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*, t. 4: *Sovietinis laikotarpis 1945–1989*, sudarė Gintaras Kabelka, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019. Kaip svarbus indėlis gali būti pažymėta Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto išleista sovietinės politinės minties antologija; žr. Justinas Dementavičius, Algimantas Jankauskas, Kęstutis Girnius, et al. (sud.), *Lietuvos politinės minties antologija*, t. 3: *Politinė mintis Lietuvoje 1940–1990 m.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. Etikos tyrinėjimų lauką savo studijoje apie sovietinę ateizaciją yra palietusi Nerija Putinaitė, *Nugenėta pušis: Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2015. Taip pat ga-

ideologijos samprata ir jos refleksijos Lietuvos marksistų – Eugenijaus Meškausko ir jo ryškiausių mokinių Justino Karoso (1937–2012) ir Albino Lozuraičio (1934) – sovietinio laikotarpio tekstuose.

Straipsnyje ginama tezė, kad ideologijos sąvoką sovietiniame marksizme ištiko laipsniška erozija vis plečiant jos apimamų reiškinių lauką, o tai sąlygojo skirtingų ideologijos sampratų plėtotę. Straipsnyje teigiama, kad (1) Meškauskas savo dėstytoje doktrinoje išlaikė oficialiai įtvirtintai marksizmo-leninizmo interpretacijai būdingą ideologijos supratimą, akcentuodamas marksistinės ideologijos tariamą moksliskumą; (2) Lozuraitis, kitaip negu Meškauskas, siūlė atskirti ideologinius (vertybinius) ir mokslinius marksizmo aspektus, didesnę reikšmę teikdamas vertybiniam marksizmo elementui; (3) Karosas ieškojo kompromiso tarp šių dviejų pozicijų. Straipsnyje pirmiausia bus nagrinėjami ideologijos sąvokos virsmai sovietinio marksizmo kontekste, paskui bus pereita prie to, kaip ideologijos sampratos klausimą sprendė minėti autoriai.

Istorinis filosofinių-ideologinių institucijų ir svarbiausių veikiančiųjų asmenų tyrimas paliekamas anapus šio straipsnio ribų. Laikomasi pozicijos, kad norint pažinti sovietinę ideologiją, reikia tirti ne tik empiriškas jos apraiškas, bet ir sovietinės ideologijos conceptualinę sąrangą. Tai svarbus elementas tiriant ideokratinio tipo režimus. Tad šiuo atveju koncentruojamasi į ideologijos teoriją, o ideologija kaip praktika ir politika paliekama anapus tyrimo lauko, juo labiau kad ne visi aptariami autoriai ir jų idėjos turėjo kokio nors poveikio politinei tikrovei (šį poveikį priskiriant tokiems politiniams lyderiams kaip Leninui ar Stalinui, akivaizdu, kad jo negalima pripažinti Meškauskui, Lozuraičiui, Karosui ir kitiems panašaus kalibro autoriams).

Marksistinė „praktika“ kaip emancipacija iš ideologinės sąmonės.

Karlas Marxas *Tezių apie Feuerbachą* vienuoliktoje tezėje teigė, kad iki šiol filosofai tik aiškino pasaulį, o dabar atėjo laikas jį keisti⁷. Antrojoje tezėje Mar-

lima išskirti keletą apžvalginio pobūdžio straipsnių: Romanas Plečkaitis, „Lietuviškojo pasaulio filosofiniai akiračiai amžių tėkmėje“, in: *Problemos*, Vilnius, 2007, t. 72, p. 9–25; Evaldas Nekrašas, „Filosofija ir politika atgimimo epochoje“, in: *Problemos*, Vilnius, 2008, t. 74, p. 9–15; Algimantas Jankauskas, „Filosofai – Sąjūdžio ideologai“, in: *Sąjūdžio ištakų beieškant: nepaklusiųjų tinklaveikos galia*, mokslinės redaktorės Jūratė Kavaliauskaitė ir Ainė Ramonaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 163–184.

⁷ Karlas Marxas, „Tezės apie Foerbachą“, in: Karlas Marxas, Frydrichas Engelsas, *Vokiečių ideologija: Naujosios vokiečių filosofijos, atstovaujamos Foerbacho, B. Bauerio ir Štirnerio ir vokiečių socializmo, atstovaujamo įvairių jo pranašų, kritika*, iš vokiečių kalbos vertė A. Kanapeckas, Vilnius: Mintis, 1974, p. 465.

xas pasiūlė savitą tiesos sampratą: „Klausimas, ar žmogaus mąstymui yra pasiekiamą tiesa, yra ne teorijos klausimas, bet praktikos klausimas“⁸. Šios dvi sentencijos gali būti pasitelktos aiškinant vėlesnės marksizmo raidos įtampas tarp filosofinės doktrinos, kuri tiria ir kritikuoja žmogiškąją tikrovę (neabejotinas marksizmo poveikis sociologijai, ekonomikai, istoriografijai), ir konkrečios politinės ideologijos, kuri tą tikrovę nori ne tik suprasti, bet ir radikaliai transformuoti pagal savus reikalavimus per konkrečias, dažniausiai totalitarines, politines praktikas.

Herbertas Marcuse sovietiniam (1917–1947) marksizmui pašvęstoje knygoje teorijos ir praktikos santykį apibrėžė taip: „Marksistinė teorija pasirodo kaip esmiškai nauja filosofija, substancialiai skirtinga nuo pagrindinės Vakarų filosofijos tradicijos. Marksizmas pretenduoja išpildyti šią tradiciją, pereidamas nuo ideologijos prie tikrovės, nuo filosofinės interpretacijos prie politinio veiksmo“⁹. Politinis veiksmas bolševikinio-komunistinio judėjimo kontekste visų pirma suprantamas kaip „proletariato revoliucija“. Sovietinis marksizmas šia prasme gali būti aiškinamas kaip į praktinį tikrovės keitimą nukreipta marksizmo atšaka, plėtojanti vieną iš marksizme nuo pat pradžių glūdėjusių sandų, o Sovietų Sąjunga kaip šios atšakos raidos atspindys ir kartu formuotojas¹⁰.

Su marksistinės teorijos ir praktikos santykiu susijusi ir ideologijos problema. Nors ideologijos sąvoka dažnai siejama su marksistine teorija, tačiau marksizmo klasikai apie ideologiją kaip svarbų konceptą daug nekalbėjo. Visgi sunku paneigti, kad marksistinė filosofija pradėjo nuo ideologijos kritikos ir žadėjo ne tik socialinę emancipaciją, bet ir išsivadavimą iš ideologijos kaip klaidingos, iškreiptos sąmonės. Marxas ir Engelsas *Vokiečių ideologijoje* rašė: „Jei visoje ideologijoje žmonės ir jų santykiai yra apversti aukštyn kojomis tartum kameroje obskuroje, tai šis reiškinys taip pat kyla iš istorinio jų gyvenimo proceso, – panašiai kaip daiktų apvertimas akies tinklainėje – iš betarpiškai fizinio jų gyvenimo proceso“¹¹. Jie manė, kad vyraujanti ideologija atspindi valdančiosios klasės (kapitalistinės buržuazijos) idėjas ir kartu neleidžia engiamiesiems (proletariatui) pamatyti tikrovės ir suvokti savo tikrųjų, klasinių interesų. Atitinkamai, marksistinės filosofi-

⁸ *Ibid.*, p. 463.

⁹ Herbert Marcuse, *Soviet Marxism: A Critical Analysis*, Harmondsworth: Penguin Books, 1971, p. 15.

¹⁰ Tiesa, pats Marxas, prisiminus jo 1877 m. laišką Nikolajui Danielsonui, nemanė, kad Rusijoje yra objektyvios sąlygos sėkmingai proletarinei revoliucijai prasidėti.

¹¹ Karlis Marksas, Frydrichas Engelsas, *Vokiečių ideologija*, p. 20.

jos siūloma ideologijos kritika atveria kelią emancipacijai ir revoliuciniam veikimui. Nors, anot Marxo, visiškas išsivadavimas iš ideologijos tegalimas pakeitus visuomeninius santykius determinuojančią bazę. Ideologijos valdomai sąmonei apibūdinti dažnai naudojamas ir „melagingos sąmonės“ (*falsches Bewusstsein*) terminas, kurio pirmas pavartojimas užfiksuotas 1893 m. liepos 14 d. Engelso laiške Franzui Mehringui. Skirtingais pavidalais šią idėją plėtojo įvairios marksistinės minties kryptys – vieni laikėsi pozicijos, kad pakanka pakeisti objektyvias visuomenines sąlygas, perimti gamybos priemones, o pergalė protuose ateis savaime, kiti – kad pergalė reikalinga visų pirma kultūros erdvėje ir proletariato sąmonėje. Šiuos požiūrių skirtumus į tai, kaip turi būti įveikta dominuojanti ideologija, lėmė bazės ir antstato santykio supratimas. Tad marksizmo klasikai ideologijos terminą vartojo ne šiaip nusakyti politinių idėjų sistemas, o kaip specifinį kritinį terminą.

Tačiau sovietinėje marksizmo teorijoje ideologija pradėta taikyti autoriteriškai ir pradėjo apimti vis daugiau skirtingų reiškinių ir sferų. Tai, žinoma, gerai dera su faktu, kad marksistinė teorija virto ir totalitarine praktika. Pirmasis ideologijos terminą taip pradėjo taikyti Leninas, dar 1902 m. rašęs apie tai, kad socialdemokratija turi ne tik „vadovauti ekonominei darbininkų kovai, bet taip pat ir politinei proletariato kovai, ji neturi nė akimirksniai paleisti iš akių mūsų galutinio tikslo, visada propaguoti, saugoti nuo iškraipymų ir toliau vystyti proletarinę ideologiją – mokslinio socializmo mokymą, t. y. marksizmą. Mes turime nepailstamai kovoti prieš visokią buržuazinę ideologiją [...]“¹². Taigi jis aiškiai įvardijo marksistinę ideologiją kaip politinę ideologiją tarp kitų ideologijų (nors ją taip pat bandė grįsti tariamu moksliskumu, kam ypač daug dėmesio skirta jo 1908 m. veikale *Materializmas ir empiriokriticizmas*). Vis dėlto Leszeko Kołakowskio teigimu, būtent Stalino valdymo laikotarpiu ideologijos sąvoka pradėta taikyti itin plačiai ir iš esmės naudoti aprašant visas egzistuojančias socialines sąmonės formas, „įskaitant ir tas, kurios turėjo pateikti mokslinį pasaulio vaizdinį, laisvą nuo mistifikavimo ir iškraipymo“¹³. Stalinas, laimėjęs politinę kovą dėl valdžios bolševikų partijos viduje, ėmėsi kodifikuoti oficialiai pri-

¹² Владимир Ленин, „Политическая агитация и „классовая точка зрения““, in: Владимир Ленин, *Полное собрание сочинений в 55 томах*, t. 6, Москва-Ленинград: Издательство политической литературы, 1963, p. 269.

¹³ Leszek Kołakowski, *Main Currents of Marxism: The Founders. The Golden Age. The Brakedown*, translated from Polish by P. S. Falla, New York-London: W. W. Norton, 2005, p. 127.

imtą ortodoksinę marksizmo interpretaciją (įvedė ir įtvirtino marksizmo-leninizmo terminą) ir bolševikų partijos istoriją. To užbaigimu tapo 1938 m. milijoniniu tiražu pasirodžiusi *Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) istorija: Trumpasis kursas (История всесоюзной коммунистической партии (большевиков): Краткий курс)*¹⁴. *Trumpojo kurso* skyriuje „Apie dialektinį ir istorinį materializmą“, kuriame susisteminta tai, kas paranku iš Marxo, Engelso, Plechanovo, Lenino, Bucharino ir kitų, Stalinas ideologiją paminėjo tik vieną kartą (cituodamas Marxą) ir ją apibrėžė kaip ekonominės bazės ir gamybos sąlygų nulemtą antstatą, apimančią juridinius, politinius, religinius, meninius ir filosofinius elementus¹⁵. Tačiau pačioje knygoje nebijota vartoti *bolševikinės ideologijos* termino, kalbėta apie Lenino sukurtus marksistinės partijos ideologijos pagrindus (žodis „ideologija“ ir jo vediniai knygoje pasirodo 26 kartus)¹⁶. Taigi ideologija čia jau apibrėžta ne kaip iškreipta sąmonė, o kaip tiesiog materialinės bazės sąlygotas antstatas.

Taip buvo nuosekliai naikinama riba tarp mokslinio pažinimo ir politinės ideologijos reikalavimų bei reikmių, tolstant nuo pradinės ideologijos sąvokos reikšmės, kokia ji buvo Marxo ar Engelso darbuose. Kaip teigia Kołakowskis, totalitarinis stalinizmas išsilaisvinimą iš ideologijos ir ideologizuoto pasaulio vaizdo pakeitė radikaliu visa ko ideologizavimu. Tai gerai susisiejo su sovietinio marksizmo pretenzijomis turėti tariamai mokslinę ideologiją ir ją lydinčias kvazimokslines disciplinas – mokslinį komunizmą, mokslinį ateizmą ir pan. Viso to rezultatas buvo leninietiško partiškumo principo viršenybės įtvirtinimas tiek praktikoje, tiek teorijoje, kai pagrindinis mokslo teisingumo kriterijus yra partijos aprobuotos ideologinės dogmos.

Ideologijos sąvokos kaitos paradoksalumą galima apibūdinti ir taip: marksistinė ideologijos kritika pritaikytina ir bolševikų valdymo aiškinimui. Komunistų partija buvo valdančioji klasė, kuri skelbėsi valdanti proletariato vardu, o jų skelbiama marksistinės doktrinos versija tarnavo valdžios įtvirtinimui, atspindėjo „klasinių“ interesą, t. y. buvo ideologija (nors atstovavo universalų – proletariato – interesą). Tad marksistinės tradicijos rėmuose sovietiniam marksizmui pagrįstai galima taikyti ideologijos terminą,

¹⁴ Nors, kaip pastebi Kołakowskis, daugelis marksizmo-leninizmo aspektų (ekonomikoje, gamtos moksluose, filologijoje ir t. t.) buvo iškristalizuoti ir įtvirtinti tik po Antrojo pasaulinio karo.

¹⁵ *История всесоюзной коммунистической партии (большевиков): Краткий курс*, Москва: Издательство ЦК ВКП(б) „Правда“, 1938, p. 126.

¹⁶ *Ibid.*, p. 30.

komunistų partiją (bolševikus) vadinti valdančiąja klase, o darbininkus ir kitus visuomenės sluoksnius – kaip išnaudojamus ir represuojamus¹⁷.

Sovietinės ideologijos pretenzijos į „moksliškumą“. Sovietinės ideologijos sąvokos virsmas atvedė prie to, kad vieni marksistai mokslą pozicionavo kaip neideologinį reiškinį ar net jį priešpriešino ideologijai, o kiti ideologijos ir mokslo santykį regėjo kaip probleminį ir manė, kad ideologija gali apimti net ir gamtos mokslus. Justinas Karosas XX a. aštuntame dešimtmetyje nusistovėjusią sovietinę ideologijos apibrėžtį apibendrino taip: „Dabartinėje tarybinėje filosofinėje literatūroje ideologija dažniausiai tapatinama su visuomenine sąmone apskritai. Tokiu būdu ji apima politinius, teisinius, dorovinius principus, filosofiją, meną, religiją. Žodžiu, visas visuomenės dvasinis gyvenimas (išskyrus nebent socialinę psichologiją ir iš dalies mokslą) yra ideologija“¹⁸.

Šį mokslo išskyrimą galima aiškinti scientistinėmis marksizmo pretenzijomis: per tariamai neideologizuotą mokslą esą galima pagrįsti „mokslišką ideologiją“. Istorinio žvilgsnio privilegija leidžia ne tik pagrįstai suabejoti tokiu moksliškumu, bet ir įsitikinti jo ideologiškumu būtent melagingos sąmonės prasme. Tariamas marksizmo-leninizmo moksliškumas, pradėtas ir įtvirtintas sovietinio marksizmo ortodoksijos pradininkų ir galutinai Stalino, išliko ir vėlesniais SSRS istorinės raidos etapais. Tai gerai matyti žiūrint į tai, kaip ideologijos sąvoka apibrėžiama sovietiniuose marksistinės filosofijos vadovėliuose, filosofijos žodynuose. Tačiau marksistinės filosofijos kontekste ideologijos ir mokslo sampyna nėra atsitiktinė. Kaip pastebi Marius Povilas Šaulauskas, „neabejotina, kad marksizmas yra pagrįstas racionalumo bei moksliškumo kategorijomis ir be jų nėra įmanomas. Pagrindinis marksizmo teiginys, pašauktas pateisinti viso projekto teisingumą, – sudėtinga visuomeninių ir gamybinių santykių sąrašas: visuomenės būtį esą galima ne tik „moksliškai“ suprasti, bet ir ją iš esmės pagerinti, racionalizuoti. Marksizmas, kaip, beje, ir jo amžininkas – naujasis sociologijos mokslas, ne tik įtikėjo principiniu socialinės tikrovės pažinimu, bet ir mokslinio jos pagerinimo galimybe“¹⁹. Stalinizme, nemenka dalimi ir po

¹⁷ Andrei Grinėv, „Was there Socialism in the USSR? Regarding Myths in Russian Historiography“, in: *Geopolitics, History, and International Relations*, New York, 2016, t. 8 (1), p. 56–58.

¹⁸ Justinas Karosas, „Apie ideologijos sampratų turinį“, in: *Problemos*, Vilnius, 1977, t. 17, p. 12.

¹⁹ Marius Povilas Šaulauskas, *op. cit.*, p. 9.

Stalino mirties, ši mokslo ir ideologijos simbiozė virto faktiniais pančiais moksliniams tyrimams, kurie negauna ideologinio valdžios institucijų leidimo vykti. Ideologija savo teisingumą neva sėmė iš mokslinio pažinimo, tačiau iš tiesų veikė kaip mokslus kontroliuojantis ir cenzūruojantis veiksnys. Todėl tiek Stalino valdymo laikotarpiu, tiek nemenka dalimi vėliau politinė galia buvo tiesiogiai susieta su autoritetu filosofiniame-ideologiniame ir moksliniame diskursuose.

Tik destalinizacijos (visų pirma po TSKP XX suvažiavimo) dėka įvairiose akademinio gyvenimo srityse pradėjo rasti prielaidos gamtos mokslus santykinai laisvinti nuo ideologijos ir pamažu atsivėrė tyrimų įvairovės galimybės. Kořakowski tai pavadino marksizmo-leninizmo kaip vientiso pasaulėvaizdžio pabaiga. Žinoma, tai nereiškia, kad marksizmo-leninizmo buvo atsakyta kaip oficialios ideologijos (kaip ir kovos su kitamintyste). Apskritai daugybė doktrinos elementų išliko tokie patys, kokie buvo suformuluoti Stalino. Santykinai nurimus represijoms ir sušvelnėjus vidinių komunistų partijos kovų pobūdžiui, nusistovėjo ir daugiau mažiau pastovi oficialiosios marksizmo doktrinos interpretacija, pateikiama politiškai apčiuočiau vadovėliuose ir metodinės medžiagos rinkiniuose aukštųjų mokyklų dėstytojams ir studentams²⁰. Taip sovietinis marksizmas virto savotiška vadovėline scholastika.

Lakoniškai ir tiksliai sovietinės ideologijos sampratos istorinį dviprasmiškumą suformulavo Karosas:

Marksistinėje filosofinėje literatūroje ideologijos samprata irgi tebėra nevienoda bei griežčiau nenusistovėjusi. Dar 1922–1923 m. tarybinių filosofų diskusijoje ideologijos klausimu išsiskyrė dvi nuomonės. Vieni, remdamiesi K. Markso ir F. Engelso veikaluose pateiktu ideologijos, kaip iškreiptos, iliuzinės sąmonės, nusakymu, buvo tos nuomonės, kad ideologijos terminas netaikytinas kalbant apie socialistinės visuomenės socialines vertybes. Pasak jų, ideologija, kaip tam tikras dvasinis fenomenas, būdinga tik klasei antagonistinei visuomenei. O socializme jai nebelpa vietos, nes gamtos ir socialinių reiškinių aiškinime viešpatauja mokslinė materialistinė metodologija. Kiti tvirtino, kad ideologi-

²⁰ Pavyzdžiai lietuvių kalba: Viktoras Afanasjevas, *Filosofijos žinių pagrindai: Marksizmo-leninizmo pagrindų mokyklų klausytojams*, Vilnius: Mintis, 1970; Valentinas Asmusas [ir kt.], *Trumpa filosofijos istorijos apybraiža*, Vilnius: Mintis, 1964; [D. Danilenko ir kt.], *Pradinis filosofijos kursas*, Vilnius: Mintis, 1967; *Marksistinės-lenininės filosofijos pagrindai*, vertė J. Montrimas, M. Pagirys, A. Beržinskas, L. Sidarienė, E. Brazaitė ir J. Macaitis, Vilnius: Mintis, 1973; *Filosofijos žodynas*, red. M. Rozentalis, iš rusų kalbos vertė K. Gaivenis, M. Joffė, J. Montrimas, J. Petronis, V. Andrijauskas, lietuviškąjį leidimą redagavo R. Plečkaitis, Vilnius: Mintis, 1975; Aleksandras Spirkinas, *Marksistinės filosofijos kursas*, Vilnius: Mintis, 1969.

jos tapatinimas su iškreipta sąmone yra niekuo nepagrįstas dalykas. Kiekviena ideologija – tiek ikisocialistinė, tiek ir socialistinė – išreiškianti tam tikros socialinės klasės siekimus, kurių turinys esąs objektyvus. Todėl bet kokia ideologija laikytina teisinga ir tikroviška. Iš to, kad joje nesuvokiamas keliamų socialinių principų ryšys su ekonomine klasės padėtimi, nedarytina išvada, jog ideologija iškreiptai atspindi tikrovę.²¹

Kaip minėta, nusistovint stalininei marksizmo-leninizmo interpretacijai, sovietinis marksizmas pradėtas oficialiai įvardyti kaip ideologija (tai nepakito ir postalininiu laikotarpiu), taip sukuriant poreikį atskirti skirtingas ideologijos „rūšis“, jas įvertinant teisingumo-klaidingumo kategorijomis.

Vėlyvojo sovietmečio vadovėlinis marksizmas ideologijos sąvokoje akcentavo keletą svarbiausių elementų:

- 1) ideologija yra vadinamojo antstato dalis, ji apima visuomenėje egzistuojančias politines, teisines, socialines, estetines, religines ir filosofines pažiūras bei idėjas, atspindi visuomenėje egzistuojančius objektyvius ekonominius santykius;
- 2) marksistinės-lenininės ideologijos skirtingumą nuo kitų ideologijų dėl jos klasinio turinio (atstovavimo proletariato interesams) ir to, kad ji grindžia istorinį komunizmo sukūrimo tikslą, jos partiškumą;
- 3) jos mokslinį pobūdį, pagrįstą tariamai objektyviu tikrovės atspindėjimu ir tikrovės aiškinimu pagal dialektinio ir istorinio materializmo principus, taip pat priešingumą religinei ir idealistinei pasaulėžiūrai;
- 4) praktinį ideologinio darbo elementą tiek diegiant marksistinę ideologiją plačiosioms masėms, tiek partinį darbą saugant ideologijos grynumą²².

Dera pastebėti, kad įtampa tarp partiškumo ir moksliskumo principų paprastai sprendžiama deklaratyviais pareiškimais, o ne argumentuota pozicija, kaip šie skirtingi principai tarpusavyje sąveikauja (arba tiesiog ape-liuojama į „būtiną“ praktikos ir teorijos sąsają).

Meškauskas, Karoso ir Lozuraičio ideologijos sampratos. Meškauskas, Karoso ir Lozuraičio pozicijos išsiskyrė būtent dėl ideologijos ir mokslo santykio. Ideologiją ir ideologinį procesą savo istorinio materializmo paskaitose Meškauskas apibūdino taip: „visuomeninių motyvų (neasmeninių) sritis

²¹ Justinas Karosas, *op. cit.*, p. 12

²² Viktoras Afanasjevas, *op. cit.*, p. 316–317; [D. Danilenko ir kt.], *op. cit.*, p. 268–270; *Filosofijos žodynas*, p. 172.

ir yra ideologijos sritis. Ideologijų atsiradimo ir kitimo procesas – ideologinis procesas [...]. Patys visuomeninių santykių vertinimai dar nesudaro ideologijos. Ideologija apima vertinimus kartu su jų teoriniu pagrindu”²³. Ideologinis procesas yra būtent tas objektas, kurio vyksmą ir jo prielaidas turi nagrinėti istorinis materializmas (bendruosius vystymosi dėsnius nagrinėja dialektinis materializmas). Meškauskas teigimu, ideologijas galima skirstyti tiek pagal tai, kokios klasės interesus jos atstovauja, tiek pagal „visuomenės pažangos kriterijus“ į reakcines, konservatyvias, revoliucines, reformistines ir pan.²⁴ Jo manymu ideologija yra priklausoma nuo egzistuojančių socialinių institutų, gamybos, ekonominės visuomenės struktūros ir formuoja pagrindą to, kaip žmonės vertina socialinę tikrovę. Istoriskai ideologizaciją Meškauskas visų pirma siejo su klasinės visuomenės kuriamu susvetimėjimu, tačiau atkreipė dėmesį ir į revoliucinės ideologijos reiškinį (visų pirma ir aukščiausiu laipsniu – marksizmą). Kalbėdamas apie marksizmą kaip ideologiją, Meškauskas pabrėžė ideologijos sąryšį su pažintine veikla ir tai, kaip moksliniai teiginiai gali būti inkorporuoti į ideologinius ginčus. Pasak jo, marksizmo kaip doktrinos ir ideologijos, kuri ne tik aiškina, bet ir vertina tikrovę, pranašumas prieš kitas yra jos metodologinis turinys ir moksliskumas²⁵. Visa tai reikia matyti meškauskinės marksizmo kaip bendrosios mokslų metodologijos koncepcijos kontekste, kurioje marksistinė filosofija buvo pristatoma visų pirma kaip mokslo filosofija, turinti padėti konkrečioms mokslams su jų metodų atranka ir kritika. Meškauskas teigimu, mokslinės metodologijos pagalba tiriant realius visuomenės raidos poreikius ir perspektyvas (o ne apeliuojant į abstrakčias teisingumo sampratas ar konstruojant idealius socialinius modelius), galima patvirtinti ideologijų ir kitų visuomeninių vertinimų turinių teisingumą (taikyti joms „tiesos kriterijų“), tad ideologinis ginčas nebėra vien skirtingų vertybių supriešinimas²⁶. Todėl marksistinė ideologija esą įgauna mokslinį pobūdį ir nebėra vien socialinis utopizmas (tuo tarpu kitos ideologijos yra susvetimėjusios ir iškreiptos klasinės visuomenės sąmonės produktas). Iš esmės tai reiškia fakto ir vertybės perskyros nutrynimą, tačiau detaliau klausimo,

²³ Eugenijus Meškauskas, *Istorinis materializmas: Paskaitų konspektas*, [mašinėraštis], [konspekto autorė Jūratė Skersytė, mašinėraštinis nuorašas Albino Plėšnio], Vilnius, 1968, p. 74, in: Autoriaus asmeninis archyvas.

²⁴ *Ibid.*, p. 75.

²⁵ Eugenijus Meškauskas, *Marksistinės filosofijos metodologinė apybraiža*, Vilnius: Mintis, 1988, p. 17.

²⁶ *Ibid.*, p. 137.

kaip ideologiniai vertinamieji teiginiai gali būti moksliskai verifikuoti ar falsifikuoti, Meškauskas nenagrinėjo (nebent kiekvienai žmogaus protinei veiklai – kartu ir mokslui – taikysime labai plačiai suprastą ideologijos sąvoką, ko Meškauskas akivaizdžiai nedaro). Pasak jo:

Marksistinės filosofijos, kaip apibrėžtą objektą turinčio mokslo, metodologinė paskirtis ją daro pasaulėžiūrą kuriančiu veiksmu tiek pažintiniu, tiek ir ideologiniu aspektu. Pats pasaulėžiūros skirstymas į mokslinę ir nemokslinę (t. y. religinę) galimas metodologiniu pagrindu: pasaulėžiūra yra tiek moksliska, kiek moksliska jos metodologija. Antra vertus, nuo metodologijos priklauso ir ideologinių vertinimų pobūdis. Marksistinė filosofija sudaro naujos ideologinių vertinimų teorijos metodologinį pagrindą.²⁷

Tad Meškauskas tik savaip plėtojo iš esmės sovietinę marksizmo ideologijos ir mokslo sampyną, tik jo atveju mokslas nėra visiškai subordinuojamas ideologijai, o jam paliekama autonominė erdvė ir bent teoriškai deklaruojama galimybė daryti grįžtamąjį poveikį ideologijai. Meškausko manymu, vertinamieji ideologijų kriterijai (t. y. politinių ideologijų normatyvumas) gali būti objektyviai paaiškinti ir taip įjungti į objektyvų pažintinį procesą:

Nustaćius mokslinio ideologijos aiškinimo galimybę, nebelieka pagrindo priešpastatyti ideologiją pažinimo proceso turiniui. Konkretus pažintinio ir ideologinio aspekto darnos pavyzdys yra marksistinė komunizmo teorija. Komunizmas čia traktuojamas kaip objektyviai sąlygota visuomenės raidos pakopa, kurios istorinis būtinumas pagrindžiamas nesiremiant vertinamojo pobūdžio argumentais. Šiuo atžvilgiu ji yra griežtai pažintinio turinio teorija, visiškai nusipelnanti „mokslinio komunizmo“ pavadinimo. Kaip teorinis revoliucinio darbininkų judėjimo programų ir atitinkamų vertinimų pagrindas, ši teorija atlieka svarbų ideologinį vaidmenį.²⁸

Meškausko manymu, apsisprendus kovoti dėl komunizmo galima objektyviai moksliskai pažinti komunizmo teoriją, kuri savo ruožtu gali būti adaptuota kaip normatyvi ideologija²⁹. Taigi Meškausko atveju galima kalbėti apie tam tikrą normatyvinio marksizmo elemento deideologizaciją ar bent redukcionizmą, įvedant jį į bendro mokslinio pažinimo lauką. Ideologinis ginčas Meškauskui yra ne kova tarp skirtingų vertybinių pozicijų, o tarp teisingu ir neteisingu pažinimu grįstos socialinės ir politinės prakti-

²⁷ Eugenijus Meškauskas, „Marksistinė filosofijos ir jos objekto koncepcija“, in: *Problemos*, Vilnius, 1974, t. 13, p. 108.

²⁸ *Ibid.*, p. 109.

²⁹ Eugenijus Meškauskas, *Istorinis materializmas*, p. 77.

kos, tad šiuo aspektu jo marksizmas tolsta nuo revoliuciniais sentimentais ir socialine utopija paremtos ideologijos sampratos, bet išlieka sovietinės marksizmo ortodoksijos rėmuose.

Karosas savaip plėtodamas meškauskišką nuostatą dėl ideologijų mokslinio pagrįstumo išskyrė du skirtingus ideologijos aspektus (arba lygmenis): „1) ideologija išreiškia tam tikrus socialinių santykių principus bei normas arba teikia tam tikrų socialinių santykių politinę, teisinę bei dorovinę sankciją ir 2) teoriškai pagrindžia tuos principus bei normas“³⁰. Pasak jo, pirmoji samprata gali būti apibūdinama pagal jos turinį ar teigiamus, sankcionuojamus socialinius santykius ir taip galima išskirti feodalinę, buržuazinę ar socialistinę ideologiją. O antroji samprata adresuota į ideologijos principų ir normų „pagrindimo būdą“, tad gali būti įvardijama kaip religinė (pagrįsta Dievo idėja, abstrakčiai formuluojamomis žmogaus proto ar prigimties apibrėžtimis) arba mokslinė ideologija (pagrįsta objektyviu istoriniu būtinumu). Taigi čia galima pastebėti, kad sovietinė ideologija išskiriama tiek vertybiniu, tiek pagrindimo lygmeniu kaip pranašesnė prieš kitas:

Abi čia nurodytos ideologijos charakteristikos pateisinamos tais atvejais, kai jos yra taikomos tai pačiai skirtingų ideologijų pusei apibūdinti, t. y. kai mes kalbame, pavyzdžiui, apie ideologijos principų bei normų pagrindimo būdą ir atskiriame religinę ideologiją nuo mokslinės ideologijos ir t. t., arba kai kalbame apie ideologijos socialinį turinį ir nurodome šiuo atžvilgiu skirtingas ideologijas – vergvaldinę, feodalinę, buržuazinę ir t. t. Bet kada skirtingų ideologijos pusių charakteristikos vartojamos kaip vienuodiniai dalykai (pavyzdžiui, kai sąvoka „socialistinė ideologija“ priešpastatoma „religinei ideologijai“), atsiranda painiava, kuri lydi kiekvieną skirtingų sąvokų sutapatinimą. Ideologijos turinio charakteristika, savaime suprantama, yra pagrindinė, rūšinė charakteristika, rodanti, kokie visuomeniniai santykiai yra jos sankcionuojami. Pagal pagrindimo būdą šito neįmanoma nustatyti jau vien todėl, kad tie patys visuomeninių santykių principai gali būti įvairiai pagrindžiami. Kaip žinome, buržuazinių visuomeninių santykių principai buvo grindžiami ir religiška, ir antireligiška (žmogaus prigimtimi, jo protu). Socialistinių visuomeninių santykių principai kadaise irgi buvo grindžiami abstrakčiai suprantamo žmogaus proto reikalavimais (utopinis socializmas), ir tik vėliau juos imta grįsti moksliskai, t. y. pažintais materialiniais visuomenės vystymosi poreikiais (marksistinis, mokslinis socializmas).³¹

Nors Karosas savo prieigoje prie ideologijos problemos ir mėgino išskirti vertybinį bei mokslinį lygmenį, tačiau socialistinės ideologijos pranašumą, kaip ir Meškauskas, jis rėmė jos pačios „moksliskumu“.

³⁰ Justinas Karosas, *op. cit.*, p. 17–18.

³¹ *Ibid.*, p. 18–19.

Lozuraitis tokiame kontekste atrodo kaip išimtis. Nors 1963 m. straipsnyje „Moralinių socialistinės ideologijos principų metodologiniai pagrindai“³² jis ideologiją apibrėžė sovietinei ortodoksijai charakteringu būdu, taip pat išskirdamas jos „mokslinį“ pobūdį, tačiau vėliau, ypač XX a. devintame dešimtmetyje, jis apie ideologiją pradėjo kalbėti klasikiniiais marksizmo terminais – kaip iškreiptą, melagingą sąmonę. Kitaip negu Meškauskas ar Karosas, Lozuraitis savo vėlesniuose darbuose iš esmės kitaip perdėliojo mokslo ir ideologijos santykį: „Mokslas – tai tokia visuomenės raidos dvasinė forma, kuri jau suvokia savo priešingumą ideologijai, tačiau išimtinai savo jėgomis mėgindamas ją įveikti, mokslas pats tampa socialinių vertinimų ir objektyvavimo būdu, taigi įgyja ideologijos reikšmę“³³. Mokslas, jo manymu, ne tik įgyja ideologinį vaidmenį socialinėje tikrovėje, bet ir „nėra kokia nors universali visokių socialinių problemų sprendimo panacėja. Išimtinai savo jėgomis, t. y. vien „teisingu“ pažinimu, mokslas negali nei įveikti senos ideologijos, nei sukurti naujos“³⁴. Ideologinės sąmonės įveikimas esą galimas tik su į praktiką orientuotos marksistinės teorijos pagalba, priešingu atveju mokslinis pažinimas virsta dar viena susvetimėjusios ideologinės sąmonės išraiška, taigi mokslisškumas, Lozuraičio manymu, savaime nėra išsivadavimas iš ideologinio abejotinum.

Taigi išryškėja esminis Meškausko ir Lozuraičio skirtumas: Meškauskas mėgino bent iš dalies deideologizuoti marksizmą (sujungti tiesos pažinimo ir vertybių sritis), o Lozuraitis kaip tik priešingai – sugražino ir išryškino vertybinio angažuotumo marksistinėje teorijoje aspektą, pabrėždamas tiesos ir vertybės pasirinkimo skirtingumą. Socialinė tikrovė, kartu ir jos pažinimas, pasak Lozuraičio, negali būti atskirtos nuo vertybinio angažuotumo:

socialinė teorija yra esminis socialinio praktinio gyvenimo elementas, ir ji negali atsiriboti nuo žmonių praktinės veiklos ir jos tikslų, nepraradama savo objekto. Dėl savo konstruktyvios reikšmės visuomenės gyvenime socialinis pažinimas yra priverstas orientuotis į socialinį idealą, idealią tikrovę, į tai, kas turėtų būti, o tai negali neįnešti į jį subjektyvių ir teleologinių momentų [...].³⁵

Akivaizdu, kad čia išlaikytas partiškumo principas, bet, kitaip negu Meškauskas, Lozuraitis nesirinko apeiti šios problemos grynai formaliu

³² Žr. Albinas Lozuraitis, „Moralinių socialistinės ideologijos principų metodologiniai pagrindai“, in: *Filosofija*, Vilnius, 1963, t. 3, p. 5–21.

³³ Albinas Lozuraitis, *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai*, Vilnius: Mintis, 1986, p. 201.

³⁴ *Ibid.*, p. 206.

³⁵ *Ibid.*, p. 8–9.

būdu. Šią gnoseologijos ir aksiologijos santykio problematiką Lozuraitis artikuliuo per tiesos ir vertybės, teorijos ir praktikos dichotomijas. Lozuraičio teigimu, nors aksiologija kaip atskira filosofijos kryptis iškilo tik XIX a., tačiau vertybių problema (nors ir nevertinant vertybės koncepto) egzistavo iš esmės per visą filosofijos istoriją³⁶.

Lozuraičio požiūriu, marksistinė filosofija į vertybinius (aksiologinius) tyrimus turi žvelgti ne tik kaip į filosofijos istorijos objektą ar kritikuoti šią filosofinę prieigą kaip marksizmui svetimą, kartais net priešingą, o kaip tik ieškoti jiems vietos marksistinėje teorijoje: „marksizmo filosofija šiuo atžvilgiu ne tikrai nėra išimtis, – joje potencialiai glūdi vertybinio požiūrio mokslinio pagrindimo principai, kurie ir sudaro vertybių teorijos pagrindą“³⁷. Pažinimo siekis taip pat reikalauja vertybinio angažuotumo. Kaip kritikuo-damas XVIII a. materialistus teigia Lozuraitis, „Pažinimas numato tam tikrą vertinimo momentą. Jis remiasi prielaida, kad tiesa yra vertinga ir siektina, o netiesa – nevertinga ir atmetina. Žodžiu, tiesa yra pažinimo prasmė ir tikslas“³⁸. Jam svarbu ir tai, kad joks socialinis ar moralinis normatyvumas negali būti išvestas nei iš gamtos tvarkos, nei iš mechanistiškai suprasto visuomenės determinizmo. Nors Lozuraitis teigia skeptiškai vertinąs įvairias pastangas filosofiją, etiką ir aksiologiją atskirti nuo mokslo, žmogiškojo gyvenimo praktiką – nuo teorinio pažinimo, tačiau jo teoriniuose veikaluose svarbesnis akcentas visuomet gula ant vertybinio angažuotumo³⁹. Todėl Lozuraitis, ypač knygoje *Tiesa ir vertybė* (1980), suproblemino vertybinį marksizmą ir metodologinį-pažintinį (ypač socialinės sferos) šios filosofijos krypties skirtumą (nors ir prisidengdamas tariamu senovės Graikijos filosofijos tyrimu per tiesos ir vertybės santykį). Lozuraičio požiūriu, faktų ir vertybių taip lengvai sujungti neįmanoma, Davido Hume'o žodžiais tariant, panaikinti skirtį tarp „yra“ ir „privalo būti“.

Taigi Lozuraitis labiau pabrėžia praktiką, susietą su „teisingu“ vertybiniu angažuotumu kaip svarbiausiu aspektu, o marksistinėms aspiracijoms į mokslumą palieka antrinį vaidmenį. Tačiau lieka neaišku, kaip marksizmas, bent iš dalies atskyrus jį nuo jo mokslumo aspiracijų, gali išvengti

³⁶ Albinas Lozuraitis, *Tiesa ir vertybė: Teorinė ir praktinė antikinės filosofijos orientacija*, Vilnius: Mintis, 1980, p. 44–45, 66.

³⁷ Albinas Lozuraitis, „Apie filosofinius vertybių teorijos pagrindus“, in: *Problemos*, Vilnius, 1976, t. 17, p. 19.

³⁸ Albinas Lozuraitis, „Pažinimas kaip laisva veikla (I)“, in: *Problemos*, Vilnius, 1972, t. 9, p. 16.

³⁹ Albinas Lozuraitis, „Apie filosofinius vertybių teorijos pagrindus“, p. 22–24.

tapimo ideologija kaip iškreiptos sąmonės produktu, ar juo labiau rasti tvary marksizmo kaip politinės teorijos ir praktikos pagrindą vertybių sferoje. Meškauskas gi išlieka vėlyvajam sovietmečiui gana būdingoje ir neoriginalioje pozicijoje, kuri teigia, kad marksizmas yra mokslų metodologijos filosofija (ir apskritai išlaiko tas sąvokines skirtis, kurios dar Stalino buvo išdėstytos *Trumpajame kurse*). Tokie sovietinių marksistų svarstymai geriausiai parodo abejotinus sovietinio marksizmo pagrindus, jo kvazimokslinių pretenzijų bergždumą (ką iš dalies pripažino ir visa sovietinė sistema, su destalinizacija laipsniškai mažinusi tiesioginių kišimasi į gamtos mokslus, o marksistinei-lenininei teorijai palikusi vis labiau formalią mokslo metodologijos poziciją).

Įdomu tai, kad nors tarp Meškausko ir jo mokinių ir galima išvelgti polemiką dėl vieno svarbiausių teorinių marksizmo aspektų, tačiau aptardami ideologijos sampratą nei Karosas ar Lozuraitis, nei juo labiau Meškauskas niekur vienas kito neminėjo ir necitavo. Toks nenoras veltis į tiesioginę polemiką galėjo būti padiktotas tiek pagarbos Meškausko autoritetui, tiek sovietinėje akademinėje terpėje egzistavusios elgesio kultūros, kurioje vieši ginčai ir diskusijos dažnai buvo naudotos kaip susidorojimo su oponentais priemonė, o ne dialogui su kolegomis megzti. Kita vertus, išsiskyrimas šiais ir kitais klausimais turėjo būti akivaizdus tiek iš Filosofijos katedroje vykusių mokslinių seminarų, tiek žinant artimą autorių bendravimą.

Bet ar nors vieną iš jų būtų galima pavadinti revizionistu? Andrzejus Walickis teigia, kad revizionistai Rytų Europoje postalininiu laikotarpiu „sąmoningai nutraukė ryšius su bolševizmu ir stengėsi jungti miglotai suprantamą socializmą su liberalinėmis-demokratinėmis vertybėmis. Marksizmas jiems buvo istorijos teorija ir tyrinėjimų metodas, o ne idealaus komunizmo statybos programa“⁴⁰. Norint pilnai atsakyti į šį klausimą, reiktų platesnio žvilgsnio į šių trijų autorių išpažintas doktrinas, tačiau šiek tiek galima pasakyti jau dabar. Apie atvirą bolševizmo atmetimą sovietinio laikotarpio tekstuose kalbos būti, žinoma, negali, kaip ir apie socializmo ar liberalių vertybių išpažinimą. Tačiau tai greičiau politinis, o ne teorinis kriterijus. Žvelgiant iš teorinės pusės, yra akivaizdu, kad Meškausko ir jo mokytinių doktrinose labiau buvo akcentuojamas marksizmas kaip bendroji mokslų teorija (dialektinis materializmas), socialinių mokslų metodologija (istorinis materializmas), svarstymus apie komunizmą nustumiant į antrąjį

⁴⁰ Andrzej Walicki, *Marksizmas ir šuolis į laisvės karalystę: Komunizmo utopijos istorija*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 2005, p. 610.

planą. Tačiau žvelgiant į tai, kaip konkrečiai buvo interpretuojamas ideologijos konceptas, tampa akivaizdu, kad Meškauskas ir Karosas išliko sovietinės ortodoksijos ir vadovėlinės scholastikos rėmuose, o štai Lozuraitis aštunto ir ypač devinto dešimtmečio tekstuose labiau linko prie ideologijos kaip melagingos sąmonės apibrėžimo ir šia prasme grįžo prie Marxo. Iš trijų nagrinėtų autorių arčiausiai revizionizmo buvo Lozuraitis, tačiau sunku būtų teigti jį išėjus į konfrontacinę polemiką su sovietinio marksizmo sistema (juo labiau kad ir patys to, kas priimtina, rėmai vėlyvuju sovietmečiu buvo gerokai laisvesni).

Išvados. Marksizmas savo ištakose pradėjo pažadu išsivaduoti iš ideologijos, tačiau sovietinio marksizmo atveju baigė tuo, su kuo labiausiai kovojo jo pirmeiviai – ideologija (tiek teoriškai, tiek praktiškai). Kaip parodyta šiame straipsnyje sovietiniame marksizme ideologijos sąvokos vartojimas buvo taip išplėstas, kad jis pradėjo apimti vis daugiau socialinio gyvenimo reiškinių ir todėl pradėtas taikyti autoreferentiškai. Klasikinio marksizmo ideologijos kritiką galima lygiai sėkmingai pritaikyti ir sovietinės santvarkos, jos oficialiai deklaruotos ideologijos kritikai. Galiausiai sovietinio marksizmo pretenzijos į mokslškumą dar labiau struktūriškai komplikavo ideologijos ir marksistinės ideologijos sąvokas.

Sąvokinis ideologijos daugiaprasmiškumas gerai atsispindėjo vieno iš ryškiausių ir autoritetingiausių Sovietų Lietuvos marksistų Eugenijaus Meškausko bei jo mokytinių Justino Karoso ir Albino Lozuraičio veikaluose. Akivaizdu, kad jų pozicijų išsiskyrimas buvo sąlygotas skirtingo požiūrio į tai, ką apima marksistinė teorija, kiek ji turi būti orientuota į mokslą ir mokslškumą ar kiek jai būdingas politinis ir vertybinis angažuotumas. Meškauskas, laikydamasis scientistinės sovietinio marksizmo interpretacijos, mėgino iš naujo perinterpretuoti dar iš esmės stalininei ortodoksijai būdingą „mokslinės ideologijos“ idėją. Karosas, nors ir atskyrė skirtingus ideologijos koncepto lygmenis (episteminių ir vertybinių), ideologijos teisingumą buvo linkęs remti jos „mokslškumu“, o Lozuraitis šiuos skirtingus marksistinės ideologijos aspektus atribojo ryškiausiai ir, kas nebūdinga sovietiniam marksizmui, nesiekė jų sutaikyti, ideologiją klasikinio marksizmo dvasioje siejo su klaidingu, iškreiptu mąstymu, todėl šia prasme labiausiai nutolo nuo sovietinio marksizmo vadovėlinės scholastikos.

THE IDEOLOGICAL PROBLEM IN SOVIET MARXISM AND
THE SILENT POLEMIC IN 'THE SCHOOL OF MEŠKAUSKAS'

Summary

The paper deals with the concept, evolution, and reception of ideology in Soviet Marxism as they appear in the texts by the Lithuanian Marxists Eugenijus Meškauskas, Justinas Karosas, and Albinas Lozuraitis, and with the differences in their interpretations. The author holds the view that in the Marxist theory, the definition of ideology far from unambiguous. Karl Marx and Friedrich Engels referred to ideology as distorted and false consciousness and as an ideological system that justifies the existing *status quo* of the society. They saw ideology as the superstructure formed by the material base, which is dependent on the relations of production and other 'objective' social factors. The attitude to ideology changed radically in Soviet Marxism, which started referring to itself as an ideology among other ideologies validating its advantage by the party spirit, 'fair' social engagement, and its ostensible scientific nature (the transformation was eventually carried out after Stalin had codified the 'orthodoxy' of Marxism-Leninism). This gave rise to interpretational and theoretical problems in attempting a reconciliation of these contradictory elements in Soviet ideological conception. Eugenijus Meškauskas, one of the most influential and prominent Marxists in Soviet Lithuania, emphasised the aspect of the scientific nature of Marxist ideology, while his disciples chose different approaches. Karosas tried to reconcile the ostensible scientific element in Marxism with the party spirit, and Lozuraitis made attempts at separating these elements by imparting more significance not to cognitive aspects but to those of value engagement. However, none of them crossed the boundaries of the concept of Marxist ideology that was permitted by the officially-established scholastic version of Soviet Marxism.

Publikacijos

JONIŠKIO BAŽNYČIOS PARAPIJOS ARCHYVAS

ERNESTAS VASILIAUSKAS,
RITA REGINA TRIMONIENĖ

Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų Romos katalikų bažnyčia (*Ecclesia Romana Catholica Assumptionis Beatae Mariae Virginis Janiscensis*) iki 1926 m. priklausė Telšių (Žemaičių) vyskupijai. 1926 m. balandžio 4 d. popiežiaus Pijaus XI bule *Lituanorum gente* ji buvo priskirta Kauno arkivyskupijai. Nuo 1997 m. gegužės 28 d. priklauso popiežiaus Jono Pauliaus II įkurtai Šiaulių vyskupijai ir išlieka dekanato centru (ribos priderintos pagal administracinio rajono ribas).

Iki šiol yra paskelbta keletas publikacijų apie buvusio Joniškio dekanato Pašvitinio¹, Naujosios Žagarės (taip pat ir Senosios)², Gruzdžių³ parapijų archyvus. Joniškio bažnyčios parapijos archyvas išskirtinis ne tik seniausia išlikusia Lietuvoje 1599–1621 m. metrikų (krikšto) knyga⁴, bet ir kitų gausa. Ši seniausia krikšto metrikų knyga ir kitos XIX a. pradžios knygos susilaukė išskirtinio tyrėjų (daugiausia kalbininkų) dėmesio⁵. Iš XVIII–XIX a. met-

¹ Robertas Jurgaitis, „Pašvitinio parapijos archyvas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2004-2*, Vilnius, 2005, p. 179–196; Robertas Jurgaitis, „Pašvitinio parapijos archyvo susiformavimas ir struktūra“, in: *Pašvitinys*, (ser. *Lietuvos valsčiai*), Vilnius: Versmė, 2014, p. 99–104.

² Ernestas Vasiliauskas, Rita Regina Trimonienė, „Naujosios Žagarės parapijos archyvas“, in: *Žiemgala: Istorijos ir kultūros žurnalas*, Kaunas, 2016, Nr. 2, p. 10–20.

³ Ernestas Vasiliauskas, Rita Regina Trimonienė, „Gruzdžių Švenčiausios Trejybės bažnyčios parapijos archyvas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2016-1*, Vilnius, 2016, Nr. 1, p. 91–110.

⁴ Iki 1997 m. knyga buvo saugoma Kauno miesto civilinės metrikacijos biure (žr. Stasys Šimaitis, „Rastas istorinis Joniškio krašto bendruomenės dokumentas“, in: *Sidabrė*, [Joniškio r.], 1996-11-29, Nr. 89, p. 2; „Rastas svarbus dokumentas – senoji istorinė Joniškio krašto bendruomenės knyga“, in: *Lietuvos aidas*, Vilnius, 1996-11-28, p. 15; „Rastas Renesanso laikų istorinis Joniškio krašto bendruomenės dokumentas“, in: *Šiaulių kraštas*, 1996-12-12, p. 9–10), kuri pagal 1997-03-13 aktą perduota LVIA (b. 76).

⁵ Alma Ragauskaitė, „XVI–XVII a. joniškėčių asmenvardžiai“, in: *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra = Historical scripts and local culture: Mokslinių straipsnių rinkinys*, skirtas

rikų knygų parašyta ir apginta keletas baigiamųjų bakalauro ir magistro darbų (Šiaulių universitetas). Ne kiekviena parapija gali pasigirti ir išlikusiu steigimo aktu – 1536 m. vasario 23 d.⁶ (seniau klaidingai buvo nurodomi 1526 m.⁷). Šioje publikacijoje pristatomas likęs XIX–XX a. Jonišio bažnyčios parapijos archyvas, parapijos ribos, 1820 m. vizitacijoje aprašytos bažnytinės valdos, taip pat papildoma keletu istoriografijoje mažai žinomų faktų. Atskiro dėmesio ateityje turėtų susilaukti išlikusi dekanato XVI–XX a. spaudinių biblioteka (170 vnt.).

Kaip pastebi Jonišio dekanato bažnyčių istorijos tyrėjas Liudas Jovaiša, Jonišio šventovės istorija nėra gausiai tyrinėta. Apie ją rašė Motiejus Valančius, Antanas Tyla, Algimantas Miškinis, Vytautas Povilas Jurkštas, Valentas Cibulskas, Grzegorz Błaszczykas, Kazys Misius, Marija Rupeikienė, Liudas Jovaiša⁸, E. Vaičiulytė (apie Kalnelio koplyčią ir palivarką)⁹ ir kt. 2011 m. išleistuose Jonišio dekanatui skirtuose *Lietuvos sakralinės dailės* tomuose išsamiai pristatyta šios šventovės ir jai priklausiusių Balkaičių, Gasčiūnų, Jakiškių, Jauneikių, Ivoškių, Kalnelio, Kurmaičių, Mergiūnų, Milvydžių, Pošupių, Rudiškių koplyčių istorija, architektūra, meno vertybės, glaustai apibūdinta dekanato biblioteka, pateikti tarnavusių kunigų (nuo 1536 m.), dekanų (nuo 1638 m.) ir altaristų (1676–1950 m.) sąrašai¹⁰.

Bažnyčia ir dekanatas. Pasak Liudo Jovaišos, XVI a. trečiame dešimtmetyje Šiaulių valsčių gavęs laikyti Vilniaus vyskupas Jonas iš Lietu-

Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui, sudarė Janina Švambarytė-Valužienė (ats. red.), Rita Regina Trimonienė, Regina Kvašytė, Šiauliai–Ryga [i.e. Šiauliai]: Lucilijus, 2004, p. 8–18; Ilona Mickienė, Aurina Venislovaitė, „XIX a. pradžios Jonišio krašto oikonomija“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2011, t. 57, Nr. 2 (84), p. 154–165.

⁶ LMAVB RS, f. 1, b. 520; *Pergamentų katalogas*, sudarė Rimantas Jasas, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademija, Centrinė biblioteka, 1980, p. 116, Nr. 287.

⁷ Tai jau 1993 m. pastebėjo lenkų istorikas Grzegorz Błaszczykas (žr. Grzegorz Błaszczyk, *Diecezja Żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1993, p. 167; Liudas Jovaiša, „Jonišio Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, sudarė Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 212, 214, 253).

⁸ Bibliografiją žr. Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p. 211–212.

⁹ E. Vaičiulytė, „Kalnelio koplyčia“, in: *Gimtasai kraštas*, 1944 (1996), Nr. 32, p. 50–51.

¹⁰ *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II, d. 1, kn. 1; *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 2: *Juodeikiai–Rudiškiai*, sudarė Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.

vos kunigaikščių savo vardu pavadintame Joniškyje pastatydino medinę Švč. Trejybės, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų, šv. Jono Krikštytojo, šv. vyskupo išpažinėjo Mikalojaus ir šv. Kankinių Erazmo, Stanislovo, Jurgio, Kotrynos ir Barbaros bažnyčia, o 1536 m. vasario 23 d. (iki šiol istoriografijoje klaidingai būdavo nurodoma 1526 m. data) suteikė jai fundaciją¹¹. Netrukus Jonišchio bažnyčia su miesteliu (ties Mintaujos komtūrija) buvo paminėta tyrėjams mažai žinomoje 1545 m. liepos 27 d. LDK ir Livonijos sienos patikrinimo sutartyje (Livonijos pareigūnų ataskaitoje): *Ab Asze [Ašvinė] uppe ad fluvium Ouder [Audruvė], ab Ouder per quadrantem miliaris ad tumulos quosdam, iuxta quos templum et oppidum Janiski [Joniskis] est positum. A tumulis recta per campum ad fluvium Silberbecke [Sidabra] vocantur. A fluvio recta per quadrantem miliaris ad montem Silberberg [Sidabrė, dab. Kalnelis] dictum. A monte per dimidium miliare ad fluvium Platona [Platonis], ubi antiquitus locus est sepulchrorum, procedatur: desinit hic Mitaviensis [Mintauja, dab. Jelgava] et incipit Doblenensis [Duobelė] districtus*¹². Iš jos matyti, kad bažnyčia stovėjo ant kalnelio, o prie Platonio upelio buvo senos, greičiausia nešventintos kapinės.

Klebono Benedikto Sviechovskio (1594–1626) rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis, prisidėjęs ir Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, 1601–1605 m. iškilo nauja Švč. Trejybės, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų, šv. Jono Krikštytojo, šv. Mikalojaus, šv. Erazmo, šv. Kotrynos ir šv. Barbaros titulo mūrinė bažnyčia. Naujoji bažnyčia daug kuo išsiskyrė to meto Žemaičių vyskupijoje – kartu su Zapyškio ir Linkuvos bažnyčiomis buvo viena pirmųjų mūrinių šventovių. 1607 m. birželio 23 d. karalius Zigmantas III Vaza patvirtino bažnyčios ir karaliaus žemės sklypų Joniškyje sukeitimą – 4 valakų 10 margų 12 rykščių geros klebonijos žemės buvo išmainyta į 5 valakus prastesnės karališkosios. Jonišchio parapinės bažnyčios beneficija buvo viena turtingiausių Žemaičių vyskupijoje. 1623 m. kovo 16 d. karalius patvirtino špitolės ir vargonininko fundaciją. Atskiras špitolės ir vargonininko aprūpinimas to meto Žemaičių vyskupijoje buvo labai retas reiškinys, Jonišchio prieglauda išsiskyrė didžiausiu išlaikomų asmenų skaičiumi (12). Iš XVII–XVIII a. iškilusių vos kelių mūrinių statinių kompleksų Jonišchio mieste buvo bažnyčia su špitole (gal vienintele mūrine vyskupijoje) ir šventoriaus tvora (ilustracija Nr. 1).

¹¹ Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p. 213–214.

¹² Tomas Čelkis, Darius Antanavičius, „1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita)“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2011, Nr. 27, p. 176.

1 iliustracija. Joniško bažnyčia ir Joniško vartotojų bendrovės parduotuvė (statyta 1904 m.), už jos senoji špitolė. 1904–1911. Fotoatvirukas. Jankelio Fišerio nuotrauka. Petro Kaminsko rinkinys

Bažnyčios atnaujinimo metu klebonas Jakštavičius pasirūpino įrengti ir Kryžiaus kelią. 1856 m. pradžioje jau minima 14 šventoriuje (tvoroje) sumūrytų koplytėlių (jos matyti 1891 m. nuotraukoje) su „tinkamais“ paveikslais¹³.

1885 m. iškilo poreikis naujos šventovės statybai (senoji bažnyčia galėjo talpinti vos 700 žmonių, o parapijiečių tuomet būta 13 000). Bažnyčios atnaujinimo ėmėsi prelatas Jonas Radavičius kartu su savo broliu bažnyčios administratoriumi kunigu Leopoldu Radavičiumi. Kauno gubernijos architektui Ustinui Golinevičiui (1829–1893) buvo užsakyta parengti bažnyčios ir bokšto atnaujinimo projektą ir darbų sąmatą (ji siekė 23 679 rb).

Naujas (1894–1909) parapijos administratorius kunigas Liudvikas Šiaučiušas 1897–1901 m. atliko esminius bažnyčios rekonstrukcijos darbus. Bažnyčios „padidininimo ir perstatymo“ komitetą sudarė 20 įvairių luomų vyrų, jam vadovauti buvo paskirtas Joniškie klebonas, garbės pirmininke išrinkta bajorė Ona Končaitė-Komarienė, žadėjusi statybą paremti gausiomis aukomis (sąmata siekė 35 890 rb). Projekto autoriumi vieni tyrėjai laiko Piotrą Serbinovičių iš Sankt Peterburgo, o kiti, sekdami menotyrininku Kazimieru Jasėnu, – švedų architektą Karlą Eduardą Strandmanną (1867–1946)¹⁴. Kalbant apie šią paskutinąją bažnyčios rekonstrukciją, mažai žinoma tai, kad 10 000 rb (rekonstrukcijai buvo reikalinga surinkti 20 000 rb dydžio sumą) 1891 m. paaukojo dvarininkas Komaras¹⁵ [Vladislovas, Juozapo s. (1810–1896)] iš Baisogalos¹⁶. Komarai 1847 m. iš baronų Medemų įsigijo Jurdaičių dvarą (1400 dešimtinių dirbamos žemės, 457 dešimtinių pievų, 2263 dešimtinių miško, dar turėjo malūną), o 1859 m. iš grafų Zubovų – Kepalių, Satkūnų, Kalvių dvarus (4318 dešimtinių dirbamos žemės, 218 dešimtinių pievų, 1462 dešimtinių miško, dar turėjo Šarkių karčemą ir malūną)¹⁷.

Joniškio parapija visoje Žemaičių vyskupijoje išsiskyrė ir kapinių koplyčių skaičiumi (Gasčiūnų, Ivoškių, Jakiškių, Kurmaičių, Pošupių, Balkaičių, Milvydžių, Jauneikių, Mėdginų, Vanagų ir Kalnelio), ir jų statusu. Iki

¹³ Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p. 215–218, 238.

¹⁴ Rasa Butvilaitė, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčia“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II, d. 1, kn. 1, p. 260–274.

¹⁵ „Inland. Aus Janischki“, in: *Libauische Zeitung*, Libau, 1891-09-26, Nr. 219, p. 3.

¹⁶ Apie Komarus žr. Petras Juknevičius, „Komarai“, in: *Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis*: Konferencijų pranešimai, sudarytojas ir redaktorius Petras Juknevičius, Panevėžys: Tėvynė, Panevėžio rajono savivaldybės administracija, 2010, p. 8–9.

¹⁷ *Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии (по 1-е сентября 1881 года)*, Ковно: Типография губернского правления, 1882, l. 161, Nr. 2845.

1849 m. šioje Žemaičių vyskupijos parapijoje koplyčių buvo gausiausia, dauguma jų, remiantis mirties metrikų knygomis, egzistavo jau XVIII a. pabaigoje. Dalies jų kilmė galėtų būti siejama su XVIII a. parapijoje vykdytomis jėzuitų misijomis (1754–1773). Pasak Mauricijaus Griškevičiaus, jėzuitų iniciatyva kitados ir kiekviena Jonišio gatvė turėjusi gyventojų lėšomis pastatytą koplytelę (iš viso 5)¹⁸, kurios atkurtos 2016 m.¹⁹

Pasak Jovaišos, pirmą kartą Jonišio dekanato (Jonišio klebonas Benediktas Sviechovskis) pareigybė paminėta 1619 m. birželio 7 d. Vyskupas Jurgis Tiškevičius 1636 m. Žemaičių vyskupystę pertvarkė į 6 dekanatus. Jonišio dekanate liko Jonišio, Žagarės, Akmenės, Papilės, Šakynos, Viekšnių, Tryškių, Raudėnų, Kuršėnų, Šaukėnų ir Šiaulių bažnyčios, papildomai buvo įjungtos Pašvitinio ir Linkuvos bažnyčios, taip pat funduotos arba atgautos Pašvitinio, Kurtuvėnų ir Senosios Žagarės šventovės. Vėliau dekanato teritoriją papildė atgauta Saločių bažnyčia, naujai funduota Laižuvos bažnyčia, Meškuičių koplyčia ir Pašiausės jėzuitų kolegijos bažnyčia.

1752 m. Žemaičių vyskupystė buvo reorganizuota į 10 dekanatų, senasis Jonišio dekanatas padalytas pusiau. Rytinė senojo dekanato dalis su 9 parapijinėmis bažnyčiomis – Jonišio, Naujosios ir Senosios Žagarės, Šakynos, Gruzdžių, Šiaulių, Linkuvos, Pašvitinio, Saločių – ir Meškuičių bei Vaškų filijomis išlaikė senąjį Jonišio dekanato pavadinimą. 1755–1767 m. dekanate suskaičiuota 10 bažnyčių, 1774 m. – taip pat 10 (tarp jų ir naujai suformuota Vaškų parapija), 5 filijos (Kalnelio, Šiupylių, Meškuičių, Lauksodžio, Kriukų) ir 2 viešosios koplyčios (Skaistgirio, Kužių). XIX a. parapiinių bažnyčių sąrašą papildė Kriukų, Kruopių, Meškuičių bažnyčios, susiformavo Rėkyvos, Rudiškių, Skaistgirio, Žarėnų-Latvelių, Žeimelio filijos, išaugo Aukštėlės, Gasčiūnų, Juodeikių, Kairių, Žukančių koplyčios. Toks skirstymas išliko iki pat 1923 m. rugsėjo 10 d. reformos. Tuomet vietoje 17 dekanatų buvo įsteigti 32. Pagal šį potvarkį Jonišio dekanate liko Jonišio, Rudiškių, Kriukų, Pašvitinio, Senosios ir Naujosios Žagarės parapiinės bažnyčios ir Gasčiūnų, Skaistgirio, Lauksodžio bei Žeimelio filijos. 1926 m. balandžio 4 d. popiežiui Pijui XI įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, Jonišio dekanatas buvo įjungtas į Kauno arkivyskupiją, prie jo prijungta ir Gruzdžių parapija su Šiupylių filija, atskirtos nuo Kuršėnų dekanato, patekusio į Telšių vyskupiją²⁰.

¹⁸ Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p. 247–250.

¹⁹ Ernestas Vasiliauskas, „Į miestą sugrįžo šventųjų koplytstulpiai“, in: *Sidabrė*, [Jonišio r.], 2016-07-02, p. 5.

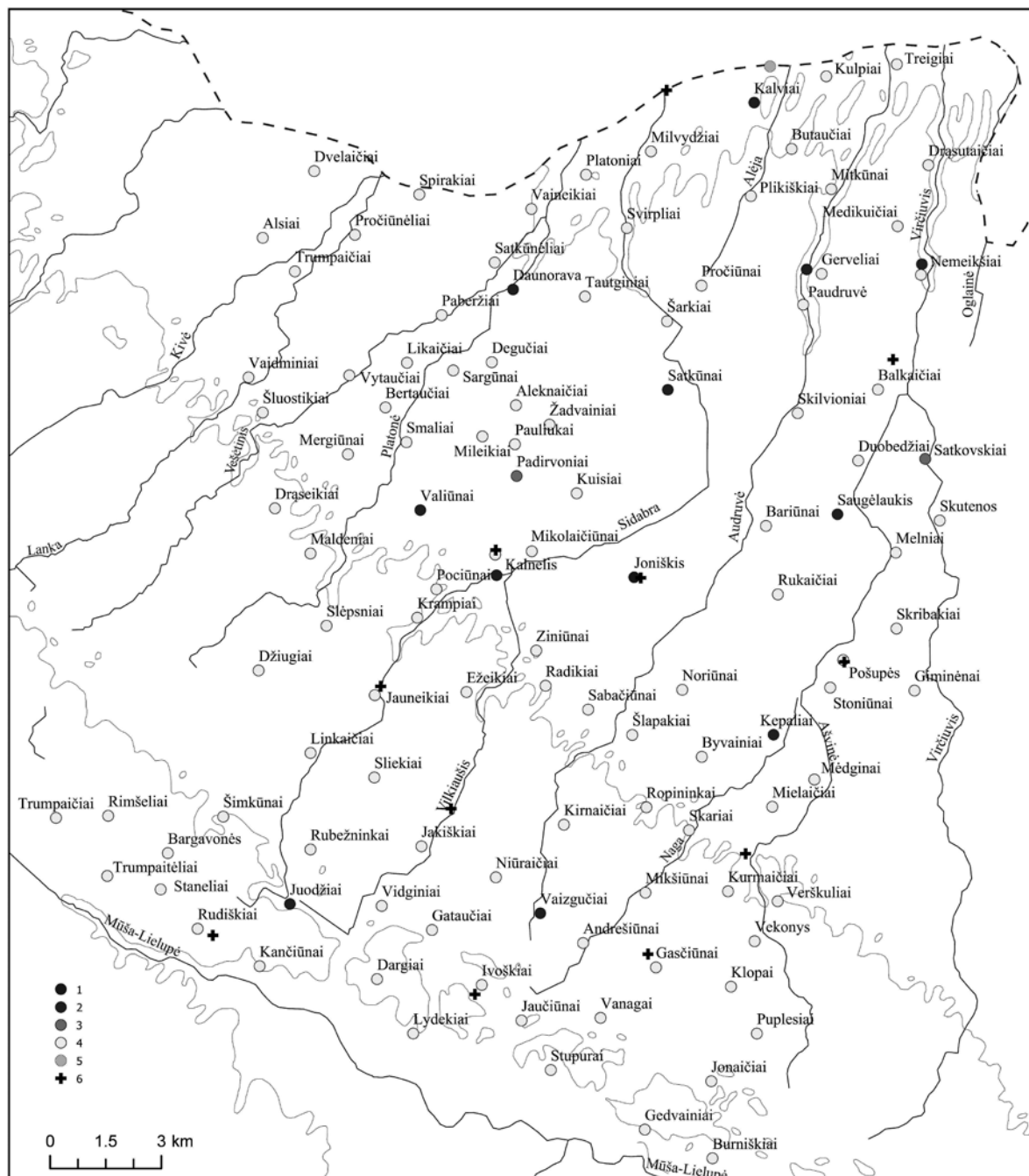
²⁰ Liudas Jovaiša, „Jonišio dekanato istorija“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II, d. 1, kn. 1, p. 18–20.

Joniškio parapija XIX a. Stasys Šimaitis iš seniausios 1521–1621 m. Joniškio krikšto metrikų knygos išvardijo 1599 m. paminėtą 61 gyvenvietę: Aleknaičius, Alsius, Bariūnus, Buivydžius, Butkūnus, Debeikius, Domeikius, Dvelaičius, Ežeikius, Gasčiūnus, Garzdeikius, Gedvilus, Gedminus, Girdžiūnus, Girminius, Gimbučius, Gurbus, Gušainius, Ivoškius, Jankūnus, Jauneikius, Jauniūnus, Jonikaičius, Jurdaičius, Juškaičius (kaimą ir dvarą), Kirnaičius (vaitiją), Krampius, Kuisaičius, Lakaičius, Lieporus (kaimą ir dvarą), Maldenius, Mateikius, Maželius, Mekius, Miknaičius, Mikutį, Noriūnus, Norvaišius, Pagailus, Pašvitiņį (vt.), Pociūnus (*Podziuny*), Poviliškius, Pošupes, Pročiūnus, Purmonus, Rimdžiūnus, Sargūnus, Satkūnus (kaimą ir dvarą), Skaraičius, Stanaičius, Sabačiūnus, Šapnagius, Šarkius, Šluostikius, Šniūraičius, Titonius, Trumpaičius, Užmūšę, Vaidminius, Vaineikius, Valiūnus²¹.

Informacijos apie Joniškio parapijos ribas teikia įvairūs XIX a. šaltiniai – vizitacijos, parapijiečių sąrašai, žemėlapiai. 1820 m. Joniškio bažnyčios vizitacijoje surašyta 119 šiai parapijai priklausiusių gyvenviečių (ilustracija Nr. 2): Andrešiūnų (10 dūmų), Alsių (9 dūmai), Butaučių (5 dūmai), Balkaičių (12 dūmų), Bariūnų (10 dūmų), Bargavonės (Gtč.) (1 dūmas), Byvainių (8 dūmai), Burniškių (14 dūmų), Bertaučių (2 dūmai), Drąsutaičių (9 dūmai), Duobedžių (4 dūmai), Dargių (12 dūmų), Džiugių (13 dūmų), Drąseikių (9 dūmai), Dvelaičių (11 dūmų) kaimai, Daunoravos (1 dūmas) dvaras, Degučių (1 dūmas), Ežeikių (16 dūmų) kaimai, Kalnelio (1 dūmas) dvaras, Kalnelio (5 dūmai), Gudaičių (6 dūmai), Giminėnų (8 dūmai), Gedvainių (17 dūmų), Gasčiūnų (9 dūmai), Gataučių (5 dūmai), Gervelių (2 dūmai) kaimai, Joniškio miestas (110 dūmų), Jonaičių (6 dūmai), Jaučiūnų (14 dūmų), Ivoškių (8 dūmai), Jakiškių (27 dūmai), Jauneikių (18 dūmų) kaimai, Juodžių (1 dūmas), Kepalių (1 dūmas), Kalvių (1 dūmas) dvarai, Kalvių (1 dūmas) pašto stotis, Kulpių (7 dūmai), Klopų (7 dūmai), Kurmaičių (16 dūmų), Kirnaičių (13 dūmų), Kančiūnų (8 dūmai), Krampių (15 dūmų), Kuisių (7 dūmai), Linkaičių (18 dūmų), Likaičių (2 dūmai), Lydekių (8 dūmai), Medikuičių (6 dūmai), Melnių (8 dūmai), Mitkūnų (7 dūmai), Mėdginų (18 dūmų), Mielaičių (17 dūmų), Mikšiūnų (8 dūmai), Maldenių (6 dūmai), Mikolaičiūnų (3 dūmai), Milekių (4 dūmai), Mergiūnų (1 dūmas), Milvydžių (12 dūmų) kaimai, Nemeikšių (1 dūmas) dvaras, Nemeikšių (6 dūmai), Noriūnų (5 dūmai), Niūraičių (13 dūmų), Aleknaičių (3 dūmai) kaimai,

²¹ Stasys Šimaitis, „Joniškio kaimai šiemet pažymi 400 metų jubiliejų“, in: *Sidabrė*, [Joniškio r.], 1999-04-09, Nr. 27, p. 3.

2 iliustracija. 1820 m. vizitacijoje minimos gyvenvietės: 1 – miestas (Joniškis), 2 – dvaras, palivarkas, 3 – bajorkaimis, 4 – kaimas, užsienis, 5 – pašto stotis, 6 – bažnyčia, koplyčia (pastatytos iki XVIII a. pabaigos, pagal Liudą Jovaišą). Sudarė Ernestas Vasiliauskas, Linas Tamulynas

PaudrUVės (1 dūmas) dvaras, PaudrUVės (7 dūmai), Pročiūnų (7 dūmai), Plikiškių (12 dūmų), Pošupės (12 dūmų), Puplesių (7 dūmai), Pociūnų (8 dūmai) kaimai, Padirvonių (4 dūmai) bajorkaimis, Pauliukų (1 dūmas), Paberžių (4 dūmai), Pročiūnėlių (3 dūmai), Platonių (6 dūmai), Rukaičių (4 dūmai), Ropininkų (6 dūmai), Radikių (7 dūmai), Rudiškių (17 dūmų), Rubežninkų (5 dūmai), Rimšelių (3 dūmai) kaimai, Satkūnų (1 dūmas), Saugėlaukio (1 dūmas) dvarai, Satkovskių (23 dūmai) bajorkaimis, Skilvionių (11 dūmų), Skutenų (5 dūmai), Skribakių (6 dūmai), Stoniūnų (8 dūmai), Šlapakių (12 dūmų), Skarių (9 dūmai), Stupurų (14 dūmų), Sabačiūnų (8 dūmai), Stanelių (19 dūmų), Sliekių (7 dūmai), Šimkūnų (21 dūmas), Slėpsnių (15 dūmų), Šluostikių (13 dūmų), Spirakių (8 dūmai), Smalių (3 dūmai), Satkūnėlių (4 dūmai), Šarkių (9 dūmai), Svirplių (5 dūmai), Sargūnų (1 dūmas), Treigių (4 dūmai), Trumpaitėlių (8 dūmai), Trumpaičių (9 dūmai), Trumpaičių (11 dūmų), Tautginių (8 dūmai) kaimai, Vaizgučių (1 dūmas) dvaras, Verškulių (7 dūmai), Vekonių (10 dūmų), Vanagų (9 dūmai), Vidginių (8 dūmai), Vaidminių (4 dūmai) kaimai, Valiūnų (1 dūmas) dvaras, Vytaučių (1 dūmas), Vaineikių (13 dūmų), Ziniūnų (6 dūmai), *Zurawiany* (1 dūmas), Žadvainių (8 dūmai) kaimai. Iš viso 1062 dūmai, 7383 priėmę komuniją ir 2923 ne²². Taigi dvigubai daugiau nei tuo metu buvo Naujosios Žagarės bažnyčios parapijoje.

1839–1840 m. Joniškio bažnyčios parapijiečių sąrašė pateiktas toks gyvenviečių sąrašas (gyvenvietės nurodytos eilės tvarka): Vaizgučių raktas, Gasčiūnai, Kepalių raktas, Kurmaičiai, Mielaičiai, Skariai, Mikšiūnai, Ropininkai, Bivainiai, Noriūnai, Balkaičiai, Nemeikščių dv., Medikučiai, Drąsutaičiai, Gudaičiai, Mitkūnai, Treigiai, Kulpiai, Butaučiai, Plikiškiai, PaudrUVės (Vincento Landsbergio) dv. ir km., Gervelių dv. (*Dwor Klonow* (?)), Skilvioniai, Valiūnų dv., Smaliai, Mergiūnai, Vaidminių raktas, Šluostikių km. ir karč., Vaidminių pal., Petraičių raktas, Alsiai (*Klucz Petrayckie i Alsie*), Trumpaičiai (Sks.), Dvelaičiai, Pročiūnai, Spirakiai, Kuisiai, Žadvainai, Flinioriškių dv. (*Dwor Ukryna*), Aleknaičiai, Padirvoniai, Pauliukai (*Pawluiki*), Milekiai (*Melekie*), Sargūnai (Franko), Vaineikiai, Paberžiai (Franko), Likaičiai (Franko), Satkūnai (Franko), Nartaučiai (Franko), Platoniai, Milvydžiai, Svirpliai, Šarkiai, Tautginiai, Pročiūnai, Satkūnų raktas, Bariūnai, Duobedžiai, Saugėlaukio dv., Satkauskių (*Satkowskie*) bjr., Skutenos, Bargavonės (Gtč.), Melniai, Pošupės, Skribakiai, Giminėnai, Stoniūnai, Rukaičiai, Joniškis (Vokiečių g., altarija, Žagarės g., Dvaro g., Šiaulių g.,

²² LVIA, f. 669, ap. 2, b. 223, l. 20.

Upytės g.), Mėdginai, Verškuliai, Vekonys, Klopai, Puplesiai, Jonaičiai, Burniškiei, Gedvainiai, Stupurai, Jaučiūnai, Vanagai, Andrešiūnai, Kirnaičiai, Šlapakiai, Sabačiūnai, Vaizgučiai, Ivoškiai, Lydekiai, Gataučiai, Niūrančiai, Jakiškiai, Ežeikiai, Ziniūnai, Radikiai, Krampiai, Pociūnai, Kalnelis, Kalnelio (*Górka*) dv., Mikolaičiūnai, Jauneikiai, Linkaičiai, Džiugiai, Slėpsniai, Maldeniai, Drąseikiai, Buivydžiai, Kančiūnai, Dargiai, Vidginiai, Rubežninkai, Juodžių pal., Rudiškiai, Staneliai, Trumpaitėliai, Trumpaičiai (Rdš.), Rimkūnai, Šimkūnai.

Kalbant apie gyventojų demografiją, 1853 m. parapijiečių sąrašų knygoje Jonišio mieste surašyta 110 katalikų dūmų su 614 (kitame tų pačių metų sąraše 414) vyrų ir 541 (463) moterimi (iš viso 1155 arba 955), kai visoje parapijoje buvo: 6485 vyrai, 7686 moterys (iš viso 14 171). 1863 m. mieste surašyti 126 dūmai (palyginimui, 1865 m. Kauno gubernijos 3 varstų žemėlapiu X-3 lape mieste nurodyti 136 dūmai) su 376 vyrais, 488 moterimis, 184 berniukais, 130 mergaičių (iš viso 1178), kai visoje parapijoje buvo: 3857 vyrai, 4309 moterys, 1552 berniukai, 1484 mergaitės (iš viso 11 199).

1924 m. inventoriuje nurodyta, kad parapijoje yra 105 gyvenvietės; 9525 katalikai (4564 vyrai ir 4961 moteris), 959 žydai, 927 latviai liuteronai, 207 rusai, 72 vokiečiai; dauguma kalba lietuviškai, 52 lenkiškai, 72 vokiškai, 207 rusiškai, 927 latviškai, 959 žydiškai, surašyta biblioteka ir archyvas²³ (tik metrikų knygos (žr. lentelę Nr. 1)).

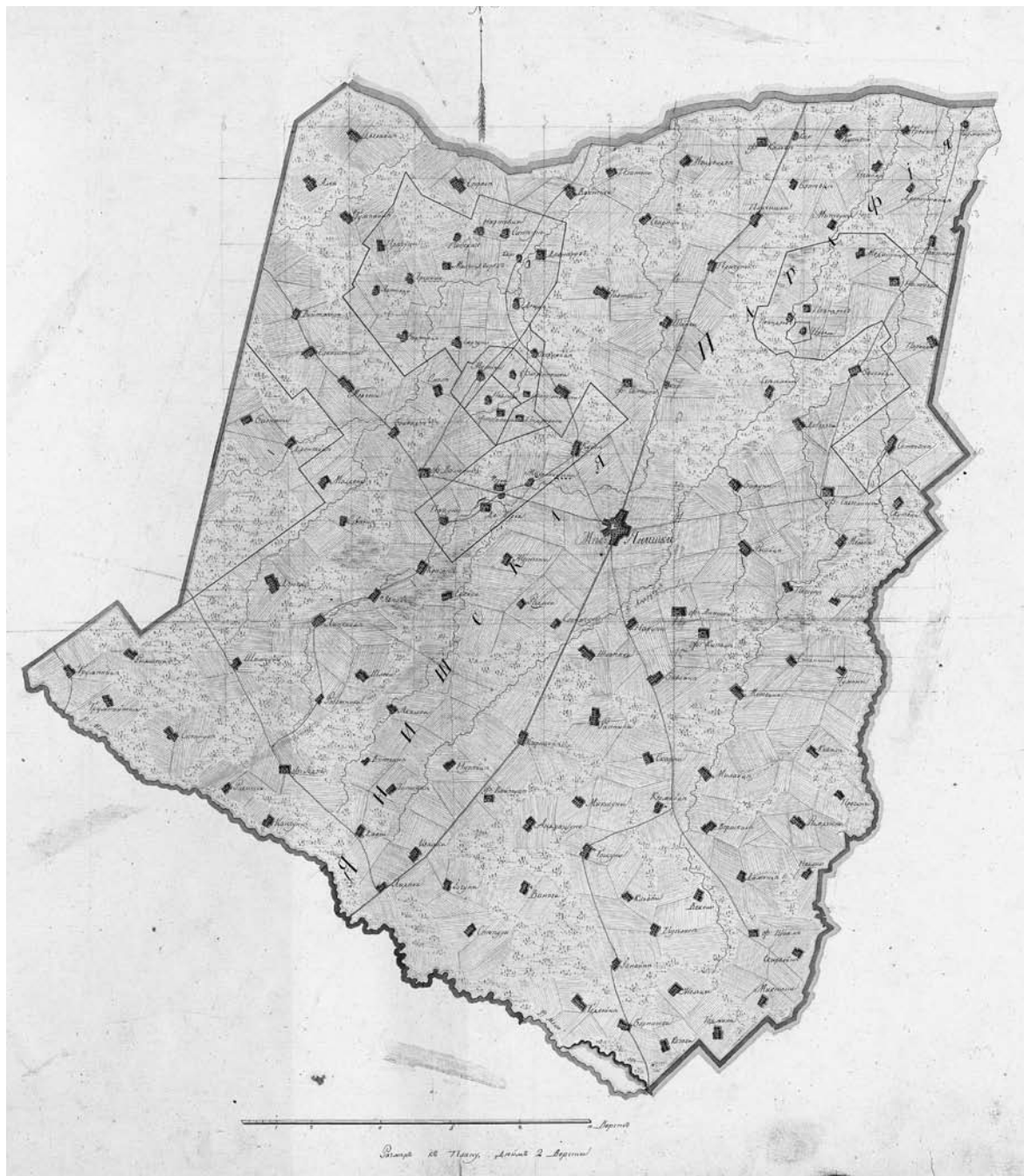
Duomenų apie Jonišio parapijos ribas suteikia ir 1812 m. parapijos²⁴ (iliustracija Nr. 3) bei 1843 m. Šiaulių apskrities (čia išryškintos ir dekanato ribos) žemėlapiai²⁵, kuriuose sužymėtos parapijų ribos, bažnytinė, privati (stambios grafų Zubovų Šiaulių ekonomijos, grafų von Medemų Jurdaičių, baronų von Pfeilicerių-Frankų Daunoravos, bajorų Burnevičių Paudrūvės dvarų, Satkovskių ir Padirvonių (įsiterpęs tarp klebono Kalnelio palivarko ir Daunoravos dvaro valdų), Pūraičių bei kt. bajorkaimių ir kt. valdos) žemėvalda, gyvenvietės. Pietuose parapijos ribos ėjo Mūšos upe – ribojosi su Gruzdžių, Šiaulių ir Lygumų, vakaruose – su Naujosios Žagarės, rytuose – su Kriukų (1843 m. žemėlapyje neišskirta) ir Pašvitinio parapijomis, šiaurėje – su Kuršu.

Kartografavus 1820 m. vizitacijoje minimas gyvenvietes matyti, kad Jonišio parapija apėmė Alfonso Basalyko išskirtų 2 geomorfologinių

²³ *Joniškio bažnyčios archyvas* (toliau – JBA), kat. Nr. 20, l. 3v, 11v–12v.

²⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1581, l. 2.

²⁵ LVIA, f. 526, ap. 7, b. 5444.

3 iliustracija. Joniškio parapijos žemėlapis. 1812. Popierius, tušas, akvarelė. 45,5 × 64,2 cm. (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1581, l. 2)

mikrorajonų dalis – beveik visą Rudiškių–Joniškio be rytinio pakraščio (priskiriama viršutinio lygio dugninės morenos lyguma su ja susiliejančia moreninio kalvagūbrio atkarpa, kur vyrauja smulkiai ir lėkštai kalvotasis raguvomis priemolingas kraštovaizdis, kuriame teigiamos formos užimtos pievų, o raguvos – pievų ir ganyklų; tuo tarpu moreninėje lygumoje būdingiausias nuolaidžios negiliai slėniuotosios priemolingos lygumos, intensyvaus žemės ūkio kraštovaizdis) ir Pašvitinio–Lauksodžio vakarinį pakraštį (vidurinio lygio moreninė lyguma, truputį paveikta priedėdyninio baseino vandenių ir turinti gana įvairių paviršių, būdingas smulkiai banguotos negiliai slėniuotos priemolingosios lygumos kraštovaizdis, kurio ribose yra moreninių bangų, nedidelių fluvioglacialinių kauburių, salpinių slėniukų, intensyviau naudojamas žemės ūkyje)²⁶. Priešistoriniais laikais čia (ribos beveik sutampa) buvo įsikūrusi viena tankiai gyvenama žiemgalių pilies apygarda (diskutuojama, kam galėjo priklausyti – Rytų ar Vakarų Žiemgalai) su centru Sidabrėje (Kalnelio I–XVIII a. archeologinis kompleksas), minimu 1288–1290 m.²⁷

Joniškio bažnyčios valdos ir trobesiai. Iki šiol deramo tyrėjų dėmesio nesulaukė Joniškio bažnyčios valdos mieste, Kalnelio palivarke ir kitur buvę pastatai (išskyrus architektūros tyrinėtojos Marijos Rupeikienės tyrimą apie išlikusius parapijos trobesius²⁸). Joniškio mūrinė špitolė (XVII a.), senoji medinė altarija (Bažnyčios g. 1), vikariatas (Bažnyčios g. 3) – bene seniausi išlikę tokios paskirties pastatai Lietuvoje²⁹. Neišliko 1785 m. statyta medinė klasicistinio stiliaus klebonija, nugriauta apie 1980 m. (jos vietoje, ant tų pačių pamatų pastatytas silikatinių plytų pastatas). Beje, pirmoji apie Kalnelio koplyčią ir palivarką, remdamasi žodine tradicija, 1944 m. rašė E. Vaičiulytė, kurios užfiksuota informacija vertintina kritiškai, tačiau įdomi

²⁶ Alfonsas Basalykas, *Lietuvos TSR fizinė geografija*, t. 2: *Fiziniai geografiniai rajonai*, Vilnius: Valstybinė politikos ir mokslinės literatūros leidykla, 1965, p. 187–188.

²⁷ Ernestas Vasiliauskas, „Ar buvo Žiemgalių Sidabrės žemė“, in: *Praeities puslapiai: Archeologija, kultūra, visuomenė*: Mokslinių straipsnių rinkinys, skiriama archeologo prof. habil. dr. Vlado Žulkaus 60-ties metų jubiliejui ir 30-ties metų mokslinės veiklos sukakčiai, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2005, p. 191–206.

²⁸ Marija Rupeikienė, „Joniškio krašto sakralinių pastatų architektūra“, in: *Žiemgala*, Kaunas, 2010, Nr. 1, p. 13–14.

²⁹ Palyginimui žr. Marija Rupeikienė, „Parapijų trobesiai“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 4: *Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, sudarytoja Dalė Puodžiukienė, Vilnius: Paveldas, 2014, p. 302.

kaip sakinė istorijos, kartu ir vietos istorinės atminties pavyzdys. Pasak pateikėjų Barbaros Skablauskaitės, Kazimiero Vaičiulio, koplyčios fundatoriumi laikytas Goštautas, jo dvaras vadintas Gurkių vardu, kuris apėmė keletą šimtų hektarų žemės, savininkas mirdamas dvarą palikęs Joniškio parapijai. Po 1830–1831 m. sukilimo dalis dvaro buvo sekvestruota – atimti artimesni kaimai, buvę „kunigiški“ baudžiauninkai, daug žemės iš paties dvaro, palikta tik 35 ha; iš visų kitų žemių sudaryti keli kaimai – Kalnelio, Kupeliškių, Pociūnėlių ir Užupinių (2 pastarieji pavadinti *Pskovskos Slabodos* vardu, kur žemė po 2 dešimties buvo išdalinta buvusiems rekrūtams)³⁰. Šioje publikacijoje pateiksime 1820 m. vizitacijos informaciją apie kleboniją ir beneficiją, papildytą 1924 m. inventoriumi.

1820 m. bažnyčios vizitacijoje išsamiai aprašyti pastatai ir valda. **Klebonija** (*dom plebanski*) (1805 m. vizitacijoje nurodyta 1785 m. statybos data³¹, statyta kunigo Antano Vildės (1775–1785) rūpesčiu) – medinė, stogas senas, dengtas gontais, statyta ant akmenų ir plytų mūro cokolio, į kurią patenkama laiptais per priekyje esantį prieangį (*ganek*) ant stulpų, atitvertą medine tvorele (*krata*), stogelis dengtas gontais, lentinės lubos ir grindys (*posadzka*), pastatas iš lauko dažytas raudonai (ilustracija Nr. 4). Iš prieangio patenkama į pastatą per dvivėres duris ant geležinių vyrių su kabliukais, vidine spyna ir sklėsčiais. Kairėje priemenės pusėje klebono rezidencija – 1 kambarys (*stancja*) su 2 rūbinėmis, kuriose yra 4 vienvėres raudonai dažytos durys su vidinėmis spynomis ant geležinių vyrių. Dešinėje priemenės pusėje – salė (menė), už jos 2 kambariai ir alkierius (*alkierz*, miegamasis kambarys, galinė patalpa), prieš virenę – nedidelis kambarys; į šias patalpas ir menę veda 2 dvivėres ir 7 vienvėres žaliai dažytos durys, visos ant geležinių vyrių su kabliukais, 5 jų su vidinėmis spynomis. Viso pastato 5-iuose kambariuose sienos tinkuotos ir dažytos, 1-ame iškljuotos popieriniais tapetais prie dabartinio klebono. Lubos ir grindys iš lentų, taip pat viso pastato sienų lamperijos³² išpieštos ir išdažytos. 8 dideli langai suskirstyti į 4 dalis, su alavo rėmeliais, ant geležinių vyrių, su kabliukais, ąselėmis, ąselėmis (prabajais) uždarymui ir dar 5 mažesni langai. 4 švediškos krosnys juodai glazūruotos su krosniakaiščiais (juškomis) ir dūrelėmis. Po pastatu iš virenės patenkama į akmenų ir plytų mūro rūšį per duris ant geležinių vyrių

³⁰ E. Vaičiulytė, *op. cit.*, p. 50–51.

³¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 410v, 416v.

³² *Lampèrija* (vok. Lamperie < pranc. lambris < lot. la(m)brusca – 'laukinės vynuogės'): 1) aliejiniiais dažais dažyta apatinė sienos dalis; 2) sieną puošianti horizontali dekoratyvinė juosta.

4 iliustracija. Senoji Joniščio klebonija. 1922–1924. Fotoatvirukas. Jankelio Fišerio nuotrauka. Petro Kaminsko rinkinys

su kabliukais. Kaminas išvestas per stogą, po juo iš plytų sumūryta virenė. Iš priemenės lentiniai laiptai veda į palėpę, kurie apkalti lentomis, su durimis ant geležinių vyrių ir kabliukais, spynai užrakinti pritaikytomis ašelėmis. Po laiptais – kambarėlis (*gabinciek*) su durelėmis ant vyrių ir įstatoma spyna. Palėpės galuose yra 2 kambarėliai, juose 2 nauji stikliniai langai, 1 durys ant geležinių vyrių. Visi langai su langinėmis: 5 dvivėrės, 3 vienvėrės, ant geležinių vyrių su kabliukais.

1820 m. bažnyčios vizitacijoje taip pat aprašyti vikaro ir tarnų namai, klėtis, arklidė, tvartas. **Vikaro namas** – nuo bažnyčios į kairę, pastatas medinis, ant akmenų mūro cokolio, naujas šiaudais dengtas stogas, kaminas išvestas per stogą, name yra 5 kambariai ir 2 rūbinės, 2 švediškos krosnys su krosniakaiščiu (juška, lenk. *wiuszkami*) ir durelėmis, 8 durys ant vyrių, su kabliukais, ašelėmis, 10 didelių ir mažų langų, 6 langinės, visuose kambariuose lentinės lubos ir grindys. **Tarnų namas** (šeimyninė) – toliau į kairę nuo vikaro namo, pastatas medinis, ant akmenų mūro cokolio, kaminas išvestas per stogą, po juo iš plytų sumūryta virenė. Iš priekio į pastatą veda plytų mūro laiptai. Name yra 3 dideli kambariai, 2 maži, 1 rūbinė, 1 kepykla (*piekarnia*) su kamara. Durys ant geležinių vyrių, 3 su vidinėmis spynomis, 7 su geležiniais skląščiais, su ašelėmis, 14 langų, 2 koklinės krosnys,

kepykloje iš plytų sumūryta 1 krosnis duonos kepimui, visuose kambariuose lentinės lubos, 2 kambariuose lentinės grindys. **Svirnas** – pastatytas dabartinio klebono tarp šių pastatų, ant mūrinio cokolio, pastatas medinis, su prieangiu ir 2 kamaromis šonuose. Palėpėje yra patalpa (altanas). Svirnas su 4 durimis ant geležinių vyrių su kabliukais ir vidinėmis spynomis. Virš jo durų 2 pailgi nedideli langeliai, 2 kamarose po 1 didelį stiklinį langą, palėpėje 2 nedideli stikliniai langeliai. Pastate yra 6 dideli, 2 maži aruodai (*zasieka*), stogas dengtas gontais. **Arklidės** pastatas rąstinis, stogas šiaudinis, su lentinėmis durimis ant geležinių vyrių su kabliukais ir skląščiu (klemka). Prie pastato iš galo pristatyta daržinė iš žabų po tuo pačiu šiaudiniu stogu, su lentinėmis durimis per pusę atsiderančiomis, ant geležinių vyrių su kabliukais ir skląščiu (klemka). **Tvartas** stovi už kūdros, kur anksčiau buvo bravoras (varykla), pastato stogas dengtas šiaudais, dvivėrės durys ant geležinių vyrių su kabliukais³³. Toliau vizitacijoje pateikiami namų inventoriaus (baldu, stalo ir darbo įrankių), pasėlių ir maisto atsargų, gyvulių kiekių sąrašai.

Parapijinė mokykla fundacijos neturėjo, tad ji veikė viename klebonijos kambaryje su alkieriumi (ilustracija Nr. 4). Joje dirbo Varnių kunigų seminarijos klierikas Ignotas Šliachas (Ignacy Szlach), kuris mokė skaitymo ir rašymo, „liaudies“ ir lotynų kalbos gramatikos (*gramatyki narodowey y łacinskijey*), skaičiavimo, tikybos. Vizitacijoje yra pateiktas mokyklą lankusių mokinių sąrašas³⁴.

Špitolės pastatas – prie pat parapijinių kapinių (šventoriaus), fasadu nukreiptas į bažnyčią, o užpakaliniu – į turgų, mūrinis, dengtas čerpėmis (vietomis nubyrėjusios, būtinas perdengimas). Iš dešinės pusės, nuo kapinių pusės (šiaurinės), į špitolę veda durys ant geležinių vyrių su kabliukais, priemenėje durys veda į kambarį be grindų su švediška koklių krosnimi ir 2 stikliniais langais. Priešingoje pusėje priemenėlė (*przysionek*), durys ant geležinių vyrių su kabliukais į kambarį taip pat be grindų, su 2 langais ir kokline krosnimi, iš to kambario – durys ant geležinių vyrių su kabliukais veda į kambarį taip pat be grindų su 2 stikliniais langais. Priemenėje virenė iškalta lentomis, šalia jos yra mažos durys ant geležinių vyrių su kabliukais į turgaus pusę. Špitolės lubos (*stołowanie*) visiškai senos. Iš priemenės į palėpę patenkama per mažas duris ant geležinių vyrių su kabliukais. Laiptai į palėpę, kurios kairėje pusėje yra kambarėlis su drelėmis ant geležinių

³³ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 223, l. 5–6.

³⁴ *Ibid.*, l. 7v–8.

vyrių su kabliukais, krosnele ir 1 mažu stikliniu langeliu (iliustracija Nr. 1). Špitolei pagal 1623 m. fundaciją buvo skirtas 1 valakas Užmūšės apyrubyje (vienkiemyje), Raudiškėmis vadinamo (į vakarus nuo Šiupylių, LKS 6216519.60 m / 442448.63 m), taip pat ir išlaikymas pinigais Šiaulių ekonomijos 12 elgetų, taip pat vizitacijoje yra pateiktas ir 12 elgetų sąrašas³⁵.

Kalnelio (Gurkos) palivarko **ponų namas** (*dom gospodarski*) – naujas, ant kalvelės (iliustracija Nr. 5), patenkama per naują prieangį. Durys ant geležinių vyrių, kairėje pusėje 4 kambariai, tinkuoti ir išdažyti, o dešinėje 2 kambariai ir už prakuros 1 šeimyninė (*stancja czeladka*, tarnų kambarys). Visame pastate lubos – medinės, grindys kambariuose – lentų, o šeimyninė yra be grindų. Visi kambariai su 3 švediškomis krosnimis, kurių viena glazūruotų koklių, kitos 2 sumūrytos iš plytų, šeimyninėje – plytinė duonkepė krosnis. Visame pastate didelių langų į lauką atsidarančių, ant geležinių vyrių, su kabliukais, ąselėmis – 7, mažų taip pat į lauką atsidarančių – 3, priemenėse – 2. Stogas šiaudais dengtas, per jį išvestas kaminas, po kuriuo tarp 2 priemenių yra iš molio sumūryta virenė. Pastatas – ant mūrinio cokolio, po kuriuo – mūrinis iš plytų rūsysis, į jį veda durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir vidine spyna.

Taip pat inventoriuje aprašyti arklidė, klėtis, klojimas, bravoras (varykla), 2 patalpų daržinė, šeimyninė, paukštidė, ledainė. **Arklidė** su vežimine ir tvartai – kvadrato formos, po vienu šiaudiniu stogu, naujai uždengtu, medinė. Į arklidę ir vežiminę veda durys – ant geležinių vyrių, su sklėsčiu per kartį uždaromos. Į tvartus visos durys ant bėgūnų. Į kiemą vartai paprasti, dvivėriai. Visas pastatas ant mūrinio cokolio. **Svirkas** – medinis, stogas šiaudais dengtas, su prieangiu, 2 kamaromis, raudonai dažytas, į jį 4 durys, visos ant geležinių vyrių, su kabliukais, sklėsčiais ir vidinėmis spynomis, stiklinių langų – 2, su aruodais, laiptai į palėpę – lentų, grindys ir lubos – lentučių. **Klojimas** – medinis, stogas šiaudais dengtas, joje jauja (džiovykla), kurioje iš plytų sumūryta krosnis, lubos – lentų, durys ant geležinių vyrių. Į grendymą veda vienos dvivėrės durys, ant geležinių vyrių su kabliukais, ąselėmis (prabajais), uždarymui su kartimi pakabinama spyna. Kitos durys – vienvėrės, ant bėgūnų su sklėsčiu. Grendymo gale – daržinėle po vienu stogu, iš žabų, į ją veda paprasti vartai. **Bravoras** (varykla) – medinis, dalis stogo dengta lentelėmis, kita – šiaudais, jame patalpa (*piekarnia*) su duonkepe krosnimi ir kamara, į jas veda 2 durys, vienos ant geležinių vyrių, su kabliukais ir sklėsčiu, kitos – ant vyrių, be ąselių. Krosnis – plytų mūro.

³⁵ *Ibid.*, l. 8–8v.

5 iliustracija. Kalmelio kaimas (1) su piliakalniu, kapinėmis, koplyčia (2) ir bažnyčios palivarku (3) iš paukščio skrydžio. 1944-08-20. (LCVA, NARA, RG 373, GX-2685-B-SD-2, Nr. 356)

Katilinė – sena, plytinė. Bravore yra salyklinė, į ją veda dvivėrės durys ant geležinių vyrių, su kabliukais, ašelėmis (prabajais), uždarnos pakabinama spyna. Bravore – 2 stikliniai langai. **Daržinė** – dviejų patalpų, po vienu stogu, pusiau pjautų rąstų, bendras ilgis – 36 sieksniai, stogas šiaudais dengtas. 2 dvivėrės durys, lentų, ant geležinių vyrių su kabliukais. Taip pat 2 dvivėriai vartai ant bėgūnų, spyna užrakinami. Daržinė – sena, medinė, šienui laikyti. Prie jos naujai pristatyta daržinė – 12 sieksnių ilgio, po tuo pačiu šiaudiniu stogu. Daržinėje – 2 dvivėrės durys ant bėgūnų, su geležine rankena, ašele (prabajum), kartimi uždarnos. **Šeimyninė** (tarnų namas) – medinė, stogas šiaudais dengtas, kuriame taip pat laikomos daržovės, į ją 3 – durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir ašelėmis, 2 stikliniai langai. **Paukštidė** – medinė, nauja, joje yra 5 gardai (tvarteliai) paukščiams, durys ant bėgūnų, stogas šiaudais dengtas. **Ledainė** – medinė, nauja, ant jos įrengta sūrinė. Stogas šiaudais dengtas, 2 durys ant geležinių vyrių, su kabliukais, skląščiu, ašelėmis (prabajais) ir 1 vidine spyna³⁶.

Inventoriuje aprašyta Jonišio bažnyčios **jurisdika** ir kaimai. Jurisdika kartu su klebonija, bažnyčia, sklypu ir daržais apėmė 11 margų³⁷ 281 rykštę ir 60 virvių (4,55 m²), be jokio dūmo. Ribojosi su miestiečių sklypais – einant nuo bažnyčios link klebonijos dešinėje pusėje, palei nuo seno vadinamos Upytės gatvės miestiečių daržus, ir toliau į rytus iki miesto laukų (*do pola mieyskiego*), toliau pasukus į šiaurę ir į vakarus ribojosi su Inflantų gatvės miestiečių daržais. Pirmajame Kuisių kaime buvo 8 ir 2/3 valako su 7 dūmais, antrajame Mikolaičiūnų – 4 ir 17/24 valako su 3 dūmais, trečiajame Kalnelyje (Gurkoje) – 6 ir 1/2 valako su 5 dūmais. Tie kaimai iš rytų, pietų ir vakarų ribojosi su Šiaulių ekonomijos valda, o iš šiaurės – su Padirvonių bajorkaimiu. Ketvirtasis Pociūnų kaimas turėjo 6 ir 2/3 valako su 8 dūmais, iš pietų, vakarų ir šiaurės ribojosi su Šiaulių ekonomija, iš rytų su Kalnelio palivarku. Penktasis Rukaičių kaimas (buvo Kruopių parapijoje, dab. Gaižaičių sen.) turėjo 10 valakų su 5 dūmais, iš rytų ir pietų ribojosi su Girkančių dvaro valda, o iš vakarų – su Pažižmės seniūnija, šiaurėje – su grafo Lotreko Martyniškių dvaro valda. Gulbinų apyrubis turėjo 3 valakus su 1 dūmu, iš visų pusių ribojosi su Šiaulių ekonomija, o Raudiškių apyrubis turėjo 1 valaką su 1 dūmu, iš vakarų, šiaurės ir rytų ribojosi su Šiaulių ekonomija, o šiaurėje – su Šiupylių užusieniu, kuris priklausė Jonišio špitolei. Ariamos žemės buvo 23 margai, pievų – 1 valakas ir 15 margų, miško neturėjo.

³⁶ *Ibid.*, l. 16v–17v.

³⁷ Margas – LDK mato vienetas po Liublino unijos lygus 0,5598 ha arba 300 rykščių.

Taip pat Jonišchio bažnyčia valdė 3 karčemas (užeigas). **Pirmoji karčema** buvo didžiausia, Kalnelio kaime, prie Žagarės vieškelio, sena, šiaudais dengta, su per stogą išvestu kaminu. Staldas (*stodoła*, ūkinis pastatas vežimams statyti ir arkliams palikti) buvo su dvivėrėmis durimis ant bėgūnų, su geležiniais skląščiais. Pirmasis kambarys su 2 dideliais langais, joje krosnis – paprasta, plytinė, sena. Durys į trobą (pagrindinę patalpą) ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu. Į galinį alkierių veda durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu, 2 langai su langinėmis, taip pat ant geležinių vyrių, su kabliukais ir ašelėmis. Šoninė troba – su 1 langu, durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu. Joje rūšys iš akmenų sumūrytas, durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu. Prieš šoninę trobą – kamara, į ją durys ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu, 1 langas, su langinėmis, ant geležinių vyrių, su kabliukais. Iš šoninės trobos – durys į virenę, ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu. Iš virenės – durys į kiemą, ant geležinių vyrių, su kabliukais. Lubos visame pastate – pjaustytų lentų. Pastatas ant akmenų mūro cokolio. **Antroji karčema** – Kuisių kaimo užusienyje (vienkiemyje), vadinamu Kupeliškėmis, medinė, ganėtinai sena, su staldu, joje 1 galinė siena žabais atitverta. Vartai į ją lentiniai, ant bėgūnų, dveji. Gyvenamoji troba su alkieriuku, be langų ir lubų. Pirmoje troboje, kairėje pusėje – 2 langai (vienas didelis, kitas – mažas). Durys į trobą ir alkierių – ant bėgūnų. Pirmoje troboje lubos lentelėmis iškaltos, yra duonkepė krosnis. Stogas šiaudais dengtas. **Trečioji karčema** – Pociūnų kaimo gale, naujai pastatyta iš senų rąstų, šiaudais dengta, su priemene. Durys į priemenę per pusę atsidaro, ant geležinių vyrių, su kabliukais ir skląščiu, joje 2 nedideli langai, vienas gale, kitas – šone, krosnis nauja iš plytų sumūryta, lubos – lentų. Surašytos 117 revizinės „vyriškos sielos“³⁸. Atskirai inventoriuje surašyti altarijai priklausę pastatai – tarnų namas, klėtis, vežiminė, pastogė-tvartelis (*staienka*), tvartelis, klojimas³⁹.

1924 m. inventoriuje yra aprašyta pakitusi bažnytinė valda: apie 7 ha dydžio klebonijos sklypas su trobesiais, sodu, pieva, daržais (ilustracija Nr. 6). Šis sklypas ribojosi su altarijos, Prano Leparskio, Stasio Slaboko, grytelninkų (kampininkų) ir Zdramavičiaus sklypais; taip pat dovanotas 5 ha 9916 m² dydžio sklypas naujosioms kapinėms; Onos Staškutės (Kazimiero) dovanotas 0,5 ha žemės prie Užupių kaimo; dovanotas 400 m² dydžio sklypas su kalve ir laidaru Vokiečių g. prie kūdros; Kalnelio palivarkas

³⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 223, l. 17v–18v.

³⁹ *Ibid.*, l. 23v–24v.

6 iliustracija. Joniškio bažnyčia ir klebonijos trobesiai, sodas iš šiaurės rytų pusės. Apie 1945–1950. Leono Karaliūno rinkinys

su 32 ha 411 m² dydžio žemės valda⁴⁰. Inventoriuje surašyti ir bažnytinėje valdoje esantys pastatai, tarp jų ir 1820 m. vizitacijoje minima senoji klebonija: „Klebonija. Labai sena, nežinia, kada ir keno pastatyta, medinė su akmenio pamatais, su akmenais apmūrytu rūsiu apačioj. Ji iš oro apmušta lentomis iš vidaus tinkuota ir aplipdyta poperiais. Lubos ir asla medinės 24 met. ilgumo ir 8 metrų platumo. Joje 7 kambariai su dviem prieškambariais, prie kurių pristatytos stiklinės gonkelės [uždaru prieangiu]. Durų 12 su paprastomis klengėmis [spynomis] ir raktais. Langų 12 su paprastais pelčiais. Petčių 4 iš kurių koklinės, o kiti plytų. Kaminų 2. Stogas – skindelių [gontų]. Visa klebonija labai sena. Būtinai reikalinga nauja klebonija. Tam tikslui inžinieriaus [Felikso] Visbaro [1880–1966] sustatytas planas naujai klebonijai ir supirktą medžiagų 1924 m.“⁴¹ (ilustracija Nr. 4) (pastatyta 1927 m., dab. Bažnyčios g. 5). Inventoriuje taip pat aprašyti ir Kalnelio palivarko trobesiai: „gyvenamoji troba medinė, šiaudais dengta su gonkeliu 15 m ilgio ir 8 m platumo ant akmenų pamato, pataisyta 1921 m.

⁴⁰ JBA, kat. Nr. 20, l. 15.

⁴¹ *Ibid.*, l. 14–15v, 17v.

7 iliustracija. Kalnelio palivarko gyvenamasis namas (remontuotas 1921 ir 1932 m.) ir molinis tvartas (1936 m.) prie Sidabros upelio. 1970. (VUB, f. 152, b. 578). Juozo Šliavo nuotrauka

Joje 5 kambariai, 8 durys, 10 langų, 2 pečiai, medinės aslos, vienas kaminas“ ir kt. (ilustracijos Nr. 5, 7)⁴².

Duomenų apie Kalnelio kaimo ir palivarko materialinę kultūrą XVI–XX a. suteikia ir 1991–2013 m. vykdyti archeologiniai tyrimai ir žvalgymai⁴³. Informacijos apie Joniškio parapijos Kalnelio (Gurkos) palivarko valdą su kaimu ir gretimais kaimais rasime 1853 m. sudarytame žemėlapyje⁴⁴. Jame yra išskirti ir detalizuoti sodybiniai sklypai: Pociūnų kaime su numeruoti 8 sklypai, Kalnelyje – 21 (iš jų Mikolaičiūnuose – 3), Kuisių – 7,

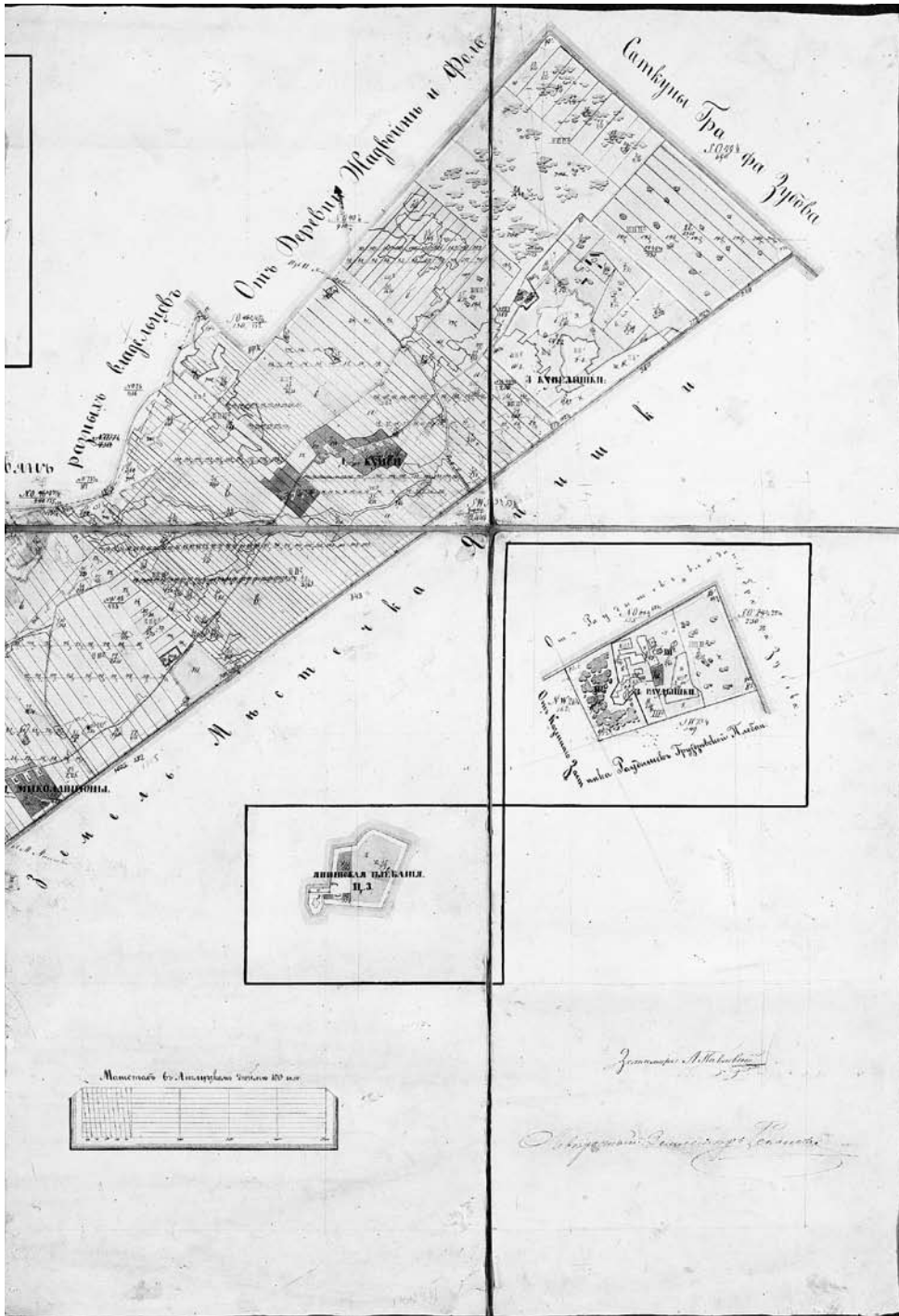
⁴² *Ibid.*, l. 15.

⁴³ Algimantas Merkevičius, „Kalnelio archeologiniai paminklai“, in: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1998, t. 15, p. 381–388; Ernests Vasiļausks, „Jaunākie pētījumi Sidabrenes (Kalnēles) arheoloģiskājos pieminekļos“, in: *Pētījumi zemgaļu senatnē = Latvijas vēstures muzeja raksti. Arheoloģija*, Rīga, 2004, Nr. 10, p. 103–126; Ernestas Vasiliauskas, „Kalnelio antrojo piliakalnio papėdės gyvenvietė ir kaimavietė“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*, Vilnius: Akritas, 2008, p. 113–123; „The excavation of the settlement at the foot of Kalnelis hillfort II and the village site“, in: *Archaeological investigations in independent Lithuania (1990–2010)*, Vilnius: Society of the Lithuanian Archaeology, 2012, p. 63–68.

⁴⁴ KAA, f. I-66, ap. 6, b. 414.

8 iliustracija. Joniškių klebonijos, Kalnelio palivarko ir kitos valdos. 1853. Braižė A. Pavlovskis.

į šiaurės vakarus nuo Kuisių papildomai pažymėti Kupeliškių užusienis (3. *Купелишки*) su statiniais ir valda, Gulbinų (3. *Гульбины*) ir Raudiškių (3. *Рудышки*) užusieniai bei galiausiai bažnytinė valda Joniškio mieste (ilustracija Nr. 8). Šis žemėlapis atspindi situaciją iki bažnyčios dalies žemės perėmimo 1843 m. Nors Joniškis archeologams šiuo metu pakankamai gerai pažįstamas, tačiau bažnytinėje valdoje archeologiniai tyrimai dar tik pradedami (čia aptikta XIX–XX a. ir V–XI a. radinių)⁴⁵.

Joniškio vartotojų bendrovės pastatas. Joniškio bažnyčios archyve yra 1904 m. gegužės 15 d. pasirašyta sutartis tarp Joniškio bažnyčios administratoriaus Šiaučiūno (1862–1939) ir Joniškio vartotojų bendrovės pirmininko bajoro Stanislovo von Goesio (1844–1916)⁴⁶, vertinga tirti miesto architektūrą, lietuviško kapitalo įmonių istoriją. Pagal sutartį buvo numatyta 12 metų išnuomoti bažnyčiai priklausantį laisvą, neužstatytą sklypą (90 kv. sieksnių⁴⁷), esantį tarp žydo Frydmano gyvenamojo namo, bažnyčios tarnų mūrinio namo (buv. špitolė) ir Turgaus aikštės. Numatyta nuomoti už 100 rb per metus, tačiau vietoj to Bendrovė įsipareigojo už 1200 rb pastatyti fachtverkinį pastatą iš plytų ir medžio, 8 sieksnių ilgio, 3 sieksnių pločio, kuris pasibaigus sutarčiai be jokios kompensacijos pereitų bažnyčios žinion. Taip pat atskirais punktais bendrovei buvo numatyti įsipareigojimai ir panaudos sąlygos: galimybė išnuomoti patalpas krikščioniui, jei pastatas sudegtų – atstatyti tokių pat matmenų, prižiūrėti pastato aplinką, draudimas laikyti kontrabandines prekes ir dirbti antiklerikalinių bei antivalstybinių pažiūrų žmonėms, įsipareigojimas mokėti mokesčius ir kt. Kaip matyti istorinėse nuotraukose ir to meto spaudos žinutėse, pastatas netrukus buvo pastatytas (ilustracija Nr. 1), tačiau 1911 m. gegužės 18 d. kilusio gaisro metu kartu

⁴⁵ Bronius Dakanis, „Upytės, Bažnyčios ir Parko g.“, in: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2007 metais*, Vilnius: Akritis, 2008, p. 327–328.

⁴⁶ Žr. JBA, kat. Nr. 17; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1908 год.*, Ковна: Ковенский Губернский статистический комитетъ, 1907, p. 150; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1909 год.*, Ковна: Ковенский Губернский статистический комитетъ, 1908, p. 154; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1911 год.*, Ковна: Ковенский Губернский статистический комитетъ, 1910, p. 160.

⁴⁷ Sieksnis – antropologinis ilgio matas, atitiko atstumą tarp ištiestų rankų, buvo įvairių atmainų. Lietuvoje iki metrinės sistemos įvedimo buvo lygus 6 pėdoms (1,94 m), Lenkijoje pagal 1764 m. konstituciją senasis sieksnis siekė 1,786 m, Rusijoje – 2,133561 m (Lietuvoje – mostinis arba paprastasis) (žr. *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*, sudarė Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 250).

su senąja špitole sudegė⁴⁸ (prekės buvo sunėštos į bažnyčią ir išgelbėtos). 1911 m. rugsėjo 9 d. Žemaičių vyskupas Gasparas Cirtautas Joniškių bažnyčios administratoriui kun. Napoleonui Butkevičiui nurodė, kad Vartotojų draugijos pastatas turi būti atstatytas ten pat, kur stovėjo prieš gaisrą⁴⁹. Netrukus, 1911 m., kaip nurodyta 1924 m. inventoriuje⁵⁰, toje pačioje vietoje iškilo naujas mūrinis „plytų architektūros“ pastatas pagal Kauno gubernijos architekto Jokūbo Ušakovo projektą, kuris tebėra išlikęs iki dabar.

Bažnyčios archyvas. 2015–2017 m. tyrinėjant Joniškių bažnyčioje likusį archyvą buvo pastebėta⁵¹, kad jo apimtis toli gražu negali lygintis su kitais tyrinėtai (Gruzdžių, Pašvitinio, Žagarės) archyvais, tačiau ir čia esama ne mažiau vertingų dokumentų. Tai 1838/1839–1863 m. parapijiečių sąrašų knygos (6 vnt.), 1809–1927 m. procesų (kursorijų) ir gaunamų raštų knygos (5 vnt.), 1847–1856 m. dekanato dienoraštis, 1846–1847, 1850, 1897–1904 ir 1911–1912 m. gauti raštai, sutartys (originalai), 1923, 1924 m. inventoriai su papildymais iki 1959 m., 1922 m. (?) mokesčių iš ūkininkų sąsiuvinis, įvairūs kiti XX a. pirmos pusės pavieniai raštai.

Į Lietuvos valstybės istorijos archyvą (LVIA, f. 1196, ap. 1, b. 1–106) pateko beveik visos Joniškių bažnyčios metrikų knygos iki 1940 m. Čia saugomi 105 vnt. gimimo, santuokos ir mirties metrikų, priešsantuokinės apklausos ir santuokos protokolų knygos, siunčiamos korespondencijos 1845–1875 m. registracijos knyga⁵², užsakų knyga⁵³. Dokumentų priėmimas pradėtas 1978 m. sausio 2 d. iš Joniškių rajono Civilinės metrikacijos skyriaus. Fondas papildytas 1991, 1997, 1999, 2001, 2003, 2010 ir 2015 m. Kai kurios bylos yra suskaitmenintos ir viešai prieinamos svetainėje *www.epaveldas.lt* (išskyrus bylas Nr. 28, 32, 33, 38, 46, 47, 49, 52, 56, 58, 62, 67, 68, 70, 71, 73–75, 77–106).

Bažnyčios archyve buvo/yra saugomas vertingas XIX a. vidurio – 1933 m. kartografijos rinkinys, apimantis Žemaičių vyskupystę, krašto dvarų valdas, Joniškių miesto sklypus. Įdomus yra 1855 m. kun. Vincento Juzumo suda-

⁴⁸ *Rygos garsas*, 1911-05-28, Nr. 22, p. 3; *Lietuvos ūkininkas*, Vilnius, 1911, Nr. 22, p. 204.

⁴⁹ *JBA*, kat. Nr. 17, l. 50–51v.

⁵⁰ *JBA*, kat. Nr. 20, l. 14v.

⁵¹ Skaitmeninio Ernestas Vasiliauskas, skaitmeninės kopijos (2855 vnt.) saugomos KU BRIAI moksliniame archyve.

⁵² *LVIA*, f. 1196, ap. 1, b. 33.

⁵³ Iš fondo apskaitos dokumentų išbrauktos bylos Nr. 4, Nr. 8a, 24; apyrašas papildytas 2015 m.

rytas Žemaičių vyskupystės žemėlapis, kurio Jonišio parapijos teritorijoje sutartiniais ženklais pažymėtos parapijinė mūrinė Jonišio, filijinė medinė Rudiškių bažnyčios, medinės Kalnelio, Jauneikių, Jakiškių, Mielaičių (Kurmaičių), Ivoškių, Gasčiūnų koplyčios. Įdomus krašto smulkių dvarų žemėvaldai, kaimų ir dvaro sodybų struktūrai ir pakitusiam kraštovaizdžiui tirti yra XIX a. viduryje (?) sudarytas Anupro Tomkevičiaus Pavirčiuvės dvaro⁵⁴ valdos (įsiterpusios tarp Didžiųjų ir Mažųjų Satkovskių bajorkaimių, Vengriškių ir kt. dvarų) planas. Čia yra saugomas ir Jonišio labdaros (pavargėlių šelpimo) draugijai (įsteigta 1911 m.) 1920 m. Eustachijaus Skorkos testamentu dovanoto Pavirčiuvės palivarko⁵⁵ Strugiškių vnk. sudarytas planas. Taip pat yra keletas 1933 m. altarijos valdų Jonišio mieste planų.

Joniškio miesto architektūros raidai tirti vertingi keletas bažnyčios pastatų projektų. Dėmesį atkreipia, matyt, dėl prasidėjusio karo nerealizuotas 1913 m. sudarytas „L“ raidės formos, 2 aukštų, „plytų“ stiliaus mūrinės špitolės projektas su fasadų išklotinėmis ir pjūviais, turėjusios iškilti altarijos sklype (dab. Bažnyčios ir Livonijos g. sankryžoje).

Dabar Jonišio istorijos ir kultūros muziejuje saugoma (perdavė mons. kun. Juozas Dobilaitis (1928–2014)) nerealizuoti klebonijos (arch. Karlis Reisonas (lat. *Kārlis Reisons*), 1927), sandėlio (arch. Kostas Savickas, 1936), Šv. Vincento ir Pauliaus senelių prieglaudos namų (arch. Algirdas Šalkauskas, Kostas Savickas, Antanas Bistrickas, 1934–1935 ir kt.), vaikų darželio ir sveikatos centro (arch. Antanas Bistrickas, 1933 ir kt.), naujųjų miesto kapinių plano projektai ar jų kopijos (10 vnt.). Sudarytame kapinių projekte, centrinėje dalyje pažymėtas kryžius, o pačios kapinės (3 ha, 8743 m²) suskirstytos ploteliais Nr. 1–24 pagal kaimus ir miesto gatves (Šiaulių, Mintaujos, Žagarės, Dvaro, Upytės), nekrikštytiems, ne katalikams ir kt.

⁵⁴ Pagal 1848–1854 m. sudarytą Šiaulių apskr. dvarų surašymą Pavirčiuvės dvare surašyta 16 (14) vyrų, 8 (11) moterų „sielų“, 245¹/₃ deš. (LVIA, f. 378, BS-1848, b. 2118, l. 171–171v). 1881 m. Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašė nurodoma, kad Anupras Tomkevičius (Anupro) valdą perėmė 1860 m. Ją sudarė 122¹/₈ deš. dirbamos žemės, blogos – 16¹/₂ deš., miško – 116 deš. (*Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии (по 1-е сентября 1881 года)*, Ковно: Типография губернского правления, 1882, l. 322).

⁵⁵ Pagal 1848–1854 m. sudarytą Šiaulių apskr. dvarų surašymą nurodoma, kad Pavirčiuvės dvare buvo 18 (14) vyrų, 17 (19) moterų „sielų“, 14 valakų, kurių sodybų ir sodų – 2 margai, dirbamos – 8 margai, pievų – 12 margų (LVIA, f. 378, BS-1848, b. 2118, l. 142–143). 1881 m. Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašė nurodoma, kad Valerijonas Skorka (Mykolo) Pavirčiuvės valdą paveldėjo 1857 m. Ją sudarė 18 deš. dirbamos žemės, blogos – 2 deš. Jo brolis – Eustachijus Ustonių-Satkovskių valdą paveldėjo 1854 m. Ją sudarė 160 deš. dirbamos žemės, miško – 80 deš. (*Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии (по 1-е сентября 1881 года)*, l. 294).

Įdomu, kad Jonišio bažnyčios archyve, lyginant su metrikų knygomis (nuo 1599 m.), mažai išlikę procesų (kursorijų) knygų – tik nuo 1809 iki 1927 m. (su pertraukomis), nėra brolijų, pradžios mokyklos, špitolės ir kt. dokumentų. Jos neminimos ir 1924 m. inventoriuje. Seniausia procesų knyga apima laikotarpį nuo 1809 iki 1817 m. Joje įrašai daryti lenkų ir lotynų kalbomis. Įrašuose religine tematika dominuoja įvairūs kunigų paskyrimai ar perkėlimai į parapijas, jų mirtis⁵⁶. Taip pat čia rasime 1810 m. imperatoriaus įsakymus dėl Unitų bažnyčios ir vienuolynų⁵⁷. Čia įrašytas 1810 m. spalio 18 d. nutarimas dėl dvasininkų dalyvavimo pavietų teismuose ir pateiktas jų sąrašas. Pavyzdžiui, Šiaulių pavieto teismo teisėjais paskirti Livonijos kanauninkas, Kuršėnų klebonas Jokūbas Kozielas ir Žemaičių kanauninkas, Radviliškio klebonas Giedraitis⁵⁸. 1838–1845 m. procesų knygoje vertas dėmesio Žemaičių vyskupijos administratoriaus Simono Giedraičio 1841 m. gruodžio 31 d. raštas, sudarytas po bažnyčių vizitacijos. Jame surašytos pastabos, ką turi sutvarkyti atskirų bažnyčių (Kriukų, Lauksodžio, Žeimelio, Vaškų, Šiaulių, Rėkyvos, Kužių, Skaisgirio ir kt.), kunigai⁵⁹. 1848 m. gegužės 28 d. buvo surašyta, kokio remonto reikia Meškuičių, Vaškų, Gruzdžių, Šiupylių, Skaisgirio, Rudiškių, Jonišio bažnyčioms. Beje, čia minima apie šv. Martinijono altoriaus rekonstrukciją⁶⁰. 1849 m. kovo 11 d. įrašė minimi statybų ir remonto darbai Linkuvos, Gruzdžių, Skaisgirio, Jonišio, Kriukų, Senosios Žagarės, Šakynos, Šiaulių ir kt. bažnyčiose. Jonišio bažnyčia tuo metu buvo naujai iš išorės ir iš vidaus tinkuota⁶¹. Iš 1855 m. gruodžio 10 d. įrašo sužinome apie bažnyčių būklę Kriukuose, Žeimelyje, Vaškuose, Linkuvoje, Šiupyliuose, Kužiuose, Šiauliuose, Meškuičiuose, Šakynoje, Žarėnuose, Senojoje ir Naujoje Žagarėje, Joniškyje ir kt.⁶² Knygos istorijos tyrinėtojams gali būti įdomus Jonišio dekanato bibliotekoje buvusių knygų sąrašas⁶³.

⁵⁶ JBA, kat. Nr. 7, l. 1v, 2, 5v, 10, 13, 14, 19v, 21, 22v–23, 31v, 45v, 52–52v, 54v, 61v, 65v, 76v–77, 79, 83, 84, 85, 86, 92v, 94–94v, 95v–98, 99–99v, 103, 107, 108v–109, 110v, 112, 115, 117, 121, 122, 124, 132, 138v, 140, 144, 156, 157v, 160v–161; kat. Nr. 8, l. 6, 11v, 12v, 16v, 27, 29v, 43, 46v, 51, 61, 65, 70, 73, 80, 83, 84, 101, 112v, 113, 117v, 121–123, 148; kat. Nr. 9, l. 2, 7v, 11, 21v, 38, 87, 96, 107, 109v, 132v, 142, 152v, 169; kat. Nr. 10, l. 5, 6v, 8v, 11v, 15–15v, 17v, 27v, 29v, 36v, 37v, 43, 47v, 67v–68, 109, 200v–201, 250–250v.

⁵⁷ JBA, kat. Nr. 7, l. 27–28, 39–40.

⁵⁸ *Ibid.*, l. 41–43.

⁵⁹ JBA, kat. Nr. 9, l. 84v–86.

⁶⁰ JBA, kat. Nr. 10, l. 44–45.

⁶¹ *Ibid.*, l. 56v–58.

⁶² *Ibid.*, l. 175–176.

⁶³ *Ibid.*, l. 213v–214v.

Šiose procesų knygoose galima rasti įdomios informacijos apie šeimos istoriją. Čia fiksuoti prašymai dėl santuokos nutraukimo, santuokų su kitų konfesijų atstovais⁶⁴. Pavyzdžiui, 1809 m. bajorė Sofija Krassowska (Krasauskienė) prašė nutraukti jos santuoką su Tomašu Krassowskiu (Krasauskiu), kuris taip ir negrįžo namo po 1794 m. sukilimo (*Rewolucyi Polskiej*, l. 1v) arba 1816–1817 m. įrašai apie santuokos nutraukimą, nes vyrai buvo išsiųsti į Sibirą, ten vedė arba ruošėsi tai padaryti⁶⁵.

1809 m. rugpjūčio 25 d. Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio rašte teigiama, kad dėl liaudies prietaringumo sunkiai vyksta vaikų vakcinacija nuo raupų, todėl kunigai iš sakyklų turi raginti tėvus skiepyti vaikus. Kunigai iš sakyklų turėjo skelbti „Policijos ministro“ 1811 m. rugpjūčio 8 d. įsakymą dėl skiepų nuo raupų, o dvasininkai rinkti duomenis apie nuo raupų mirusius vaikus. Raupų plitimu rūpintasi ir 1812 m. O 1816 m. kovo 10 d. buvo išleistas vyskupo įsakas dėl Šiaulių pavieto skiepavimo nuo raupų komiteto darbo ir kunigų pagalbos⁶⁶. Skiepų nuo raupų klausimą sprendė net Šiaulių pavieto žemutinis žemės teismas, apie ką liudija įrašas procesų knygoje⁶⁷. Iš 1830 m. liepos 29 d. Šiaulių pavieto vakcinacijos komiteto įrašo procesų knygoje sužinome, kad Jonišio parapijoje skiepyti vaikus buvo suteikta teisė III klasės gydytojui Karoliui Aleksandrui Voigtui⁶⁸. Apie prasidėjusią choleros epidemiją sužinome iš 1830 m. spalio 23 d. ir vėlesnių įrašų⁶⁹. 1809 m. rugpjūčio 26 d. vyskupas paragino kunigus ir parapijiečius prisidėti prie generalinės špitolės statybos. 1811 m. buvo nurodyta Žemaičių vyskupijoje rūpintis špitolių išlaikymu, šiam tikslui išsirinkti po du globėjus ir keturis jų padėjėjus bei raštininką, surašyti nuostatai⁷⁰. 1827 m. spalio 28 d. vyskupas paskelbė imperatoriaus įsakymą dėl elgetų, neįgaliųjų judėjimo šalyje suvaržymo⁷¹. 1846 m. rugsėjo 13 d. vyskupo nominato Jono Gintilos rašte paskelbtas Kauno Baudžiamojo teismo nutarimas, kad pribuvėjos ne-

⁶⁴ JBA, kat. Nr. 7, l. 1v, 5–5v, 11v–12, 15–16, 19, 21v, 22v–23, 28, 28v–31v, 32v–33, 34–37, 40, 43–43v, 44v, 45–46, 61, 62, 65v–66, 98v, 99v, 109, 111, 117, 121–121v, 130, 135v, 136v, 137v–138, 140, 147, 147v; kat. Nr. 8, l. 5–5v, 10, 23v–24v, 33v, 36v, 38, 51v, 56, 65, 69, 84, 89, 93, 99v, 100v–101, 107v, 125, 127v, 130, 137v; kat. Nr. 9, l. 2–2v, 10v, 48, 142v.

⁶⁵ JBA, kat. Nr. 7, l. 137v, 139, 148, 149v, 160.

⁶⁶ *Ibid.*, l. 9v, 57–60v, 62v–63, 134v–135.

⁶⁷ JBA, kat. Nr. 8, l. 8–8v, 46–46v.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 121.

⁶⁹ *Ibid.*, l. 131v–134, 142v–148.

⁷⁰ JBA, kat. Nr. 7, l. 10–10v, 46v–52.

⁷¹ JBA, kat. Nr. 8, l. 7–8.

gali užsiimti savo praktika, negavusios leidimo iš gydytojo arba jam nedalyvaujant, o vaikai gali būti laidojami praėjus trims dienoms po mirties⁷².

Joniškio bažnyčios procesų knygoje taip pat yra nemažai ir pasaulietinių dokumentų. Čia galima rasti išrašų iš bylų dėl žemėvaldos⁷³. Įdomus įrašas apie 1809 m. rugpjūčio 24 d. imperatoriaus įsaką dėl į užsienį pabėgusių valstiečių, bajorų ir miestiečių, kurie gyvena pasienyje⁷⁴. Taip pat 1809–1817 m. procesų knygoje yra forma (pagal 1812 m. gegužės 18 d. imperatoriaus įsaką) dėl mokesčių mokėtojų surašymo⁷⁵. Įdomus įrašas apie 1840 m. Liepojos magistrato kreipimąsi dėl prekybos žolių, žemaitiškai vadinamų „ruktes“, sėklomis⁷⁶.

Prasidėjusios rusifikacijos ypatybes atskleidžia vyskupo nominato Jono Gintilos raštas, kuriame teigiama, kad Švietimo ministerija uždraudė parapijose mokyklose vaikus mokyti tikėjimo tiesų žemaičių kalba, bet rekomendavo mokyti rusų kalba. Klebonai turėtų pasitelkti į pagalbą vargonininkus, zakristijonus arba patys vaikus mokyti šia kalba. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad daugelyje parapijų tokios mokyklos nebeveikia⁷⁷.

Į procesų knygą įrašytas 1812 m. rugsėjo 17 d. įsakymas dėl to, kas gali būti liudytojais teisme, rodo, kad itin buvo vertinamos moralinės savybės (teisingumas, dorybingumas, blaivumas, nekyšininkavimas ir kt.)⁷⁸. Pasibaigus karui su Prancūzija, Rusijos valdžia siekė susigrąžinti prancūzams perėjusius tarnauti gyventojus, todėl tyrėjams gali būti įdomus 1812 m. gruodžio 12 d. imperatoriaus Aleksandro įsakas⁷⁹. Procesų knygoje 1828 m. balandžio 20 d. data įrašytas carinės vyriausybės nutarimas dėl bajorystės patikrinimo⁸⁰. Įdomus 1829 m. įrašas apie tai, kad kunigai sekmadieniais ir per šventes iš sakyklų turi „žemaičių kalba“ įspėti žmones neužsiimėti kontrabandinių prekių gabenimu⁸¹. Užuominų apie 1830–1831 m. sukilimą galima rasti Baudžiamojo karinio statuto išrašė, kuriame nurodyta mirties bausmė sušaudymu už išdavystę, draudimas susirašinėti su priešiškos ka-

⁷² JBA, kat. Nr. 10, l. 15–15v.

⁷³ JBA, kat. Nr. 7, l. 6–9; kat. Nr. 8, l. 93–94v.

⁷⁴ JBA, kat. Nr. 7, l. 10v–11.

⁷⁵ *Ibid.*, l. 66–68.

⁷⁶ JBA, kat. Nr. 9, l. 46v.

⁷⁷ JBA, kat. Nr. 10, l. 12v–13v.

⁷⁸ JBA, kat. Nr. 7, l. 77v–78v.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 79v–80.

⁸⁰ JBA, kat. Nr. 8, l. 24v–27.

⁸¹ *Ibid.*, l. 64–65.

riuomenės atstovais ir kt.⁸² 1838–1845 m. procesų knygoje yra įrašas apie tai, kad Šiaulių apskrities bajorų maršalas Eligijus Kaunackis 1838 m. gruodžio 28 d. kreipėsi į Žemaičių vyskupijos administratorių Simoną Giedraitį, jog Bažnyčia padėtų rinkti lėšas (po 30 kapeikų nuo asmens) Šiaulių gimnazijos statybai. Kreipimasis buvo pakartotas ir 1839 m. gegužės 12 d.⁸³

Keletas Jonišio bažnyčios procesų knygų gali būti įdomios ir lietuvių kalbos istorijos tyrėjams. Panašiai kaip ir kitų bažnyčių procesų knygose, 1838–1845 m. Jonišio bažnyčios knygose taip pat rasime 1839 m. tekstą lietuvių kalba *Spasabay gelbieima galwiu* apie tai, kaip reikia gelbėti galvijus nuo kritimo⁸⁴. Čia įrašyti ir vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiški laišakai lietuvių kalba, kurių daugumą 2000 m. paskelbė Vytautas Merkys⁸⁵. Tai 1862 m. gruodžio 12 d., 1863 m. kovo 29 d., 1864 m. rugsėjo 13 d. laišakai⁸⁶. Paskutinysis vyskupo laiškas, skirtas vyskupystės kunigams, Merkio sudarytame rinkinyje nepublikuotas, tačiau yra žinomas iš kitų leidinių⁸⁷. Į procesų knygą yra įrašytas 1899 m. gegužės 11 d. popiežiaus Leono XIII į lietuvių kalbą išverstas pamokslas. Taip pat čia rasime Žemaičių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio 1900 m. lapkričio 4 ir 23 d. raštus tikintiesiems lietuvių kalba. Nuolatiniai įrašai lietuvių kalba pasirodo nuo 1916 m.⁸⁸

Procesų knygose galima rasti informacijos apie užsienio politiką. Pavyzdžiui, apie 1809 m. rugsėjo mėnesį pasirašytą sutartį tarp Rusijos ir Švedijos, rusų kariuomenės pergalę prieš turkus, apie Austrijos–Prancūzijos sutarties ratifikaciją 1809 m. pabaigoje, įvykius kare su turkais 1810 m. Iš sakyklų turėjo būti perskaitytas imperatoriaus Aleksandro raštas (1815-05-29), kuria me vertinta tarptautinė padėtis⁸⁹. 1828–1829 m. procesų knygoje atsirado daug įrašų apie Rusijos kariuomenės pergalės prieš turkus⁹⁰.

⁸² *Ibid.*, l. 151–152v.

⁸³ *JBA*, kat. Nr. 9, l. 5, 19.

⁸⁴ *Ibid.*, l. 13v–14.

⁸⁵ Motiejus Valančius, *Ganytojiški laišakai*, parengė Vytautas Merkys, Birutė Vanagienė, (ser. *Historiae Lituaniae fontes minores*), Vilnius: Žara, Lietuvos istorijos institutas, 2000, p. 141–147, 156–159.

⁸⁶ *JBA*, kat. Nr. 10, l. 222v–224v, 240–241v.

⁸⁷ Ieva Šenavičienė, „Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus aplinkraščiai ir ganytojiški laišakai (1850–1875)“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2017, t. 40, p. 396, Nr. 190.

⁸⁸ *JBA*, kat. Nr. 11, l. 33–35v, 37v–38v, 39v, 81–83.

⁸⁹ *JBA*, kat. Nr. 7, l. 11, 12–12v, 13v–14, 26v–27, 122v–123v.

⁹⁰ *JBA*, kat. Nr. 8 (1827–1831 m. procesų knyga, l. 37v–38, 44, 48–49, 52–52v, 96–97v).

Procesų knygas papildo išlikę klebono Adomo Jakštavičiaus laikais (1840–1861) 1846–1847, 1850 m. gauti raštai, 1847–1856 m. pildytas dekanato žurnalas, kur trumpai surašyti įvairioms bažnytinėms ir pasaulietinėms įstaigoms išsiųsti raštai, nurodymai. Pasak Liudo Jovaišos, Jakštavičiaus administravimo metu Joniškio bažnyčia 1847–1853 m. buvo suremontuota (pertinkuota ir perdažyta, pakeistas stogas, sudėtos akmens plokščių grindys), 1847–1853 m. atnaujinti altoriai, 1851–1853 m. nutapyti nauji paveikslai, 1845 m. suremontuoti arba pastatyti nauji klebonijos pastatai, 1850 m. pastatyti šventoriaus vartai, įrengtos Kryžiaus stočių koplytėlės⁹¹. Apie kai kuriuos remonto darbus užsimenama ir dekanato žurnale, pavyzdžiui, 1848 m. kovo mėn. apie būtinybę keisti bažnyčios langus, pertinkuoti ir perdažyti bažnyčios vidų, nesutarimus dėl klebonijos statybų. Čia yra įrašas apie 1849 m. Rygoje numatomus samdyti dailininkus⁹². Žurnale galima rasti informacijos apie įvairias Joniškio dekanato bažnyčias, pavyzdžiui, 1847 m. Linkuvos bažnyčios ir klebonijos remonto darbus, 1847–1849 m. Vaškų bažnyčios kleboną ir atliktus remonto bei statybos darbus. Surašyti ir bažnyčiai priklausantys Vaškų parapijiečiai. Įdomus įrašas su informacija apie tai, kad išvykdamas iš Meškuičių 1847 m. kunigas Lukauskis išsivežė pinigų, popierius, seną šv. Barbaros paveikslą (suknelė buvusi aptaisyta sidabru). Iš 1850 m. įrašo paaiškėjo, kad šis paveikslas atsidūrė Eigirdžių bažnyčioje. Taip pat viename iš įrašų užsimenama apie koplyčios statybas Meškuičių kapinėse 1819–1820 m. 1850 m. vasarą vyko remonto darbai Naujosios Žagarės bažnyčioje, buvo pakeistos lubų lentos, taisyti altoriai. Kartu surašytas trumpas bažnyčios ir klebonijos inventorių. 1851 m. pradėta remontuoti Pašvitinio bažnyčia⁹³.

Tarp kitų XX a. pirmos pusės dokumentų yra Žemaičių vyskupo raštai, 1911 m. kilusio ginčo dėl Kurmaičių koplyčios su naujai įsteigtu Gasciūnų cirkulu, sklypo dovanojimo Šv. Vincento draugijai dokumentai, 1911 m. sklypų ir Kalnelio palivarko nuomos sutartys, atspindinčios parapijos ūkinio gyvenimo pusę⁹⁴. 1911 m. rugsėjo 9 d. Žemaičių vyskupo Gasparo Cirtauto rašte Joniškio bažnyčios administratoriui kun. Butkevičiui nurodyta, kad Vartotojų draugijos pastatas turi būti atstatytas, o špitolę (elgetyną) reiktų pastatyti naują savomis lėšomis už 1000 rb⁹⁵.

⁹¹ Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p. 237–238.

⁹² JBA, kat. Nr. 12, l. 23v, 25–26v, 36v–37.

⁹³ *Ibid.*, l. 4–4v, 6–7, 16–17, 24–25, 28v–29, 38v–44, 56v, 58v, 60–60v, 73v.

⁹⁴ JBA, kat. Nr. 17, l. 53–54v, 61–61v, 67–69v.

⁹⁵ *Ibid.*, l. 50–51v.

1 lentelė. Jonišio bažnyčios parapijos archyvo metrikų knygos bažnyčioje, Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) ir jo sudėtis pagal 1924 m. inventorių

Data	Krikšto metrikų knygos	Ikivedybinių apklausų knygos	Jungtvių registracijos knygos	Mirties metrikų knygos	Iš viso
1924 m.	1599–1621 m. 1634–1654 m. 1661–1669 m. 1669–1679 m. 1703–1716 m. 1748–1765 m. 1765–1775 m. 1775–1790 m. 1794–1798 m. 1798–1803 m. 1803–1808 m. 1808–1814 m. 1814–1821 m. 1821–1828 m. 1828–1832 m. 1832–1835 m. 1835–1841 m. 1841–1846 m. 1846–1849 m. 1849–1855 m. 1855–1857 m. 1857–1860 m. 1860–1865 m. 1865–1872 m. 1872–1878 m. 1878–1882 m. 1882–1886 m. 1886–1890 m. 1890–1893 m. 1893–1896 m. 1896–1899 m. 1899–1903 m. 1903–1907 m. 1907–1912 m. 1912–1916 m.	–	1776–1789 m. 1789–1806 m. 1806–1813 m. 1813–1821 m. 1821–1827 m. 1827–1835 m. 1835–1846 m. 1846–1848 m. 1848–1860 m. 1860–1866 m. 1866–1880 m. 1880–1889 m. 1889–1897 m. 1897–1908 m. 1908–1920 m.	1772–1802 m. 1802–1819 m. 1819–1827 m. 1827–1834 m. 1834–1849 m. 1849–1860 m. 1860–1868 m. 1868–1878 m. 1878–1883 m. 1883–1889 m. 1889–1893 m. 1893–1896 m. 1896–1901 m. 1901–1909 m. 1909–1916 m.	65

2018 m.	–	1828–1830 m.	–	–	1
LVIA	1599–1621 m. 1635–1654 m. 1661–1669 m. 1663–1664 ir 1678–1680 m. 1664–1679 ir 1679 m. santuokos 1703–1716 m. 1748–1765 m. 1765–1775 m. 1775–1790 m. 1794–1798 m. 1798–1803 m. 1803–1808 m. 1808–1814 m. 1814–1821 m. 1821–1827 m. 1828–1832 m. 1832–1834 m. 1835–1841 m. 1841–1846 m. 1846–1848 m. 1849–1855 m. 1855–1857 m. 1857–1860 m. 1860–1865 m. 1865–1872 m. 1872–1878 m. 1878–1882 m. 1882–1886 m. 1886–1890 m. 1890–1893 m. 1893–1896 m. 1896–1899 m. 1899–1903 m. 1903–1907 m. 1907–1912 m. 1912–1916 m. 1916–1921 m. 1922–1927 m. 1927–1931 m. 1931–1935 m. 1935–1940 m. 1940 m.	1839–1845 m. 1845–1851 m. 1855–1860 m. 1868–1871 m. 1871–1873 m. 1873–1879 m. 1879–1883 m. 1883–1887 m. 1887–1891 m. 1891–1896 m. 1896–1902 m. 1902–1907 m. 1907–1914, 1914– 1921 m. (užsakų) 1922–1924 m. 1924–1926 m. 1926–1929 m. 1929–1931 m. 1931–1934 m. 1934–1936 m. 1936–1939 m.	1698–1744 m. 1751–1775 m. 1776–1789 m. 1806–1813 m. 1813–1821 m. 1821–1827 m. 1828–1834 m. 1835–1846 m. 1845–1848 m. 1849–1860 m. 1860–1866 m. 1866–1880 m. 1880–1889 m. 1889–1897 m. 1897–1908 m. 1908–1921 m. 1922–1924 m. 1925–1927 m. 1928–1930 m. 1930–1935 m. 1935–1940 m.	1772–1802 m. 1802–1819 m. 1819–1827 m. 1828–1834 m. 1835–1848 m. 1849–1861 m. 1861–1868 m. 1868–1878 m. 1878–1883 m. 1883–1889 m. 1889–1893 m. 1893–1896 m. 1896–1901 m. 1901–1909 m. 1909–1918 m. 1918–1921 m. 1922–1926 m. 1926–1930 m. 1930–1935 m. 1935–1940 m.	104

Publikacija

JONIŠKIO BAŽNYČIOS ARCHYVO KATALOGAS

Ikivedybinių apklausų knygos

1. Ikivedybinių apklausų knyga. Apima 1828–1830 m. laikotarpį. Viršeliai kieto kartono, pilkos spalvos, nugarėlė rudos odos, 37,2 × 23,5 cm. Knygos gale yra tamsiai raudonos spalvos antspaudas. Numeruoti 94 lapai. Formulias, įrašai – lenkų kalba.

Parapijiečių sąrašai

2. Parapijiečių sąrašų knyga (*Wizyta czyli kolenda paraffij Janiskiey z roku 1838 na rok 1839 rozpoczęta dnia 8 9bra*). Apima 1838–1839 ir 1839–1840 m. laikotarpį. Viršeliai kartono, rudos spalvos, nugarėlė ir kampai rudos odos. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus. Numeruota 180 lapų (pirašyta l. 1–176). Įrašai – lenkų kalba.
3. Parapijiečių sąrašų knyga (*Wizyta parafialna rok 1851*). Apima 1851 m. laikotarpį. Viršeliai kieto kartono (išlikęs tik apatinis viršelis), pilkos spalvos, kampai rudos odos, surišti odine virvele, 24,5 × 19,5 cm. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus. Numeruoti 163 lapai. Įrašai – lenkų kalba.
4. Parapijiečių sąrašų knyga (*Spis ludności parafii Janiskiey za rok 1853*). Apima 1853 m. laikotarpį. Viršeliai neišliko, nugarėlė rudos odos, 37,5 × 24 cm. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus. Numeruota 111 lapų. Įrašai – lenkų kalba.
5. Parapijiečių sąrašų knyga. Apima 1853 m. (pagal kai kurių asmenų gimimo datas). Viršeliai kieto kartono, geltonos spalvos, nugarėlė tekstilinė, su nutrūkusiais dirželiais. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus. Numeruoti 103 lapai. Įrašai – lenkų kalba.
6. Parapijiečių sąrašų knyga (*Spis ludności parafiji Janiszskiey za rok 1863*). Apima 1863 m. Viršeliai kieto kartono, geltonos, pilkos spalvos, nugarėlė rudos odos. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus. Numeruoti 109 lapai, gale yra 5 papildomi lapeliai su parapijiečių papildymais (tarp jų ir kolonistais Būtniūnų km.). Įrašai – lenkų kalba.

Procesų (kursorijų), siunčiamų, gaunamų raštų knygos

7. Procesų knyga (*Janiskielod ru 1809 do 1817*). Apima 1809–1817 m. laikotarpį. Raštai atsiųsti Žemaičių vyskupo, katalikiškų institucijų ar

- kitų parapijų klebonų, teismų ir kt. Viršeliai kieto kartono, rudos spalvos, nugarėlė ir kampai rudos odos, 34,7 × 21,2 cm. Formuliaras – lenkų kalba, raštai – lenkų, lotynų, rusų kalbomis.
8. Procesų knyga (*Księga procesów kościoła parafialnego Janiskiego*). Apima 1827–1831 m. laikotarpį. Raštai siųsti Joniškio dekanui, Gruzdžių (Užmušės), Pašvitinio klebonams iš Žemaičių vyskupo, katalikiškų institucijų ar kitų parapijų klebonų, Rusijos imperatoriaus ir imperijos institucijų, Vilniaus gubernatoriaus, teismų (Vilniaus gubernijos, Šiaulių žemės), Vilniaus imperatoriškojo universiteto ir kt. Viršeliai kieto kartono, rudos spalvos, nugarėlė ir kampai rudos odos, 34,4 × 22 cm, numeruoti 157 lapai (prirašyta l. 1–156), buvęs perrištas siūlu. Titulinis – lenkų kalba, raštai – lenkų, lotynų, rusų kalbomis.
  9. Procesų knyga (*Księga processowa sporządzona 1838 roku miesciąca Stycznia 18 dnia*). Apima 1838–1845 m. laikotarpį. Raštai siųsti Joniškio dekanui iš Žemaičių vyskupo, katalikiškų institucijų ar kitų parapijų klebonų, Rusijos imperatoriaus ir imperijos institucijų, Vilniaus gubernatoriaus ir kt. Viršeliai kieto kartono, rudos spalvos, pažeisti kirvarpų, nugarėlė rudos odos, 36,5 × 23 cm, numeruoti 188 lapai (sulieti vandeniui), perrištas siūlu, su raudono lako antspaudu. Formuliaras – lenkų kalba, raštai – lenkų, lotynų, rusų, lietuvių kalbomis.
  10. Procesų knyga. Apima 1845–1874 m. laikotarpį. Raštai atsiųsti Žemaičių vyskupo, katalikiškų institucijų ar kitų parapijų klebonų, Rusijos imperatoriaus ir imperijos institucijų ir kt. Viršeliai kieto kartono, rudos spalvos, nugarėlė ir kampai rudos odos, 33,4 × 22,5 cm, prirašyta 281 lapas. Raštai – lenkų, lotynų, rusų, lietuvių kalbomis.
  11. Gaunamų raštų knyga (*Книга входящимь бумагамь Янишского Р. Католического приходскаго настоятеля Ковенской губернии с 1874 года*). Apima 1874–1916, 1927 m. laikotarpį. Raštai atsiųsti Romos popiežiaus, Žemaičių vyskupo, katalikiškų institucijų ar kitų parapijų klebonų, teismų ir kt. Viršeliai kieto kartono, pilkos spalvos, margi, nugarėlė ir kampai rudos odos, 37,7 × 22,9 cm, 86 lapai (prirašyta l. 83). Titulinis – rusų kalba, raštai – lenkų, lotynų, rusų, lietuvių kalbomis.
  12. Dekanato gaunamų raštų žurnalas (kursorių knyga) (*Żurnal dziekana dekanatu Janiskiego na rok 1847*). Apima 1847–1856 m. laikotarpį. Viršeliai kieto kartono, pilkos spalvos, margi, nugarėlė ir (nuplyšę)

- kampai rudos odos, 39 × 24 cm, 136 lapai. Titulinis, įrašai – lenkų ir rusų kalba.
13. Laiškai siųsti Jonišchio dekanui Adomui Jakštavičiui, pluoštas susiūtas siūlais, kai kurie su raudono vaško spaudais, kiti – su pašto spaudais. Apima 1846 m. laikotarpį, 68 lapai.
  14. Laiškai siųsti Jonišchio dekanui Adomui Jakštavičiui, pluoštas susiūtas siūlais, kai kurie su raudono vaško spaudais, kiti – su pašto spaudais, dalis suplėšyta. Apima 1847 m. (l. 17–93), 1850 m. (l. 1–16) laikotarpį, 93 lapai.
  15. Laiškai siųsti Jonišchio dekanui Adomui Jakštavičiui, pluoštas susiūtas siūlais, kai kurie su raudono vaško spaudais, kiti – su pašto spaudais, dalis suplėšyta. Apima 1850 m. laikotarpį, 277 lapai.
  16. Gaunami raštai (*Официялныя Бумаги Янишскаго прихода за время отъ 1897 года до 1904 года*). Apima 1897–1904 m. laikotarpį. Įvairūs laiškai, raštai iš Žemaičių vyskupo, kitų dekanato parapijų (Gruzdžių, Naujosios Žagarės, Kriukų, Pašvitinio) dėl santuokų registravimo, Kauno gubernijos liaudies mokyklų direkcijai, Šiaulių apskr. teismo, pluoštas susiūtas siūlu, kai kurie su raudono vaško antspaudais, kiti – su pašto spaudais. Pradžioje yra Daliutės Petrulienės (JIKM, 1996 m.) sudarytas dokumentų apyrašas. Segtuvo dydžiai – 41,2 × 25,3 cm, viršeliai kieto kartono, 126 prirašyti lapai.
  17. Gaunami raštai (*Официялныя бумаги Янишскаго прихода за время отъ 1911 года*). Apima 1911–1912 m. laikotarpį. Įvairūs laiškai, raštai iš Žemaičių vyskupo, kitų parapijų, Rusijos imperatoriaus, Kauno gubernatoriaus įsakai, sutartys dėl nekilnojamo turto nuomos (Kalnelio palivarko, sklypo Jonišchio vartotojų bendrovei), Gasčiųūnų cirkulo ir Kurmaičių koplyčios priklausomybės, krikšto metrikų nuorašai, atvirlaiškiai siųsti Jonišchio dekanui administratoriui kunigui Napoleonui Butkevičiui, pluoštas susiūtas siūlu, kai kurie su raudono vaško antspaudais, kiti – su pašto spaudais, 172 prirašyti lapai.
  18. Gaunamų raštų segtuvas: įvairūs raštai iš Kauno metropolijos kurijos, Jonišchio m. namų valdybos, apie pastatus, dėl jų nuomos, Labdaringos draugijos. Apima 1920–1962 m. laikotarpį.

Vizitacijų, inventorių knygos

19. Inventorius (*Joniškio altarija. Inventoriaus knyga. 1923 m. XII*). Apima 1923 m. laikotarpį. Segtuvas 36 × 23,6 cm, susiūtas, numeruota 19 puslapių (prirašyta p. 1–4). Formulias ir tekstas – lietuvių kalba.

20. Inventorius (*Žemaičių vyskupui vizituojujant Joniškį 1924 m. sustatytas inventorius*). Apima 1924 m. laikotarpį su papildymais iki 1959 m. Minimos veikusios Tretininkų (1921), Švč. Sakramento (1924), Labdaros (1911), Blaivybės, Angelų Sargų (1923), Pavasarininkų ir Ateitininkų (1918) draugijos, Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karvičiaus 1914 m., Kauno arkivyskupo Juozapo Skirecko 1926 m. raštai. Segtuvas stačiakampio formos, susiūtas. Iš viso 55 lapai (prirašyta l. 1–25v, 47, 49–55). Formuliaras ir tekstas, įrašai – lietuvių kalba, vyskupo raštai – lotynų kalba.

Įvairūs

21. Mokesčių iš katalikų ūkininkų sąsiuvinis. Apima 1921 m. (?) laikotarpį. Sąrašas sudarytas pagal kaimus, Joniški mieste pagal gatves, iš viso 2222 ūkiai, klaidingai be lietuvių įrašyta keletas latvių, vokiečių, žydų tautybės asmenų, liuteronų (išbraukti), nurodyti ūkių dydžiai ha. Segtuvas stačiakampio formos, 41 lapas (prirašyta l. 1–38v).
22. Žemaičių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio 1904 m. balandžio 14 d. ganytojiškas laiškas Nr. 869 Joniški parapijai (2 lapai).
23. Malvinos Tomkevičienės-Skorkaitės 1925 m. gruodžio 30 d. dovanojimo sklypo su buv. karčema (Mintaujos g. 48) Šv. Vincento draugijai aktas.
24. Šv. Vincento draugijos sklypo su statiniais Respublikos g. (ribojasi su Dragonienės ir Ačėnės Pranciškos valdomis) brėžinys.
25. Šv. Vincento draugijos (Vytauto g. 6) pastato gražinimo 1941 m. liepos 25 d. aktas.
26. Įvairūs raštai, draudimo polisai. Apima 1904–1942 m. laikotarpį. Numeruoti 28 lapai.
27. Namų knyga (*Joniškio klebonija. Joniškis. Bažnyčios g.*). Apima 1927–1940 m. Surašyti valdoje gyvenę asmenys pradedant kan. Povilu Korzonu, baigiant Povilu Racevičiumi. Segtuvas – 32,6 × 21 cm. Numeruota 20 lapų (prirašyta l. 1–8). Formuliaras ir tekstas – lietuvių kalba.

Kartografijos ir pastatų projektų rinkinys

28. Žemaičių (Telšių) vyskupystės, Kauno ir Kuršo gubernijų žemėlapis. Sudarė Vincentas Juzumas. 1855. Užrašas: *MAPPA DYECEZYI ŻMUDZKIEJ CZYLI TELSZEWSKIEJ, GRANIZAMI KOWIENSKIEJ*

I KURLANDZKIEJ GUBERNII OBJĖTEJ. Ks. WINCENTY JUZUMOWICZ. Petersburg 1855 r. Popierius, tušas, 85 × 93,5 cm.

29. Pavirčiuvės dvaro (sav. Anupras Tomkevičius [Tado]) valdos (iš viso 238 dešimtinės ir 2022 sieksniai arba pagal Lietuvos matus – 12 valakų, 6 margai ir 104 rykštės) su dvaro sodyba ir Dvarčių kaimu, karčema, girininko sodyba (iš viso sodybinis sklypas užėmė 6 dešimtines ir 1517 sieksnių), dirbama žeme (91 dešimtinė ir 1720 sieksnių), pievomis (6 dešimtinės ir 1600 sieksnių), mišku (116 dešimtinių ir 45 sieksniai), pelkėmis (16 dešimtinių ir 1620 sieksnių), keliais (2200 sieksnių), Virčiuvio upeliu (520 sieksnių) situacijos planas. Ribojasi iš rytų pagal laikrodžio rodyklę – su Komaro Balkaičių kaimu, Mažųjų Satkovskių bajorkaimio, grafo Keizerlingo Malgūžės dvaro, Vengriškių, Vagariškių, Didžiųjų Satkovskių bajorkaimio (pietuose) valdomis. Sudarė Šiaulių apskr. matininkas Preisas (?). XIX a. vidurys (?). Popierius, tušas, akvarelė, 70,5 × 43,1 cm.
30. Jonišio vls. Strugiškio vienkiemio (palivarko) valdos (sav. Eustachijus Skorka testamentu jį perleido Jonišio labdaringai draugijai, iš viso 78 ha 7121 m²) planas. Ribojasi su Pavirčiuvės dvaro Žuko vnk., Grotuso Vengriškių dv., Zentelio Oliskos dv., Skutenų km., Vaitekūno vnk., A. Skorkos Pavirčiuvės dv., Satkauskų sdž. Gosicko vnk. Sudarė J. Valančius. 1920. Popierius, tušas, akvarelė, 72,5 × 50 cm.
31. Jonišio naujųjų kapinių (3 ha 6829 m²) su siaurojo geležinkelio trasa situacijos planas. 1925. Popierius, tušas, akvarelė, 35,6 × 50,7 cm.
32. Jonišio altarijos sklypo (1,008 ha) planai (2 vnt.). Ribojasi su Stasio Slaboko, Juozo Leparskio, Juozo Norkaus, Jono Lauciaus, Jonišio bažnyčios sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,4 × 25,5 cm.
33. Jonišio altarijos sklypo (0,1112 ha) planai (2 vnt.). Ribojasi su Mažaja, Kudirkos g., Tado Janušausko, Antano Jukšio, Simono Motekūno, Juozo Bervainio sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,7 × 25,6 cm.
34. Jonišio altarijos sklypo (629 m²) planai (2 vnt.). Ribojasi su Respublikos g., Jonišio vls. valdybos, Jonišio bažnyčios, Marijonos Tamulytės, Šapselio Bero sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,6 × 25,3 cm.
35. Jonišio altarijos sklypo (0,2950 ha) planai (2 vnt.). Ribojasi su Jonišio bažnyčios, Stasio Slaboko, Augusto Rakščio, Zamulo Goldmano,

- Ciprijono Čepulio, Liudvikos Bredikienės sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,6 × 25,5 cm.
36. Jonišio altarijos sklypo (1,3860 ha) planai (2 vnt.). Ribojasi su Leono Čižo, Drigoto, Viktoro Kiudelio, Tado Janušausko, Zakso Srolio sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,3 × 25,5 cm.
37. Jonišio altarijos sklypo (0,2850 ha) planai (2 vnt.). Ribojasi su Respublikos, Bažnyčios g., Konstantino Beržino, Julijonos, Barboros ir Juozapo Žiogų, Jonišio bažnyčios sklypais. Sudarė M. Tydmanas. 1933. Popierius, tušas, akvarelė, 36,7 × 25,6 cm.
38. Jonišio špitolės mūrinio pastato altarijos sklype projektas (2 lapai). Sudarė inžinierius-architektas Stanislovas Pačkovskis (Gustavo). Šiauliai, 1913. Kreidinis popierius, tušas, akvarelė, 33,2 × 82,7 cm, 33,1 × 142 cm.
39. Jonišio klebonijos kiaulidės projektas. 1933. Kreidinis popierius, pieštukas, 46,7 × 32,4 cm.

THE ARCHIVE OF JONIŠKIS PARISH CHURCH

Summary

The article deals with a nineteenth-twentieth century parish archive extant in the Roman Catholic church of Joniškis, the boundaries of the parish, and church holdings as described in the visitation of 1820. Various nineteenth-century sources – visitations, registers of parishioners, and maps – provide information on the boundaries of Joniškis parish. The 1820 visitation of Joniškis parish lists 119 settlements. The 1924 parish inventory enumerates 105 settlements with 9525 Catholics (4564 men and 4961 women), 959 Jews, 927 Latvian Lutherans, 207 Russians, and 72 Germans; the majority of parish residents spoke Lithuanian, 959 conversed in Jewish, 927 in Latvian, 207 spoke Russian, 72 German, and 52 Polish.

The holdings of Joniškis church in the town, the folwark of Kalnelis and elsewhere have not yet attracted sufficient interest of the scholars. The stone hospital for the poor (the seventeenth century) and the old wooden house for old priests (Bažnyčios St. 1) are probably the oldest buildings of their types in Lithuania. The wooden classicist parish house (built in 1785) did not survive: it was demolished around 1980. The 1820 visitation gives a detailed description of the buildings of Joniškis church and its holdings (the parish house, the vicarage, the servants' house, the barn, stables, the cattle-shed) and supplements it with

inventories of each building (furniture, cutlery, working tools), crops and food supplies, and animals.

The parish archive of Joniškis church boasts not only of the oldest extant book of baptisms in Lithuania from 1599–1561 but also of an abundance of other church registers. Almost all church registers up to 1940 from Joniškis church found their way to the Lithuanian State Historical Archives (*Lietuvos valstybės istorijos archyvas, LVIA*). Currently, it stores 105 books of birth, marriage, and death registers, pre-wedding interviews and wedding protocols, the register of correspondence sent between 1845 and 1875, and the book of banns. The church archive stores a valuable cartographical collection of the mid-nineteenth century–1933 that encompasses the Samogitian diocese, the holdings of the area's estates, and the land plots of the town of Joniškis. Several draft designs of the buildings of Joniškis church have survived as well. It is worth noting that the archive of Joniškis church numbers only a small number of books of processes (only from 1809 to 1927, with intervals), and there are no documents on the buildings of religious orders, the primary school, and the hospital for the poor, and others. The books of processes are complemented by the documents that Adomas Jakštavičius, the parish priest of Joniškis church (1840–1861), received in 1846–1847, and in 1850, and the deanery journal of 1847–1856.

KUN. PRANCIŠKAUS KURAIČIO LAIŠKAI KUN. ALEKSANDRUI DAMBRAUSKUI-JAKŠTUI

Prelatas Pranciškus Kuraitis (1883–1964) mūsų kultūros ir mokslo istorijoje pasižymėjo kaip filosofas ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto profesorius ir dekanas. Be to, jis redagavo tokius svarbius kunigams skirtus žurnalus kaip *Vadovas* ir *Tiesos kelias*. Jis daug prisidėjo prie katalikų intelektualų ugdymo. Tačiau ši jo laiškų publikacija yra iš Kuraičio studijų Leveno universitete Belgijoje laikų.

Kuraitis buvo Seinų kunigų seminarijos ir Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinis. Į Leveno universitetą atvyko studijuoti 1909 m. Šis universitetas, palyginus su Fribūro universitetu Šveicarijoje, nebuvo toks populiarus tarp Lietuvos katalikų kunigų. Tačiau 1909 m. Levene susibūrė nemažas lietuvių studentų būrelis. Be Kuraičio šią vietą savo studijoms pasirinko kunigai: Antanas Viskantas, Jurgis Galdikas, Simonas Šultė, Eduardas Stukelis, Pijus Bielskus, Mečislovas Reinys, Antanas Maliauskis. Levene studijuojantys studentai lietuviai ėmėsi visuomeninės veiklos. Pirmiausia 1909 m. liepos 2 d. penki nariai steigėjai įkūrė Leveno universiteto studentų lietuvių draugiją „Lietuva“. Tarp šios draugijos steigėjų dar nebuvo Kuraičio. Į „Lietuvos“ draugijos veiklą Kuraitis įsijungė atvykęs studijuoti. Svarbiausias draugijos uždavinys buvo – „Pasiruošimas į tautišką darbą Lietuvoje“. Dėl to draugijos nariai suvienytomis jėgomis siektų pažinti tautos dvasią, psichologiją, būdą, papročius, kalbą; tėvynės gyvenimo plėtojimąsi ir jo kliūtis; toli nuo tėvynės gyvendami stengtųsi jausti tai, ką lietuviai jaučia, suprasti jų reikalus. Draugijos nariai, susivieniję su tėvyne, ieškotų moksle ir svetimtaučių gyvenime vaistų tėvynės žaizdoms, priemonių jos kūno ir dvasios lavinimui ir kėlimui. Draugija kėlė tikslą garsinti Lietuvos vardą kitų tautų tarpe¹. Studentai be organizacijos savo tarpe iškėlė platesnius uždavinius – įkurti tarpuniversitetinę organizaciją. Tokios organizacijos kūrimo aktyviai dalyvavo ir Kuraitis. „Lietuvių katalikų studentų sąjungos“ kūrimas prasidėjo nuo organizacinio komiteto įsteigimo. 1909 m. spalio 28 d. organizacinį komitetą išrinko Leveno studentai lietuviai, į kurį įėjo Jurgis Galdikas, Antanas Viskantas, Antanas Ma-

¹ Algimantas Katilius, „Lietuvių studentų katalikų draugijos Leveno universitete XX a. pradžioje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2011, t. 34, p. 142–143.

liauskis ir Pranciškus Kuraitis. Sąjungos organizavimas vyko susirašinėjant laiškais. Buvo nustatyta, kas prisideda prie steigiamos Sąjungos, nustatyta vieta valdybai, parinkti būsimos valdybos nariai. Į šią tarpuniversitetinę sąjungą įsijungė ne tik Vakarų Europos universitetuose studijuojantys jaunuoliai, bet ir Rusijos aukštosiose mokyklose buvę studentai, tarp jų ir Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtiniai².

Publikuojamuose Kuraičio laiškuose Aleksandrui Dambrauskui-Jakštui daugiausia dėmesio skiriama katalikiško jaunimo laikraščio organizavimui. Nuo pat pradžių vienas svarbiausių „Lietuvių katalikų studentų sąjungos“ valdybos darbų buvo laikraščio išleidimas. Jau pirmajame Sąjungos valdybos posėdyje buvo svarstytas „tam tikro laikraščio ir skyriaus projektas“. Protokole projektas nedetalizuotas. Dėl to valdybos 1910 m. vasario 22 d. posėdyje buvo nutarta kreiptis į draugijas „dėlei sumanymo įsteigti Draugijoje moksleivių reikalams pašvęsto skyriaus“³. Laiškų publikacijoje atsiskleidžia svarbiausios Kuraičio nuostatos dėl būsimo laikraščio ir jo organizavimo peripetijos. Pirmiausia jis pasisakė už tai, kad būtų leidžiami du jaunimui skirti laikraščiai – vienas moksleiviams, kitas kaimo jaunimui. Kitas Kuraičiui svarbus dalykas buvo tai, kad laikraščiui vadovautų ne kunigai, o pasauliečiai. Jo nuomone, kunigai negalėjo redaguoti jaunimui skirto laikraščio ar vadovauti organizacijai ir taip išvengti oponentų priekaišto, kad visa tai tarnauja dvasininkams.

Kuraičio laiškų publikacija leis geriau pažinti ne tik katalikiško jaunimo laikraščio kūrimosi istoriją, bet ir bus naudinga ateitininkų judėjimo ištakoms pažinti, katalikų inteligentų ugdymo procesams tyrinėti.

Publikuojami laišakai, apimantys 1910–1911 m. laikotarpį, saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 1, b. E20). Anksčiau buvo skelbti I ir IV laišakai⁴. Publikacijoje tekstų rašyba ir skyryba palikta nekeista.

Parengė Algimantas Katilius

² Plačiau žr. *Ibid.*, p. 145–159.

³ *Ibid.*, p. 159.

⁴ Algimantas Katilius, „Profesorius Pranas Kuraitis: Prie ateitininkų judėjimo ištakų“, in: *Aušra*, Punkskas, 1998, Nr. 15, p. 27–29.

I LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis kun. Redaktoriau!

Sulyg katalikų moksleivių organo uždėjimo teiravomės draugų. Per laiškus nelengva visame kame greitai susižinoti. Nespėjome da gauti iš visur, kur kreipėmės, reikalingų žinių. Tuo tarpu paduodu čia tai ką žinome. Svarbiausia buvo sužinoti svietiškių studentų nuomonė ir tai tokių, kurie galėtų ir apsiimtų tą organą vesti. Stud. Dovydaitis⁵ (iš Maskvos) atsakė prielankiai šiame dalyke, nors jo nuomone su šiuo dalyku perdaug skubintis nereikia, reikia rimtai prisirengti, reikia laukti kol „Aušrinė“ aiškiai pasirodys priešinga krikščionystei. Kitur studentų, kurie įsteigtų ir apsiimtų tokį organą vesti, mes nežinome. Kreipėmės dėl viso ko į Dorpatą [Tartu] ir į Peterburgą. Atsakymo da negavome. Stud. Dovydaičiui vienam Maskvoje būtų persunku Maskvoje tuo laikraščiu užsiimti; taigi rūpinomės sužinoti antru atveju, kiek jis tarp maskviečių šiame dalyke turėtų pagelbininkų. Atsakymo da negavome.

Iki šiol stud. Dovydaitis yra sąnariu „Aušrinės“⁶ redakcinio komiteto. Jis dabar parašė į „Aušrinę“ straipsnį išgiriantį krikščionystę; jai talpins tai tik su redakcijos priedašu; indomu, koks bus tas priedašas.

Greta su ieškojimu kas galėtų tinkamai organą vesti, reikia būtinai rūpintis kaip gavus skaitytojų tam organui. Be abejo „pirmeiviai“ kiek galėdami, šmeižtų jį, kaip tik pasirodytų. Svarbu už tatau, kiek galima, greičiaus pasirūpinti organizavimu vidutinius mokslus einančiųjų į tam tikras katalikiškas draugijas. Tik draugijos galėtų lemtai atsispirti prieš „pirmeivių“ kontragitaciją. Svarbu surasti žmonių, kurie galėtų, tuo organizavimu užsiimti. Ir mes šiuo dalyku rūpinamės. Toliaus, reiktų prirengti, kalbant dabartiniu politikos žargonu, visuomenės nuomonę prie pasirodymo naujo laikraščio. Būtų gera, kad katalikų spaudoje būtų išrodinėjama „Aušrinės“ nepritekliai iš katalikiškos pasaulėžiūros žvilgsnio; žinoma čia nereiktų pirma laiko skelbti apie būsiantį organą.

⁵ Pranas Dovydaitis (1886–1942) – teisininkas, profesorius, Nepriklausomybės akto signataras, ministras pirmininkas (1919-03-12–04-12). 1908–1912 m. studijavo Maskvos universitete teisę. 1911–1915 m. redagavo *Atėitį*.

⁶ *Aušrinė* – liberalios pakraipos moksleivių žurnalas, su pertraukomis leistas 1910–1933 m. 1910–1914 m. buvo *Lietuvos žinių* priedas.

Labai svarbu kad gera būtų pradžia katalikų moksleivių organo. Žinoma čia delsimas negali būti priedanga apsileidimui, bet turi būti išteisintas rimtu prisirengimu.

Šįmet Louvainiečiai pasižadėjo daugiau rašyti į „Draugiją“⁷ (pereitą metų parašė 20 recenzijų), tarp kitko, paduoti laikraščių peržvalgą reguliariškai. Friburgiečiai taipgi pasižadėjo daugiau rašyti į „Draugiją“. Stud. Dovydaitis buvo pasižadėjęs paduoti į „Draugiją“ „Вопросы философии и психологии“, bet skundėsi dabar kad trukstą jam laiko tai padaryti. Pašalpos dalykai, pasižadėjęs Sąjungą remti Kauno ir Amerikos „Motinėlei“⁸; stovi sulyginamai neblogai. Amerikiečiai duoda pašalpą stud. Dovydaičiui. Kunigai studentai daugelis yra pranešę kad jie pašalpos iš Sąjungos niekadose nereikalausią (antai kun. Jurgutis⁹ iš Müncheno ir kiti); iš tikro, kunigams lengviaus be „Motinėlių“ pragyventi, negu svietiškiems studentams.

Nelengvi dabar Lietuvoje katalikystei laikai užėjo. Toki „Saulės“¹⁰ kursai, esantieji įpatingoje kunigų globoje, girdime, neliuosi yra nuo bedievytės platinimosi; esama nevisai tikusių mokytojų; prie „pirmeivių“ dedasi nemaža „Saulės“ kursistų ir kursisčių. Labai liudna, jai tai tiesa, kad už katalikų pinigų užlaikomoje įstaigoje panašiai dedasi.

Iš kitos pusės linksma sužinoti Lietuvos katalikų veikėjų didesnio darbštumo apsireiškimai. Mums mokslus einantiesiems turi rūpėti kad ateityje galėjus rimtai stoti į jų eiles kovoje už Lietuvos ne „pirmeivišką“, bet integralinę kultūrą ir geryneigą. Te Visagalis gausia pagelba remia Jūsų pajėgas nenuilstančiame prakilniame tėvynės labai veikime!

Su didžia pagarba
kun. Pr. Kuraitis

Louvain
Frédéric Lints, 97.

P.S. Sužinoję daugiau būsiančio moksleivių organo reikaluose, pranešime. Nuolankūs ir nuoširdūs pasveikinimai nuo Louvaino lietuvių.

⁷ *Draugija* – literatūros, mokslo ir politikos žurnalas, leistas 1907–1940 m. 1907–1938 m. redagavo Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas.

⁸ „Motinėlės“ pavadinimu veikė draugijos Lietuvoje ir JAV, kurių tikslas buvo šelpti besimokantį jaunimą.

⁹ Vladas Jurgutis (1885–1966) – kunigas, ekonomistas, profesorius, vienas ateitininkų pradininkų. 1910–1913 m. Miuncheno universitete studijavo ekonomiką.

¹⁰ „Saulė“ – katalikiška švietimo draugija, veikusi 1906–1940 m.

II LAIŠKAS

Louvain. 24/IV 1910 m.

Didžiai Gerbiamoji Redakcija!

Šiandien siunčiu Jums vertimą garsaus mokslininko prof. Dr. Fr. W. Foerster'o¹¹ straipsnio, tilpusio vokiečių metraštyje: Jahrbuch moderner Menschen (Zweiter Band des Jahrbuches moderner Studenten) Osterwieck am Harz, Verlag von A. W. Zichfeldt, 1907. Tasai straipsnys išversta į įvairias kalbas; kiek man žinoma yra net airių kalboje. Pereitais metais lenkų „Prąd'e“ tilpo taipogi to straipsnio vertimas.

Verzdamas aš laikiausi vokiško originalo. Turėjau prieš akis ir lenkišką vertimą, bet menkai tegalėjau iš jo pasinaudoti, nes labai prastai tasai lenkiškas vertimas atlikta; gana priminus, kad „moderne Wissenschaft“ – ten išversta „modernizm“ etc.

Leidimas išversti į lietuvių kalbą gauta nuo paties Foerster'o.

Manau, Didžiai Gerbiama „Draugijos“ Redakcija neatsisakys patalpinti šio vertimo savo laikraštyje, kadangi yra sutikus duoti visados vietos raštams studentijos reikalus paliečiantiems. Šitas straipsnys bus naudinga perskaityti ne tik studentijai, bet ir inteligentijai. Išversti į lietuvių kalbą vokiškus, įpač moksliškus raštus yra labai sunku, labai, skiriasi vokiečių kalbos santaika nuo lietuvių ne tik atskyrų žodžių suderinime, bet ir atskyrų sakinių sujungime. Rūpinausi, kiek galėjau ir kiek man laikas leido, kad būtų lengvesnė kalba vertime, bet norint tai visiškai pasiekti, būtų reikėję stačiai visur parafrazuoti. Pagalios čia ne dailios raštijos dalyko vertimas.

Neturėdamas patsai laiko perrašinėjimui, pasikviečiau į talką savo draugus, už tai rasite vertime nevienokią rašto išvaizdą. Manau visgi visur galima bus perskaityti. Kaligrafuoti neturėjome laiko.

Pagalios prašyčiau išpildyti du dalyku:

1) Patalpinti ko greičiausiai „Draugijoj“ šį vertimą, nes „tempus urget“¹² dabar, kada visame karštume judėjimas tarp lietuvių studentijos ir katalikų ir nekatalikų.

¹¹ Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1966) – vokiečių pedagogas ir filosofas.

¹² Laikas spaudžia (*lot.*).

2) Patalpinti tą vertimą viename numeryje, ne dvejuose, nes perskaitytas straipsnys įpač mėniasiniame laikraštyje nedaro tokio įspūdžio kaip kad būtų buvęs patalpinta viename ištisas.

Tikėdamas kad Didžiai Gerbiamoji Redak. maloningai priims šiuos patėmijimus, pasilieku su didžia pagarba

Kun. Franc. Kuraitis
Louvain, Belgique
Rue Vésale, 85

III LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Meldžiu maloningai pasirūpinti greitu išsiuntimu knygų, laikraščių, (kuriuos studentas Dovydaitis pas Jus pridavė) į Peterburgą. Akademijos profesoriai jų dabar pasigenda. Geriausiai ir pigiausiai bus siuntus gelžkeliu. Išlaidas šiame dalyke sugrąžįsime, kiek reikės. Meldžiu tai visa siųsti šiuo adresu: Его Преподобію Кс. Юст. Новицкому¹³ Р. Кат. Дук. Академія Вас. О. І л. № 52 г. С. Петербургъ.

Atsiprašau labai už Jusų brangaus laiko gaišinimą šiuo dalyku, bet ką gi padarysi kad reikalas verčia. Šįmet bus 6 lietuviai Louvaine universiteteje ir vienas amerikonas čion esančioje seminarijoje. Pagal išgales ir laiko leidimą rūpįsimės ir šįmet šį tą pagaminti „Draugijai“.

Geisdamas viso labo pasilieku su didžia pagarba

Kun. Pr. Kuraitis

11/X 1910 m.

Louvain

Rue Frédéric Lints, 97

Louvain Belgique

P.s. Labų dienų nuo Louvainiečių!

¹³ Justinas Novickas (1885–1973) – kunigas. 1906 m. baigė Seinų kunigų seminariją, 1911 m. Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją.

IV LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Gavau du laiškus nuo Jūsų. Labai ačiui. Nepasitenkėsime vien pasotinę savo indomumą suteiktomis svarbiomis žiniomis, bet, be abejo, kuo tik galėsime, rūpšimes tarnauti Jūsų pajudintuose klausimuose. Iš tikro labai svarbus dalykas katalikams pradėti rimčiaus rūpintis jaunuomene; nes šiandieninė jaunuomenė, tai netolimo rytojaus visuomenė. Lenk medelį, pakol jaunas; senas lenkiamas lūšta. Seno vilko neišmokysi. Suprato tai gerai „pirmieiviai“. Nesigailėdami nė aukų, nė trūso dirba kiek tik gali, kad paliuosavus Lietuvą nuo „atžagareiviškų prietarų“, nuo „klerikalizmo“ jungo...

Gaila, kad mes katalikai visur beveik vėlinamės, turim vien sekti darbštume priešininkų pavyzdį. Bet geriaus vėliaus, negu niekad! Nusikračius apsileidimo, mes turime dirbti, kaip reikalauja mūsų šventi idealai! „Ateik karalyste Tavo, kaip danguj taip ir ant žemės“ mums uždavė taip melstis Patsai Išganytojas. Mes negalime pasiganėdinti vien lupomis tuos žodžius tarę, mums reikia visu kuo prisidėti prie įvykinimo tos karalystės ant žemės; mes turime pasirūpinti, kad krikščionystės idealai rastų tam tikrą vietą mūsų visuomenės gyvenime, kad mūsų jaunuomenės, mūsų moksleivijos prote ir širdyj Kristus atgautų sau priguliančias teises. Reikia, be abejo, perijodiško leidimo ir kaimo jaunuomenei ir moksleivijai, kuris savo programme pripažintų teises katalikų tikėjimui. Vieno perijodiško leidinio drauge ir kaimo jaunuomenei ir moksleivijai jokiu būdu negalima rengti. Apie tai negali būti dviejų nuomonių. Reikia būtinai skyrium.

Pirmiausiai kalbėsime apie organą moksleivijai. Ir mes apie tai seniai galvojome. Juo labiausiai turi rūpėti dabar kada „Aušrinė“ nori įlįsti į visas mokyklas! Bet non licet omnibus adire Corinthum¹⁴! Nežinant iš kur ėmus užtektinai skambančiųjų bijojom eiti prie realizavimo savo sumanymo šiame dalyke ir net drąsiai apie tai kalbėti. Dabar sakote esama tam tikslui pinigų, na tai dabar jau nors kalbėti apie tai galima. Sakom kalbėti, nes pakolkas atsakyti, ar galima tai dabar pradėti vykinti ar palaukti, šiuo tarpu neapsiimame. Reikia šį dalyką plačiau persvarstinėti; turime su kitais draugais, įpač su svietiškais studentais pasitarti, kad kaip reikiant eitu

¹⁴ Ne kiekvienam žmogui tenka pabūti Korinte, t. y. ne kiekvieną lydi sėkmė (lot.).

moksleivių laikraštis, turi jis būti pačios moksleivijos vedamas ir pačios moksleivijos pirmučiausiai rašliaviškai palaikomas. Dėlei įvairių aplinkybių toji redakcija negali būti užsienyje, bet turi būti Rusijos ribose. Męs žinome šiuo tarpu tiktai Maskvoje studentų kurie galėtų būti to laikraščio redaktoriais. Bet ar jie apsiims į tai galėsime pranešti tik su jais pasikalbėję. Meldžiame tat palaukti; nes svarbu daryti ne greitai, bet gerai. Gera pradžia tai pusė darbo. Tuo tarpu aišku, kad nė kun. M. Vaitkus¹⁵, nė kitas koks kunigas negali būti tinkamu moksleivių laikraščio redaktorium. Gaila būtų ir laiko ir truso ir pinigų, nes pasisekimo neturėtų; taip bent prieina spręsti nusižiūrėjus į mūsų moksleivijos psichologiją, atmosferą ir turint omenėje kitų tautų panašių bandymų istoriją. Ką steigti ar skyrių, imkim, prie „Draugijos“ ar skyrium visai specialinį laikraštį, šiuo tarpu irgi negalime pasakyti.

Sulyg kaimo jaunuomenės organo, tai gali būtų geriausiai pakolkas įvedus tam tikrą skyrių dabar einančiame laikraštyje. Reiktų čia susitarti su seiniškiais būtinai, nes tasai dalykas turi ir jiems rūpėti. Gal „Šaltinis“¹⁶ apsimtų kas mėnesį pridėti priedą jaunimui. Kun. Civinskas¹⁷ gal sutiktų drauge prižiūrėti ir tą skyrių. „Šaltinis“ galėtų tą priedą įvesti į vietą savo dovaninių knygelijų. „Šaltinis“ turi daugiausiai prenumeratorių, tai ir intekmė to skyriaus būtų visur didesnė. „L. Ūk.“¹⁸ daugiausiai skaitoma Seinų diecezijoje, na ir Seinų diecezijoje „Šaltinis“ yra išsiplatinęs daugiau negu „Vienybė“¹⁹; juo labiau kad, kaip sakote, „Vienybės“ redakt. nesutikęs. Žinome gerai, kad kuriems siaurai manantiems „Vienybės“ šalininkams, gal nepatiktų toks „Šaltinio“ pozicijos šiaip ar taip sustiprėjimas; bet mums turi rūpėti ne Jono, ne Juozo, bet Lietuvos katalikiškos visuomenės labas. Jūsų tarimasis su „Šaltiniu“ šiame dalyke prisidėtų prie sumažinimo intekmės įvairios rūšies provincijalinių, užpečkinių patrijotizmų, kurie kaip girdėjome daug yra kenkę ir kenkia katalikiškam darbui. Be abejo, sutikssite su mumis kad „in Lithuania est delendus et panseinismus et panvilnismus et pankauнизм“²⁰. Reiktų ir su šitais ponais energiškiau kovoti!

¹⁵ Mykolas Vaitkus (1883–1973) – kanauninkas, rašytojas. 1906 m. baigė Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminariją Kaune, 1908 m. Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademią, 1908–1909 m. studijavo Insbruko universitete. 1909–1913 m. kunigavo Telšiuose.

¹⁶ *Šaltinis* – katalikiškas savaitraštis, leistas 1906–1914 m. Seinuose, 1915 m. Vilniuje.

¹⁷ Antanas Civinskas (1876–1913) – kunigas, publicistas. 1910–1912 m. redagavo *Šaltinį*.

¹⁸ *Lietuvos ūkininkas* – savaitraštis, leistas 1905–1915 m. Vilniuje.

¹⁹ *Vienybė* – katalikiškas laikraštis, leistas 1907–1914 m. Kaune.

²⁰ Lietuvoje naikintinas ir panseinizmas, ir panvilnizmas, ir pankauнизм (*lot.*).

Skyrium laikraštis kaimo jaunimui sunku įsteigti, nes jaunieji maža teturi pinigų. Ir čia pagalios reiktų nusižiūrėti į „pirmieivius“. Pirma negu steigę skyrių „pirmieiviai“ visomis įiegomis organizavo kaimo jaunuomenę ir tik prirenę jam dirvą, įvedė skyrių. Yra ir katalikų kunigų kurie turi suorganizavę jaunuomenės būrelius. Bet da labai maža. O be organizavimo vienas laikraštis ne ką tepadarys. Pagalios, jeigu išrastumėte butinai reikalingu daiktu dabar jau steigti specijalinį skyrium kaimo jaunimui laikraštį, tai reiktų čia pirmiaus, būtinai pirmiaus susitarti su kaimo jaunimo žinovais, kurie jau turi suorganizavę kaimo jaunuomenės burelius. Reiktų, kad jie dalyvautų tarybose apie įsteigimą to laikraščio, apie išdirbimą jam programos, pastatymą kainos etc. Jų nuomonės čia žinoti būtinai yra reikalinga; na, šitaip dalykams einant jie kitaip į tą laikraštį žiūrėtų ir kitaip remtų, negu jeigu jiems būtų viskas užmesta iš augšto, jų visai niekame nesiklausus. Kauniškius kunigus, kaimo jaunimo organizatorius. Patįs, tikimės, geriaus pažįstate. Sulyg seiniškių čia galima nurodyti kun. Kulikauską²¹ iš Pilviškių, kun. Draugelį²² iš Marijampolės, kun. Valaitį iš Prienu²³, kun. Šeškevičių²⁴ iš Slavikų, kun. Martišių²⁵ iš Rūdos, kun. Brundžą²⁶ iš Plokščių...

Vienas iš Louvainiečių apsiėmė parašyti į Paryžių p. Gabriui²⁷ Jūsų minėtame dalyke. Sulyg kun. Šultės²⁸ tai da jis neseniai tik penkios dienos išvažiavo į Rymą iš Fribourgo; adreso da neturime. Rūpinomės gauti. Kaip sužinosime, tai atsiųsime ir Jums jo adresą, kad galėtumėte duoti jam reikalingas informacijas ir męs parašysime, kad jis kaip galėdamas rūpintųsi

²¹ Vincentas Kulikauskas (1878–1936) – kunigas marijonas. 1903 m. baigė Seinų kunigų seminariją. Nuo 1905 m. buvo Pilviškių parapijos vikaras. 1912 m. įstojo į marijonų noviciatą Fribūre, studijavo universitete.

²² Vladislovas Draugelis (1880–1940) – kunigas. 1903 m. baigė Seinų kunigų seminariją.

²³ Jonas Valaitis (1876–1946) – kunigas. 1899 m. baigė Seinų kunigų seminariją. Nuo 1902 m. buvo Prienu vikaras, vėliau klebonas.

²⁴ Vincentas Šeškevičius (1876 – po 1949) – kunigas. 1900 m. baigė Seinų kunigų seminariją. 1908–1912 m. buvo Slavikų parapijos vikaras.

²⁵ Feliksas Martišius (1879–1956) – kunigas. 1903 m. baigė Seinų kunigų seminariją. Nuo 1909 m. buvo Višakio Rūdos vikaras.

²⁶ Mykolas Brundža (1884–1938) – kunigas. 1907 m. baigė Seinų kunigų seminariją. Vikaravo Vižainyje, Plokščiuose, Ilguvoje, Šunskuose.

²⁷ Juozas Gabrys-Paršaitis (1880–1951) – teisininkas, žurnalistas, politinis veikėjas. 1907 m. apsigyveno Paryžiuje.

²⁸ Simonas Šultė (1875–1920) – kunigas, sociologas. 1907–1911 m. studijavo Leveno ir Fribūro universitetuose.

Ryme lietuvių reikalais, kad susipažintų su T. Palmieri²⁹ etc. Kiek žinome į Rymą šįmet važiuoja, o gal ir atvažiavo kun. Kazakas³⁰ (lietuvis – ne šiaudadušis), baigęs šįmet Peterburgo dvas. akademiją. Jis ten studijuos „jus canonicum“³¹; kame reikės, galės ir jis padėti. Jeigu truktų aukų T. Palmieri veikalui, galite kreiptis į Tomsko dziakoną kun. J. Demikį³²; kiek žinome: jįsai gausiai prisidėtų prie pašalpos šiame dalyke, jei jam būtų išaiškinta šio reikalo didelis svarbumas.

Tikimės, kad maloningai, priimsiti šiuos mūsų žodžius, kuriuos tariame Jusų pajundintuose klausimuose. Ačiui tariame Kauno kunigijai, kuri Jus ingaliodama prie mūsų kreiptis, parodė mums įsitikėjimą; rūpšimės visados jo verti būti. Linkime kloties visai Kauno kunigijai, kuri taip uoliai (net „pirmeiviai“ tai pripažįsta) darbuojasi katalikiškos Lietuvos labui; ypatin-gai geidžiame Jums pasisekimo vykinime Jusų visų prakilnių sumanymų, te Visagalys padeda Jums visados dangiškomis malonėmis, nes dėl Jo galų gale tik ir tedirbate!

Su didžia pagarba draugų vardu [parašas įrišant nukirptas]

Louvain 3/XI 1910 m.

[Adresas nukirptas]

P.s. Būtų mums reikalinga žinoti, kaip žiūrite į mūsų čia išdėtas mintis; gal tad malonės site pranešti.

²⁹ Aurelio Palmieri (1870–1926) – augustijonas, Bažnyčios istorikas. 1908 m. išleido knygą apie Rusijos ortodoksų Bažnyčią: *La Chiesa russa, le Sue odierne condizioni e il riformismo dottrinal*.

³⁰ Julijonas Kazakas (1886–1960) – kunigas marijonas.

³¹ Kanonų teisė (*lot.*).

³² Juozas Demikis (1867–1927) – kunigas. Nuo 1900 m. buvo Tomsko dekanas. Į Lietuvą sugrįžo 1925 m.

V LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau

Tik ką gavome kun. Šultės adresą iš Rymo; tuojaus pasirūpėsime jam kas reikia parašyti.

Prieš kelias dienas Louvaine turėjo paskaitą vienas iš geriausių Belgijos advokatų paskaitą apie Ferrer'a; dokumentališkai viską išrodė, žinoma visai ne su tokiomis konkluzijomis, kokias daro mūsų „pirmeiviai“.

Siunčiam Jums adresą Šultės, kad galėtumėte ir Jus duoti jam reikalingų nurodymų. Jo adresas šitoks:

S. Šultė
Collège internationale
via San Nicola da Tolentino, 67
Rome
Italie

Kun. Galdikas³³ pasirūpįs kad recenzijos jam duotų knygelių būtų greitai parašyta ir Jums išsiųsta.

Su didžia pagarba
Kun. Pr. Kuraitis

11/XI 1910 m.
Louvain.

³³ Jurgis Galdikas (1883–1963) – prelatas. 1907–1912 m. studijavo Insbruko, Leveno, Miunsterio universitetuose.

VI LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Labai ačiui už malonų laišką. Sulyg Šventraščio vertimo pilnai sutinkame su išdėtomis Jūsų nuomonėmis. Kun. M. Reinys³⁴ nusiuntė į „Viltį“ straipsnį vardu: „Svetimtaučių nuomonės apie Kaune leidžiamąjį Šventą Raštą“. Garsus visame pasaulyje Bibliškų mokslų žinovas Luovaino univ. prof. Van Hoancker³⁵ nieko neišrado peiktino Kauniškiam išleidime. Toliaus, klausta nuomonės įvairų tautų atstovų esančių Louvaine: valako, anglo, kanadiečio, prancūzo, vokiečio, lenko nė vienas iš jų nepeikė išvaizdos. Lietuvos hiperkritikai mano kitaip (Šmulkš.³⁶ Skambal.³⁷), bet su visų tokių ponų užgaidomis ir ūpu skaitytis nėra reikalo; sunku ištikro intikti žmonėms, kurie nori spręsti apie dalykus, apie kuriuos doro supratimo neturi. Yra pasaulyje gotiškas raidžių stilius, bet tik ne ten kur k. Šmulk. mano jį suradęs. Yra tarp darbavimosi formų ir komisija, bet reikia žinoti kur ir kada ji reikalinga ir galima. Visupirma reiktų rimtai išrodyti, kad dabartinis darbas negerai vedamas ir tik paskui kalbėti apie komisiją. Pagalios ir norint rinkti į komisiją nebūtų lemtai nė ką. Kun. prof. Grigaitis³⁸ ir kun. Staniukynas³⁹ turi savo darbus; taigi be dabartinių Švento Rašto vertėjų, ne būtų nė kam toj toj komisijoj darbuotis; juk nė kun. Šmulk. nė Skambal. į tą komisiją, rodos, netiktų. Pavesti kalbą taisyti visiems mūsų kalbos žinovams, tai ištikro priseitų gal laukti vertimo pabaigos gal iki Calendas Graecas. Šventraštis galų gale juk ne filologijos dalykas. Neperskaitėme viso vertimo, bet kur tarpais žiūrėjome, tai rodos žmogiškai išversta. Šventraštis juk skiriama dvasiškiems mūsų žmonių reikalams, o ne filologijos mokymui; kalba čia yra ne tikslas, bet įrankis, taipgi ir jos grynumas ir moderniškumas turi būti tuo žvilgsniu normuojama.

³⁴ Mečislovas Reinys (1884–1953) – arkivyskupas. 1909–1912 m. Leveno universitete studijavo filosofiją.

³⁵ Van Hoancker – Leveno universiteto profesorius.

³⁶ Antanas Šmulkštys (1886–1951) – kunigas, rašytojas, politikas.

³⁷ Neaiški pavardė.

³⁸ Aleksandras Grigaitis (1877–1955) – prelatas, profesorius. Nuo 1909 m. buvo Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos profesorius.

³⁹ Antanas Staniukynas (1865–1918) – kunigas. 1901 m. baigė Jeruzalės Biblijos institutą teologijos daktaro laipsniu.

Šventraščio vertimas, žinoma, ne grožinės, ne dailės dalykas. Sunku mums dabar norėti turėti luxus išdavimas; perbėdini esame. Buvo parodyta Šventraščio vertimas žinomam eksperimentinės psichologijos ir dailės (magister artium⁴⁰) žinovui prof. A. Thierry⁴¹, kuris žiūrėdamas į vertimą iš estetikos punkto, štai ką yra pasakęs: 1) viršelių spalva netikusi, nes neaiški; „couleurs gris“⁴² prasčiausias iš visų, 2) viršelių ornamentacijoj neužlaikyta stilių taisyklės: žemai figūros geometriškos, viršui modernės; žemai ir augštai figūros stambios, o kraštai siauručiai; nėra proporcijos. 3) viršelių raidžių stilius taipgi nevienoks; stiliūm moderne atspausta žodžiai teologijos magistras, tuodu žodžiai labiausiai metasi į akis, tarytum jie būtų svarbiausi. 4) neužlaikyta lemtos proporcijos viršelių raidžių storume. 6)⁴³ viduje: tekstas atspausta Venecijos stiliūm, o komentorius gotišku. Turėtų būti vienas stilius; žinoma geresnis Venecijos už gotišką; o geriausias raidžių stilius – tai dabar Vokietijoje ir Anglijoj vartojamas įpač stilius moderne (kaip viršelių: Teologijos Magistras), kuris geriausiai sutinka su eksperimentinės psichologijos reikalavimais: raidės platakės, storokos, „en relief?“⁴⁴. 7) popiera turėtų būti neperšviečianti. 8) yra klaidų raidžių storume, kai kurios metasi labai į akis. 9) galutinė žodžio raidė turėtų būti kiek storesnė už kitas žodžio raides. 10) daugelyje vietų kreivai susiūta. 11) viršelyje žodis „Raštas“ kreivai stovi.

Gal būtų sunku prie šitų visų pastabų prisitaikyti. Prof. Thierry tai sakė tik turėdamas omenėje eksperimentinės psichologijos ir dailės (estetikos) reikalavimus. Gali juk būti ir kitokių žvilgsnių. Imkime stilius moderne gražesnis ir geresnis už Venecijos, bet Venecijos ekonomiškesnis. Kur galima, reiktų prisitaikyti. Reiktų lemčiau susiūti, negalima juk prenumeratorių versti tuojaus nešti pas intrologatorių.

Į kun. Bikino⁴⁵ vietą sutiktų ir kun. Maliauskis⁴⁶, bet jis grįžta tik po pusantrų metų; tuo tarpu jis tik galėtų rašyti į „Vienybę“; nežinia, ar taip ilgai jo galėtumėte laukti. Šįmet, rodos, grįžta kun. Šultė. Kreipkitės prie jo, gal sutiks. O gal būtų gerai pasikvietus kokį seiniškį. Būtų toks žmogus labai

⁴⁰ Menų magistras (*lot.*).

⁴¹ A. Thierry – Leveno universiteto profesorius.

⁴² Pilkos spalvos (*pranc.*).

⁴³ Tokia numeracija originale.

⁴⁴ Pabrėžti, užakcentuoti (*pranc.*).

⁴⁵ Juozapas Bikinas (1875–1956) – kunigas, publicistas, redaktorius.

⁴⁶ Antanas Maliauskis (1877–1941) – kunigas. 1900 m. baigė Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigų seminariją ir buvo išventintas kunigu. 1906–1912 m. studijavo Fribūro ir Leveno universitetuose.

pravartu Kaune turėjus. Ir „Šv. Kaz. Dr.“⁴⁷ ir „Blaivybė“⁴⁸ veikia ir Suvalkijoj taigi santykiuose su suvalkiečiais būtų toks žmogus naudingas, ypač kuris yra au courant visons⁴⁹ Seinų diecezijoj. Gal sutiktų į k. Bikino vietą kun. Petrauskas⁵⁰. Jis buvo pagelbininku „Šaltinio“ redaktoriaus; taigi gerai susipažinęs su redakcijos laikraščio reikalais ir darbais. Jis yra parašęs apysaką „Laisvės metu“ ir daugelį mažesnių apysakaičių ir vaizdelių. Jo pseudonimas „Antanas“ stilių turi nepaprastai lengvą ir gražų. Jis dabar yra komendoriumi Marijampolėje.

Dabar apie moksleivių laikraštį.

Iš paskutiniojo numerio aišku „Aušrinės“ credo. Lygindama Tolstojų⁵¹ su Kristum, eo ipso⁵² užgina Kristaus Dievystę. Nesutinka su krikščioniška pasaulėžiūra ir neskaito reikalingu arčiaus su ja susipažinti, kaip matyti iš pastabų prie Dovydaičio straipsnio. Kunigai anot „Aušrinės“ lupikai... Kad katalikų moksleivių laikraštis naudingas ir reikalingas, tai net perdaug aišku. Tik visas sunkumas tame kaip jį įsteigus. Tasai laikraštis pagal savo rimtumą turėtų, quoad minimum⁵³ būti nepaprastesnis už „Aušrinę“, o paprastai nuo konkurento reikalaujama kad būtų geresnis. Iš katalikų studentų svietiškių rimtų rašytojų turim tik vieną Dovydaitį. Stud. Voldemaras⁵⁴ ir Būga⁵⁵ užsiėmę yra kitais darbais: Noreika⁵⁶ dirba nuolatos „Vilčiai“. Kiti svietiškiei studentai daug ko rimtai parašyti negalės; juo labiau gimnazistai. Sakote, kad laikraštis turėtų eiti Pitere. Bet Dovydaičiui dabar persikelti į Piterą viduryje mokslų metų, tai reiškia sugaišinti visus metus, be to, jis yra Maskvoj išlaikęs šįmet konkursinius egzamenus, kad nereiktų už mokslą mokėti, naudojasi iš pažinties su profesoriais savo išsilavinimui (antai prof. Trubeckoj⁵⁷ ir kit.); Maskvos profesoriai apskritai daug lemtesnių

⁴⁷ „Šv. Kazimiero draugija“ – spaudos leidimo draugija, veikusi 1905–1940 m.

⁴⁸ Lietuvių katalikų blaivybės draugija, įkurta 1908 m. Kaune.

⁴⁹ Žinantis situaciją (*pranc.*).

⁵⁰ Antanas Petrauskas (1881–1944) – kunigas marijonas. Nuo 1906 m. dirbo *Šaltinio* redakcijoje.

⁵¹ Levas Tolstojus (1828–1910) – rusų rašytojas.

⁵² Tuo pačiu (*lot.*).

⁵³ Bent jau, mažiausiai (*lot.*).

⁵⁴ Augustinas Voldemaras (1883–1942) – istorikas, politikas. 1909 m. baigė Sankt Peterburgo universitetą, 1911 m. tame pačiame universitete buvo suteiktas docento laipsnis.

⁵⁵ Kazimieras Būga (1879–1924) – kalbininkas.

⁵⁶ Liudas Noreika (1884–1928) – teisininkas, žurnalistas, visuomenės veikėjas, politikas. 1909–1917 m. teisė studijavo Sankt Peterburgo universitete.

⁵⁷ Evgenijus Trubeckojus (1863–1920) – filosofas, Maskvos universiteto profesorius 1897–1911 m.

ir sveikesnių pažiūrų negu Pitero. Dėlei viso ko, išdėjome visą reikalą stud. Dovydaičiui; kadangi jis skiriama į redaktorius, tai nuo jo pirmučiausiai viskas priguli. Kaip tik gausim nuo jo atsakymą, pranešime. Sunku greitai susikalbėti esant įvairiose žemėse ir da turint savo, mokslo dalykus, nes šiaip ar taip pirmutinė studento priedermė sulyg visuomenės – pačiam mokintis. Įpač užsienyje tai reikia atminti, kur yra tiek daug progos padidinti savo mokslinį kapitalą! Laiko tam tikslui niekad nėra per daug. Žinoma, reikia atsižiūrėti ir į mūsų visuomeninio gyvenimo nenormalinius santykius. Bet suum cuique⁵⁸. Pagalios, kad nuo mūsų vienų būtų prigulėję, būtume seniai įsteigę laikraštį.

Tuo tarpu prieš „Aušrinės“ įtekmeį reikia reaguoti dabar esančiuose katalikiškuose laikraščiuose, nes jie yra skaitomi studentų skaityklose. Sulyg gimnazistų, tai sans pardon⁵⁹ reikia įkinkyti į darbą gimnazijos kapelionus, kad ne vien oficiališkai, bet iš tikro aprūpintų tikėjiminius reikalus sau pavestų moksleivių. Tuo tarpu, reikia konstatuoti faktą, kad toli gražu tasai darbas pas mus neatliekama. Kaune susirenka per Kalėdų šventes kapelionai, reikia jiems tai priminti. Žinoma reiktų paliuosuoti kapelionus nuo kitų darbų ir sumažinti jiems oficialinio darbo naštą. Šįmet per vokiečių „Katolikentag“⁶⁰ vienas vokiečių veikėjas yra pasakęs „jeigu Šv. Povylas dabar gyventų, tai jis eitų į gimnazijos kapelionus“. Iš tikro iš visų tikinčiųjų moksleiviai yra blogiausiai aprūpinti; šiaip žmonės turi kleboną, su kuriuo kartais gana širdingi santykiai; moksleiviai gimnaz. klebono savo neturi, turi oficialistą tikėjimo mokytoją; to stačiai per mažą.

Nuoširdžiausiai geidžiame Jums ko geriausios kloties Jusų nenuilstančiuose darbuose tėvynės naudai.

Vardan draugu
Su didžia pagarba
K. Pr. Kuraitis

24/XII 1910 m.

Louvain

Frédéric Lints, 97.

⁵⁸ Kiekvienam savo (*lot.*).

⁵⁹ Be pasigailėjimo (*pranc.*).

⁶⁰ Katolikentag – katalikų krikščionių susirinkimas, vykstantis Vokietijoje, Austrijoje ir Šveicarijoje. Vokietijoje vyksta nuo 1848 m.

VII LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!⁶¹

Kartą jau buvo rašyta ir tai gana seniai kokių mėnesiu prieš Kalėdas. Jums laiškas tame pačiame, kaip ir dabar reikale, bet matyti negavote, nes kitaip tiktai būtumėte davę mums atsaką. Męs turime juk Jums pranešti apie tai kaip einasi su katalikų studentijos organizavimu. Jūs juk pereitą vasarą, kaip buvome pas Jus Kaune pridavėte mums energijos, padaršino- te mus pirmuose mūsų žingsniuose. Ne vienas kuriam buvome užsiminę apie mūsų sumanymą sakė, kad iš to nieko neišeisų ir negalų išeiti. Jūs vie- nok praleidę geroką metų kruvą bekovodami už prakilnių idėjų įvykinimą numylėtos tėvynės gyvenime, matę tų idėjų vykinimo evoliucijos bėgį, ne- galėjote taip siaurai į mūsų dalyką žiūrėti. Pro Jūsų ausis taipogi kitados skambėjo toli ne visados padaršinimo žodžiai; daugeliui išrodė, kad Jūs perdaug naiviškai tikite į savo idėjinio darbo geras pasekmes.

Kur kas sunkesnėse aplinkybėse pradėjote kovą už brangias idėjas ir šiandien tų idėjų gyvenime rezultatai ir apyklamai į akį duria, kad ne tos idėjos buvo netikusios, bet kad tų žmonių apgrubę protai buvo nepripratę iš paprastų turtiškumo ribų išeiti, kad jiems truko ir širdies ir valios iegų pakilti prie rimtesnių gyvenimo idealų, prie jų stipriai prisirišti ir pagal juos savo veikimą kreipti ir tvarkyti. Ilgų metų sunkaus darbo prityrimas idė- jiniuose dalykuose nedavė Jums apsirikti ir sulyg mūsų sumanymo; šiandien faktai tai patvirtina.

Šiandien galime pasidžiaugti, kad taip sulyginamai trumpame laike – per du mėnesius (vienas mėnuo buvo išėjęs, kol sulaukėme visų susirinksiant po vakacijų į universitates, kiti da turėjo egzaminus, tai negalima buvo tuo- jaus pradėti) turime jau išsireiškusių norą prisidėti prie „Katalikų studenti- jos Sąjungos“ iš 7 vietų: iš Rymo, Fribourgo, Louvaino, Peterburgo akadem., Krakavo (svietiškiei čia) Maskvos ir Dorpatu (Maskvoje ir Dorpate surado- me tarp studentų uolių agitatorių Katalikų lietuvių sąjungos reikalams).

Daug tuose rezultatuose svėrė, žinoma, „Motinėls“ prisidėjimas prie Sąjungos (tokiomis sąlygomis, kaip Kaune kalbėjome). Kai kurie savo pri-

⁶¹ Lapo viršuje parašyta: Mūsų adresas:

Louvain-Belgique

Rue Vésale, 85

[Neaiškus trumpinimas] l'abbé Fr. Kuraitis

sidėjimo motyvuose įpač akcentavo medžiaginę mūsų programo dalį, kaip antai garsusis Krakavo studentas Kairiūkštis⁶². Sąjungos įstatai esencijališkai liko tie patys kaip kad Kaune Jums buvo skaityta. Į bendrą Sąjungos idėjinį pamatą, kaip žinote, yra įdėta dvi svarbiausi idėji: lietuviškumas ir katalikiškumas. Męs negalime neturėti omenėje, kad nemaža išėjusių mokslus lietuvių užmiršę savo šventas priedermes sulyg gimtojo krašto svetiemiems tarnauja, o tuo tarpu visokių atėjūnų ir išgamų ir taip nuvargusioje mūsų tėvynėje vardan kitų tautų kultūros ir politikos reikalų šiaip ar kitaip varoma nelemtas ištautinimo darbas. Męs negalime neatkreipti atidžios į tai, kad kai kurie išėję mokslus lietuviai katalikai nesirūpina katalikų tikėjimo iegų suvartojimu mūsų visuomeninio gyvenimo ligoms gydyti, įvairių rūšių vargams mažinti, visokeriopai tėvynės gerovei didinti. Mums negali būti vistiek, kad vardan šiekios ar kitokios partijinės idejologijos temdoma mūsų brolių protas, silpninama jų prote ir širdyje doros pamatai, griaunama jų sieloj prakilnūs tikėjimo idealai, mums negali būti vistiek, kad vardan tariamosios vienuose dalykuose geryneigos būtų trukdoma geryneiga kur kas svarbesnių reikalų srityje.

Be abejo jaigu būtume šitų dalykų neperlenkę būtų žinoma kur kas lengviaus daugiau prie Sąjungos pritraukti. Bet mums svarbu ne kiekybė tik kokybė. „Дело не въ количестве, а въ качестве“⁶³ sako rusų patarlė. Žinodami kaip svarbu kiekvieno darbo gera pradžia męs kreipėmės tik prie žmonių ištikimų ir rimtų, kad neįeitų toki kurie norėtų išnaudoti įpač medžiaginį Sąjungos stovį, kad ne trukdytų bendrą Sąjungoje darbą. Daugeliui, žinoma, kliudys prisidėjimą prie mūsų Sąjungos iš vienos pusės „pirmieviškumo“ prietarai, iš kitos pusės turtiškumo ir siauro individualizmo dėmės, giliai įleidusios šaknis tarp didumo lietuvių studentijos. Prisidėti prie „Sąjungos“ juk tai „pirmievių“ akyse – užsirašyti į „aklųjų atžagareivių“ eiles. Taigi visoki molio Motiejai, manom pakolkas bijosis prie mūsų prisidėti, jiems visados rūpės anot rusų priežodžio „а что скажетъ Марья Ивановна?“⁶⁴ – Ką gi pasakys „pirmieviai“!

Mums ir nesvarbu tuo tarpu tokius žmones turėti. Kaip Sąjunga sustiprės, tai tada išsidirbus stiprią drauginę atmosferą galės be baimės ir tokius priimti ir tokiais rūpintis.

⁶² Vladas Kairiūkštis (1887–1965) – gydytojas. Studijavo mediciną Krokuvos ir Kazanės universitetuose.

⁶³ Reikalas ne kiekybėje, bet kokybėje (*rus.*).

⁶⁴ O ką pasakys Marja Ivanovna (*rus.*).

Kitiems žinoma nepatiks mūsų akcentavimas tėvynės reikalų. Turime žinias, kad daugeliui Peterburgo universiteto studentų „Lietuvos ūkininkas“ ir „Lietuvos žinios“⁶⁵ išrodo perdaug „atžagareiviškos“, nes anot jų perdaug tuose laikraščiuose esama patrijotizmo.

Daug žinoma atstums nuo mūsų Sąjungos katalikų vardas. Bet kaip dabar šiek tiek iš mūsų organizavimo faktų pasirodė, kad nedėjimas to vardo būtų į niekus pavertęs mūsų visą darbą.

Nepriimdami „pirmeivius“ mes juos nepasmerkiame kaipo būtinai ir visados blogų norų žmones, bet bendram Sąjungoje darbui neužtenka gerų norų reikia kad tie norai nebūtų radikališkai priešingi, kitaip su bendru mūsų darbu išeitų blogiausiai negu sakmėje „Лебедь, Щука и Ракъ“⁶⁶.

Šitokios tokios dvasinės vertės žmonės ir iš svietiškių visai nepasipiktino katalikišku Sąjungos vardu – tai liudija laiškų turinys, kuriuos esame gavę nuo Maskvos ir Dorpato studentų apsimančių agituoti „lietuvių katalikų Studentijos Sąjungos“ reikaluose.

Daug kenks mums žinomas lietuvių dabartinės jaunuomenės didumo individualizmas. Lietuviai – tai „didvyriai“, jie turi kiekvienas skyrium priešą apgalėti. Juk daugelis rodos šiaip gerų katalikų negali suprasti. Šios paprastos krikščionių draugijinės doros taisyklės: žmogau, atsakysi prieš Dievą ne tiktai už tai, ką patsai gali padaryti, o nepadarai, bet ir už tai ką susidėjęs drauge su kitais padaryti galėtum, o daryti nesirūpini“.

Prašytume Jūsų, kiek galima, ko greičiausiai, paduoti kokius žinote katalikus studentus, o žinote Jūs galite žinoti, nes prie Jūsų kreipiasi pašalpos reikaluose nevienas, malonėkite taipgi paduoti tų adresus, kuriuos dabar „Motinėlé“ šelpia. Teikitės pranešti taipgi kas Jūsų nuomone būtų svarbu Sąjungai turėti omenėje, tiek sulyg raštinio darbo tiek kituose dalykuose. Mums negali ne būti brangūs Jūsų nurodymai Jūs juk esate prisidėję tiek prie įkūrimo, tiek prie augimo ir pražydėjimo įvairių naudingų tėvynės gerovei organizacijų; taipgi tuose dalykuose prityrimo turite į valias!

Sulyg raštinio darbo bendro manytume iš pradžių paimti ir aprašyti: kultūrinių tautų jaunuomenės organizacijas tiek sulyg idėjinės, tiek sulyg techninės pusės. Kiek tai nuo mūsų prigulės rūpšimės, kad kiek galima, daugiausiai rašytų į Draugiją; įpač būtų svarbu talpinti karts nuo karto kultūrinių tautų gyvenimo atsitikimai ir apsireiškimai.

„Draugija“ juk tai vienintelis katalikų moksliškas laikraštis; taigi jo li-

⁶⁵ *Lietuvos žinios* – liberalios pakraipos laikraštis, ėjęs 1905–1915 m. Vilniuje.

⁶⁶ „Gulbė, lydeka ir vėžys“ (rus.).

kimas „lietuvių katalikų Studentijos Sąjungai“ turėtų ipač rūpėti. Manome pradėti bendrą Sąjungos darbą už kokių 3 nedėlių, į tą tarpą spėsiu pabaigti tuo tarpu organizavimo darbą. Geidžiame Jums viso labo Jūsų prakilniame tėvynės ir Bažnyčios labui darbe! Lauksime nuo Jūsų maloningo laiško.

Louvain 23/I 1911

Su didžia pagarba
Kun. Pr. Kuraitis
Kun. J. Galdikas

VIII LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Ačiui už laiškutį. Labai laukėm nuo Jūsų atsakymo ant laiško rašyto 13/I 1911 m. (n. st.).

Dovydaitis, kaip mums pranešė, jau rengias spaudon pirmąjį, programinį numerį.

Malonu kad Jūs sutinkate priimti naują laikraštį, kaipo priedą prie „Draugijos“.

Visą techninę laikraščio pusę gal sutvarkysit patįs. Maskviečiai neturi tam laiko; mums esant užsienyje taipgi tai negalima padaryti.

Moksleivių laikraštis nors bus priedas, bet turėtų būti kitokio formato negu „Draugija“; kaip antai „Aušrinė“ turi kitokią aikštinę išvaizdą, negu „Liet. Žinios“.

Svarbu, kad moksleivių laikraštis iš tikro išrodytu skirtinu laikraščiu, o ne „Draugijos“ skyrium panašiu į „Šaltinio“ „Vainikėlių“.

Būtų gal geriausia, kad moksleivių laikraštis būtų tokio formato, kad sulenktas tilptų į „Draugiją“.

Gal skirtumas formato prives prie didesnių išlaidų bet ką darysi, kas reikia, tai reikia. Moksleivių laikraštis, kaip mums rodos, turėtų būti siuntinėjamas tik užsimokėjusiems už jį „Draugijos“ prenumeratoriams. Moksleivių kuopoms reiktų siuntinėt vieną „Draugijos“ egzempliorių indėjus į jį tiek moksleivių laikraščio egzempliorių, kiek bus kuopelėje jo norinčių.

Be abejo bus keblumų leidžiant moksleivių laikraštį kaipo priedą prie „Draugijos“, bet mums rodos jų vis bus mažiaus negu leidžiant skyrium, įpač kad mes nežinom, kaip surasti atsakomas redaktorius, kas sutvarkytų techninę pusę, ir manom kad daug brangiaus atseitų. Kaina moksleivių laikraščio, kaipo „Draugijos“ priedo gal bus gerai pastačius 1 r. 20 k. Didumo manome turėtų būti kaip paprastai „Aušrinė“, ne mažesnis.

Kada išeis pirmasis numeris nežinome; nežinome kada prirengs Dovydaitis, kada viskas susitvarkys. Moksleivių laikraščio kad ir „Draugijos“ priedo redakcija bus svietiškių studentų rankose, dabar Maskviečių, „Draugijos“ redakcija, kaip tai paprastai yra, atsakys tik prieš valstijinę valdžią.

Sulyg kandidato prie pašalpos, tai turime pasiteirauti draugų. Apie Jusų minėtą agronomą nieko mes nežinome. Gaila kad nepranešėte kokia-

me mieste jis mokinasi; tad gal būtume galėję stačiai į tą miestą kreiptis. Gal tad dabar pranešite. Labai svarbu kad pašalpa netektų kokiam à la Jaunutis – Vienuolis⁶⁷.

Kandidatas, jeigu jis katalikas, turėtų prisidėti pirma prie Sąjungos.

Kai kurie iš mūsų užbaigę dabar disertacijas, galėsime daugiau parašyti į „Draugiją“.

Geidžiame Jums viso labo ir pasisekimo Jusų prakilniuose darbuose.

Lauksim laiško.

Su didžia pagarba Draugų vardu

Pr. Kuraitis

10/II 1911 m.

Louvain

Rue Frédéric Lints, 97

⁶⁷ Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944) – rašytojas, literatūros kritikas, visuomenės ir kultūros veikėjas.

IX LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Stud. Dovydaičiui pasiskubinus su galutinu nutarimu moksleivių laikraščio dalyke, daugumas norinčių parašyti į pirmąjį numerį nespėjo tai padaryti. Buvo nekartą jo prašyta kad da palauktų, kad pirmas numeris galėtų išeiti rimtas ir įvairus. Jis atsakė, kad jam tai rūpi, bet pridurė kad girdi ar lauksi, ar nelauksi, pirmą numerį vistiek vienam reikėsia prirengti. Maskviečių karštumą lengva suprasti turint omenėje, kad jie Maskvoje mato ir žino, kaip jų mokslo draugai „pirmeiviai“ su pasišventimu, uoliai darbuojasi, kad intraukus į savo „pirmeiviškas“ kilpas ko daugiausiai mūsų moksleivijos ir kas dieną vis šiokas tokias pasekmes pasiekia.

Malonėtume kad praneštumėte kokia kaina bus galima gauti skyrium „Ateitį“ nuo „Draugijos“ ir kaip bus sutvarkyta technikinė „Ateities“ išleidinėjimo pusė pagal tai kaip rašiau aname laiške. Argi nebus apskelbta, kad „Ateities“ redakcija Maskvoje, kad ten reikia siųsti rankraščius?

Geidžiu Jums viso labo ir pasisekimo nenuilstančiame prakilniame veikime.

Louvain 2/III 1911 m.
Rue Frédéric Lints, 97

Draugų vardu
Kun. Pr. Kuraitis

P.S. Apie Skabeiką⁶⁸ užklausėme Dorpatiečių, nes sužinojome, kad jis mokinosi Dorpate.

Pr. Kuraitis

⁶⁸ Klemensas Skabeika (1884–1951) – agronomas. 1904 m. baigė Šiaulių gimnaziją, Stučkavos agronomiją Tartu universitete.

X LAIŠKAS

Didžiai Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Siunčiu keliolika žodžių pertaisęs vertimą: „Šių laikų studentija ir Katalikų Bažnyčia“. Tuos pataisymus aš padariau pačioj knygutėje, tai bus lengviaus susigaudyti. Kai kurie iš tų pataisymų, mano nuomone, labai svarbus ir antrą laidą rengiant reikia būtinai jų laikytis.

Antro leidimo kainą pakelti žinoma dabar neparanku. Lenkiškas vertimas to paties dalyko parduodama už 30 kap. Bet tai nėr ką paisyti. Maniau iš pradžių prie kai kurių vietų padėti savo pastabas, bet neturėdamas dabar laiko turėjau tai apleisti. Ką turiu pasakyti, pasakysiu originališkuose raštuose.

Tas Forstero straipsnys-veikalėlis vertas kuo didžiausio išplatavimo; žinoma jo supratimui reikia šiokių tokių inteligentų.

„Ateitis“ su Nr. 3 įstojo, matyti, į normalines vėžes. Dieve padėk ir toliaus!

„Ateitininkų“ susirinkimas, kaip matyti, bus labai indomus ir svarbus.

Šiuo tarpu mes užsiėmę labai egzamenais. Po egzamenų tik galėsime prakalbėti į „Draugiją“, „Ateitį“.

Geidžiu Jums kuo geriausio pasisekimo visame!

Su didžia pagarba
Pr. Kuraitis

20/VI 1911

Louvain.

Rue Frédéric Lints, 97

LETTERS OF PRELATE PRANCIŠKUS KURAITIS
TO PRELATE ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS

Summary

Prelate Pranciškus Kuraitis (1883–1964), the author of the letters, and the addressee prelate Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1860–1938) are personalities well known in the history of Lithuanian culture and science. Kuraitis distinguished himself as a philosopher and the dean and professor of the Faculty of Theology-Philosophy of Vytautas Magnus University in Kaunas. He also edited magazines *Vadovas* (The Guide) and *Tiesos kelias* (The Path of Truth) that were of great importance to priests. His contribution to intellectual nurturing of Catholics was considerable. The published letters come from the period when, following his studies at the spiritual seminary of Seinai and the Roman Catholic Spiritual Academy in Saint Petersburg, Kuraitis was studying philosophy at Leuven University in Belgium. Dambrauskas-Jakštas was a professor at the Roman Catholic Spiritual Academy in Saint-Petersburg, the chairman of St Casimir book publishing society in Kaunas, and the editor of the Catholic intellectual magazine *Draugija* (Association). He was also a well-known philosopher, theologian, poet, and literary critic.

The article presents all ten letters that Kuraitis wrote to Dambrauskas-Jakštas, which are kept at the Manuscript Department of the Vilnius University Library. Kuraitis wrote these letters in Leuven. They are important in two aspects. First of all, they refer to the establishment of a Catholic inter-university student association that would involve students from foreign universities and the universities of the Russian Empire. The founding of this student association is considered the beginning of the *ateitininkai* organisation of Catholic youth in education. The association was organised by correspondence. The second issue addressed in these letters was the establishment of a newspaper for young people. The article reveals Kuraitis's principal attitudes to the future newspaper and the developments in its organisation. He supported the publishing of two newspapers, one for students and the other for the young people in the village. In Kuraitis's opinion, laypersons and not priests needed to head the newspaper. In his opinion, priests could not be in charge of a newspaper intended for young people or lead their organisation as this would protect them against their opponents' reproaches that all that would serve the clergy.

APIE AUTORIUS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorius, LKMA akademikas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: antikinė filosofija, kultūros istorija, baltiškoji religija ir mitologija, krikščionybės istorija. Be įvairių mokslinių straipsnių, vertimų ir Platono bei Origeno veikalų komentarų, minėtinos knygos *Sakymas ir rašymas* (2009), *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus* (2012), šaltinių rinkinys *Baltų religijos ir mitologijos reliktai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (2016).

El. paštas: alisauskopastas@gmail.com

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių aforistika ir eseistika, tekstologija, sovietologija. Naujausia parengta knyga: *Igno Šeiniaus Raštai t. 5: Drama* (2017).

El. paštas: eufema@gmail.com

ROMA BONČKUTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos katedros profesorė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: literatūros istorija, tekstologija, egodokumentika. Naujausia knyga: *Vaclave Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)* (2015).

El. paštas: romabonckute@gmail.com

JONAS DRUNGILAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: LDK bajorijos antroponimija, genealogija, socialinė, migracijos istorija XVI–XVIII a.; Lietuvos miestelių istorija, magdeburginių miestų šaltiniai, pranciškonai konventualai.

ORCID: 0000-0002-2037-2923.

El. paštas: jons.drungilas@gmail.com

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų daktarė (hp), Lietuvos kultūros tyrimų instituto Dailės istorijos ir vizualiosios kultūros skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja, Vilniaus dailės akademijos profesorė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: dailės, architektūros ir grafinio dizaino istorija, dailės istorijos istorija. Naujausia knyga: kolektyvinė monografija *Dailės istorikas ir kritikas Mikalojus Vorobjovas (1903–1954)* (t. 1–2, 2017).

El. paštas: giedre.jank@gmail.com

ALGIMANTAS KATILIUS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Katalikų

Bažnyčios Lietuvoje istorija XIX–XX a., Užnemunės istorija XIX a. Naujausia knyga: *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis* (2017).

ORCID: 0000-0003-4942-5053.

El. paštas: *katilius1@gmail.com*

DARIUS KUČINSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto profesorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių muzikinės kultūros istorija, muzikos tekstologija, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muzika. Paskutinė knyga: *Lietuviška muzika pianolai: Pilnas katalogas* (2014).

El. paštas: *darius.kucinskas@ktu.lt*

REGINA LAUKAITYTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos Katalikų, Stačiatikių Bažnyčių ir religinių mažumų XX a. istorija. Išleido knygas: *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai* (1997), *Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje* (2003), *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)* (2010), *Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolijos šaka Amerikoje* (2014), *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis* (2018).

El. paštas: *regilauk@gmail.com*

NERINGA MARKEVIČIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Balio Sruogos egodokumentai, prozos tekstų istorija ir redagavimai, genetinė kritika, tradicinė ir skaitmeninė tekstologija. Išleido knyga: *Balio Sruogos kūrinio „Dievų miškas“ rašymo ir redagavimo istorija* (2014).

El. paštas: *nerutela@hotmail.com*

LAURYNAS PELURITIS – filosofijos magistras, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantas. Mokslinių interesų sritys: Lietuvos filosofijos istorija, sovietmečio tyrimai, idėjų istorija, politinė filosofija. Rengia disertaciją *Filosofija sovietų Lietuvoje 1956–1990: Institucijos, asmenybės, idėjos*.

El. paštas: *lpeluritis@gmail.com*

ALDONA PRAŠMANTAITĖ – humanitarinių mokslų habilituota daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: krikščionybės, kultūros ir švietimo istorija XIX–XX a. Be daugelio mokslinių straipsnių, išleido knygas: *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis* (2000), *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje* (2014), parengė Motiejaus Valančiaus *Namų užrašus* (2003), Adomo Stanislovo Krasinskio *Atsiminimus* (2013), sudarė straipsnių rinkinį *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse* (2009).

El. paštas: *aldona.prasmantaitė@istorija.lt*

EDUARDAS REMECAS – istorikas, numizmatas, Lietuvos nacionalinio muziejaus Numizmatikos skyriaus vyresnysis muziejininkas. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: numizmatika, seniausios LDK monetos, numizmatikos bibliografija, faleristika, filofaleristika. Išleido knygas: *Lietuvos numizmatikos bibliografija, 1815–1999: bonistika, faleristika, medalinin-*

kystė, numizmatika (2001), *Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)* (2003), naujausia knyga (kartu su Dalia Grimalauskaite) – *P pinigai Lietuvoje* (2016).

El. paštas: *remecas@yahoo.de*

GABIJA SURDOKAITĖ-VITIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Sakralinio meno paveldo skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų sritys: XVII–XIX a. istorinės tekstilės ir siuvinėjimo raida, XVII–XIX a. Lietuvos bažnytinė dailė, Lietuvos religinė liaudies dailė, kryždirbystės istorija. Parašė apie 40 mokslinių straipsnių, išleido knygą: *Susimąstęs Kristus: Nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio* (2017).

ORCID: 0000-0002-3830-4742.

El. paštas: *gabisu@yahoo.com*

VIKTORIJA ŠEINA-VASILIAUSKIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyriaus vadovė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XX a. pirmos pusės lietuvių kultūros ir literatūros procesai, lietuvių literatūros kanono raida ir konkrečių rašytojų kanonizacija. Išleido knygą: *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje* (2014).

El. paštas: *seina.vasiliauskienė@gmail.com*

RITA REGINA TRIMONIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Šiaulių universiteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: Jogailaičių Europa ir LDK, imigracijos į Žemaitiją problemos XVI–XVII a. pirmoje pusėje, lokalinė istorija.

El. paštas: *rita.trimone@gmail.com*

ERNESTAS VASILIAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: žiemgalių V–XIII a. kultūra, Šiaulių ekonomijos kartografija, miestų, miestelių, Šiaurės Lietuvos dvarų raida XVI–XIX a., Kuršo literatūros ir dailės draugijos tyrimai Lietuvoje 1817–1939 m.

El. paštas: *ernestas@inbox.lv*

ADOMAS VITAS – biomedicinos mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslų fakulteto Aplinkos tyrimų centro vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų sritys: pastatų medienos datavimas, klimato kaitos poveikio medžių radialiajam prieaugiui tyrimai, subfosilinės medienos tyrimai. Parašė virš 70 mokslinių straipsnių.

ORCID: 0000-0003-2868-7337.

El. paštas: *adomas.vitas@vdu.lt*

VILMA ŽALTAUSKAITĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Katalikų Bažnyčios struktūros ir bendruomenės raida XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje Lietuvoje, santykiai su moderniaisiais nacionalizmais, dvasininkijos socialinės laikysenos. Paskutinė knyga: *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija: albumas nr. 7* (2010).

El. paštas: *vilsimas@gmail.com*

ATMENA AUTORIAMŠ

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metrašcio ir Bažnyčios istorijos studijų redakcinės kolegijos laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su vyriausiuoju redaktoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007–2013* failai *.docx etc. pateikiami išsaugoti *.doc etc. formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg (*.jpeg), *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 spaudos ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su vyriausiuoju redaktoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemas, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemaiskais ir atskiroje komentarų padalėje aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą ir tekstologiniai bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademinuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriesiems mokslinio aparato principams, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metrašcis* ir *Bažnyčios istorijos studijos* laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią primygtinai rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Cituojant lietuvišką šaltinį, citata žymima kabutėmis, kitakalbės citatos pateikiamos kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakiny s ir prasideda, ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutines kabutes, pvz., „*A a a, a a a.*“ Vidinės kabutės rašomos viengubos, pvz., „*A a a 'b b b' a a a.*“

1.1. Kai citata yra didesnės apimties negu kelios eilutės, ji iškeliamą į atskirą pastraipą. Išskeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpų tarp eilučių ir renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais [---]. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradžios, ji pradedama rašyti mažąja raide,

pradžioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose [...].

1.3 Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Prireikus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išversti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; dešimtmečiai rašomi arabiškais skaitmenimis arba visu žodžiu, pvz., *8-as dešimtmetis* arba *aštuntas dešimtmetis*, *7-ame dešimtmetyje* arba *septintame dešimtmetyje*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; kai laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšnyš be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.*; *VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

2.1. Pilna data gali būti rašoma ilguoju arba trumpuoju būdu. Trumpuoju būdu rašoma arabiškais skaitmenimis tokia tvarka: metai, mėnuo, diena; skaičiai atskiriami trumpais brūkšneliais, pvz.: *1987-06-16*. Ilguoju būdu metai ir diena rašoma arabiškais skaitmenimis su santrumpomis *m.* ir *d.*, mėnuo visu žodžiu, pvz., *1987 m. birželio 16 d.*

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių, popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Nelietuviški vietovardžiai pateikiami pagal dabar nusistovėjusią tvarką – transkribuoti lietuviškai, vadovaujamas Lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Klaidingai ar pagal senąsias normas parašyti vietovardžiai – pagal dabartinę vartoseną. Sutrumpintos vietovardžių formos rašomos pilnos. Išimtiniais atvejais paliekama originalo rašyba, kai vietovardžio tarimas ir rašymas lietuviškoje literatūroje įvairuoja, turi seną tradiciją arba yra visiškai nežinomas, neįtrauktas į žinynus ar enciklopedijas.

5. Didžiąja raide rašomi tikriniai vardai ir išskirtinę reikšmę turintys pavadinimai bei terminai. Jeigu juos sudaro daugiau nei vienas žodis, didžiąja raide rašomi visi žodžiai, pvz., *Bažnyčia*, *Šv. Gailestingumo Motina*, *Vulgata*, *Lietuvos Vyskupų Konferencija*, *Šventasis Tėvas*, (šv.) *Mišios*.

5.1. Religinių bendrijų pavadinimuose didžiosiomis raidėmis rašomi visi pavadinimo žodžiai, pvz.: *Romos Katalikų Bažnyčia*, *Evangelikų Liuteronų Bažnyčia* ir kt.

6. Knygų ar kitų leidinių, filmų, paveikslų, įmonių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, išskyrus tuos atvejus, kai pastarieji teikiami išplėstiniu būdu, tai yra su bendrinio žodžiu ar santrumpa ir simboliniu pavadinimu kabutėse, pvz., uždaroji akcinė bendrovė „Sapnas“. Straipsnių, eilėraščių ar teksto smulkesnių dalių pavadinimai rašomi kabutėse.

7. Lotynišku alfabetu rašyti institucijų pavadinimai tekste išverčiami, prireikus skliaustuose ar išnašoje kursyvu pateikiant originalią formą. Simboliniai pavadinimai rašomi originalo forma, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą.

8. Išnašos numeruojamos arabiškais skaitmenimis; išskyrus atvejį, jei tekste yra viena išnaša, ji gali būti pažymėta žvaigždute; taip pat panašiu būdu galima išskirti teksto turiniui nepriklausančią išnašą, pvz., nuorodas apie tekste pristatomo tyrimo rėmimą, projektą, kurio metu parengtas tekstas ir kt. Tekste išnašos ženklas dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ---¹; „---“¹. Išskirtinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma išštinė išnašų numeracija.

9. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbii leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys transliteruojami į lotynišką alfabetą, antraštiniai duomenys kirilica pateikiami originalo forma arba transliteruoti į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

9.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš leidinio antraštinio puslapio ir pateikiami be sutrumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, įrišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tokiu atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšniu pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

9.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta (ne daugiau du miestai), leidykla ar leidėjas (senujų leidinių – spaustuvė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

9.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos ar straipsnio autorių arba sudarytojų yra daugiau negu trys, nurodomas tik pirmasis ir santrumpa laužtiniuose skliaustuose *ir kt.* Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra iškeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliaustuose; atskiriama kableliu:

Algė Jankevičienė, Marija Kuodienė, *Lietuvos mūrinės kopyltėlės: Architektūra ir skulptūra*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.

Adomas Butrimas [ir kt.], *Žemaičių Kalvarija: Vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

[Pranciškus Šrubauskis], *Baštas Sirdies pas Pona Dieva, Szwečiausy Marya Pana yr Szweņtus Danguy Karalaujencius, Szaukiancis Par Giesmes*, Wilniuy: Dru-karnioy K. J. M. pri Akademios, 1793.

9.4. Jei autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose prieš slapyvardį; skyrybos ženklu neskiriama:

[Mykolas Krupavičius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

[Justinas Staugaitis] Meškus, *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

10. Kai knyga ar leidinys turi prasminę paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma kursyvu kaip ir pavadinimas; atskiriama dvitaškiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

10.1. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, nurodančią tos knygos ar leidinio žanrą, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma stačiai; atskiriama dvitaškiu:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

11. Kai vienoje išnašoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antra ir kitus kartus nurodomas pilnu vardu ir pavarde:

Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevičius*: Monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955; Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarytoja Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976; Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

12. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s. l.], be metų – [s. a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

13. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją ir pan., jis, jo pareigos (funkcija) ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma stačiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

14. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po bendrojo pavadinimo ir arabišku skaitmeniu; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 59.

15. Kai leidinys priklauso kokiai nors serijai, paprastai išnašose tai nežymima, tačiau, esant reikalui, ji nurodoma skliaustuose prieš leidimo vietą: pateikiama santrumpa *ser.*, serijos pavadinimas kursyvu, po kablelio serijos tomas arba numeris; atskiriama kableliu:

Alsėdžiai, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.

15.1. Kai leidinys turi redakcinę kolegiją arba priklauso serijai, turinčiai redakcinę kolegiją, redakcinės kolegijos sudėtis, esant reikalui, nurodoma prieš leidimo vietą; atskiriama kableliu:

Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loreta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekauskas (vyr. redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

16. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 126.

Ibid., p. 29.

17. Cituojant to paties autoriaus daugiau nei vieną tekstą antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir sutrumpintas teksto pavadinimas. Jeigu autoriaus nėra, pateikiamas sutrumpintas pavadinimas:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 101.

Alsėdžiai, p. 312.

18. Mokslinių periodinių leidinių pavadinimas nurodomas kursyvu, leidimo vieta, metai, tomas arba (ir) numeris (kai yra tomo arba numerio paantraštė – ji atskiriama dvitaškiu ir rašoma kursyvu), numerio sudarytojas (jeigu yra išskirtas leidinyje) rašomas stačiais:

Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius, 2006, t. 41: *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 145.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, 2011, t. 35, p. 213.

Lituanus, Chicago, 2010, t. 56, Nr. 1, p. 10.

19. Žurnalų, laikraščių pavadinimas nurodomas kursyvu, stačiais metai, tomas arba numeris, puslapiai. Laikraščių data nurodoma prieš numerį trumpuoju būdu. Kartais nurodoma, tačiau nėra būtina, leidimo vieta ir leidėjas; dažniausiai tai taikoma užsienio, regioniniams ar seniesiems leidiniams:

Naujasis Židinys-Aidai, 2011, Nr. 5, p. 317–327.

Pasaulio lietuvis, Lemont, 1997, Nr. 2, p. 11–13.

Viltis: Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, Vilnius, 1913-01-06 (19), Nr. 3 (790), p. 2.

20. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš mokslinių periodinių, tęstinių ir panašių leidinių, žurnalų, laikraščių nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame straipsnis spausdintas; leidinys išskiriamas kursyvu. Straipsnio ar kito teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in.*:

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas

Sirutavičius, (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

Mindaugas Paknys, „Mecenatystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 342–350.

Gabrielė Gailiūtė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7, p. 448.

Antanas Alekna, „Vyskupas Valančius ir blaivybė“, in: *Vienybė: Savaitinis laikraštis*, Kaunas, 1918-03-07, Nr. 7, p. 102–105.

21. Rankraštiniai dokumentai aprašomi tokia tvarka: dokumento pavadinimas, metrika – vieta, data, numeris (rekonstruoti ar kiti archyvine apraše neminimi duomenys nurodomi laužtiniuose skliaustuose), po santrumpos *in*: rašomas archyvo pavadinimas, fondo, aprašo, bylos, lapų santrumpos – *f., ap., b., l.* Kartu įrišti dokumentų rinkiniai ar rankraštinės knygos nurodomos pagal aukščiau nurodytus bibliografinių aprašų pavyzdžius, išskyrus tai, kad po sudarymo metų įterpiamas archyvo ar bibliotekos pavadinimas, signatūra ir kiti duomenys:

Juozo Tumo laiškas Augustinui Liepiniui, Kaunas, 1931-08-16, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *VUB RS*), f. 1, b. F600, l. 10r–10v.

[Motiejus Valančius], *Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego*, [1850–1875], in: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *LLTIB RS*), f. 1, b. 4388.

Albert Wijuk Kojalowicz, *Historiae Lituanæ pars Prior: de rebus Lituanorum ante susceptam christianam religionem conjunctionemque Magni Lituaniæ Ducatus cum Regno Poloniae libri novem*, Dantisci [Gdańsk]: sumptibus Georgii Försteri, 1650, in: *VUB RS*.

22. Elektroninių leidinių aprašas rengiamas pagal aukščiau nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad nurodant elektroninį dokumentą, laužtiniuose skliaustuose būtina nurodyti laikmenos rūšį, pavyzdžiui, *CD-ROM* ar *interaktyvus*. Interaktyvių (prieinamų per internetą) dokumentų apraše pateikiama internetinė prieiga, pabaigoje skliaustuose pateikiama vėliausia nuorodos tikrinimo data:

Įdomioji Lietuvos istorija: Lietuvos valstybingumo istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, [CD-ROM], Vilnius: Elektroninės leidybos namai, 2004.

„Staugaitis Justinas“, in: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, [interaktyvus], in: <http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1691>, (2013-03-16).

Saulius Lapinskas, „Frazeologizmai horoskopuose“, in: *Lietuvių kalba*, 2012, Nr. 6, [interaktyvus], in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=216>, (2013-03-24).

22.1. Antrą kartą ne iš eilės cituojant elektroninius leidinius, vadovaujamosi anksčiau nustatytais bibliografinio aprašo taisyklėmis:

Įdomioji Lietuvos istorija.

Ibid.

Saulius Lapinskas, *op. cit.*

23. Kai rengiant tekstą šaltinių ir literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abėcėlės tvarka ir rengiamas pagal nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nėra šomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

24. Užsienio leidinių bibliografinis aprašas rengiamas pagal lietuviškus principus. Archyvų aprašymai pateikiami originalų kalbomis, išskyrus santrumpas *p.* ir *l.*

25. Kartu su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

26. Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinis laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

Redakcinė kolegija įsipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas. Visus *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* straipsnius bei šaltinių publikacijas anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzentų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmestų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar grąžinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventualaus publikavimo laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklingumo atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Grąžindami redakcinei kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ar *Bažnyčios istorijos studijų* elektronine versija interneto svetainėje *www.lkma.lt* bei prieinamas per asocijuotas duomenų bases.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams negražinamos.

Kilus neaiškumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į vyriausiąją redaktorių.

Redakcinė kolegija

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LKMA METRAŠTIS XLII

Tiražas 150 egz.

Leido „Lietuvių katalikų mokslo akademija“

Pilies g. 8, LT-01123 Vilnius

contacts@lkma.lt, www.lkma.lt

Spaudė UAB „Petro ofsetas“

Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius

